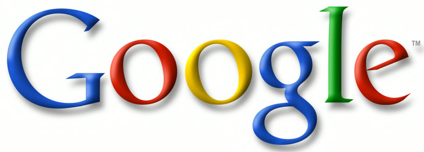

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Mason
K. 192.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JURIS PUBLICI ROMANI ARCANA

SUB REGIBUS ATQUE IN EJUS CONVERSIONIBUS
SUB AUGUSTO HADRIANO CONSTANTINO
JUSTINIANO DETECTA

SIVE

DE CAUSSIS ROMANI JURIS

AUCTORE

JOSEPHO TOSCANO

MANDATORITIO

JURISCONSULTO NEAPOLITANO.

TOMUS I.

NEAPOLI MDCCLXVII.
EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA.
SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX

CAPITUM.

De Caussis Romani Juris.

LIBER PRIMUS.

Digitized by Google

CAP.

Digitized by Google

§.III.

Digitized by Google

Digitized by Google

E R R A T A.

Pag.1. lin.12. derivantur, *Sic lege*: deriventur. Ibid.l.16. non juvari, *leg.* juvari. Pag.2. l. 31. eorum arma... ut, *leg.* sua arma... ut illa. Pag.3. lin.1. Barbarorum, *leg.* Barbari. Pag.4.l.2. speciem, *leg.* specimen. Pag.6.l.11. reviviscі, *leg.* reviviscere. Ibid. lin. 30. vindicibus restauratoribus, *leg.* vindicibus ac restauratoribus. Ibid. l.18. hoc tempore tempus, *leg.* hac ætate tempus. Ibid. l.20. eos, qua maxime, *leg.* eos quam maxime. Pag.8.lin.8. me vocare, *leg.* me vocet. Ibid.lin.10. hortor, *leg.* e re censeo. Ibid.lin.27. haustam tam, *leg.* haustam. Ibid. lin.31. absolutas, *leg.* absolutiores. Pag.10. lin. 9. ei, *leg.* eis. Ibid. lin.10. statim ac, *leg.* statim. Pag.11.lin.34. Hæc autem publica potestas, *leg.* Ei autem hæc publica &c. Pag.12.lin.1. communem, *leg.* commune. Ibid.lin. 13. pugnent, *leg.* pugnant. Ibid.lin.15. depromet, *leg.* depromat. Pag.19.lin.35. sepiat, *leg.* sapiat. Ibid. compartum, *leg.* compertum. Pag.20. lin.11. fuerint, *leg.* fuerit. Pag. 21. lin.3. eo, *leg.* adeo. Ibid. lin. 32. norma, *leg.* normam. Pag. 26. lin. 9. salubris, *leg.* salubri. Pag. 28. lin. 33. præseferant, *leg.* præseferat. Ibid. lin. 34. id plectendum, *leg.* ea plectenda. Pag. 36. lin. 25. quam fulgentissima, *leg.* quam fulgens. Ibid. lin.29. usurpatum, *leg.* usurpata. Ibid. lin. 33. cuiquam, *leg.* quemquam. Ibid. lin.35. ne cui, *leg.* ne quam. Pag. 44. lin.27. Respublica adeo fuit perturbata, *leg.* Rempublicam adeo perturbavit. Iibid.lin.35. pretendebatur, *leg.* prætendebatur. Pag.45. lin.1. Graccorum, *leg.* Gracchorum. Ibid.lin.3. quæ ad sedanda, *leg.* quas ad sedandas. Ibid.lin.5. cupidiras, *leg.* cupiditas. Pag.48.lin.29. respondit, *leg.* respondet. Ibid.lin.34. eis, *leg.* sibi. Pag.49.lin.19. adeo, *leg.* ita. Pag.50. lin.10. ipse, *leg.* ipso. Pag.54. lin.8. compositum, *leg.* compositus. Ibid.lin. officio, *leg.* officium. Pag.57.lin. 7. eum, *leg.* ipsum. Pag.60.lin.27. gerebant, *leg.* gererent. Pag.61. lin.25. jure eam, *leg.* jura. Pag.63. lin. 13. fit, *leg.* esset. Pag.64. lin 8. consultissimum, *leg.* consultum. Ibid.lin.36. vereretur, *leg.* vererentur. Pag.68.lin.25. pernosset, *leg.* pernosceret. Pag.70.lin.22. unde, *leg.* undique. Pag.72.lin.11. finit, *leg.* sinit. Pag.76.lin.28. ni, *leg.* si non. Pag.77.lin.27. permittere, *leg.* permittens. Pag.78.lin.8. proficiscatur, *leg.* proficisceretur. Pag.82.lin.17. quoad, *leg.* quod. Pag.88.l.32. legamus, *leg.* legimus. Pag.90.lin.31. hæc, *leg.* hac. Pag. 91.lin.19. Stoicæ, *leg.* Stoica. Pag.92.lin.9. creba, *leg.* crebra. Pag. 94. lin.13. respondit, *leg.* respondet. Pag.96. lin. 21. minus, *leg.* minores. Pag.97. lin.8. adhiberemus, *leg.* adhibeamus. Ibid. lin.22. non debentur, *leg.* non debetur. Pag.100.lin.27. Theodosi, *leg.* Theodosiano. Pag.101. lin.32. Papinianas, *leg.* Sabinianas. Ibid.lin. Proculeanas, *leg.* Proculianas. Pag.102. lin.22. ad hoc, *leg.* ad hanc. Pag.104.lin.5. proficiscantur, *leg.* proficiscatur. Ibid.lin.26. uberius, *leg.* uberiores. Pag.106.lin.25. fregisse, *leg.* fractam esse. Ibid.lin.30. Urbem, *leg.* ad Urbem. Pag.107.lin 30. Panciroi, *leg.* apud Panciroi. Pag.110. lin. 27. in res sacras, publicas & privatas, *leg.* in rebus sacris publicis, & privatis. Ibid.lin.40. coerebat, *leg.* cohærebat. Pag.111.lin.24. nec ne, *leg.* vel contra. Pag.122.lin.2. hæc consuetudo, *leg.* hanc consuetudinem. Pag.116.lin. 4. justitia, *leg.* imperitia. Pag.118.lin.6. ignoraverat, *leg.* ignorabat. Pag.120. lin.

Digitized by Google

lin.10. non esset, *leg.* non sit. Pag.121.lin.2. prætergressus sit, *leg.* prætergressus esset. Pag.122.lin.27. quod anne ita se habeat res, *leg.* quod an ita se habeat. Pag.124.lin.21. rem ita absolvit, *leg.* rem absolvit. Pag.125.lin.5. convenisset, *leg.* esset conventa. Pag.126 lin.29. negligant & abhorreant, *leg.* negligunt & abhorrent. Pag.127.lin.20. atque hoc, *leg.* atque hæ. Ibid. lin.31. hujusmodi rescripta vim legis generalis habere, *leg.* ut hujusmodi rescripta vim legis universalis haberent. Pag.129.lin.2. agendum, *leg.* videndum. Ibid. lin.12: ipsius, *leg.* ipsis. Ibid.lin.25. Anciræ, *leg.* Ancyræ. Pag.131.lin.11. dejecti, *leg.* dejectæ. Ibid.lin.20. quum Magistratibus, *leg.* cum Magistratibus. Ibid.lin.21. ut & iis, *leg.* ut & ii. Ibid.lin.25. idemque sit, *leg.* idemque esset. Ibid.lin.29. inacessa, *leg.* inaccessa. Pag.132.lin.24. derogatam, *leg.* abrogatam. Pag.133.lin.19. posset, *leg.* possit. Pag.135.lin.21. per se, *leg.* per eum. Pag.136.lin.17. hæc, *leg.* hæ. Ibid.lin.21. possint, *leg.* possent. Pag.137.lin.30. confixit, *leg.* confinxit. Pag.139.lin.11. eserrebant, *leg.* efferebant. Pag. 140. lin.4. pro suo, *leg.* pro ejus. Ibid.lin.16. qui sibi, *leg.* qui ei. Pag. 141. lin.8. heæ, *leg.* eæ. Pag.144.lin.22. denuo & illud, *leg.* denuo. Pag.145.l.20. in Codice, *leg.* in Codicem. Pag.151.lin.21. peragendo, *leg.* peragendis. Pag.252. lin.22. tantum, *leg.* tantam. Ibid.lin.35. Fastus, *leg.* Festus. Pag.170. lin. 21. caussas, *leg.* caussæ. Pag.179.lin.35. forte, *leg.* forte. Pag.195.lin.4. imaginem, *leg.* imagine. Pag. 196. lin. 24. admissus, *leg.* adnisus. Pag. 230. lin.32. appellarent, *leg.* appellarent. Pag.273.lin.1. *dele* quæ. Pag.280.lin.14. vitricum, *leg.* vitricum. Pag. 283. lin.17. Senatus, *leg.* Senatum. Pag. 286. lin.13. eandem, *leg.* eadem. Pag.300. lin.12. ordines, *leg.* ordinum. Pag.336. lin. 31. ad filium reponendum, *leg.* ad fiscum repellendum. Pag.395. lin.35. ne, *leg.* nec. Pag. 72. §.4. lib.1. qua sane responsione ex Stoicorum doctrina, *leg.* ex doctrina, quæ postea fuit Stoicorum.

Digitized by Google

Adm. Rev. U. J. D. D. Carolus Gagliardi in hac Regia Studiorum, Universitate Professor, revideat & in scriptis referat. Datum Neapoli die 10. Septembris 1765.

NICOLAUS DE ROSA EPISC.PUTEOL.CAP.MAJ.

S. R. M.

OPus inscriptum *de causis Romani Juris*, ut M. V. jussa facerem, attente jam legi, in quo undique splendet elegantia sermonis, rerum ubertas & ordo, & multigena eruditio. Cumque in eo nil offenderim regiis juribus, nostrisque moribus, ac legibus adversum, typis illud mandari posse censeo. Neapoli die 26. Novembris 1766.

M. V.

Humillimus Subditus
Carolus Gagliardus.

Die 9. Mensis Januarii 1767. Neapoli.

Viso Rescripto suæ Regalis Majestatis sub die 27. Mensis Decembris proximi elapsi anni, ac relatione Rev. U.J.D.D. Caroli Gagliardo de Commissione Rev. Regii Cappellani Majoris ordine præfatæ Realis Majestatis

Regalis Camera Sanctæ Claræ providet, decernit, atque mandat, quod imprimatur cum inserta forma præsentis supplicis libelli, ac approbationis dicti Rev. Revisoris; verum in publicatione servetur Regia Pragmatica, Hoc suum.

GAETA. PERRELLI.

Ill. Marchio Citus Præses S. R. C. tempore subscriptionis impeditus, & cæteri Ill. Aularum Præfecti non interfuerunt.

Reg. f. 127.
Carulli.

Athanasius.

Adm.

Digitized by Google

Adm. Rev. Dominus D. Jacobus Martorellius Regius Linguæ Græcæ Professor revideat, & in scriptis referat. Datum die 9. Novembris 1763.

PH. EPISC. ALLIPHANUS VIC. GEN.
JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

PRINCEPS EMINENTISSIME.

IN juris Romani sapientia inspicienda, quicunque aliquid videt, quod aliorum latuit sollertiam, næ is omnium bonorum merebitur suffragia. Josephus Tuscanus Mandatoritius Urbis Rossani Patritius, ac Neapolitanus Jureconsultus, cujus tum mores ad summam honestatem compositos, tum legum penitiorum scientiam semper suspexi, quo prægrande ingenii, ac studiorum præ se specimen ferret, primo hoc volumine, *de Caussis Romani juris* inscripto (negotium sane ardui, ac dignissimi argumenti) spondet futurum, ut præstet legum γενικὴν θεορίαν, atque historiam, tradatque sapientiæ veteris absolutam numeris omnibus disciplinam, caussis, quæ etiam hodiedum inter gentes incidunt, decidendis aptissimam, atque ingressus totius antiquitatis iter, contemplatusque non unum Rei Romanæ statum, ipsa præterea principia rimatus, inde diligentissime derivet legum momenta, ac rationes, interdum etiam ignota antehac interpretamenta interserat. Quantum in his excelluerit præclarissimus auctor, cernet qui in rem præsentem venerit, parumque dubii est, quin certus abierit ipsum omne tulisse punctum. Cum autem opus legum studiosis maxime profuturum sit, rogandus es, Princeps Eminentissime, ut promptam facias illud typis edendi potestatem. Neapoli Idibus Sept. 1766.

Dignitatis suæ Eminentissimæ

Cultor Observantissimus
Jacobus Martorellius.

Attenta relatione Domini Revisoris, imprimatur. Datum Neapoli die 29. mensis Martii 1767.

PH. EPISC. ALLIPHANUS VIC. GEN.
JOSEPH SPARANUS CAN. DEP.

IN-

Digitized by Google

VIRO AMPLISSIMO

M A R C H I O N I

STEPHANO PATRICIO

A SANCTIORIBUS REGALIS CAMERÆ S. CLARÆ

ET TRANSFRETANÆ SICILIÆ

FERDINANDO IV. CONSILIIS.

Onſuetudo jam uſque a vetuſtis ducta temporibus fuit Opera omnia, ſive apta elaborata manu, ſive docto ingenio profecta, Viris eximiis devovendi, ut ii & auctoritate, qua pollent, ea probarent, & patrocinio adverſus invida laudis alienæ auſa tuerentur. Egregie quidem & præclare factum! Verum genus hoc dedicationes, ſi finem quem intendunt aſſequi velint,

Digitized by Google

uti temporibus respondere debent, sic eorum propriæ esse, quibus Opus sistitur. Philosophus olim quidam Antiocho, qui inter arma furebat, perelegantem de Justitia libellum obtulit: *At quid mea*, inquit is, *Themidis commentariolum, dum strident ex catapultis molares, & ariete mœnia subruo?* & Pompejus ei, qui meminerat Leges, dum sago indutus manum scuto inseruerat, respondit: *Armatus ut Leges cogitem?* Frustra igitur id illis erit, qui in Operibus nuncupandis importune se gerunt.

Sed si sæpe alias, in iis maxime, quæ ingenio perficiuntur, alia aliorum sunt studia. Quidam in hoc toti sunt, ut per doctas Lucubrationes suas in lucem ipsi prodeant, atque ad honores attollantur: alii locupletissimos quosque avide quæritant, a quibus per Opellas sibi dicatas opes divitiasque exspectent. Jam vero, his ita se habentibus, ecquæ æqua Operis comparatio erit cum eo cui nuncupatur? bene consilio auctoris consultum erit, nequaquam vero Libelli dignitati.

Sunt vero alii, pauci quamvis numero, quibus Deus hanc mentem dedit, ut per improbum laborem, salutisque, si Superis placet, dispendium, illis insudent, quæ hominum vitæ vel morali, vel civili proficiant; neque aliam ob caussam ingeniosos fetus in publicam lucem emittant, quam ut mortalium generi prosint. Hi profecto Mæcenatem, cui se dedunt, cum delectu dignitatis inquirunt: eum enim sibi optant, qui gnarus rerum quæ aguntur, atque æque sapienterque de laboribus suis dijudicaturus, aut lucem ad meliora, quæ forte effugerint, impertiat, aut

ea

ea quæ chartis illeverint, si probaverit, a dente Theonino vindicet, novaque ad scribenda sollicitet. Horum hercle pobandæ sunt dedicationes, quippe quæ ex studiorum convenientia proficiscuntur, & non fucata benevolentia; quodque de Patrono suo prædicatur, nihil sane est, quod assentatorum technas oleat, quum omnia ex sincero pectore prodeant, ejusque dignitati congruant.

Sed ad Operis mei occasionem, atque ejusdem dedicationis consilium devenio. Adolescens ego ex Calabriæ finibus in hanc Urbem Regni principem, scientiisque florentissimam profectus, Præceptoribus lectissimis Juris & Civilis, & Canonici operam auditor dedi. Vix autem a legum theoresi discesseram, quum ad earum usum, rebus domesticis ad forum vocantibus, descendi, nequaquam tamen penitiori Jurisprudentiæ Justinianeæ interpretationi nuncio remisso. Inter hasce forenses exercitationes vidi quidem, sæpenumero in definiendis controversiis ad leges provocari, quæ nimirum ad alias Reipublicæ formas, atque inter alios populorum mores latæ, vix aut ne vix quidem caussarum nostræ gentis nostrorumque temporum decisionibus aptari apposite poterant. Quapropter diu mente rem perpendens, statui tandem, præclare actum iri, si præter propriam verborum notionem, quibus ICti Romani ad consulentibus respondendum usi sunt, historiæ luce, temporum varietate, diversarum Reipublicæ formarum, ad quas conditæ leges sunt, intelligentia, sectarum ICtorum sibi adversantium cognitione, interior legum mens introspiceretur, eas ad pura puta principia,

verasque ad caussas rationesque revocando. Sed hoc opus, hic labor. Perfectam vocabulorum significationem ex casca priscorum Jurisprudentia, philosophiam Ictorum disparem, multiplicem Romani Imperii formam, religionem, moresque populi varios, cum quibus leges aliæ alio tempore congruebant, quæ sane omnia ex nitidis fontibus, hoc est, æqualibus scriptoribus haurienda sunt, quis vel sollertissimæ mentis homo non desperet?

Verumtamen, curta licet ingenio meo, quod non diffiteor, supellex sit, factus audax hanc arcem expugnare adnixus sum. Interdiu ac noctu duros exantlavi labores, ut hac via, quam monstravi, quamvis salebris aspera, in Civile Canonicumque Jus penetrarem. Affecta me valetudo non revocavit, nec pulveris forensis sollicitudines interceperunt. At vero quorsum pertinax hic labor? Quæ mei mens animi fuerit, testari ii poterunt, quibus mecum consuetudo fuit, vitamque meam civilem norunt. Hi quidem profitebuntur, id mihi consilii fuisse, ut justum in legibus pernossem, doctusque fierem in scientia tam præclara gloriosaque, utque publicæ utilitati, quæ semper cordi fuit, consulerem.

Sed manu ad tabulam accedente, fateor me primum deterritum vehementer: unde inciperem, qui cursus esset, quive exitus futurus, diu hæsi. Ut enim ante oculos legum corpus a Triboniano quaqua collectum, atque in Pandectis compilatum statui, in illis adverti immensam simulque indigestam Responsorum molem, quæ veteres Jurisperiti, alii in alia Reipublicæ forma, ac diversas philosopho-

rum

rum sectas sequentes, a se invicem diffidentia dederant. Adverti haud integra ea relata, sed frusta tantum eorum esse ac fragmenta, nec sedibus in suis collocata. Mecum ipse reputabam, desperandum prorsus omnem conatum. Qui fiat, ut leges has sic vage disjectas ad locos suos adducerem, suaque ad principia referrem, earum lacunas explerem, Reipublicæ formas omnes, in quibus Jcti quotquot sunt vixerint, varia Principum ingenia, sub quibus scripserint, dignoscerem, sua cujusque philosophiæ dogmata calleam?

Nec minor mihi perlegenti Codicem, ubi prostant sacratissimæ Imperatorum, & Paganorum & Christianorum, Constitutiones, difficultas parata est. Hæ maximam partem Rescripta sunt ad Magistratus Principum oracula in dubiis controversiis consulentes, Rescripta nimirum sine libellis, a quibus lumen accipiant. Sæpe desiderantur Consules, unde facilis esset ad rerum Imperii, morumque populi historiam accessus. Plerumque mutilæ sunt ac decurtatæ, & non raro infida manu interpolatæ aliamque in faciem versæ. Num igitur interiores Divalium Constitutionum rationes caussasque inter has tenebras perspectas habebimus, nulla face prælucente, quæ in tanta rerum obscuritate eo quo properandum ducat? Num sic dilaniata ac fucata Placita ad ingenium Imperantium ac regimen referri recte poterunt?

His de causis consternatus stilum e manu dejeci, tabulasque quas paraveram, diffisus ingenio meo, diffregi, quum, immane quantum me nitente, saxum voluturum pro certo haberem. Sed haud diu

post

post, intimo nescio quo sensu in pristinum consilium, a quo fastidiosus me abalienaveram, revocante, ad rem veluti tentabundus reverti; viamque illam, quam mente conceperam, tenens, nonnulla ante omnia in quædam Juris Publici Romanorum capita commentariola inchoare conatus sum. Quumque hæc in academico eruditorum cœtu apud Illustrem Marchionem Josephum Antonium Castagnolam, Regalis Cameræ Quinquevirum, cujus nomen clarissimum semper posteris erit, recitare ausus fuerim, fata longe alia, quam quæ mihi ominabar, expertus sum; a cuncto enim consessu maximo plausu fuerunt comprobata. Quod quidem extulit me dejectum, fractosque ita restituit spiritus, ut Opus tandem perpetuum, quod mihi ante proposueram, a carcere ad calcem confidenter decurrerem.

Itaque, quale quale hoc sit, V. in Libros dispescendum censui, quorum I. præter subsidia generalia, quibus reconditior legum intelligentia comparatur, priscam sub Regibus Romanis Jurisprudentiam complectitur. Quoniam vero post hos ad Augustanam usque Monarchiam una prope fuit Reipublicæ forma, quamquam pro Patriciorum, aut Plebis potentia, modo Aristocratica, modo Democratica; missis proinde Reipublicæ legibus, ad illas Libro II. festinavi, quæ ab Augusto Imperatore, Reipublicæ per speciem constituendæ, seu populo priscam libertatem restituendi, latæ sunt. In III. agitur de Jurisprudentia Hadrianea, per quam, conditis ex sola Principis voluntate per æquitatis ostentationem legibus, &. curante Juliano Icto Edictum

per-

perpetuum, Monarchia firmata: IV. Jurisprudentiam Constantinianam in medium profert, quam ex philosophiæ Christianæ dogmatibus, oblanguente in diem illa Paganorum, quæ legum Romanarum norma ante fuerat, interpretatus sum. In V. demum de Jurisprudentia Justinianea differitur herili Monarchiæ omnino conveniente, ad quam Tribonianus ingenioso artificio miroque studio antiquam illam accommodavit: atque ubi ad Justiniani Novellas perveni, non modo necessitatem novas pro tempore leges condendi, atque obliteratas hominum vitio ad pristinum revocandi confirmavi; sed etiam id maxime conatus sum, ut, quum inibi Jurisprudentia Sacra potissimum agatur, eam Conciliorum canonibus, rebusque tunc temporis Ecclesiæ, tota quanta est, innixam esse ostenderem. In quo sane mihi placeo, quum ante me hanc Jurisprudentiæ partem ad unguem exposuisse viderim neminem. Porro prætereundum non est, me in quinis hisce Libris sic gessisse, ut integra æqualium scriptorum loca afferrem, quum satis mihi numquam fuerit Auctorum fidem obtestari, nisi eorum testimonia fidelibus subjicerentur oculis; quod sicuti Lectoribus voluptati erit, ita mihi operoso fuit negotio.

Atque hæc totius Operis summa, quod post maximos labores, pluresque annos ex domesticis laribus tandem vidit solem. Superest modo, ut videamus, Tibine, sapientissime Vir, præ ceteris Lucubrationes has, quanticumque æstimaveris, stiturus fuerim, & num æqua earum comparatio sit ad Mæcenatem, cui nuncupatur.

In

Digitized by Google

In trinam quidem Jurisprudentia Romana faciem distingui commode potest, antiquam sub Xuiris, mediam sub Prætoribus, postremam imperantibus Principibus. In vetusta illa omnia horrida erant, probabilique ratione carentia. Jus omne versabatur in superstitiosis quibusdam ritibus formulisque, in quibus adeo defixi veteres hærebant, ut, vel vocula neglecta, caussa caderetur, contractusque omnis evanesceret. Quid? adeo presse & anguste definiebatur verborum notio, ut nisi secundum eam acciperentur, resque ex vi vocabuli expediretur, omnia frustra fierent. Quod quidem voluit Cicero, quum ait: *In omni Jure Civili, relicta æquitate, verba tantum retinuisse;* atque Attico respondens, qui ut in leges scriberet rogaverat: *Quo me*, inquit, *vocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum jure, aut stipulationum, & judiciorum formulis componam?*

In I. ego Libro hujus Opellæ de tristi hac severaque Juris Romani specie sermonem institui, non quod superstitiosæ hujus Jurisprudentiæ scientia judiciis exercendis usui censeatur, sed quia sine ingenitæ verborum carminumque illorum significationis cognitione abstrusa ICtorum Responsa, quæ illam respiciunt, penitus intelligi nequeunt. His accedit, per eam nobis artem arcanam ostendi, qua populus gubernabatur sub ea forma, quæ semel a Romulo fuerat instituta. Etenim tale primævum illud Romanæ Reipublicæ Jus statutum erat, quale plebem effrenem sub Patriciorum dominatione callide cauteque contineret. Quapropter Tullius pulchre satis

de Ictis ait, *eos magno professos in parvis esse versatos. Quid enim est tam exiguum, quam est munus hoc eorum, qui consuluntur, quamquam est populo necessarium?*

Jam vero, ut ad Te me vertam, Pater amplissime, Te ante omnes partem hanc tenebricosæ illius Jurisprudentiæ penitus intellexisse, satis superque ostendunt tot forenses orationes, quibus maximus ab omnibus plausus, quum inter primores a subselliis versabaris, excitabatur. Tu enim & quæ fuerit antiquæ Reipublicæ Romanæ forma, quæ ratio eam gerendi, quoque artificio Patricii ad insolentem cohibendam plebem usi fuerint, in dicendo pro re nata gravissime docebas; & casca atque ancipitia veterum Jctorum vocabula ad intelligentiam suam revocans, caussasque non sine interiori eruditione orans, ex solidis non autem inficetis principiis normam juste recteque judicandi præmonstrabas.

Itaque diversa Rerump. genera, & pro earum varietate varia legum dictata ob mentis oculos ponens, ex probe intellectis antiquorum institutis ea ad fori negotia hauriebas, quæ usui gentis nostræ, ejusque regimini paria videbantur, jejunas vero subtilitates, ac superstiosas nugas ad plebem frena mordentem inuentas, quamvis tunc temporis opportunas, sapienter susque deque habebas. Nimirum tale ingenium Tuum, ut ex religiosis illis ac futilibus formulis, ex intento vocabulorum veteris Jurisprudentiæ studio, tamquam aurum ex luto, solidiora quæque decerperes, omniaque ad publicæ utilitatis sensum referres: siquidem compertum Tibi, non propter le-

 ges

ges homines esse, sed propter homines conditas leges. Quapropter de Te dicam, quod de C. Aquilio Gallo Tullius: *Hominem prudentissimum, acutum, & exercitatum, ex eo quod ejus prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexisset, isque Juris Civilis rationem numquam ab æquitate sejunxisset.* Eccui igitur prima hæc meorum laborum pars aptius statuenda, quam Tibi, qui de antiquæ Romæ legibus tam præstantissime mereris?

Sed quum Patriciorum tyrannidem, quam in speciem juris dandi, justitiamque tuendi exercebant, jam plebes persentisceret, furore ad potentiam eorum minuendam exarsit. Quare videntes illi perstare amplius non posse artificiosam hanc carminibusque implexam Jurisprudentiam, quum palam factum esset ejus arcanum, agitare cœperunt consilium Jus novum ad aliam Reipublicæ formam, quæ in dies, furente plebe per ejus Tribunos recens creatos, exsurgere videbatur, aptum condendi. Porro id aperte facere, perinde erat ac profiteri se victos, ac vehementiores plebi, quæ numquam contenta novis semper rebus studet, donec ad dominationem assurgat, stimulos admovere. Itaque ad alias leges, sed fucatas quodammodo, versum est, novo creato Magistratu, qui occulta politia legum lationem tamquam in insidiis absconderet. Quumque efferatus Romanorum mos civili familiaritate, & elegantiorum gentium consuetudine mansuescere cœpisset, leniri & eæ aliquantulum videbantur. Quapropter per æquitatis ostentationem, qua antiquæ leges horridæ satis ac severæ expoliebantur, ortum

est

Digitized by Google

eſt novum prorſus Jus; quod cum populo ferocia exſuto conſentiret.

Quum autem religioſum eſſet leges antiquas mutare, quas æternas atque immutabiles putabant; id propterea Magiſtratus hic ſibi ſtatuit, ut cuncta latenter, ac veluti per cuniculos ageret. Quamquam igitur omnium primum in leges jurabat, ſenſim tamen actiones exceptioneſque privatim dare aggreſſus eſt, quod unum ſatis erat ad leges eludendas, quæ quidem fruſtra ſunt, quoties eas exſequi Magiſtratus haud curat. Ad hæc, actionibus aut exceptionibus priſcæ Juriſprudentiæ callida cunctatione ſuperſedendo, novas ipſe dabat ſub variis coloribus, per nova nempe vocabula, verbaque antea inaudita, perque varias fictiones; & quando nihil aliud, in integrum reſtituebat, ut Jure Prætorio non teneretur, qui nexu civili erat obligatus. Atque ex iſtiuſmodi hujus Edictis, ortum eſt Jus Prætorium æquitate profecto innixum, novam pariens Juriſprudentiam, cui, Jure antiquo pedetentim deficiente, ac tandem in cinere prope jacente, Icti, veluti porrecta ſibi invicem dextra, univerſi ſtrenuam navarunt operam: quæ propemodum ſunt Reſponſa Prudentum, quæ in Pandectarum volumen congeſta legimus. Videamus modo, qui juſtior Judex in hac altera Juriſprudentia optandus mihi fuerit.

Quando Prætorium Jus ex naturali ſapientia proficiſcitur, quantum Tu in hac divina ſcientia polleas, non populares tantum Tui, qui propius Te intuentur, ſed & exteri omnes, qui ubique gentium norunt, maxime mirantur. Etenim cordi ſemper

Digitized by Google

Tibi fuit illud Ciceronis monitum, ex intima hominis natura Juris disciplinam hauriendam, ejusque exordium ab illa summa lege, quæ sæculis omnibus ante nata est, quam civitas ulla constituta, repetendum. Ab adolescentia nosti, veram justitiam esse, quæ ex naturali jure, sive rectæ rationis lumine, res hominum administrat, illudque omnis justitiæ fontem esse & principium, idemque in civili societate locum habere, temperatum aliquantulum, atque ad Reip. commoda relatum; siquidem, ut ait Ulpianus *l. 6. pr. De just. & jur. quum aliquid addimus, vel detrahimus juri communi, Jus Civile efficimus.* Compertum Tibi erat, hujusmodi detractiones, atque additiones Juris Civilis, respondere opus esse Reipublicæ formæ, populi moribus, temporumque vicibus; atque hinc novas leges ferri, veteres abrogari, aliis obrogari, ab aliis derogari, si quando regimen mutetur, aliique mores obrepant.

Solidis his institutionibus mente Tua conformata, sic studiorum ratione inita, quid mirum, si & Judex in Magna Curia sedens, & mox potissimum inter Sacri Consilii Patres cooptatus, in gravium ac perplexarum caussarum disceptationibus sanctitatem judiciorum non sine omnium ordinum commendatione sustinebas? Tu enim, aliis alia sentientibus, ad leges confugiebas, quæ naturali æquitati aptabantur, quæ humanitatis sensui accedebant, quæ publico bono suffragabantur. Unde autem hoc, nisi quod justum & æquum ex fontibus suis hauseras, leges ex utilitate communi interpretabaris, penitiores earum latebras subiveras, ad gentis mores referebas, le-

gum.

gumque latores salutem civitatis ac commoda, præterea nihil, sibi proposuisse sat noveras? Sic sane assuetus, in caussis impeditissimis jus dicens, tanta sapientia ac gravitate sententias ferebas, ut ad posterorum exemplum, ac veluti ad certa præjudicia, plura Decisionum Tuarum volumina congesta in pluteis Tuis admiremur; quæ si lucem viderint, quod in optato omnibus est, haud hercle minorem Fabrianis laudem assecuturas meo periculo spondeo.

Quum igitur omnia semper, quæ ex æquo & bono prodeunt, animo Tuo maxime grata fuerint, & Jus Prætorium ego fuse pro ingenii viribus exposuerim, nonne id Tibi prætoria mente sic prædito dicandum? Num justior vigiliarum mearum Censor exspectandus fuerat, qui Edictorum interpretationes qualescumque chartis illevi, vel probaturus sit si forte fortuna dignæ videantur, vel si qua peccaverim, quod vehementer vereor, virgula sua notet, ac meliora humaniter doceat?

Sed ad postremam tandem Principum Jurisprudentiam descendi; quæ quum varia pro varia Imperii fortuna fuerit, sic eam dispescendam censui, ut de Augustana primum, deinde de Hadrianea, deinde de Costantiniana, deinde de Justinianea dissererem. Et vero in illa Augustana in hoc totus fui, ut miram artem, ingeniique sollertiam, quæ Imperatori, assidente C. Clinio Mæcenate, non deerat, admirarer. Etenim per blandam Reipublicæ constituendæ simulationem ita se gessit, ut leges ejus oculis civium libertatem præferrent, intus vero per eas sibi caveret, ac Monarchiam foveret. In altera autem,

quan-

Digitized by Google

quando, detecta facie, ante omnium ora sine fuco volitavit Principatus, id arcanum fuit, ut e re sua ducerent cives in Monarchia manere, neque libertatem primævam amplius rerum novarum cupidi anhelarent. Quoniam vero Jurisprudentia Romana in philosophia Pagana tota nitebatur, Constantino placuit, ut Jus Civile, cognito Christo, veraque religione probata, a Christianorum moribus Evangelio inserviens non dissideret. Quumque sanctissima quæque, labentibus annis, elanguescant, suoque gradu decidant, furentibus post Constantinum hæresibus civilibusque discordiis, concidit disciplina quum Civilis, tum Ecclesiastica: quare coactus Justinianus, herili Monarchia constituta, novas quamplures edere Constitutiones fuit, quibus Christianam religionem a dissidentium hominum impetu vexatam tutaretur, judiciis integritas restitueretur, foro calumniæ averterentur, atque Ecclesiastica maxime disciplina ad pristinum rediret.

Itaque, ut ad Imperii orsa redeam, quod Syllæ, quod Pompejo, quod Cæsari, quod Antonio, aliisque, non bene, aut pessime potius cessit, Augusto satis ex sententia, ac felicissime processit, qui Imperium sub Principis nomine capessens, cuncta insperata pace, & prospere gubernavit. Quo autem artificio, quove studio, quibusque præsidiis fultus tantam dignitatem tuto, atque a periculis procul, tamdiu sustinuerit, ut expiscarer, herculeos, equidem fateor, exantlavi labores. Tum enim cuncta discordiis civilibus fessa advertere debui, tum maxime ex memoriæ illius scriptoribus Imperatoris ingenium

nium

Digitized by Google

nium, consilia, religionem, artesque omnes rimari opus fuit. An autem sors mihi sereno riserit vultu, atque ex caussis suis bene de Augusti legibus meritus sim, Tu unus, maximi nominis Vir, cognoscere potes. Si enim semper Tibi præ manibus M. Tullii, Suetonii Tranquilli, Cornelii Taciti, Dionis Cassii, omnium politicorum, & veterum & recentiorum, libri fuerunt, meritissimo Tuum tamquam in jus Librum II. Operis mei producendum duxi, quum Tu judicare æquo Jove possis, an, ut par erat, Augustana persunctus sim Jurisprudentia.

Porro autem furti manifesti reus peragerer, si Tibi exhibitorio edicto utenti, aut jure vindicanti, Libri III. filioli tamquam Tui præsentiam non præstitissem, aut justa restitutione Parenti suo non exhiberem. Etenim Augustana Jurisprudentia exsolutus, saltatoria veluti excursione confestim, omisso Hadriano, ad illam Constantini, & Justiniani evolare mihi statueram: siquidem negotiosa nimis mihi provincia videbatur, si Hadrianei Juris interpretationem, & caussas scrutari aggressus essem. Qui sane fieri posset, ut ex historiæ penu, ut meus est mos, intimam Imperatoris hujus in imperando mentem, firmata jam Monarchia, atque reconditiores ejus Constitutionum recessus penetrarem, quando vix unus Spartianus res Hadriani gestas enarrat, suasque Constitutiones, misso die & Consule, per saturam veluti meminit? Ceterum in Justinianeo Codice unam tantum Hadriani sanctionem legimus, eamque nullo die adscripto, unde illius occasionem decerpere liceat. Quamplures, fateor, in Digestis sparsas habemus, sed detruncatas, exe-

sas,

quando, detecta facie, ante omnium ora sine fuco volitavit Principatus, id arcanum fuit, ut e re sua ducerent cives in Monarchia manere, neque libertatem primævam amplius rerum novarum cupidi anhelarent. Quoniam vero Jurisprudentia Romana in philosophia Pagana tota nitebatur, Constantino placuit, ut Jus Civile, cognito Christo, veraque religione probata, a Christianorum moribus Evangelio inserviens non dissideret. Quumque sanctissima quæque, labentibus annis, elanguescant, suoque gradu decidant, furentibus post Constantinum hæresibus civilibusque discordiis, concidit disciplina quum Civilis, tum Ecclesiastica: quare coactus Justinianus, herili Monarchia constituta, novas quamplures edere Constitutiones fuit, quibus Christianam religionem a dissidentium hominum impetu vexatam tutaretur, judiciis integritas restitueretur, foro calumniæ averterentur, atque Ecclesiastica maxime disciplina ad pristinum rediret.

Itaque, ut ad Imperii orsa redeam, quod Syllæ, quod Pompejo, quod Cæsari, quod Antonio, aliisque, non bene, aut pessime potius cessit, Augusto satis ex sententia, ac felicissime processit, qui Imperium sub Principis nomine capessens, cuncta insperata pace, & prospere gubernavit. Quo autem artificio, quove studio, quibusque præsidiis fultus tantam dignitatem tuto, atque a periculis procul, tamdiu sustinuerit, ut expiscarer, herculeos, equidem fateor, exantlavi labores. Tum enim cuncta discordiis civilibus fessa advertere debui, tum maxime ex memoriæ illius scriptoribus Imperatoris ingenium

nium

nium, consilia, religionem, artesque omnes rimari opus fuit. An autem sors mihi sereno riserit vultu, atque ex caussis suis bene de Augusti legibus meritus sim, Tu unus, maximi nominis Vir, cognoscere potes. Si enim semper Tibi præ manibus M. Tullii, Suetonii Tranquilli, Cornelii Taciti, Dionis Cassii, omnium politicorum, & veterum & recentiorum, libri fuerunt, meritissimo Tuum tamquam in jus Librum II. Operis mei producendum duxi, quum Tu judicare æquo Jove possis, an, ut par erat, Augustana persunctus sim Jurisprudentia.

Porro autem furti manifesti reus peragerer, si Tibi exhibitorio edicto utenti, aut jure vindicanti, Libri III. filioli tamquam Tui præsentiam non præstitissem, aut justa restitutione Parenti suo non exhiberem. Etenim Augustana Jurisprudentia exsolutus, saltatoria veluti excursione confestim, omisso Hadriano, ad illam Constantini, & Justiniani evolare mihi statueram: siquidem negotiosa nimis mihi provincia videbatur, si Hadrianei Juris interpretationem, & caussas scrutari aggressus essem. Qui sane fieri posset, ut ex historiæ penu, ut meus est mos, intimam Imperatoris hujus in imperando mentem, firmata jam Monarchia, atque reconditiores ejus Constitutionum recessus penetrarem, quando vix unus Spartianus res Hadriani gestas enarrat, suasque Constitutiones, misso die & Consule, per saturam veluti meminit? Ceterum in Justinianeo Codice unam tantum Hadriani sanctionem legimus, eamque nullo die adscripto, unde illius occasionem decerpere liceat. Quamplures, fateor, in Digestis sparsas habemus, sed detruncatas, exe-

fas,

ſas, Juriſconſultorum Reſponſis admiſtas, nulla adjecta cauſſa, niſi plerumque, *ut Divus Hadrianus ſcripſit*. Ecquis tam lynceus erit, qui in tantis tenebris, nullo ſublucente crepuſculo, Conſtitutionum ejus rationes introſpexerit?

Hæc, inquam, deterruerunt me, ne in campum tam operoſum deſcenderem, argumentumque incertæ plenum aleæ auderem. Sed Tu, Senator ampliſsime, veluti de cælo miſſus me conſternatum ſuſtuliſti, animumque dejectum erexiſti. Tu hortationibus Tuis ad tantum Opellæ meæ hiatum explendum impuliſti, ſtimulis pungentiſsimis renuentem excitaſti, manum jacenti porrexiſti. Eviciſti tandem Tua eloquentia, Tuaque auctoritate, ut ſtilum repoſcerem, & quod nolueram inceptarem, quodque deſperabam perficerem. Ita ſe re habente, nonne Tuum dicendum, quod ſine Te non eſſet ſuſceptum? Si quod ipſe peperi, opera Tua concepi, & juſti filii patrem ſequuntur; nonne injurius fuerim, & ſubrepti partus reus, ſi ſpartam hanc, quam a Te nactus ſui, utcumque a me ornatam, non Tibi acceptam retuliſſem, Tibique exhibuiſſem? Vereor tamen, ne quod felici aſtro a Te in me ingenitum, imbecillitate culpaque mea monſtroſum enixus ſim. Sed quale quale in lucem prodierit, Tibi, Pater amantiſsime, ſiſtendum jure optimo oportuit. Comprimas, ut libet, illidas, per me licet, modo officio meo defuiſſe ne arguar.

Et aliis vero nominibus Tibi maxime bini poſtremi Libri debentur, in quorum altero interiores Coſtantiniani Juris cauſſas exquiſivimus; in altero autem Juſtiniani volumina ex ejus mente explanavimus.

mus. Num enim aliis magis, quam Tibi judicium in eos dederim? Et quidem Conſtantinus M. Chriſti religionem amplexatus, poſtquam Imperium ejus univerſum quatuor in Præfecturas diviſit, juraque ad bene gerendas dedit; id ſibi potiſsimum curandum cenſuit, ut Paganam ſuperſtitionem, quæ altiſsimas tot ſæculorum diuturnitate radices egerat, undique ex Provinciis omnibus evelleret, civiumque mores ad Evangelicæ philoſophiæ formam componeret. Itaque leges eas pertulit, quæ Deorum cultum proſternerent, Chriſti fidem foverent, ejus Apoſtolorumque doctrinam ſuſtinerent, Epiſcoporum Clericorumque omnium dignitatem tuerentur, Conciliorum canonibus obſequium juberent, moreſque fœdis Ethnicæ religionis obſcenitatibus perditos corrigerent, ut demum omnia ad Divini Verbi effata referrentur. In hoc totum fere, quantum eſt Conſtantinianum Jus, verſatur.

Quid Juſtinianus? Quum memoria ſua Chriſtianorum pietas male concidiſſet, Chriſti Eccleſia debacchantium ſtudiis in alias atque alias hæreſes diſciſſa eſſet, turbis omnia miſcerentur, totumque civilibus diſcordiis dilaceratum eſſet Imperium; quumque ideo Civilis æque, atque Eccleſiaſtica diſciplina corruiſſet; opus profecto fuit, ut in Imperio ſuo herili novis ac ſaluberrimis legibus hæreticorum furor comprimeretur, mores corrupti reformarentur, diſciplina Eccleſiaſtica in integrum reſtitueretur, juſtitia rediret ad forum, Magiſtratuum civilium, ac militarium poteſtas certis finibus coerceretur.

An autem ex fontibus ſuis legum harum expo-

Digitized by Google

sitionem apte derivarim, quis justissime judicet, nisi Tu, Vir sapientissime? Te in historiæ Ecclesiasticæ scientia, atque in Conciliorum constitutionibus, æque ut in legibus civilibus, adolescentiæ annos insumsisse, nemo est, cui lateat. Te annos decem & tres Regio Capellano Majori ad consilium assedisse, apud quem ad trutinam severe expenduntur Curiæ Romanæ Rescripta, sanctorum ne canonum menti consona ea sint, temporique respondeant, meminimus omnes: atque utinam tredecim Consultationum Tuarum in hoc argumentum volumina cito lucem videant! quam sane avidissime ad posterorum documentum exspectantur! Ad hæc, non Tu es, quem Carolus Hispaniarum Rex, cui in Christiana pietate, atque in justitiæ laude, posteri vix invenient parem, utramque Siciliam auspicatissimo imperio regens, inter alios maxime ad Codicem suum concinnandum elegit, ut veluti Tribonianus Exquæstor sacri Palatii alter, novum legum corpus pro utroque Regno congereres, quod pietati prospiceret, suum cuique ex æquo bono tribueret, judiciorum innocentiam foveret, litibus æternitatem præcideret, controversas Jctorum sententias dirimeret, subdolas calumniatorum cavillationes propelleret, omniaque demum religioni, moribus, ingenio civium, temporique aptaret? Et quando huc oratio processit, liceat aliquantulum excurrere, & misso tantisper Constantino & Justiniano, quorum maxime Jurisprudentiæ interpretes censoria virgula Tua se subducere nequeunt, meritos prosequamur honores, qui Tibi Magistratui spectatissimo magnifice delati sunt.

Tali

Tali enim Te mentis acie divinitus præditum, eaque legum prudentia diurnis nocturnisque laboribus instructum, prospiciens Rex noster providentissimus, cui Superi cuncta fortunent, Te, inquam, præ ceteris ad Feudalem Regiæ hujus publicorum studiorum Universitatis Cathedram, & quidem honorificentissimam, delegit. Ubi quidem cum dignitate sedens non aliorum quorumcumque sermone trita, veluti crambam, recoquis, sed, Deus immortalis! inaudita prorsus eleganter, clare, distincteque, Musis omnibus plaudentibus, doces. Hic Tu inficetas ex animis opiniones penitus insitas evellens, Feuda per temporum historiam ostendis primum tristi atque immani vultu obducta cum barbarorum moribus congruentia, a quibus prognata; mederata deinceps ac mitia, postquam humaniores gentes Principesque facti sunt; quique demum Feudalis Juris, memoria nostra, in ancipitibus quæstionibus usus faciendus. Ingenue fateor, & me ætate licet provecta cum aliis bene multis ad perdiscendum sæpe, quum per negotia forensia quibus distineor licuit, auditorem accessisse, nec me pœnituisse, quod ab ore Tuo solidas horas pependerim, quum una prælectione Tua plus profecerim, quam perpetua de re Feudali volumina evolvendo. Itaque hæc non fando refero, sed oculis auribusque testibus comprobo. Atque eapropter, ut caussis ex suis Feudorum Consuetudines interpretatum Te esse omnibus innotesceret, Feudales Antiquitates attexuisse novimus: quas tamen, quod adhuc typis non credideris, gravissimæ in quibus versaris occupationes in causa fuerunt.

Digitized by Google

Tua Te dignitas, non fumoſarum imaginum commendatio, ad maximum honorem, vix tredecim poſt annis Conſiliarium, inter ſummos Conſilii S.Claræ Viros, gratulantibus omnibus, ſuſtulit. Quantæ, bone Deus! amplitudinis iſthoc Conſilium eſt! Etenim hoc templum eſt ſanctitatis, mentis publicæ ſalutiſque ſpecula ſublimis, ara Provinciarum, portus omnium gentium, Curia vindex temeritatis, moderatrix officii, ſummus Ordo, quem in rebus graviſſimis Princeps conſulit: in hoc maximi momenti cauſſæ agitantur, hic Magiſtratus creantur, ſacræque Principis auctoritati proponuntur, de Sacerdotii juribus atque Imperii diſceptatur. In hac altiſſima arce poſitus Tu es, interque ſplendidiſsimos Viros, quorum ſapientiam & majeſtatem demiſſo vultu & cives, & advenæ venerantur: ſive nobis occurrat Marchio Balthaſar Citus, qui Caroli Collateralis Conſilii Regentis filius, Locumtenens Regiæ Cameræ, huc Præſes advocatus eſt, Vir in abſtruſioribus negotiis perſpicaciſsimus, & maximi conſilii, comitate, aſsiduitate, vigilantia, provecta quamvis ætate, admirabilis; ſive Marchio Dominicus Salomonius, ingenuis litteris, hiſtoriaque Eccleſiaſtica & Civili præſtans, & in cujuſcumque generis cauſsis expeditiſsimus; ſive Marchio Dominicus Antonius Avena, qui ut pietate eximius, ita priſcarum fori conſuetudinum, ſcientiæque judicialis doctiſſimus; ſive Diodatus Targiannius græce latineque doctus, hiſtoriæ utriuſque, rerumque Theologicarum ſcientia, & moribus probatiſſimus, & Regii Juris in contentionibus Sacerdotium inter, & Imperium Advocatus commen-

da-

Digitized by Google

datissimus : quibus sane adjiciendus Josephus Caravita Turitti Dux, qui ex Coronæ Advocato in Supremum hunc Senatum supra numerum allectus est, Regalis Jurisdictionis Delegatus, & monasticæ disciplinæ exactor integerrimus. De quibus profecto non possum, quin jure efferam, quæ Carisius de iis, quos Imperator ad suum Consistorium selegerat, magnifice dixit: *Credidit eos, qui ob singularem industriam, explorata eorum fide & gravitate, ad bujus officii magnitudinem adbibentur, non aliter judicaturos esse, pro sapientia & luce dignitatis suæ, quam ipse foret judicaturus*. At vero quum virtuti gloria tamquam spirans imago resonet, justissime sane & Te in hoc celsissimo Divorum cœtu gloriose effulgere, Vir meritissime, intuemur.

Quid? hæc ipsa virtus Tua ad Supremum Abusuum Consilium evexit, a quo profecto quidquid perversum pravumque temporum intemperie in Regno oboritur, Regia auctoritate corrigitur, & si qua inordinata videantur, in ordinem adducuntur. Tuæ virtutis ergo Regi nostro Augustissimo a sanctioribus Siciliæ transfretanæ consiliis es, quibus quæ ad ejus tranquillitatem, felicitatemque gentis spectant, provide suggeruntur, neu quid opulentissimum Regnum hoc detrimenti umquam patiatur, sapienter consulitur. Ecquæ negotia impeditiora sunt, quæ Tibi credita non fuerint, nec in diem credantur? Ecquos honorum gradus, titulosque, sapientiæ veræque virtutis comites, munificentissime Tibi delatos non admiramur? Latera mihi deficerent, si decora cuncta Tua atque ornamenta percensere numerando tantum vellem.

Quare

Digitized by Google

Quare, ut redeamus unde discessimus, non poteram sane digniorem Operi huic meo Patronum quærere, nec Judicem justiorem legere, quam Te, Vir Juris omnis & Publici & Privati consultissime: Si enim ego priscæ Jurisprudentiæ Romanæ caussas introspexi, Tu interponere judicium poteris, an acu rem tetigerim; si mediam Jurisprudentiam ex humanitate & naturali ratione haustam commentatus sum, abs Te & natura & disciplina humanissimo, an scite me gesserim, exspecto; si demum, quo intenderint Constitutionibus suis Octavianus Imp. Hadrianus, Constantinus, & Justinianus, rimari adnisus sum, quis Te melior an & hoc divinarim judicabit, qui de politica civilique arte tam præclare mereris, qui historiæ Augustanæ scriptoribus evolvendis prope impallueris, qui de Principalis, & Sacerdotalis potestatis finibus esse magisterio omnibus potes? Mihi igitur gaudeo, quod Tibi Lucubrationes has meas, cujuscumque sint pretii, dedicarim; aptissimum enim Te novi ad harum rerum dignitatem, ex veritate non ex opinione, æstimandam; Te, inquam, qui in otio litterario, in arte oratoria, in legibus interpretandis, in jure dicundo, in Magistratuum summorum honoribus, in tota demum vita, sic Te cunctis probasti, ut in omnium oculis habitare non sine maxima hilaritate intuear. Quidquid igitur his chartis illevi, disciplinæ Tuæ libens volens trado: inducas, deleas, aboleas: judicio Tuo sapientissimo atque auctoritati obsequi gloriæ mihi erit sempiternæ. At vero, si quid Romani Juris studiosis utile, aut quid probatu dignum, quod vix spero, fortasse

Digitized by Google

tasse occurrat, id obtestor, ut quale Patroni officium est in Clientem, qui ejus fidei se tradidit, more majorum adversus malignos obtrectatorum rhonchos tuearis, defendas.

Observantissimus ac devotissimus
Josephus Mandatoritius Toscanus.

Digitized by Google

Digitized by Google

AD CUPIDAM LEGUM JUVENTUTEM

PRÆFATIO.

Jurisprudentiæ laus.

QUum homines suapte natura impellantur ad scientiam, nil mirum si rerum caussas sollerter investigare conentur, quas quum sedulo exploraverint, cognoverintque, miro gaudio afficiuntur. Hinc veteris memoriæ, priscarumque litterarum cognitio summopere nos oblectat, quia illarum scientia vetustarum rerum primæ origenes reperiuntur. Verum omnibus antiquitatum studiis Jurisprudentia Romana merito videtur anteferenda, quod infinita propemodum commoda ad hominum ingenia inde derivantur, & mirifica doctos homines voluptate perfundat. Nam quis amabo inficias ire poterit jurisperitum rei Romanæ publicæ, privatæque scientia probe imbutum, hujusmodi antiquitatis subsidiis non oblectari, & simul non juvari ad aptandas priscas Romanorum leges novis sibi occurrentibus in foro disputationibus? quum jura omnia, & civilis regiminis formæ hominum moribus, eorumque studiis potissimum congruant; ut adeo si priscum civile regimen ad aliam imperii formam vertatur, aliique mores invalescant: antiqua civilia jura mutentur & ipsa, aliaque pro re nata condantur. Quid porro elegantius veterum Jurisconsultorum latinitate, quid eorum eruditione jucundius? Præterea quid optabilius, quam legum caussas ex forma civilis regiminis, ex historia illorum temporum, ex receptissimæ philosophiæ penu, ex legislatoris indole depromere, atque detegere? Denique nihil cognitione hac sapientius, prudentiusque esse potest, qua nos legum non verba, sed mentem teneamus; demum nihil veteris Romanæ prudentiæ munere gravius, quo singulorum status, & bona protegantur ab injuriis.

Digitized by Google

Digitized by Google

AD CUPIDAM LEGUM JUVENTUTEM

PRÆFATIO.

Jurisprudentiæ laus.

QUum homines suapte natura impellantur ad scientiam, nil mirum si rerum caussas sollerter investigare conentur, quas quum sedulo exploraverint, cognoverintque, miro gaudio afficiuntur. Hinc veteris memoriæ, priscarumque litterarum cognitio summopere nos oblectat, quia illarum scientia vetustarum rerum primæ origenes reperiuntur. Verum omnibus antiquitatum studiis Jurisprudentia Romana merito videtur anteferenda, quod infinita propemodum commoda ad hominum ingenia inde derivantur, & mirifica doctos homines voluptate perfundat. Nam quis amabo inficias ire poterit jurisperitum rei Romanæ publicæ, privatæque scientia probe imbutum, hujusmodi antiquitatis subsidiis non oblectari, & simul non juvari ad aptandas priscas Romanorum leges novis sibi occurrentibus in foro disputationibus? quum jura omnia, & civilis regiminis formæ hominum moribus, eorumque studiis potissimum congruant; ut adeo si priscum civile regimen ad aliam imperii formam vertatur, aliique mores invalescant: antiqua civilia jura mutentur & ipsa, aliaque pro re nata condantur. Quid porro elegantius veterum Jurisconsultorum latinitate, quid eorum eruditione jucundius? Præterea quid optabilius, quam legum caussas ex forma civilis regiminis, ex historia illorum temporum, ex receptissimæ philosophiæ penu, ex legislatoris indole depromere, atque detegere? Denique nihil cognitione hac sapientius, prudentiusque esse potest, qua nos legum non verba, sed mentem teneamus; demum nihil veteris Romanæ prudentiæ munere gravius, quo singulorum status, & bona protegantur ab injuriis.

Pro-

Digitized by Google

Ejus occasus.

Propterea si prisca Romanorum prudentia eruditionis suæ divitiis tanta nos afficit voluptate: & regulis, præceptisque suis ad publicam, atque ad privatam utilitatem sapienter comparatis, Principibus, Magistratibus, Judicibus, & Jurisperitis sapientiæ, omnisque intelligentiæ tutissima subministrat subsidia, quibus bene regantur homines, honesteque vivant, alterum non lædant, & unicuique quod suum est, tribuant; nescio quo factum, ut illa, procedente tempore, ad eas inciderit rerum vicissitudines: ut per plura sæcula extiterit etiam memoria ejus obliterata, atque extincta, & postmodum revocata ab oblivione ad usum, non ut scientia, qualis erat præclarissima, fuerit exculta, sed ut rude artificium sub nundinatione verborum & vocabulorum aucupio, ad evertenda aliorum patrimonia & fortunas, ex judicum libidine, & advocatorum avaritia, cœperit exerceri.

Causa ejus vicissitudinis.

Sed caussam, quamobrem illa pessum iverit, hanc invenio fuisse potissimam, omnium scilicet disciplinarum occasum, & inscitiam illorum subsidiorum, qua laborarunt homines adulta jam barbarie, quibus tantum vera, & non fucata Jurisprudentia potest adquiri. Quare juvat me pro ratione earum rerum, quas infra tractaturus sum, de fato Romanæ jurisprudentiæ aliqua præmittere.

Barbarorum incursiones.

Barbari, qui sub Valentis imperio inter militiæ auxilia, summo licet Reipublicæ malo fuerunt recepti, finibus Imperii custodiendis addicti, vires ejus, idoneam hanc occasionem nacti, cœperunt explorare; quos postquam cognitos compertosque habuerunt, modo unam, modo aliam provinciam Imperii paullatim invadentes, rem eo adduxerunt, ut totum, qua late patebat, Imperium, adeoque Italiam ipsam fuerint potiti, atque publicam labefactarint libertatem. In urbem autem Romam, quæ diutius obtinuerat Imperium, ita eorum arma invexere, ut recuperandæ suæ pristinæ libertatis spem omnem amisisse videretur. Quapropter vires suas præsentiens nimium adtritas, nihil quicquam prius pensiusque habebat, quam publicas eas calamitates animo volutare, easque cum transactis ejusdem Romani Imperii felicitatibus conferre; deque humanarum rerum vicissitudine indolescebat quam maxime.

Ne-

Digitized by Google

Neque quod Barbarorum aliquandiu in Italia sedem firmaverint suam, ideo dici poterit sereniores dies nostris inluxisse. Nam vel alia barbara gens huc convolabat, ut primam expelleret, aut ea, quæ tenebat Imperium, contra ipsam humanitatem, quæ dictat cuique hominum non sævire in victos, ita vires, libertatemque nostrorum infringebat quotidie, ut ægre admodum ab illa dominatione sese posse eripere cerneret Italia. Quum igitur ex bello non pax, sed alia quamplurima bella suscitarentur, quemnam bonarum artium amor, & studium poterat delectare? quum in illis infelicitatibus publicis expediret cuique potius vitam incolumem degere, quam profundere litteris operam dando. Hinc non omittendum strepitum, quo universa resonabat Italia, optimarum disciplinarum oblivioni præ ceteris occasionem summopere contulisse. Quum enim Principibus illis præ bello nihil esset optatius, Italia quo mores suos ad Principum exemplum totos componeret, totam se ipsam belli artibus addixit. Hinc litterarum ignorantia inrepsit tanta, quanta nullo tempore fuit; quod non est ut explicem magis, quum in historia temporum illorum res sit satis pervulgata. *Eorum immanitas.*

Sed statim ac barbari isti, soli nostri dulcedine illecti, sese in Italorum consuetudinem dedere, pristinos suos mores præter modum efferatos ad humanitatem transtulerunt. Nostri autem, licet sero, cognitum habuere, quantum interesset, sanctiores amœnioresque musas, ac liberales disciplinas jamdiu oblitteratas, in lucem revocare; donec tandem felicibus auspiciis pristinum decus quum sibi vindicasset Italia, sicuti doctrinarum inventrix olim fuerat, ita hoc tempore earum fœcundissima mater jure censenda est. Quocirca (uti adposite, ni fallor, ad rem dici solet) veluti novalia, quæ alternis cessant, fertiliora evadunt; ita si Italia per temporis intercapedinem litterarum studia intermisit, tantam sterilitatem profecto majori frugum ubertate pensitavit. *Instauratio bonarum artium.*

Verum operæ pretium est videre, quam viam ad studia litterarum instauranda nostri inierint. Alii latinitatis studium & orthographiam cœperunt excolere, quo lux adfulgeret antiquis latinis authoribus. Omnium primus fertur Cassiodorus *Primi instauratores.*

Digitized by Google

Scylacensis, qui etiam in suo præclaro opere de formulis, & de comitiva speciem antiquorum magistratuum Romanæ Reipublicæ præbuit, ut posteri non ignorarent eorum peculiarem potestatem, qua negotia sive publica, sive privata curabantur. Alii poeticæ, ut Paullus Diaconus, Paulinus Patriarcha Aquilejensis, Theophanius, & Henchebertus Monachi Cassinenses sedulo dederunt operam, rati homines harmonicis poeseos numeris illectos barbariem exuturos. Sed præ his omnibus bono publico tunc consuluerunt, qui Græcas litteras excolentes, Grecorum sapientæ splendorem adspersere, quo præclara Græcorum gesta, & Orientalium Conciliorum Canones Græce scripta innotescerent. Laudandi hac in re Johannes Burgundius Pisanus, & Paullus Diaconus Neapolitanus. Verum non hæc tantum studia excoli cæperunt, sed & alia forsan his utiliora; nam Gisbertus de Arvernia, qui postea sub nomine Silvestri Secundi Pontifex inclaruit, ad immortalitatem nominis sui mathematica studia postliminio reduxit, & Dungalus Papiæ, ac Petrus Grossolanus Archiepiscopus Mediolanensis conatu sanequam maximo Theologica studia exornarunt. At omnibus palmam præripuit Petrusa Grossolanus Archiepiscopus Mediolanensis, cujus eximia doctrina vel ex eo elucescit, quod quum in Græciam a Paschali secundo, ut contra Græcos processionem S. Spiritus a Filio adstrueret, legatus missus esset, tanta se gessit sapientia, ut summi Theologi fuerit nomen adsequutus. Adnitentibus ergo nostris ad studiorum instaurationem, litterarum, atque ingenuarum artium cultus in Italia vel in ipsa barbarie exteris gentibus suspicienda, ubertim revivisc ebat.

Cur jurisprudentia diu jacuerit.

Sed quod dolendum, nescio cur, quum temporibus hisce disciplinæ, vel recenter exorirentur, vel exsuscitarentur veteres a longa oblivione, qua ob temporum injuriam obrutæ reperiebantur, ita ut communis, & nova quædam redderetur vita doctrinis; sola tamen Romana jurisprudentia squaleret, atque ab interitu non vindicaretur omnino, velut si indigna res esset, cui cordati homines animos intenderent suos. Non me latet evenisse, ut, multis licet post annis, Amalphi, ut plerisque hominibus visum, Pandectis repertis, jurisprudentia Roma-

ma-

Digitized by Google

mana respiraverit; atque in Schola Bononiensi a Mathilda Comitissa instituta, summis propositis præmiis, a nobilibus præclarisque ejusdem temporis ingeniis aliquantulum Romanis Legibus decus adrogatum.

Arabica philosophia Jurisprudentiæ inimica.

Quum itaque vetus Romanorum cæpisset prudentia per id tempus publice doceri, pollicebantur sibi ipsi docti, clarique viri, eam ad illam redactam formam, quam olim Papiniani, Paulli, Ulpiani, aliorumque multæ eruditionis Jurisconsultorum ætate obtinebat. Sed sua eos fefellit opinio; nam viderunt aliam jurisprudentiam, & quidem a priore immane quantum mutatam; nempe, quæ sua eruditione expolita, atque a fontibus minime deducta, sub verborum aucupio, ac involucro, veluti rude artificium ad evertenda aliorum bona inique compactum, exercebatur ab ejusdem temporis hominibus auri magis, quam juris admiratoribus.

Caussa cur vera jurisprudentia non revivixerit.

Sed dices, si eorum temporum ingenia tot labores susceperunt, ut veram, & non fucatam restaurarent Jurisprudentiam, cur id amabo assecuti non sunt? Res sane intricatior est, quam quæ uno verbo absolvi possit. Quare detur venia mihi, ut paulo altius eam repetam ab origine sua.

Præpostera jurisprudentiæ instauratio.

Quum omnes omnino tunc temporis literatores Aristotelicæ philosophiæ capti essent admiratione, optime comparatum censuerunt, si facultates omnes ad normam illius componerent. Itaque, quemadmodum ceteris disciplinis, ita jurisprudentiæ civili Aristotelica dogmata fuerunt intermixta. Verum quum obscurissimis vocabulis, per Averroem invectis, scateret, & in movendis difficultatibus, inutilibusque speculationibus versaretur; factum propterea, ut etiam jurisprudentia Philosophiam istam plane rudem, & inficetiarum plenam æquis passibus sequens, non ut scientia, qualis erat, præclarissima, sed ut ars vere mechanica haberetur. Et jure merito ita se rem habere par erat; nam in eorum docendi, scribendique ratione, contempta prorsus Romanorum historia, temporum chronologia neutiquam spectata, moribus Romanis nec etiam primoribus labris degustatis, jure publico ignorato, ac litteris latinis neglectis, Romanam jurisprudentiam, quæ solummodo ab hisce facultatibus depromitur, qua ratione, quæso,

Digitized by Google

ſo, poterant deguſtare? Propterea nil mirum ſi genuinum Romanorum jus non reſtituerint, ſed tantum fucatum efformaverint; quum vera jurisprudentia non in philoſophiæ Ariſtotelicæ placitis ab Avveroe corruptis, ſed in allatis ſanctioribus diſciplinis foret perquirenda. Peſſime igitur cum Romano jure actum, uſque donec Alciatus mediis tenebris exortus, in Jani Parrhaſii politioris ingenii viri ſchola litteras latinas elegantiores, ac rerum Romanarum hiſtoriam edoctus, cœpit his ſubſidiis legum cauſſas diligenter inveſtigare, ſpecimen ita relinquens poſteritati, quo poſſet Romana jurisprudentia reviviſci, ſuoque nitori reſtitui. Ac doctiſſimis ille commentariis jus civile Romanum explanans, & commenta aliorum oſtendens, quamque illi a ſenſu Romanarum legum recederent, benignum aliis ſtravit iter, ut animum ad id ſtudium adjungentes, veterem Romanorum jurisprudentiam inſtaurarent. Dixi Alciatum potius aliis viam hanc ad reſtituendam jurisprudentiam præbuiſſe, quam eam ipſam modis omnibus abſolutam effeciſſe; nam quum fuiſſet omnium prior bene de hoc ſtudio meritus, ejus labor, ac vires minime ſuffecere, ut Romanum jus ex illorum temporum barbarie numeris omnibus depurgatum redderet.

Alciatus primus cultioris jurisprudentiæ inſtaurator.

Erat enim hæc laus immortali Cujacio parata, qui ſuis doctis ac laborioſis juris interpretamentis, ſic aliorum induſtriam, & judicium ſuperavit; ut quidquid eſt optimum, ei ſit adſcribendum, ipſeque appellandus redivivæ jurisprudentiæ pater. Exinde diſcipuli ejus tantæ eruditionis copia ab eo fuerunt locupletati, ut Romanam jurisprudentiam ſic excoluerint, exornaverintque, ut pene dici poſſit, ei condendæ non tantum contuliſſe primos juris auctores, quantum luminis eadem ab ejus vindicibus inſtauratoribus accepit.

Cujacius integrum jus reſtituit.

Unde Cujacii ſtudio, ejuſque diſcipulorum ingenio, Juriſprudentiam Romanam perpolitam ſuperior vidit ætas. Quid igitur? horrida illa Juriſprudentia penitus jam exolevit, nec ne? Minime gentium, quum etiamnum videamus illam in foro obtinere; nam quæ longo tempore invaleſcunt præjudicia, difficili plane negotio emendari poſſunt. Quum enim cauſidici, rabulæque rei forenſis periti non poſſent aperte juriſpruden-

Perverſa jurisprudentiæ in eruditam & forenſem diviſio.

dentiæ eruditæ detrahere, quum ex ea legum ſenſus adprime colligatur, tranſverſis eam propterea cuniculis adgreſſi ſunt, vulgo affirmantes, juriſprudentiam eruditam cathedris tantum mancipandam. Quapropter ineptam juriſprudentiæ diviſionem induxerunt, forenſis ſcilicet, & eruditæ, effutientes hanc pro ſolius animi oblectatione, & rerum antiquarum notitia, illam vero uti rerum judicandarum regulam ac normam habendam. Quorum opinionis perverſitate nihil fingi poteſt importunius. Eccui enim, dummodo cor ſapit, ſtat animo, eam civilem prudentiam, quæ ſumma in Reipublica Romana ingenia exercuit, atque ad omnis eruditionis faſtigium fuit ovecta, feliciterque ad cauſas tractandas adhibita, procedente tempore judiciorum non æquam eſſe normam?

Falſa rabularum de juriſprudentia opinio.

Sed quum homines ita comparati ſint, ut eis magis quod plures, præſertim ditiores, quam quod pauciores, etſi doctiſſimi, affirmant, arrideat; factum propterea ut ſuperius laudata diviſio licet falſiſſima, ita communi opinione invaluerit, ut per omnium ora volitet, fruſtra hoc tempore tempus terere eos juvanes, qui foro operam daturi, juriſprudentiam eruditam addiſcunt. Sed in eo falli eos, qua maxime quis non videt? Quid enim veteris juriſprudentiæ munere gravius, quo ſingulorum ſtatus, & bona proteguntur ab injuriis? quid ſolidius præceptis reguliſque ſuis, quas hauſtas ex honeſtate naturæ non confuſe congeſtas, ac temere proditas, ſed ſolida ratione a majoribus traditas fuiſſe didicimus? Nimirum ſi quam habet philoſophia, habet autem illa plurimam, dignitatem, eam in jus civile translatam, atque converſam probe novimus. Præterea, quidquid a Græcis philoſophis de honeſto, & juſto, de finibus bonorum, & malorum, de regendis Populi moribus, de legibus, & Republica diſputatum, potius quandoque ingenii venditandi, quam utilitatis cauſſa, id a Juriſconſultis noſtris collectum, nugiſque excuſſis traductum in urbem; ut quod apud Græcos exercitatio erat ingenii, longioriſque ocii levamen, Romæ in corpus juris civilis converſum, publicæ, atque privatæ ſemen eſſet utilitatis; ut denique contemplatio Græcorum otioſa, & iners a noſtris operoſa, atque frugifera redderetur.

His

Digitized by Google

Auctoris institutum.

His igitur ab ultima rerum origine repetitis, tempus erit, ut quod in animo est planius, & apertius expromam. Dixerit heic fortasse aliquis, non opus esse mea cogitata aperire, cum ex hucusque dictis satis superque appareat, me velle jurisprudentiam forensem, ejusque sectatores toto conatu refellere, eorumque levitatem, vel potius arrogantiam coarguere; quippe qui juris Quiritium laudem, honoremque depeculati sint. Nolim autem quis in invidiam me vocare, ac si penitus omnem forensem doctrinam reprehendam. Fori enim exercitationem commendo, ejusque Magistros consuli, legique hortor. Nam sicuti eruditorum interpetrum lectione optime legum vim, & potestatem tenemus, ita practicorum, quos vocant, studio methodum addiscimus, qua in foro controversias componamus. Sed hoc unum contendo, sine selectorum interpretum ope] neminem vere, ac solide juris Romani sapientiam percallere. Erit enim absque rerum Romanarum cognitione, non juris Romani peritus, sed tantum forensis rabula, peculiarumque specierum consarcinator; atque ita fiet, ut si aliæ contentiones suboriantur, nisi sors ipsam speciem iisdem prorsus circumstantiis, quas ille legerat involutam, obtulerit, nesciat se extricare. Quocirca vix, aut ne vix quidem rem, de qua agitur, expediet.

Eruditioni forensis exercitatio consocianda.

Quapropter ambæ hæ facultates nobis sunt necessariæ, altera, qua theoricen juris, ad genuinam civilis Romanorum prudentiæ normam comparatam, addiscamus: altera vero ut fori exercitationem teneamus. Verum qui ajunt jurisprudentiam a suis fontibus haustam tam caussis in foro tractandis obesse, tota errant via. Nam eorum sententia huc redit, ut nempe ceteris persuadeant, jurisprudentiam eo magis perfici, quo longius a principiis suis recedat; cæteras autem facultates eo absolutas, perfectioresque evadere, quo proprius sua principia attingunt. Sed quænam est hæc scientia, quæ modum non habet ullum? quæ fines suos egreditur? quæ tota deerrat a principiis suis?

Universi operis ratio.

Hæc omnia, quæ longius, quam par erat, persequutus sum, causam mihi adtulerunt, quamobrem ad hoc opus scribendum adgrederer, quo scilicet juventutis erudita studia ab er-

Digitized by Google

errore tam turpi vindicarem, suaderemque quam sit necessaria civilis prudentia a suis repetita principiis non tantum theorice, sed etiam rerum usui, sive ad caussas in foro agendas advocati munere, sive ad lites componendas judicis authoritate. Igitur quum diu multumque cogitarem, quæ argumenta pararem, quæ ad id probandum pondus haberent, ea visa sunt mihi tandem validiora, quæ ex rei ipsius constitutione depromuntur, quod probationis genus infirmari nullo pacto potest. Quare, pro eo ac potero, agendum hoc opere de erudita Romana jurisprudentia, deque ratione illam addiscendi. Ut autem veram rationem quis exequatur, hæc cum primis noscat oportet, I. jus naturæ, II. civile regimen, cui leges aptantur, III. philosophiæ Stoicæ præcepta, IV. veterum Jurisconsultorum latinitatem, V. Romani fori, scilicet Rom. Magistratuum auctoritatem, antiquas formulas, ac forenses per id tempus receptos mores, VI. Principis ingenium, ejusque Religionem, VII. legum chronologiam, VIII. demum Ecclesiasticam historiam. Quam hæc ad legum intelligentiam sint necessaria, non aliunde quam ex ipsa Romani juris natura probare satagam; seligam enim super unoquoque argumento peculiares leges, unaque inepta Pragmaticorum barbarorum interpretamenta ob oculos ponam. Contra vero easdem leges, illis, quæ superius recensui, adjumentis, probe intellectas demonstrabo. His omnibus adnectam etiam fori aliquot decisiones ex Accursianorum prius, & eruditorum postmodum commentariis enatas; ut omnibus his invicem collatis, cuique exploratum sit, veterem Romanam jurisprudentiam non solum ad eruditionem, sed potissimum ad quotidianarum controversiarum judicia dirimenda magnas opportunitates habere.

Præsidia ad noscendam jus civile.

COGNITIO.
Juris Naturalis.
Regiminis Civitatis.
Latinæ linguæ
Philosophia Stoicæ.
Fori Romani, & auctoritatis Magistratuum.
Ingenii Principis.
Chronologiæ legum.
Historiæ Ecclesiasticæ.

Sed antequam ordiar argumenta, lubet occasionem hujus operis ordine enarrare. Quum Josepho Paschali Cyrillo viro summo in juris civilis scientia, non parum operæ darem, anno ætatis meæ vigesimo tanta Romanarum legum cupido animum incessit meum, ut reliquis disciplinis valere jussis, eis nihil mihi esset optabilius. Subinde autem perbelle accidit, ut ad amicitiam accederem præclarissimi Equitis Franci-

Operis occasio.

Digitized by Google

ſci Vargas Macciucca Advocati Fiſci, viri ingenuarum artium ſtudio, morum elegantia, ac genere ſpectatiſſimi. Vir ille ampliſſimus ſerio me monuit, parum mihi juriſprudentiam eruditam profuturam, niſi cum illius ſtudio Pragmaticos, reſque fori copularem. Itaque ex eo tempore ſtudia mea ita compoſui, ut tractatus Pragmaticorum ad principia ſua revocarem, explorarem que unde fuerint illorum errores, & præjudicia exorta. Quumque ſtudio ſelectorum interpretum animadverterem, errandi anſam aliquando ei præbuiſſe ignorantiam juriſprudentiæ Romanæ, ſtatim ac id ipſum adnotavi, & ſimul principia juris expendere cœpi. Poſtquam autem adulta jam ætate ad cauſſas in foro orandas acceſſi, quotidie experimento didici, quantum hujuſmodi ſtudium mihi profuerit. Quapropter exercitationis meæ cauſſa cœpi bene multa, quæ animo obvenerant, chartis illinere; quem meum laborem quum plerique homines comprobaſſent, feci non invitus, ut opus hoc, utcunque eſſe poſſet, luci committeretur. Sed hæc hactenus ex quibus inſtituti noſtri ratio intelligi facile poteſt.

Jus naturale. Age porro, ad propoſitum veniamus; & primum juris naturæ cognitionem juriſprudentiæ addiſcendæ neceſſariam eſſe quam maxime, demonſtrare incipiamus. Ait Ulpianus in l. 6. D. de juſtitia, & jure, jus civile effici, quum aliquid additur, vel detrahitur juri communi, hoc eſt naturali. Igitur civile jus quum aliud non ſit, quam ipſum jus naturæ, ab illis ſaltem gentilibus philoſophis moratioris ingenii, quoad fieri potuit cognitum; ſaltem per ſua notiora principia, variis tamen Populorum inſtitutis, uniuſcujuſque peculiari ita ſuadente utilitate, modificatum; duo ad illud vere intelligendum, cognitumque jam negotiis aptandum, ſunt ſane quam neceſſaria, publici juris ſcilicet cognitio, & peritia Romanæ hiſtoriæ; altera qua ipſum civile jus depromamus e ſuo fonte, altera vero ut uniuſcujuſque Populi, & præcipue Romani, res geſtas, hoc eſt, rerum hiſtoriam, ut legum cauſſas exploratas compertaſque habeamus. Ex quibus omnibus illud publicum civile bonum oritur, quod vel ex detractione juris naturæ, vel additione, prout civilis ſocietatis poſtulabat utilitas, proceſſit.

Quum

Digitized by Google

Quum jurisperito commendo historiam, ut civilem prudentiam egregie calleat, de illa historia dictum volo, quæ regimen cujusque Civitatis, ejus primigenias leges, moresque civium, quibus leges feruntur, respicit. Quod ut clarius appareat, necesse est ut originem civilis juris hic breviter tradam. Priscos homines vitam aliquando segregem egisse, neminem profecto esse arbitror, qui ignoret. Hoc in statu, qui naturalis nuncupatur, unusquisque cum sua familia domesticum componebat imperium; is enim qui erat familiæ pater, ipse dominus, princeps, & supremus erat judex omnium, quæ in sua familia eveniebant. At experientia malorum, quæ in dies singulos homines in hoc statu sensiebant, eos adegit de statu naturali ad civilem transire societatem. Itaque eo relicto, eorum voluntatibus, & viribus in unum hominem mire confluentibus, civilem efformarunt societatem. Porro voluntatibus & viribus uni subjectis, voluntas publica, summaque potestas enata est, quarum altera dicta lex est, sive communis ratio, vel civilis sapientia, & publica philosophia: altera imperium, sive vis, & potestas in universos. Hæc vero non sapientibus, sua quibus ratio lex est, & imperium, sed iis sunt posita coercendis, quorum frenandis animis ratio non valet; ut quæ perturbatio propria ratione non reprimitur, potestate, & ratione publica, pœnis ad hæc irrogatis, compescatur.

Regimen Civitatis.

Cum igitur Civitas nil aliud sit, quam publica multorum ad communem utilitatem, ac vitæ, bonorumque tutamen instituta societas, quæ perpetuis publicarum pactionum vinculis, sub eadem potestate, seu sub eodem supremo regimine continetur: mores, actiones, negotia civium ad præscripta pacta debet potestas illa componere, regere, exigere; ita tamen, ut publicum bonum præferat semper privato. Nam & societas ipsa aliter servari non posset; & mens primorum civium hæc fuit, ut publica utilitas præferretur singulis, ut ipsa inita consociatio perennare posset. Hæc autem publica potestas, si penes unum omnino erit, civile societatis regimen dicetur Monarchicum; si penes Populi multitudinem per concilium congregatam, Democraticum; si tandem penes optimates, Aristocraticum.

Digitized by Google

Dixi ſuperius publícam poteſtatem ad communem bonum inſtitutam fuiſſe. Quum igitur publicum ſocietatis bonum illud ſit, ut publica tranquillitas inter cives ſervetur, hæc autem ſervari non poſſit, niſi Civitas ab interna, & externa vi protegatur; neceſſe eſt illam armis, & legibus muniri, quibus externam propulſet injuriam, & internam cuſtodiat tranquillitatem. Hæc autem tranquillitas manet incolumis, quum hominum mores formæ civilis regiminis perfecte reſpondeant. Verum id, niſi per leges, per quas homines ſocialiter vivunt, obtineri minime poteſt. Leges igitur tales ſint oportet, qualis eſt forma regiminis. Itaque cum Monarchia, Ariſtocratia, Democratia multum inter ſe diſtent, longeque ſint diverſæ: earum quoque leges mirum quantum inter ſe pugnent. Propterea qui ad jus civile accedit, exploret primum oportet, quale ſit regimen Civitatis, ut ab ejus ratione civilia jura depromet, ſciatque ſub qua Imperii civilis forma leges ſint conditæ, ut illas ſuborientibus negotiis rite, atque appoſite accomodet. Verum quum forma Romanæ Reipublicæ non una eademque fuerit ſemper, ſed multiplex, & varia, prout Populi, aut optimatum invaleſcebat auctoritas, idque ad Auguſtum uſque, qui cuncta diſcordiis civilibus feſſa, nomine Principis Imperium accepit, adeoque Monarchiam inſtituit; Juriſconſulti erit legum Romanarum noſſe tempora, earumque cauſſas, occaſioneſque explorare, ut quæ latæ ſunt tempore quo Romæ mera Democratia, aut Ariſtocratia invaluerat, non iis componat, quæ uſuvenerunt in Monarchia, vel contra; nam, ut ajebam, hæ Reipublicæ formæ inter ſe quam maxime differunt, proindeque earum leges, quarum norma eſt regimen ipſum civile, inter ſe diſſident, atque diſcordant.

Philoſophia Stoica.

Vidimus quantum lumen civilibus legibus præſtent jus naturæ, & forma regiminis. Sed quia ſunt alia nobis ſubſidia ad ejus ſcientiam acquirendam neceſſaria, de his nonnulla libabimus. Sane homines in generalibus notionibus boni, & mali, juſti, atque injuſti inter ſe conveniunt; ſed differunt in adhibenda ratione, qua bonum, & æquum ſervetur. Ea de cauſſa nil mirum, ſi legum conditores licet velint omnes jus civile a juſtitia univerſali, tamquam tutiſſima illius norma, depro-

promere; differant tamen in iis tradendis, quæ ad eam ducunt. Unde ex hoc varietas juris civilis enascitur, ut alio hic, alibi alio jure utamur. Sed quoniam norma juris civilis pendet potissimum a Philosophia in Civitate recepta; quum jus civile aliud non sit, quam philosophiæ dictamina de justo, & æquo, uti perbelle de Romano jure ajebat Tullius: fatendum tale esse in Civitate jus civile, qualis erit philosophia in Civitate receptior. Romani autem ex tot philosophorum sectis præ cæteris selegerunt sibi ipsi Stoicam, quippe hominibus præ aliis utilior, quæ scientiam, & usum rerum simul complectebatur. Unde totum jus civile hujus sectæ dogmatis adeo adsperserunt, ut impossibile sit velle jus civile Romanorum intelligere, nisi philosophiam Stoicam perfecte calleas. Sive enim jus civile ad sua principia velis revocare, sive scire, an aliqua lex Romana, Stoicorum placitis innixa, præsenti rerum usui aptari possit, nec ne; sive placet componere antiquorum jurisconsultorum dissidia, quæ ex contrariis illorum opinionibus in ipsa philosophia stoica oboriebantur, senties profecto, te Stoicorum præceptis probe imbutum esse oportere.

Latina lingua.

Latinæ literæ conferunt etiam ad enodandos, ut Gellii verbis utar, plerosque juris laqueos, non illos quidem, quos ex barbarorum interpretum, aut ex forensibus dictionibus promanarunt: sed antiquiores altioresque, quibus Romanos Jurisconsultos sæpe implicitos invenies. Exempla ex ipsis legibus repetita inferius proferam. Qui ergo Jurisconsulti nomine ornari velint, caveant ne humaniorum litterarum studia negligant, sed eas diligentia quam maxima pertractent; etenim verborum vim, & significationem recte nosse, non minima jurisprudentiæ pars est. Nec sine penitioris latinæ linguæ intelligentia, unquam aut veterum legum sententiam, aut scripta Jurisconsultorum, qui scribendi rationem adhibuerunt integram, vereque latinam, ullo pacto adsequi poterimus.

Forum Romanum, & auctoritas Magistratuum.

His omnibus, quæ ad intelligendum jus civile Romanorum necessaria demonstravimus, scientia etiam magistratuum Romanæ Reipublicæ, & cognitio antiqui fori Romani debet accedere. Etenim si lex dubia erit, usus fori consulitur, ut secundum ejusdem consuetudines jura dubia explicentur.

Præ-

Digitized by Google

Præterea priusquam lex feratur, usus fori excutitur, ne Cives a jure recepto traducantur per res novas, & aliud jus invalescat a priori plane diversum, cui jam Civium mores adhærebant. Magistratuum notitia est etiam adprime necessaria, ut Romanæ Reipublicæ statum pernoscamus, & leges, quæ potestatem cujusque Magistratus respiciunt, recte interpretemur. Ex quibus non leviorem inde fructum capiemus, quum controversias, quæ inter nostri temporis Magistratus emergunt de jurisdictione, de imperio, de præcedentia, pertractabimus; nec sine ea cognitione qui ex nostris Magistratibus illis respondeant, intelligi potest.

Hic autem advertas velim, usum fori Romani, & statum magistratuum non eumdem semper fuisse, sed multiplicem, atque varium, prout nova regiminis forma enascebatur. Nam si leges scriptæ, quæ mortuæ literis conservantur, formæ civilis regiminis debent aptari, eo magis idem dicendum de usu fori, atque judicum, magistratuumque potestate, qui viva lex Populi sunt. Hinc alius fuit fori Romani usus in Monarchia, ac sub Democratia: aliique fuerunt Magistratus in eadem Republica Romana sub Imperio Democratico, quam Monarchico. Itaque tempora nobis notanda sunt Romanæ Reipublicæ, quo fori Romani usus nobis innotescat, ne in interpretandis iis legibus, quæ potestatem cujusque magistratus respiciunt, aberremus. Et licet Augustus illorum nomina etiam sub Monarchia servaverit, eo tamen potestatem imminuit, quo munus eorum novo regimini responderet. Quare necesse est ad intelligentiam legum, quæ respiciunt munus Magistratuum, tempora Romanæ Reipublicæ explorare. Aliter enim in immanes errores incidemus, si in veterum historia Magistratuum hospites, ad controversias, quæ apud nos quotidie incidunt, solvendas accedemus.

Sed de cognitione fori Romani magis sollicitus sum; quantum enim Patricii formulis, ac rebus nominibus novis impositis, aliisque callidioribus inventis Romanam jurisprudentiam in foro involverint, quo dominarentur in plebem, res est vulgatissima. Hinc adeo forum Romanum Prætoriis, Ædilitiisque formulis fuit refertum, ut sive lites judiciali sen-

Digitized by Google

tentia transfigerentur, vel antiquis legibus abrogatis, novæ conderentur, five de intelligentia legum fuper factis fingularibus decidendis ab judicibus dubitaretur; omne id ex fori perquifitione excuteretur, quod fub nomine juris recepti veniebat. Unde jurisperitus in perlegendis legibus Romanis fentiet, quantum hujufmodi ftudium fibi adjumentum adferat ad aptanda vetera Romanorum jura novis fatis hodierni fori. Quin etiam infinitæ pene dixerim in Digeftis, & Codice leges occurrent, quæ fine fori Romani notitia non poffunt intelligi.

Dixerit fortaffe aliquis, Fori Romani confuetudines, formulas, alia his fimilia, quæ ufurpari jamdiu defierunt, quum Conftantinus I., & deinde Theodofius non obfcure, uti veterum calumniofas ambages, captandæque fimplicitatis laqueos prorfus abrogaverint; operam propterea perdere, qui eruendis hifce antiquitatis latebris infudaverit. Id ego inficiari non audeo: immo ajo etiam, & confirmo; fed vero in novo jure, quo utimur, formularum effectus quam plurimi fervati funt, qui intelligi non poffunt, nifi explorentur in cauffis fuis. Quid tandem obfoletum magis, quam Prætoriarum formularum ufus, quo fub verborum aucupio, & novorum vocabulorum commento, totum civile jus abrogabatur? Et tamen quis inficias iverit, fine cognitione prætoriarum fictionum non poffe jus civile Romanum, quo nunc utimur, intelligi, negotiifque præfentibus aptari? Quod fane fuo loco, ubi de hac re inftituendus fermo eft, intento digito commoftrabimus.

Verum licet civilia jura fint optima, perque naturæ jus traducantur, & formæ civilis regiminis, ac denique philofophiæ per cives receptæ, ufui fori ad amuffim refpondeat: imperfecta erunt, fi fub fpe proemiorum non adliciantur cives ad illorum obfequium, vel metu pœnarum contineantur ne peccent. Quum enim ita inter homines labefactatam per noftros primos parentes naturam compertum fit, ut nos impellamur ad malum potius, quam ad bonum: evenit ut leges quamlibet faluberrimæ, infirmæ nobis evadant, nifi vel habeant præmia, quibus ad bonum promoveantur homines eis obfequendo, vel pœnas irrogent, queis plectantur impro-

probi, metuque illarum a peccandi propoſito deterreantur. Unde jure merito crediderunt juris publici auctores, præmiis, & pœnis, veluti æquis quibusdam partibus, jura componere Principes oportere.

Quapropter civile jus tam Romanorum, quam aliarum gentium in plectendis criminibus pœnas habet ſtatutas. Sed quum nos in delictis coercendis pœnis ab Romanis dictis utamur, opus eſt videre quænam ratio nobis ineunda ſit, ne pœnis reis irrogatis plus juſto & æquo utamur, quam legislator ſenſerit. Sane pœna quum conſtituatur non in vindictam, ſed veluti medicina ſalubris ad retrahendos mortales a flagitiis, talis ſit oportet, ut validior eluceat ea voluptate, qua ſpecie boni illecti ad peccandum impellimur; alias ſi hanc voluptatem, quæ eſca malorum eſt, qua homines, ut piſces hamo capiuntur, non ſuperaret, finem ſuum non adſequeretur. Facile eſt enim homini contemnere, imo & perpeti minora mala, quo majora bona nanciſcatur.

Phyſicæ cognitionis neceſſitas.

Propterea quum lex pœnalis ſit contra vitia ſalubris medicina, pro intellectu legum pœnalium nobis tempora percurrenda ſunt, quibus illas legislatores ſanxere, ut ſcilicet inſpiciamus hiſtoria Duce, quinam hominum improbiores mores invaluerint, facinora indigniora irrepſerint; ut ex hoc rationem reddere poſſimus de majori, vel minori pœnarum acerbitate; quum pœnæ eo magis ſint ſævæ, quo majori malitia homines ad malum impelluntur. Verum cum phyſica, ſive corporis habitudo, aeris influxus, ſolique ſitus ad peculiaria quædam vitia quoadammodo hic magis, quam illic impellant; propterea prudens judex in pœnis inferendis ipſius rei phyſicam conſtitutionem debet introſpicere, & loci ſitum, in quo delinquitur, ut pœnas ipſas, æquitate ſuadente, veluti ſaluberrimam medicinam adhibeat. Sed hæc omnia ſine phyſicarum rerum, & geographiæ ſcientia pernoſci non poſſunt. Igitur hujuſmodi ſtudium in tractandis legibus pœnalibus erit juriſperito neceſſarium ſummopere; alias non æquus, ſed iniquus judex erit; quum in pœnis inferedis legislatoris mentem prætergrediatur, vel levius puniendo, vel majori pœna, quam crimen expoſtulat, reum ipſum plectendo.

At-

Digitized by Google

Atque hactenus a me allatas facultates, quantum adjumenti afferre possint ad intelligenda jura Civilia, satis demonstrasse arbitror. Nunc pro virili parte vestigandum, qua ratione Justinianæi Codicis leges recte interpretari possimus. Sane hoc compertum habebimus, si rationem legum in Codicem Justinianæum conjectarum præmittamus. Leges Justinianæi Codicis Rescripta sunt fere omnia (paucis exceptis, quæ sub nomine generalium Edictorum veniunt) vel Justiniani ipsius, vel aliorum Principum, quibus illi vel ad libellos præsentium, vel ad Magistratuum absentium consultationes, quid sibi de ea re fieri placeret, respondebant. Igitur si illæ peculiarium rerum decisiones sunt, rerumque ancipitum definitiones, non possunt a nobis intelligi, nisi innotescat res ipsa qualis fuerit suis circumstantiis involuta. Verum hoc opus, hic labor; quia nulla in Codice nobis lex occurrit, quæ simul facti narrationem contineat, exceptis aliquibus perpaucis, in quibus, licet factum referatur vel a Principe ipso respondente, aut a Judice Principem ipsum consulente: ita tamen confuse, & intercise narratur, præmittiturque, ut dixisse idem sit, ac tacuisse. Hinc tantæ in legibus Codicis tenebræ, ut Oedipo conjectore sit opus ad eas intelligendas. Videndum idcirco num hanc historiam rerum singularium, ex cujus defectu mira illa obscuritas enascitur, aliunde supplere possimus. Nimirum in legibus Codicis habemus nomen Principis, qui legem condidit, nomen Consulis, sub quo lata, locum unde data, item nomen, & munus illius Magistratus, ad quem directa fuit, & tandem Imperii locum, cujus gratia fuit condita. Proinde pretiosis hisce monumentis invicem collatis, juris civilis studiosus percurrat illorum temporum, quibus latæ sunt leges, historiam, ut ex ea legum caussas, occasionesque depromens, ipsarum vim introspiciat.

Subsidia ad intelligendum Codicem Justiniani.

Historia temporum, quibus leges latæ sunt.

Item investigandum est Principis ingenium, quod plurimum certe ad ipsas leges refertur. Quare historia vitæ Legislatoris ab authore synchrono perscripta, diligentia quanta maxima legenda est; atque colligendum ad vitia ne, an ad virtutes fuerit pronior. Ad hæc, in quibus virtutibus, quibusve vitiis magis excelluerit, num magis in libera-

Principis ingenium.

Digitized by Google

ralitate, quam in avaritia; num magis in benignitate, quam in severitate &c. Quantum ista morum scientia conferat ad leges intelligendas, inferius probabo, quum in medium adferam nonnullas leges, quarum sensum, nisi Principum moribus a nobis cognitis, vix est, ut possimus expiscari. Sed potissimum videndum cuinam Religioni, vel cuinam Philosophorum sectæ Legislator addictus; & quos sibi Consiliarios adjunxerit.

Historia Ecclesiastica.

Denique historiæ Ecclesiasticæ aliquantula notio non solum perutilis, sed necessaria est ad jura Codicis intelligenda. Constantinus enim inter alios retro Principes primus id egit, ut ad frugem meliorem antiquam Romanorum jurisprudentiam redigeret; unde abrogata philosophia pagana, cui per omnia priscum jus innitebatur, effecit ut Christiana Philosophia juris civilis tutissima norma undique evaderet. Misso enim pristinæ, ac variæ superstitioni nuncio, Christianam Religionem fuit amplexatus; ex quo Gregorio, & Hermogeni porrecta occasio, ut Codices conficerent suos, quo antiquæ Romanæ jurisprudentiæ reliquiæ saltem ex naufragio isto philosophiæ paganæ evaderent, ac servarentur posteritati. Quumque philosophia Christiana ex Scripturis potissimum, & ex Conciliorum Ecclesiæ regulis, præceptisque depromatur, factum est, ut novum jus civile ex Canonibus Conciliorum, ac Sanctorum Patruum sententiis conflaretur. Quo circa Canones inde usque ab eo tempore, ita juri civili immixti, ut hæ facultates, Canonum scilicet, legumque Civilium tractatio, coaluerint in unum, idemque jus, ut utriusque scientia sit juris perito in dirimendis contensionibus sanequam necessaria.

Hoc saluberrimum Constantini institutum porro sequuti sunt posteriores Principes, ut adeo jam ex tum Canones semper civilibus legibus copulati fuerint; præcipue tamen, ex quo tempore barbaries irrepere cœpit. Unde formulæ juris Canonici, & ipsius fori Ecclesiastici agendi modus, & usus in jus civile confluxere; nam quum per ea tempora maxima esset laicorum inscitia, Clericique tantum literas noscerent, hi, posthabitis aliis, ad negotia tractanda seligebantur, qui Concilio-

rum

rum Canones, Ecclesiasticique fori compactas formulas ad jus civile admovebant. Ex his, quæ strictim enarravimus juris studiosus colliget, quam sit ei necessaria ad intelligendum Codicem Justinianæum Historia Ecclesiastica. Verum si quis Justiniani Novellarum vim adprime noscere studeat, is me judice non leviter, sed solido Ecclesiasticæ historiæ studio imbutus sit oportet: quum in Novellis ille Princeps adeo abunde jus Canonicum pertractaverit; ut sine historiæ Ecclesiasticæ penitiori scientia Novellæ Justinianææ non possint intelligi.

Religio, & ritus veterum Romanorum.

Jam pæne exciderat meminisse, ad leges quasdam probe explanandas, easque ad quæque adposite applicandas, paganæ Romanorum religionis, ejusque rituum notitiam, fore supra quam credibile cuique est, utilissimam; nam licet Constantinus primum, & sequioris ævi Principes paganam superstitionem e jure civili funditus eradicaverint: factum tamen in Codice Justinianæo Triboniani inscitiâ, ut aliquæ antiquæ superstitionis Romanorum reliquiæ in legibus nonnullis servatæ fuerint; quarum sensum non possumus adsequi, nisi earum repetamus originem ab ipsamet pagana superstitione.

Hæc sunt tutissima subsidia, quibus juris civilis scientia comparanda est: id quod deinceps selectissimis argumentis ostendere operæ pretium duco. At ea argumenta non aliunde, ut fidem meam adstrinxi, expromam, quam ex ipso legum civilium corpore. Seligam enim celebriores leges, & barbarorum interpretum in eas commentaria referam, deinde eruditorum, qui historiâ duce, recta processerunt viâ, postremo Pragmaticorum sententias examinabo; ut hinc lectores perspiciant, eruditam jurisprudentiam non esse curiosam & inutilem (quæ opinio multos decipit) rerum antiquarum cognitionem; sed forensibus contensionibus componendis adprime necessariam. Quod vel ex hoc circumscripto argumento cuivis, dummodo cor sepiat, compartum fore arbitror. Nos utimur jure Romano, licet aliquibus legibus nostris emendato, atque correcto; sed jus Romanum, ut superius ostendi, & porro ostensurus ero, sine laudatis subsidiis minime intelligi, nec forensibus decertationibus adplicari potest; ergo jurisprudentia erudita

erit unicuique juris perito necessaria.

Methodus universi operis.

Verum quoniam hoc in opere id præcipue dabo operam, ut ostendam civilia jura ita formæ civilis regiminis aptari, ut mutato regimine, & ipsa mutentur; ideo præter enarrata subsidia ad intelligendum jus civile necessaria, maximas vicissitudines Romanæ jurisprudentiæ, ob mutatum in aliam formam civile regimen, obortas pertractabo. Proinde historiam pertexam Romanæ jurisprudentiæ sub Regibus primum, relictâ ea, quæ spectat Consules, quum sub his non tanta fuerit Romanæ jurisprudentiæ mutatio, ut alia jura ob mutatum regimen fuerint pernecesse condi. Deinde sub Augusto; postmodum sub Constantino; & denique sub Justiniano; ut ex legibus omnium horum Principum invicem collatis elucescat abunde, quam verissimum sit jura civilia adeo formæ regiminis Civitatis respondere, ut quantovis quisque ingenio polleat, difficile ei sit legum scientiam adquirere, nisi eas a forma civilis regiminis depromere studeat.

Brevis expositio vicissitudinum legum Romanarum.

Atque ut id ob oculos ponam, satius erit Romanæ jurisprudentiæ vicissitudines breviter hic percurrere. Sane sub Regibus Romanæ Reipublicæ forma democratica fuit, non pure tamen, sed, uti placet, mixta. Unde ejus ætatis civilia jura ea fuerunt, quæ democraticæ congruebant Civitati. Augustus specie servandæ pristinæ libertatis Monarchiam instituit; unde primæva jura funditus evertit; eamque civilem prudentiam instituit, quæ in speciem videretur favere libertati, reapse tamen illam everteret, atque labefactaret. Constantinus, licet regimen non mutaverit, tamen vicissitudinem aliam, & quidem longe majorem antiquæ jurisprudentiæ attulit. Quum enim philosophiæ præstantioris, Christianæ scilicet ductu, omnia expedirentur; repudiatis receptorum pridem rituum plerisque, amputata in omnibus actibus formularum scrupulositate, immutatis denique juribus, quæ scilicet sine controversia, antiquis excellentiora, & naturali dictamini magis accommodata videbantur, atque essent, ea fuit jurisprudentiæ forma invecta, quæ Christianæ Religioni perfecte responderet.

Demum sub Justiniano novata omnia. Is enim Tribonia-

nia-

Digitized by Google

niani opera, ut antiquorum Jurisconsultorum dissidia componeret, ac jus vetus ad rationem sui temporis reformaret, illudque in ordinem redigeret; eo confundit omnia, atque nova veteribus, & novis vetera miscuit, ut uberrimam segetem posteritati relinquerit, quo vel errores Triboniani refellerentur: aut investigaretur discrimen, quod inter jus vetus, & Justinianæum intercedit. Voluit enim Justinianus novum jus condere, ac vetus omnino abrogare; sed ex antiquo jure, Triboniani inscitiâ factum est, ut quamplurimæ tam in Pandectis, quam in Codice reliquiæ superessent, quæ haud facile possunt intelligi, nisi ab usque origine sua repetantur. Ex quo apparet profecto, etiam post Justinianæa tempora necessariam esse nobis intelligentiam juris veteris; qua compertum habeamus, quid nam Justinianus immutaverit, quidve ex prisco jure inemendatum reliquerit.

Argumenta cujusque libri hujus operis.

Atque ut omnia procedant rite, & debitus ordo servetur, differam quæ hoc in argumento tractaturus sum. In primâ parte agam de subsidiis, quæ dixi necessaria esse ad intelligendum jus civile Romanum. Sed quoniam inter hæc principem locum obtinet, cognitio formæ civilis regiminis, cui jura tamquam caussæ effectus sunt nexa; ideo totus in hoc ero, ut antiquam Romanorum jurisprudentiam ex ipsiusmet regiminis formâ detegam. Porro agam in eadem prima parte de jure Romano sub Regibus; ut ex Regiarum legum indole abunde noscitetur, quanti facienda sit civilis regiminis notio, ut jura rite expendantur. In secundâ parte sermonem instituam de eodem jure sub Augusto; quo tempore maxima ei contigit mutatio ob institutam Monarchiam. In tertia ad Constantinianea deveniam tempora; in quibus alia jurisprudentia exorta est ex Christiana philosophia, quam Constantinus, pessumdata, Deo auspice, pagana religione, ut juris civilis norma haberi voluit. In quarta denique exponetur jurisprudentiæ facies Justiniani temporibus. Quibus vicissitudinibus examinatis, huic operi extremam manum imponam.

Verum quum ad absolutissimam Romanæ jurisprudentiæ historiam necesse etiam esset illius ortum, progressum, & usum

Digitized by Google

usum per Colonias, Municipia, Provincias, ac Præfecturas narrare; id quoque me præstiturum promitto, si per valetudinem licebit; nam stomachi vitium in dies male me habet; super hæc otium a fori tricis, quibus vel sublimiora ingenia torpent, mihi adprecor. Frustra, an cum aliquo nostrorum hominum emolumento, tantum operæ insumpserim, æquanimi lectores judicanto.

Digitized by Google

JOSEPHI TOSCANO MANDATORIZZO J. C. AC PATRITII ROSSANENSIS

De Causis Romani Juris

LIBER PRIMUS.

C A P. I.

§. I.

De necessitate scientiæ juris naturalis ad jus civile.

Arcus Tullius Cicero (*a*), quum juris civilis vellet rationem, ac specimen dare, illud vocavit: *præstabilem scientiam in fœderibus, pactionibus, conditionibus. Populorum, Regum, exterarumque nationum, in omni denique belli jure, & pacis.* Deinde vero de legibus quum scriberet, interrogatus ab Attico, quidnam de jure civili sentiret, respondit (*b*): *Ego ne? summos fuisse in Civitate nostra viros, qui id interpretari populo, & responsitare soliti sint: sed eos magna professos, in parvis esse versatos. Quid enim est tantum, quantum jus Civitatis? quid autem tam exiguum, quam est munus hoc eorum, qui consuluntur? quamquam est populo necessarium .... Quamobrem quo me vocas? aut quid hortaris? ut libellos conficiam de stillicidiorum, ac de parietum jure? aut ut stipulationum, & judiciorum formulas componam?* quæ

(a) *Orat. pro Balbo cap. 6.*
(b) *De legib. lib. 1. cap. 4.*

Digitized by Google

quæ & conscripta sunt a multis diligenter, & sunt humiliora, quam illa, quæ a vobis expectari puto.

Qua in sententia Cicero secum ipse sane pugnare mihi videtur. Hic enim procul dubio intolerandam opinionis contrarietatem quis posset objicere, dum jurisprudentia præstabilis scientia appellatur; deinde vero eadem ad stillicidiorum, ac parietum jus refertur, perinde ac esset plena ruris, & inficetiarum. Sed in utraque Ciceronis sententia nihil profecto absonum est, quum aliud sit jus Civitatis, aliud vero illud, quod ex usu fori, judiciorumque compactis formulis, per. Pragmaticorum calliditates, in veteri foro Romano inolevit. Hæc enim jurisconsultorum, & caussidicorum fuit excogitata rabulatio, jurisque veri fucata facies, ut vel occultandi jus ab imperita plebe, vel cogendæ pecuniæ per has insidias facilis esset occasio. In illo contra continetur scientia præclarissima legum.

Igitur operæ pretium erit expendere, quale sit hoc jus Civitatis, ex Tullii mente depromptum. Ait ille jus Civitatis, quantum est, versari in publicis fœderibus, Regum pactionibus, ac Populorum conditionibus; denique in belli jure, pacisque. Verum quum hujusmodi facultatem assequi non possimus, nisi jus publicum universum adprime addiscamus: dicendum, hoc adeo e re jurisperiti esse, ut qui illud ignoret, jurisconsultus prorsus appellandus non sit, utpote qui ne juris quidem umbram consectetur. Non ne enim jejunum nimis, atque exile erit studium juris, quod totum forensibus cancellis circumscribatur? Quid enim hujusmodi jurisperitus respondeat, si quæratur an publica fœdera, mutata regiminis forma, successorem in Imperio teneant? Cuinam Regni successio adjicienda sit, si possessorum defecerit progenies? Regalia ne, quæque inter Regalia accensentur, urgente re, alienari possint? Hæc enimvero, atque id genus alia, pro re nata definire, atque e publico jure arcessere, jus est illud Civitatis a Tullio definitum, quod præclaram, & præstabilem jurisprudentiam appellare non dubitavit.

Sed quid longe repetitis probationibus opus? ipsamet jurisprudentiæ civilis indoles, atque ratio satis superque rem, qua de agitur, evincit. Ita enim Ulpianus jus civile de-

scri-

Digitized by Google

ſcripſit, ut reſponderit, illud eſſe, quum quid additur, vel detrahitur juri communi. Quum igitur jus civile, teſte tanto viro, non ſit aliud, quam ipſum jus naturæ, Populi ſuadente utilitate, nunc auctum, nunc vero dimiuutum, pro neceſſitatibus nempe eorum, qui ejuſdem Civitatis ſunt, temperatum; fatendum profecto eſt, duo per quam maxime eſſe neceſſaria ad juris civilis intelligentiam, cognitionem ſcilicet non vulgarem juris publici, & rerum per ſua quæque tempora geſtarum, non confuſam, ſed probe ordinatam hiſtoriam; quibus ſane facultatibus inter ſe copulatis, jus civile & a ſuis fontibus haurimus, & legum cauſſas, occaſioneſque diſtincte internoſcimus. Sic porro intelligemus, hiſtoria duce, quænam fuerit illa Civitatis utilitas, quæ Principi ſuaſerit juri naturæ aliquid addere, vel detrahere, de iis nempe, rebus quas jus ipſum naturale permittit; nam ea, quæ præcipit immutabilia ſunt. Siquidem hunc ordinem in interpretatione juris ſectabimur, tunc vero illud intus, & in cute noverimus, quum ita non legum verba, ſed mentem ipſam introſpiciamus; ſicque demum non animo ancipiti, ſed obfirmato, quæ enaſcuntur, controverſias quam facillime extricabimus; atque ex ipſarum legum ratione, in judiciis vel ſeveritate, vel indulgentia utemur, prout negotii ipſius ratio ſuggeſſerit. Igitur non per rivulos, non per Pragmaticorum ineptias, non denique per inſidias cauſſidicorum: ſed per ipſos fontes ſuos civile jus deducemus.

Verum quoniam animum induxi meum, quidquid in hoc opere ediſſeram, rationibus ex ipſiſmet legibus noſtris depromptis fulcire; iccirco hoc ipſum pro virili adgrediar; ſeligamque ad id, præ ceteris, ea juris civilis capita, in quibus potiſſimum inſudarunt Pragmaticorum ingenia; ut oſtendam, facillimam intelligentiam, tutiſſimamque eſſe legum, ſi earum bene proviſa, & diligenter explorata principia ponantur. Sane criminum judicia, & contractuum obligationes ſunt ea, quæ pene totum civile jus abſolvunt. Sed quot ambagibus, contentionibuſque Pragmaticorum hæc involuta ſint, norunt quotquot hujuſmodi ſcripta evolverint; quantum temporis eſt impedendum: quam longa, & prærupta premenda ſemita, ut

D illo-

illorum mentem quis possit adsequi. Sed dic quæso, postquam nocturna, diurnaque manu versaveris illorum immensa volumina, habes ne quid certi, ubi figas pedem? non ne, ut ait Comicus, *incertior* eris *multo*, *quam dudum* (*a*)? Contra vero evenit si fontes ipsos, seu juris naturæ principia adeas. An hæc ita se habeant, videamus. Hoc enim est, quod palam facere in præsentia operæ pretium duco.

Jus naturæ in criminum judiciis id spectat, ut reo inferatur pœna, tantaque, quanta, veluti medicina salubris, is & suo, & aliorum bono, ad bonam frugem se recipiat, abstineatque in posterum a flagitiis: ut injuriam passo, aliisque in posterum securitas præstetur: neu quis impunitatem a sceleribus sibi polliceatur: demum ut damnum injuria datum sarciatur. Hæc quidem sunt juris naturæ præcepta, quibus pœnarum certi fines, earumque veluti æstimatio quædam præscribitur. Qua de re si pœna tanta fuerit, ut statutos fines minime excedat: profecto legitima erit; sin vero damnatorum pœna gravior, leviorve fuerit: injusta omnino existimanda est, quippe quæ legis rationem non adsequitur. Ad contractus autem quod attinet, ex ipsomet juris naturæ principio, hi sunt vel liberales, vel onerosi; in illis naturalis ratio dictat liberalitatem plus æquo extendi non debere, nec præter dantis voluntatem proferri; in his vero æqualitatem inter contrahentes servari, & quid, quantumque sit, quod utrique vicissim debeatur, decerni. Hæc sunt juris naturæ præcepta in criminum judiciis, atque in contractibus sancte custodienda, pauca quidem ut vides, & simplicissima; attamen si solerter juri civili aptentur, ea vi pollebunt, ut ex iis omnes contentiones tutissime definiri, transigique possint. Sed age videamus, an hæc ita sint; experiamurque primum in judicio criminum, deinde in contractibus.

Dixi judicium criminis pœnarum æstimatione peragendum. Sed quum pœna eo esse gravior debeat, quo atrocius peccatum: videndum porro est de gravitate, aut levitate criminis, ut quanta debeatur pœna recte judicare possimus. Verumtamen

(a) *Terent. Phorm. act. 2. sc. 4.*

men quia totum id ex pœnarum fine deducendum est, ideo illarum rationem carptim dudum delibatam, nunc paulo altius repetamus. Tres esse pœnarum caussas sollertissimus Taurus Philosophus Stoicus apud Gellium (a) scripsit, nempe ut reus, inflicta pœna, attentior fiat, correctiorque; ut dignitas, authoritasque ejus, in quem peccatum est, restituatur; ne prætermissa animadversio conteptum pariat; demum ut ceteri a similibus peccatis, quæ prohiberi publice interest, metu cognitæ pœnæ deterreantur. Ut autem prior caussa effectum suum gignat, debet pœna esse molestior ea voluptate, qua delinquendo reus oblectatur; ut hac majori acerbitate ac dolore affectus, caveat in posterum a minori voluptate, ne in majoris mali scopulum vi pœnarum incidat. Verum si ex delicti atrocitate noverit judex, adeo esse rei depravatam voluntatem, ut quæcumque pœna inflicta non satis sit, ut corrigatur: morte naturali, aut civili mulctabit; quum expediat magis reipublicæ civem unum, veluti putridum membrum, a societate abscindi, quam totam, improbitate unius, periclitari. Sed hic non omittendum maleficium aliquando morte naturali puniri, licet non tanti æstimetur quoad reum, qui ultimo supplicio plectatur. Sic profecto fugitivorum defectio, quæque belli tempore, leviora licet, comittuntur crimina, morte vulgo naturali puniuntur: neque vero ob delinquentis meritum, quod sane tanti non est, sed caussa quidem publicæ utilitatis, cujus gratia pensatur id, quod deficit ex parte peccantis. Igitur pœna vel remittitur, vel minuitur, vel augetur, sive ob criminis meritum, sive aliquando præter meritum, ob publicam, ut dixi, utilitatem.

Attamen quum delinquentis meritum, ex adjunctis ipsius patrati criminis metiri oporteat: hæc ad pœnarum æstimationem exactiori trutina expendenda sunt, ut major minorve sit animadversio, quo magis minusve improbæ peccantis voluntatis propositum ostenditur. Hæc autem adjuncta in iis, quæ scelefte committuntur, quam maxime sunt consideranda, de quibus nos singillatim agemus. Primum est, quod impu-

D 2 lit

(a) *Lib. VI. cap.* 14.

lit ad peccandum ; alterum quod a peccandi proposito debeat reum abducere ; tertium demum , quod ex qualitate, sive physica, sive morali peccantis oritur, quæ qualitas, non secus ac duo priora, auget, vel minuit delicti meritum, ejusque pœnam, prout scilicet peccantis consilium patefacit; ut si peccans sit rusticus, an sapiens: vir an mulier, & id generis alia.

Inter caussas, quæ reum ad peccandum impulerunt, primum locum tenet dolus, & malitia. Quare quo majori dolo sunt delicta excogitata, & quo majori ea abundant malitia: eo sunt atrociori coercenda pœna, hac potissimum ratione, quia, & actum magis voluntarium, depromunt : & propositum voluntatis pravæ firmius, constantiusque in peccando involvunt : & ut paucis me expediam, coniicitur ex iis, quanta improbitate crimen committitur. Sed voluntas movetur ab affectibus, adfectus porro alii sunt læti, tristes vero alii; læti ex appetitu alicujus boni apparentis exoriuntur, tristes vero ex alicujus mali metu suscitantur. Quia vero magis cuique consonum est sine aliquo bono, quam cum aliquo malo vitam degere: idcirco adfectibus lætis permota voluntas ad peccandum, eo majori pœna punienda est, præ voluntate a tristibus excita, quo magis hi minuunt, illi vero rationem voluntarii augent. Quod autem dixi de affectibus tristibus, illos scilicet pœnam minuere, dictum volo de illis, qui ob aliquam caussam metus ingentis, & verisimilis, suscitantur in nobis; quia si metus iste inanis esset, & a reo false conceptus, pœnæ minuendæ prodesset omnino nihil. Non enim hæc species metus minuit voluntarii rationem, quum non ita percellat mentem, animumque permoveat, ut illa subvertatur, & quod agitur, minime attendatur.

Sed mirum profecto est, quot ex lætis affectibus criminum enascantur species. Sane hi moventur intuitu boni alicujus adparentis, quod nempe præseferant, vel honestatis, vel utilitatis, vel demum jucunditatis speciem. Ex primo genere emanat ambitio, ex secundo vero avaritia, demum ex tertio voluptas illa, qua quis oblectatur leges infrigendo. Qua de re jure merito dixi, quod sæpius affirmare non tædet,

pœ-

Digitized by Google

pœnam hic graviorem esse debere voluptate, qua reus ad maleficium adlicitur: nempe ut præstetur medicina solubris, qua animi infirmitas curetur, ut deinceps, qui punitur, corrigatur, & frugi fiat. Ex hactenus dictis de pœnarum æstimatione habes, ni fallor, documentum fortasse non pœnitendum, paucis quidem præceptionibus, sed solidioribus tamen, & ad insitæ nobis æquitatis regulam exactis; ut adeo tibi necesse non sit Pragmaticorum de hac re immensa volumina, plerumque obturbata tricis, evolvere.

Expositis causis, quæ ad peccandum impellunt, ad eas devenio, quæ a maleficio deberent abducere; quum non minus illæ, quam hæ ad pœnarum æstimationem spectent. Igitur caussæ, quæ a crimine debent hominem avertere, sunt Justitia, in quam offenditur: & Pietas, quæ, deserto officio, spernitur. Hinc sequitur, quo major sit injustitia, atque impietas, eo majorem infligendam pœnam. Verum quum injustitiam a damno injuria dato metiamur: ratio ipsa docet, quo majus est damnum, eo majorem injustitiam æstimandam. Propterea videndum, an damnum passa sit ipsa societas: pluribus ne id, an paucioribus illatum: sit ne crimen inchoatum magis, quam perfectum: item ipsiusmet, qui damnum patitur, habenda ratio, nempe datum ne sit vitæ, an familiæ, an fortunis. Quum enim hæc omnia damnum pati possint, idque majus, minusve sit: naturalis ratio poscit, ut quemadmodum est injustitia, ita pœna majori, minorive pensetur.

Alterum, quod nos monet ne delinquatur, Pietas est. Hic sane pietatem accipio pro officio, quod vel ab aliis nobis, vel a nobis aliis debetur, propter illud scilicet naturæ vinculum, quod inter parentes & filios, uxorem & virum, inter cognatos, amicos, & socios bene vicissim meritos intercedit. Hinc sequitur, ut quo majus urgeat pietatis officium, eo major sit impietas, si qua forte peccetur, majorique pœna id plectendum. Ecce tibi, quæ ratio pœnarum ex justitiæ, & pietatis violatione in maleficiis habenda sit; quo reus metu hoc deterritus, studiosius in posterum animum, mentemque conformet.

Post

Deinceps ſequuntur aliæ pœnarum cauſſæ, ſcilicet honoris reſtitutio in eum, cujus dignitas per ſcelus afflicta eſt; & exemplum, quod ceteris prodendum, ne & ipſi in hujuſmodi flagitia prolabantur. Non ita vero, ut per hanc honoris reſtitutionem intelligatur voluptas illa, qua læſus oblectetur in rei punitione; eſt enim hæc vindicatio humanæ naturæ, non modo homini Chriſtiano adverſa, atque inviſa. Sed perinde accipi volumus, ut per illam damna diſſolvantur, & compenſentur, eaque ſecuritas paretur, qua læſo proſpiciatur, ne novæ in poſterum querimoniæ locus detur; cujus ſane fiet compos, vel per mortem naturalem, ſi tanti habeatur crimen: vel civilem, ſi levius quidem ſit: vel demum per cuſtodiam carceris, cui reus mancipabitur, ſi par æquumque videatur.

Quum autem a noxio cive compenſanda ſint læſo damna, nolim id intelligas pro vitæ ademptæ, aut abſciſſorum membrorum pretio; tanti enim hæc ſunt, ut in commercium venire non poſſint. Igitur damnorum refectio de ea utilitate accipienda eſt, quæ ipſi offenſo, aliiſve jure perfecto debita, ablata eſt per injuriam. Sit exemplum: pater familias occiditur: filiis penſandum eſt omne detrimentum, quod ejus cæde infertur, ac reparanda utilitas illa, quæ iiſdem intercipitur; dummodo utilitas hæc circa rem ipſam proxime verſetur, attenta ſpe veriſimili, quæ quo proximior, remotiorve, eo refectio pluris minoriſve æſtimanda. Sed advertas, damni reparationem, ob membra inſuper rupta, vel detruncata, ex uſu illorum definiendam eſſe, ut ita ex majori, minorive lucro, quod ex defectu operarum amittitur, major, minorve utilitas reficiatur.

Ad poſtremam pœnarum cauſſam tranſeamus, nempe ad Exemplum, ne ceteri, videntes porro improbos quoſque ſtatutas pœnas ſubire, ſibi perſuadeant, ſi forte deliquerint, ſe flagitiorum impunitatem minime aſſecuturos; qua de re crimine damnati non in locis ſemotis, aut occultis, ſive intra carcerum latebras, ſed in aperto, & palam, in omnium ſcilicet conſpectu puniuntur. Sed heic magno animorum æſtu diſputant juris publici Scriptores, poſſit ne Princeps aliquando pœnas remit-

mittere, necne. Tu paucis sic habe: sanciri pœnas ad rei emendationem, atque pro publica utilitate, ne & ceteri nequiores fiant, explorati juris est. Quid igitur, si ea sit præteritæ vitæ consuetudo, moresque, ut quantum conjectura assequi possumus, facile perspiciamus, reum si culpæ pœnam effugiat, ad pristinam integritatem, innocentiamque suopte ingenio rediturum, ac novæ virtutis exemplum universæ reipublicæ fore? Non ne pœna hæc, atque animadversio sine causa erit? Quid, inquam, si tot, tantaque sint delinquentis in patriam collata beneficia, ut majora sint ea utilitate, quam ex pœnarum exemplo capere posset? Non ne frustra erit pœna ejus? Quid denique si crimen sit ita occultum, ut vix perpaucis pateat, atque ex adverso tanta spes patriæ affulgeat, ut expediat magis vitam servari incolumem, quam adimi? Non ne poterit Princeps pœnas condonare? Ex his, quæ veluti per saturam collegimus, intelliget sane lector, quantum veritati consonum sit, quod ante præfatus sum, jura civilia ab jure naturæ lucem, eamque non minimam fœnerari.

§. II.

De necessitate scientiæ juris naturalis, in definiendis contractuum obligationibus.

QUam æque sapienterque de criminibus fiant judicia, si a principiis juris naturalis depromantur, jam ostendi. Nunc autem quum ad civiles contractus oratio decurrat, eamdem juris naturalis necessitatem, ad dirimendas eorumdem controversias, qua par est brevitate, sum probaturus. Et quidem nulla juris civilis impeditior pars est, & Pragmaticorum quæstiunculis turbatior, quam hæc contractuum. Omnia autem expedita sane fient, si res a jure naturæ proficiscantur. Ne vero ullam confusionem gignat tam late patens argumentum, præ ceteris omnibus, ea tantum contractuum genera delibare in animo est, quæ ad emptionem venditionem, utpote in hominum societate frequentiorem, spectant; ut in his unis lucu-

culentissimum veluti exemplar proponam, ex quo leges etiam istiusmodi a puris fontibus repetendas, quivis intelligat.

Jus naturæ in contractibus onerosis id precipit, ne quid voluntati contrahentium dissentiat, nec non sarta tecta semper servetur æqualitas; atque hoc tum ex illa contrahentium voluntate, præter quam omnia in cassum fiunt, quam ex natura ipsiusmet contractus, exploratissimum est. Qui enim dat, ideo dat, ut tantumdem ab altero recipiat. Qua de re manifeste sequitur, in emptione venditione exactam inter contrahentes intercedere vicissim æqualitatem, scilicet re pretio, & pretio ipsi rei omnino respondente: spectatis tamen rei ipsius qualitatibus, ratione nempe habita ipsius contractus conditionum, quæ vel augent, vel minuunt rei pretium. Verum ne credas æqualitatem hanc in solis rebus spectari; nam & qualitas sive physica, sive moralis contrahentium, & modus ipse ineundi contractum in trutina poni debet, ut plane perspiciatur, intercesserit ne inter eos in contrahendo æqualitas, nec ne. Ad qualitates contrahentium spectat, si major cum minore contrahat, sanus cum furioso; ad modum vero contrahendi, si alter necessario contrahat, alter autem libere. Itaque ex his omnibus colligitur, contractuum æqualitatem, jure naturæ attento, in rebus ipsis, in personis contrahentium, atque in ipso contrahendi modo versari. Atque hæc, quibus sane parere debemus, naturalia, & simplicia principia ponenda statui, ut Pragmaticorum hac de re quæstiones facile, atque enucleate solvantur. Age vero rem pressius videamus, & experiamur, quam expedita omnia sint, si a jure naturali arcessantur.

Dixi quidem rem debere esse æqualem pretio. Ea de caussa necesse est, ut venditor rei venditæ vitium, non obscure, & per ambages verborum, sed aperte, distincteque aperiat: minoris enim res emta fuisset, si ejus vitium palam fecisset. En igitur contractum irritum, ex non servata æqualitate. Sed quid si contractu perfecto, ejus detegatur conditionis res empta, ut licet, quo tempore contractus initus est, ab ambobus vitium ignoraretur, si tamen patuisset, minoris stetisset? Contractus hic ratus, an vero irritus? Subducatur,

nec

Digitized by Google

nec ne tantum de pretio, quantum necesse est, ut sua æqualitas servaretur? Quæstio hæc facili negotio definietur, si ipsorum contrahentium voluntas spectabitur. Nam si merx eo vitio laborare detegatur, ut usui prorsus non sit, propter quem empta est: contractus profecto nullus erit censendus, ob voluntatis scilicet defectum in emptore, qui sane empturus non fuisset, si vitium istiusmodi cognovisset. Contra vero si merx, quamvis vitiosa, usum tamen aliquem præbeat; tunc enim rata esset venditio, & actione quanti minoris tantum ageretur, quum jus naturæ nolit aliquem cum alterius damno locupletari.

Verum non abs re fuerit huc afferre eam quæstionem, quæ priscos Philosophos, quum de utili, & honesto agerent, in partes diversas discidit: nempe, an venditor honestate servata, possit conditiones celare, quæ quamquam merci non inhæreant, patefactæ tamen pretium minuerent. Nempe confert se quis Romam ad vendendum frumentum, sciens naves bene multas in cursu esse, quæ frumentum advehunt; quarum adventu frumenti pretium vilesceret; an id emtori a venditore patefaciendum? Ajebat Antipater; negabat Diogenes ejusdem magister, magnique nominis Stoicus, ut Cicero memoriæ prodidit lib. 3. de officiis cap. XIV. At mihi Diogenis sententia arridet. Injustum quippe minime est, non detegere emtori id, quod mercem ipsam non attingit. Num enim hoc pugnat cum ejus jure, qui cum negotium est? Quum venditor dicere potuerit, (ut de ejusdem Diogenis sententia scribit Cicero): *Adveni, exposui: vendo meum, non pluris, quam ceteri: fortasse etiam minoris, quum major est copia; cui fit injuria?* Sed porro pergamus.

Quum autem jus naturæ præcipiat inter contrahentes æqualitatem servari, cur Pomponius respondit, licere naturaliter contrahentibus se invicem circumvenire? Num naturæ jus indulget aliquando fraudi, quod ubique jubet bonam fidem servandam? Mirum est quot, & quanta in hoc Pomponii responso excogitaverint Interpretes, quorum longioribus commentariis missis, brevi rem sic expedio. Commercii favore condonanda est illa læsio, quæ tantula sit, ut ex conjecta

culentissimum veluti exemplar proponam, ex quo leges etiam istiusmodi a puris fontibus repetendas, quivis intelligat.

Jus naturæ in contractibus onerosis id precipit, ne quid voluntati contrahentium dissentiat, nec non sarta tecta semper servetur æqualitas; atque hoc tum ex illa contrahentium voluntate, præter quam omnia in cassum fiunt, quam ex natura ipsiusmet contractus, exploratissimum est. Qui enim dat, ideo dat, ut tantumdem ab altero recipiat. Qua de re manifeste sequitur, in emptione venditione exactam inter contrahentes intercedere vicissim æqualitatem, scilicet re pretio, & pretio ipsi rei omnino respondente: spectatis tamen rei ipsius qualitatibus, ratione nempe habita ipsius contractus conditionum, quæ vel augent, vel minuunt rei pretium. Verum ne credas æqualitatem hanc in solis rebus spectari; nam & qualitas sive physica, sive moralis contrahentium, & modus ipse ineundi contractum in trutina poni debet, ut plane perspiciatur, intercesserit ne inter eos in contrahendo æqualitas, nec ne. Ad qualitates contrahentium spectat, si major cum minore contrahat, sanus cum furioso; ad modum vero contrahendi, si alter necessario contrahat, alter autem libere. Itaque ex his omnibus colligitur, contractuum æqualitatem, jure naturæ attento, in rebus ipsis, in personis contrahentium, atque in ipso contrahendi modo versari. Atque hæc, quibus sane parere debemus, naturalia, & simplicia principia ponenda statui, ut Pragmaticorum hac de re quæstiones facile, atque enucleate solvantur. Age vero rem pressius videamus, & experiamur, quam expedita omnia sint, si a jure naturali arcessantur.

Dixi quidem rem debere esse æqualem pretio. Ea de caussa necesse est, ut venditor rei venditæ vitium, non obscure, & per ambages verborum, sed aperte, distincteque aperiat: minoris enim res emta fuisset, si ejus vitium palam fecisset. En igitur contractum irritum, ex non servata æqualitate. Sed quid si contractu perfecto, ejus detegatur conditionis res empta, ut licet, quo tempore contractus initus est, ab ambobus vitium ignoraretur, si tamen patuisset, minoris stetisset? Contractus hic ratus, an vero irritus? Subducatur,

nec

nec ne tantum de pretio, quantum necesse est, ut sua æqualitas servaretur? Quæstio hæc facili negotio definietur, si ipsorum contrahentium voluntas spectabitur. Nam si merx eo vitio laborare detegatur, ut usui prorsus non sit, propter quem empta est: contractus profecto nullus erit censendus, ob voluntatis scilicet defectum in emptore, qui sane empturus non fuisset, si vitium istiusmodi cognovisset. Contra vero si merx, quamvis vitiosa, usum tamen aliquem præbeat; tunc enim rata esset venditio, & actione quanti minoris tantum ageretur, quum jus naturæ nolit aliquem cum alterius damno locupletari.

Verum non abs re fuerit huc afferre eam quæstionem, quæ priscos Philosophos, quum de utili, & honesto agerent, in partes diversas discidit: nempe, an venditor honestate servata, possit conditiones celare, quæ quamquam merci non inhæreant, patefactæ tamen pretium minuerent. Nempe confert se quis Romam ad vendendum frumentum, sciens naves bene multas in cursu esse, quæ frumentum advehunt; quarum adventu frumenti pretium vilesceret; an id emtori a venditore patefaciendum? Ajebat Antipater; negabat Diogenes ejusdem magister, magnique nominis Stoicus, ut Cicero memoriæ prodidit lib. 3. de officiis cap. XIV. At mihi Diogenis sententia arridet. Injustum quippe minime est, non detegere emtori id, quod mercem ipsam non attingit. Num enim hoc pugnat cum ejus jure, qui cum negotium est? Quum venditor dicere potuerit, (ut de ejusdem Diogenis sententia scribit Cicero): *Adveni, exposui: vendo meum, non pluris, quam ceteri: fortasse etiam minoris, quum major est copia; cui fit injuria?* Sed porro pergamus.

Quum autem jus naturæ præcipiat inter contrahentes æqualitatem servari, cur Pomponius respondit, licere naturaliter contrahentibus se invicem circumvenire? Num naturæ jus indulget aliquando fraudi, quod ubique jubet bonam fidem servandam? Mirum est quot, & quanta in hoc Pomponii responso excogitaverint Interpretes, quorum longioribus commentariis missis, brevi rem sic expedio. Commercii favore condonanda est illa læsio, quæ tantula sit, ut ex conjecta

E con-

contrahentium voluntate remissa intelligatur. Quando enim esset litium finis, si ob læsionem vel minimam, contractus ad irritum caderent? Fit igitur commercii gratia, ut contrahentium voluntatem ita interpretemur, ut modica læsio remittatur ex ipsamet contractus vi, per quam id agitur, ut venditor pluris venditet, emtor vero minoris emat; atque hoc est, quod per vocem *naturaliter* a Pomponio præfertur, scilicet singularis illa proprietas, & natura emtionis, venditionisque contractus, in quo ita contrahentes sese gerunt.

Itaque tum ex naturali hujus contractus proprietate, quam ex caussa avertendarum litium, factum est, ut contractus hic non rescindatur, nisi ob læsionem ultra justi pretii dimidium, ut habemus in *l.* 2. *C. de rescindenda venditione*. Sed quando huc incidimus, ubi acerrimis contentionibus inter se doctissimi quique digladiantur Interpretes, videamus & nos, an quæstio, quæ prima quidem facie tenebris videtur obducta, puris putisque juris naturalis principiis dirimi possit. Scilicet tota concertatio huc redit, num legis hujus indulgentia utrique contrahenti, nedum venditori tantum prosit. Magnus Cujacius, qui sane instar omnium est, unum venditorem beneficio hujus legis juvari contendit, neque id ad emtorem proferri, quum ingens inter utrumque discrimen intercedat. Sed quantum a vero vir præclarissimus aberret, naturalis ratio nos docet; nam licet emptor, ac venditor in caussa contrahendi longe inter se distent, quum alter plerumque ob rei domesticæ angustias vendat, alter vero ad augendas res suas emat: ambo tamen ad id unum attendunt, ut quod æquum est, sibi quisque paret, venditor scilicet pretium rei æquale, & emtor ex adverso rem, quæ ipsi pretio respondeat. Qua de re quum uterque eumdem respiciat finem, nimirum æqualitatem rei, & pretii: utrique æquum jus statuendum fuit. Atquae hæc de æqualitate servanda in rebus; transeamus porro ad eam, quæ in ipso contrahendi modo, atque in personis ipsis contrahentium spectanda est.

Quum contractus liberæ hominum actiones sint, seu actus voluntarii; atque actus voluntarius non solum a voluntate, ve-

verum etiam a recta ratione proficiſcatur : hinc ſequitur, in ipſo etiam contrahendi modo neceſſariam eſſe æqualitatem, ut ambo ſcilicet ſint mentis compotes, & voluntatis libertate gaudeant, hoc eſt intelligant, velintque id quod agunt. Sed ſic etiam homini deeſſe voluntarium cenſetur, ſi doloſis conſiliis, fallaciiſque ductus, contractum ineat; adeo ut veluti per inſidias captus, bene ſibi conſuluiſſe putet, dum jacturam rerum ſuarum facit. Hinc regula probata eſt, jure naturæ contractum dolo initum fruſtra eſſe. Non tamen ignoro, jus civile ſecus ſtatuiſſe, nempe iſtiuſmodi contractum jure ipſo valere : exceptionis tamen ope infirmandum, ea adhibita diſtinctione, dolus ne inciderit, an vero dederit cauſam contractui. Sed hoc civili rationi, quæ litium ambages, quantum fieri poteſt, averſatur, tribuendum eſt, non vero naturali juri; nam quum dolus ſive incidens, ſive cauſſam afferens contractui, mentem decipiat, atque ideo voluntatis conſenſum auferat, a quo veluti naturali principio actus voluntarius manat: contractus hic, quomodocumque doloſe initus, pro nullo habendus eſt, utpote natura ſua deſtitutus.

Verum mens animuſque non ſemper alieno dolo, atque inſidiis intercipitur, quum ſæpe decipiatur aliquo naturæ vitio, veluti furore, ebrietate, vel pupillari ætate. Quare ſi cum hominibus hiſce vitiis laborantibus contrahatur, hi contractus plane irriti quoque erunt, quia judicii non intercedit æqualitas. Sed quid de obligatione minoris? Pollet quippe hic judicii vi, licet ea tanta non ſit, prout in majori ætate. Erit ne ejus obligatio firma, & conſtans? Hic publici juris interpretes controverſiam dirimendam autumant ex ipſamet minorennis conſuetudine. Videndum enim qua ſe in rebus domeſticis prudentia, & ſagacitate gerat; nam ſi bene, ſapienterque rebus ſuis conſulat, legitimam ejuſdem obligationem pronunciant: ſi ſecus, infirmam afferunt; culpæqne tribuendum, quod contractum ſit cum adoloſcente inconſulto, atque imperito magis, quam cum frugali, & conſtanti viro.

Sed ſicuti mens errore, dolo, inſidiis, vel aliquo naturæ vitio circumveniri poteſt: ita voluntatis libertas neceſſitate aliqua, vel metu illato coacta impeditur, ne facias, quod ve-

velis, atque urgetur, ut agas, quod nolis; propterea juris naturalis regula hæc eſt, contractum initum neceſſitate, aut metu contrahentibus illato, ex defectu voluntatis eſſe nullum. Haud me quidem præterit, juris civilis peritos prope inter ſe congruere in hoc, ſcribentes contractum hunc ratum eſſe jure, & tantum exceptionis ope vi ſua deturbandum, ea ſane permotos ratione, quod, quum voluntas coacta voluntas etiam ſit, contractus rite per eam perfici poſſit. Sed hæc eorum nimium ſubtilius excogitata ratio, ex Stoicorum quidem deprompta eſt penu, non ab ipſo naturæ jure deducta. Hoc enim quum conſtantem uſque æqualitatem præcipiat in contractibus, ita ut omnia æqua ſemper lance procedant: obligationem nullam agnoſcit, niſi a libera utriuſque voluntate gignatur. Quod quum ita ſe habeat, num quis probabitur contractus, ad quem ineundum alteruter non niſi vi, & metu adigitur? Si metum inferenti jura faverent, actionemque licet exceptioni obnoxiam darent, non præmium is ex fraude ſua referret, verum & ſublata omni æqualitate haberemus contractum ſine alterius voluntate. Itaque quum in contractu per vim, & metum inito, ab altera parte deſit voluntas, atque adeo deficiat illa æqualitatis ratio, quam naturale jus in hac re, quam maxime præcipit; nihil ab origine ſua erit ratum, ſed omnia fruſtra, omnia irrita. Vide ex his, quanta lux civilibus legibus ab jure naturæ adfunditur.

§. III.

De lege Rhodia.

HActenus quidem, inſitarum veluti rationum momentis, oſtendimus, quam fulgentiſſima juri civili fax ſit jus naturæ. Nunc vero, ut res luculentius appareat, exemplis id ipſum comprobabimus. Sed cogitanti mihi, quid in jure civili perplexum magis ſit, quod tamen juris natutalis ope extricari poſſit, ſtatim quidem lex occurrit ad legem Rhodiam de jactu; ad cujus ſane interpretationem quot quantaque cumulaverint Cujacius, aliique integrioris judicii Doctores,

res, mirum est; sed in cassum profecto omnia, quum in ejus mente exploranda jus publicum ab historia sejunxerint. Ad rem igitur & nos accedamus.

Eudæmon Nicomediensis mare Ægæum, & Icarium per scopulosa, & infesta admodum ingressus, navim mercibus onustam misere fregit. Jactatæ itaque res procellarum vi ad maris littora, fuerunt direptæ a servis publicis, qui Cycladum insularum maritimæ custodiæ erant addicti; sed ille hac de re apud Imperatorem Antoninum conquestus, ut sibi res suæ restituerentur, supplex petit. Responsum autem accepit, negotium hoc maritimum ex lege Rhodia definiendum, quatenus nulla Romanarum legum adversetur. Hic Cujacius responsi rationem vestigans in adnotationibus ad Paulum *receptar. sentent. lib. 2. tit. VII. ad legem Rhodiam*, satis habuit scribere, recte ita respondisse Antoninum, quoniam tacito tunc omnium consensu, quotquot de re maritima inciderent quæstiones, legibus Rhodiis definirentur. Noverat vir summus, quantæ turbæ, inter doctos tunc temporis viros, excitatæ erant de dominio maris. Quare ne se quoque in has tricas conjiceret, satius duxit nobis obtrudere, legem Rhodiam maritimum imperium usurpasse. Sed quum lex hæc superiori sæculo viros egregios exercuerit, atque inter hos Hugonem Grotium, & Joannem Seldenum, non abs re puto futurum, si & nos pro virili in ea enucleanda, caussam ante omnia exquiramus, quapropter primævi homines a rerum communione recesserint; quum ex hac rerum divisione non modica lux huic de dominio, & imperio maris quæstioni adspergatur.

Priscos olim homines in rerum communione vixisse, res est tam veterum, quam recentium opinione usurpatum. Sed eorum aucta multitudine, communis hæc vitæ consuetudo explosa est, ne si inter se omnia communia essent, quum haud omnibus pro cujusque cupiditate satis esse viderentur, usus cuiquam tandem deficeret. Stabilibus his jactis fundamentis, nempe prisca rerum communione, & earum deinde divisione, ne cui quid deficeret, si illa communitas, & societas vitæ permansisset: controversiam hanc ceterum perdifficilem, ac perobscuram de maris dominio, facile, meo quidem judicio, dirimemus.

Sunt

Digitized by Google

Sunt quidem in mari commoda ſexcenta, nec ſane exigua, quæ juris publici peritis placuit alia exhauſti uſus, alia vero inexhauſti nuncupare. Quumque hæc non poſſint deficere, ſi ſint indiviſa, illa vero contra: colligendum ex primorum hominum mente, mare non fuiſſe alieno dominio ſubjectum, niſi earum utilitatum cauſa, quæ exhauſti uſus appellantur. Nam quis ſanæ mentis ſibi perſuadeat, maris dominium per primos homines uſurpatum, eaque communia naturæ commoda aliis omnibus per injuriam prærepta, quæ profecto per uſum quemcumque exhauriri nequeunt? Non ne ita ſuſpicari naturalis ipſa ratio vetat?

Verum nolim te fugiat, diſcrimen hoc uſus exhauſti, vel inexhauſti, nonniſi ſuſcepto maritimo commercio invectum. Tunc enim quo tutius, aptiuſque iter per cujuſque regionis mare pateret, tantum maris cujuſque gentis uſui ſtatutum, quanta ejuſdem regionis ora ipſa eſſet, quæ a fluctibus abluitur. Præſcripto hiſce finibus maris dominio, cœpit deinde de eo ſtatui imperium, tum ut una quæque gens jura commercii conderet, tum ut crimina in mari patrata puniret[1]. En igitur ſolutam quæſtionem hanc de dominio, & imperio maris ſecundum publici juris dictata. Sed heic evellendus ſcrupulus, qui cuique injici fortaſſe poterit, num in dominio, atque imperio erit mare, quod neque totum, neque per partes poteſt poſſideri? Anne poſſideri poterit, quod uſque fluit, & labitur, quodque ne puncto quidem temporis manet idem? Verum non eſt, cur ad dominium adquirendum rei poſſeſſio per omnes partes deſideretur; ſatis enim erit, ſi per partem poſſideatur, neque profecto aquarum fluxus poſſeſſioni huic maris impedimento erit; quandoquidem nec eadem impedit, quominus flumina dominio ſubjiciantur. Atque ex his habes jam, niſi me ratio fallit, quæſtionem, ſalebris quamvis horridam, in viam apertam deductam. Sed quid hoc ad legis intelligentiam? Maxime inquam; nam ſine maris dominio, quod ex jure naturæ inveniendum erat, maritima nulla lex eſſe poteſt. Non ne fruſtra de lege Rhodia ſermo eſſet, ſi nulla Rhodiis poteſtas fuiſſet, leges de maritimo commercio ferendi? Sed penitus legem ipſam inſpiciamus: & quoniam ſupra tra-

di-

didimus juris naturæ ſcientiam cum rerum hiſtoria copulandam, ad jus civile plane intelligendum: hiſtoria ipſa ejus legis enarranda ante omnia eſt, ut ex ea cum naturali jure conjuncta, omnia felicter procedant.

Rhodii ob rei maritimæ cognitionem, qua maxime excellebant, priſca jam inde ex memoria, leges bene multas condiderunt, quibus nautica omnia, &, quotquot in mari contingerent, controverſiæ, deciderentur. Verum illarum legum exolevit uſus, poſtquam Romana Reſpublica Rhodios in ſui poteſtatem redegit. Sed Imperator Claudius libertatem iis reſtituens, voluit priſtina jura ſua de re maritima reſtituta, quæ adeo ei æqua viſa ſunt, ut juſſerit item controverſias omnes, quæ inter ipſos Romanos de negotio maritimo oriebantur, ſecundum Rhodias leges dirimi.

Ita re a Claudio conſtituta, certi juris erat, controverſiam Eudæmonis, quum eſſet de re maritima, ex Rhodiis ſtatutis definiendam fuiſſe. Sed cur Eudæmon hic ſupplicibus precibus ab Antonino petiit, ut ſibi bona ſua poſt naufragium ad litus ejecta, atque a publicanis direpta, reſtituerentur? Non ne ipſe Antoninus legem vulgaverat, ut furti pœna tenerentur, qui hujuſmodi bona occupaſſent? Hinc Eudæmon de hac re apud Provinciæ Præſides quum potuiſſet vindicias poſtulare, quæſtio enaſcitur, cur his prætermiſſis, ad Principis confugerit oraculum. Id enim tum licuiſſet, quum res eſſet anceps adeo, ut inter jus, & æquitatem opus eſſet interpretatione; ac neque ex verbis legis, neque ex mente ejuſdem poſſet quid certi definiri (*a*). Quod hic quidem opus non erat, quum, ut ſuperius tradidi, res ex conſtitutione ejuſdem Antonini explorata ſatis eſſet, ex qua furti pœna tenebatur, qui hujuſmodi bona mari ſubmerſa occupaſſet. Verum hic rurſus opus eſt hiſtoria.

Tradiderunt Plinius, aliique veteres Scriptores (*b*) Nicomediam ob commercium maritimum fuiſſe Urbem principem totius Bithyniæ; atque inde mercatores ſolventes per Ægæum

(a) *L. 2. C. de leg. & tit. de relatio. Cod. Theod.*
(b) *Strabo lib. X. & XIV. Plinius lib. IV. cap. 2.*

Ægæum, & Icarium mare in Delum insulam metropolim Cycladum, se conferre. Verum quum hæc loca ubique scopulis, syrtibusque impedirentur, prædonibusque undique paterent, utpote opulentis vectoribus frequentissima, necesse fuit portus constituere, quo mercatores tempestatibus acti confugerent, & militares custodias, ut ab excursionibus prædonum securitas pararetur. Qua de re quum hæc omnia fieri non possent, nisi ingenti pecunia per unamquamque Civitatem erogata: idcirco institutum fuit, ut a mercatoribus vectigal, portoriumque aliquod exigeretur. Sed quoniam lex Rhodia vectigal illud solvendum jusserat indefinite, eadem lex visa quidem fuit complecti adhuc speciem, si quando mercator suarum mercium per naufragium pateretur jacturam. Hac sane de caussa publicani Eudæmonis bona pignoris loco abstulerant, nempe ut vectigal illud pensitaretur. At vero isthæc lex, sic universim intellecta, cum æquitate naturali pugnare videbatur. Cur enim vectigal illud pendendum ab eo, qui lucrum nullum de mercibus suis referret?

Qua de re Eudæmon non Principem rogavit, ut res sibi suæ restituerentur, quarum nulla sane erat controversia: sed tantum ut vectigal illud sibi indulgeret, quod ex verbis ipsis nimium quidem generalibus legis Rhodiæ servi Civitatis exposcebant. Nam sive tributum pro mercibus maritimis pensitatur, ut scilicet mercatoribus tutum per mare iter paretur: sive quia æquum est, ut qui a mari dominio meo obnoxio lucrum percipit, de lucro ipso, usu rei meæ ei obveniente, mihi symbolam conferat: nequaquam sane par erat, ut Eudæmon vectigal penderet, quando lucellum nullum ex mercatura sibi fecerat; imo potius damnum maximum ab naufragio retulerat. Qua de re quum lex scripta cum naturali ratione confligeret, Eudæmon ad Principis confugit oraculum, ut publicani ei restituerent bona sua, nullo penso vectigali, quod licet lex scripta jubere videretur, manifeste tamen æquitas ipsa renuebat. Itaque Princeps respondit, lege id Rhodia judicandum, quatenus jus Romanum non adversaretur; hoc est, ut Eudæmon jus suum persequeretur apud Provinciæ Præsides, qui, jure Imperialium Con-

Constitutionum suadente æquitate, abrogabant omne id, quod vel a lege Rhodia statutum parum humanitati videretur consonum: vel ab eadem non adhuc expresse definitum, sed interpretatione institutum, tamen ab ipsa æquitate recederet. Nam licet fuisset ea lex a jure Romano comprobata: in speciebus tamen, in quibus videretur iniquior, jus Romanum servandum erat. En igitur quantam vim habeat juris publici scientia, atque historia. Horum sane ductu, atque auspiciis legem densa caligine obductam, splendidissima luce illustravimus. Propterea copuletur oportet scientia juris naturalis, & rerum historia, ut ratio civilis e sua scaturigine depromatur. Dum hæc scribimus, in lucem prodiit egregium opus Stephani de Ferrante, qui universum jus naturale Poemate elegantissimo contrahit; ex cujus lectione plura scitu sane digna comparari possunt.

CAPUT II.

§. I.

De civili Romanorum Imperio.

HActenus rationibus, atque exemplis necessitatem juris publici ad scientiam juris civilis comprobavimus. Nunc vero subsidium alterum aggredimur, nimirum quod omnium est maximum, hoc est cognitionem civilis regiminis formæ; cui sane jura quam maxime congruere, neminem præterit. Itaque quum jus Romanum e suis fontibus haurire animo constituerim, id omnino est necesse, ut ex vetustatis latebris eruam Romanæ Reipublicæ formam; ut ea adprobe illustrata, possim ejus ortum, & progressum, veluti a prima origine deducere; atque hinc convenientiam promere, quam civilia jura cum forma regiminis Civitatis habent. Neque enim Romanum jus sub Regibus explorari ullo pacto potest, nisi prius formam Romanæ Reipublicæ sub eisdem Regibus sedulo perquiram. Verum quum hæc Imperii Romani forma, de qua nunc nobis sermo est, prima fuerit, sub qua Romana Civitas, velu-

Digitized by Google

ti ab incunabulis suis coorta: hinc opus est aliqua universim de origine Civitatum, de multiplici earumdem imperio, ac de legibus societatis præfari; ut per harum rerum notiones, veluti per quosdam fontes, lector possit caussas Romani juris attingere, atque adeo congruentiam illam pernoscere, quam priscum Romanorum jus habuit cum forma ejus regiminis, quod per Reges conditum fuit, atque institutum.

Priscos homines in statu naturali, per familias seorsum vitam suam egisse, neminem latet. Verum recesserunt ab eo vivendi genere, statim ac fuerunt numero aucti; nam quum alii in alios dominari, sibique invicem naturalem libertatem eripere vellent: hinc profecto contentiones suscitatæ sunt, hinc mutuæ cædes, stragesque. Quare quum nemo ab alterius insidiis tutus esset, remedia excogitarunt, quibus pax tandem repararetur, & sua cuique libertas sarta tecta servaretur. Sed præsidium nullum sibi tutius occurrit, quam vires suas mutuo conjungere, quibus adversus aliorum cupiditates se se munirent; quare statu naturali relicto, alter alterius poscentes opem, amice conjurarunt, ac veluti in corpus unum coivere; atque hinc primarum Civitatum origo. Verum quia nulla civilis societas potest diu manere, si unicuique civium jus esset facere, quod ipse privato consilio, bono publico existimaret conducere, quum diversitas judiciorum, & voluntatum conflictus inter homines impedimento sint, quo minus res ad liquidum perducantur: hinc prisci illi homines, qui Civitates efformarunt, vires, voluntatesque suas concorditer sociatas uni subdidere, ut illius voluntas talis haberetur, ac si esset totius Civitatis, omnesque exequi tenerentur, quod ille præciperet, ob publicam utilitatem. En igitur quomodo ex hac virium, atque voluntatum conjunctione civile imperium obortum fuit. Quoniam vero aut ab uno, aut a cuncta Civitate in concilium coeunte, aut a paucioribus potest exerceri Imperium: perspicuum est in tot species distribui civilem imperii formam, quot scilicet sunt modi, quibus Civitas regi potest. Itaque si unus sit, qui imperet in Civitate, regimen ejus erit monarchicum, si pauciores aristocraticum, si vero universa Civitas per comitia congregata rem publicam gerat, democraticum appellabitur.

Ex

Digitized by Google

Ex his, quæ hactenus diximus, jam habes civilis imperii originem, ejusque formas varias. Expendendæ nunc sunt rationes, quibus condita jam Civitas longissimum in œvum perdurare possit, ac vivere, quantum humanarum rerum conditio patitur. Quemadmodum corpus humanum tunc sanitate pollet, quando ejus membra capiti congruunt: ita civilis societas tunc ad optimum statum adducitur, quum in communem aliquem sensum Cives conveniunt, scilicet ut communem singuli utilitatem propriæ cujusque præferant; illumque teneant pro bono publico vivendi modum, quem Princeps præscribit, imperatque. Sed quum hominis voluntas non possit, nisi aliquo externo signo dato innotescere: hinc necesse est, ut Princeps hanc suam voluntatem, latis legibus, subditis ostendat. Ex quo fit, ut leges civiles nil aliud sint, quam ipsius Principis voluntas explicata pro norma, quam in vita civili Cives debeant persequi.

Verum quum hæc communis utilitas pendeat a forma regiminis Civitatis, atque in hoc potissimum versetur, ut moralis civium vita imperii formæ congruat adeo, ut aliud illa non sit, ac ipsummet civile imperium, per actiones morales civium obsequentium explicatum, atque exercitum: hinc prono alveo deducitur, non posse intelligi prorsus civilia jura, nisi a forma imperii ea solerter depromantur, quum nil aliud sint, inquam, præterquam ipsissimæ Civium actiones, formæ civilis regiminis ad amussim accommodatæ.

Qua de re errant quam maxime, qui credunt posse scientiam juris civilis assequi, non explorata prius forma imperii, quod in Civitate viget. Verum quum Imperium possit esse multiplex, nempe vel democraticum, vel monarchicum, vel aristocraticum, atque adeo jura civilia alia alii formæ aptentur: sequitur ex hoc, sicuti superius laudatæ Imperii formæ differunt inter se quam maxime, ita civiles leges, quæ sub unaquaque civilis regiminis forma conduntur, longe inter se distare. Itaque in legibus exteræ alicujus Reipublicæ usurpandis, atque ad nostram transferendis, videndum ante omnia, solerterque investigandum, historia duce, an in forma regiminis ambæ conveniant. Absurdum enim est ea jura,

Digitized by Google

quæ in Reipublica democratica condita ſunt, aptare litibus dirimendis, quæ in Civitate ariſtocratica ſuſcitantur. Nam non eſſet hic legum uſus conducibilis, attenta legislatoris mente, atque ipſarum ratione, ſed confuſio potius omnium maxima legum, ad contraria detorquens ſenſum, ac pervertens rationem. Hinc quum Romana Reſpublica civilibus diſſentionibus mota & agitata, per omnes imperii formas decucurrerit: jure merito a doctioribus interpretibus admonemur, ut Romana jura per ſua quæque tempora ſedulo expendamus, ut inde illorum congruentiam cum forma imperii, ſub quo fuerunt inſtituta, intelligere poſſimus. Quod ut magis pateſiat, compertumque reddatur, de ſtatu Romanæ Reipublicæ breviter aliqua præmittamus, quæ ſane frugi maximæ erunt iis, quæ infra dicturi ſumus.

Sane res Romana quum creberrimis fuerit agitata motibus, nil mirum ſi aliis temporibus, in alias Reipublicæ formas, aſſidua mutatione migraverit. Orta enim Reſpublica ſub regimine unius, atque a Romulo in ſumma juris æqualitate, concordiaque ordinum conſtituta, perque manus Regum inſequentium, ad Tarquinium ſuperbum uſque traducta, ſub hoc poſtremo decidit in tyrranidem; quo de ſtatu per Brutum, & Valerium conſules erepta, tradita ſapientiſſimo conſilio fuit Optimatum, ſub imperio conſulari a Patriciorum tantum ordine ſuſcipiendo. Verum paulo poſt plebs Reipublicæ partem, a Patriciis ad ſe convertere civilibus ſeditionibus tentavit. Unde alios, atque alios in diem, per Tribunicium furorem, honores appetendo, Reſpublica adeo fuit perturbata, ut Conſolatus etiam, ſacrorum, itemque cum Patriciis connubiorum, atque ipſius Dictaturæ facta fuerit particeps. Qua de re quum plebs patribus par in muneribus eſſet, numeroque ſuperior videretur, facile fuit, ut vel ſenatum in ſuam adduceret poteſtatem: ex quo ſane oborta bella quamplurima civilia ſunt, Optimates inter, & populares, quæ Rempublicam miſere lacerarunt. Horum autem cauſſa illa quidem pretendebatur, ut communis libertas incolumis maneret; ſed revera ſub hoc ſimulato obtentu, qui plus virium haberet, is communem libertatem funditus ever-

tere

tere satagebat. Ita Graccorum factiones, Marii, & Syllæ, Cæsaris, & Pompeii Rempublicam vexarunt, irruentes in eam, veluti in prædam hostilem, quæ ad sedanda, visa tandem fuit magis e Reppublica dominatio unius; ut civium impotentium cupidiras coerceretur, quorum factionibus libertas everti, atque labefactari videbatur. Itaque res tandem devenit ad unum, scilicet ad Octavianum Augustum, qui sub nomine Principis accepit Imperium, & prudentia sua cuncta discordiis civilibus fessa componens, publicam usque adhuc exagitatam restituit tranquillitatem.

Hinc sane, si jus civile a forma imperii depromendum: habueritque Romana Respublica alias aliis temporibus formas imperii: fatendum est ad intelligendum jus Romanum, necessariam apprime esse historiam, non illam quidem, quæ, nulla temporum habita ratione, res enarret: sed eam profecto, quæ per sua quæque distributa tempora legum causas promat; nempe quo tempore, quo in Reipubiicæ statu, ob cujus dominatum augendum, vel minuendum, ad quos Populi mores corrigendos, cujusnam potentia ut coerceretur, neve ex Patriciis quis, aut ex plebeis Reipublicæ potiretur, lex fuerit perlata. Ita enim his præmissis, leges expendendo, non verba tantum, sed mentem earum, rationemque tenebimus.

Verum non solum Imperii Romani forma, instituta sub Regibus, procedente tempore sub Consulibus ad maximas incidit vicissitudines, sed etiam penitus fuit immutata sub Augusto, Constantino, ac Justiniano. Sub Augusto quidem ob institutam monarchiam, licet specie pristininæ libertatis restituendæ Civibus: sub Constantino deinde ob labefactatam paganorum philosophiam, cui primævum Romanorum jus innitebatur; sub Justiniano demum, qui omnia prope nova, Triboniano Duce, in jus civile invexit. Propterea mihi ex forma Romani Imperii jus civile exploranti, necesse maximopere est, ut vicissitudines Romani juris, pro varia Imperii forma ostendam, percurrendo jurisprudentiam illam, quæ fuit sub Regibus primum, deinde quæ invaluit sub Augusto, tum quæ sub Constantino inolevit: postremo illam, quæ fuit per Justinianum instituta; ut ex his omnibus Ro-

Digitized by Google

Romani juris varietatibus colligat lector, civilia jura formæ imperii adeo congruere, ut ejusdem forma mutata, necesse quam maxime fuerit & aliud jus condi, atque oboriri.

§. II.

De forma Romanæ Reipublicæ a Romulo instituta, ejusque jure.

QUænam fuerit forma Romanæ Reipublicæ a Romulo statuta, ob rei vetustatem, haud facile est definire. Qua de re circa hoc dicam, quæ doctissimus rerum antiquarum Halicarnassæus posteris scriptum reliquit, ut ex his possimus aliquid, saltem conjectura verisimili, assequi. Itaque Romulus quum multitudinem quamdam, imo potius colluviem ex omni hominum genere, liberorum scilicet, & servorum, nobilium, & rusticorum potissimum, pauperum, & divitum, coegisset, eam imperii formam condidisse opus fuit, quæ agresti illi maxime hominum generi posset optari, non vero eam, quæ sane fuisset omnium pulcherrima, qualis est Monarchia, quæ a Platone præ ceteris imperii formis commendatur. Subdit autem idem Auctor, Romulum Thesei exemplo, qui omnium prior Populum Atheniensem ad Civitatis formam redegit, Romanum Populum in tres partes divisisse, easque postquam in triginta Curiás partitus esset, earumque cujusque instituisset principem, Decurionem nuncupatum, ex cura, quam in suam quisque curiam haberet, iisdem ostendisse quos Deos colere deberent. Addit patricios, & plebeos inter se longo intervallo sejungisse: istis colendas distribuisse terras: illis vero Reipublicæ honores omnes, civiles nempe, & militares, sacros, profanosque contulisse, vetando ne horum ullo modo plebs particeps fieret.

Verum quia in omni Civitate par est, ut sit senatus nempe Concilium, ex sapientioribus inter cives, atque in re civili, post varios initos magistratus, peritioribus coactum, quod veluti mentem, & rationem in rebus gravioribus Civitas consuleret: hinc Romulus, ut & ipse Halicarnassæus scripsit, concilium hujusmodi instituit, in quod solos Patricios cooptavit,

quos

quos tamen voluit esse selectos per suffragia Curiarum, quarum sane unaquæque ex seipsa tres deligeret. Hujus Senatus Romulus seipse Principem fecit, præcepitque ut in eo omnia negotia publica agerentur, nihilve referretur in comitiis ad Populi judicium, nisi Senatus præcessisset authoritas. Porrò juris dicundi potestatem, sive de re pecuniaria, sive de plectendo crimine, sibi ipsi excepit, vel Senatu, vel Populo comitante, vel etiam per se unum agendo, quoties ita expedire judicaret. Hisce omnibus addit, sententiam suam, sive apud Populum, sive in Senatu de quacumque re prolatam, prærogativam ferre, quum ipse esset jam Senatus Populique Princeps. Itaque a Romulo distributis honoribus, judiciorumque forma præscripta, reliquum erat, ut statueret de jure ferendi leges, creandi Magistratus, indicendi bella, aut pacem conciliandi. Horum omnium potestatem ipsi Populo in comitiis a Romulo fuisse collatam, narrat auctor laudatus.

Ex quibus omnibus, a Romulo institutis, possumus colligere, quænam fuerit forma Romanæ Reipublicæ, quam ille condidit. Quoniam igitur jus creandi Magistratus, ferendi leges, componendi pacem, vel bellum inferendi, partes præcipuæ sunt absoluti, & summi Imperii: hinc quemadmodum si id in uno Principe, aut in pluribus residebit Imperium, foret monarchicum, aut aristocraticum, ita dicendum democraticum, quoties ab ipsa Populi multitudine, veluti in corpus unum coacta, exercetur. Quum igitur Romulus tantam potestatem Populo in comitiis congregato detulisset, in proclivi est colligere, Rempublicam democraticam eum condidisse. At inquies, quum ex Romuli institutione unis Patriciis munera omnia publica, atque honores deferantur, quod est Reipublicæ aristocraticæ: nequaquam dicendum democraticam eamdem esse, qua ex adverso, nulla habita generis, aut opulentiæ ratione, Patriciis æque, ac plebeis regimen civile impertitur. Fateor hoc ita esse; sed ut difficilis hic nodus expediatur, liceat mihi de democratia aliqua dicere, quibus penitius forma Romanæ Reipublicæ sub Romulo, ejusdemque civilia jura innotescant,

Duo sunt democratiæ genera, unum nempe democratiæ

mo-

Digitized by Google

moderatæ, alterum vero mere popularis. De utroque videamus. Civitatis democraticæ mere popularis duæ sunt notæ, nempe ut Cives omnes ex æquo liberi, & in vivendo eum teneant modum, ut unusquisque pro lubitu suo vitam degat. Ex hoc ratio promanat, cur prisci oratores, uti Isocrates, Demostenes, ipseque Cicero nil optarent magis, quam suorum Civium ex æquo libertatem servari incolumem. Quum enim hi scriberent, atque viverent in statu Reipublicæ mere popularis, nil mirum, si inter Cives æqualitatem ad libertatem servandam optaverint; inde enim fiebat ut honorum, & munerum ex æquo omnes participes essent, nulla habita generis, ordinis, status, opulentiæ, vel paupertatis ratione (a).

Sed juvat me, rei hujus enucleatius explicandæ gratia, quædam de hac Civium æqualitate, in statu Civitatis mere popularis viventium, præfari. Est duplex hæc æqualitas, nempe vel arithmetica, vel geometrica; hæc publicis negotiis expediendis sub imperio democratico aptatur, illa vero onerosis rei pecuniariæ contractibus exequendis respondit. Ceterum si proportio hæc arithmetica, in Civitate democratica circa publica negotia transigenda, per vota Civium adhibeatur, ut quum jus suffragiorum par omnibus esset, atque in singulis quibusque Civitatibus longe plures populares, quam Optimates versarentur: patriciorum vota ab illis plebejorum superarentur; ac proinde penes infimæ sortis homines totum regimen, atque imperium esset. Atque hæc Civitas diceretur mere popularis, ubi nimirum negotia publica per Civium singulorum suffragia expediuntur, nullo habito patricios inter, & plebejos discrimine.

Altera nota Reipublicæ mere democraticæ, sive popularis, est licentia, nempe voluntas illa suo arbitratu vivendi. Si enim servi ideo dicuntur esse in statu servili, quia non suo, sed alieno arbitrio vitam suam debent accomodare: dicendum contra liberos esse, qui ut eis adlubescit vivunt; dummodo tamen hæc eorum vivendi licentia contraria non

sit

(a) *Aristotil. cap. 2. politic.*

Digitized by Google

sit ipsi publicæ honestati. Hinc patet ex dictis, cur Scriptores rerum Imperii democratici definierint libertatem (*a*) per licentiam vivendi, habentes pro eodem utrumque; quia nempe illi in Imperio democratico erant mere populari, in quo ex æqualitate libertatis oriebatur vivendi licentia, sive æqualitas. Attamen quum procedente tempore, experientia rerum magistra satis docuerit, quæ, quantaque mala ex hoc liberrimo Civitatis statu progignantur: sapientiores politici vel hanc regiminis formam in primordiis Civitatum longe rejecerunt, vel si illam in Civitate jam formata invenerint, quam maxime conati sunt, ut paulatim, & sensim in melius converterent, scilicet in democratiam moderatam, si monarchiam non valerent instituere. Et merito hoc factitarunt; nam quæ in mala Civitas illa non incidit, labiturque præceps, in qua ita vivitur, ut religiosum, secretumque rerum publicarum arcanum ipsi etiam plebeculæ concredatur? Quam venalia forent judicia, si plebs, & pauperes controversias omnes judiciali sententia ipsi definirent? Propterea Sapientiores legislatores in Imperio democratico adeo se se gerunt, ut jura condant, quibus a statu populari recedatur, condaturque democraticum moderatum. Operæ igitur pretium facturum duco, si modum investigem, quem illi teneant, ut democraticum imperium moderatum instituant.

Sapientissimi igitur viri, ut consilium suum assequantur, seligunt primores Civitatis ingenuos, qui ætate, opibus consilio, auctoritate ceteros antecellant; iis Magistratus omnes, & divinarum, humanarumque rerum, totiusque Reipublicæ curam demandant. Ceteros vero jubent esse plebem, quam rerum publicarum minime participem, abducunt ad agrorum cultum, pastum pecorum, opificia quæstuosa, quam longissime a Civitate: tum ut habeant, quo vitam non inertem agant, tum maxime ut ob curam rei rusticæ, atque itineris longitudinem, perraro in Urbem se conferant, nullusque rerum novarum metus sit. Attamen quia in hac imperii forma, in qua honores solis patriciis conferantur, invidia sæ-

G pe

(a) *Cicero lib. 1. de offic. Plato de legib. lib... Hora. lib. 2. saty. 7.*

pe atrox inter illos, & plebem solet oboriri: ideo hoc ita sapientes illi definiunt, ut licet honorum minime particeps plebs sit, habeat tamen in honorum collatione suffragium, quo patricius non nisi ex voluntate plebis Magistratus consequatur; ut hoc veluti libramento quodam plebs, & patricii ad concordiam quoquo modo ducerentur.

Attamen ex hac imperii forma metuimus sane a Patriciis, nec temere quidem; nam quum illi honoribus, & vi polleant, facillime possunt Civitatis formam, democraticam nempe in aristocraticam avertere, magistratu ipse, qui apud eos unus residet, impunitatem facinoris pollicente. Quod quum Romulus sensisset, non sine consilio instituit, ut publicis in rebus res nulla rata esset patriciorum firmata sententia; nisi foret deinde a Populo probata in comitiis; & vicissim ne quid statueret Populus, nisi præiret Senatus authoritas, ut hac injecta æquatione inter plebem, & Nobiles, ad imperii firmitatem, neque hi, aut illa possent res novas moliri.

Verum hæc, quæ huc usque diximus de varia imperii forma, deque mere populari, aut mixta democratia, facillime possunt nos manuducere ad introspiciendum, quænam fuerit forma Romanæ Reipublicæ a Romulo instituta. Rem singillatim expendamus. Ille quidem honores omnes Patriciis contulit, licet præcedentibus plebis suffragiis, terras soli Romani ex æquo inter Cives, nempe Patricios, & plebem divisit, præcepitque, ut illæ a plebe colerentur. Jus pacis, belli, legumque ferendarum ipsi populo, in publicis comitiis congregato, exercendum demandavit; denique nil sanciri in Republica liceret Senatus sententia, nisi id ipsum demum jussum a Populo in comitiis esset. Contra vero nihil referri ad Populi judicium, nisi Senatus præivisset authoritas. Colligas ex his oportet, formam Romanæ Reipublicæ sub Romulo fuisse imperii democratici, sed tamen moderati. Reliquum modo est, ut expendamus, huic Imperii formæ quænam jura publica, quæ autem privata congruant, ut priscum Romanorum jus a sua origine depromamus.

§. II.

§. II.

De legibus publicis à Romulo institutis.

JAm vero id imprimis facit ad moderatam democratiam (*a*), ut plebs extra Urbem ad agrorum culturam, ad pastum pecorum, atque alia his similia amandetur, ne intra moenia opificium exerceat. Si enim operi intenta intra Urbem usque versaretur, timor profecto esset, ne res novas moliendo, negotia publica perturbaret. Futurum esset enim, ut & ipsa appeteret honores, quos videret tantum a patriciis iniri. Contra vero agro colendo dans operam, rusticoque labori mancipata, non solum lucro istiusmodi contenta civicos Magistratus non appetet, sed etiam itineris longitudine retardata, atque deterrita Urbem fastidiet; adeo ut ne comitiis quidem indictis accedat ad ea. Quo profecto quid optatius in hoc Respublicæ statu? Quo enim minor plebejorum numerus in ferendis suffragiis, eo superior Patriciorum ordo a comitiis discedit, publicaque quies tutior. Hinc ratio intelligi potest, cur Romulus plebem abduxerit a Civitate ad colendos agros, artesque mechanicas vetuerit; hinc tot tantaque præmia in Rebuspublicis democraticis; hinc tanto honori habita est agricultura, ut patriciis etiam, functis honoribus vel consulatus, solemne fuerit rus se conferre, quo pretium fieret huic vitæ generi, quod amplecti, sectarique optimates ipsi non dedignabantur. Fuit etiam Romæ in more, ut Tribus rustica præferretur Urbanæ. Quod sane tunc factum, quum plebs urbana nimium aucta est, ut ejus numerus minueretur, ne tanta multitudo periculo esset: neve patriciorum quietem interverteret. Hac enim ratione allecti Cives ab Urbe se ultro rus, agri colendi gratia, conferebant.

Sed potissimum ad democratiam pertinet, ut inter Cives, quantum fieri possit, bonorum æqualitas intercedat, ne qui majoribus divitiis, opibusque polleat, communem libertatem evertat. Hinc est, ut in condenda imperii democratici for-

(a) *Aristot. lib.* VI. *polit. Cap.* 4.

forma, rerum æqualis divisio fuerit inter Cives instituta, ac deinceps sæpe nova bonorum divisio iniretur, quoties aliquorum avaritia æqualitas illa intercidisset. Atque hæc ratio est cur Athenis, Spartæ, Romæ, dum democratice vivebatur, adeo de re agraria certatum sit, de usura vetanda, ac de obæratis levandis. Hac enim via potentium aliquorum opes minuendo, id fiebat, ut Imperii forma democratica aliquantulum delabens, denuo ad pristinum restitueretur. Hinc consulto per legem Liciniam cautum, ne quis ex Civibus, quamvis Patricius, plusquam quingentos terrarum modios possideret; hinc Athenis notati infamia, qui avita prædia venderent (*a*); hinc in Republica Hebræorum solemne, ut possessiones alienatæ unoquoque Jubilæo ad pristinum dominum redirent. Erant enim hæc omnia remedia præsentissima ad restituendam bonorum æqualitatem, quæ rebus publicis in sua democratia servandis perutilis, ac fortasse necessaria erat.

Verum quum quæ usque adhuc dixi, ad democratiam puram pertineant, videndum de iis nunc, quæ democratiam moderatam respiciunt. Illius proprium est, ut honores, sive civiles, sive militares, haud omnibus ex æquo conferantur, ut nulla scilitet civium ratio habeatur. Propterea Romulus quum in urbe sua democratiam moderatam instituisset, ad honores tantum Patricios debuit vocare, sicuti sane quidem factum est, præcedentibus tamen plebis suffragiis. Est autem in historia Romana satis vulgatum, quantam hæc honorum petitio solis Patriciis collata, inter hos, & plebem invidiam conflaverit, ut ad motus civiles sæpe sæpius ventum sit, clamante illa ex tot tantisque bellis, inter duros labores, & vulnera feliciter confectis, nil aliud, quam tenue satis stipendium referre; utilitatem autem omnem, & commoda unis patriciis cedere. Sed verosimillimum est hoc Romulum præsensisse. Quare juvat intueri, quam rationem inierit ad hanc invidiam plebis demulcendam. Etenim quum ea sit amicitiæ, & concordiæ ratio, ut inter amicos odium avertatur: propterea Romulus annisus est, ut inter Patricios,

(a) *Aristotil. loco cit.*

Digitized by Google

cios, & plebem ſumma, ac non intermiſſa intercederet amicitia. Quamobrem inter hanc atque illos patronatum inſtituit, cujus vi plebs Patricios coleret, eiſque ſingulis anni temporibus munuſcula quædam grati, & obſequentis animi veluti ſymbola daret. Patricii vero eam ab injuriis defenderent, rebuſque urgentibus juvarent. Quod ſane Romuli inventum, ſaltim per aliquod tempus, perutile viſum eſt Reipublicæ; videns enim plebs Patriciorum authoritatem in ſui præſidium verti, æquo animo ferebat, ut Patricii domi militiæque honoribus fungerentur.

Hæc ſunt, quæ dicere habui, de prima forma Romanæ Civitatis. Ceterum quia jura formæ civilis regiminis aptantur, nunc progreditur oratio ad promenda jura tam publica, quam privata, quæ Romulus condidit, apta quidem regimini civili a ſe inſtituto. Sed quum regiminis forma, atque jura civilia pro gentis moribus juberi debeant, dicendum aliquid de Romanorum per id tempus moribus, ut ex illorum ingenio ſatis nobis comperto, eorumdem legibus intelligendis major lux affulgeat. Romulus ut naſcentem urbem hominibus repleret, aſylum aperuit, quo quiſque confugeret. Ita probi homines, & improbi, ſive ſervi, ſive liberi, vel divites, vel pauperes, nullo habito diſcrimine eo confluxere. Quare quum hanc hominum turbam, agreſte plerumque genus, atque efferatum, improbumque, fruſtra Romulus ad legum & magiſtratuum obſervantiam induxiſſet, niſi antea in comitiis legis utilitas comperta fuiſſet, propterea ut magiſtratuum plebs pareret imperio, eos in comitiis creari voluit, quibus non videretur fas eſſe refragari, & obſiſtere; quippe qui illi imperarent, quos illa ipſa dignos honoribus per ſuffragia in comitiis cenſuerat. Denique neutiquam allici potuiſſet ad pacem fovendam, & neceſſitate impellente, ad bellum ſuſcipiendum, niſi ante in ipſum fœdus, ejus cognita utilitate, jurata eſſet: & belli cauſſas in comitiis pernoſſet, quo vel res repeteret, vel injurias ulciſceretur. Hæc nimirum ſunt jura publica Civitatis Romanæ a Romulo condita; quorum intellecta ratione, tam ex forma illius regiminis, quam ex moribus illius Populi, dixeris ſane haud potuiſſe Romulum aliam formam

Digitized by Google

mam civilis regiminis, aliaque jura instituere, nisi hæc, quæ poterant tunc temporis moribus illius populi aptari. Quapropter licet Monarchia ceteras imperii formas procul dubio antecellat: sola tamen democratia, ob agrestes Populi illius mores, utilior tunc visa est.

§. III.

De jure privato a Romulo instituto.

POst jura publica sequuntur ea, quæ unius cujusque Civis rem domesticam spectant. Sed quum familiarum bene compositum ordo, sive officio inter virum, & uxorem, patrem, & filium, ad publicam tranquillitatem præ ceteris conferat: ideo ab his oratio mea necesse est initium ducat. Prima igitur Romuli lex, quæ vetustatis latebris eruta nobis occurrit, est ea, qua ille præcepit, ne Patricii religionis intuitu, matrimonio cum plebe sese jungerent; neve ex civibus quis nuptias cum extero iniret, scilicet cum eo, qui neque origine, neque allectione civis Romanus foret. Legem hanc, quo sanctior evaderet, religionis vinculo munivit. Adjecit enim mulierem per nuptias ad viri domestica sacra transire. Et quoniam alia essent sacra patriciorum, alia vero plebis, subdit hæc sacra confundi inter se, atque everti, si Patricii, & plebei inter se inirent connubia. En religionis colorem quæsitum, quo speciosissimo titulo lex sanctius servaretur. Nunc vero facili negotio intelligitur, cur per omnium veterum jurisperitorum ora volitaverit, nuptias esse communicationem omnis juris divinarum, humanarumque rerum.

Sed hæc religionis ratio in hac lege condenda, speciosum tantum nomen erat; quum Romulus aliud in mente serio agitaret. Timebat enim summopere, nec temere, si Patricii cum plebe matrimonio jungerentur, ne quis ex eis plebis favore communem libertatem posset evertere, atque Imperii Romani potiri. En legis hujus arcanum hisce verbis per Halicarnassæum proditum: *Ne familiis* (inquit) *(a) conjugii, atque adfinitatis vinculo sociatis, ordines in concordiam coi-*

[a] *Alicarnasse in Romulo.*

Digitized by Google

coirent. Quæ in causa etiam fuit, quapropter idem Rex cives vetuerit matrimonium cum exteris inire; quia nempe per hanc nuptiarum necessitudinem, poterat exteris parari accessus ad urbis dominatum. Intellexit vero Canulejus, seditiosus Tribunus, legis veram rationem. Quare ut Rempublicam turbaret, ausus fuit matrimonia Patriciorum cum plebe exposcere. Sed haud secus fuit rejectus, ac si contra religionem ipsam facinus maximum attentasset. En Patriciorum voces apud Livium prolatas: *Quas, quantasque res Canulejum aggressum? colluviem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum, privatorumque afferre? Quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque, ut qui natus sit, ignoret cujus sanguinis, quorum sacrorum sit? dimidius Patrum sit, dimidius plebis, nec secum ipse concors?*

Vetito Patriciorum connubio cum plebe, omniumque civium cum exteris, jura condidit pro asservandis officiis inter virum, & uxorem, Patrem, & filios. Etenim tantam contulit viro in mulierem, Patrique in filios potestatem, ut si matrimonium usu, farre, aut coemtione (de quibus nil dico, quum omnibus hæc pateant) contractum esset, vir in mulierem, pater in filios jus vitæ, & necis nancisceretur. Non me latet, ex jure naturæ eam potestatem habere virum in mulierem, patrem in filios, quæ necessaria est, ut societas conjugalis possit consistere, ope paterni regiminis. Quum enim vir judicii firmitate, atque ratione mulierem antecellat, sinit ipsa ratio, ut non hæc, sed ille familiæ caput sit, cui ipsa mulier subdatur ad ea, quæ rem domesticam spectant, servata tamen eidem libertate in ceteris rebus, quæ minime ad familiam pertinent. Quæ ergo ratio Romulum impulit, ut hac in parte jus naturæ non sectaretur, non erit abs re vestigare, saltem per verisimiles conjecturas, quando præter has, nil certi suppetit.

Mulieres Sabinæ recens raptæ, quum maximo odio persequerentur Romanos, verosimillimum, est vix potuisse a viris in officio contineri, nisi facta eisdem a Romulo summa hac potestate; ut metu saltem adactæ in matrimonio constarent,

&

Digitized by Google

& ſenſim amor, ac concordia maritalis ſuſcitaretur. Sed equidem haud repugnaverim, ſi dixeris par æquumque quam maxime fuiſſe moribus tunc temporis agreſtibus, atque ferinis, ut tantam in uxores, atque in filios Patres acquirerent poteſtatem, quo homines incipientes a pueritia domeſtico imperio aſſueſcere, poſſent deinde nullo negotio parere ſummæ Imperantium Poteſtati. Ceterum quantum hæc poteſtas, viri nempe in mulierem, fuiſſet ſocietati conjugali perutilis, experientia rerum perdocuit; quum non niſi poſt Spurium Carvilium, hoc eſt anno biſcenteſimo poſt Romulum, fuerint Romæ audita divortia; quamvis Romulus ipſe viris divertendi a ſuis uxoribus, juſtis tamen de cauſſis, jus dediſſet. Sed dices, ob tantam virorum poteſtatem effugiſſe mulieres connubia; quum amiſſa libertate æternæ ſervituti manciparentur. Nihil profecto minus. Romulus enim id ea arte delinivit, ut mulieres viri poteſtatem crederent ſibi potius profuturam, quam damnum allaturam. Nam Romulus, ſpecioſo quodam figmento, conſtituit mulierem, tamquam filiam familias, ſubdi viro, veluti patri cuidam; ita ut mortuo viro, bonorum ejus cum ceteris filiis æqualem partem ſortiretur: & his deficientibus, hæreditatem omnem acquireret. Itaque onus hoc lucro illo hæreditario commutando, tantum abeſt, ut mulieres a nuptiis averterit, ut potius allexerit, atque ad eas impulerit.

Quum apud Apulejum locus perobſcurus occurrat, nec niſi hac intellecta lege, explicari poſſit: non abs re puto, ſi paullum aliquid temporis impendam ad illius expoſitionem. Laudatus auctor in ſecunda ſua apologia quemdam Pontium inſectatur, quod mulierem ſuam exhæredem ſcripſiſſet, ducentis tantum denariis relictis, *ut intelligeretur potius eam exterruiſſe iratus, quam oblitus præteriiſſe*. Quæ verba, ut intelligantur, præ omnibus advertendum, quum pater poſſet jure Romano impune filium occidere, potuiſſe eo magis illum exhæredare, aut præterire. Verum quia lex in dubio ſemper ad humaniorem partem hominum facta, præſumptioneſque flectit: hinc ſi manifeſtum non eſſet, patrem ideo filium non ſcripſiſſe hæredem, quia voluiſſet eum exhæreda-

tum,

tum, lex præsumebat filii sui fuisse oblitum. Quapropter filius, ope exceptionis hujus, testamentum paternum infirmabat; ideoque pater, qui filium in testamento non nominando volebat eum præteritum, rem aliquam, licet minimam relinquebat, quæ sub nomine legati, pœnæ, vel notæ no mine veniebat; ut hoc adscripto legato, filius in jure præsumti onem illam minime allegare posset, patrem nempe ideo eum præteriisse, quia fuerat ejusdem oblitus. Id ipsum vir opus erat ut faceret cum ea muliere, quæ per solemne matrimonium in suam transierat potestatem, si eam exhæredare volebat; alias ipsa tamquam a viro suo præterita, ut alter filius infirmare poterat testamentum. Propterea ne mulier hoc faceret, dicitur Pontium iratum potius, ut eam exterreret, legare voluisse; quia hoc adjecto legato, id eveniebat, ut ipsa non posset, tamquam prætermissa à viro suo, testamentum, in quo præterita fuerat, sive exhæredata, infirmare. Atque hinc satis novimus hac lege obsoleta, Prætoris edictum *unde vir & uxor*, ac quartam uxoriam, quibus nunc utimur, invectum; quæ sane reliquiæ sunt vetusti juris, ab ultima antiquitate ad nostram usque memoriam servatæ.

Ex legitimis nuptiis oritur patrum potestas in filios; quæ quanta esset penes Romanos, mox dicam, postquam antea jus naturæ hac de re quid definiat, paucis aperuero. Jus naturæ tribuit potius patri, quam matri potestatem in filios; propterea quod hæc potestas, quum ad filiorum pertineat educationem, illi profecto tribuenda est, qui sanioris judicii pollet ratione, quam mulieri, quæ sane est infirmioris consilii. Sed quum educatio sine potestate effectum suum minime sortiri possit: hinc dicendum potestatis tantum tribuisse patri naturæ jus, quantum necesse est, ut filius in officio contineatur, ætatis tamen proportione servata. Quum igitur filius in prima ætate majori indigeat educationis ope, minori vero in adulta, & in virili ea, quæ faciat, ut ille quum adhuc sit sub patria potestate, uti familiæ pars, suas actiones, quæ rem domesticam respiciunt, ipsius familiæ capiti subdat: hinc est ut patris in impuberem de jure naturæ potestas sit major; minor vero in filium adultæ ætatis; & in virum tanta, per

quam faciat, ut ille quum adhuc solutus non sit patria potestate, suas tamen domesticas actiones recte componat cum familiæ statu, cujus cum pars adhuc sit, necesse est, ut ejus principi subdatur; in reliquis autem omnibus, quæ familiam non respiciunt, liber. Quod si fuerit emancipatus, Parentibus tantum præstabit obsequium, pro ea, quam adhibuerunt curam, ut is bonus civis evaderet. Hæc patria potestas de jure naturæ. Sed aliud visum Romulo, nempe elargiri patri in legitimis nuptiis tantam potestatem, quantam gens nulla ubique terrarum haberet. Itaque dedit parentibus in filios jus vitæ, & necis, ut possent etiam impune filios interimere; cujus si quæras rationes, hæ verosimiles possunt adduci; nempe ut illa tunc temporis effrœna gens, tantæ potestatis in filios præmio, alliceretur, venere vaga relicta, ad legitimas nuptias, filiosque justos procreandos, quo Respublica numerosior esset, & bene instituta multitudo augeret Imperium. Præterea ut deterrerentur filii familias, qui inconsulta ætate novas res sæpe moliebantur. Et quidem voti compotes fuissent, nisi a parentibus morte mulctati fuissent, ut prostat in historia exemplum Bruti, qui filios, reditum in Urbem Tarquiniis parantes, imperterrito vultu peremit, docens posteros, patriam jucundiorem esse filiorum vita, quæ tamen adeo parentibus est cara. Quare apposite ad hoc faciebat, ut nulla quamvis excelsa dignitas in Republica solveret patriam potestatem, quo in officio filii inter omnes honorum gradus continerentur, neve per lubricum ætatis res novas appeterent. Hæc dixisse sufficit de patria potestate sub primis Regibus. Ceterum sub Imperio fuit illa diminuta, jure potissimum liberos occidendi abrogato; atque ea profecto ratione, quia domesticum hoc imperium democratico quidem regimini, non vero Monarchico, in quod demum res romana delapsa est, par erat.

Verum licet posset pater impune filios occidere, datum tamen non erat, eosdem, nisi recens natos, ac sanguinolentos adhuc exponere. Nam per hanc expositionem, quæ ceteroquin gentibus aliis in more erat, minuebatur numerus civium, sine quibus res romana ad bellum satis valida esse non poterat. Demum jussit Romulus sanctos esse Urbis muros,

ros,

Digitized by Google

ros, portasque; quod Græcis etiam usurpatum fuit, apud quos Diis Marti, & Neptuno mos erat ea dicare. Cujus juris caussa hæc plane fuit, ut sanctitate hac populus inductus, muros, & portas Urbis muniret, atque in Urbis defensione fortiter contendens pro aris, & focis strenue pugnaret. Demum jovi Feretrio dedicavit templum; auspiciaque quamplurima instituens jussit nihil nisi auspicato fieri. Verum auspicia hæc omnia ut apud Patricios essent imperavit, quo magis iis esset parata occasio intervertendi quid quid plebs vellet, contra eorum sententiam, in publicis negotiis attentare.

§. II.

De Numa Pompilio.

NEscio profecto Numa ne magis, an Romulus Urbem Romam condidisse dicendus; an vero ambo ex æquo rerum romanarum fuisse auctores; an demum pace magis Numa, quam Romulus bello Civitatem auxisse. Nam licet prior ille Rex variarum turbam efferatam gentium composuisset ad formam Civitatis; illudque agreste genus adduxisset ad socialem vitam: tamen iis legibus Civitatis statum, civiumque mores firmavit, ut cives nihil profecto, quam bellico strepitu, ac furore arderent. Ex quo factum est, ut eo ferociæ pervenerint, ut facile dixeris Romanos strenuos milites, cives autem improbos. Itaque talis Romuli Urbs in proclivi erat, ut quam citissime suapte narura præceps rueret. Etenim quæ Civitas non dicam diu, sed vel paululum stare poterit, si pacis studia procul absint? Alter Rex scilicet Numa pacis rationes præ rebus omnibus præoptavit; iisque virtutibus, quæ ejus asseclæ perpetuo sunt, ita exornavit Civitatem, ut illo Martis nimio furore sedato, Civitas quam longissime viveret, utpote & belli, & pacis artibus temperata. Hinc judicet lector, Romulus ne, an potius Numa firmaverit Romanum Imperium.

Sed veniamus ad rem, & quamnam regiminis formam præ mentis oculis habuerit Numa in Romano Imperio, ape-

riamus; ut ex ea detegere possimus legum, quas sapientissime tulit, rationes. Verum quum hoc pendeat a statu, in quo per id tempus versabatur res romana, liceat sane quidem mala præfari, quibus tunc laborabat Civitas; ut inde facillime intelligantur leges Numæ, per quas remedium comparatum est, quo Urbs convalesceret, incolumisque servaretur. Morte Romuli perturbata Civitate, quia plebs suspicabatur a Patriciis dominandi cupiditate illum fuisse interemptum, odium quammaximum est hinc obortum, plebem inter, & nobiles. His accedebat quod Sabini, qui quamvis essent cives Romani, quia tamen exteri romanam felicitatem ægro ferebant animo, avide res novas propterea appeterent. Quæ contentiones effecerunt, ut diu Civitas Rege careret, non sine publici boni pernicie. Verum sedatis motibus, divina dante providentia factum, ut cunctis suffragiis Numa Pompilius Romanorum Rex crearetur. Ortus hic Curibus ex genere Sabino, humani, divinique juris consultissimus, edoctus non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica, ac tristi veterum Sabinorum, quo inter gentes per id tempus genere, nullum quondam incorruptius fuit.

Numa igitur, accepto Regno, Romam se contulit, ibique, antequam imperium auspicaretur, operam dedit, ut quænam esset Civitatis indoles, quæve mala avertenda callide pernosceret. Vidit igitur odium Sabinos inter, ac Romanos maximum, quo fiebat, ut illi, quamvis & Cives Romani essent, in negotiis tamen publicis pro salute Civitatis tamquam exteros, ne dicam hostes, seipsos gerebant. Vidit civium omnium animos assiduis bellis nimium efferatos; hinc fidem non solum cum exteris, sed & inter se concidisse, justi, injustique discrimine omni sublato. Denique assuetudine belli dissolutos eorum mores reperit ab omni honestate, ut nec educatio filiorum esset, nec castitas in matrimonio servaretur. Quare mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, jura dedit, quibus Civitas vinculo Religionis in Deos formaretur ad pietatem, ad colendam justitiam inter se, & exteros, ad servandam matrimonii castitatem, ad victus cultusque sobrietatem fovendam, ad animos demum communi concordia sociandos.

dos. Sed leges tamen Civitatis nihil immutavit; quum sibi statuisset id ipsum Romuli regimen tueri, civium tantum more in meliorem frugem redacto. Quoniam vero Numæ res erat cum rudi, & imperita tunc temporis hominum multitudine, cui propterea difficile erat jura dare: ideo fabuloso commento simulavit cum Dea Ægeria congressus nocturnos habere, ejusque se monitu, quæ acceptissima Diis essent, instituere; ut hoc religionis metu injecto, posset cives in officio continere.

Jam vero Numa, istiusmodi sibi civili regimine ob mentis aciem posito, jura dedit, quæ cum suo instituto prorsus congruerent. Cum finitimis itaque pacem, fœdusque percussit, eorumque animos cum Romanis amicitia, & concordia sociavit, ut belli omnis eliminaretur occasio. Sed inita pace cum exteris, reliquum erat, ut amotis Sabinorum, & Romanorum discordiis, Civitas concors evaderet. Vidit experientia suadente, corpora solida, diversæque naturæ inter se facillime jungi, atque, si in partes minutissimas, ac prope ad pulverem redigantur, in unum coalescere corpus. Hac ratione posse civium animos sociari concordia ratus, Sabinos pariter, ac Romanos per plura artificum Collegia æqualiter distribuit, & in unoquoque eorum parem numerum Sabinorum, & Romanorum constituit, ac veluti inclusit; ex quo factum ut ob mutuas necessitates, & quotidianum inter ipsos, Romanos nempe, & Sabinos commercium, odium omne sublatum fuerit, ac proinde Civitas concors evaserit.

Itaque Numa inter cives, & exteros firmata concordia, Urbem novam conditam vi, & armis, jure eam, legibusque, ac moribus de integro condere parat, præscriptis rerum divinarum cæremoniis, statuta inter cives ipsos, & exteros justitia, ac firmata demum societate. De Deo hoc tradidit Populo, illum esse spiritum infinitum, ac simplicissimum; ideoque ne crederet posse eum templo includi; aut per animalium effigies, aliaque symbola referri. Quod sane licet verum esset, tamen eo tendebat Numa, ut ab expensarum profusione traduceret Populum in vitam sobriam, atque frugalem, dum experiebatur in diem rerum profusam liberalitatem, atque luxuriam nec etiam in re religiosa probari. Dies quamplurimos, supplicatio-

tionesque ritibus, cærimoniisque sacris refertissimas instituit, præcinentibus musicis, & præcone clamante ad populum, ut hoc ageret. Quibus omnibus fiebat, ut & Populus assuesceret paci, & religionis usum acquireret. Dies fastos, & nefastos in speciem religionis discrevit; sed revera, quia par non erat, ut quotidie Patricii cum illa turba agerent. Auspicia, ab ipso Romulo tradita multiplicavit. Tot denique Sacrificia instituit ad placandos manes, ad justa parentanda, ad expiationes publicas, & privatas peragendas, vel ut bona advenirent, vel ut averterentur mala: ut populus ad hæc omnia consultanda, procurandaque tempus omne impenderet; atque ita bellici furoris oblitus, pristinam ferociam exueret, humanitatemque acquireret. Verum haud absurdum est advertere, fuisse ab eo omnia cruenta sacrificia vetita, ne scilicet horum usu populus ad ferociam iterum impelleretur. Itaque tantum jussit Diis *farre tosto, & mola salsa*, vino de vite culta, oleoque supplicare; ut hujusmodi Sacrificiorum Studio, cives quam maxime agris colendis operam darent, laborisque assiduitate fessi, bellandi cupiditatem, feritatemque quæ otio nutritur, deponerent.

Hæ sunt leges adversus Deos; videamus nunc illas, quæ justitiam spectant inter cives servandam, & fidem ob justitiam colendam inrer Cives, & exteros. Agrum Romanum circumscriptis limitibus populo assignavit, ut suum sibi quisque, quod esset, custodiret, neu invaderet aliena; quod nunquam instituerat Romulus, ne finibus circumscribendo, quod jure ad se pertineret sibi præcluderet, quod aliis per injuriam auferre quotidie intenderet. Itaque Numa agrum publicum, suis distinctum finibus, æque Civibus divisit, singulis quibusque partibus termino posito, ut omnem discordiarum caussam præcideret. Quod sane, ut majori vi polleret, Deum Terminalem unicuique agro statuit ea irrogata pœna, ut qui eum exarasset, aut effodisset, is sacer esset, hoc est ab unoquoque posset impune interfici. Numa igitur sicuti disciplina sacrorum, & Deorum cultu munivit Rempublicam: ita etiam agros religione circumdedit, & metu Deorum Terminalium, ab omni incursione tutos effecit. Præterea præmia ingentia proponi jussit

eis,

Digitized by Google

eis, qui agrum colerent, pœnasque inferri, qui negligerent culturam; cui rei propterea, qui præessent, instituit agrorum Magistros; & jure merito, nam hoc præ ceteris rationi ipsius regiminis congruebat summopere; quum nihil aliud sit validius ad desuetudinem belli, quam terrarum cultura. Cujus profecto dulcedine eo facilius allicimur ad pacem appetendam, quo magis experimur in diem, quanto præstantius, atque utilius sit homini rustico tuta frui pace, quam spe incerta triumphi, in certo, ac cruento bello involvi, atque implicari.

Ad fidem in contractibus servandam, hoc ingeniosissime Rex invenit. Vidit contractus testium præsentia munitos magis præ omnibus servari; quum illorum præsentia veluti obex quidam sit, ne contrahentes, verecundiæ saltim gratia, illos inficias irent, quod sane secus erat in negotiis, quæ sine testibus inibantur. Hinc consultissime fidei contrahentium sine testibus Deum quemdam præesse finxit, injecto metu de interitu ipsius Civitatis, si quis violasset religiosam hanc fidem. Quod speciosum inventum ita quidem fuit ad rem, ut per quamplurimos annos res dubiæ, atque ancipites solo juramento transigerentur.

Sed ut justitia, & fides etiam exteris servaretur, Collegium instituit Fæcialium, quorum tantum jus erat & bella indicere, & pacis fœdera ferire; ita ut sine illorum judicio, ne Rex quidem posset arma inferre; ac si quis in Republica ut alter Romulus regnaret, ejusdem martialis furor Fæcialium sententia vel sedaretur, aut certe leniretur. Horum etiam Fæcialium munus erat ad hostes se conferre, eisque Jovem obtestando nunciare, vellent ne pacem potius, an bellum. Quod si satis res repetentibus non facerent, iidem pio bello hostium pervicaciam refrigendam declarabant, idemque inter sollemnia indicebant.

Propter castitatem maritalem sanxit, ne pellices tangerent Junonis aram, nisi demissis crinibus; in signum mœstitiæ cederent Junoni agnum. Juno eadem est ac Luna; a qua quum res omnes recipiant fœcunditatem, Gentes eam sibi matrimoniorum Deam adoptarunt. Idem autem apud vetustos Romanos erat tangere Junonis aram, ac matrimonio jungi. Itaque

Digitized by Google

que non nisi matrimonio caste viventes tangebant Junonis altare. Unde Numa quo & mulieres nuptæ caste viverent, imo & femella quæque de plebe, relicta venere, alliceretur ad pudicitiam: noluit ab eis in publicis sacris aram Junonis tangi; ne hac injecta verecundia, clam prostatam pudicitiam, palam facerent, ac relicta venere, vel ad pristinam castitatem redirent, vel legitimas nuptias appeterent. Nec eo minus ad id consultissimum fuit, ne scilicet filii familias, lubrica impellente ætate, seipsos veneri manciparent, sed ut maturius uxorem acciperent, imperavit ne pater filium, quem junxit matrimonio, venderet amplius, stante jure patribus a Romulo dato, ut possent ad trinam usque venditionem emancipare filios. Non enim fas erat, eam, quæ virum liberum accepit, eumdem servum habere. Itaque per hoc libertatis præmium a Numa filiis familias statutum, fiebat, ut illi patres precarentur, ut sibi uxorem darent, cujus ut compotes fierent, interim vitam honestam agebant; per quam patres liberorum prudentiam in agendo, atque in rebus dominicis curam videntes, eorum festinabant nuptias.

Denique jussit *pisces non nisi squamosos polluceri*, *præter scarum*. Sed quinam sit hujus legis sensus, diu a doctioribus philologis quæsivi. Verum nihil inveni quidem, quod satis probabile videretur. Hinc erutis venerandæ antiquitatis monumentis, hanc, si hariolari licet, cepi conjecturam. Veteres philosophi credidere ingentem esse salis vim ad Venerem incitandam, ideoque finxere Deam illam ex spumis aquarum maritimarum obortam. Hinc teste Plutarcho in quæstionibns convivalibus, Sacerdotes Ægyptii piscibus se abstinebant; nec sale cibos adspergebant; sed pisces molles, utpote magis aliis maritimis innutritos aquis, salacius spiritus venereos concitare jactabant. Quare sic scripsit Apicius helluonibus acceptissimus: *Pisces quidem molles, & suaves gustui sunt, & ad venerem conferunt præcipue*. Fortasse de his piscibus sermo est in Exodo, ubi sic habetur: *Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto gratis*. Qui sane pisces projiciebantur pauperibus, quorum ob egestatem non erat cur de venere vereretur. Hinc fortasse illud Numerorum: *Quod habet pinnulas, & squamas comedetis*. Neque abs re est,

quod

Digitized by Google

quod dicit Plinius, consuetudinem fuisse in conviviis nuptialibus novis nuptis pisces ad edendum dari. Igitur factum, ex his, ut Numa hos pisces vetuerit, non modo in sacrificiis, quæ Neptuno nautæ faciebant, sed etiam in sollemnibus illis conviviis, quæ ipse, rebus Sacris procuratis, inter Cives instituerat; ut eorum amicitia religionis vi sanctius foveretur. Idque Cives videntes, hos pisces in sacrificiis, sacrisque conviviis vetitos, crederent sane immundos; immunditiaque eorum deterriti in cenis quoque domesticis effugerent, ne scilicet obscœna libidine prurirent. Sed inter squamosos excepit *scarum* ob sui pretium, ne Romani immodicis sumptibus indulgerent; quia ratio ejus regiminis ad id erat accommodata, ut ad sobriam, frugalemque vitam Romanos adigeret; cujus caussa factum fuit, ut vinum etiam a rogo abesset. Hæ sunt Numæ leges, universim rationi ejus regiminis aptæ, nimirum ut populus evaderet pius primo in Deos, deinde justus, fidelis, castus, humanus, & sobrius, ac frugalis. Sed ad hæc non armorum vi eum adegit, ex qua simulata pietas, ac fucata virtus plerumque exurgit; sed mero religionis metu, ac jurisjurandi sanctitate, quibus unis Urbem munire curavit.

§. III.

De Servio Tullio, ejusque civili regimine.

LIcet post Numam alii fuerint Reges in Romana Republica, scilicet Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus: attamen quia nullas hi leges pertulerunt, ideo eorum intermissa historia, utpote minime faciente ad instituti nostri rationem, quæ in legibus unis pertractandis versatur, ad Servium Tullium decurrit oratio, cujus civile regimen, legesque, præmissis paucis, nunc explicandas aggredior.

Res est in Romana historia omnium sermone trita, quibus artibus, quibusve facultatibus fuerit a Servio Tullio partum imperium. Curante enim rem Tanaquile, muliere sagacissima, post Tarquinii Prisci cædem, & simulata ejusdem filiorum

Digitized by Google

tutela, fuit ille Regno potitus. Sed infirmum ſatis, atque invalidum erat imperium, tum Servii peregrina origine, ejuſque ſervili conditione, tum etiam filiorum Tarquinii adoleſcente ætate, quos majorennes Regnum ſequebatur. Sed quibus artibus Imperium hoc, tam male partum, firmum, potenſque fiat, atque ad diuturnitatem ſtabile: res eſt inter politicos quam maximis difficultatibus involuta. At huc longa eorum dicta redeunt, ut Princeps eam inſtituat civilis regiminis formam, quæ civium ingenio, eorumque commodis maxime conveniat; ita enim quum omnium interſit tale imperium ſervari, quod ſuis cujuſque rationibus, utilitatique ſerviat, fiet ut illud per ſe infirmum, & caducum, animorum Civium ſociata concordia, validiſſimum evadat. Atque hanc ſemitam ſectandam ſibi Servius ſtatuit. Sed ut aſſequamur quas rationes inierit, quæve media ad id paravarit, atque inde Servii regimen intus, & in cute, ut dici ſolet pernoſcamus: plebis æque, ac Patriciorum indolem penitius introſpicere neceſſe eſt.

Ad id ſuapte natura plebs fertur, ut vix, aut ne vix quidem petat honores, ſi a publicis oneribus, quantum fieri poſſit, ſit immunis. Contra vero Nobilitas ita præceps ruit ad honores, ut non faſtidiat oneribus publicis rem ſuam ultra vires imminui, dummodo ſola honoribus omnibus fruatur. Hinc Servius eam poſuit civilis regiminis rationem, in qua plebs viveret a re tributaria immunis; ſed tamen eſſet non ſolum ab honoribus exercendis excluſa, ex Romuli inſtituto, ſed ſuffragiorum jure in rebus publicis, mira tamen arte, excideret. Ex adverſo nobiles non tantum honores haberent omnes in Republica, uti Romulus juſſerat, ſed etiam jus belli, paciſque, legum ferendarum, & creandi magiſtratus, ex eorum ſententia ſolummodo penderet, modo tantum in civilibus oneribus tribuerent, ut dixeris prope ſolos patricios publica onera ſubſtinere. Itaque Servius rem ita tranſegit, ut quod de jure ſuffragii plebi auferretur, id eidem compenſaretur onerum tenuitate.

Verum ad hoc opus erat Servio inſtituere ariſtocratiam, & democratiam, jam inde a Romulo fundatam, funditus evertere,

tere; quod sane licet plebi maxime esset invisum, tamen solertissimo Regi non deerant artes, & subdola quædam prudentia, qua scilicet sensim immutaret omnino Reipublicæ formam, in speciem autem videretur pristina democratiá incolumis servari.

Et ne diutius lector ancipiti animo hæreat, age artificiosum Servii commentum, ex ipsis veterum scriptorum monumentis eruamus. Rex descripsit Populum in sex classes, easque deinde divisit in centum nonaginta tres centurias, quarum prima referta ditioribus civibus, continebat plures centurias, quam aliæ; ceteræ deinceps minus divites enumerabat, donec ad ultimam classem deveniebatur, quæ infimam plebem, & pauperrimam complectens, scilicet proletarios, & capite censos, unam tantum centuriam conficiebat. Rebus ita dispositis imperavit, ut in posterum non per Curias, uti Romulus instituerat, sed per centurias suffragia ferrentur, perque eas item indicerentur publica munera. Hinc factum est, ut quum prima classis præ aliis sequentibus plures contineret centurias, rerum agendarum vis omnis penes primores Civitatis esset, iidemque vicissim onera publica magis aliis subirent. Verum si prima classis inter se dissentiret, quod raro sane accidebat, atque ad alias decurrere opus esset: secundæ classis centuriæ vocabantur, ut alterutri primæ classis parti suffragiis suis momentum facerent. Quod si & secunda classis secum discors in paribus adversis suffragiis esset, ita ut nec ipsa primæ classis paritatem dirimeret: vocabatur tertia, atque ita deinceps. Sed nunquam fere res eo cadebat, ut ad infimos perveniretur. Itaque infimæ classis tenuissimorum, quum una esset centuria, per se nihil poterat statuere, sed suffragio suo definiebat quod per alias classes non potuerat, ob æquales contrarias sententias, absolvi.

Contra vero tributorum onera a pauperibus in dites, hoc artificio, inclinata sunt; non enim viritim, & sine discrimine, opulenti, an tenues essent, sed pro pecuniarum, ac facultatum ratione pensitabantur; ita ut centuria qualibet pro uno capite habita, ditiores singuli grave onus ferrent, levissimum vero egentiores. Ita plebs, quum nemo suffragio

gio in publicis rebus, ſicut antea in curiis, excluſus videretur, quumque onerum gravitate non minimum levata eſſet: facile in hac nova Reipublicæ forma adquievit. Sed falſa tamen turpiter in hoc eſt, quod animum non advertit ſe olim in curiis viritim ſuffragia tuliſſe, ita ut quot capita, tot eſſent ſuffragia; in centuriis tamen licet ſuffragerentur omnes, ſuffragiorum tamen numerum pro numero centuriarum æſtimari. En igitur regimen plebi pariter, ac Patriciis mire accommodatum, unis propter onerum tenuitatem, alteris pro ſplendore dignitatum, & rerum publicarum adminiſtratione; regimen inquam, quod intererat omnium diu ſervari, ita uniuſcujuſque ſuadente utilitate. Nam ſi quiſquam alius, præter Servium, eſſet Regno potiturus, verebantur ſane Romani, num hanc novam formam Civitatis is ſervaret, an vero veterem, nempe illam per Curias, revocaret. Hoc ſane a Servio inſtitutum regimen; & tamen quod in eo magis mireris, non ſolum privatæ, verum etiam publicæ utilitati peropportunum viſum. Nam quid civili publico bono aptius, quam plebem a publicis negotiis removeri? Quid juſtitiæ magis conſonum, quam ſervata fortunarum ratione, tributorum onera diſtribui? Quod profecto obtinuit Servius commento ſuo centuriarum, & claſſium. Regimen igitur hoc Servii, licet quidem ſubdolum, tamem ad publicam juſtitiam, & ad cujuſque utilitatem traductum.

Verum his expoſitis, videamus modo, quibus rationibus Servius uſus ſit, ut civium numerum, eorumque bona pernoſſet, ut illorum legitimus cenſus deſcriberetur. Populum Romanum a Romulo in tres diviſum Tribus, ipſe diſtribuit in quatuor; quarum unaquæque certum civium numerum præferret; vetuitque, ne alterius tribus civis ad alteram tranſiret; & præſcripto munere ſive civili, ſive militari, quod in ſua quiſque Tribu expleret. Hinc magiſtratus creavit per unamquamque illarum, ut curioſe explorarent quid unuſquiſque civium in ſua Tribu ageret; ut inde civium numerum, ætatem, bona, ſtrenuitatem, artem, ingenium, vivendi genus referrent ad Principem; quo ei compertæ eſſent Reipublicæ vires ad publicam utilitatem.

Quo

Digitized by Google

Quo facto, agrum Romanum in viginti quatuor partes divisit, nomine dictos pagos; quorum unumquemque monte, veluti sæpe quadam, circumduxit; atque illuc portio quæque Populi ita distributa, ut noctu se reciperet; sique hostes forte improviso irrumperent, Urbs ipsa Civium numero per pagos disposito muniretur. Jussit item anno quolibet gentem uniuscujusque pagi in se congregatam festos dies agere, ex loco ipso appellatos *paganalia*; quorum ad sumptum omnibus tributum quoddam indixit, habita tamen rerum uniuscujus ratione, & sexus differentia, ac discrimine cujusque ætatis; quum aliud ab impuberibus, aliud vero ab adultis penderetur. Ex quo profecto numerus civium, sexu, & ætate distinctus, inter ditiores, & pauperes dispertitus, plane noscebatur. Præter hæc imperavit cognatis, & parentibus, ut triplex persolverent tributum; primum die Natali liberorum, tamquam sacrificium Junoni Lucinæ faciendum; secundum Deæ juventutis in adulta eorum ætate; tertium denique Veneri Libitinæ, quum ex hac vita decederent. Ex quibus omnibus edoctus numerum, ætatemque Civium compertam habendo, censum instituit; rem quidem non minus pacis tempore, quam belli Civitati perutilem; & metu legis de incensis latæ obtinuit, ut unusquisque bona sua, servos, liberos, uxorem, ætatem, vivendique artem distincte profiteretur apud ærarium; qua professione peracta, & habito censu, tum demum in classes, & centurias Populum omnem divisit.

Fuerunt Classes sex, & centuriæ centum tres & nonaginta, in quibus non locorum, aut communium sacrorum, sed census rationem habuit. Quare in primam Classem conjecit, qui centum millia æris, aut majorem censum haberent; eaque classis continebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem seniorum, & duodeviginti equitum. Altera centurias decem, totidem juniorum, & duas fabrum complectebatur: eratque intra centum usque ad quinque, & septuaginta millia census. Tertia continebat eodem ætatis discrimine, peditum centurias itidem viginti, eratque census millium quinquaginta. Quar-

Quarta item habebat centurias viginti, additis Tibicinum duabus; eratque census quinque, & viginti millium. Quinta constabat triginta peditum centuriis, ætatis etiam ratione distinctis; quindecim nempe seniorum, juniorum totidem; eratque undecim millium census. In sextam demum classem conjecti fuerunt egeni, & tenues, nempe proletarii, qui tantum propaganda, & alenda prole Rempublicam juvabant; & capite censi; quod propter inopiam caput tantum, & nomen, non autem bona profiterentur; ejusque classis nulla prope est habita ratio, nullus descriptus, aut definitus numerus, qui semper pro una centuria censebatur; atque ita centuriæ omnes numerum referrent centum nonaginta trium. Post hæc Servius suis quemque armis instructum, in suisque centuriis, jussit Populum totum adesse in Campo Martio; quem *suovetaurilibus* lustravit. Atque his ita peractis, jussit quolibet quinquennio censum iterari.

Ex quibus omnibus, huc usque enarratis, intelligat lector, quam necessarium sit, ad civilia jura intelligenda, pernosse regimen Civitatis, cui procul dubio jura congruunt. Romana Civitas sub Romulo vixit democratice mixtim; quare leges ejus primigeniæ democratiæ indoli ac naturæ consentiunt. Præterea voluit turbam illam, unde profectam, ad socialem vitam instituere; hinc genti illi alienigenæ, agresti vagæque opus fuit imperare leges severiores, tam pro Patria, quam pro maritali potestate; ut a prima ætate solutus ille, atque effrænis populus domestico imperio assuetus, publicæ deinde potestati pareret. Item in recentis Urbis primordiis, quæ in diem crescens invidiam finitimorum timebat, belli magis populum, quam pacis avidum cooptavit; propterea ad novum tuendum imperium, augendumque, jura ad arma proniora sancivit, & artes quæ ad pacem faciebant, prohibuit. Ex adverso Numa, quum Populi morem efferatum a belli aviditate ad pacis studium avertere intenderet, ideo jura dedit, quibus populus ad pietatem in Deos ferretur, ad humanitatem, justitiam, & temperantiam. Hinc res Divinas Sacerdotibus attribuit, solemnes ferias, festosque dies quam plurimos instituit; ut dum populus his occuparetur, defervesce-

ret

Digitized by Google

ret martialis furor. Demum Servius quo Regno tutius, firmiusque potiretur, formam Civitatis a democratia ad aristocratiam avertit, atque ita, ut vetusta libertas nihil videretur immutata; quapropter leges dedit, quibus foveretur aristocratia, proscripta democratia. Patriciorum, ditiorumque gratiam sibi conciliavit; quorum ope poterat firmitatem Imperium suum, ceterum incertum, sortiri. Est igitur quam maxime scientia civilis regiminis necessaria, ad jura civilia intelligenda; quia hæc ab illo, veluti fœcundissimo matris corpore, suapte natura oboriuntur, atque ad idipsum, veluti ad Lydium lapidem probantur.

§. IV.

De Republica Atheniensi sub Solone.

STatueram præsenti argumento, expositis jam Romanæ Reipublicæ legibus, sub primis Regibus ex eorumdem regimine perlatis, finem imponere; quia ad instituti mei rationem probandam satis dictum putabam. Sed quoniam in his pertractandis quædam mihi, sane scitu perdigna, de Republica Atheniensium sub Solone, & Lacedæmoniorum sub Lycurgo occurrerunt, ideo liceat mihi in hoc argumento diutius immorari; quum haud supervacaneum sit id ipsum, quod in Regno Romano vidimus, florentissimarum undique Rerum publicarum instituto comprobare. Igitur ad rem. Ante Solonem Athenis imperavit Draco; sed authoritate potius, quam legibus; nam licet leges quasdam ipse pertulerit, hæ tamen propter nimiam severitatem, deflectebant ad feritatem, potius quam humanæ imbecillitati naturæ congruerent, quam ille voluisse videtur prope extinguere. Etenim quum minima quæque crimina maximis exæquaret, interrogatus olim cur omnibus delictis capitale supplicium statuisset, respondit, se crimen vel minimum morte dignum existimare, in majoribus vero nullam pœnam invenire morte majorem. Qua sane responsione ex Stoicorum doctrina id voluit, se non ex magnitudine facinoris æstimare crimina, sed potius ex vitiato

pec-

Digitized by Google

peccantium animo; ut nulli unquam maleficio impunitas esset. Igitur Draconis leges, quæ data occasione, ea immanitate sæviebant, cui humana natura aptari non poterat, ex seipsæ statim conciderunt; quum neque Populi, neque alterius magistratus authoritate fulcirentur. Nam quis poterat tueri id, quod omnibus erat æque formidandum, quum levibus erroribus sapientissimi etiam quique obnoxii sint. Itaque istiusmodi leges severitas ipsa relaxavit, earum vice conditis aliis a Solone, postquam fuit Archon ab Atheniensibus constitutus.

Verum quia instituti mei non finit ratio, ut civilia tantum jura explicem, nisi detegam ea ab ipso civili regimine profecta: propterea enarrandus est status Reipublicæ Atheniensis usque ad Solonem, ut ex eo regimen ejus introspicientes, jura introrsum, & non in rugosa pelle, ut dici solet, intelligere deinde possimus. Quum Solon accepit Rempublicam, invenit eam intestino morbo laborantem, & adhuc veterum seditionum reliquiis periclitantem; nam quot erant factionum capita, tot diversas Civitatis formas in Imperio appetebant; & quidem qui habitabant Urbem, fovebant democratiam, qui autem in mediterraneo morabantur, aristocratiam peroptabant; sed oram maritimam prope tenentes ejus mentis erant, ut imperium temperatum constitueretur in Civitate. Sed his potentium discordiis accedebant, quæ ex proletariis, & capite censis obveniebant ob disparem fortunam, & usuras, quas potentiores ex mutuaticia pecunia per summam avaritiam exigebant. Itaque sperantes rebus novis suam levari inopiam, seditiones publicas augebant.

Has inter turbas, rerumque confusiones, confragrosa omnia circumspectans Solon, huc tandem devenit, ut Rempublicam institueret, quæ æquo jure, tum a nobilibus, quam a plebeis gereretur; eo scilicet temperamento, ut scripsit Justinus, ut ita omnium ex hoc ei parta gratia, Civitatem ab interitu imminenti servaret incolumem. Itaque ex æquo, ut Seneca ait (*a*), *jure Solon fundavit Athenas, quo se inter ple-*

(a) *Epist. XC. lib.* 11. 7. 4.

plebem, Senatumque gessit ab utrisque parem gratiam traheret. Hac igitur per eum ratione inita, statutum fuit, ut quidquid apud Magistratus fieret, posset de eo provocari ad Populum coeuntem in foro. Ex hoc patet, voluisse eum instituere democratiam, habito tamen aliquo temperamento, ne si Respublica foret mere popularis, uti ante fuerat, in eumdem offenderet scopulum. At quemadmodum ea omnia gesserit, ex Historicorum monumentis licet colligere.

Etenim Populum Atheniensem per quinque classes divisit, quarum prima ex iis confecta est, qui ex censu quingentas mensuras haberent, tam liquidorum, quam aridorum fructuum; quibus talentum, vice tributi, solvendum indixit. Secunda ex iis, qui tercentas haberent fructuum mensuras, quos equites creavit, statuens ut suis sumptibus alerent singuli singulos equos Reipublicæ causa, & dimidium talenti vice tributi persolverent. In tertia classe descripsit eos, quibus esset census biscentum mensurarum; quorum tributum Reipublicæ pensitandum statuit minarum decem. In ultima demum forensem turbam, aliosque minoris census partitus est, quos noluit sane quid Reipublicæ pro oneribus publicis pensitare; ut ea ratione posset plebis gratiam inire. Quo peracto censu, populoque ita per has classes distributo, constituit, ut rem judiciariam soli Patricii, ditioresque ex Civibus exercerent; ea certe de caussa, ne particeps judiciorum etiam foret plebs, ob egestatem, quæ sæpe homines ad flagitia urget, atque adeo venalia judicia fierent. Non tamen vetuit, imo potius jussit judices legi præcedentibus plebis suffragiis; ceteras autem dignitates sacras, ac profanas ex æquo inter Nobiles, ac plebem exerceri permisit.

Quamquam autem affine sit hoc Civitatis systema, per Solonem institutum, ei nempe, quod constituit Servius: tamen in hoc differt potissimum, quod postrema Romanorum classis non nisi unum suffragium ferret, quum illa Atheniensis tot suffragia habebat, quot erant ejusdem classis capita; ut Rex ille Romanus aristocratiam, Solon vero democratiam constituerit in Civitate. Itaque ille, quo Patricii omnes rem civilem transigerent, in unum contraxit suffragia plebis; hic vero

tot percensuit, quot erant Cives in foro; nempe ut esset democratica Civitas, ac rerum peragendarum ratio, earumque judicium ex æquo pertineret ad omnes. Verum quia procedente tempore, singula hæc uniuscujusque ex plebe suffragia in rebus publicis poterant rem eo adducere, ut Civitas efficeretur denuo mere popularis, quum suffragia Nobilium, utpote minora numero, vincerentur a plebe secus sentiente: ideo Solon hoc temperamentum injecit plebem inter, & Nobiles. Senatum nimirum Areopagitarum instituit, vel obsoletum revocavit ex iis, qui annuum Magistratum gesserant. Novem autem Archontibus, qui antea summi judices erant, nihil novi muneris adjecit, præter examen reorum; noluitque præter hujus Senatus auctoritatem referri quidquam ad populum; ne scilicet ille statutos limites transiret. In quo nimirum convenit cum Romulo, qui pariter, ne Patricii, aut plebs Civitatis statum immutarent, imperavit, ne quid populus statueret, nisi præeunte Senatus auctoritate, neve decreta Senatus firmitatem haberent, nisi fuissent a plebe adprobata.

Verum redeamus ad rem. Dixi superius Solonem invenisse Civitatem divulsam in tot secum discordes factiones; illudque propterea instituisse regimen, quo communis concorcordia conciliaretur. Par igitur, æquumque fuit ea jura dare, quibus Civitas, quantum fieri posset, mutuis officiis, mutuoque amore coalesceret, dissentionibus undique amotis. Prima igitur ejus lex fuit, ut haberetur infamis, qui, civili aliquo oborto dissidio, alteri dissentientium parti non accederet. Sed lex hæc tantum abest ut foveret Civium concordiam, ut videatur potius seditiones ipsas augere quam maxime. Ita sane esset, si legis nobis lateret ratio. Verum Gellius (a) rerum peritissimus sic eam tradidit: *Si boni omnes, qui in principio coercendæ seditioni impares fuerint, populumque percitum, & amentem non deterruerint ad alterutram partem, divisi sese adjunxerint; tum eveniet, ut quum socii partis seorsum utriusque fuerint, eoque partes ab iis, ut majoris auctoritatis viris, temperari, ac regi cœperint, concordia per eos potissimum restitui con-*

(a) *Lib. 2. cap. 12.*

Digitized by Google

conciliarique possit; dum & suos, apud quos sunt, regunt, atque mitificant, & adversarios servatos magis cupiunt, quam perditos. En igitur qua de caussa lex hæc faciat ad concordiam, ea nempe parando media, quibus sedarentur civiles motus.

Nec minus inter cives fovebat concordiam illa lex, qua liberis non existentibus, cuique permisit de bonis suis testari; de qua ita Plutarchus: *Solon autem cum permisisset pro voluntate cujusque, ni superessent filii, hæredem constitui; visus est amicitiam propinquitati, & gratiam necessitati præferre, pecuniasque, & bonorum possessionem esse habentium statuisse*. Scio per hanc legem labefactari bonorum æqualitatem, regimini democratico tantum perutilem; cujus gratia vetita olim ante Solonem in Atheniensi Republica testamenta. Attamen advertendum Solonis tempore ita discordiis turbatam Civitatem fuisse: ut visum ideo ei magis utile fuerit, hanc bonorum inæqualitatem pensari animorum concordia, quam bonorum testamentaria successio fovebat.

Verum utcumque hæc sint, hanc bonorum æqualitatem altera lege appositissime reparavit, illa scilicet, qua statuit, ne deinceps haberent creditores jus in libertatem obæratorum, quos prius uti servituti addictos, aut sibi habebant, aut aliis vendebant; eorumque quoque gratia ingeniosissime pecuniæ auxit æstimationem; ut & creditores, quod suum esset, reciperent: & debitores nomina solvendo patrimonium non exhaurirent; atque hoc, ut instauraretur inter cives bonorum æqualitas, ad regimen democraticum sane quam perutile visum. Hinc alia salubri lege sanxit, ut omnis Civis artem aliquam profiteretur, vetito sub infamiæ poena otio, & ut nemo posset Athenis morari, quam triduo, si nollet aliquam artem exercere; ut ita cives neque otium, neque egestas vexaret, quæ profecto effugi Athenis non nisi per artes poterat, propter agrorum, solique sterilitatem. Hinc jure merito ita severiori lege artes commendavit, ut vetuerit posse patrem in judicio alimenta petere a filio, quem artem aliquam addiscere minime curavit. Prohibuit item ne filius aleret patrem, si ille ex concubina fuisset progenitus; quia

Digitized by Google

non ideo concubuit, filiosque genuit, ut homines daret Civitati, sed ut libidinem expleret suam. Hæc sunt jura Solonis, per omnia comparata civili regimini; quo ille denuo, abrogatis legibus Draconis, condidit Athenas.

§. V.

De Republica Lacedæmoniorum sub Lycurgo.

QUod attinet ad formam Civitatis, sub qua reperit Spartanos Lycurgus, sat habemus eam fuisse Oligarchicam, quum antea Democratia floreret. Civium vero vivendi consuetudo per ea tempora, uxorum libertate, & licentia corrupta nimis erat; nam earum viri diutinis bellis occupati, ut plurimum Urbe carebant. Huc accedebat paucorum præ aliis rerum opulentia, qua fiebat ut luxuriose vivendo corrumperent aliorum mores. Itaque eam regiminis rationem invenit Lycurgus, ut democratiam mere popularem, quæ adversatur potissimum oligarchiæ, instauraret, rerumque profusione vetita, ad temperantiam, & sobrietatem civium mores componeret, atque firmaret.

Hinc Ephoros instituit, ex quocumque Civium ordine eligendos, nempe tam ex nobilibus, quam ex plebe, nullo habito discrimine. Quibus concredidit totum regimen Civitatis, scilicet divinarum, humanarumque rerum jura; ut hac ratione æquo jure omnes publici regiminis essent participes, quæ Reipublicæ popularis certissima nota est. Id autem ea de caussa a Lycurgo factum est, ut, quod fore sperabat, ad singulorum utilitatem formata Respublica diu esset duratura. Sed talis eum fefellit opinio; nam in rebus humanis compertum est, neminem prope intra fines suos contineri. Hinc Ephori Spartæ, quemadmodum Tribuni Romæ, eas excitarunt publicas seditiones, ut mirum profecto dixeris, ni uno ictu Cives omnes perierint.

Itaque Lycurgus hoc systemate sibi parato, necesse erat, ut ea, quæ Reipublicæ populari congruunt, statueret; cui rei quum sit bonorum inter Cives æqualitas appositissima, pro-

Digitized by Google

propterea Spartæ agrum divisit, distribuitque Civibus ex æquo. Idipsum conatus est etiam Romulus, quia ambobus regimen democraticum constituere in animo fuit. Sed Numa, servata rerum divisione, quam fecerat Romulus, tantum uniuscujusque agrum sepe, veluti limite circumscripsit, statuitque id sub religionis metu servari; quoniam agrorum limite servato, quisque retineret, quod suum erat; atque ita bonorum servaretur æqualitas, Romano regimini per id tempus summopere utilis.

Verum jure merito scripserunt Aristoteles, aliique politici, in hoc erraſſe quamaxime Lycurgum, quod quamvis, bonorum facta divisione, prohibuisset, ne quis sortem suam alicui venderet: dedit tamen ut posset eam unusquisque sive donatione, sive testamento relinquere. Ex eo enim fiebat, ut denuo bonorum inæqualitas inter Cives oboriretur, quum non minus venditione, quam testamento, ac donatione dominia rerum transferantur. Quare se sapientius, quam Lycurgus, hac super re gessit Romulus, vetando ne quis ullo modo bona, quæ ei prima sorte obvenerant, distraheret; quod item deinde lege *Cincia de donis, & muneribus* factitatum, ne quis sua omnia bona, sed ad certam quantitatem usque, per ipsam legem definitam, donaret. At inquies, in Judæa, ubi etiam democratia vigebat, fundum alienare licuisse. Sed tamen vertente Jubilæo ad pristinum dominum redibat, atque ita bonorum æqualitas per aliquod tempus abrupta, repararetur. In eo item non parum falsus est Lycurgus, in Republica sua populari permittere patribus unicam filiam, eamque hæredem ex asse, cui vellent darent nuptum; quum ex hoc bonorum æqualitas tolleretur, Civitatisque forma everteretur. Secus enim statutum fuit Romæ, ubi vetitum, ne qua filia hæres ex asse scriberetur. Non item in Judæa, in qua filia unica, non nisi viro ejusdem Tribus poterat nubere; quum & Romæ, & in Judæa modis omnibus absoluta democratia esset. Demum non possum, quin fatear, & in hoc a recta semita aberasse Lacedæmoniorum Regem, quod potestatem cuicumque fecerit, ut doti filiæ quotquot bona vellent diceret; id enim fortunarum æqualitatem, cui cavendum erat

in

in forma democratica, de medio tollebat. Qua de re quanto prudentius factum est a Solone, qui prohibuit mulieribus dotem dici, ea simulata ratione, quod non bona, sed mores deberent esse dos mulierum?

Perspecto Lycurgi civili regimine, ejusque caussis expositis, reliquum est, ut leges ejus promam, quæ civem respiciunt, omnemque prorsus luxum proscribunt in Civitate. Sane quidem expensarum profusio quum ab opulentia proficiscatur, id faciebat ad rem, ut decerptis, diminutisque paucorum opibus, bona æqualiter inter Cives distribuerentur. Quod quum fecisset is in bonis soli, in mobilibus quum id ipsum minime facere potuisset, solertissimum tamen inivit consilium, nempe statuit, ut abesset deinceps pecunia aurea, vel argentea, & ferrea tantum foret in usu; ut scilicet ejus cupiditas defervesceret, tum inter Cives ob difficilem custodiam, tum apud exteros ob vilitatem materiæ. Ex quo factum, ut quum mercatores Spartam venundandis mercibus non accederent, omnis luxus, expensarumque profusio ab Urbe exularet. Nec eo contentus, ut luxuriem omnem a Civitate repelleret, convivia instituit publica, voluitque ut una discumberent tam pauperes, quam divites; ac statuto ciborum genere omnibus æquali, notavit infamia, qui alio cibo uterentur, præscriptumque modum in eo non servarent. Quare factum est, ut quum nemo posset statutam metam transilire, expensarum profusio eliminaretur.

Pauca dicenda supersunt, ut Lycurgi legum explicationem absolvam. Quum is Spartanum Populum ad virtutem bellicam instituere vellet, ejus morem ita composuit, ut modis omnibus bello magis, quam paci congrueret. Hinc illud in conviviis ciborum genus, quibus nec corporis agilitas, nec mentis acies impediretur. Jussit propterea Cives pedibus nudis, nudato capite, solaque tunica indutos incedere; ut hac vitæ consuetudine labores bellicos minime fastidirent. Hinc agrorum Elotis relicta cultura, artiumque exercitio, per quæ hebetatur, ac prope frangitur virtus militaris, ad luctam, aliasque istiusmodi corporis exercitationes Cives appulit; quibus fortitudo, corporisque agilitas comparatur. In

com-

Digitized by Google

communibus autem illis conviviis nil aliud edictum, commendatumque voluit, quam militarem strenuitatem; ut inde adolescentes ipsi ab incunabulis pene belligerandi studio imbuerentur.

Sed hic sistamus paululum, ut Legislatorum in regimine statuendo rationem detegamus. Romulus æque, ac Lycurgus Civitatem quisque suam voluerunt bellico furore æstuantem; hinc ambo operaria artificia noluerunt per cives exerceri. Contra Solon Athenis, Numa Romæ voluerunt Civitatem bello temperatam, & pace; propterea uterque hujusmodi artes commendarunt Civibus; maxime vero Solon, qui noluit filium ad patrem alendum teneri, a quo ad artem aliquam institutus non fuerit; & peregrinum otiosum triduo amplius Athenis morari vetuit, qui nulli se arti addixerit.

Romulus, ac Solon instituerunt Civitates democraticas, licet moderatas; quare ambo Patriciis detulerunt honores, præcedentibus tamen suffragiis populi, Romulus nempe tam civiles, quam militares: Solon autem solos judiciales, veritus ne si plebeji quoque, & pauperes judices sederent, justitia ob paupertatem eorum periclitaretur. Itaque ambo libramentum aliquod inter Nobiles, & plebejos injecerunt, ut regimen servaretur incolume; Romulus scilicet statuendo, ne quid fieret a Patribus injussu Populi, neve quid referretur ad Populum, nisi auctore Senatu; Solon autem Areopagiticum Senatum instituendo, veluti repagulum aliquod, ne Nobiles civile regimen immutarent. Verum ex adverso Lycurgus voluit Civitatem mere popularem; quapropter Ephoros instituit sive Nobiles, sive plebeji essent, ut ita universi sine discrimine participes forent regiminis.

Numa, Solon, quin & Lycurgus quum Civitates regendas dissentionibus refertas accepissent, id omnes spectarunt, ut amotis dissidiis, cives concordes efficerent. Quapropter leges ad id ipsum appositissimas pararunt, sed alius alia via. Numa Cives per Collegia distribuens; Lycurgus per convivia; Solon per leges testamentarias; Romulus etiam per patronatum Patriciorum in plebem, eorum dissitos animos consociavit. Numa, & Solon Civibus commendarunt artes, sed has pro-

prohibuerunt Lycurgus, & Romulus; quum hi voluerint Civitatem omnino bellicosam; illi vero legibus, & pace temperatam. Denique Numa, Lycurgus, ac Solon Civitatem præoptarunt procul esse in rerum usu a luxuria. Hinc Numa sobrietatem vel in sacris imperavit; inde ut intelligeret Populus quanto studio luxuria rerum fugienda sit, quum ne Religionis quidem caussa admittenda foret. Lycurgus pecuniam ferream cudendam imperans Mercatores ab Urbe expulit; & Solon jussit infamem esse, qui bona sua abligurierit, ut ita unusquisque in rebus servaret modum. Hoc est illud antiquum, & vetustum jus, quod ex vario sapientissimorum Principum regimine detectum, instituti nostri firmandi gratia explicare non alienum putavi. Interea ut æquo animo me ferat lector oro, si longior fuerim, quum prolixitas hæc rerum, quæque fuerit, utilitate ac pondere pensanda sit.

CAPUT III.

De aliis subsidiis ad acquirendam jurisprudentiam necessariis.

§. I.

De veteri Jurisconsultorum latinitate.

Usque adhuc satis multa dixisse arbitror, ut evincerem quam necesse sit ad intelligendum jus civile, notitiam juris naturæ, & Civitatum regiminis perceptam habere. Verum quia præter hæc alia subsidia necessaria sunt ad juris civilis cognitionem assequendam; ideo de his nunc mihi est agendum, & primo de veterum latinitate, quam juris civilis potissimam esse causam nemo diffitebitur. Sane me pudet dicere, & tamen temporum iniquitate dicendum probandumque est, latinum sermonem per quam necessarium esse ad Romanam jurisprudentiam intelligendam. Si enim ars ulla sive liberalis, sive mecanica exerceri, intelligique minime potest, ejus notionibus propriis ignoratis; cur jus civile ab hac regula receptissima excipiendum erit?

Non-

Nonne latinæ linguæ peritia evolvit arcana juris prudentiæ, detegitque intimas Jurisconſultorum ſententias, quæ germanis vocabulis, & aliquando obſtruſioribus, ac peculiaribus latine dicendi generibus, obſignantur? Et quamquam Juriſconſultorum, quorum fragmenta reliqua ſunt, plerique latinitate jam inclinata floruerint: ſtudio tamen, ac religione verborum, qua maxime ſcientia legum adſervabatur, ita excellebant, ut auream prope latinitatis ætatem elegantia, & proprietate reddiderint. Sui igitur erroris convincantur plerique illi, quos non pudet effutire, linguæ latinæ peritiam juri civili prodeſſe parum, & pro illo puro, putoque Romanorum ſermone ſatius eſſe latinitatem addiſcere, quæ hodierno uſui forenſi facta eſt peculiaris. Apage falſam iſtam, atque ineptam imperitorum opinionem; quæ quum non niſi increbeſcente barbarie inoleverit, jam diu eſt, quum fuerit peritorum interpretum unanimi profligata judicio. Sed tandem veniamus ad rem.

Quod in perlegendis Juriſconſultorum fragmentis debemus advertere, illud maxime eſt, ut ſciamus quomodo illi ſapientiſſima ſua reſponſa aptaverint ad rem, de qua agebatur. Etenim quum omnis quæſtio, quæ inter duos litigatores verſatur, vel juris ſit, vel facti: hinc Juriſconſulti, ſi quæſtio de jure eſſet, dicebantur de jure pronunciare; ſi vero facti, hac utebantur formula: *ita factum eſſe*, *vel ita factum videri*; aut contra. Sed ut proprius rem ipſam attingamus, explicemus porro, quænam ſit juris, quæve facti quæſtio. Eſt juris quæſtio, quum conſtat factum eſſe id, de cujus juſtitia quærimus; facti vero quum non conſtat, an id factum ſit, ſuper quo lis orta eſt, cujuſque nomine reus appellatur; quodque viciſſim affirmat actor. Quid autem ſuper facti quæſtionibus judex debeat reſpondere, & quomodo ſe ipſum gerere, nullus eſt juris locus, qui nobis occurrat, certam, determinatamque regulam tradens. Nam ut ait Cicero, in his quæſtionibus, facti ſcilicet, bonus ac prudens judex ſtatuet, an ex re nata, perpenſis diligenter omnibus circumſtantiis, ſatis probatum ſit, nec ne, ut *ex lege 3. D. de teſtibus*. Itaque nullæ juris regulæ ſuper ipſo facto nobis traditæ ſunt, nem-

nempe an res hæc ex. gr. facta sit, nec ne; quum hoc ex probationibus, hisque deficientibus, ex conjecturis promendum sit, quas a Rhetoribus Jurisconsulti mutuati sunt; nam de facto ipso conjecturas evolvere, ac excutere Rhetorum potius, quam Jurisconsultorum facultas, & munus erat. Itaque quod ad conjecturas potissimum facit, id est, quod attente judex animadvertere debet, *quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit*. Hoc facto, jus ei præscribit statuitque, ut faciat de probationibus ipsis, teneatque id quod magis verosimile sit. Sed hoc ne, an illud potius sit, suo relinquit arbitrio, nempe ut sibi videbitur. Hinc Papinianus ait (*a*): *facti quæstio in arbitrio judicantis est*; & Paulus (*b*): *facti quæstio in potestate judicantium est*; *juris autem authoritas non est*. Quæ loquutionis formula non id nobis innuit, quod in potestate judicis sit ferre quam velit sententiam de jure, quod ex facto vero, aut præsumpto huic, vel illi oritur; sed tantum, quoad in ejus sit potestate, ejusque arbitrio servatum, omnibus circumstantiis attentis, pronunciare, illud ne factum sit, an non; num ita, an alio modo; an id magis sibi ipsi verosimile videatur. Itaque non jus, quod ex facto oritur, sed facti ipsius veritas, vel falsitas, ejusque verisimilitudo penes judicem est.

Verum hic notandnm tam Jurisperitos, quam Magistratus, imo ipsos Principes sæpissime fuisse consultos, quid juris ex aliqua re nata sibi esset; cujusmodi multa Principum, ac Jurisconsultorum in corpore juris, & præcipue in Codice Justinianæo extant Rescripta, vel Responsa; a quibus quum libelli supplices factum ipsum continentes per Tribonianum fuerint avulsi, factum ex hoc est, ut sint ambagibus involuta, aliisque negotiis in dies emergentibus non possint aptari; quum periculum sit, ne ex facti ignorantia circumstantiæ in diversum nos trahant. Quare opposite scripsit Capitolinus in Marco: *Fuit in jure non incallidus, adeo ut statuisset omnia rescripta veterum Principum tollere, ut jure, non rescri-*

(a) *Leg. penul. ad Sen. Consul. Turpilia.*
(b) *Leg. ordine ff. ad municipalem.*

Digitized by Google

scriptis ageretur, nefas esse dicens, leges videri Commodi, atque Caracallæ, & hominum imperitorum voluntates, quum Trajanus nunquam libellis responderit, ne ad alias caussas facta præferrentur, quæ ad gratiam composita viderentur. Scilicet, ut mihi videtur, ob eas facti circumstantias peculiares, quæ facile ab aliis speciebus possunt abesse. Hinc caveat Advocatus, aut Judex, ne in speciebus obvenientibus, Principum Rescriptis, aut Prudentum Responsis nimis indulgens, ob facti, ejusque adjunctorum varietatem in justitiam peccet. Sed ex his ad alias jurisconsultorum formulas transeamus.

Scite Theophilus dixit (*a*) jurisconsultorum responsa in sententias dividi, ac opiniones; ex primis juris certitudo depromitur, eamque formulam usurpabant sæpissime, ut dicerent, *putare*, *arbitrari*, *opinari*, *probabilius magis esse*, *verius videri*, *quid sequendum nobis sit facile esse judicare*. Quo loquendi modo non id præferebant, ut rem crederent dubiam; sicuti visum Accursio, aliisque, qui latinitatem vetustam cum illa forensi ætatis suæ metiebantur: sed ut jus certum statuerent, alia prorsus in dubitatione usi dicendi ratione; nimirum *videamus ne iniquum sit* (*b*), *videndum est* (*c*), *cavendum est* (*d*). Per quæ non id agebant, ut rem in ancipiti relinquerent, nulla data responsione, ut sibi suasit Accursius; sed quod responsitabant in jure non esse certum. Quapropter si nobis lex affulgeat, quam in partem potius fuerint proniores, id nobis sectandum erit; quum jam legis vim iis dederit Justinianus in suo Codice *Titu. de veteri jure enucleando*.

Sed quid? innumera pene juris capita sunt, quæ sine veteris latinitatis ope intelligi omnino nequeunt. Non ne sexcenta Ædilium, Prætorumque sunt Edicta, adeo peculiaribus vocabulis, retrusioribusque nominibus referta, ut iis ignoratis, jus Prætorium, ac Ædilitium in obscuro lateat? Quorum sane si quæras, hæc ratio erat. Quum Prætor Romanus sensim edi-

(a) *Tit. institut. de jure natu.*
(b) *L. 4. de ritu nuptial.*
(c) *L. 57. de evictionib.*
(d) *L. 4. de verbor. obligat.*

ctis suis juris civilis asperitatem, sub æquitatis specie lenire suscepisset: quumque is custos juris esset, non arbiter, aperteque facere non posset, eo magis, quod sub auspiciis magistratus juratus esset in leges: ea utebatur arte, ut novis vocabulis, atque aliis aliisque fictionibus jus civile corrigeret, suppleretque; atque ita jus omne intervertendo, intra leges tamen consistere videretur. Sic filius emancipatus jure civili nihil juris habebat in hæreditate patris, ob agnationem jam solutam. Sed hoc ipsi naturali æquitati adversabatur; nam licet emancipatus agnatus jam non esset, filius tamen erat. Tunc igitur Prætor hoc modo rem componebat, scilicet illum non ut hæredem, sed ut bonorum possessorem statuebat; quod licet in nomine inesset discrimen, re tamen atque effectu ipso idem erat; jus civile legitimam, validamque minoris obligationem habebat. Prætor autem æquitate motus ob ipsam ætatem minorennem, eamdem illam rescindebat. Quare quum non posset aperte illam infirmare, id agebat, ut fingeret minorem in eo statu existimari, in quo erat antequam juris vinculo se obstringeret; atque in eo quum non adhuc obligationi se reddidisset obnoxium, fiebat profecto, ut haberetur ab ea solutus. Itaque per hanc restitutionem in integrum revera jus civile abrogabatur a Prætore, quum illud obligationis tempus spectaret, hic vero tempus quod eamdem antecessit; atque hinc fiebat profecto, ut haberetur ab ea solutus.

Sed audio nescio quem mihi objicientem illa Gellj (a): *Verbis uti, aut nimis obsoletis, exculcatisque, aut insolentibus, novitatisque duræ, & illepidæ, par esse delictum videtur: sed molestius equidem, culpatiusque esse arbitror verba nova, incognita, inaudita, dicere, quam invulgata, & sordentia. Nova autem videri dico etiam ea, quæ sunt inusitata, & desita, tametsi sunt vetusta.* Sed locus hic licet probatissimus, nihil tamen ad rem nostram; nam licet frustra esset si tempus impenderemus tantum in evolvendis vetustis latinis auctoribus; quum jam diu sit, quum Prætoris formulæ, ac duodecim Tabu-

(a) *Lib. 11. cap. 7.*

Digitized by Google

bularum prisca vocabula adeo recesserint ab usu, & exoleverint, ut omnino nequeant hoc tempore usurpari. Verum hic non agitur de hoc vetusto dicendi genere rebus nostris aptando, in quo sane urget argumentum Gellj; sed de legibus civilibus Romanorum intelligendis, ubi necesse dicimus esse veterem illorum latinitatem pernoscere, ac vocabulorum vim, & virtutem callere, ne scilicet jus illud, quo vivimus, inter horridos vepres, atque ignorationis latebras delitescere videatur. Et quod ita res se habeat, ab ipsarum legum corpore repetamus exempla.

Perpulchra est quæstio illa apud Ulpianum. Quidam duos sibi hæredes ex asse instituerat, unum nempe prædiorum, quæ Romæ, alterum vero illorum, quæ in Italia sita erant; sed hæc præ illis longe majoris æstimationis erant. Quum vero testator æs alienum contraxisset, dubitandi ratio hic erat, an is quem fructuosiora prædia sequebantur, in expungendis nominibus magis teneretur. Respondit Jurisconsultus (*a*) negando. Quando enim æqualiter ambo erant hæredes, & onera sunt hæreditaria, æs alienum pro medietate quisque dissolvere debebat. At enim quo quis majus ex hæreditate lucrum percipit, æquum est, ut eo gravius onus subeat. Sed respondit idem, *fundos vice præceptionis accipiendos*; quæ verba veterem ignorantibus latinitatem adeo sunt tenebricosa, ut prorsus nequeant se extricare, legisque rationem assequi; quod profecto secus esset, si *præceptionis* vocem intelligerent. Et quidem vox hæc *præceptio* legatum præfert, quod a testatore ex hæredibus uni relinquitur, nempe ut is rem illam, antequam hæreditas dividatur, habeat præcipuam. Quo posito, quum onera activa, & passiva hæreditatis ad hæredes transeant, qui nempe titulo institutionis tales sunt, non autem ad singulares successores, sive legatarios, quumque hæredes nostri instituti sint ex asse, ac proinde æqualiter: hinc quamvis alter hæredum ingentioris pretii prædia habuerit, nequaquam gravius onus sufferre debet, quum quod superat in prædiis suis hæreditariis, titulo sit legati *præceptionis*; & legata

(a) *L. ex facto 35. D. de hæredibus institu.*

gata profecto quæcumque ab oneribus hæreditariis immunia sint.

Potuissem sane hoc uno argumento rem hanc absolvere; sed non est abs re nonnulla alia in medium afferre. Vetitum est mulieri ex Senatus Consulto Vellej, pro aliquo intercedere. Sed quum verbum hoc (nempe *intercessio*) fuerit ab Accursianis, & Bartholinis pro fidejussione usurpatum: hinc multas suscitant quæstiones; quando ne dicendum sit mulierem pro alio intercedere, ita ut nulla ne, an valida sit ejus obligatio. Quumque fidejussio debeat alienæ obligationi accedere, mire se torquent, quum mulier pro alio se se principaliter obligat. Sed secus cum doctioribus interpretibus, qui veterem latinitatem callent. Vox enim hæc *intercessio* non solam fidejussionem complectitur, sed quodvis aliud obligationis vinculum, quo mulier non pro se, sed pro alio obstringatur, sive accessorie, sive principali nomine id faciat, nempe si expromittat, obligatumque prius liberet, aut alterius vice se obliget principali nomine. Sequitur hinc ut in omnibus his speciebus quum mulier pro alio intercedat, Senatus Consult: jure gaudeat (*a*), modo tamen creditor sciat mulierem pro alio principaliter intercedere; secus enim mulieri Senatus Consul. minime refragraretur (*b*) ob vulgatissimum illud in jure, *quod deceptis, & non decipientibus jura subveniant*. Sane deciperet mulier in hoc casu creditorem, quum ei ignoranti pro alia legitima obligatione suam infirmam obtruderet; si enim plane mulier consilium suum detexisset, forte creditor non recepisset ejus obligationem. Verum si mulier alterius novaverit obligationem, licet juvetur Vellejano, quum id non nisi sciente creditore fecerit; attamen ejus obligatione per exceptionem S. C. infirmata, prior obligatio veteris debitoris restituitur; quum æquum non sit creditorem utramque amittere, priorem nempe ob mulieris novationem, posteriorem vero ob Vellejani exceptionem. His jam præmissis, exponamus exempla.

Rem sane notatu dignam exhibet Ulpianus (*c*). Tutores ut

(a) *L. 1. §. omnis D. ad Velleja.*
(b) *L. sed si ego D. eodem.*
(c) *L. quam §. 2. ad S. C. Vellej.*

Digitized by Google

ut pupillum ære alieno liberarent, atque ita usurarum impendia præciderent, prædia quædam vendere statuerant. Sed intervenit apud eos mater, ne distraherent; quumque metus esset, ne a pupillo deinde adulto convenirentur usurarum caussa, quas ille effugisset sane solutione sortis, si distracta essent prædia: mater indemnitatem promisit. Pupillus autem factus major de hoc ipso Tutores convenit, qui pariter in jus vocarunt mulierem ob promissam indemnitatem; quæ sane Sen. Consul. objecit. Verum hic Jurisconsultus respondit mulierem Sen. Consul. exceptione minime juvari; quia nulla est hic obligatio, nempe neque vetus, neque nova, quam mulier intercedendo in se recipiat, sed tantum ea quam mulier ipsa contraxit, quæ dici non potest intercessisse, sed potius negotium suum gessisse. Igitur quum hic nulla sit intercessio; hinc fit, ut Sen. Consul. locus non detur, quod mulieribus non nisi intercedentibus favet. Adeo ut sic rem hanc exprimat Paullus 2. *sententi.* 11. *cap.* 2. *mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium S.C. non pertinet*. Eadem prope est sententia illa ab Africano in *L. Tutor* 19. per eundem relata, in qua Titio dubitante de adeunda hæreditate cujusdam tutoris, qui male tutelam gessisse existimabatur, pupilli mater indemnitatem promisit. Quum enim cautio hæc indemnitatis vera intercessio non sit, mulier S.C. exceptione non juvabitur. Videsis propterea ex his omnibus, quam necessaria sit ad scientiam legum, genuina veteris latinitatis cognitio.

Inter juris interpretes, ac Pragmaticos etiam contenditur summopere, si criminis judicium cum actione civili concurrat, prius ne agendum sit civiliter, an vero actio criminis præferenda sit; ex. gr. postquam per vim quis possessione spoliatus est. Si agatur a spoliato, tum de vi, tum de possessione, utrum ante cognosci debeat de vi, an vero de possessione. *Vetusto quidem jure sic erat definitum* (a), *si de vi & possessione quæratur: prius cognoscendum de vi, quam de proprietate rei Div. Hadrianus rescripsit*. Verum de jure novo

(a) *L.* 37. *D. judicis.*

Digitized by Google

vo ſic ſtatuit Conſtantinus: ut hoc loco ſcripſit Gothofredus (a). *Violentiæ cauſam examinari oportere, & in ea requiri, ac inveſtigari quis, ad quem venerit poſſidentem, ut ei, quem conſtituerit expulſum amiſſæ poſſeſſionis jura reparentur. Quo facto, hoc eſt poſſeſſione jam reſtituta, violentus pœnæ non immerito deſtinatus, in totius litis terminum differatur, ut agitato negotio principali, ſi contra eum fuerit judicatum in inſulam deportetur*. Hanc legem Conſtantini cum illa Hadriani ſuperius laudata, aperte pugnare ſcripſerunt Hotomannus, & Cujacius, ea moti ratione, quia in hac poſſeſſionis judicium violentiæ crimini præfertur, ſecus ac in illa ſtatutum fuerat. Hinc Pragmaticorum inſurrexerunt contentiones. Sed recte animadvertit Gothofredus eos fuiſſe deceptos in proprietate ſermonis; nam quod dicitur in lege de judiciis *ſi de vi, & poſſeſſione quæratur*, vox *poſſeſſio* accipienda eſt pro rei proprietate; quo facto nulla invenitur antinomia. Nam quum Conſtantinus voluerit eſſe primum de *poſſeſſione* cognoſcendum, hoc non ideo affirmavit, ut judicium civile præferret criminali: ſed quia hoc ipſo, quod judicium criminale redditur, ventilaturque, de poſſeſsione cognoſcitur; nempe ut ante omnia ſpoliatus reſtituatur; deinde vero veniatur ad pœnam, ſcilicet ad deportationem, ſi ſpoliator non fuerit dominus. Et ſi dominus ſit pro vi illata bonorum medietate mulctabitur, ad vindictam publicæ diſciplinæ; quum nemo poſsit propria auctoritate rem ſuam vindicare, quod fieri non poteſt, niſi proprietatis judicium antecedat. Hinc eſt cur hoc criminis judicium ultimo loco ponatur, non vero illud, nempe commiſſæ violentiæ, quod ſimul & ſemel cum ipſo poſſeſſorio tranſigitur. Nulla igitur contradictio inter jus vetus, & novum, quum veteri adhuc jure non poſſet violentiæ cauſſa pertractari, niſi ſimul cum ea de poſſeſsione ageretur. Hinc quum legamus, Hadriani lege de vi prius, quam de poſſeſsione cognoſcendum; *poſſeſſio* illa debet accipi pro rei proprietate, ut in calce ejuſdem legis habetur. Unius igitur vocis ignoratio viros ſummos in errorem rapuit; ejuſ-

dem

(a) *L. 3. ad l. jam de vi lib. 9. Cod. Theodoſ. tit. X.*

Digitized by Google

dem vero intelligentia in concordiam mire eosdem adducit.

In lege 14. Codic. Theod. *de accusationibus, & inscriptionibus* habetur: *Quod si quis exerat actionem internecini, vel crimen intendat suspectæ mortis*, debeat inscribere in crimen. Vir clarissimus Cujacius ad titul. *de falsis* credidit, actionem internecini esse illam civilem de homicidio; quod falsissimum est. Nam titulus ipse *de inscriptionibus*, in quo hæc actio conjuncta legitur crimini suspectæ mortis, satis commonebat eam non civilem, sed criminis actionem esse. Si igitur criminis hæc actio est, cur dubitatum an hæres deberet in eam inscribere, quum exploratissimi juris sit accusatorem debere inscribere in crimen? Sed quoniam internecini crimen est veneficii accusatio, quo suspicatur ab hærede fuisse testatorem peremptum, ex ipsius vocis significatione en tibi, quod injicitur dubium. Quum teneatur hæres ulcisci defuncti mortem, videtur non debere inscribere in crimen, quum inter voluntariam accusationem, & officii necessitudinem valde intersit. Verum id, si esset filius, aut Mater, vel Pater, aut extraneus, cui ultio isthæc imperata fuisset a testatore; hi enim inscriptionis vinculo sunt immunes; quia non voluntate, sed officii necessitudine criminis actionem intentant. Sed quid ad hæredem extraneum, cui non fuerit hoc a testatore mandatum? Contra vero hic etiam ex pietatis officio, & inconsulto calore, quam voluntate, accusare servos domesticos de defuncti morte suspectos videtur. Sed utcumque res se habeat, lex sanxit, ut & in actione internecini inscriptio esset in crimen. En quanti est facienda latinitatis jurisconsultorum scientia; & quanta errorum seges ex ejus imperitia ad nos redundat.

§. II.

De Philosophia Stoica.

INter vetustos Philosophos jure merito principem locum Socrates obtinet; ante eum enim in eo Philosophorum scientia tota versabatur, ut alii assidua speculatione astra per-

currerent, ut de futuris rebus conjecturas caperent; alii naturam ipsam introspicere conarentur, quo rerum naturalium, quoad liceret, rationes explorarent. Sed ille hanc contemplationem Græcorum sterilem, ac inertem, quæ potius ingenii exercitatio, longiorisque ocii levamen, quam scientia haberi poterat, reddidit operosam, atque frugiferam; quippe qui illam convertit, transfuditque in eam scientiam, quæ publicæ, atque privatæ fœcundissima seges esset utilitatis, in philosophiam nimirum moralem, qua homines sociabiles, & probi Cives fiunt. Hac igitur nova philosophia a Socrate instituta, per quam homines ad societatem, civilitatemque formantur, unaquæque Civitas, omnisque culta natio eam capessere, addiscereque festinavit. Jam vero jus civile, quum aliud non sit, quam norma bene honesteque vivendi; illud erit Civitatis jus, qualis philosophia ab eadem Civitate adoptata. Quare hoc spectans Ulpianus ait, Romanos non fucatam, sed veram philosophiam sectari, jus nempe per hanc definiens, ut unum illud idemque esse cum philosophia, significaret.

Verum enimvero post Socratem adeo per omnes gentes fuit hoc sapientiæ studium diffusum, ut ex eo sectæ quamplurimæ, & quidem aliæ alia sentientes, fuerint ortæ. Nam erant qui rerum contemplationi tantum navabant operam; alii vero, qui speculationem simulque actionem jungebant, vocatique Stoici. Quam sane philosophiam præ ceteris Romani sibi cooptarunt; quum per hanc sapiens accederet ad Rempublicam. Hæc inquam, tempore procedente, adeo per omnes juris civilis partes fuit sparsa, atque diffusa, ut ardua res sit, ac prorsus desperata Romanorum jurisprudentiam addiscere, nisi revoces eam ad Stoicam sapientiam, cui tota profecto innititur, insidetque. Verum demigrante Romam pulcherrima hæc scientia, contigit sane tractu temporis, quod & ceteris rebus usuvenit, nempe ut obortis dissentionibus, divisio fuerit in eam quoque inducta. Itaque inter ipsos Romanos fuerunt, qui ita arcte ei adhæserint, ut ne latum quidem unguem a vetustis jam traditis placitis, regulisque discesserint. Alii vero interpretationibus novis, magis tamen æquitati, quam litteræ consonis, eam profitebantur. Demum orti sunt

&

Digitized by Google

& alii, qui æquitatem una cum litterali ejusdem sensu copulantes, hac via enata dissidia componere studebant. Hæ sunt nimirum illæ tres Jurisconsultorum sectæ, notissimæ satis Sabinorum, Proculianorum, & eorum, qui appellabantur Medii, sive *Herciscundi*, qui scilicet illos tam dissitos inter se in concordiam adducerent, partim litteram, partim vero æquitatem sectantes. Ex his inter se tam discordibus sectis prostant in jure civili tot, tantaque dissona jurisconsultorum responsa; quemadmodum enim alii in alia erant hæresi, ita diversis principiis ducti aliter respondebant in jure. Sic igitur Stoicorum, aliorumque sectæ principia sollicite exquirenda sunt, ut & jus civile Romanorum possimus intelligere, & Jurisconsultorum responsa, inter se pugnantia, ad cujusque sectæ revocata dogmata, componere valeamus. Nec sane cura hæc, & studium in hoc uno vertitur, ut vetustarum rerum notitia curiositatem nostram expleat: sed ut potissimum ex eo illam comparemus scientiam, qua nobis innotescat, responsa jurisconsultorum occurrentibus negotiis aptanda ne sint, nec ne, prout Stoicæ principia hodierno usu recepta sunt, aut exoleverint. Igitur quum Stoicæ hujus sapientiæ studium sit nobis adeo necessarium, sinat lector, ut ordine rem hanc a suo veluti fonte repetam, ut inde ejus proprietates, notionesque undequaque appareant.

Illud potissimum erat hujus philosophiæ institutum, ut sapiens accederet ad Rempublicam; cujus rei profecto luculentissima sunt scriptorum veterum testimonia. Laërtius de Zenone hæc tradidit: *Accedere dicunt Sapientem ad Rempublicam, nisi quid impediat, ut ait Chrysippus in primo de vitis, idest ad Magistratus, & judicia, & ad oratoriam solos esse idoneos.* Gellius item (*a*): *Civitates, & Rempublicam (si nihil prohibeat) constanter, & fortiter, & perite Stoicus administrat.* Ac denique Plutarchus sic: *Etenim Magistratus gerunt, & judicant causas, & consultant, & leges ferunt, & puniunt, & honorant.* Hinc nil mirum si Marcianus hanc philosophiam præ ceteris extulit (*b*), *ac summam stoicam sapientiam* nuncupet;

 quum

(a) *Lib. X. cap. 22.*
(b) *L. 2. D. de legibus.*

quum hæc sola traderet sapientes participes fore totius civilis regiminis; quia ceteræ tantum contemplationi rerum, nequaquam vero rebus agendis studiosos addicerent.

Erat igitur hujus philosophiæ studium præcipuum, ne homines relinqueret inertes, sed ut faceret actuosos. Verum quia in rebus humanis nihil infestius esse potest, quam pertinaci animo insistere in eo, quod successu rerum falsum deprehenditur: non mirum si hinc ea hujus philosophiæ prima rudimenta essent, ut receptæ opinionis fieret creba mutatio, quoties quid verosimilius occurreret in contrarium. Quapropter scripsit laudatus Laërtius de Chrysippo Stoico hæc: *Ampliabat autem ipsa volumina sæpe de eodem dogmate tractando, omneque quod incideret scribendo, ac sæpe corrigendo*. Et Seneca (*a*): *Non est levitas a cognito, & damnato errore discedere; & ingenue fatendum est; Aliud putavi, deceptus sum. Hæc vero superbiæ stultitiæ perseverantia est. Quod semel dixi, qualecumque est, fixum, ratumque sit.* Et denique Epictetus Stoicorum facile Princeps (*b*): *stultum neque mutari, neque rumpi posse*.

Sectati fuerunt hanc methodum etiam Romani Jurisconsulti. Quare multoties eorum responsa contraria de eadem re Triboniani inscitiæ tribuenda non sunt; sed ipsis illorum auctoribus, qui a priori sententia, suadente postmodum alia verosimiliori ratione, discedebant prudenter; quorum exempla non pigeat referre, quum sint perpulchra, & scitu digna. Ita se gessit Scævola in l. *qui bona* §. *si quis duobus* de acquirendo rerum dominio. Ita Papinianus omnium jurisconsultorum Princeps in l. 6., & 7. D. de servis exportandis, & Sabinus in l. *item, quod* D. de hæredibus instituend. ac Paulus in l. *quæsitum* 78. §. penult. de legatis 3. ita scribens. *Quum vir ita legasset, quæ uxoris caussa parata sunt, ei do, lego: ego apud Prætorem fideicommissarium petebam etiam res æstimatas, quarum pretium in dotem erat: nec obtinui, quasi testator de his rebus non sensisset. Atqui si in usum ejus data sint,*

(a) *Lib. 4. de benefic. cap. 37.*
(b) *Cap. 15.*

ſint, nihil intereſt, ab ipſo, an ab alio comparatæ ſint. Poſtea apud Aburnium Valentem inveni ita relatum; Mulier res æſtimatas in dotem dederat; ac deinde maritus ei legaverat his verbis; Quæ ejus cauſa parata emptaque. Dixi emptorum, paratorumque appellatione non contineri ea, quæ in dotem data eſſent; niſi maritus eas res, poſteaquam ipſius factæ eſſent, in uxoris uſum convertiſſet.

Adhibebant etiam ſummam induſtriam, qua verborum proprietatem in loquendo, ac ſcribendo aſſequerentur, verborumque detegerent origines, inde ut interrogati conſultique conciſis, brevibuſque verbis, hiſque ad rem ſermonis elegantia aptatis reſponderent. Quod ſane tractatus eorum de regulis juris abunde teſtatur, in quo animadvertere licet, eorum ſententias ea expoſitas brevitate ſermonis, ut dixeris plus dictum, ſed minus ſcriptum. Sane Laërtius teſtatur, *Zenonem aſſerenti cuidam brevia ſibi videri dicta philoſophorum; reſpondiſſe vera loqueris; oportet nempe & ſyllabas ipſorum eſſe breves, ſi fieri poſſit.* Atque ut Juriſconſultorum adducamus exempla, tradidit Gellius (*a*) de Labeone ita: *Latinarum vocum origines, rationeſque percalluerat, eaque præcipue ſcientia ad enodandos pleroſque juris laqueos utebatur.* Ex quibus apparet celebriores Juriſconſultos germanam Juris intelligentiam non modo ex verbis ipſis latinis inſita ſententia, ſed ex retruſioris Philoſophiæ penetrabilibus eruiſſe.

Sed interim a Stoicorum loquendi formulis ad rem deveniamus. Sane jus civile nil aliud eſt, quam juſtitia civilis, quum ad eam juris præcepta, ſcilicet honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum unicuique tribuere, omnino revocentur. Quum igitur Romani juriſperiti eam fuerint ſectati juſtitiæ definitionem, quam quidem a Stoicis acceperant; dicendum eſt pene omne civile jus a Stoicis principiis pendere, quoniam prima ejus origo a Stoica philoſophia petita eſt. Itaque videndum quid Stoici ſenſerint de juſtitia, ut cum ea deinde juris civilis ſcientiam comparemus. Seneca, qui inter Stoicos vindicat ſibi primas, hæc de juſtitiæ definitione

(a) *Lib. XIII. cap.* 10.

Digitized by Google

ne scripsit (a): *Philosophiam quoque fuerunt, qui aliter atque aliter definirent; alii illam studium virtutis esse dixerunt, alii studium corrigendæ mentis*. Sed nos pressius videamus ex jurisconsultis nostris quomodo plerique justitiam definierint. Sane Ulpianus in titulo *de justitia, & jure* hoc modo definit justitiam: *Jus naturale est* (ait) *quod natura omnia animalia docuit. Nam jus istud non solius humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ terra, marique nascuntur, avium quoque commune est. Hinc descendit maris, atque fœminæ conjugatio, quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cetera quoque animalia, feras etiam istius juris peritia censeri*. Quæ justitiæ definitio per omnia Stoicorum placitis respondit. Hinc Plutarchus Chrysippum insignem Stoicum eodem modo definiisse justitiam ait, cujus verba ita retulit in libro primo de justitia: *Chrysippus ait bestias etiam beneficio natorum, ratione quadam familiaritatis inter se devinciri, demptis piscibus*. Qua de re, quum Romani Stoicorum placita per omnia sectati fuerint, non mirum si ex Stoicorum sententia scripserint justitiam hominibus communem esse, & brutis.

Sed videamus cur Stoicis arriserit ita definire justitiam. Caussam autem potissimam, eamque justissimam fuisse invenio, ut scilicet magis inter homines possit excoli, servarique societas; etenim justitiam definiendo per id, quod commune hominibus, ac brutis est, inde fiebat ut homines brutorum exemplo ad justitiam, humanitatemque inter se colendam proniores evaderent. Unde Seneca ita scripsit (b): *Nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior; ut propositum sit usui esse, aut auxilio, nec sibi tantum, sed universis, singulisque consulere*. Quod jure merito dictum; nam sic per humanitatem, & facilitatem quamdam quum fuissent traducta, atque diffusa hujusmodi philosophiæ dogmata jam fere per totum civile Romanorum jus: ille deinde invaluit usus, percrebuit-

que

(a) *Epist*. 89.
(b) *Lib*. II. *de clement. cap*. 5.

Digitized by Google

que inter homines, ut illud quod inter eos est præcipuum, nempe libertas, foveretur quam maxime, & justitia excoleretur, non illa quidem, quæ nimio rigore hominibus fiat asperior, ut summum jus sit summa injuria; sed æquitate, & humanitate, quam maxime temperata. Hinc apud eos, nempe Stoicos, recepti juris fuit, hominem natura liberum, non servum putari; & si servus fortunæ ludibrio evaderet, habendum servum respectu tantum operarum. Item hominem, cujus gratia omnia condita sunt, fas non esse haberi in fructu; ac pecuniam, veluti suapte natura sterilem, nullum posse fœtum gignere; ideoque odiosam esse usuram, quum res, nempe pecunia eo vertatur fœneratorum rapacitate, ut pariat illud, quod ejus naturæ adversatur, scilicet usuras. Hæc omnia fuerunt Stoicorum dogmata, quibus magis inter homines societas, ac justitia, suadente æquitate, foveretur.

Hinc videamus, principia isthæc per Jurisconsultos Romanos e Stoica disciplina venientes, in jus disseminata, atque traducta, quo rem adduxerint. Apud Stoicos libertatis favor erat summus, pariter ac maximus fuit apud Romanos; quare libertatem inter, & servitutem fluctuantibus animis, libertas servituti præferebatur. Hinc recepti juris erat in possessorio vindicias secundum libertatem dari. Item conditiones legato, aut institutioni contra libertatem insertas, a legato, vel testamento rejici, remanente tamen hæreditario lucro penes hæredem, legatariumque, cujus fuerat, conditione adjecta, libertas coërcita. Demum favore libertatis illud etiam constitutum fuit, servum liberum institutum, sed substitutum non adjecta libertate, etiam in substitutione illam tacite adjectam, repetitamque censeri. Usura non minus apud Romanos, quam apud Stoicos, ut dixi superius, odiosa fuit; unde apud Romanos jurisperitos rationes illæ valebant, quibus quantum possibile foret, usura coërceretur. Verum quum ex his principiis quamplurimarum legum ratio pendeat, quæ alioquin obscurissimæ forent, operæ pretium est Senecæ verba hac de re quamvis longiora perscribere. Ait ille (*a*). *Vi-*

(a) *Lib.* VII. *de benefic. cap.* 7.

Digitized by Google

Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, & vacua quædam habendi simulacra; umbras quasdam avaritiæ laborantis, per quas decipiant animum inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt, quid fœnus calendarium, & usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? quid sunt istæ tabulæ? quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentæ centesimæ? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia. Quam usuræ definitionem, tam vivis depictam coloribus, si conferas cum ea, quam Pomponius tradit in l. *usura* 121. *de verb. significat.* dixeris utrumque uno ore loquutos. Inquit enim hic Jurisconsultus: *Usura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est*. Ex quibus omnibus velim caussam advertas, cur Romanis tanto odio usura fuerit, ut sortis ipsius obligatione non deberetur, nisi separatim, ac distincte pacti essent; neque pacto nudo, sed stipulatione adjecta (*a*); imo licet per stipulationem conventa esset, levibus tamen conjecturis deinde suadentibus in contrarium, censebatur vel remissa, vel diminuta ad mensuram postremæ exactionis, si nempe creditor per aliquod tempus minus quam conventum fuerat exigisset usuras (*b*). Quum enim illa usura haberetur odiosa, non erat profecto interpretatione juvanda, sed potius minuenda, imo & aliquando condonanda; nam agebatur de lucro ab ipsa re, contra sui naturam, per humanæ malitiæ commentum percipiendo.

Ex his nunc mihi paratur occasio illustrandi celeberrimam legem *Centum Capuæ* (*c*), quæ tot strenua tamdiu torsit ingenia. Hæc est facti narratio: Promisit quis centum solvere Capuæ, cui fidejussor accessit. Verum debitor statuto tempore, & condicto loco conventa non adimplevit. Quare creditor fidejussorem convenit tam de sorte, quam quanti ejus interfuit Capuæ potius, quam ubi conventum fuerat solutum

(a) *L. si pro patre §. sed utrum de in rem verso:*
(b) *L.* 3. *C. de usuris. L. si post moram D. de eo, quod certo loco.*
(c) *D. de eo quod certo loco.*

Digitized by Google

tum esse. Videbatur explorati juris deberi illud interesse a fidejussore, qui rei obligationi accessit. Nam si principalis debitoris id erat juris vinculum, ut sortem cum usuris solveret, idem videbatur dicendum de fidejussore; quum obligatio principalis, & accessoria non diverso, sed eodem jure debeant censeri. Sed secus respondit Africanus his verbis . . . *Neque enim hæc causa recte comparabitur obligationi usurarum; ibi enim duæ stipulationes sunt; hic tantum una pecuniæ creditæ.* Quæ verba erunt instar oraculi, nisi ad ea intelligenda adhiberemus Stoicam rationem. Quum enim ex Stoicorum placitis odiosæ sint usuræ, hæc sane stricto jure non debentur, nisi promissæ. Ergo necesse sunt duæ stipulationes, una sortis, altera usurarum, ut ex ambabus conveniatur & reus, & fidejussor. Hic vero una tantum stipulatio fuerat, sortis scilicet, usurarum vero nulla. Sed nihil hoc ad interesse ob moram debitoris principalis, de quo lex loquitur: fateor enim fidejussorem ad usuras a reo promissas ex stipulatione teneri; non tamen tenebitur ad interesse, sive usuras ob moram, quum res dissimilis sit; quod est responsum Africani. Itaque usuræ stipulanti promissæ a reo, & a fidejussore debentur quidem; sed hoc quod intersit ob moram, ut in hac re, quum a fidejussore promissum expresse non sit, & usuræ sint odiosæ, non debentur. Nec sane mora principalis debitoris fidejussori nocere potest, ut in usuras, quas ipse non promisit, ipse quoque teneatur; nam hic alia opus erat pactione, & quidem diversa a prima, quia juxta Pomponium in laudata superius lege *de verborum significatione, usura est ex alia causa, idest ex nova obligatione.*

Videtur mihi de hoc argumento dixisse satis; attamen ob rei gravitatem, licet alia quædam addere, & quidem non invenusta; quæ in jure civili veluti Stoicorum sunt semina. Stoicis visus foetus adhuc in ventre inclusus non esse animal, sed tantum pars maternorum viscerum, de quo ita tradit Plutarchus (*a*): *Plato animal censet in utero infantem, quia & moveatur in utero, & alatur; Stoici vero partem ipsam*

(a) *Lib. V. de placitis philosoph. cap. 15.*

psam ventris, non animal. Quemadmodum enim fructus, qui stirpium partes sunt, ubi maturavere, defluunt; ita de fœtu censendum est. Quod autem hoc principium fuerit a Romanis jurisperitis probatum, patet ex quamplurimis juris locis, & præcipue ex hoc Papiniani responso, quod abs re non est hic perscribere: *In falcidia placuit, ut fructus postea percepti, qui maturi mortis tempore fuerint, augeant hæreditatis æstimationem, fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuisse pretiosior. Circa ventrem ancillæ vero nulla temporis admissa distinctio est: nec immerito: quia partus nondum editus, homo non recte fuisse dicitur* (a). Quo statuto principio illud etiam in Romano jure sequebatur, non puniri pœna ordinaria legis Corneliæ, sed tantum extraordinaria, qui fœtum adhuc inclusum in utero necarent, ut ex l. 4. D. *De extraordinariis criminibus, & l. si mulierem* D. ad l. Corneliam de sicariis. Et si de his plura desideres, videsis hujus juris vestigia in l. 2. §. 1. D. *De ventre inspiciendo, & in l. 2. de mortuo inferendo.*

Verum prætereundum non est, licet a Romanis fuerit ad jus civile Stoica philosophia aptata, accidisse tamen huic, quod & ceteris rebus inter homines labentibus annis solet obvenire, nimirum ut haud maneant eodem in statu, sed paulatim veluti a se diffluant, atque ad alia convertantur. Itaque temporis progressu, aliæ, atque aliæ sectæ obortæ sunt, atque inter se contrariæ. Erant enim Sabiniani, quorum Princeps Attejus Capito fuit, qui adeo ad priscæ illius philosophiæ dictata se referebant, ut ne per traversum quidem unguem discederent ab antiquorum traditionibus, vetustatem ipsam in jure semper sectantes. Igitur eorum qui in hanc familiam commigraverant, id erat ingenium, ut semper sequerentur ea, quæ magis naturali rationi, civilique juri vetustiori congruerent. Quapropter emptionem rebus etiam hinc inde datis censebant posse perfici, repetentes id a rerum permutatione contractuum omnium vetustissima; & naturali rationi insistentes, pro possessione rerum affirmabant sufficere etiam ad juris effectum naturalem possessionem (b). Hinc inse-

(a) *L. 6. D. ad l. falcidiam.*
(b) *L. pupillus D. de acquir. rer. dom.*

Digitized by Google

ferebant, colonum, usufructuarium, creditorem esse habendos uti possessores. Longus nimis profecto essem, si singula hujusmodi vellem hic percurrere. Itaque his prætermissis, dicam uno verbo, in eo totum versari Sabinianorum studium, ut semper æquitatem naturalem, & quæ a majoribus tradita erant, præferrent curiosis disputantium rationibus, & verborum subtilitati.

Verum contrariam semitam Proculiani tenebant, nimirum id agebant, ut subtilitatem juris, ingeniosamque disputandi rationem in omnibus objicerent. Ex quo factum, ut affirmarent verum, quod apud Sabinianos falsum existimabatur. Quare Celsus, qui ex hac familia prodivit, Sabinianorum æquitatem perstringens, ait (*a*): *Esse enim hanc quæstionem de bono, & æquo; quo in genere plerumque sub authoritate juris scientiæ perniciose erratur.*

Hinc Pomponius de Labeone Proculianæ sectæ auctore hæc scripsit (*b*): *Labeo ingenii qualitate, & fiducia doctrinæ fretus, quod præ ceteris sapientiæ operam dederat, plurima innovare instituit.* Non mirum igitur si ejus vestigiis discipuli inhærentes tot nova in jus invexerint, & quidem traditionibus vetustis adversa, inter quæ sane non prætermittendum est, Sabinianos, & Proculejanos in rerum etiam mensura dissensisse inter se; nam hi proportionem in rebus adhibebant arithmeticam, illi vero geometricam. Ex quo fit ut Jurisconsultorum responsa non raro sibi invicem adversentur. Sic Geometricam proportionem capiunt *l. si is qui* 50. *D. de legatis* 1. *L. si ita* 13. *D. de liberis, & posthumis*. *L.* 4. *Si ita* 47. *D. de hæredibus instituendis*. Contra vero secundum arithmeticam scripta est lex 23. *C. de legatis*, eidemque Trebatius alludit in lege *vulgaris* 21. *D. de furtis*. Quid plura? Propterea hæc a me dicta sunt, ut juris studiosus in legibus inter se pugnantibus advertat jurisperitorum varias sectas; ut inde eorum dicta contraria componat, atque ad uniuscujusque sua principia revocet; quod etiam tuta norma erit

(a) *L. 91. §. sequitur D. de verb. obligat.*
(b) *L. 2. §. post hunc de orig. juris.*

ad conciliandas Constitutiones Imperiales, quæ & ipsæ aliquando inter se in contentionem veniunt. Nam quum Principibus in legibus ferendis adsiderent jurisperiti, qui alii aliam sectam sequebantur, facile intellectu est pro sua quemque sententia operam Principi consulenti præbuisse; atque inde leges quoque Imperatorum inter se dissentire, prout contraria Jurisconsultorum erant in jure principia. Neque dicas hoc secus esse sub Principibus Christianis, ac si pagana philosophia a Constantino refrixerit, & Evangelica invaluerit; nam licet gentilium dogmata primus ille Christianus Imperator sustulerit; id tamen factum est in futilibus illis stultæ superstitionis figmentis: ceterum non is ei animus fuit, ut quæ rerum naturam, civilemque politiam spectabant principia everteret; quod sane exemplis comprobandum.

Constantius Imperator quum jussisset, filii demortui bona, nullo habito eorum discrimine, patri jure peculii deferri, deinde mutata sententia statuit *L. 4. C. Th. de bonis maternis*, ut decedente filio intra ætatis annum sextum, bona, quæ a materno genere obvenerant, deferrentur matri, ejusque cognatis; si vero defunctus esset post sexennium, sine ulla distinctionis ratione, sequerentur patrem, atque hoc ex æquitate ait constituisse. Verum quid hæc annorum distinctio ad æquitatem? Ego quidem, quum ante actam ætatem meam doctissimis quibusque juris Interpretibus evolvendis transegerim, nullibi profecto Constitutionem hanc illustratam nactus sum. Unus V. C. Jacobus Gothofredus in suo perpetuo, atque immortali commentario in Codicem Theodosi, nodum vidit, sed haud satis, ut mihi videtur, licet felicissimo ingenio fuerit, expedivit. Aliquam tamen facem nobis prætulit, ut lex alioquin obscurissima, in apertam tandem lucem prodiret. Itaque ut & nos opellam nostram quantulamcumque in ejus explanatione impendamus, præmittenda duxi quædam, partim ex jure naturæ, partim vero ex philosophiæ Stoicæ deprompta penu.

Erat apud Stoicos recepta opinio, quolibet sexennio labente quid novi naturam acquirere; quare nonnisi sexennio transacto finiebant infantiam. Hinc juris publici studiosis placuit,

Digitized by Google

cuit, filium hoc tempore potius ſub matris, quam patris poteſtate eſse, tum ob neceſsaria alimenta, quæ habet a matre: tum etiam quia ob infantem ætatem non indiget adhuc cura potius patris, quam matris, qui utpote mulieris ingenio præſtantior, tempori illi ſervatur, ubi opportuna evadat educatio, ſcilicet poſtquam ætate grandior internoſcere, rationis ductu, quid agat incœperit. Qua de re bona materni generis ad filium profecta, intra ſexennium ſuam adhuc primam originem ſervare putabant Stoici, hoc eſt cenſeri materna; tum quia hoc tempore quid novi filius non accepiſset: tum etiam quod maternæ potius, quam paternæ poteſtati ſubeſset. Quum bona igitur ſequantur conditionem perſonæ, inferebant ea adhuc habenda, uti erant prius, materni nempe generis; atque adeo æquitatem ſuadere, ut filio intra ſexennium moriente, bona ejus deferrentur matri; vel ea defuncta, ceteris cognatis. Hoc profecto præferunt illa legis verba, *ut ex utraque familia manantes facultates, ſingulis quibuſcumque exiiſſe potius, quam adepta eſſe videantur*; quum intra ſexennium nihil novi filii natura adquiſierit. Ex hoc item rationem tute intelliges, cur moriente filio tranſacto ſexennio, bona ejus, nulla habita diſtinctionis ratione, Patri peculii jure cederent. Tum enim hæc Stoicorum opinio de mutatione naturæ ineunte ſeptennio locum tenet; ac tum juris publici conſultorum ſententiæ in hoc ſtatu de patria poteſtate datur locus. Quare quum filius ineunte ſeptennio ſit non ſub matre, ſed tantum ſub patris poteſtate, & bona ob novam filii qualitatem amiſiſsent antiquæ originis rationem, factum eſt, ut ea ſolus pater nulla diſtinctione acciperet.

Ex hucuſque dictis probe intelligas velim, quam neceſsaria ſit philoſophiæ Stoicæ ſcientia ad intelligendum jus, tum vetuſtum Pandectarum, quam novum in Codice. Et licet Juſtinianus fuerit conatus, quinquaginta perlatis deciſionibus, Papinianas, & Proculeanas ſedare contentiones: factum tamen Triboniani inſcitia, ut quamplurima illorum veſtigia in jure Juſtinianæo tibi occurrant, a quibus obſcuritas ſumma in evolvendis legibus oboritur, niſi Stoicæ ſapientiæ effata præſentiſſimo ſubſidio erunt.

Com-

Commodum argumentum, quo de agimus, persecutus est V. Cl. Antonius Sergius Jurisconsultus Neapolitanus, in sua peculiari Dissertatione *de Vera Jurisconsultorum Philosophia*, propediem lucem visura, in qua, pro ea quam in aliis suis egregiis monumentis prodidit, exculta eruditione, eum res sane scitu dignas complexurum pro certo habeo. Sed, quod nostra hac tempestate lætandum, Vir doctissimus Antonius Genuensis non modo suis præstantissimis scriptis, quæ per universam Europam magno plausu pervolitant, sed voce etiam magna auditorum frequentia, illud Physicæ genus profitetur, quod humanæ vitæ cum primis est frugiferum. Etenim recisis futilibus illis Philosophorum speculationibus, universam Philosophiam traducit ad rerum agendarum studium, ad officia hominis, ad reipublicæ rationes, quæ sane illa est, quæ ad legum nimium probam intelligentiam cum primis conducit.

§. III.

De Geographia.

AD legum intelligentiam facit etiam Geographia; nam in legibus pœnalibus, & in jure commercii, Populorum cum primis mores, Civitatum ingenium, soli qualitas debent spectari; pœnæ etenim eo sunt minus, magisve sævæ, quo homines ad vitium sunt proniores. Quem enim fugit, sæpe homines ad vitium magis, quam ad virtutem, ad hoc potius, quam ad illud procliviores esse, vel quia improba aliqua consuetudo invaluerit in Civitate, vel quia ejusdem soli natura, aut Cœli indoles ad corporis habitum, nescio quid aliquid influere videatur? Hinc est, ut proportione servata, leges pœnales sint aliæ alii genti vel mitiores, vel rigidiores, attenta scilicet cujusque indigentia, cui pœnis, veluti medicina salubri debet prospici. Quod ut luculentius innotescat, nonnulla afferamus exempla.

Spartæ poterat quivis de frugibus impune furari, quanto unius diei posset inediam explere. Sed id naturali rationi dissonum videtur, tum quia furtum naturali jure vetitum, tum

Digitized by Google

tum etiam ob caussam inertis vitæ, cui facile poterat unusquisque assuescere. Nam si vitam quotidiano frugis furto possis in diem substentare, certo certius laborem effugies. Sed aliud profecto animo spectavit Lycurgus; quum enim Spartanus Populus desidiæ, atque incuriæ nimium esset addictus, id Rex concessit, ut unusquisque suarum rerum satageret, custodiæque navus subsideret; item ut inde evaderet civis in arte militari peritior; quum contra pœna afficeret furem, quem dominus in ipso facinore comperisset; quam pœnam sane effugisset si ita se solertem gessisset, ut domini conspectum eluderet. Præterea quemadmodum Athenis civi cuicumque commendabantur artes, ita ex adverso Spartæ vetabantur. Num Lycurgus otio cives marcescere voluit? Minime vero. Quum enim ager Spartanus satis suapte natura felix esset, ejus cura apud Helotos deposita, furore potius martiali eorum animos incendere curabat, quo magis magisque in diem, per tela, per ignes, imperium proferret. Sed secus erat ager Atheniensis, infelix nempe malignusque; artibus autem elanguescentibus, haud sane fuisset, unde vitam substentarent. Quæ caussa est, quapropter totus fuerit Solon, ut artes omnes quaquaversus proveheret. En igitur Geographiæ studium quantum ad jura civilia intelligenda sit adjumenti. Sed veniamus ad jus Romanum, in quo versamur.

Lex prostat in titulo de annuis legatis (*a*), in qua memoratur quædam pecunia relicta Reipublicæ Sardianorum causa certaminis Chrysantiani. Accursius sic eam explicavit: *Reipublicæ Sardianorum, ut inde fieret in quolibet quarto anno quodam certamen sive ludus, qui appellabatur in dicta Civitate Chrysantianus*. Quæ interpetratio ridicula sane est; Chrysantus enim Philosophus civis erat Sardianus in Lydia, jussus ab Imperatore Juliano, ut ad se veniret. Ille renuit dicens, nullo ad hoc divino afflatu permoveri, sine quo nefas putabat quid agere. Iratus ex hoc Julianus illum mandavit interfici. Sed ejus Civitas, ne hoc tantæ pietatis in Deos exemplum posteris deperiret, in memoriam Chrysanti ludos fu-

(a) *Lex cum erat.*

Digitized by Google

funebres, quibus manes placari credebat stulta gentilitas, quolibet quatriennio fieri instituit (*a*). Et hæc vera est legis hujus explicatio.

Verum prætermissis aliis, quorum cognitio, licet ex locorum certa notione proficiscantur, tamen nullius frugis præter eruditam rerum notitiam, veniamus potius ad ea, quæ si ex hac scientia minime repetantur, maximo profecto cum in judicando, tum in consulendo detrimento erunt; quæ temere in forum invecta, in alienam perniciem evadent.

Constantinus Magnus, qui abrogata illa veterum philosophia pagana, populorum mores convertit ad Christianam sapientiam, inter alia optima, quæ condidit, instituta, usurarum illuviem ad justam metam coërcuit. Quapropter in notissima lege *Eos qui C. de usuris* ita rem hanc composuit. Homines illustres a negotiatoribus distinguens, istis quidem qui artem profitebantur, magis indulsit: illis vero minus. Itidem pecuniæ usuram separavit a frugibus; primam intra centesimam omnino cohibuit; frugum vero usurarum vice permisit tertiam partem stipulari. Verum hæc immensa satis usura est; quæ quum maximopere centesimam superet, facit, ut lex hæc sibi ipsi contraria videatur; nam quum in ea pro ultima usurarum meta statuatur centesima; iniquum sane videtur in frugibus istiusmodi admitti usuram, quæ longe centesimam ipsam excedat. Ita quidem esset, nisi ex ipsa constitutione appareret, quem ad locum scripta sit: de quo videamus.

Sane subscriptio ejus est Cæsareæ in Palæstina, cujus ex agro, utpote fæcundissimo, uberius sane, quam aliunde percipiebantur fructus; ita ut ideo pro fructuum usura ipsius sortis medietas jure pacta videretur, ut testatur Div. Hieron. (*b*), qui hoc tempore ex Palestina scribens ait: *Solent fœneratores argumentari, & dicere, dedi unum medium, qui satis fecit decem modios; non ne justum est, ut medium modum de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate novem, & semis*

(a) *Pancir. notitia U. J. cap.* 68.
(b) *In Ezech. lib.* 16. *cap.* 18.

semis de meo accipiat? Pensitabatur igitur Cæsareæ usurarum vice in frugibus medietas ipsius sortis. Quo posito, quum Constantinus ad tertiam partem contraxerit; dixeris sane eum & has usuras moderatum. Verum quum hæc lex fuerit localis, videas certe quam immensum aberrent ii, qui ex ea generale conficiunt axioma, statuentes in fructibus, usurarum vice, tertiam partem sortis jure pacisci posse. Et tamen in foro per omnium Pragmaticorum placita usu receptum est, venditionem pacto retrovendendi factam, tunc dici usurariam, quum fructus tertiam partem ipsius sortis exsuperant. Opportune hic lectorem monere non erit abs re, universum hoc usurarum argumentum egregie pertractasse in sua lectissima Dissertatione *de usuris*, propediem lucem visura, Carolus Carfora, Sapientissimi Regii Consiliarii Francisci Carforæ ex Fratre Nepos, vir sane clarissimus, & qua morum probitate, & modestia, qua græca, latinaque eruditione omnibus jucundissimus, mihique cum primis spectatissimus, a quo me plura didicisse ingenue fateor. Sed ad alia pergamus.

In lege *Lucius D. de evictionibus* quæstio hæc proponitur Paulo. Cajus quædam prædia sua sita prope Rhenum vendiderat Titio, qui partem conventi pretii tantum solverat, de residuo habita fide. Interim Imperator Alexander, cui Paulus ipse erat æqualis, eadem prædia veteranis donavit. Hac donatione facta, quum venditor petiisset ab emptore reliquum venditionis pretium, emptor evictionis exceptionem objecit, tantumque abesse ut reliquum pretium solveret, ut etiam venditor ad restituendum quod fuerat solutum teneretur. Videbatur in jure hoc judicium secundum emptorem esse transigendum; quum naturali jure periculum evictionis pertineat ad venditorem. Sed tamen contradicente generali jure, respondit Paulus pro venditore.

Mirum est quamdiu hæc lex interpretum vexaverit ingenia. Multi enim multa dixerunt, & quidem a re aliena, quæ quidem videre poteris apud Amaja (*a*), qui geographia

O du-

(a) *Lib. I. cap. I. de Principis potest.*

duce præ ceteris enucleate exposuit hanc legem. Is igitur ad rem appositissime scripsit, hæc prædia prope Rhenum sita fuisse. Ea Imperator ob custodiam Rheni, a qua Imperii salus pendebat, militibus in præmia adsignavit. Igitur illorum evictio non venditoris culpa, sed publica utilitate sic exigente, enata fuit. Quod quum ita se habeat, damnum ad emptorem pertinere debet, qui quum rei sit dominus, ejusdem periculum perferre debet; res enim si quando pereat, domino nimirum perit. Adde quod emptor hic in nullo damno versatur; nam si prædia illa non fuissent per Imperatorem data militibus, certe quidem & is amisisset, quum eorum potiti essent hostes, deficiente custodia.

Probat etiam Geographiæ necessitatem lex 32. (*a*), in qua Imperator Honorius, & Theodosius de Orientalibus Navicularios statuunt, ut sicuti antea Orientales Navarchi ad Costantinopolitanam Urbem vectabant Alexandria frumentum, ita deinceps, eorum munere fungerentur Navicularii Alexandrini, Carpathii, atque ii, qui terras ad mare Ægæum incolebant. Hujus rei causam fuisse notat doctissimus Gothofr. Orientalium desidiam; additque tempore hujus legis frumenti penuriam fuisse, atque ex ea Costantinopoli famem sævam obvenisse. Igitur ambo Augusti id onus cum emolumentis, quibus prius fruebantur Orientales mandarunt Alexandrinis, hac tamen iis injecta lege, ut naufragii periculum eos sequeretur, etiam si haud probatum esset eorum culpa navem fregisse. Quod quidem videtur iniquum; ut enim rei periculum ad navicularium pertineat, necesse sane est, ut ejusdem culpa anteeat. Quapropter videamus nos Geographia duce, quomodo lex hæc luce sua inspergi possit. Sane tam ipsa Alexandria, quam insula Carpathus, & mare Ægæum propiora Urbem Constantinopolim præ Orientalibus erant; quare si quod forte naufragium accidisset, utique culpæ eorum tribuebatur. Nam quum iter proximum esset, poterant quidem id tempus sibi parare aptius, quo infortunii periculum abesset. Atque hæc satis jam dicta puto de Geographiæ utilitate, vel potius ne-

(a) *Lib.* 13. *Codic. Theod. tit.* 5.

Digitized by Google

cessitate, sine qua commercii jura intelligi ullo modo non possunt. Reliquum est ut videamus quantam perspicuitatem ejusmodi studium legibus pœnalibus afferat; inde enim apparet, qua ratione illæ occurentibus hodie negotiis adhiberi possunt.

Prostat in tit. XI. Cod. Theod. lib. IX. hæc constitutio: *Si quis posthac reum privato carcere destinavit, reus majestatis habeatur. Datum pridie Kalend. Maji Thessal.* Verum siquidem est, eum, qui carcere privato utitur, jurisdictionem Principis minuere; attamen non tanti habendum est illud crimen, ut reus pœna severissima legis Juliæ Majestatis puniatur. Sane hæc lex rescripta fuit Æritrio Præfecto Augustali. Igitur Diœcesim Ægyptiacam spectabat, sive Alexandrinam, ubi quum frequentes excitarentur tumultus, ac potentiores sæpe inopes opprimerent, quid mirum si, ut turbis his prospiceretur, quæ potentiorum superbia, atque insolentia plerumque movebantur, pœna hæc tam acerba fuerit irrogata? Quapropter quum universe id constitutum non esset, sed peculiarem locum, certamque Provinciam respiceret, iniquus sane esses, si alio constitutionem forte hanc protraheres. Itaque merito Justinianus illam abrogavit, ejusque in locum mitiorem suam edidit, nempe ut reus totidem dies publico carceri addiceretur, quot ipse alterum in privato detinuerat (*a*). Ulpianus ait (*b*) in Arabia pœna capitis afficiendum eum, qui scopelismum in alieno agro fecisset, hoc est qui lapides in eo posuisset; quum, ut idem scripsit, indicio sibi id esset, quicumque agrum illum coluisset, eundem certam, atque acerbam mortem per insidias obiturum. Quæ sane pœna in istiusmodi nugis iniqua non erat, quando justus de gentis more atrocium minarum, infestæque crudelitatis metus erat. Plura de hoc si cupias, vide Pancirol. (*c*).

Denique ut argumentum hoc absolvam, Leo, & Anthemius Augusti pœnam severissimam in eos sanciunt, qui per Civitates vel agros *Bucellarios, vel Isauros habent* (*d*). Ex hac

O 2 autem

(a) *Gothofr. hic.*
(b) *Lege Sunt quædam D. de extraor. crimin.*
(c) *Notit. utriusque Imperii cap.* 116.
(d) *T. ult. ad legem juliam C. de vi publica.*

autem *Bucellariorum*, & *Isaurorum* interpretatione quanta futilis eruditionis delicia exciverit Accursius, juvat animadvertere. Sic enim venuste satis commentus est: *Bucellarii latrones sunt qui, a minimis incœperunt, puta a bucella panis; vel versus, quia ponunt in ore captorum lignum, ut non clament. Isauri autem etiam latrones sunt, sed aliis perfidiores, ut supra de feriis.* Quis risum teneat? Hæc sane sunt, quæ grassante barbarie, ac Geographiæ scientia prorsus abacta, effutiebant viri tunc temporis clarissimi. Sed videamus nos in hac fulgentissima temporum luce, qui fuerint *Bucellarii*, quive *Isauri*, ut inde legis vim penitius introspiciamus. Bucellarii teste Suida erant Gallograeci, sive Galathæ, unde Gahogræcia dicta est Bucellariorum regio, de quibus vide Pancirolum (*a*); quare eos ita Porphirogenita recensuit in Themate sexto: *Habet a sinistra partes quasdam Bucellarii, & initium Cappadociæ, ad dexteram autem Isauriam.* Item Cedrenus in Romano Argiro: *Prasianus pro monacho traditur, ejusque mater ex Mantineæ Monasterio, quod est in Bucellario, in Franciam transfertur.* Dicebantur autem Bucellarii, quum bucellam, sive panem aliorum, quibus mancipabantur, & apud quos morabantur, comederent: quare plerumque militiæ stationariæ Romanorum nomen dabant. Sed postquam milites ii missionem impetrassent, raptu, & latrocinio per summam licentiam vivere pro suo ingenio solebant. Quum autem sæpe Potentiores Bucellariis istiusmodi ad latrocinia, ad quæ erant paratissimi, uterentur, hinc factum est, ut Imperatores constituerint ne quis per Civitates, vel agros Bucellarios haberet, nempe istiusmodi homines Gallogræcos, gentem prædæ, & rapinis natam. Quod autem attinet ad Isauros, qui & ipsi in eadem constitutione in prædiis, aut juxta se habere vetantur, hi sunt qui ad radices montis Tauri morabantur, erantque inopinis excursionibus, occultisque item latrociniis nobiles, furandique artem adeo percallebant, ut improbos quosque antecellerent. Atque ea de caussa ita eos Principes execrati sunt, ut & sævioribus pœnis addixerint, & a generali criminum indulgentia ex-

(a) *Notit. utriusque Imper. cap.* 57.

exceperint. Tales erant Bucellarii, tales & Iſauri, populi peſſimi, fures, ſicarii, prædones, cunctis cædes inter, & rapinas miſcendis aptiſſimi. Verum ſi has pœnas furibus omnibus irrogaveris, non æquus judex eris; nam non vigerent pariter æqualiterque in ceteros eæ legis rationes, quæ contra Bucellarios, & Iſauros faciunt. Quare non ſatis doctis interpretibus arridet uſus fori, qui ex Pragmaticorum inſcitia invaluit, ut fures omnes exciperentur ab generali indulgentia criminum. Ex his omnibus vel leviter a me deguſtatis, nemo quidem ita bardus erit, quin videat, quantæ utilitati, atque adeo neceſſitati ſtudioſo juris interpreti ſit Geographiæ ſcientia; ut tum commercii leges uti par eſt intelligantur, tum ut pœnæ, pro regionum indole, ſapienter minuantur, vel augeantur.

CAPUT IV.

De antiquo uſu Fori Romani in cauſis decidendis.

JUre merito ad intelligendam priſcam Romanorum juriſprudentiam, mira eruditorum omnium conſenſione, ſcientia antiqui Fori Romani commendatur. Qui enim fieri poteſt, ut leges ſine ea pernoſcantur, quæ ſæpe ſæpius a recepto per forum uſu pendent, eæque maxime, quæ vel cujuſque judicis reſpiciunt poteſtatem, vel negotiorum formulas præſcribunt, vel actus legitimos præferunt, quibus omnibus jus Romanum eſt refertiſſimum? Denique ut uno verbo dicam, præter hanc ſcientiam, fugient te omnino Prudentum interpretationes; quibus illi jus duodecim tabularum, obſcuriſſimum alioquin exponebant, uſum fori ſectando, quæ ſub nomine recepti juris veniebant. Neque dicas fruſtra nos in id operam impendere, quum conſuetudo hæc jamdiu exoleverit, & uniuſcujuſque Civitatis forum ſuas quoque conſuetudines, atque alias, ac illas Romanæ Reipublicæ habeat. Verum id quidem: ſed ne tu quidem inficias iveris, extinctis quamplurimis, quæ Romani fori uſum olim ſpectabant, manere adhuc eorum conſequentias, quæ veluti juſta & generoſa proles, numquam

fa-

Digitized by Google

ſane, dum Juſtinianæum jus inter nos vivet, interibunt; ſed in foro, judicumque noſtrorum ſubſelliis uſque vigebunt. Anne quæſo, cuncta hæc judicialibus hujus ætatis negotiis aptari commode poterunt, niſi ad origines ſuas, atque ad legitimos fontes referantur? Sed ne lectori forte faſtidio ſim; rem hanc ita tranſigam, ut prætermiſſis iis, quæ noſtra tempeſtate emolumento vix ſunt, ut eſt vetuſta litis conteſtatio, fidejuſſio, comperendinatio Prætoris, in interdicendo formulæ, vindiciarum ſolemnia, atque id genus alia, illa tantum pertractem, quæ nobis ſint utiliora. Itaque de tribus modo ſtatui agendum, de Magiſtratibus nempe, eorumque poteſtate; de formulis, quibus mos erat negotia expedire; & de conſuetudinibus demum, ſive de illo jure recepto, quod ex Prudentum interpretationibus obortum fuit. Quæ, ut mox videbimus, quantam nobis in re judiciali ſuppeditent bonæ frugis copiam, vix eſt ut dici poſſit. Ad rem itaque.

§. I.

De antiquis Romanis Magiſtratibus.

IN triplici differentia jus omne verſatur, nimirum in res ſacras, publicas, & privatas. Sacrorum cognitio ad Pontifices pertinebat; publicorum ad Senatum, Populumque Romanum; quæ demum juris privati erant, Prætoris ſubjiciebantur poteſtati; quæ omnia hiſce verſibus comprehendit Auſonius:

Jus triplex, tabulæ, quod ter ſanxere quaternæ,
Sacrum & privatum, & Populi commune, quod uſquam eſt.

Hæc autem non perinde dicta ſint, ac ſi ſingula quæque pertractanda aggrediar; ſed pauca ex his delibabimus, quæ dicendis lucem afferunt.

Magiſtratus aut ad publicas, aut ad privatas quæſtiones dirimendas fuerunt conſtituti. Verum harum cognitio preſſiori nomine vocabatur Juriſdictio, illarum autem Imperium. Sed Imperium hoc dividebatur in merum, & mixtum; hoc juriſdictioni ipſi coërebat, illud autem erat ſejunctum ab ea, dictum propterea merum. Quid-

Quidquid Magiſtratus agit vi publicæ poteſtatis, id Juriſdictio nominatur, quo in ſenſu ab ipſo Imperio non diſtinguitur. Verum ſi in ſuam quodque vocabulum proprietatem vindicamus, Juriſdictio ab Imperio ipſo longe differt, quia poteſtas animadvertendi in facinoroſos Imperium eſt: cauſſarum autem, ſive controverſiarum civilium definitio, Juriſdictio proprie dicta nominatur; quæ ut Ulpianus tradidit, eſt *Pretoris poteſtas dandi judicem ad dirimendas controverſias*; nam per id tempus illud juris erat, ut Prætor non per ſe, ſed per alios judicaret. Verum quia ex hac Romanorum conſuetudine plurimarum rerum nobis aperitur intelligentia: neceſſe eſt ut rem hanc ab origine quodammodo ſua repetam.

Prætor, aliique illuſtres Magiſtratus per ſe quidem non judicabant, ſed dabant tantum judicem, eique ſententiæ ferendæ præſcribebant formulam, a qua is non poterat aliquantulum diſcedere. Atque hic dicebatur judex datus ex formula ipſi data præſcriptaque ad ferendam ſententiam. Quod ſi de negotio dirimendo, ei formula non proferretur, tantumque datum, ut judicaret, prout ex re nata ſibi ipſi viſum eſſet; tunc non judex, ſed Arbiter appellabatur. Ex qua conſuetudine ortum eſt, ut quædam judicia ſtricti juris, quædam vero eſſent bonæ fidei, haud ſecus ac judex judidicandi formulæ addictus, nec ne erat. Hæc ſunt ſtricti juris, & bonæ fidei judicia, inter quæ tamen quam magnum diſcrimen intercedat, non eſt ut dicam, quum hodiernus uſus ſatis comprobet. Sed licet Prætor non judicaret, erant tamen quædam ob ſui præſtantiam prætoriali ſententiæ ſervata, uti erat libertas, qua nihil inter mortales præſtantius, ac poſſeſſionis vindiciæ per interdicta Prætoria ob publicam tranquillitatem, quæ ſane interturbata poſſeſſione potiſſimum labefactatur. Quæ omnia tribus nimirum verbis explicabat Prætor, ſcilicet vel dabat, vel dicebat, vel addicebat; dabat nempe judicem, dicebat quemque liberum, aut ſervum; addicebatque poſſeſſionem ſecundum vindicias per interdicta. Quæ cognitiones extraordinariæ vocabantur; quia præter ordinem tam de jure, quam de facto, non datis judicibus, ipſe

co-

cognoſceret. Sed prætereundum non eſt per Diocletianum hæc conſuetudo exoleviſſe; quum Prætori, aliiſque illuſtribus Magiſtratibus imperaſſet ut in poſterum per ſe judicarent. Ex quo factum, ut hic titulus in Digeſtis hac epigraphe ſcriptus ſit *de juriſdictione*, ſed in Codice hoc addito, *omnium judicum*; quum in illis jus vetus, in hoc autem jus novum memoretur.

Sed antequam ab hoc argumento diſcedamus, diſcriminis cauſſam, atque originem, Imperium inter, & Juriſdictionem, non erit abs re exquirere. Vetus mos apud Romanos fuit, ut nemo Populi injuſſu poſſet in Civem Romanum animadvertere. Hinc patrato facinore, judex creabatur a Populo, ut pœnam legitimam infligeret; de quo Pomponius ita ſcripſit (a): *De capite Civis Romani injuſſu Populi Romani non erat lege permiſſum Conſulibus jus dicere; propterea quæſtores conſtituebantur a Populo, qui capitalibus rebus præeſſent; hi appellabantur quæſtores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum*. Itaque pro re nata Populus creabat judices, qui delicti probationes undique conquirentes, hinc quæſtores ſive quæſitores dicti ſunt.

Sed hæc conſuetudo, inclinata jam libertate, & nobilium adulta potentia, exolevit, nimirum Cenſorino, & Manilio Conſulibus, anno ſexcenteſimo quarto Urbis; quo ſane tempore aliquorum criminum quæſtiones perpetuæ inſtitutæ ſunt; ita ut in eorum reos, ſine Populi juſſu, Prætori, aut Conſuli animadvertere liceret. Id apparet ex Cicerone in Bruto: *Carbone forum tenente plura fieri judicia cœperunt; nam & quæſtiones perpetuæ hoc adoleſcente conſtitutæ ſunt, quæ ante nullæ fuerunt. L. enim Piſo Tribunus plebis, legem primus de pecuniis repetundis Cenſorino, & Manilio, Coſſ. tulit*. Dicuntur autem quæſtiones perpetuæ, quod injuſſu Populi exercebantur; atque ita Prætores ſortita Provincia, non ſtatim illuc ſe conferebant, ſed annum morabantur Romæ, ut eorum quiſque judicium ferret in illa criminum ſpecie, cujus quæſtio ſorte obvenerat. Ex quibus ſatis intelligis originem Im-

pe-

Digitized by Google

perii, & qua de caussa ordinariæ potestatis nomen illud non complectatur; si enim speciali lege mandabatur sub generali potestate, postquam quis Consul, aut Prætor factus fuerat, comprehendi plane non poterat. Habes igitur ex his omnibus ortum, & progressum Jurisdictionis, & Imperii Romanorum Magistratuum; habes item discrimen inter utrumque ab origine sua. Si autem plura desideres, adeas juris interpretes, qui certatim de hoc scripserunt, maxime vero Nood, Duarenum, & Sigonium; nam meum tantum est primas rerum notiones tradere, quibus sane lector imbutus ad jurisprudentiam eruditam tandem accedat.

Criminum forensi usu absoluto, instituti ratio postulat, ut de iis verba faciam, quæ civiles controversias respiciunt. De quibus illud præmitto, caussam vel tantum fuisse juris, & Prætor dabat Arbitrum, vel Centumviros: vel facti quæstio agitabatur, & Recuperatores dabantur. Hos judices dederunt primum Reges, post eos Consules, postremo Prætores, in quos demum fuit istiusmodi Consulum translata jurisdictio. Sed Prætor, si quæstio esset facti, judicem dabat, vel ejus loco tres Recuperatores; si autem juris, eam Centumvirorum consilio demandabat.

Verum quia Decemviri, Recuperatores, Centumvirique in jure memorantur sæpissime, ideo sedulo de his agendum est. Decemviri stlitibus judicandis erant ii, qui Prætoris Consilium constituebant, eique tamquam judices adsidebant, quorum quinque erant Senatores, quinque vero Equites. Hinc lucem accipit Ulpianus in lege Ælia Sentia, ita scribens: *Minor viginti quinque annis, non nisi causa apud Consilium probata, manumittere potest*. Nam Consilium hoc est illud Prætoris tribunal ex Decemviris constitutum. De eodem conventu loquutus est Antoninus sic: *Qui apud Consilium manumittuntur, post causam a judicibus probatam, & manumissionem sequutam, non solet status in dubium revocari*. Et Cicero in oratione pro A. Cæcinna: *Decemviri*, inquit, *prima actione non judicaverunt, sed postea re quæsita & deliberata, sacramentum nostrum justum judicaverunt*. Ex quibus duo habentur, tum hos Decemviros fuisse veros, germanosque judices, non autem consi-

liarios, ut quibusdam visum: tum etiam ante Augustum creatos. Itaque Decemviri tamquam judices Prætori adsidentes, sicuti Romæ Prætoris consilium publicum constituebant, ita in Provinciis illud Præses ex viginti Recuperatoribus congregabat (a).

Præterea hæc inter Recuperatores distinctio erat. Quidam eorum erant a Prætore judices dati, ut inter Cives, & peregrinos dirimerent tantum eas contentiones, quæ ex ipso facto oriebantur, ex præscripta tamen eis formula, a qua vel minimum recedere non poterant, sicuti scripsit Cicero (a): *Quod Prætores quærebant, quæ in verba Recuperatores darent.* Constituebantur autem alii, ut judices essent, si res aliqua certæ quantitatis condiceretur jure dominii. Ex quo iis nomen inditum, nempe ut res amissa recuperaretur quemadmodum scripsit Plautus ita (b): *Postquam quidem Prætor recuperatores dedit, damnatus demum vi coactus reddidit ducentum, & mille philippum.* Hæc sunt quæ de Decemviris, & Recuperatoribus dicenda putavi. Remanet, ut de centumvirali consilio ceterorum omnium amplissimo aliqua dicamus, hoc tamen servato ordine, ut primo ejus detegamus originem, deinde limites jurisdictionis describamus, demum modum, sive ordinem, quem servabat in judicando, depromamus; est enim ex his utilitas maxima, qua leges quamplurimæ, ceterum obscurissimæ, plane intelliguntur.

Olim Tribunal hoc centum & quinque judicibus constabat, quibus deinde, nempe Plinii temporibus, alii septuaginta quinque accesserunt. Prætor sortiebatur eos ex Curiis, ternos scilicet per unamquamque Curiam. Sed hæ Curiæ quum triginta quinque essent, erant Centumviri centum & quinque. Verum Romanis adlubuit eosdem Centumviros rotundiori numero appellare, omissis quinque. Decemviris jus erat eos vocare ad Consilium, quum forte rem judicio dirimere opus esset. His Centumviris Decemviri una cum Præto-

re

(a) *Cicero in Verrem.*
(b) *Actio 5. de Agirinensibus.*
(c) *Bacch.*

re præerant, qui sane consessus tam amplissimi habebatur Princeps. Sed operæ pretium est hæc omnia antiquorum scriptorum auctoritate firmare. Auctor apud Pisonem de his hæc scripsit:

Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum,
Et firmare jubet centeno judice causam.

Quæ nam autem essent ab hoc Consilio judicanda, prodit Cicero (*a*) his verbis: *Nam volitare in foro, hærere in jure, ac Prætorum in Tribunalibus judicia privata magnarum rerum obire; in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate, & jure certetur; jactare se in caussis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, nexorum mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum; ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur; cum omnino quid suum, quid alienum, quare denique civis, an peregrinus, servus, an liber quispiam sit ignoret, insignis est impudentiæ.*

Centumviri igitur, harum controversiarum caussa, ad Basilicam Juliam coibant, in quatuor consilia distributi; atque hoc ordine; Prætor medius cum suis Decemviris illis omnibus præsidebat, quorum nempe duo ad dexteram, duo ad sinistram locabantur, quod innuere voluit Quintilianus (*b*) scribens, Centumviros in hastas duas distributos; hasta enim Prætorem notabat. Ita enim judicantibus Centumviris eorum judicium duplex vocabatur; sed si omnes ad unum consessum coirent, judicium quatruplex erat, dicebaturque. Quumque eadem caussa ageretur uno eodemque tempore per quatuor hæc consilia, necesse est ut ita se invicem prope essent, ut qui loquebatur in uno Consiliorum, facile audiretur & ab aliis; de quibus hæc Plinius (*c*): *Proxime cum apud Centumviros in quatruplici judicio dixissem, subit recordatio egisse me juvenem atque in quatruplici.* Ex quibus potest inferri etiam Advocatos provectæ ætatis caussas in hoc Tribunali disceptasse.

P 2 His

(a) *Lib.* 1. *de Orat.*
(b) *Lib. V. cap.* 2.
(c) *Episto. lib.* 4.

Digitized by Google

His jam prænotatis, videamus modo quantam lucem leges ipsæ ex illis accipiant, quamque turpiter in interpretationibus erraverint, qui hæc eadem ignorarunt. Sane quidem ex horum principiorum justitia, factum est, ut ne Jurisdictionis quidem nomen intellexerint veteres. Ecce tibi quam lepida obganniat Accursius, dum titulum de Jurisdictione commentatur: *Jurisdictio*, *& judicium*, ait, *inter se idem sunt*, *quia judicia ratione jurisdictionis exercentur*. Non ne id falsissimum est, si consulas quæ diximus nos de Jurisdictione, & Imperio? Sic etiam verba illa *legis ult. C. de petitione hæreditatis*: *Magnitudo etenim*, *& authoritas centumviralis judicii non patiebatur per alios tramites viam hæreditatis petitionis infrigi*: ita fuerant ab eodem exposita, ut per centumvirale judicium Romanum Senatum intelligeret, qui profecto nunquam caussas judicabat. Quod autem in lege *petitor* (*a*) his verbis habetur: *Petitor vel possessor damnavit hæredem*, *ne centumvirale judicium exerceat*, sic explicavit: *Judicium centumvirale*, *idest petitionem hæreditatis inventam a Senatoribus*, *qui centum erant numero*. Quæ omnia nemo non videt, quam insulsa sint, atque a vero dissona; nam neque Centumviri Senatores erant; neque hæc actio, scilicet petitio hæreditatis pertinebat ad Senatum.

Demum propositis illis elegantissimæ legis verbis: *Cum filius* (*b*), *divisis Tribunalibus*, *actionem inofficiosi testamenti matris pertulisset*, *atque ita variæ sententiæ judicum extitissent*; sic interpretatus est: *Diversis Tribunalibus*, *idest apud diversos judices pro tribunali cognoscentes*. *Idem dico etsi essent delegati*, *vel si unus esset tantum*; *quia actor contra unum*, *non contra alium apud judicem probavit*. Quæ sane opinatio non in historiam peccat tantum, sed legis sensum ita subvertit, ut falsissimæ sententiæ inde in forum subrepserint. Hæc enim divisa tribunalia sunt Centumvirorum consilia non in unum coeuntia, ut sæpe solebat fieri, sed in duo distributa, ut supra disseruimus. Neque omittendum est aliud lepidissimum ejus commentum in lege 10. D. *de inofficioso testamento*, cu-

(a) 31. *D. de liberatio lega.*
(b) *L. 76. D. de legatis 2.*

Digitized by Google

cujus hæc sunt verba : *Sic pars judicantium de inofficioso testamento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit (quod interdum fieri solet) humanius erit sequi ejus partis sententiam, quam secundum testamentum spectavit; nisi aperte judicem inique secundum scriptum heredem pronunciasse apparebit*. Is illam judicantium partem intellexit judices ab ordinariis delegatos, atque inter se dissidentes; quum ex adverso ii essent Centumviri ipsi, quorum pars favore testamenti, alii contra judicarunt.

Nec minus absurda interpretatio illa est in *l. lectos* ejusdem Accursii. Paulus ita scripsit (*a*): *Lectos emptos Ædilis cum in via publica positi essent, concidit, si traditi essent emptori, aut per eum stetisset quominus traderentur, emptoris periculum esse placet*. Et subdit. *Quod si neque traditi essent, neque emptor in mora fuisset, quominus traderentur, venditoris periculum erit* (*b*). Jam vero postrema hæc verba videntur id affirmare, perfecta emptione, rei venditæ & nondum traditæ periculum pertinere ad venditorem; quod procul dubio aperto juri adversatur, quum emptori potius nocere debeat. Vidit sane nodum Accursius, quem quum vellet solvere, magis tamen implicuit; sic enim belle rem composuit: *Dic quod si in specie facta fuit venditio, pacto suscepit venditor periculum: si autem in genere tunc est planum; quia genus non perit*. Non ne is, pace tanti viri dixerim, foedius rem turbat? Num contractum hunc emptionem nuncupabimus, quando emptionis deficit essentia? Compertum sane vel tironibus adolescentulis est perfecta emptione, dominium rei venditæ statim in emptorem transire, & cum dominio periculum; pacto autem secus. Appellanda ne est emptio, ubi vel dominium, vel periculum ad emptorem non abibit? Hinc sane diræ illæ Pragmaticorum contentiones sententiis Supremorum Tribunalium aliis atque aliis diremtæ. At vero quæstio evanuisset profecto, si vim, & rationem legis intellexisset. Ideo enim rei venditæ periculum in hac

(a) *L.* 12. *D. de periculo; & com. rei vend.*
(b) *L.* 14. *D. eodem*.
(c) *Pancirol. lib.* 2. *variar. cap.* 40. *& Mornaci. hic*.

Digitized by Google

hac lege venditoris est, etiam perfecta emptione, & non emptoris, quia ipse fuit in culpa, ut Ædilis lectos venditos, & nondum traditos concideret, quum in via publica posuisset, cujus cura, & jus penes Ædiles erat. Quod sane minime intelligere poterat Accursius, qui Magistratuum Romanorum jus ignoraverat, ac proinde in tot turpissimos errores decidit. Quod iis exemplo esse potest, qui Romanæ Reipublicæ institutionum notitiam, velut rem supervacaneam contemnunt, nec ad germanam Romanorum jurisprudentiam intelligendam esse necessariam effutiunt.

§. II.

De fictionibus, formulisque antiqui Fori Romani.

ANtiquum Romanorum jus formulis, fictionibusque quamplurimis, & prope, ut ita dicam, infinitis fuisse refertum nemo est inter eruditos quin fateatur. Erant enim hæc tunc temporis politiæ Urbis apta nimis, imo necessaria summopere; nam sive Patriciorum respicias ingenium, invenies plane ad id paratum, quo per varias formulas, fictionesque jurisprudentiam intra ordinem custodientes, facilius in plebem dominarentur; sive Prætorum evolvas edicta, pariter in omnibus occurrent tibi formulæ, fictionesque, rerumque vocabula nova. Etenim neque aliter poterat Prætor rigidum jus civile, nisi per istiusmodi involucrum corrigere, atque emendare; jurabat enim sub auspiciis magistratus in jus civile; quare, ne ejus sanctitatem violare videretur, undique conquirebat omnia, quibus derogationes suas, legesque occultissime obtegeret. Nonne igitur tenebris involuta tibi Romana jurisprudentia videbitur, si hæc, antea quam eo accesseris, probe tibi nota perspectaque satis non fuerint? Sed hæc utpote spinosiora horrebunt: ita ut ad ingentia Pragmaticorum volumina percurrendum sit, ex quorum ambagibus in novas magis, & turbatiores difficultates incides. Sed ut de his omnibus veritas magis elucescat, Substitutionis pupillaris titulum, veluti specimen quoddam apponam; cujus sane ad intelligentiam, si formula-

larum Romanarum, quibus involutus est, vim, & potestatem noveris, facillime perveneris; & quæstiones omnes quot quot tibi exscitantur, apertæ tibi, & patentes erunt. Secus vero omnia latebunt in obscuro.

Ut autem ab origine sua omnia repetamus; pupillaris substitutio est pupilli testamentum, factum tamen a patre vi patriæ potestatis ob ipsius pupilli evidentem utilitatem, cui expedit potius illum habere hæredem, quem pater facit, quam eum, quem lex ipsa præscribit. Verum quia lege cautum, ne quis alteri testamentum faciat; quum testamentum a proprio, & non ab alieno debeat pendere arbitrio; hinc ne quis videretur suo ingenio jus evertere, inventa est per prudentes illa substitutionis appellatio, qua cui liceat testari, fas sit etiam substituere. Videamus igitur ea, quæ in jus invecta sunt, ut testamentum hoc appareat substitutio, quum revera filii testamentum sit, a patre tamen conditum.

Institutio, ac substitutio, dummodo in eodem testamento fiant, iisdem perficiuntur solemnibus; quare propter substitutionem pupillarem opus non est iterare solemnia; sed eadem ipsa in testamento adhibita satis erunt ad illius validitatem. Parum interest institutio ne, an substitutio in testamento præcedat; hinc non obest substitutioni, si ea institutionem antecedat. Denique quia substitutio pupillaris, & hæredis institutio in unum coalescunt, hinc est ut ab hæredibus institutis, & pupillariter substitutis una detrahatur falcidia, & detur juri accrescendi locus tamquam inter cohæredes unius testamenti. Attamen quum accessorium extinguatur, si principale non existit, fit ut pupillaris substitutio evadat infirma, uti accessoria, si testamentum paternum, quod est principale, rumpatur, vel quocumque modo fiat irritum (*a*). Hæc sunt quæ ab eo descendunt, ut hoc testamentum filii substitutio appareat; videamus ea, quæ dependunt ab eadem, ut testamento filii.

Substitutio inquam pupillaris revera aliud non est, quam testamentum ipsius filii, factum tamen a patre; quod in se duas

(a) *L. 129. §. 2. de regul. juris.*

duas continet hæreditates, nimirum alteram ipsiusmet patris, alteram vero filii. Quare pupillaris substitutus nequit unam adire, alteram vero repudiare; sed ambas aut adire, aut repudiare opus erit. Sed quia hæres testamentarius excludit legitimum, propterea substitutus hic uti hæres testamentarius ipsius pupilli præfertur omnibus legitimis; imo matri ipsius pupilli, & non solum in bonis, quæ a patre pupillo obvenerunt, sed etiam in iis, quæ mortuo patre illi delata sunt; adeo ut ne legitimam quidem portionem petere possit. Nam hæc ad eos pertinet, quibus si testamento relicta non esset, licet inofficiosi querela testamentum idem rescindere; quod sane matri jus non est, nisi quum ipse filius, suisque verbis testamentum condit.

Sed porro pergamus. Quum hæc pupillaris substitutio revera pupilli testamentum sit; substitutus, hæres principalis erit pupilli, licet per consequens, hoc est per eumdem pupillum etiam patris hæres fiat. Igitur indignus, qui succedat patri, si substituatur pupillo, poterit ejus esse hæres; nam quod spectat successionem, ille legitimus judicatur, qui potest principalis hæreditatem adire, nequaquam spectato quia indignus sit alterius hæreditatis, quæ per consequens, & accessorie illi immixta reperiatur (a). Hinc si quis substituatur pupillo sub proximioris nomine, nil præterea adjecto, is talis censendus erit, qui pupillo, & non patri, proximior erit; nam non huic, sed illi succeditur, & proximitas existimatur ab eo, cui succeditur. Hinc etiam fit, ut quum substitutus pupilli hæres sit testamentarius, pupillus, mortuo, patre in alterius potestatem non recidat; nam hæredem testamentarium habere non poterit, qui sub patria potestate est, sed tantum legitimum.

Ex hactenus dictis satis apparent rationes, quibus intelligeremus ea, quæ in hoc argumento occurrunt, spectata vel rei veritate, vel ejus fucata facie, qua simularetur alia ac esset. Videamus modo, quæ ab ipsius privilegii caussis pendent. Istiusmodi privilegii caussa fuit, & pupilli utilitas, nempe ut

(a) *L. si is D. de vulgari.*

ut haberet hæredem illum, quem pater vellet, ac sub tutela agnatorum effugeret insidias; & patria potestas, cujus vi quum filius & pater pro una persona habeantur, poterat hic pro filio testari. Hinc sane est, ut pater non unis filiis, sed nepotibus etiam substituat si velit; nam hi omnes sub ejus sunt potestate, dummodo tamen illo mortuo in alterius potestatem minime cadant; imo substituet non solum institutis, sed etiam exhæredatis, nempe ad illa bona, quæ possent iis aliunde obvenire. Est enim substitutionis pupillaris caussa non ipsa institutio, sed potestas patria, quæ quum in exhæredatos vigeat adhuc, & iis pupillariter substitui potest. Sed hoc dictum puta ex veteri jure, non vero novo, ubi nonnisi justis de caussis exhæredatio permittitur; quarum quidem pupillorum ætas incapax existimatur. Quum autem potestatem non habeant adscendentes ex materna linea: stricto jure non poterant illi substituere; licet æquitate suadente receptum tandem fuerit contrarium, si filios nepotesque hæredes instituant. Sed transacta pupillari ætate, quum possit per se filius testari, ideo substitutio pupillaris in adulta ætate expirat, utpote cessante privilegii caussa, & ratione. Quod si pater tempus legitimum prætergressus sit in substitutione pupillari, id profecto caderet; nam quod in ejus favorem introductum est nempe filii, non potest in ejus odium retorqueri, quum præcideret filio adulto testandi potestatem. Hoc modo, illegitime nempe, & ultra ætatem facta substitutio, ne in bonis quidem paternis, veluti quoddam tacitum fideicommissum, vim aliquam habebit, quum recepti juris sit substitutionem directam non posse in obliquam, & precariam transire (a). Quæ hactenus a nobis dicta sunt, & per sua principia rite deducta, si cum Pragmaticorum tricis conferas, intelliges profecto quantæ tenebræ per illos in universam jurisprudentiam inductæ sint; a quibus nonnisi præeunte Eruditorum face, poteris te extricare, qui omnia clarissima luce consperserunt.

Q §. III.

(a) *L. verbis 7. D. de vulg.*

§. III.

De jure recepto in foro Romano ex Prudentum disputationibus.

INitio Urbis Romæ Populum Romanum sine certa lege, sine certo jure, sed tantum manu Regum gubernatum, scripsit Pomponius de origine juris; subditque exactis Regibus omnes leges, sive potius consuetudines, quæ ex Regum judiciis obortæ, vim legis tenebant, lege tribunicia exolevisse. Sed quum eo res recidisset, ut omnia Consulum manu & arbitrio expedirentur, factum porro, licet post quamplurimas dissentiones, ut certum Jus in Civitate constitueretur, quod legibus Duodecim Tabularum effectum. Atque hinc nimia Consulum potestas, veluti quodam injecto æquilibrio, temperata. Sed videntes Consules suam potestatem valde imminutam, assidua legum Duodecim Tabularum interpretatione, quasdam excogitarunt una cum Patriciis formulas, quibus inter se homines disceptarent, ut his saltem auctoritatem suam, legibus perlatis labefactatam, aliqua ratione repararent. Verum Flavius Scriba, ut plebis gratiam sibi demereretur, hoc artificiosum Patriciorum inventum evulgavit. Et quamvis novis negotiis novas formulas, novaque agendi genera aptarint: Hæc quoque Sex. Ælius Populo tradidit, quod propterea dictum est *Jus Ælianum*. Verum ex his omnibus de legibus Duodecim Tabularum disputationibus, quædam consuetudines in jure ortæ sunt sub nomine auctoritatis Prudentum, adeo ut antiqua jurisprudentia nullo prorsus modo, illis ignoratis, intelligi possit. Nam licet novum jus per Justinianum conditum sit: tamen tot veteris juris firma adhuc manent vestigia, ut percipi hoc plerumque non possit, nisi res repetantur a principiis suis. Quod anne ita se habeat res, sequentia probabunt exempla.

Vulgata satis est inter Pragmaticos quæstio, an plurium annorum stipulatio una sit, an vero tot stipulationes, quot erunt anni. Visa res haud anceps ex lege *Si Sticum* 16. *de verborum obligationibus*, ubi Paulus ita respondit: *Stipulatio hujusmodi in annos singulos una est, & incerta, & perpetua; non quemadmodum simile legatum morte legatarii finitur*. Itaque

Digitized by Google

que ex his verbis mira consentione scripserunt, stipulationem plurium annorum unam censeri; contra ac in legatis, ubi tot sunt legata, quot anni. Ex quo principio sic posito deduxerunt in stipulatione, licet plurimorum annorum, quum una sit, unam sufficere præscriptionem; in annuo vero legato, quum tot oriantur ab eo actiones, quot anni vertunt, anno quolibet opus esse nova præscriptione; quum præscribi non possit actio, quæ nondum enata sit. Item affirmarunt in hujusmodi stipulatione, quum una sit actio, & tempore ipso contractus enascatur, satis esse, si stipulator tunc tantum temporis idoneus fuerit actioni adquirendæ; at in legato in singulos annos, quotannis aptus debet legatarius inveniri, ut legatum adquirat. Verum solertissimus Donellus denso huic Doctorum agmini unus restitit, & falsa omnia liberali ore pronunciavit, si nempe universe, & præter exceptionem loquantur; posse enim aliquando annuam stipulationem esse multiplicem pro annorum numero; & legatum simplex unumque, licet in annos singulos scriptum. Quod sane quum explicari non possit, nisi detecta vetusta stipulationis origine, liceat de ea ante omnia quædam præfari.

Quum Patriciorum permagni interesset certis formulis omnia concepta peragi, quod supra vidimus; quumque fervida Romanorum ingenia ad promittendum plus æquo propensa, sæpe inconsulta temeritate in immanem rei familiaris jacturam prolaberentur: noluerunt sane ex quacumque pactione obligationem, actionemque oriri. Hinc pacto nudo omnem actionem denegarunt, quam tantum tribuerunt certis, & solemnibus verbis, per quæ consulto concepta, tamquam civilem modum adstringendæ fidei, plane pateret, sponsorem deliberatam veramque ad id habuisse voluntatem. Hinc sane apud eos usu receptum, ut pro legitima obligatione stipulatio intercederet, nempe quædam seria conceptio verborum, quæ voluntatis ad se obligandum determinatæ symbolum esset. Sed & alia deinde consuetudo emersit, ut istiusmodi stipulatio ad ea potissimum adhiberetur, quæ fore perpetua maxime optabant. Ex quibus iteratis sæpe sæpius actibus factum, ut stipulatio haberetur perpetua, licet ad certum annorum nume-

rum præscripta; quare statim, & ipso jure enascebatur actio, quamquam ea per debitorem elideretur exceptione voluntatis finitæ, utpote transacto tempore, ultra quod noluit stipulator obligari. Ex his jam intelligis, cur stipulatio annua censeatur una, quum ex sui natura habeatur perpetua; quam perpetuitatem quum annua legata per se non habeant, factum ut annua legata tot essent, quot anni forent. Atque ita legis verba planissime intelliguntur: *Stipulatio hujusmodi in annos singulos una est, & incerta, & perpetua*. Ideo enim est una stipulatio, quia est perpetua, & elapso convento obligationis tempore, ipso jure non finitur.

Sed in alia omnia abeundum est, si stipulatio annua ex temporis conditione concipiatur, quæ suamet natura contractus perpetuitatem evertat. Tunc enim annua stipulatio non simplex erit, sed multiplex, quot scilicet erunt anni. Et ne forte credas id temere a me prolatum, prostat nobis Justiniani Constitutio, quæ incipit *Sancimus* C. *de donationibus*, cujus in §. 4. anxie Imperator exquirens, num in annuæ donationis stipulatione tot sint donationes, quot anni abeunt, ita ut summam excedens, quotannis insinuari debeat: an vero una sit donatio perpetua semel insinuanda: hac distinctione demum, in diversum abeuntibus veteribus, rem ita absolvit. Vel donatio isthæc annua ita concepta est, ut ex utraque parte hæredum facta fuerit mentio: & tunc una erit ejus stipulatio; secus vero si adjectum forte sit vitæ tempus, quot anni enim, tot stipulationes censebuntur; ita ut quotannis nova insinuatione opus sit. Atque hanc addit rationem; in priori enim specie stipulatio perpetua habetur, ac proinde una; in posteriori vero, quum finiatur vita donantis, vel ejus, qui accipit donationem, quæ est conditio ex sui natura perpetuitatem destruens, censetur temporalis, ac proinde iterari insinuatio debet quotannis.

Verum ut lector intelligat, quam utiliter hæc etiam nostris forensibus negotiis congruant, ægre ne ferat, si quæstionem quamdam in foro excitatam, atque ab argumento, quo de agitur, haud alienam afferam. Quæsitum fuit, an conventum fœnus in annuis redditibus possit reduci ad minorem quantita-

tem,

Digitized by Google

tem, quam pactum fuit. Jam vero totius difficultatis cardo hic est, conventa ne stipulatio interusurii annui una sit, an vero plures, quot procedunt anni. Nam si una esset, legitima interusurii mensura illa fuisset, quæ tempore contractus legitime convenisset. Contra vero plures stipulationes, singulis quibusque annis novam usuræ formam induent; quotannis enim spectari debet quid intersit creditoris sua carere pecunia, quidve fœnoris eidem esset, si eam aliis occupasset. Itaque vertentibus annis, agi posset ut minuerentur usuræ. Ajo ego in posita disputatione, non tantum spectandum esse contractus tempus, sed etiam insequens deinceps, quo scilicet usura exigitur; ita ut possit debitor ad annos agere ad deducendas usuras. Enim vero stipulatio hæc non est una, quum non sit perpetua, quippe quæ insitam conditionem temporariam secum habet; nempe ut ex voluntate possit debitor nomen expungere, atque ideo sortem exsolvere *l. 4. D. de pactis*. Quare quum tot sint stipulationes, quot procedunt anni, ita ut quolibet anno nova semper ad usuras conventas nascatur actio, potest debitor in annos singulos ad subtrahendas usuras agere. Id etiam probari potest ex *l. quum quidam D. de usuris*, ubi scripsit Paulus: *Si debitores, qui minores semissibus præstabant usuras, fisci esse cœperunt; postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt præstare*. Quum igitur usuræ minores semissibus inter privatos conventæ, Fisci privilegio augeantur ad semisses, si debitores ad fiscum transiverint: fatendum est, harum stipulationem unam non esse & individuam, sed multiplicem & variam, quando fiscus conventam quantitatem prætergressus est.

Sed quod lex præcipit privilegio fisci, ad quoscunque creditores haudquaquam trahendum. Auget quidem usuras fiscus creditor, sed easdem augere nequit creditor privatus; auget fiscus peculiari privilegio, quo gaudet, sed non privatus, qui eo caret. Ecce tibi, quæ scripsit Ulpianus *l. 6. D. de jure fisci*: *Fiscus, quum in privati jus succedit, privati jure pro anterioribus suæ successionis temporis utitur: ceterum postea quam successit, habebit privilegium suum* . . . . Et quidem usuras exinde petit fiscales, etsi breviores debean-

beantur. Igitur actu successionis nihil amplius habebit fiscus jure privati, cui succedit; postquam vero successit, utetur privilegio suo petens usuras semisses, quamquam minores deberentur ei, cui successit. Quid ergo nos legem *Quum quidam* attulimus? Nimirum ut inde probaremus, stipulationem, licet semel initam, posse tamen fieri multiplicem, ut profecto fit a fisco creditore; non autem ut obtrudamus, creditores omnes vel privatos, labentibus annis, innovare eas posse, ut augeant usuras.

Itaque sic statuimus, numquam privatum creditorem agere posse ad augendas usuras semel conventas; licet ex adverso agat debitor ad easdem minuendas. Et sane ratio discriminis hæc est. Creditor sortem, dum usuræ solvantur, repetere nequit; debitor contra de voluntate nomen solvere potest. Ergo quum a creditore stipulatio sit perpetua, ac proinde una: quod fœnus legitime initio præfinitum est, mutari, eo agente, amplius non potest. Sed quum a debitore stipulatio sit in conditione temporaria, quæ natura sua perpetuitatem tollit, quod ad hoc, singulis annis alia, atque alia censetur; atque ideo legitimæ usuræ quotannis in minorem quantitatem deduci possunt. Ex quibus colligimus, posse quidem debitorem agere ad minuendas usuras, nequaquam vero creditorem ad eas augendas, si discesseris a fisco; quum creditor sortem repetere nequeat; debitor vero ex sua sententia possit restituere. Hinc quæso colligas, disputationes has non de apicibus juris Romani, sive de gerris germanis esse: sed frugi uberrimæ, & foro nostro emolumento maximo; suamque inscitiam ostendere Pragmaticos, dum eas, ut exangues, & nugatorias negligant & abhorreant.

CAPUT ULTIMUM.

De iis, quibus opus est ad Principum Constitutiones intelligendas.

HActenus de iis, quibus leges Pandectarum, ut par est, intelligere possimus. Ratio nunc ordinis postulat, ut videa-

deamus, quæ via nobis munienda sit ad rectam intelligentiam Constitutionum, quas maxime Codex Justinianæus complectitur. Itaque inspecta ratione, qua jus vetus, & consultorum prudentia a caussis suis depromatur, ad eas decurrat oratio, quæ præ mentis oculis habendæ sunt, ut jus novum, hoc est Codicis Theodosiani, & Justinianæi, solida, atque æqua interpretatione exponatur. Sed quænam hæc sint, ex natura ipsarum legum habemus. Enim vero leges, quæ nobis utroque in Codice occurrunt, vel ipsius Justiniani, vel aliorum Principum Constitutiones sunt, vel generales, vel particulares, aliqua nempe Imperii necessitate suadente, aut Magistratu de eo, quod in jure dubium controversumque erat, Principem consulente. Quoniam vero historia est testis temporum, & nuncia vetustatis, legum ipsarum fontes ope Scriptorum, quantum fieri potest, temporibus illis æqualium, aperiri nobis poterunt; per illos enim, oculis veluti ipsis intueri nobis licebit Constitutionis cujusque conditorem, Principem, occasionem quæ ejus mentem impulerit, Reipublicæ necessitatem, Consules sub quibus editæ fuerint, locum ubi datæ, cuinam genti demum, aut cui Magistratui scriptæ. Atque hæc profecto caussæ sunt, apprime Constitutionum cognitioni necessariæ, quæ non nisi per historicos nobis patefieri possunt. Verum illæ, quæ ad Magistratuum consultationes prodierunt, quum non possint intelligi, nisi facti ipsius, cujus gratia fuerunt scriptæ, adjuncta comperta sint nobis: hinc est, cur nobis plerumque sint obscurissimæ, omni amissa spe eas intelligendi; quum Tribonianus consultationes ipsas, in quibus factum exponebatur, absciderit in Codice Justinianæo, tantumque Principis Rescriptum digesserit, & secuturo ævo tradiderit. Ex quibus vide quam imperite actum sit, hujusmodi rescripta vim legis generalis habere, quæ tamen singulari speciei prospiciebant, quæ qualis fuerit ignoratur. Ecce tibi, quid hac super re Arcadius edixit in l. 9. C. Theodosii *de diversis rescriptis*: *Rescripta ad consultationem emissa, vel emittenda in futurum iis tantum negotiis opitulentur, quibus effusa docebuntur*. Et merito quidem, quippe periculosum est maxime ex particulari Principis responso legem universalem effi-

efficere. Itaque ut uno dicam verbo, in Codice Justinianæo Constitutiones tantum generales, duce historia, captui nostro sunt, non autem Rescripta, quæ ad Magistratuum consultationes de privata, & certa aliqua controversia prodierunt, cujus nempe adjuncta penitus ignota sunt.

Sed quum leges omnes conditoris indolem, & pietatem omnino redoleant, num quis germanam earum expositionem jactabit, qui antea Legislatorum ingenium religionemque rimatus non fuerit? Itaque ad sacratissimas Constitutiones recte interpretandas ante omnia quærendum, quæ religio in Principis animo versetur: deinde quibus virtutibus ornetur, quibusque vitiis turpetur; nimirum ad humanitatem ne potius, & clementiam, an ad feritatem, & duritiam pronior fuerit; nec tantum Imperator ipse Legislator, sed & Præfectus Prætorio, quem Principem consuluisse in legibus condendis nemo unus ignorat. Præter hæc chronologiæ ratio habenda, quæ quanti in hac potissimum parte sit, paullo infra videbimus: item Magistratuum antiquorum potestas advertenda quam maxime, tum ut eorum discrimen pateat, tum etiam, quo pronior sit ad Magistratus nostrates inductio in contentionibus nostris secundum leges eas dirimendis. Demum quum a Constantini ævo factum sit bono publico, ut philosophia Christiana ita fuerit immixta juri civili, ut cum Jure Canonico in unum convenisse visum sit, maxime vero sub sequentibus Principibus, ubi grassante barbarie, & laicorum potissimum ignorantia formulæ quoque judiciariæ juris Canonici in jus civile irrepserunt: hinc necesse est, ut jurisconsultus notitiam certe non vulgarem habeat Ecclesiasticæ historiæ, ex qua una canones depromuntur. Sed quod mireris, necesse etiam est ut cognitionem aliquam veteris Romanorum superstitionis nobis comparemus; nam licet Constantinus, aliique sequioris ævi Principes paganam religionem a jure civili quam maxime conati fuerint eradicare funditus, factum est tamen Triboniani inscitia, ut quampluria illius vestigia in jus novum irrepserint, quæ sine subsidio veteris Romanorum religionis prorsus intelligi non possunt. Atque hæc sunt, quorum ope posse

nos

Digitized by Google

nos probe pernoscere Imperiales Constitutiones affirmo. An id ita se habeat, argumentis ab ipsas re petitis agendum.

§. I.

De Chronologia legum.

TEmporum chronologia quam necessaria sit ad probe Constitutiones Principum exponendas, ex legibus ipsis mox explicandis satis patet. Et quidem lex *Quisquis cod. ad legem Juliam Majestatis* jure merito videtur iniqua, si quidem exterior ejus facies, prout nempe verba sonant, spectetur. Iniquissima enim erit res, barbarico more sævius, pœna eadem puniri Principum occisores, atque eos, qui adversus viros illustres, qui Concistorio Principis intererant, Senatoresque, privata quamvis ultione conspirarent. Crudelitatem enim non ferendam sapit, filios eorum etsi innocentes paterna hæreditate mulctari, hoc uno contentos, quod ipsius vita non adimatur. Præterea injustissimum est, conjunctos, familiares, amicos, qui majestatis reorum infelicitate commoti Principis clementiam auderent implorare, notari infamia. Ex quo data occasio doctissimo Cujacio, aliisque optimæ notæ interpretibus legem hanc appellandi sævam, non ratione pœnarum, quibus rei Majestatis plectuntur, sed quod eamdem subeant pœnam, qui Principem, ac qui ejus administros occidunt, & tamen hæc non ita se habebunt, si chronologia duce legem interpretemur. Age vero id videamus

Quamvis illa Arcadii, atque Honorii nomine scripta legatur in Codice tam Theodosiano, quam Justinianæo, tamen soli Arcadio tribuendam hæc suadet ratio. Legitur quidem data Anciræ, quæ Metropolis erat Orientis, & ad Eutychianum missa, qui Præfectus Prætorio Orientem regebat. Non igitur Honorio, cujus imperio Occidens parebat, sed Arcadio, qui in Oriente imperabat, adscribenda est. Ex quo sane velim advertas duorum Principum nomine scriptas Constitutiones, non semper ambobus dandas esse. Sæpe enim sive ad concordiam illorum præferendam, sive ad significandam

Digitized by Google

Imperii originem, quod olim fuerat unum, indivisumque, legem illi ab uno conditam, alterius etiam nomine in lucem publicam edere solebant. Quare ut verus auctor palam fiat, necesse est ut Consules, sub quibus lata, Magistratusque, ad quos dirigitur ex historia detegas: num scilicet in Occidente, an vero in Oriente præfuerint; ut in hac Constitutione factum, cujus nimirum Consules occurrunt Cæsarius, & Atticus, qui fuerunt in Oriente. Sed quum hi Consulatum gesserit anno trecentesimo nonagesimo septimo: ex epocha temporis hujus lex est interpretanda, nimirum a rebus publicis quæ in Imperio per id tempus versabantur.

Certe quidem uno ore historici synchroni (*a*) docent, eo tempore Arcadium vix ætatis suæ annum vigesimum attigisse, & Rufino misere jam vita functo, scilicet anno trecentesimo nonagesimo quinto, successisse Eutropium, atque ad initium usque anni trecentesimi nonagesimi noni, in dignitate perstitisse. Igitur ex his jam habemus hanc legem fuisse perlatam sub Eutropio, quum data fuerit anno trecentesimo nonagesimo septimo.

Re ita ex historia per sua tempora jam digesta, videamus legis caussas sub Eutropio. Exploratum omnibus profecto est, qua infelicitate tunc temporis sub Eutropio laboraverit res Orientalis. Fuit enim Eutropius, ut animo pravus, ita opibus præpollens; adeo ut tanta esset ejus tyramnis, ut dixeris Arcadium ipsum Eutropii vile mancipium. Quin nec sanctæ Dei Ecclesiæ pepercit. Mortuo enim Nectario Archiepiscopo Constantinopolitano, in ejus locum, præter Canonicam electionem, Joannem quemdam substituere ausus est. Abstulit etiam Ecclesiis immunitatem, ut eo magis sæviret in eos, qui sibi forte erant invisi. Quod si in ea, quæ ad religionem spectant, tanto furore debaccharetur, quid sceleris in re civili virum impium, æque ac audacissimum prætermisisse putes? Quippe hoc animo insederat suo, summa rerum quondam potiri; hinc ea sibi parabat, quæ ad id aditum faciliorem darent. Quare ut Arcadium potissimum suis invisum, &

(a) *Zosimus lib. V. Socrates lib. VI. cap. 2. Sozom. lib. VIII. cap. 2.*

& exteras gentes sibi conciliaret, honores omnes tam civiles, quam militares peregrinis, & barbaris magis, quam civibus conferebat. Obortæ ex hoc proinde quærelæ, & quidem maximæ. Sed profecto illæ, aut ad Principis aures non perveniebant, aut si quæ forte pervenerant, calliditate sua & insidiis facile comprimebantur. Hac sane de caussa Synesius Episcopus, publice habita ad Arcadium oratione, hoc potissimum ei commendavit, ut viros probos eligeret Magistratus, civesque bene de re publica meritos ad honores eveheret. Sed Eutropio frustra fuerunt omnia; nam gentes, quæ Imperatori parebant, spe dejecti, undequaque conciebant turbas, motus excitabant, subvertebant Imperium, Principis administros palam contemnentes, eosque sæpe, ortis seditionibus, interimentes. In tanta vero Reipublicæ turbatione, quæ undique intestino odio, atque internecionibus vexabatur, quid Arcadius aptius agere poterat, ne Imperium periclitaretur, quid flagitiosissimus, & solertissimus Eutropius pro sui suorumque securitate poterat moliri? Id scilicet Principi proposuit, ut ad comprimendos subditorum motus, legem quam severissimam ferret; qua, quum Magistratibus communicaretur ipsius Principis Majestas, ut & iis veluti Princeps ipse, sacrosancti forent, atque iisdem pœnis tenerentur, qui Magistratum, ac qui Principem occidisset. Fateor quidem hoc fuisse nimium, nempe ut illa ipsa Majestas, quæ tam arcte Principis personæ insidet, & aliis impartiretur; idemque sit Principem, ac Magistratum interficere; sed salus publica lex esto suprema.

Hoc ita inspecto Constitutionis tempore, ejusque historia leviter perstricta, facili sane negotio, quæ antea obscura, aliisque ea ignorantibus inacessa, pervia sunt, ac luce sua donata. Primo intelligimus caussam, quapropter in Occidente diù lex hæc incognita fuerit, nempe quia Orientem unum turbæ illæ vexabant; nulla enim ratio suberat, cur per Occidentem etiam vulgaretur, a quo tanta mala aberant. Secundo compertum jam habemus, cur & reos Majestatis lex faciat eos, qui per scelestas factiones ad publicorum Magistratuum necem conspirant; quia id unum intendebat Imperator, & Eutropius, ut istiusmodi conspirationes adversus

Magiſtratus initas averterent. Quapropter turpiter falluntur ii, qui crediderunt Majeſtatis reum eſſe, qui in Principis invidiam ejus adminiſtros interimit, quum conjurationes illæ in necem Magiſtratuum, non vero Imperatoris odium inirentur; imo etiam ſuammet injuriam ulciſci videbantur, quum exteri homines & barbari civibus in honoribus præferrentur. Prætereundum autem hic non eſt, ingenioſe ſatis doctiſſimum Gothofredum hujus legis partes percenſere *l.* 34. *&* 39. *de hæreticis*; item 16. *de pœnis*; *&* 57. *de appellationibus*; in quibus ſane coitiones omnes prohibentur: maxime vero Monachorum per id tempus vulgares pro reis interceſſiones; nam conjurationes illæ ita animum Principis deterruerant, ut a Monachorum deprecationibus metueret, quando ab impotenti magis Eutropio, quam ab innocenti Monachorum ordine cavendum erat. Ex his videſis, quam neceſſaria ſit chronologia ad perfectam Conſtitutionum Imperialium intelligentiam. Sed haud abſurdum erit & pauca de altera Arcadii Conſtitutione proloqui, quæ ita ſcripta eſt (*a*): *Sancimus ibi eſſe pœnam, ubi & noxia eſt: propinquos, notos, familiares procul a calumnia ſubmovemus; quos reos ſceleris ſocietas non facit.* Videtur ſane lex hæc cum illa ſupra expoſita de crimine Majeſtatis pugnare, qua innocentes adhuc filii paterna hæreditate mulctantur. Quare interpretes doctiſſimi quique multum adlaborant, ut utramque in concordiam adducant; nec deſunt qui alteram ab altera derogatam audacter jactarunt. Sed fruſtra omnes ad id operam impendunt, quum a recto tramite aberrent. Tu vero, ſi ſuam cujuſque ætatem conſulas, nodum facili negotio ſolves. Ecce tibi. Anno trecenteſimo nonageſimo nono XVI kalendas Februarias improbus Eutropius, lege per Arcadium publice perlata, reus Majeſtatis peractus eſt; quo ſane tempore quum, ut fit, frequentes delatores ad necem etiam innocentium conjuraſſent, factum eſt inde, ut damnato Eutropio, quamplurimi ut rei, licet immerito, ad Principem deferrentur. Animo id advertens Arcadius, VIII. kalendas Auguſti ejuſdem anni, quo fuit proſcriptus Eutropius, Conſtitutione ſua, quam

ſupra

(a) *L. ſancimus C. de pœnis.*

Digitized by Google

supra perscripsimus definivit, an propinqui, amici & familiares Eutropii rei Majestatis cum eodem haberentur nec ne. Quum vero lex hæc propter Eutropium Eunuchum, qui filios non haberet, lata esset: frustra profecto conati sunt interpretes explicare, quinam per vocem *propinquos* in ea intelligendi essent, & an lex hæc deroget legi *Quisquis*, ubi filii quoque, licet innocentes, a paterna hæreditate ob crimen Majestatis patris cadunt.

Verum non omittendam existimo præclaram illam Imperatoris Constantini Constitutionem ex titulo *Sine censu, vel reliquis*, quæ & ad argumentum nostrum facit. Jubet in ea Constantinus, nullam esse in venditione legem, qua tributorum tam temporis præteriti, quam futuri onus pertineat ad venditorem. Age vero. Pactum hoc Fiscum non tenere, intelligo satis; quum creditori nullum debitoris cum aliis quibuscumque pactum noxæ sit; *Non enim quod nostrum est, ab alio, nobis invitis, auferri potest*. Sed illud me solicitum habet, quod conventio isthæc etiam quod ad ipsos contrahentes nulla sit, quum plurimi sane res vendi posset si tributi onus penes venditorem maneat; quemadmodum ex lege 42. D. de pactis, palam fit, ubi hæc conventio rata habetur. Quid igitur? num huic vetusto juri per Constantinum derogatum est? Minime profecto, si pro temporum ratione rem perpendamus.

Illa quidem apparet scripta ad Antonium Marcellinum Primæ Lugdunensis Præsidem, & data Agrippinæ, Constantino II., & Licinio Coss., quorum Consulatus annum fuisse trecentesimum duodecimum, recte conjicit doctissimus Gothofredus ex duobus Panegyricis Eumenii, hoc eodem anno Constantino dictis; in quibus sane gratiæ ei aguntur de remissionibus tributorum per Galliam, & de salubri ratione inita quoad tributa futura, ne scilicet Civium patrimonia nimiis oneribus deperirent. His præmissis, videamus modo quid eodem tempore de eadem re Salvianus scripserit, ut legis sententia undequaque nobis pateat. Hæc sunt ejusdem verba (a): *Nam illud quale? quam non ferendum, atque mostrigerum,* &

(a) *Lib.4. de gubernatio. cap. 8.*

Digitized by Google

& quod non dicam pati humanæ mentes, sed quod audire vix possunt, quod plerique pauperculorum, atque miserorum spoliati resculis suis, & exterminati agellis suis, cum rem amiserint, amissarum tamen rerum tributa patiuntur, cum possessio ab eis recesserit, capitatio non recedit? proprietatibus carent, & vectigalibus obruuntur? quis æstimare hoc malum possit? Rebus eorum incumbunt invasores, & tributa miseri pro pervasoribus solvunt; post mortem patris nati obsequiis juris sui agellos non habent, & agrorum munere enecantur. Ex quo loco id habes, ut pernoscas legem hanc fuisse localem; item & temporariam, scilicet ad evertenda illa mala, & emptorum fraudes proscribendas, quibus Gallia per id tempus misere captabatur. Igitur si emptoris fraudem de medio tollas, nullus ambigendi locus, quin conventio rata sit, ut tributi onus adhuc post venditionem venditorem sequatur ex lege Pandectarum. Atque de hoc argumento satis multa dixisse puto.

§. II.

De notitia Magistratuum Romanorum.

MAgistratuum antiquorum scientia non solum utilis, verum & per quam necessaria nobis est ad jus Imperiale enucleandum. Sane quidem qui hac scientia erit destitutus, neque leges, quæ Magistratibus favent, neque eas, quæ ad uniuscujusque faciunt potestatem, & imperium potest intelligere. Num sine eorum cognitione leges de re juris dicundi, imperiique exercendi, acerrimis nostræ ætatis contentionibus, quas quotidie in foro obstrepere videmus, commode aptari possunt? Est igitur pernecessaria priscorum Magistratuum notitia, nec sane obturbata, nullaque habita distinctione, sed alia aliis accomodata temporibus, prout diversi, aliterque pro temporum ratione juri dicundo præerant. Nam quum Magistratus sit viva populi lex, non minus ille, quam hæc scripta Civitatis regimini debet congruere. Hinc alii fuerunt Magistratus in Romana Republica, ac in Imperio: alii sub Augusto, ceterisque Principibus usque ad Constantinum, alii

autem

Digitized by Google

autem ſub Conſtantino ipſo poſtquam Byzantii novam fixit Imperii ſedem. Erant qui democratico regimini conveniebant alii omnino ab illis, qui in Monarchia, nempe ſub Auguſto, jus dicebant; ſed omnes, quum religioni ethnicorum devoti eſſent, paganam ſuperſtitionem fovebant maxime. Ubi autem Conſtantinus orthodoxa dogmata amplexus, eam publice proſcripſit, alios ſane, diverſoſque Magiſtratus inſtituit. Ut igitur per diverſa tempora alios, atque alios magiſtratus diſtinguamus, ſumma neceſſitas urget, ut per exempla rationes deducamus, quo luculentius res appareat.

Imperator Julianus in lege *Providendum de decurionibus Cod. Theodoſi* ſtatuit, recens ad Curiam adlectos non teneri ob debita præterita ſuſceptorum, quæ hi præcedentibus delegationibus contraxerant. Verum quum vulgo Suſceptores qui nam ſint fuerit ignoratum, factum ex hoc, ut tricis omnia oboluerint. Videamus ergo quale fuerit ſuſceptorum munus. Hi per ea tempora fuerunt, qui curam exigendi tributa ſuo periculo ſuſcipiebant. Quoniam vero ad munus hoc legebantur a Decurionibus, quorum potius erat iſtiuſmodi tributorum excuſſio: hinc pro ſuſceptore Decurio tenebatur, veluti tacito quodam fidejuſſionis jure, quum per ſe ſtetiſſet, quin ad hoc munus locupletem non legiſſet. Sed quum id culpæ novo Decurioni non daretur, utpote qui ſuſceptorem ipſe non nominaſſet, propterea jure merito non poterat ullam pro alienæ nominationis ſarcina moleſtiam ſuſtinere.

Expoſita jam hac lege, veraque ejus ſententia tradita, videamus Pragmaticorum menda, qui hoc ignorarunt. Quidam ſane ex illius contorto ſenſu dixerunt, recens Collegio adſcitos teneri ob nomina a deceſſoribus, occaſione ejuſdem Collegii facta. Quod profecto a ſanctione hujus legis alienum eſt; quum numquam fuerit dubitatum, debita contracta cauſſa alicujus Collegii obſtringere quoſcumque ſucceſſores. Non enim corpus, deficientibus prioribus, aliiſque deinceps ſuccedentibus, videtur aliud eſſe, quum unum ſemper idemque exiſtimetur. Tradiderunt alii, ex hac lege inferri poſſe novum fundi poſſeſſorem non teneri ad ſolvenda tributa fiſcalia, quorum ſane dies priori domino ceſſerat, veneratque. Hæc ſane

omnia

Digitized by Google

omnia quam procul a vera legis intelligentia absint, mirum profecto videri non debet, quum vulgo susceptorum significatio lateat.

Facit etiam ad argumentum nostrum lex secunda (*a*), quæ quamvis ex Pandectarum voluminibus depromatur, juvat tamen maxime & huc afferre, ut luculenter ostendamus, quanti sit Magistratuum cognitio ad legum omnium, non unius tantum Codicis intelligentiam. Docet igitur hic Ulpianus primo capite legis Juliæ teneri, qui sciens scripserit, aut recitaverit quid falsum in tabulis publicis. Id sane exponens Accursius ait hoc intelligendum de Notario, qui contra Rempublicam, aut Principem falsum scripserit præfiscini? Quid interpretatione hac imperitius fingi potest? Enimvero pudeat Jurisconsultum agere, & quæ publicæ tabulæ fuerint ignorare: itidem Notariorum nostrorum originem nescire; quæ omnia si fuissent comperta, ridiculam expositionem certe quidem non pronunciasset; Igitur tam quid sint hæc publicæ tabulæ, quas non intellexit Accursius nos videamus, ut inde legis sententiam eruere valeamus. Sunt quidem actus publici, non illi profecto quos in lite conficiebant exceptores, sed quos quisque sibi peragebat, inde ut fidem publicam mereri possint. Dicam planius, negotia omnia etiam extrajudicialia, quæ inter contrahentes peragebantur, ut fide digna censerentur, necesse erat ut ab Actuario præsente judice, redigerentur in scripturam; non enim tunc temporis Notariorum invaluerat usus, ut quidquid apud eos fieret, præsentibus testibus, fidem publicam mereretur. Itaque hæc erat contrahentium consuetudo, negotiis coram judice compositis, statim hæc per scripturam tabulis ab Actuario mandabantur; tunc vero quidquid gestum inter eos legebant plene, legitimeque probatum putabatur. Atque hæ scripturæ sunt quæ in jure *publica gesta*, *monumenta*, *instrumenta forensia*, *vel simpliciter publica*, *aut publicæ testificationes*, *publicæ tabulæ*, *&* *demum insinuationes appellantur sæpissime*. His præmissis expeditissima erit lex nostra; ideo enim Ulpianus respo-

(a) *Ad l. Juliam Majest.*

Digitized by Google

ſpondit lege Julia teneri, qui falſum in tabulis publicis ſcripſerit; quia, quum publica auctoritate negotia abſolverentur, hoc eſt ſcriptura judicis confecta auctoritate, ut fidem ſibi pareret; is qui falſam exarabat ſcripturam, auctoritate ſibi concredita abutebatur: quare nil mirum, ſi teneretur lege Julia. Atque hæc contra Accurſium, qui minus recte, legem hanc, quæ negotia omnia comprehendit peracta coram judice, ad noſtrorum Notariorum fraudes contra Principem, vel Rempublicam detorquet.

§. III.

De Religione Principis, ejuſque indole.

QUantum proſit intelligendis Principum Conſtitutionibus, eorum religionem, atque ingenium cumprimis explorare, ſatis viri politici docuerunt. Quare quum in utroque Codice Imperatores legum illarum conditores alii fuerint Pagani, alii Chriſtiani, Catholici alii, alii vero Hæretici, imo & quidam Apoſtatæ fœde deſciſcentes a Chriſtiana Religione, uniuſcujuſque ſane religio attendenda eſt in interpretatione eorumdem legum. Neque vero inter hæc prætermittenda eſt eorumdem indoles, quæ mirum quantum in illorum cujuſque ſanctiones influit; veluti ſi Princeps ad humanitatem nimirum propendeat, ejuſdem leges videas pro pœnarum æſtimatione leviores; contra vero ſæviores, ſi illa ſeveriorem morem præferat. His addenda eſt etiam Præfecti Prætorio indoles; nam quum Princeps in legibus ferendis eum plerumque conſuleret, fieri vix poterat, quin Juriſconſulti ipſius ingenium in ſanctionibus illis ſpatiaretur; itaut appareat profecto, quaſdam Conſtitutiones nonniſi ex indole Præfecti Prætorio explicandas eſſe. Sed hæc omnia, pro inſtituti noſtri ratione, exemplis fulcienda ſunt; & primo quod ſpectat Principis religionem, conferamus, quæſo, Conſtantini Conſtitutiones cum illis, quas Julianus Imperator confixit. Quum ille Imperator Chriſtianus piuſque Princeps fuiſſet, ita in ſuis legibus ſe geſſit, ut everſa idololatria gentium, quas imperio regebat, mores com-

Digitized by Google

poneret ad Christianam philosophiam; ex adverso Julianus, utpote Princeps Christianæ veritatis desertor, id egit potissimum, ut suis Constitutionibus pagana superstitio emortua jam, reviviscerет. Atque ut id clarius innotescat, penitus sane Juliani mens animusque in legibus ferendis spectandus.

Cum veteres, tum recentes Scriptores tradiderunt, omnium persecutionum, quibus Ecclesia ab incunabulis usque vexata est, illam Juliani sævissimam fuisse; nam quum ceteri Christiani nominis hostes vim apertam adhibuissent, iste contra novis dolis instructus, procul a cruciatibus, divitiarum, atque honorum illecebris Christianorum animos pro uniuscujusque ingenio expugnare conabatur. Religionis libertatem sub speciem benignitatis edixit; sed revera ut Christianam Religionem labefactaret, funditusque everteret. Nam quum inter ipsos Christi fideles quamplurima per id tempus serperent schismata, id spectavit vaferrimus, atque impius Princeps, ut data de hoc omnibus libertate, Christiani inter se dissentientes, suarum disputationum vi interirent. Ideoque quippe cruciatibus abstinuit, quod Martyrum sanguine Ecclesiam fuisse adultam, & Christianam fidem firmatam viderat. Fuit igitur Juliani persecutio eo acerbior, quo simulatæ pacis, ac piæ indulgentiæ nomine, veluti insidiis, faciliorem eversionem parabat. At quod magis subdoli animi versutias ostendit, pietatis nomine prohibuit, ne antiquorum gentilium libri legerentur; quum Christi sectatoribus iis oblectari par non esset, quibus a veritate averti possent. Sed alio sane pravus Imperatoris intendebat animus, nimirum ut Christianis arma deessent ad ethnicorum superstitionem prosternendam, quæ pagani ipsi Scriptores vel inviti facile præberent. Igitur in Juliani Constitutionibus imprimis animadvertendum, aliud eum scripsisse, aliud vero voluisse; nam quum philosophiam is affectaret, eam profecto mirum in modum addidicerat artem, qua simularet, ac fraude dolisque sua consilia calidissime obtegeret; id autem ex dicendis luce clarius patebit.

Prostat in titulo de sepulchro violato ejus Constitutio, qua præcipitur, ut Christianorum cadavera noctu efferrentur; atque hac de caussa, quod fas non esset, ut quos inter tanta in-

Digitized by Google

intercedebat caritatis necessitudo, diu ipsi exequias prosequerentur, quum dolor in exequiis *secretum amet & mortuorum nihil intersit, utrum per noctes, an per dies efferantur* (*a*). At vero aliud is de more suo spectavit, nimirum ut paganorum ritus ad pristinum revocaret. Etenim Romanis solemne erat infimæ plebis cadavera noctu, divitum autem per diem efferri, ut patet ex Halicarnassæo (*b*), qui scripsit: *Uxor Julii mariti occisi cadaver, ut hominis privati, & plebei, noctu extulit*. Sed alia prorsus Christianis erat sententia; hoc est ut gaudium magis in funeribus ob spem resurrectionis, quam luctum testarentur, diu suos cujusque generis efferrebant. Itaque Julianus in hac sua Constitutione licet, ut fucum faceret, alia scripserit: id tamen mente conceperat, ut Manium superstitionem, quantum posset, revocaret, Fidelesque Christi, veluti infimæ sortis homines aspernaretur. Habes ex his, quanti referat Principis religionem præ mentis oculis habere, si justus Principalium Constitutionum interpres audire cupias.

Age vero, ne propere ab argumento discedamus, in titulo de Decurionibus Juliani sanctionem hisce verbis scriptam legimus (*c*): *Eos indulserunt veteres Principes, qui materno genere Curialibus Antiochenis adscribi, quos Patris dignitas nullius vindicaret jure Civitatis. Data V. Kalendas Septembris Antiochiæ Mamertino, & Nevitta Coss.* Compertum sane ante Julianum in munerum Curialium successione, ob onus prope intolerandum, paternam tantum originem spectatam, nunquam vero maternam. Quæ autem ratio est, quapropter Julianus hanc novam legem exemplo veterum Principum concinnaverit? Dicam, postquam breviter de Constitutionis hujus auctore præfatus fuero. Certe quidem ejus conditor fuit Julianus; nam licet Ulpianus in lege prima *ad municipalem* afferat in jure municipali aliquando habitam rationem etiam materni generis; attamen jus municipii differt quamplurimum a Curiis; nam illud Civium frequentiam in municipiis respiciebat, hoc au-

(a) *L. 5. Cod. Theod.*
(b) *Lib. 4. cap. 45.*
(c) *L. 51. lib. 12. Cod. Theodos. tit. 1.*

tem ad Curias spectabat. Quare merito tam Zosimus (a), quam Leo Imperator (b) auctorem faciunt Julianum. Itaque quum versutissimus ille Princeps legem hanc procul dubio condiderit, pro suo quidem ingenio ea est interpretanda. Et quidem Decurionum munus grave nimis onus fuisse, neminem latet, ob immodicas potissimum impensas, quas eos subire necesse erat. Sed quoniam Julianus oneribus Cives, quam maxime posset, levare pollicitus erat; contra vero Decurionum ordinem in diem deficientem supplere cupiebat; hinc ut voti compos fieret, nec promissis deesse videretur, Decurionum munus honorifico nomine decoravit; eique veluti privilegium quoddam elargiri jactabat, ne scilicet novo ad Curias invecto nexu, quererentur Cives, novum sibi ac insuetum impositum onus. At vero cur Antiocheno potissimum Populo, qui sibi erat invisus, privilegium tam praeclarum constitutum est? Erant sane Curiae idololatriae fomenta quam maxima, ob publicas celebritates, ac festos ludos, quos statis temporibus Decuriones oportebat in honorem Deorum Populo edere. Hinc Curiarum Sacerdotium, quod his curandis praeerat, severissime a Sacris Canonibus per id tempus vetitum (c). Quapropter quum pagana superstitio penderet potissimum a Curiis, maxime studebant Principes Christiani, ut Curiarum numerum minuerent; ex adverso vero pagani, ut augerent magis, vel diminutum repararent. Quoniam autem Christianus Populus Antiochiae maximam partem Christianus erat, ac Decurionum ordo sensim elanguescere videbatur; eum sane Julianus ut instauraret, hanc in odium Christianorum Constitutionem in speciem honorificam edixit, ut origo materna, Patre non existente, Curialis originis spectaretur in Curiis; atque ita augerentur Curiales, & religio pagana magis magisque foveretur. Ex his omnibus intelligitur ratio, cur Julianus in lege quinquagesima de Decurionibus statuerit, ut Christiani revocarentur ad Curias, utque Curiae tantum, non autem

(a) *Zosi. lib. III. cap. II.*
(b) *Leo l. 61. de Decur.*
(c) *Concil. Heliberit. & ibi Mendoza.*

Digitized by Google

tem Decuriones immunes essent a lustrali collatione, sive a tributo negotiationis (a). Quum enim Curiæ ipsæ paganæ superstitioni essent semper addictæ, Decuriones autem aliquando Christiani; id constituit Imperator, ne isti hac gauderent immunitate, qua frui superstitiosas Curias optabat.

Sed juvat tres leges ex titulo de Medicis, & Professoribus inter se conferre, ut huic disputationi nihil deesse videatur. Sunt heæ nimirum Juliani prior, posteriores vero Valentiniani. Ait igitur ille: *Magistros studiorum, doctoresque excellere oportet moribus primum, deinde facundia; sed quia singulis Civitatibus adesse ipse non possum, jubeo, quisquis docere vult, non repente, nec temere prosiliat ad hoc munus, sed judicio ordinis probatus, decretum Curialium mereatur optimorum conspirante consensu*. Subditque, ut in Codice Theodosii legimus: *Hoc enim decretum ad me tractandum referetur, ut altiore quodam honore nostro judicio studiis Civitatum accedat*. Hæc ille vaferrime præscripsit, ut majori honore viderentur Professores exornari, si Principis probarentur judicio: sed revera ut ab honoribus civilibus prohiberet Christianos, paganos vero admitteret. Ex quo proinde factum, ut vivente Juliano, Professores pene omnes artium liberalium fuerint pagani, quo gentilium superstitio his ducibus, & præceptoribus in integrum restitueretur.

Videamus porro quid Valentinianus, & Valens in eamdem rem constituerint. *Si quis erudiendis adolescentibus vita pariter & facundia idoneus erit, vel novum instituat Auditorium, vel repetat intermissum* . . . . (b). Quum enim per Julianum Christiani fuerint a publicis scholis eliminati, id egerunt Valens, & Valentinianus post Julianea tempora, ut Christiani denuo artes liberales profiterentur, quorum magisterio adolescentes ad Christi Religionem a primis usque annis formarentur. Hoc sane innuunt ea verba; *vel novum instituat Auditorium, vel repetat intermissum*. Tandem vero Valens, & Valentiaianus in l.8. ejusdem tituli denuo instituerunt, ut ele-

(a) *L. 4. lib. 13. C. Theod. tit. 1.*
(b) *L. 6. Cod. Theod. de Medicis, & Professorib.*

electi ad se demum referrentur, quo qui dignior a Principe judicatus esset, Magisterii honore fungeretur. Atque hoc, quemadmodum mihi videtur, ut fronte adversa Juliano obluctarentur, hoc est, ut ab honore docendi vanæ superstitionis sectatores averterent, Christianæ vero veritatis asseclas probarent. Itaque Julianus, & Valens cum Valentiniano eadem quidem in Constitutionibus suis præscribunt, sed alia profecto intendunt; ille quidem ut Christianis Paganos præferret, hi autem ut probatione sua Christiani in omnibus anteferrentur. Ex quibus igitur satis evinci potest, quantum scientia religionis Principis faciat ad ejus intelligendas Constitutiones. Sed nec id quidem satis: videamus jam historiæ Ecclesiasticæ necessitatem.

§. IV.

De necessitate Historiæ Ecclesiasticæ.

QUamplurimas esse Constitutiones tam Constantini Magni, quam insequentium deinceps Imperatorum, maxime vero Justiniani ipsius, rem Ecclesiasticam non leviter attingentes, neminem latet. Quare pessime secum ageret legum interpres, qui historiæ, & politiæ Christianæ rudis Principum Constitutiones exponendas temere adgrederetur. Rem ita se habere exemplis probemus. Utar autem inter ceteras tribus potissimum Constitutionibns, quæ uti sunt celebriores, ita sane clarius argumenti nostri veritatem ostendent. Præeat igitur lex sexta de Sacrosanctis Ecclesiis, quæ edita est verbis hisce C. Just.: *Omni innovatione cessante, vetustatem, & Canones pristinos Ecclesiasticos, qui usque nunc tenuerunt, etiam per omnes Illyrici Provincias servari præcipimus, ut si quid dubietatis emerserit, id oporteat (non absque scientia viri Reverendissimi Sacrosanctæ legis Antistitis Ecclesiæ Urbis Constantinopolitanæ, quæ Romæ veteris prærogativa lætatur) Conventui Sacerdotali, Sanctoque judicio reservari. Datum prid. Idus Julii Eustachio, & Agricola Coss. quatrincentesimo vigesimo primo.*

Legem hanc sic commentatus est Accursius: *Hæc lex dicit, quod*

quod cessante omni innovatione, serventur antiqui Canones facti pro Ecclesiis. Sed quid si dubietatis emerserit circa dictos Canones? terminetur consilio Antistitis Constantinopolitani omni innovatione cessante. Quia forte erat facta innovatio ab aliquo tyranno, qua Canones desierunt in usu. Hæc fuit Accursii interpretatio, quæ sane quam inepta, atque insulsa sit, quidque sibi velit Constitutio, Historiæ Ecclesiasticæ ope intelligendum. Ut autem ad rem veniamus, aliqua de jure metropolitico ex Sanctis Canonibus delibanda sunt.

Ecclesia in metropolibus constituendis politiam civilem initio imitata est, scilicet ut illa Urbs esset metropolis, quæ in Provincia quoque Imperii Romani primas teneret; quum Reipublicæ Christianæ interesset, ibi Metropolitas, & Patriarchas esse, ubi Primates gentium, & Archiflamines erant, potestatemque judiciariam exercebant. Hinc sane intelligo, penitusque introspicio, cur Nicænum primum Patriarchalia, sive Metropolitica jura confirmans, non aliunde quam de consuetudine repetat originem: *Antiqua consuetudo* ait in Canone 6. ubi de hoc agitur. Quæ quum ita sint, ansas Græci arripuerunt, quibus Theodosium juniorem, cujus Constitutiones retulimus, per insidias captarent. Nam diviso in civili regimine Illyrico a Theodosio seniore in binas Provincias, Occidentalem alteram, alteram vero Orientalem, dividendum & bifariam in politia Ecclesiastica dixere. Et sicut antea Illyricum totum, ut Provincia Occidentalis, suberat Occidentis Patriarchæ, hoc est Romano Episcopo, quum in statu civili pareret Præfecto Prætorio Occidentis; ita in posterum, qua parte sub potestate Præfecti Prætorio Occidentis esset, spectaret ad Episcopum Romanum; qua vero subjectum esset Præfecto Prætorio Orientis, subesset Episcopo Constantinopolitano, ut Primati Orientis. Atque hoc ut servaretur antiquus rerum ordo ab usque sui origine, sive ut politia Ecclesiastica de more sequeretur ad unguem politiam civilem. His in speciem sane probabilibus a Græcis jactatis, Theodosii animum haud ægre induxerunt, ut Constitutionem, de qua disseruimus, emitteret, ne quid scilicet novi in Ecclesiam Dei contra vetustatem inveheretur, sed ut ex antiquis Canonibus

omnia

Digitized by Google

omnia regerentur, hoc eſt, ut in re Eccleſiaſtica ea Provinciarum foret deſcriptio, quæ cum re civili congrueret. Porro Canones priſtini, quorum Conſtitutio meminit, Concilii Conſtantinopolitani ſunt, a quo ſane datum Epiſcopo Conſtantinopolitano, ut Orientis totius, poſt Romanum Pontificem, eſſet Patriarcha Honorarius. Quum enim Conſtantinopolis altera Roma nuncuparetur, quemadmodum Romanus Epiſcopus Primas erat totius Occidentis; par ita videbatur eſſe, ut ille Conſtantinopolitanus totius Orientis Primas diceretur. Hinc ſi qua controverſia per Orientale Illyricum de rebus Eccleſiaſticis emergeret, ad Reverendiſſimum Epiſcopum Conſtantinopolitanum, ejuſque Synodum, ſive Conventum Sacerdotalem deferretur, quemadmodum in quæſtionibus Eccleſiaſticis Illyrici Occidentalis conſulendus erat Romanus Pontifex. Sed monere opportunum hic eſt, ſermonem hunc eſſe de Epiſcopo Romano, ut Occidentis Patriarcha, non vero de eodem ut Reipublicæ Chriſtianæ viſibili Capite, cujus nempe Primatus ex ipſo Divino jure profluit.

Sed dolis, inquam, ceperunt Græci Theodoſium Imperatorem. Nam licet Eccleſia in jure metropolitico conſtituendo rem civilem eſſet ſequuta, non erat tamen cur jus metropoliticum, poſtquam ſtatutum fuerat receptumque, cum Provinciarum civilium mutatione, denuo & illud mutaretur, ut ſcripſit Innocentius Primus ad Alexandrum Epiſcopum Antiochiæ. *Nam quod ſiſcitaris* (ait) *utrum diviſis Imperiali judicio Provinciis, ut duo Metropoles fiant, ſic duo Metropolitani Epiſcopi debeant nominari; non ergo viſum eſt ad mobilitatem neceſſitatum mundanarum Dei Eccleſiam commutari; honoreſque aut diviſiones perpeti, quas pro ſuis cauſis faciendas duxerit Imperator. Ergo ſecundum priſtinum Provinciarum morem Metropolitanos Epiſcopos convenit numerari*. Atque hæc ratio fuit, quare Bonifacius II. ubi primum Theodoſii Conſtitutionem audivit, acriter ſane apud eum queſtus fuerit, quum per eam non parum Patriarchatus Romanus minueretur, abſciſſo nempe Illyrico Orientali. Quapropter eam Theodoſius revocavit nova Conſtitutione; quam quidem inventam ab Holſtenio, & uti veram habitam a Marca, Balutius tranſcripſit in notis ad

ad eumdem Marcam ad lib.IV. cap.2. *de concordia Sacerdotii & Imperii*.

At enim abrogata ab ipso conditore lege hac, nulla quidem suberat ratio, cur eadem Codici Justinianæo adjiceretur. Sed dandum id esse Triboniani inscitiæ vulgo putant, qui leges plures una cum hac lege, quamvis antiquatas, vel usu desitas, Codici tamen temere inseruit. Verum quum mihi id non arrideat, alia profecto suppetit caussa ex temporis illius historia accersita. Erat tunc Episcopus Constantinopolitanus Epiphanius pro quo constitutio isthæc per lata fuit, deque ejus moribus hæc scripsit Stephanus Larissæ Episcopus Epist. 24. *Unum studium habet, ut in Sanctis Thessaliæ Provinciis Ecclesiis dominus, atque judex esse videatur*. Et denuo: *Putat de Sacrarum Ecclesiarum Regiæ Urbis jure aliquid minui, quod ego Apostolicam Sedem vestram visus sum nominasse*. Quibus ex verbis doctissimus Lupus (*a*) putat, eam Constitutionem, licet Theodosius abrogasset, fuisse tamen a perfidis Græcis more & consuetudine retentam, vel saltem spem eos firmam fovisse, fore ut aliquando restitueretur. Quare si Justinianus eam retulit in Codice, id ea mente effecit, ut Episcopus Constantinopolitanus statim ac haberet temporis opportunitatem, posset hac de re denuo jus suum in judicio persequi. Hæc sunt quæ de hac lege ex historiæ Ecclesiasticæ penu deprompta dicenda putavi. Videat hinc lector, quanti rerum Ecclesiasticarum notitia conferat ad plane intelligendas Imperiales Constitutiones.

Sed accedamus modo ad Constantii Constitutionem, quæ scripta ad Leontium his verbis est: *Ecclesiæ Urbis Romæ Clericis concessa privilegia firmiter præcipimus custodiri. Datum Kalend. Novembris Constantio Aug. IX. & Julian. Cæsari II. Coss.* (*b*). Per hæc verba jubet Constantius firmitatem habere privilegia Clericis Ecclesiæ Romanæ concessa; idque confirmat etiam illa ejusdem tit. lex 14. ad Felicem Episc. missa, & lecta apud Acta anno trecentesimo quinquagesimo septimo. Nihil hic moror Accursianorum ineptias, quibus ambæ Con-

(a) *Tom. III. cap. 8. in notis ad Nican. 2.*
(b) *L. 13. Cod. Theod. de Episc.*

Digitized by Google

stantii leges visæ fuerunt ad Christianam pietatem facere; propterea quod per eas sarta tecta privilegia Clericis Romanæ Ecclesiæ indulta servantur. Aliud sane voluit, intenditque Constantius; idque nonnisi ex historia Ecclesiastica eruendum. Liberius Pontifex, Arianorum persequutione furente, Constantii jussu in exilium est missus Arbitione, & Lolliano Consulibus, hoc est, anno trecentesimo quinquagesimo quinto, quo scilicet tempore Leontius, ad quem Constitutio hæc missa fuit, Præfecturam Urbis gerebat. Biennio jam exacto Liberium fuisse sedi suæ restitutum, unanimi consensione tradunt historici Ecclesiastici, hoc est, post Concilium Syrmiense, quod in annum trecentesimum quinquagesimum octavum incidit. Igitur tempore hujus legis 14. & insequenti anno trecentesimo quinquagesimo septimo, Apostolicam Sedem tenebat Felix, qui licet mente, & opinione Arianus non esset, cum Arianis tamen communicabat, a quibus electus fuerat. Jam vero hoc tempore in Ecclesia Romana, quamvis omnia turbatissime agerentur, atque error Arianus quaquaversus debaccharetur, tamen non pauci inventi sunt, qui strenue Felici obsisterent, & Liberio consentirent. Quoniam autem palam ab his jactabatur, immunitates, aliaque privilegia Clericis indulta abneganda iis esse, qui cum Felice communicabant, hæc sane ad Catholicos unos pertinebant, ut adversus Donatistas, aliosque hæreticos Constantinus M. aliique Imperatores expressis verbis sæpe significaverant. Hinc Constantius, quum esset ipse etiam Arianismo infectus, lege illa Clericos Arianos munivit, imperando ut & hi immunitatibus Catholicis datis perfruerentur. Sed ne in Decessorum statuta offendere videretur; ideo profecto vagis, generalibusque verbis usus, constituit, *ut firma essent privilegia concessa Clericis Romanæ Ecclesiæ*, quæ tunc temporis a Felice regebatur; nempe ut sub ista universalitate verborum Clericos omnes Romanæ Ecclesiæ, vel etiam Arianos complecteretur. Igitur hæc lex, quæ prima fronte videtur fovere pietatem, intus sane, & revera ex Principis religione iniquissima est, utpote Arianismo indulgens, ejusque sectatoribus; quo Arianos subdolus Princeps magis sibi alliceret, atque ii Felicem suum ad-

adversus Liberium studiosius tutarentur. Ex his, quæ hactenus edisseruimus, clarissime perspicitur, quanti facienda sit Ecclesiasticæ historiæ, Religionis Principis, atque ætatis legum conditarum cognitio, ut ad veram, & non fucatam perveniatur jurisprudentiam.

§. ULTIMUS.

De cognitione veteris Romanorum Religionis, ad juris civilis intelligentiam.

IN præfatione libri hujus inter subsidia ad plane intelligendum antiquum Romanorum jus, enumeravimus etiam cognitionem veteris Romanorum Religionis; propterea quod sine ea plurimarum rerum intelligentia comparari certe non potest. Nam etsi Constantinus primo, ac deinceps ceteri Christiani Principes in condendo novo jure hanc potissimum navarunt operam, ut paganam superstitionem funditus labefactarent; attamen per totum qua late patebat jus, incuria præsertim Triboniani, ubique dispersas sententias videre est, quæ futilem illam Paganorum superstitionem adhuc sapiunt. Itaque ut ad rem veniamus, ante omnia id curabo, ut caussas juris civilis, quod in rebus humanis versatur, & res divinas complecteretur, patefaciam; deinde vero alias percurremus leges, quas sine veteris religionis luminibus haud intelligi posse videbimus.

Ex Ulpiano jurisprudentia definitur (a) *divinarum, atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia.* Quam juris definitionem sic enucleatius expresserunt Basilici: *Scire res sacras, & profanas, & in his licitum, atque illicitum.* Quum enim cognitio rerum tam divinarum, quam humanarum, sive earum naturæ, consequentiarumque, secundum veteres Stoicos ad philosophiam pertineret, & juris scientia nihil aliud esset, quam philosophia ipsa Romanorum Jurisconsultorum, qui maximam partem Stoici professo erant; hac de

(a) *L. 10. p. 2. de justi. & ju.*

caussa in definienda jurisprudentia, res divinas humanasque arcto fœdere conjunxere. Itaque de religione, ejusque sacris, ac solemnibus Jurisperiti erat respondere. Atque hæc ratio est, cur uno ore commendentur apud veteres illi Jurisconsulti, qui divina, humanaque callebant. De Scævola sic scripsit Valerius Maximus (*a*): *Cum bene ac diu jura civium, & cæremonias Deorum ordinasset*. Et Tacitus (*b*) de Atejo: *Ateii Capitonis insignior infamia fuit, quod humani divinique juris sciens, egregium publicum, & bonas domi artes dehonestavisset*.

Hæc autem longiori sermone non indigent. Norunt enim omnes, quanta cura studioque utramque scientiam addidicerint, quamque diligenter in responsis suis disseminaverint Jurisconsulti Romani. Verum quia res, quas hoc in opere suscepi pertractandas, ab origine sua repetere, atque undequaque rimari in animum induxi; hinc paulo altius de hoc differere liceat. Sane quidem quum satis Romulus intelligeret, quantam vim religio haberet, ut in officio cives continerentur, imperavit, ut quæ religionem, resque divinas spectarent, Patriciis paterent; quibus unis civile regimen concrediderat. Quumque jus civile nonnisi Patricii possent profiteri; factum hinc est ut totum juris corpus divinis rebus inspersum fuerit, non secus ac humanis. Itaque quum penes solos Patricios auspicia, aliaque id genus essent, commodum eisdem erat, quando vellent cum Populo agere, comitia intervertere, aliaque vel sinere, vel impedire, prout e re sua sibi videretur; quoniam ex ejusdem Romuli instituto res nulla fieri posset, nisi auspicato fieret. Ex his omnibus rationes tibi proditæ sunt, cur jus civile rebus ad religionem spectantibus refertissimum sit. Quamvis autem Christiani Principes paganam philosophiam ex omnium animis eradicare, adeoque jus civile vanis illis, superstitiosisque figmentis emendare, tergere, ac purgare conati fuerint: quia tamen nimis istiusmodi piis in speciem technis implicatum undique erat, fieri nulla ratione potuit, ut quædam superstitionis vestigia com-

(a) *Lib.* 8. *cap.* 8.
(b) *Lib.* 3. *cap.* 70.

Digitized by Google

compilatorum industriam effugerent.

Apposite Modestinus inter alios exemplum luculentum affert (a). Mævia decedens servis suis nomine Sacco, & Eutychiæ, & Hirenæ sub conditione libertatem reliquit his verbis: *Saccus servus meus & Eutychia, & Hirenæ ancillæ meæ omnes sub hac conditione liberi sunto, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant, & solemnia mortis peragant. Quæro quum assiduo monumento Mævia, Saccus, & Eutychia, & Hirene non adsint, an liberi esse possunt? Modestinus respondit, neque contextum verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub conditione pœnæ suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen judicis eos esse compellendos testatricis jussioni parere: Hæc Jurisconsultus.*

Quam perperam lex hæc, quæ paganam superstitionem omnino sapit, a Triboniano in corpus juris conjecta fuerit, ex dicendis patet. Propositum ei erat speciem referre conditionis legato adjectæ, quæ quamvis sub verborum cortice videretur esse conditio, revera tamen ex mente testatoris modus esset. Sane inter modum, ac conditionem latum discrimen vertitur; quippe conditio adjecta legato id facit, ut illud adquiri non possit, nisi conditione impleta: secus vero est in modo; nam modus impositus minime obstat, quin eo potiamur, onus tamen subeuntes defuncti voluntati parendi. Sæpe vero ex mente testatoris conditio præfert modum, & contra modus conditionem, quod ex conjecturis, vel ex scriptura, vel ex mente testatoris, vel demum ex natura ipsius rei legatæ depromptis, solerter inquirendum est. Sed quod mirari licet, cur Tribonianus ad hanc speciem adstruendam eo Modestini exemplo usus est, quod undique pagana superstitione scatet? Non ne sexcenta ei poterant exempla occurrere, præter illud ab ethnicis cæremoniis arcessitum? Verum tantum abest ut exemplum hoc quæstionis statum attingat, ut valde turbet, subvertatque. Etenim in veteri quoque jure improbæ conditiones rejiciebantur a legato, hæredisque institutione, ac potissimum a libertate, cui favor summus erat penes Roma-

(a) *L. 44. D. de manumissis testam.*

Digitized by Google

manos. Quæ autem conditio magis improba sub Christianis Principibus, quam ea, quæ vel minimum quid ex pagana religione oleret? Tale igitur est exemplum a Triboniano proditum, ut non solum rem non adstruat, sed evertat potius; quum conditio hæc etiamsi eo nomine nuncupari fas sit, uti improba in Religione Christiana omnino rejiciatur. Vide igitur quam absurde ex Modestino exemplum illud in jus novum conjectum fuerit, quod a lege ipsa reprobatur damnaturque sub Principibus Christianis.

Sed quum lex paganas cæremonias, ac jura Manium meminerit, aliqua de his delibare haud supervacaneum erit, saltem ea, quæ ad faciliorem ejus rei intelligentiam pertinent.

Vulgatissimum est, quot ritibus, cæremoniisque stulta gentilitas rem funebrem celebraret, quantaque religione Manes inferias faciendo veneraretur; maxime vero religiosum censebatur in sepulchris monumentisque lumina ardentia apponere. Immo a funibus accensis dictum funus, tam veteres, quam recentiores quidam arbitrantur. Arbiter in Satyrico de matrona Æphesina hæc scripsit: *Adsidebat ægre fidissima ancilla, simulque & lacrymas commodabat lugenti, & quoties defecerat in monumento lumen renovabat*. Et Dio in larvali illo convivio Domitiani: *Primum omnium juxta unumquemque columnam collocat, factam instar sepulchri, in qua nomen ejus erat scriptum, pendebatque de ea lychnuchus parvus, ut assolet in monumentis*. Mos hic accendendi lucernam in monumentis, ex Ægypto forte Romam commigravit. Herodotus enim sic *lib*. 2. de filia Micerini Regis: *Cui singulis diebus omnifarii odores inferuntur, noctibus perpetuo incensa lucerna astat*. Similis prope res refertur in lege *Titio centum* 71. §. 2. *de conditionib. & demonstrat.*, in qua hæc habentur: *Titio centum relicta sunto; ita ut a monumento meo non recedat*. Ex hoc autem paganorum more, accendendi nempe lumina in sepulchris, commoda mihi paratur occasio explicandi Concilium Illiberitanum, quod tamdiu doctorum torsit ingenia; sic enim habemus in Can. 34. *Cereos per diem placuit in cæmeteriis non incendi; inquietandi enim non sunt Sanctorum Spiritus. Qui hæc non observaverint, arceantur ab Ecclesia*. Non igitur prohibet Concilium cereos ac-

cendi,

cendi, nisi in cæmeteriis. Non ne dicendum propterea id vetitum, ut eradicaretur illa paganorum superstitio accendendi lumina in monumentis in manium honorem? Et quamvis Christiani non ex hac stulta gentilium opinione morem hunc retinerent, quem plerique antiquorum ad Christianum usum bona mente traduxissent, sed ad meritum nostrorum martyrum: ne tamen gentiles crederent a Christianis adhuc religionis suæ dogmata servari, jure merito id a sanctis illis Patribus vetitum.

Vidimus jam quid sibi velint in lege nostra lucernæ accensæ in veteribus monumentis: reliquum est ut illa explicemus, quæ attinent ad præceptum testatoris, nempe, *ut liberti quolibet anno mortis ejus solemnia peragerent*. Plures profecto sunt, qui rem funebrem Romanorum, ejusque ritus omnes accuratissime pertractarunt; neque enim aliud est inter Romanas antiquitates, quod æque cum feralibus illis cæremoniis comparari possit. Quapropter prætermissis rebus aliis, quæ propiora ad legem nostram interpretandam sunt, attingamus. Parentabant veteres sacrificiis, quæ inferiæ appellabantur, Manibus peragendo. Inferias scripsit Festus, sacrificia esse, quæ Diis manibus inferuntur. Sed inferiæ istiusmodi non sacrificia tantum amplectebantur, sed & luctum, & epulas. Itaque sacrificiis Manes placabant: luctu utebantur ad memoriam defuncti colendam: epulæ vero tam defunctorum, quam viventium caussa celebrabantur.

Conficiebantur hæc sacrificia liquoribus, non modo victimis. Liquores erant aqua, lac, vinum, & sanguis. Hinc profecto mensæ, aræque passim in sepulchris erectæ; putabant enim Romani hisce liquorum speciebus animas defunctorum oblectari. Sic Servius in Æneid. versus illos:

Inferimus tepido spumantia cymbia lacte
Sanguinis, & sacri pateras.

Interpretatur: *Ideo lactis, & sanguinis mentio facta est, quia affirmantur animæ lacte, & sanguine delectari.* Ejusque rei rationem vestigans subdidit: *Bene animam lacte, & sanguine dicit elicitam ad tumulum. Lacte namque nutritur corpus post animæ conjunctionem, & anima sine sanguine nusquam est, quo effuso recedit.*

Adde

Adde quod crederent ſanguine etiam manes propitiari. Sane mos apud veteres erat occidendi prope rogos, ubi cremabantur cadavera, hoſtes, deinde ſervos, demum vero, poſtquam humaniores facti ſunt, pecudes illis ſubrogatas. Ex quo ratio certe innoteſcit, cur ludi gladiatorii penes Romanos in re funebri ederentur; quod profecto ſignificavit Apulejus ſcribens lib. 8. *At ego ſepulchrum mei Leopolemi tuo luminum cruore libabo, & ſanctis manibus ejus iſtis oculis parentabo*. Erant præterea & epulæ, quæ in re funebri agitabantur, fiebantque ex fabis, apiis, lactucis, panibus, ovis, lentibus, atque etiam carnibus, pulticuliſque, ſale tamen adſperſis. Ex quibus lucem accipit illud Arnobii lib. 7. adverſus Gentes. *Nam pulticula, thura cum carnibus rapacium alimenta ſunt ignium, & parentalibus conjunctiſſima mortuorum*. Sed iſtiuſmodi epulæ vel publicæ erant, vel privatæ; atque hæ quidem vivorum, illæ vero defunctorum gratia fiebant, atque appellabantur *ſilicernia*. Nihil autem ex his accipi poterat, aut deguſtari, ſed imminuta omnia offerenda erant cum ſilentio Diis manibus; rebatur enim ſtulta gentilitas, defunctorum animas ab inferis excitatas aliquando cibo veſci, & delectari. Quapropter apud Romanos vulgaris illa dira imprecatio, *cœnam e rogo rapere*, qua ſane inimico tantum rei domeſticæ inopiam imprecabantur, ut ad deguſtandas mortuorum cœnas impelleretur.

Epulæ privatæ erant, quæ vivorum gratia parabantur, nempe cauſſa defuncti familiæ, conjunctorumque ejus ſive amicitia, ſive ſanguine. Verum non uno tantum die iſtiuſmodi epulæ dabantur, ſed eaſdem repetebant tertio, ſeptimo, & nono die, quod novendiale dicebatur: aliquando etiam iterabant vigeſimo, trigeſimo, & quatrageſimo non ſine maxima ſuperſtitione. Sed quia in novendiale epulum incidit ſermo, notandum non dictum novendiale, quia novem diebus continuis defunctis juſta perſolverentur, ſed quod nono die finem luctus ille haberet, & familia certo februi genere funebri polluta purgaretur; quod ſacrificium *Exverræ* appellabatur, quemadmodum Faſtus ait: *Exverræ ſunt purgatio domus, ex qua mortuus ad ſepulturam efferebatur*. Hæc ſunt illa mortis ſolemnia in lege noſtra commemorata.

Digitized by Google

Verum quum hæc solemnia publice quoque quolibet anno pro omnibus defunctis mense Februario fieri cœpissent, potentiores morem hunc probantes, & sibi maxime istiusmodi inferias annuas dari voluere. Quin plebei etiam Patriciorum, ditissimorumque exemplum sequuti, in idem frequentes conspirarunt, & quolibet mense, nedum singulis annis, feralia isthæc sacra sibi fieri præcipiebant: quarum sane gratia bona quædam legabant, quorum ex fructibus justa hæc iterarentur, ut patet luculentissime ex lege *Annua* 20. D. de annuis legatis in §.1. in hæc verba: *Attia fideicommissum his verbis reliquit: Quisquis mihi heres erit, fidei ejus committo, ut der ex reditu cænaculi mei, & horrei post obitum, Sacerdoti, & hierophylaci, & libertis, qui in illo templo erunt, denaria decem die nundinarum; quas ibi posui*. Quæ verba sic interpretatur doctissimus Gothofredus: *Nundinæ hic denicales sunt feriæ, & novendialia*. Sed ad rem profecto sunt quamplurimæ inscriptiones, quas collegit vir Doctissimus Gutherus de jure manium, quarum en tibi unam, & quidem appositissimam ad legem nostram illustrandam:

L. IVLIO SECVNDO
VTRICLARIO · COR
C. I. P. A. QVI · LEGAVIT
EIS. TESTAMENTO
SVO · ASS · CC · VT · EX · VSVR. EOR
OMNIBVS · ANNIS · SACRIFIC
IO · EI · PARENTETVR (a).

Ex quibus omnibus usque adhuc dictis, atque ab origine sua repetitis, habes, lector humanissime, Constitutionis nostræ sententiam, quæ sane non nisi ex superstitiosis veterum Romanorum illustratis justis patere poterat.

Sed quum supra Novendiale sacrificium meminerim, post scilicet novem luctus dies, quorum postremo completis ad tumulum solemnibus, funeri finis fieret, familiaque luctu polluta purgaretur: proditur hinc ratio, cur intra has ferias, quæ veteribus dictæ *denicales* a nece nempe, miles a sacramen-

(a) *Lib. 2. cap. 12.*

Digitized by Google

mento militari excusaretur si abesset, reo si desereret vadimonium, neque cautionibus judicio sisti obtemperasset, indulgeretur. Erant quippe atri istiusmodi dies, quibus adeo censebatur polluta familia, ut nil posset auspicato fieri; quare sic ait Columella (*a*): *Nos apud Pontifices legimus, feriis tantum denicalibus mulos jungere non licere, ceteris licere*. Itaque quum Justinianus Novella sua 115. cap. 1. sanxerit ne heres conveniretur a creditoribus intra novem dies a morte defuncti; non ne dixeris eum rem Romanorum funerariam, familiæque lustrationem, quæ impedimento erat, ut dixi, ne quid auspicato fieri posset, respexisse? Non diffiteor, fas esse per aliquot dies luctum peragere; neque superstitiosum esse, si aliquandiu negotia protraherentur, modo a familiæ lustratione, aliisque id genus sacrificiis discesseris: sed intra novem dies nec plus minus, parentalia includi, omniaque negotia interim tantum vetari, hoc profecto est, quod paganam superstitionem aliquo modo sapit. Vide quæso quid de hoc scripserit Augustinus (*b*). *Nescio*, inquit, *utrum inveniatur alicui Sanctorum in Scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos Novendiale appellatur. Unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in gentilium consuetudine*. Qua de re laudandus minime est Tribonianus, qui concinnando sub Christianis Principibus juris corpore, reliquias paganæ superstitionis servatas voluit.

Verum si hucusque dicta cum aliis comparabimus, quæ apertam superstitionem præferunt, eo magis videtur Tribonianus culpandus. Rem age persequamur. In lege 9. D. de rerum divisione, ex Ulpiano hæc refert: *Sacra loca ea sunt, quæ publice dedicata sunt, sive in agro, sive in Civitate sint. Sciendum est locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum Princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit potestatem. Illud notandum est, aliud esse sacrum locum, aliud sacrarium. Sacer locus est locus consecratus: Sacrarium est locus, in quo sacra reponun-*

(a) *Lib.* 11. *cap.* 22.
(b) *Quæst.* 172. *ad Genes.*

nuntur: quod & in ædificio privato esse potest: & solent, qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde evocare. Quot sane verba sunt, tot fere stultæ superstitionis vestigia, quæ cum Christianorum moribus atque institutis minime erant copulanda. Sed quod magis mirandum, id est, quod de exauguratione sacrorum locorum refert ex more priscorum gentilium. Et quidem solemne veteribus id fuit, si forte sacellum aliquod, fanumque exaugurare, sive religione solvere voluissent, Deos inde evocare, quod intellexit Festus quum scripsit (*a*). *Quæ cum ex veteribus in novas evocarentur, septem Curiarum per Religiones evocari non potuerunt*. Et Livius (*b*): *Nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves in termini fano non addixere*. Qua de re vide ex his, quæ sit exauguratio, sive sacrorum evocatio. Quæ autem perversitas tanta sub Justiniano Imperatore, ut referret exaugurationis ritum, qui in paganorum more erat, quum ea potius referri debuissent, quæ Sacri Canones pro Christiana veritate invexerant?

Sed porro pergamus. Celeberrima est lex *Sed si vir* 31. D. de donationibus inter virum, & uxorem, ubi legimus in §.8. & 9. *Si vir uxori munus immodicum Kalendis Martiis, aut natali die dedisset, donatio est: sed si impensas, quas faceret mulier, quo honestior se haberet, contra est. Non videtur locupletior facta esse mulier, si aut in opsoniis, aut in unguentis, aut in cibariis familiæ donatam sibi pecuniam impenderit*. Omni procul dubio lex hæc latet in obscuro, nisi lucem a veteribus Romanorum moribus ad eam illustrandam arcessemus. Itaque videamus brevi, quinam fuerit *dies natalis*, quæque *matronalia*, quæ Kalendis Martii agebantur. Mos Romanis fuit, ut quotannis natalem suum celebrarent, de quo hæc Div. Augustinus (*c*): *Considerato quæso, quando aliquis homo potens, aut nobilis natalem suum, aut filii sui celebrare desiderat, quanto studio ante plures dies quidquid in domo sua sordium inve-*

(a) *Lib.* 11.
(b) *Lib.* 1.
(c) *De tempore serm.* 1.

nerit, ordinat emundari, quidquid ineptum, & incongruum projici, quid utile, & necessarium præcipit exhiberi. Domus etiam si obscura fuerit dealbatur, pavimenta scopis mundantur, & diversis respersa floribus adornantur, quidquid etiam ad lætitiæ animi, & corporis delicias pertinet, omni sollicitudine providetur.

Solebant autem diebus his natalibus cognati vicissim, & amici munera dare, & accipere. Ecce tibi Martialem ita scribentem (*a*):

Natali tibi, Quinte, tuo dare parva volebam
Munera: tu prohibes; imperiosus homo es.

Inter ea imprimis mittebantur aves (*b*), annuli, lunulæ, aliaque hujus generis ad mundum muliebrem pertinentia. Præterea erat dies *Nominum* a die natali diversus, eratque in puellis ab ortu suo octavus, in pueris nonus; puella enim & puer lustrabantur, unde dies lustrici, ac nomina imponebantur. Qua de re sic Festus scripsit: *Lustrici dies infantium appellantur, puellorum octavus, puerorum nonus, quia his lustrantur, atque eis nomina imponuntur.* Sed fiebat hæc lustratio, impositioque nominis variis adhibitis solemnitatibus. Expiatum enim infantem, & adversus fascinum probe præmunitum eximebant cunis, & per ædes ditissimorum Civium, & per Deorum, Dearumque templa, cum boni ominis caussa, tum religionis ergo circumferebant: deinde vero indebatur nomen, atque ad convivium propinqui adhibebantur. Denique intra tricesimum a nativitate diem professio natalitia ad Acta fiebat: donaque, & munera infanti, ejusque matri mittebantur.

Habes ex hucusque dictis diei natalis solemnia, ejusque discrimen a die nominum. Verum quia in hac tractatione, quidquid asseritur legibus comprobare mihi constitui, ne incepto desim, rem, qua de agimus, jure Romano confirmare consilium est. Quærens Paulus in l. *cum plures* D. de administratione Tutorum, qua ratione tutor se gerere debeat in administrandis

(a) *Epigram. 9. ver. 54.*
(b) *Idem Epigr. 9. ver. 56.*

Digitized by Google

dis rebus pupilli, hæc ait §. 3. *Cum tutor non rebus dumtaxat, sed & moribus pupilli præponatur, in primis mercedes præceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet .... solemnia munera parentibus, cognatisque mittet*. Quæ autem sint hæc solemnia munera certe veteris scholæ interpretes ignorarunt, sed ex dictis humanissime lector tute intelligis. Itaque sunt munuscula illa, quæ invicem cognati natali die sibi missitabant, quæque ex more recepto adeo invaluerant, ut necessario mittenda essent etiam a Tutoribus, quibus alioquin res pupilli distrahere minime fas est. Sed non minus præclara est lex *cum quidam* 23. D. de annuis legatis. *Cum quidam Decurionibus divisiones dari voluisset die natalis sui, Divi Severus, & Antoninus rescripserunt, non esse verisimile testatorem de uno anno sentisse, sed de perpetuo legato*. Qua ex lege patet, quosdam adeo perpetuitatem nominis sui peroptasse, ut, ne memoria eorum periret, præceperint etiam post mortem diem natalem celebrari, ad hoc muneribus constitutis, quæ mos erat elargiri diebus natalibus. Itaque nomen *divisiones* in lege hac idem valet, ac distributiones, sive natalitiæ largitiones.

Inspecto jam more de natali die celebrando, reliquum est, ut de *matronalibus*, ad legis superioris intelligentiam, pauca dicamus. Erant matronalia festa illa, quæ matronarum gratia Kalendis Martiis agebantur a viris, qui Junoni pro conservatione conjugii supplicabant, deque collatis beneficiis gratias referebant; sicuti & mulieres idem pro viris faciebant diebus *saturnalibus*. Tunc igitur temporis mos item erat munera dare vicissim, atque accipere; quare Tertullianus inquit (*a*): *Januariæ, & brumæ & matronales frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, convivia constrepunt*. Et Martialis (*a*):

Scis certe, puto, vestra jam venire
Saturnalia, Martias Kalendas:
Tunc reddam tibi, Galla, quod dedisti.

Quum

(a) *De idolatria*.
(b) *Lib. 5. Epigr. CX.*

Quum igitur vulgo diebus his mutuo munuſcula dari ſolerent, dubitandi cauſſa emerſit, utrum viri donatio uxori facta, quæ ſolitas, ſtataſque horum dierum largitiones exceſſerit, inter ſolemnia munuſcula haberi debeat: an vero ea ſit, quæ a legibus virum inter, & uxorem vetatur. Et Juriſconſultus ait donationem eſſe prætextu muneris ſimulatam, ut legi fraus fieret. Sed in hac ſpecie ex his, quæ diſſeruimus vide, quam male ſe geſſerit Tribonianus. Agebatur hic de fucatis munuſculis, quibus legi fraus fieret. Non ne ſexcenta alia ei præſto erant exempla, quibus id poterat illuſtrare? Quid ergo reſponſum opus fuit a Pomponio de vetuſta paganorum religione petitum, nempe de feſto matronalium, quod in Junonis honorem agebatur, uſurpare?

In titulo *de bonis eorum, qui ante ſententiam mortem ſibi conſciverunt*, quærit Papinianus, an, & quando bona eorum, qui mortem ſibi ipſis inferunt, Fiſco addicenda ſint. Atque hac præmiſſa diſtinctione, metu ne pœnæ ob ſceleris conſcientiam, an vero vitæ tædio quis ſibi mortem conſciverit, ſic quæſtionem tranſigit: Si metu pœnæ ſibi manus violentas intulerit, Fiſco eſſe bona ejus adjudicanda; aliter vero, nempe ſi tantum vitæ tædio, atque (*a*) adjecta hac ratione: *Qui rei criminis non poſtulati manus ſibi intulerint, bona eorum Fiſco non vindicentur: non enim fati ſceleritatem eſſe obnoxiam, ſed conſcientiæ metum in reo veluti confeſſo teneri placuit*. Porro autem cur bona eorum, qui præter crimen mortem ſibi inferebant, publicanda non eſſent, ratio eſt, quia apud Romanos ex Stoicorum omnium ſententia hæc fas erat. Ecquis eſt, qui æque ferat Tribonianum ſententiam hanc Papiniani in compilationem ſuam conjicientem? Par ne fuit ſub Principibus Chriſtianis abſurdum gentilium Philoſophorum dogma juris corpori inſerere? Deus quippe, qui nobis vitam dedit, ipſe ejuſdem moderator & arbiter eſt. Itaque ſatis non fuit Triboniano ritus paganorum quaquaverſus in corpore juris diſſeminare, quin & dogmata adlibuerit eorumdem adferre. Quam igitur neceſſe eſt, ad

(a) *L.* 3. §. *Papinian.*

ad absolutam juris Justinianæi intelligentiam, historiam veteris Romanorum religionis internoscere, quum Tribonianus non solum ritus, sed etiam dogmata illorum in novum jus conjecerit? Opus sane præclarum aggrederetur, qui leges omnes e paganis ritibus perperam a Triboniano depromptas colligeret in unum, easque explicaret, ut jus novum ita a veteribus superstitionibus emendaret.

In lege *Aut facta* D. de pœnis idem Tribonianus hæc refert §. 8. de cæde imprudenti: *Eventus spectatur, ut a dementissimo quoque facta: quamquam non minus lex eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum qui occiderit, puniat: & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum Poetarum scriptum est*. Istiusmodi expiandi cædes etiam imprudentes frequentissimus fuit penes Græcos, ac Romanos usus, quum crederent manes numquam quiescere, nisi occisor sacro aliquo eos placasset; de quo vide Gutherum de jure manium, & Kirchman de funeribus Romanorum. Quare minus recte sententia hæc relata est ab Triboniano in jus novum, quod depurgatum omni a superstitione esse debebat. Fateor profecto quædam Concilia cædem etiam inopinatam pœna Canonica affecisse, ut Illiberitanum Can. 5. Epaonense Can. 34. Basil. Can. 57. Can. Apost. *66*. Attamen hæc omnia sine ulla superstitione, sed ad homicidii tantum horrorem incutiendum, nempe ut fideles adverterent, quam grave id criminis sit, si imprudens adhuc canonica pœna mulctaretur. Ex quibus omnibus usque adhuc dictis pernosse licet, plures illas leges sine notitia Religionis veterum Romanorum, intelligi ulla ratione non posse.

Atque hæc sunt, quæ ad perfectam juris scientiam dicenda putavi, probationibus plerumque ex ipsis legum fontibus desumptis. Operæ nunc pretium facturum puto, si ad susceptæ disputationis partem alteram accedam, quæ tota profecto in Romana jurisprudentia sub Cæsare Augusto Imperatore illustranda seorsim impenditur. Quum enim alia sit Respublica Democratica, ac Monarchica, ac proinde leges aliæ alii formæ accomodentur; necesse fuit ut & jurisprudentia Augustalis longe ab illa, quæ ante vigebat, distaret. Quo discrimine

Digitized by Google

ne posito, par æquumque est, ut postquam generatim de Romana jurisprudentia loquuti sumus, juris nunc illius species, postquam scilicet libertas extincta est, peculiari ratione inspiciantur.

Finis libri Primi.

Digitized by Google

JOSEPHI TOSCANO MANDATORIZZO.

De Romana Jurisprudentia sub Cæsare Octaviano Augusto

LIBER II.

PROLEGOMENON.

Uod plerumque iis, qui Terrarum Orbem peragrant, & mihi rerum historiam ab ineunte ætate perlegenti contigisse fateor. Illi quidem huc atque illuc properantes, quum oculos insatiabili cupiditate affatim pascere festinent, nihil distincte cernunt, nihil distribute dijudicant, nihil pro dignitate admirantur: ubi vero, signo veluti receptui dato, se ex longo illo, vagoque itinere, aliquo, ut quieti tandem consulant, receperint; tunc sane tamquam in tranquillo portu consistentes se colligunt, omniaque quæ antea raptim, confuseque conspexerant, in memoriam revocantes, articulatim dividunt; missisque ceteris, ut memoratu indignis, magnifica quæque, atque admirabilia prædicant, extolluntque. Haud profecto secus me olim in veterum monumentis evolvendis gessisse memini: in rerum enim publicarum fatis, in Imperiorum mutationibus, virorumque illustrium fortuna nihil aliud, quam mentem multiplici illa rerum vicissitudine, ac varietate oblectare curavi. Sed postquam ex musis mansuetioribus ad severiores me recepi, tum vero cogitatione, quæ antea animi tantum gratia in hoc Orbis Terrarum theatro perlustraveram, repetens, pernovi demum

quanta ubertate atque opulentia amœniores literæ, historiæque affluerent. Cuncta enim, quæ antea uno veluti haustu, ac permiste imbiberam, in suam quæque sedem tribuens, & quæ utilia essent atque frugifera, ab iis, quæ anicularum erant oblectamenta, secernens, vidi tandem amplissimam inesse segetem, cum disciplinis omnibus comparandis, tum gravissimis rebus sustinendis. Etenim in historia, quæ veritatis lux est, Theologus firmissima dogmatum nostrorum adjumenta intuebitur, continentem nempe in Patruum testimoniis traditionem, non intermissam Episcoporum successionem, sanctissima Conciliorum decreta, gravissimasque Ecclesiæ in hæreticorum deliramentis profligandis sententias. In historia, quæ vitæ magistra dicitur, juris publici studiosus consonas hominum opiniones dignoscet, easque, in quibus cultissimæ quæque, optimeque moratæ gentes convenerint, aut dissentierint, quidque integra, communisque ratio omnibus concorditer præceperit, aut prohibuerit, intuebitur. Itemque vir civilis in historiæ vetustatis nunciæ annalibus opulentissimorum Regnorum ortus, eorumque occasus, unde eorundem vicissitudines, quibusque de causis steterint, vel corruerint, intelliget. Ac denique ab historia jurisprudens lucem plurimam mutuabitur ad legum vim virtutemque introspiciendam; ex rerum publicarum scilicet indole, ex philosophorum scitis eo advectis, ex populorum natura & moribus, ex locorum ingenio, temporumque, quibus civitates conditæ sunt, varietate. Hanc profecto esse historiæ vim, si antea quidem videram, maxime vero ex quo tempore ad forum accessi, atque ubi ad hanc potissimum, quæcunque ea sit, opellam animum appuli, plane exploratæque expertus sum; ut unam sane hanc viam, qua ad intima juris adyta permeemus, expeditiorem, ac quasi compendiariam patere pro certo affirmem. Hac præsertim meas has lucubrationes aggressus sum, eademque, si annuant superi, finem exoptatum attingere mihi polliceor. Itaque quum libro primo Romanæ jurisprudentiæ intelligentiam ex historicis fontibus universe hauserim, hoc altero singulatim, imperante scilicet Augusto, institutum eadem historia duce & auspice persequar. Sed in hac, quam mihi consti-

sti-

stitui, sparta exornanda, nobilissimorum pictorum in viris summis assimilandis morem imitabor. Hi enim quemadmodum cetera minus curantes, oculos maxime vultumque, ubi animi vis, virtutesque, ac vitia, tamquam in sedibus suis, optime dignoscuntur, solent referre; ita nos Romanam historiam, quantum leges spectat, percurrentes, missis aliis omnibus, de eo tantum, quod ad splendidissimam virtutem illam attinet, qua homo propius Deo, rerum omnium moderatori, atque arbitro accedit, hoc est de Justitia verba faciemus.

Igitur quum leges civili regimini, populorum moribus ingenioque, loco, & tempori, ut sæpe dictum est, respondere debeant, ut Augustanam Jurisprudentiam probe, & per caussas suas intelligamus, res Romana sub eodem Augusto, tam publica, quam privata in propatulum proferenda est. Si enim vetus illa Reipublicæ popularis forma, quæ jamdiu invaluerat, in novam, & monarchicam jam tamdem conversa est; & ratio omnis regiminis tunc temporis mutanda fuit, ut alii essent, ac antea Magistratus, alia fori consuetudo, aliæ demum leges, quæ recens institutæ politiæ congruerent. Itaque civili Romanorum vita sensim ad novam Reip. formam traducta, immutata omnino Urbis facies visa est, omniaque novata; quamvis, ut fucus vulgo fieret, cuncta latenti quodam religionis arcano involvebantur, ne libertas, quam perdite deperibant, amissa videretur.

Nos igitur ut ordine & ratione de re disseramus, physicorum consuetudinem profecto sequemur. Quemadmodum enim illi non res tantum naturales, earumque naturam speculantur, sed omnium horum etiam caussas rimari alte solent; ita profecto viri politici est, non modo rerum publicarum statum mutationesque scrutari, sed maxime rationes, atque initia a sedibus suis repetere. Hinc quum sub Augusto Monarchia inceperit in Romana Republica, neque id uno eodemque temporis momento, sed paullatim ac veluti per cuniculos, meum esse existimavi statum Romanæ Reipublicæ a consulari Imperio ad Octavianum usque strictim in hisce prolegominis persequi, ut ex ipsamet rerum constitutione pa-

Digitized by Google

lam fiat, cur, & quibus ex caussis sub Augusto novam Roma induerit formam, unde ea jurisprudentia invecta, quæ per id tempus Romanorum moribus responderet. Rem igitur, ut propositum est, aggrediamur.

Urbem Romam principio Reges habuere, quorum tamen potestas ad Tarquinium superbum usque valuit: eo etenim ob filiorum sive verum, sive confictum crimen e Regno expulso, Consulare imperium per subdolas Patriciorum artes invectum fuit, nomine tenus tantum e Regio discrepans; ita ut sicut antea unus Rex erat, ita deinceps duo, sub diverso licet nomine, forent. Sed, ut in superiori libro sat probavi, Servius Tullius, quo sibi Patricios, Primoresque Civitatis alliceret, plebe non invidente, aristocratiam in Urbem Populi distributione per classes, & centurias miro artificio invexerat: per hanc enim, populo per centurias suffragia ferente, summa profecto rerum penes Patricios erat, & ditiores, quorum plures erant classes & centuriæ; contra vero ceterorum quum pauciores centuriæ essent, quamvis in belli pacisque muniis faciendis vincerentur, invidiæ id sibi non erat: quippe tributorum onera a pauperibus maxime in ditiores inclinabantur, quando non amplius viritim, sed pro censu & centuriarum ratione tributum pendi statutum erat. Porro autem hæc Aristocratiæ ratio per Servium ad Patriciorum commodum inita, eadem ad Consules transmissa fuit, ut ejectis Regibus, eosdem consulum nomine mansisse, Primoresque Patriciorum, apud quos summa potestas esset, in eorum locum successisse certo affirmes.

Sed ne plebs rem persentisceret, & in Consulari Imperio Regiam Majestatem, quam maxime horrebat, agnosceret, Consules quam solerter cavebant. Quid ad Regiam hanc potestatem occulendam Valerius Poplicola non est molitus? Quas subdolas ad hoc non iniit rationes? Vocato ad concilium Populo, fasces submitti jussit, tamquam hominium, quod ei veluti rerum moderatori præstaretur. Quumque domum in edito Urbis loco sibi ædificandam curavisset, vulgatoque hinc rumore, regnum ab se affectari, statim eam dirutam voluit: atque ita vitandæ suspicionis caussa modo huc modo illuc

illuc divertens, populo ostendit adeo Consulem a cupiditatis Regni crimine abesse, ut ne esset quidem, quo se ad habitandum reciperet.

Mirum autem est, quam populares leges tulerit. Vetuit ne quis Populi injussu Magistratum gereret, sacrandumque caput ejus, qui secus egisset, speciose dictitans, supremum rerum omnium arbitrum populum esse. Prohibuit, quominus Consul in caput Civium jus diceret, & si verberibus civis damnaretur, posse eum jussit ad populum provocare. Voluit demum, ut quæstores a populo creandi publicæ pecuniæ præessent, ne quid esset, quod Consulis animum vel fortem constantemque remitteret, vel pravum, insolentemque ad libertatis perniciem urgeret. Hæ fuerunt leges Valerii, quibus aliquantulum Consulare Imperium minuit, sed ut diuturnius illud redderet, magisque firmaret.

His artibus plebs delinita quievit parumper. Sed sentiit demum Regiam jam potestatem in Consulare nomen recidisse: etenim honoribus omnibus uni Patricii persungebantur, penes eosdem rerum sacrarum cognitio; judiciorumque vis, atque norma a Consulum voluntate pendebat. Præter hæc bonis omnibus militiæ inter sudores & vulnera partis Patricios solos locupletantibus, ea semper omnium egena inopia summa laborabat. Hæc profecto in caussa fuerunt, quapropter viribus omnibus adnisa fuerit, ut tantam Consulum potestatem vel labefactaret, vel saltem minueret. Hinc in sacrum montem, finitimo ingruente bello, secessit; negavitque ad Urbem sese redituram, nisi crearetur magistratus plebejus, cujus potestas ea esset, ut intra mœnia patriciorum in Civium libertatem vim impediret. Atque hic Tribunus plebis fuit, qui deinceps adeo per fas, perque nefas crevit, ut Consules ipsos carceri manciparet, quique tot tantasque calamitates in Urbem importavit, ut Respublica sæpe concidisset, nisi fato quodam esset ab interitu erepta. Neque Magistratu hoc a Patriciis per vim extorto plebs stetit: ad id etiam vires suas, animumque appulit, ut jus certum statueretur in Urbe, neu deinceps Consulum voluntas judiciorum regula esset: quapropter leges duodecim tabularum partim ex

Græ-

Digitized by Google

Græco jure excerptæ, aliæ ex Romanis consuetudinibus proficiscentes vulgatæ sunt. Ecce tibi quot modis, quotque viribus plebs imperium consulare discerpere conata sit.

Verum non deerant Patriciis subdolæ artes, quibus plebem eluderent, quæque ei concessa fuerant, irrita facerent. Nam anno ducentesimo quinquagesimo nono Dictator creatus fuit, hoc est supremus ille Magistratus, qui sex licet menses, tanta tamen polleret potestate, ut cives necare, & verberare, & in Senatores, Consules, atque in Tribunos ipsos sine provocatione animadvertere impune posset. At enim cur plebs in comitiis per sua suffragia passa est, ut summus hic Magistratus ex Patriciorum ordine diceretur? Vidit sane illum nonnisi suadente necessitate, & per semestre tantum tempus creari, eoque imperante, Senatus interim, Consulumque potestatem interquiescere: atque hac profecto de caussa sic facilem præbuit assensum. Sed eam opinio fefellit: non enim animadvertit Dictatorem creatum iri, quoties nempe Senatui videretur, hoc est supremum hunc Magistratum dictum iri, quum jura omnia Patribus libuerit mutare, atque subvertere: nam, ut innuimus, Dictatore creato, Magistratuum omnium vis atque potestas intercidebat, ac jura sive publica, sive privata conticescebant.

Quamobrem plebs pacta omnia cum Patriciis inita, per eorumdem technas in irritum cecidisse videns, aliam atque aliam viam semper in diem furens aggressa est, ut imperium Consulare infirmaret. Petiit igitur, evicitque instando, ut Comitiorum forma mutaretur, ac Tributa comitia denuo instituerentur: & quidem sicut in centuriatis omnia ad Patriciorum arbitrium expediebantur, quum plures essent eorum centuriæ, quam plebis; ita in his maxime plebs valebat, quum tot essent suffragia, quot capita. Quin res ulterius processit: quum enim sæpe antea experti essent, facile sibi esse cuncta, quæ vellent, data quandoque occasione, a Patriciis per vim metumque extorquere; id etiam efflagitarunt, ut honorum fierent participes, sibi cum Patriciis matrimonio jungi liceret, juris dicundi potestas communicaretur, utque sua scita omnes cujuscumque ordinis tenerent.

His

Digitized by Google

His omnibus accessit deinde summus honor consulatus, ac demum Dictaturæ, quæ firmissima fulcra erant Patriciorum auctoritatis. Nam anno Urbis tercentesimo octogesimo sexto Sextius ex plebe Consul fuit, & anno tercentesimo nonagesimo primo Martius Rutilius item plebejus Dictator dictus est. Itaque plebe tot honoribus cumulata, tantaque potestate aucta, factum, ut sicuti prisco jure nil ratum, nil firmum esset, nisi Senatus accederet auctoritas, ita recenti jure omnia essent infirma, si plebi non adlubescerent.

Imminuta nimium Patriciorum auctoritate, ob Consulatum potissimum, ac Dictaturam cum plebe communicatam, tanto vulneri medendo sedulo consultum est: atque id assequuti tandem sunt, ut Prætor saltem, atque Ædilis curulis ex ordine patricio crearentur. Tritum autem satis est, quanta vi & dignitate polleret Prætor: eo enim ejus potestas evecta est, ut sub formularum technis, atque vocabulorum novitate, & aucupio, leges abrogaret, æquitatisque nomine suppleret. Neque minor Ædilis potestas erat: nam is publicos ludos, quibus adeo Populus Romanus oblectabatur, curabat, templa, & ædes inspiciebat, atque ut cetera mittam, rebus venalibus jus dicebat. Sed nec diu hi Magistratus penes unos Patricios mansere, quum anno Urbis quadringentesimo secundo fuerint jam cum plebe communicati. En honores Romanos nunc penes Patricios, nunc vero apud plebem, prout cujusque ordinis vires in civilibus factionibus magis valerent. Sed advertas velim, quæ mala, quot quantæque calamitates ex his obortæ: id enim agebant Patricii, ut a plebe extorta per civiles motus eriperent. Contra plebs viribus omnibus nitebatur, novas semper insidias ad defatigandos Patricios excogitando, ne partos honores amitteret.

Sed abs re hic non erit pernosse, cur plebs antequam honorum omnium particeps fieret, non adeo frequentes exciverit motus, quemadmodum sane quum par facta fuit Patriciis. Siquidem ex hoc tempore adeo quies publica turbata, ut nonnisi uni imperio delato potuerit publica salus reparari. Hujus profecto rei rationem prodit nobis Aristoteles

Digitized by Google

les (a), cujus verba hic excribere placet. *Mutantur*, inquit, *Respublicæ etiam quum Civitatis partes, quæ contrariæ esse videntur inter se, coæquantur, ut divites & Populus: media vero pars est exigua, vel nulla. Nam si alterutra pars longe excellat, reliqua adversùs eam, quæ aperte sit potentior, non solet periclitari*. Quæ sane verissima sunt: nam ordinum æquatio, per quam omnes sunt pares, id efficit, ut alius alii parere detrectet; unde sane civiles motus erumpunt: plebs enim in honorum jure Patriciis æquata, haud facile in officio contineri posset. Quanto igitur sapientius se gessit Romulus, qui Rempublicam ita instituit, ut Patricii longe plebem antecellerent, neu tamen exercerent Magistratus, nisi per Populi suffragia in comitia coeuntis, ut hoc statuto inter utrosque temperamento, rebus novandis occasio non esset? Atque hinc intelligimus, cur Cicero, aliique summi viri in Romana Republica optaverint, ut medius ordo, scilicet Equitum, aliquanto eveheretur: erat enim hoc remedium præsentissimum, ut inter Patricios, ac plebejos frenum quoddam injiceretur, ne contra Reipublicæ formam potentiores novas res molirentur. Sed redeamus in viam.

Jam plebs æquato rerum omnium jure, Patriciorum voluntatibus obsecundare indigne ferebat. Sed quum nihil valeant honores, si absint vires, fortunarumque copia præsto non sit, hinc animum intendit, ut partis honoribus ex Patriciorum bonis tandem ditesceret: qua de re vulgatam legem agrariam toto conatu adnisa est rogari, justitiæ æquitatisve commento ingeniose quidem objecto: obtendebat enim par æquumque non esse, tot agrorum jugera viribus suis, laboribusque Reipublicæ parta unis tantum Patriciis deferri. Sed videns Senatus legem hanc malorum esse fœcundissimam segetem, quot deinceps experientia rerum magistra perdocuit, ne per seditiosos Tribunos rogaretur, impedivit: sed per Licinium potius Stolonem cavit, ne quis plus quingentis jugeribus agri possideret. Lex autem hæc quamvis aliquantulum plebis furorem potuisset lenire, parum tamen profuit, quum ipse Sto-

(a) *Lib. V. cap. IV. Politic.*

Digitized by Google

Stolo ejus criminis reus factus fuerit, simulata licet filii emancipatione, ut legi suæ fraudem faceret. Ex quo sane ratio proditur quantum jus valeat, quum præsto sit potentia, quæ possit illud subvertere.

Mirum autem est, quot turbas lex hæc in Romana Republica exciverit. Tribuni enim ut plebem sibi allicerent, sæpe eam rogare nisi sunt; neque deerant ex Patriciis, qui sane novitatum cupidi, quo plebis gratiam inirent, eidem faverent. Sed satis pervulgatæ sunt Gracchorum seditiones, Tiberii scilicet & Caji. Et quidem Tiberius, ut cum bona utriusque gratia res componeretur, rogavit, ut lex agraria valeret in posterum, nulla habita de ante actis ratione. Sed ne id quidem Patriciis adlibuit, qui legem hanc de medio tolli omnino exoptabant. Hinc Tiberius factus summopere Senatui invisus, ut Patriciorum insidias evaderet, magis magisque plebis gratiam sibi captare curavit: quapropter leges rogavit ad labefactandam Aristocratiam appositissimas.

Jussit igitur stipendia militaria brevius contrahi, atque ad dirimendas controversias tot ex Equestri Ordine legi Judices, quot ex Senatoribus erant; atque ex omnium Magistratuum sententiis ad Populum provocari. Vide hinc ad effringendam unius ordinis potentiam, quantum valeat, medium ordinem quadam vi pollere. His perlatis legibus, quæ Patriciis non parum detrahebant, Tribunus plebis per illorum fraudes interfectus fuit, & quidem coram ipsa plebe, quæ adeo eum prosequebatur. Successit ei Cajus, qui non solum superiores leges repetitis rogationibus tulit, sed & nova capita adjecit, quibus eorumdem auctoritas labefactaretur; nempe ut omnes habitatores Latii Cives Romani essent; utque Civitate Romana potirentur Latinorum coloniæ, quarum quæ jus suffragiorum in Magistratibus creandis non haberent, in rogandis tamen legibus suffragarentur. Atque hoc, ut plebis in comitiis suffragia augeret, cujus profecto gratia Latium ultra Alpes extendit, quo plures essent illi, quos veluti hostes in comitiis contra Patricios armaret. Demum jussit a Senatu judicia ad Equestrem ordinem transferri, hanc obtendens caussam, quod tunc temporis Patres innumeris ob-

Digitized by Google

voluti criminibus, alii peculatus, alii repetundarum, ambitus demum alii, potissimum rei id in judiciis suis agebant, ut indulgentissime sibi invicem parcerent. Ad id apposite Cottæ, & Acilii exempla in medium afferebat: hi enim ingentibus criminibus convicti, judiciali tandem poena ab iis soluti per Urbem discurrebant. Quibus sane a Cajo peractis, supremaque potestate ad Populum translata, mirum quantam apud eum gratiam iniverit. Sed hac eadem de caussa misere occubuit. Nec tamen duorum Gracchorum cruenta cædes civilibus seditionibus modum imposuit; quæ profecto adeo deinceps percrebuerunt, ut per Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompei, Octavii atque Antonii discordias funditus res Romana perierit, nec nisi sub eodem Octavio demum in novam formam revixerit.

His præmonitis, atque ex historiæ monumentis deprompptis, opportunum jam esset novum Augusti regimen, eique respondentem jurisprudentiam auspicari. Sed quum nondum illius caussæ ex iis, quæ dicta sunt, satis exploratæ perspectæque sint, eas ante omnia pressius pertingere satius duxi. Duo igitur in his Prolegominis pervestiganda supersunt, scilicet Monarchiæ Romanæ initia, atque ejusdem caussas: quibus profecto expositis, in proclivi erit Augusti in Republica gerenda rationem, ejusque leges recens conditas intelligere, quando principiis perspectis, facili negotio ad consequentias devenitur. Sed quum initia Romanæ Monarchiæ a Sylla primum, a Julio Cæsare deinde repetantur, ab his orationem instituere operæ pretium duco.

CA-

Digitized by Google

CAPUT I.

De Romanæ Monarchiæ primordiis.

§. I.

De Rerumpublicarum conversionibus.

HUmillima quæque, & minima si forte contingat, ut a priori statu alio transeant, id sane neque per se fit, neque uno eodemque temporis momento. Et quidem caussæ præeant opus est, quibus ea paullatim deficiant, ac veluti per gradus contabescant, ut in novam deinde formam convertantur, aliamque prorsus induant speciem. Quod quum ita natura artificiosa omnium matre comparatum sit, idem profecto sub Cornelio Sylla contigisse in Romana Republica statuendum est. Quum enim is neglecta veteri Aristocratia, & Democratia, Monarchici Regiminis fundamenta prior jecerit, idque deinceps Cæsar, & Octavius confirmarint, a caussis suis id profectum pro certo affirmo, nec casu quodam, aut temere accidisse existimandum. Has ego caussas Romanæ Monarchiæ rimari quum statuerim, abs re haud puto fore, si, antequam intima ejus adyta ineamus, de Rerumpublicarum vicibus, ac mutationibus verba faciamus.

Mutantur Civitates, atque in alias, aliasque regiminis formas dilabuntur vel interna, vel externa vi: illa quidem propter civium seditiones, hac vero ob hostes, qui rerum potiti imperium, quod magis visum, in victos exercent. Quod spectat civiles seditiones, in memoriam revocandum est, tres esse cujusque Civitatis ordines: alii enim ditissimi sunt, alii proletarii, sive capite censi, alii demum, qui medium inter hos obtinent locum. Itaque in civilibus motibus inspiciendum est, quinam ordo seditionem faciat, quibusque ex caussis ad res novas impellatur: alii enim alia de caussa nova moliuntur. Sed ut enucleatius res pernoscatur, variæ Rempublicarum formæ distinguendæ sunt. Imperium, ut alibi dictum est, vel Aristocraticum est, nempe paucorum, &

optimatum; vel Democraticum, sive Civitatis in comitiis coeuntis; vel Monarchicum, si summa rerum unus potiatur. Ad hæc Democratia ipsa duplex est, moderata, & popularis: in priori quidem generis & census in publicis honoribus ratio habetur; in altera vero omnia promiscue se habent, atque ex æquo omnes participes fiunt regiminis.

Jam vero si Democratia sit moderata, Patricius, & plebejus uterque novis rebus studet, alius ut fiat mere popularis, alius vero, ut in Aristocratiam dilabatur: iidem hoc agunt in Aristocratia, nempe ut Democratia fiat plebejus, Patricius autem, & dives vel ut in sua forma maneat, vel in Monarchiam vertatur. Attamen quum hæc omnia luculentissime explicaverit Aristotiles (a), a quo majori luce illustrantur, ejus verba transcribenda sunt; ait enim: *Primum autem existimare oportet multas initio Reipublicæ administrandæ formas extitisse, quum inter omnes quidem conveniat id quod justum, idque quod proportione æquale est, esse spectandum. Sed ab hoc aberrant, quemadmodum & prius dictum est. Democratia enim orta ex eo est, quod qui quavis re pares essent, se simpliciter pares esse existimarent. Nam quia similiter liberi sunt se simpliciter æquales esse putant: Oligarchia autem ex eo nata est, quod qui sunt una aliqua re inæquales, se omnino inæquales esse putant. Quia enim copiis rei familiaris alios superant iccirco se simpliciter inæquales esse autumant; inde fit ut illi quidem proinde ac si sint æquales omnia æqualia sibi tribui æquum esse censeant; ii proinde quasi sint inæquales superiora omnia habere studeant. Nam quod superat inæquale est. Habent igitur omnes hæ Reipublicæ administrandæ formæ aliquid juris, sed simpliciter pravæ sunt, & propter hanc caussam quum utrique non pro sua existimatione, suaque opinione Reipublicæ administrationis sunt participes seditiones inter eos commoventur.*

Ex quibus verbis proditæ jam tibi sunt mutandorum imperiorum rationes; idque ex ipsamet eorum natura patet. Quum enim, ut dictum, in democratia moderata ratio eadem sit Civium libertatis, & æqualitatis, non sine tamen quodam eo-

(a) *Lib. V. Politic. cap. I.*

eorum discrimine in honoribus, atque judiciis, ex hoc ipso sæpe seditio oritur, quum Patricius, & dives superior in rebus quibusdam, in ceteris omnibus superior etiam haberi cupiat; contra plebejus par in ceteris, æque liber in omnibus esse velit. Hinc sane ille ad aristocratiam Rempublicam verti, hic autem ad democratiam popularem delabi student. Huc propemodum laudati auctoris sententia recidit, quæ profecto digna tanto viro est. Nam in Romana Republica a Romulo usque, qui in ea democratiam moderatam instituit, quot quantasque seditiones plebs & Patricii exciverunt? Hi quidem propter magistratus, quos gerebant, plebem sibi æqualem adspernabantur, ac proinde aristocratiam anhelabant, nihilo vero minus plebejus obstrepebat, honores, & commoda unis Patriciis cedere indigne ferens; se vero militiæ laboribus fessum, vulneribusque confectum hisce omnibus privari. Hæ sunt civilium discordiarum in democratia moderata caussæ. Videamus modo eas, quæ Aristocratiam obturbant. Hanc sane totam ratio generis, census, & virtutis constituit: quare quo majori quis divitiarum copia affluit, eo magis ceteris dominari studet, ut Crassi, Luculli, Pompeji, & Cæsaris testantur exempla. Immo vero si quis ob diuturnos honores, ob bella confecta, hostesque debellatos, ceteros antecellat, is eo se dignitatis evectum intuens, alios sibi pares indignatur, & aristocratiam aversatus, Monarchiam affectat, uti factum a Sylla, Cæsare, ac demum ab Antonio, & Octavio legimus.

Indicatis qui seditiones movent, opportunum est caussas perquirere unde illæ oriuntur; quod ejusdem Philosophi verbis explicandum putavi (*a*): *Ergo* (inquit ille) *quemadmodum affecti quidam sint, qui seditiones movent, expositum est: de quibus autem rebus seditiones moveant, sunt quæstus, & honos, hisque contraria. Etenim aut ignominiam, aut damnum fugientes vel suum, vel amicorum, seditiones in Civitatibus movent.* Itaque plebs in democratia moderata quietem publicam turbat, vel ob honores, quibus unos Patricios exornatos videt, vel ob bonorum copiam paucos tantum sequentem, vel ad

suam

(a) *Lib. V. Polit. cap. 2.*

ſuam inopiam fugiendam: quæ ſane quum cauſſæ ſint ad rem, de qua agimus, appoſitiſſimæ, ſedulo expendendæ ſunt, ſimulque excogitanda remedia, quibus adhibitis poſſit Civitas contra ſeditionum morbum muniri. Rem igitur ſtudioſius perſequamur. Diximus ſupra, Rempublicam democraticam ſitam eſſe potiſſimum in bonorum æqualitate inter cives; & merito quidem: nam quum in hac civilis regiminis forma præ oculis maxime habeatur civium æqualitas, nemo ſane æquo animo feret, paucos divitiis affluere, alios vero ſumma egeſtate laborare. Hæc quidem fortunarum copia quemadmodum illis frequens occaſio eſt evertendi Civitatis regimen, ita indigentia hos ad res novas impellit, ſi non divitum odio, ſaltem ut per Civitatis mutationem paupertatem effugiant. Hinc quamplurima diſſidia Romæ oborta ſunt, propter nimias Patriciorum divitias. Ac ceteris omiſſis, tot tantæque acerrimæ diſſentiones ob legem agrariam, & uſurarum remiſſionem excitatæ. Nempe ut remediis his adhibitis æqualitas illa, Patriciorum aviditate ſublata, aliquo modo repararetur. Hinc per legem Voconiam rogatum, ut ne filia quidem unigena heres ex aſſe eſſet. Hinc per legem Cinciam *de donis & muneribus* prohibitum, quominus quis quæcumque vellet donaret. Erant quidem hæc omnia remedia præſentiſſima, ut dixi, ad amiſſam æqualitatem Civitati reſtituendam: quare conſultiſſime addidit Ariſtoteles, ne in democratica Civitate copia fieret teſtandi, niſi in favorem filiorum, ne cui ex hæreditate nimia bonorum copia obveniet, quod bonorum æqualitatem inter Cives infringeret. Caveant hinc viri politici, ut in democratia id ſaltem plebs habeat, quo paupertatem effugiat. Itaque initio hujus regiminis ſic bona dividenda ſunt, ut prohibeatur, ne ea quis alienet, ut Romæ, Athenis, Spartæ, & Judææ, apud quos democratia viguit. Quod ſi temporis progreſſu prior hæc bonorum diſtributio diſſolvatur, ad novam profecto deveniendum, ut in iiſdem Civitatibus factitatum advertimus. Sin vero adeo plebs aucta ſit; ut tantæ multitudini priora bona non ſufficiant, neque ſuppetant alia, quibus alantur egentiſſimi quique; in colonias deducantur: atque ita vitam inertem fugien-

Digitized by Google

gientes, agrorum cultura, & pastu pecorum se sustentent. Sed porro pergamus.

Turbas etiam excitat plebs, si soli Patricii gerant Magistratus: qua de re consultissimum in regimine aristocratico, vel Democratico erit, si in honoribus non unius generis, sed census etiam ratio habeatur, quum ita & plebejo spes injiciatur ad honores perveniendi, si forte fortuna aliquando ditescat. Neque id etiam parum proderit, si Patriciorum ordo amplissimis honoribus ornatus, idem ingentium tributorum onera toleret, plebs vero quam minime gravetur. Sic enim vicissim re compensata, æquo animo plebeji Patriciorum honores ferent, quum ad vitæ commoda magis, quam ad exoptandos magistratus plebs rapiatur. Quod sane fecit Servius, summo judicio inventa nova Populi divisione per classes, & centurias, ut nos in ejus historia prodidimus. Quid si cum summis honoribus ingentes sumptus necessariique conjungantur? Eos certe, quorum tam immodica impendia asseclæ sunt, aversabitur plebs, nec umquam exoptabit. Atquæ hæc ratio est, cur apparatissimis muneribus Magistratus Romani fulgerent, nempe ut non solum plebejorum animi magnificorum ludorum oblectatione conciliarentur, sed etiam immodicas horum expensas videntes, honores ipsos a se ultro averterent. Hinc repetitis rogationibus vetitum, lucrum in Magistratu quæri, prædia in Provinciis, dum administrantur, emere, fœnori ibidem pecuniam dare, vel mercaturam quamcumque facere. Hinc tot leges de repetundis, de peculatu, de ambitu, ab ipso Senatu constitutæ: scilicet ut persuasum plebi esset, Patricios in honoribus longe a divitiarum cupiditate abesse. Sed omnium sapientissimum Romuli consilium fuit, quo cautum ne ullo fungerentur honore Patricii, nisi per Populi suffragium in comitiis, ut hac facta æquatione, ordines in concordiam coirent, plebs nempe æquo animo ferret honoribus privari, quum suffragii jure potiretur.

Immutari etiam solet civile regimen, si ex Civium ordinibus, alter alterum ob res feliciter gestas longe superet. Sic Italiam Annibale oppugnante, Patricii in Urbe dominabantur, plebs autem jacebat. Pulso autem Annibale, confe-

cto-

Digitized by Google

ctoque per plebis cædes & vulnera atrocissimo bello, hæc victoria elata incepit paullatim insurgere, agros poscere, honores appetere, ac totam ad se Rempublicam convertere: qua de re ne plebs palmis deinceps intumesceret, atque ita Rempublicam turbaret, institutum est, ut externa maxime auxilia in exercitu essent. Sed nova hinc mala exorta sunt: etenim devictorum hostium victoria cui bono militi extero erat? Hinc sane viris politicis persuasum est, ex hoc potissimum, quod milites exteri asciscerentur, Chartaginem interiisse. Quod si Senatus, publicumque Consilium juverit, qui strenue, feliciterque se in Republica gesserit, is profecto Democraticam formam in Aristocratiam invertere conabitur. Sic Athenis factum, ubi quum Themistocles, Senatu Areopagitico juvante, Persas feliciter perfuderit debellaritque, hac parta victoria, major vis, & firmitas Aristocratiæ accessit. Atque hac de caussa monent viri docti, ut, si forte fiat, ut alter ex Ordinibus in Republica, ob res prospere gestas, inter ceteros emineat, statim ad æqualem auctoritatem ordo medius attollatur: ita enim veluti libramento quodam intercedente, neque plebs, neque Senatus novis rebus studere videbuntur. Hinc Romæ quum advertissent Gracchi Senatum in dies magis magisque vi, atque auctoritate crescere, Equites medios ad judiciarios honores extulerunt, & plebis suffragia, data Latinis Civitate, quammaxime auxerunt. Ecce tibi cur Cicero semper studuerit, ut Equites Ordini Senatorio concordia conjunctissimi essent: nam tunc procul a Rebuspublicis, vel Democraticis, vel Aristocraticis seditiones sunt, quum medii Ordinis dignitas augescit. Itaque adnisus est Cicero, ut *multitudinem cum Principibus, Equestrem Ordinem cum Senatu conjungeret*. Additque: *Neque ulla vis tanta reperitur, quæ conjunctionem vestram, Equitumque Romanorum, tantamque conspirationem bonorum omnium perfringere possit* (a).

Sed sicuti in Democratia, ut monui, frequentes turbæ contingunt, novarumque rerum metus suboritur, si alter ex ordinibus alteros excellat: ita sane ad Aristocratiam ipsam in-

(a) *In Catil.* 4. 10.

invertendam plurimum valet; quum eorum, penes quos est imperium, unus assurgat, ceterosque bonorum copia auctoritateque civili, vel militari superet. Hinc Athenis, aliisque in Rebuspublicis Democraticis, atque Aristocraticis receptus Ostracismus est, ne si quis majori auctoritate polleret, statum Reipublicæ perverteret. Hinc Romæ institutum, ne uni plura simul imperia mandarentur, neve civile, vel militare munus ad longum tempus daretur, ne scilicet, qui plurium, & diuturna Magistratuum gestione imperando assuevit, aliis deinde parere indigne ferret. Ex quo nam tempore summam Pompejus potestatem affectavit? Certe postquam diutinis, ac non intermissis honoribus functus est, maxime vero ubi in mare, qua late patet, imperium adversus piratas datum. Non ne Cæsar post longum imperium Proconsulare, per venit tandem ad supremum auctoritatis fastigium? Jure igitur merito in bene constituta Aristocratia, vel Democratia nullus Magistratus perpetuus est: & si quando summam rerum uni demandari necesse sit, ea intra perbreve temporis spatium coercetur. Sic Romæ nonnisi per annum consulare imperium dabatur, & ad Dictaturam gerendam semestre tempus statutum.

§. II.

De Mario, & Sylla.

PRoditis jam vicissitudinum Rerumpublicarnm caussis, ad aperienda nunc Romanæ Monarchiæ primordia per historiam Marii & Syllæ, Cæsaris & Pompei, Augusti demum & Antonii accedamus. Si enim singulæ quæque res ex suis caussis gignuntur, atque his præcognitis facile illæ compertæ exploratæque fient; hinc sane lector intelliget, cur a Mario, & Sylla Monarchiæ Romanæ repetenda sint initia. Et quidem quum sub his Reipublicæ status maxime turbatus esset, eo adducta res est, ut imperium Romanum omnino corrueret, nisi in novam formam per maximam mutationem converteretur. Inter enim tam infensas, infestas-

Digitized by Google

que Patriciorum, plebisque discordias, sæpe quidem veteratores subdolique ingenii homines in medium prodibant, qui scenæ servientes, his aut illis pro tempore studentes, sibi, ut dici solet, canebant, summamque rerum affectabant. Quamvis enim plebs, cui adeo cordi erat libertas, tam stulta non esset, nec Patres tam bardi, ut non viderent *tot honores uni collatos, immodicasque potestates concreditas animum cujusque extollere atque corrumpere*; seditiones tamen illæ sæpius erumpentes Romanorum animos eo ferebant, *ut essent illis persimiles, qui tempestate jactantur: eodem enim modo uni, ac alii susque deque & in omnes partes arripiuntur, ac si quid eos vel minimum fefellerit, prorsus submerguntur* (a).

Itaque semper quidam cives infesti potentioribus, infirmioribus opem præstare assolebant. Sed eosdem deinde, postquam ad invidiæ gradum evexissent, odio prosequebantur: & quamquam factionum duces sæpe extincti jacerent, semper tamen ex iis nova monstra pullulabant, quæ iterum atque iterum quietem publicam labefactabant. Hinc increscentibus in dies turbis cædibusque, ac Civitate calamitatibus pene deperdita, ad supremum tandem excidium avertendum, necesse fuit summam dominationem uni concredi, *qui cuncta discordiis civilibus fessa sub nomine Principis accipiendo, imperium componeret*.

Cajum Marium in suburbio Arpinensi natum scripsit Plutarchus: qui quum parentes haberet admodum pauperes, non potuit sane in Urbem commigrare, ut moribus iis ab ineunte ætate instituеretur, qui viro politico, & ad Rempublicam accedenti pares essent. Sed adulta tandem ætate Romam profectus, licet rusticitatem illam suam a se excutere non potuerit; subdit tamen idem Plutarchus, ex moribus suis eam nactum vitæ consuetudinem, quæ bellandi arti, & antiquæ Romanorum parsimoniæ, ac vivendi frugalitati satis conveniret. Prima is contra Celtiberos, sub Scipione Africano Namantiam expugnante, meruit stipendia: quumque hoc in bello strenue se gessisset, ejus vires Scipio in dies validiores

(a) *Dion lib.* 38.

res expertus, summopere eum amabat, occasionesque undique commendandi captabat, quo majori semper animo ad virtutem incenderetur. Hinc interrogatus Scipio, qui nam Dux post sui fata Romanos regeret, respondit, Marium fore. Quod sane Scipionis effatum, veluti vox quædam emissa cælitus, ad spem maximarum rerum Marium extulit: quapropter satius duxit ad Rempublicam accedere, quam continuis, ac non intermissis stipendiis bellis adesse. Petiit igitur, obtinuitque favente Marcello plebis Tribunatum: sed dum Tribunus erat, totus in hoc fuit, ut plebem foveret, rebusque novis sibi alliceret, quo majorem nancisceretur dominationem. Id enim tunc in more erat, ut inter turbas callidi, atque ambitiosi homines vel Senatum, vel plebem colerent, prout cujusque partes magis vigerent, ad imperium sibi conciliandum. Itaque Marius quum videret plebem tunc temporis viribus Patricios superare, illius auram sibi captare viribus omnibus adnisus est, maxime vero legibus illis perlatis, quæ Senatus magis magisque imminuerent potestatem.

Igitur ante omnia legem illam rogavit, qua comitia ex centuriatis Tributa fierent, ut scilicet Senatus, & Patriciorum auctoritatem funditus everteret, viresque novæ plebi adderentur. Sed quum per hanc immutationem plebs in rebus maximis dirimendis semper superior discederet, quippe cujus suffragia patriciorum, ac divitum numerum superaret, ea lex merito a Senatu rejecta fuit. Tum Marius Senatum ingressus, ac Consulem Cottam dissentientem in carcerem rapi jubens, tantum metum ceteris injecit, ut voti tandem campos fieret. Quod sane audax facinus, sicuti plebis gratiam maximam, ita odium summum Patrum ei peperit: quod ut partim saltem leniret, roganti alii Tribuno, ut plebi frumentum gratis tribueretur, acerrime in Senatus gratiam adversatus est, ut videretur non partium, sed Reipublicæ utilitatis esse propugnator. Post Tribunatum creatus fuit Ædilis, deinde Prætor: quo munere functus, forte ulteriorem Hispaniam obtinuit, quam quidem latronibus refertam repurgavit. Romam reversus adhuc in Republica versari studebat, sed is erat, cui nec eloquentiæ vis, nec facultatum

que Patriciorum, plebisque discordias, sæpe quidem veteratores subdolique ingenii homines in medium prodibant, qui scenæ servientes, his aut illis pro tempore studentes, sibi, ut dici solet, canebant, summamque rerum affectabant. Quamvis enim plebs, cui adeo cordi erat libertas, tam stulta non esset, nec Patres tam bardi, ut non viderent *tot honores uni collatos, immodicasque potestates concreditas animum cujusque extollere atque corrumpere*; seditiones tamen illæ sæpius erumpentes Romanorum animos eo ferebant, *ut essent illis persimiles, qui tempestate jactantur: eodem enim modo uni, ac alii susque deque & in omnes partes arripiuntur, ac si quid eos vel minimum fefellerit, prorsus submerguntur* (a).

Itaque semper quidam cives infesti potentioribus, infirmioribus opem præstare assolebant. Sed eosdem deinde, postquam ad invidiæ gradum evexissent, odio prosequebantur: & quamquam factionum duces sæpe extincti jacerent, semper tamen ex iis nova monstra pullulabant, quæ iterum atque iterum quietem publicam labefactabant. Hinc increscentibus in dies turbis cædibusque, ac Civitate calamitatibus pene deperdita, ad supremum tandem excidium avertendum, necesse fuit summam dominationem uni concredi, *qui cuncta discordiis civilibus fessa sub nomine Principis accipiendo, imperium componeret*.

Cajum Marium in suburbio Arpinensi natum scripsit Plutarchus: qui quum parentes haberet admodum pauperes, non potuit sane in Urbem commigrare, ut moribus iis ab ineunte ætate institueretur, qui viro politico, & ad Rempublicam accedenti pares essent. Sed adulta tandem ætate Romam profectus, licet rusticitatem illam suam a se excutere non potuerit; subdit tamen idem Plutarchus, ex moribus suis eam nactum vitæ consuetudinem, quæ bellandi arti, & antiquæ Romanorum parsimoniæ, ac vivendi frugalitati satis conveniret. Prima is contra Celtiberos, sub Scipione Africano Namantiam expugnante, meruit stipendia: quumque hoc in bello strenue se gessisset, ejus vires Scipio in dies validiores

(a) *Dion lib.* 38.

Digitized by Google

res expertus, summopere eum amabat, occasionesque undique commendandi captabat, quo majori semper animo ad virtutem incenderetur. Hinc interrogatus Scipio, qui nam Dux post sui fata Romanos regeret, respondit, Marium fore. Quod sane Scipionis effatum, veluti vox quædam emissa cælitus, ad spem maximarum rerum Marium extulit: quapropter satius duxit ad Rempublicam accedere, quam continuis, ac non intermissis stipendiis bellis adesse. Petiit igitur, obtinuitque favente Marcello plebis Tribunatum: sed dum Tribunus erat, totus in hoc fuit, ut plebem foveret, rebusque novis sibi alliceret, quo majorem nancisceretur dominationem. Id enim tunc in more erat, ut inter turbas callidi, atque ambitiosi homines vel Senatum, vel plebem colerent, prout cujusque partes magis vigerent, ad imperium sibi conciliandum. Itaque Marius quum videret plebem tunc temporis viribus Patricios superare, illius auram sibi captare viribus omnibus adnisus est, maxime vero legibus illis perlatis, quæ Senatus magis magisque imminuerent potestatem.

Igitur ante omnia legem illam rogavit, qua comitia ex centuriatis Tributa fierent, ut scilicet Senatus, & Patriciorum auctoritatem funditus everteret, viresque novæ plebi adderentur. Sed quum per hanc immutationem plebs in rebus maximis dirimendis semper superior discederet, quippe cujus suffragia patriciorum, ac divitum numerum superaret, ea lex merito a Senatu rejecta fuit. Tum Marius Senatum ingressus, ac Consulem Cottam dissentientem in carcerem rapi jubens, tantum metum ceteris injecit, ut voti tandem campos fieret. Quod sane audax facinus, sicuti plebis gratiam maximam, ita odium summum Patrum ei peperit: quod ut partim saltem leniret, roganti alii Tribuno, ut plebi frumentum gratis tribueretur, acerrime in Senatus gratiam adversatus est, ut videretur non partium, sed Reipublicæ utilitatis esse propugnator. Post Tribunatum creatus fuit Ædilis, deinde Prætor: quo munere functus, forte ulteriorem Hispaniam obtinuit, quam quidem latronibus refertam repurgavit. Romam reversus adhuc in Republica versari studebat, sed is erat, cui nec eloquentiæ vis, nec facultatum

Digitized by Google

copia, per quæ ad civilia munera aditus erat, præsto erant. At vero Romani antiquam ejus vivendi rationem, atque in laboribus bellicis patientiam, atque strenuitatem admirantes, & præ his miram illam morum dexteritatem, quæ plebis studia callide fovebat, auctoritate eum, atque honoribus cumularunt. Ex quo profecto factum est, ut ingentibus deinde affluens divitiis, quietem publicam modis omnibus interturbaret.

Quum Cælius Metellus jussus esset bello Jugurtham persequi, Marium sibi in Africam legatum adduxit. Marius autem occasionem nactus nomini suo gloriam parandi, omnibus in rebus præclarum sui spectaculum præbuit. Nullum eum deterruit discrimen, nullus labor, ut hostem vinceret, defatigavit: patientia, frugalitate cum militibus certavit, eosque adeo sibi devinxit, ut plaudentibus iisdem magni Imperatoris famam fuerit assequutus. His gestis, eoque nomine elatus, Romam se contulit ad petendum Consulatum; cujus per plebis favorem compos factus, Imperator adversus Jugurtham missus est. Quod sane adeo Metellum afflixit, ut is per Turpilium exercitum traderet, graviter questus, quod post improbos a se exantlatos in eo bello labores, omnem Marius præriperet fructum. Sed haud diu perstitit querimoniæ caussa, quum in Marium assequutus sit Sylla, quod Marius ipse in Metellum conatus fuerat. Jugurtha enim, fractis opibus suis, ad Boccum Mauritaniæ Regem confugit; qui deinde veritus, ne Romana in se verterentur arma, eum prodidit, Syllæque, qui tunc erat Marii quæstor, honoris causa tradidit, quippe cui maxima familiaritate junctus erat, quum ab eo quamplurimis beneficiis eo in bello affectus esset. Tradito igitur Syllæ Jugurtha, ab eo deinde ad Marium perductus est, & tanto illi honori id habitum est[i], ut Bocchi Regis effigiem sibi Jugurtham tradentis fieri, ut gloriam rei tam præclare gestæ Mario eriperet, curaverit. Ex quo sane ea huic adversus Syllam creata est invidia, ut in partes discissis civibus, acerba excitata fuerint inter eosdem dissidia, quæ Rempublicam maximopere vexarunt.

Sed exorto in tempore Teutonorum, Cimbrorumque bel-

bello, aliquantulum indignatio ac ſtudia deferbuerunt. Hæc enim Barbarorum colluvies nunquam antea viſa, agrorum ſuorum ſterilitatis, & ſqualloris pertæſa, atque huc illuc, ut felicius cælum ſuſpiraret, pervagata, tandem pulcherrimam Italiam, ut ejus potiretur, furioſè invaſit. Hinc Romani eo derepente metu incuſſi, ut Rempublicam cito interituram exiſtimarint. Indicto itaque bello, Marium Conſulem crearunt. Sed mirum profecto quantam is in hoc bello virtutem oſtentarit. Ea enim animi præſtantia periculis omnibus ſe objecit, ea prudentia aciem inſtruebat, ſic demum ſapienter cuncta moderatus eſt, ut hoſtes proſtraverit, profligaveritque, adeo ut illi omni amiſſa ſpe, ab Italia tandem fugerint, atque ad priſtinas ſedes remeaverint. Meum non eſt hic ſingula quæquæ Marii geſta exponere, ſed ea tantum curſim perſtringere, quæ ad leges Romanorum intelligendas faciunt. Quare porro pergamus. Altero Conſulatu victoriis elatus Marius, quo plebem magis ſibi alliceret, dictitare ſolebat, nihil ſibi jucundius, quam Senatus potentiam minuere; atque huc tantum per honores ſibi collatos animum intendere. Sed Cimbrici adhuc belli perſtante metu, ad quintum pervenerat Conſulatum, & nihilominus ſextum petebat ambiebatque, cujus ut fieret compos, omnibus illis peregrinis atque exteris, quos milites aſciverat, jus Civitatis dedit, in ſpeciem remunerationis, & officiorum in Rempublicam viciſſitudinem; ſed revera ut multitudo hæc ſuffragia ſibi augeret. Hinc de Civitate hac tam large contra jus exteris donata accuſatus, fertur dixiſſe: *Armatus ut leges cogitem?* Verum hic præter rem non eſt Romanorum imperitiam admirari, quos ſane ſæpius iterato Conſulatus honore, ac nulla fere intermiſſione, Marium exornare pertæſum haud fuit. Fuerat quidem & Valerius Corvinus iterum Conſul. Sed inter priorem, & alterum Conſulatum quadraginta quinque interceſſerant anni. At vero Marius, vix duobus elapſis annis, ad ſecundum, nec ulla deinde facta intercapedine, ad ſextum Conſulatum pervenit. Quod ſane contra Rempublicam eſſe nemo non videt: nam qui diu cum poteſtate & imperio fuit, ad privatam vitam, atque otium ignobile haud facile remigrabit. Sed hiſtoriam proſequamur.

Dum

Dum Marius sextum Consulatum gerebat, quo magis in diem plebis gratiam aucuparetur, per seditiosum Tribunum Saturninum, qui cæde Numii Tribunatum per vim extorserat, legem Agrariam, civilium motuum segetem foecundissimam, rogandam curavit. Sed ut nova semper Senatum inter & plebem discordiarum semina jactaret, auctor ante omnia fuit Saturnino, ut cogeret Patres ad jurandum in eam legem, quam populus jusserit. Cui tamen, licet is primus fuerit, qui, dolose quamvis in Senatu obstiterit, vix tamen agraria in comitiis lata, idem præ omnibus studiosissime assensus est, scilicet eorum oblitus, quæ in Senatu paullo ante adnisus fuerat, quum dolum & mendacium, dum e re sua esset, virtutem magis, quam vitium putaret. Itaque lege per vim & metum perlata, non obsistente Senatu, ne civilis seditio oriretur, Metellus unus inventus est, vir satis probus, & vetustæ libertatis tenacissimus, qui in eam renuit jurare, & quamquam enixe a Patribus urgeretur, ut tempori, & loco, seu potius necessitati inserviret, numquam tamen ejus mentem a proposito dimovere potuerunt; adeo ut aqua tandem, & igni a Populo interdictus fuerit. Metellus igitur, qua pollebat prudentia, morumque honestate, ratus si obniteretur, Rempublicam periclitaturam, æquo animo in exilium profectus est, pollicitus se Romam rediturum, quum civilibus defessa malis, aliquando quiesceret; sin minus, præstare sibi abesse, quam in Urbe tot civilibus quassata motibus versari. Num autem tot inter discordiarum fluctus diu res Romana perstare poterat? Certe quidem acerrimæ istæ Senatum inter & plebem dissentiones eo rem adducebant, ut undique vexata, nusquam sospes, nisi in Monarchiam, veluti tutissimum portum, paratumque perfugium, se reciperet.

§. III.

De Cornelio Sylla.

VIdimus Marium per plebis gratiam ad dignitatis auctoritatisque fastigium evectum: videamus nunc Syllam fa-

Digitized by Google

favore Patriciorum honoribus omnibus cumulatum, adeo ut Marii potentiam æmulatus sit, ac tamdem infregerit. Lucius Cornelius Sylla licet patricii Consularisque generis esset, quum inter ejus majores Rufus Consul fuisset, a pauperrimis tamen parentibus ortus est, unde objectum illud, nequaquam bene moratum dicendum, quando bonorum paternorum inops tot bona divitiasque coacervasset. Sed hanc hujus familiæ paupertatis caussam vetusti Scriptores tradidere, quod nempe Rufus Consul ejectus a Senatu fuerit, quia lege obsistente, decem libras argenti concavi possideret, ex quo sane eo inopiæ pervenit, ut usque ad Syllam ejus progenies egentissima esset. Sed Sylla hæres deinde a pellice Nicopoli relictus, atque ab Avia materna ea sibi bona paravit, quæ satis essent, ut ad civiles honores accederet. Hinc quæstor datus Mario in bello Jugurtino tot tantisque beneficiis Boccum sibi devinxit, ut ei magis quam Mario, ut superius diximus, Jugurtham tradiderit. Sed postquam in Capitolio, dum Marius triumphum ageret, inter viginti quatuor statuas posita illa fuit, quæ Boccum præferebat Jugurtham hostem Syllæ tradentem, adeo inter eum, & Marium acerbum infestumque odium incensum est, ut ab eo usque tempore in civile bellum erupissent, nisi Cimbrica arma, de quibus dictum est, & Socialis tumultus, de quo nunc dicendum est, eos deterruisset.

Hoc bellum illud est, quod Marii nomen, tot superatis ante hostibus, imminuit, Syllæ vero mire auxit, quod sane juvat animadvertere. Marius annis laboribusque confectus nihil hoc in bello, quod virtute sua dignum esset, adnisus est. Metuens enim, ne res ante præclare gestas, partamque sibi gloriam in discrimen poneret, potius se defendendo, quam hostes feriendo pugnabat, ostenditque per id verissimum esse, Virtutem bellicam vigore pariter ac viribus indigere. Contra Sylla juvenili æstu impellente, nullum exhorrescebat periculum, labori nulli parcebat, ut hostes profligaret. Res ei feliciter cessit: hostem enim debellavit prostravitque. Ex quo profecto factum est, ut victoria hæc non Mario, qui Consul erat, sed Syllæ ejus legato vulgo referreretur accepta.

Lau-

Digitized by Google

Laudibus his incensus ad petendos Magistratus accessit. Sed præturam petens voti compos minime factus plebe in Marii gratiam ex adverso obnitente; vidit igitur se non nisi senatu favente posse in Republica dignitate crescere. Quare quid mirum, si Populi deinceps minuere potentiam, senatusque auctoritatem jam afflictam attollere pro virili conatus fuerit? Itaque animi tunc indignationem arte dissimulans, atque aptius in tempus differens, ita se gerebat, ut secum ipse discors videretur: rapere enim multa, largiri plura, honoribus afficere indignos, violenter agere, colere quorumcumque indigeret opera, ludibrio habere supplices, levibusque ex causis aliquando mulctare, rursus acerbissimas injurias æquo animo ferre, maximis criminibus indulgentiam largiri solebat, ut dubitaveris sane contemptoris ne an assentatoris præseferret ingenium: quod satis evincitur ex duobus, quæ insignia quidem in hoc sociali bello acciderunt. Saxis Albinum Prætorium virum milites in exercitu suo interemerunt, is autem tantam injuriam dissimulans caussatus alacres spiritus, quibus in bello sui mire æstuabant; subditque veniam indulgentissime daturum, si majori deinceps strenuitate pugnarent. Deinde quum Nonius, & Servius a se Populo maxime commendati repulsam in comitiis retulissent, exclamavit se gloriari, quod Populus in ferendis suffragiis neminem timeret. Vide hominis vaferrimi calliditatem, ejusdem ingenii varietatem ad captandum per miras artes dominatum si fors arrideret. Sed cetera persequamur, quæ instituto nostro magis apta sunt.

Exorto jam bello Mitridatico, uterque Marius, & Sylla imperium anhelabant, videbant enim non solum nominis præclaram famam ex hoc bello, si res feliciter cessisset, sibi conciliaturos, sed opes potissimum ingentes inde allaturos, quibus per plebis militumque favorem ad supremam in Republica potestatem assurgerent. Attamen quia Marius majori vi pollebat per blanditias plebem perque metum senatum adegit, ut belli hujus imperium sibi mandaretur. Hac de causa Sylla maximopere indignatus Nola, ubi morabatur, discessit, militesque suos in urbem immisit. Hinc Marius urbem cædibus, ca-

Digitized by Google

calamitatibusque implet, Syllæ bona diripit, domum comburit, ejusque amicos prope omnes interficit. Ex adverso non minora mala Syllani milites, postquam Urbem advenere, in Marium, ejusque asseclas intulerunt. Ex quo sane pestifero bello civili tot cædes undique percrebuere, tot incendia, ut extrema pati Urbs videretur. Sed a Sylla fortuna fuit: is enim Marium vicit, ejusque factionem oppressit. Itaque aqua, & igni Marius interdictus, ut mortem effugeret confestim ab Urbe discessit. Interim Syllæ in Mithridatem imperium demandatum; cujus caussa quum ab Urbe proficisceretur, e re sua duxit Consulem creare, qui plebi bene esset acceptus, ut ejus in se odium aliquantulum leniret, atque ab amore Marii averteret. Cinna igitur viro maxime populari, Consule creato, eum jurejurando adegit, ne rebus suis obesset. Sed improborum hominum quam dubia fides sit, experientia rerum magistra satis perdocet. Statim enim ac Sylla ab Urbe discessit, Consul rebus magis suis, quam alienis studere visus est. Quare Marius cum eodem veluti fœdus sanciens, milites suos ei tradidit, unde civilis discordia denuo exarsit. Videns igitur Sylla auctoritatem suam tot laboribus partam, si diutius ab Urbe abesset, per Cinnam afflictum iri, bellum Mithridaticum, percusso fœdere, componere satius duxit, quam armorum vi Regem illum profligare. Quare quam is Romam rediret, sat constat, quot cœdes perpetraverit, quantoque furore civium bona diripuerit. Inventa illa crudelissima Proscriptione, nulli mortalium pepercit, neque parentibus, neque filiis, neque hospitibus, aut amicis. Quumque horum malorum haud esset finis, neque proscriptorum numerus determinaretur, cuidam roganti, ut publicæ calamitati modus imponeretur, hæc respondisse fertur: *Se proscribere quos memoria tenuisse contigit; eos vero, quos in præsentia delet oblivio, denuo proscripturum*. Hinc quum in ipsam Urbem quotidie novo semper furore insæviret, Plebi, Senatui, omnibusque metum summum injiciens, ab iisdem Dictaturam illam extorsit, qua tamdiu sane uteretur, donec pristinam quietem repararet. His igitur de historia Marii, & Syllæ delibatis, iisque potius, quæ instituto tantum meo inserviunt, enarratis,

ad eorumdem leges, suo cujusque regimini accomodatas, explicandas accedamus.

§. IV.

De legibus Marii, & Syllæ.

EX descripta jam Marii, & Syllæ historia compertum arbitror, quod regimen uterque, suis quisque rebus accomodatum, statuere voluerit. Et quidem quum Marius plebe favente, auctoritatem nactus esset, illam regiminis formam in Rempublicam inducere studuit, quæ magis ad plebis gratiam sibi captandam apta esset, nempe Democratiam mere popularem. Hinc Senatus imminuta potestate, eas rogavit leges, quæ Aristocratiam everterent. Ex adverso Sylla, quum nulla sibi spes in plebe esset, cujus studium omne erga Marium erat, e re sua existimavit Senatum colere, ejusque per Marii conatum imminutam dignitatem reparare, ut ejus gratia hujusmodi beneficiis parta rebus consuleret suis. Itaque Aristocraticam denuo formam instaurare, adeoque leges ei respondentes condere omnes suos nervos intendit. Sed præter hæc quum omnia frustra essent, nisi tranquillitas adeo turbata restitueretur; hac de caussa jura etiam illa dedit, quibus Urbis securitas deinde sarcta tecta foret; de quibus omnibus singulatim agendum est.

Satis perdocuerat a prisca memoria usus, Tribunos plebis dissentiones omnes in Republica excitasse, eosque semper nova molitos. Sane Aristoteles (a) Magistratus istiusmodi, qui Romæ Tribuni, alibi vocabantur Demagogi, pestes ait fuisse Civitatum, quippe qui nil aliud pensi habebant, quam dolose plebem ad novas res adducere, *Partim quidem eos, qui bona habent privatim, calumniantes, conspirare eos faciunt (communis namque metus & inimicissimos conciliat) partim vero plebem in eos publice incitantes... nam alias quidem, ut gratificentur, Principes injuria afficiendo concitant, vel bonis æquandis,*

(a) *Lib. V. polit. cap. V.*

dis, vel mercede muneribus publicis instituenda eu vectigalibus: alias vero ut divitum bona publicare possint calumniando. Quæ profecto omnia mala satis experta fuit Romana Respublica; quum ii præsertim, qui ad summum imperium adspirabant, quos inter fuit Marius, per has illecebras, Tribunis faventibus, plebem in Patricios incitarent.

Consultissime igitur Sylla ad infringendam Tribunorum potestatem legem tulit, ne Tribunis jus legum ferendarum esset, neve iisdem fas esset concionari ad Populum. Insuper eorum vetuit Intercessiones, impetravitque, ne ii Tribunatu defuncti civile munus capesserent, aut Senatores essent (*a*). Itaque Sylla Tribuniciam potestatem ad suam originem revocavit, nempe ad arcendam a plebe injuriam, abrogatis iis omnibus, quæ a Patribus, seditionibus ingravescentibus, olim per vim extorserant. Qua de re Cicero sic Syllam commendat (*b*): *Vehementer se probare Syllam, qui Tribunis plebis sua lege injuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit.* En igitur Senatui auctoritatem, cum imperio jam a plebe usurpato, restitutam. Ex adverso videre est Tribuniciam potestatem omnino labefactatam: nam quum Tribunis jus ademptum esset ferendi leges, concionandi ad Populum, intercessionibus utendi, procul sane metus erat, ne concionibus suis, scitisque turbas cierent, regimenque Urbis inverterent: prohibito autem quominus Tribunus nova dignitate exornaretur, factum est, ut contemptui esset hic Magistratus, nec quis majorum gentium eum optaret. Itaque Tribuni quum neque genere, neque auctoritate pollerent, qui novas res moliri poterant?

Quinetiam ad summam illam Populi potentiam infringendam legem condidit, ne mancipiis jus Civitatis amplius esset, utque iisdem adimerentur agri, quod testatur Cicero (*c*). Nam, ut viris politicis visum, nil magis ad movendas seditiones, atque ad plebis augendam potestatem in suf-

(a) *Flor. lib.* 3. *Appian. lib.* 1. *de bello civil.*
(b) *De legib. lib.* 3. *cap.* 9.
(c) *Pro domo sua cap.* 33.

fragiis est, quam exteris Civitatis jus dare. Et quidem quum fieri nequeat, ut leges peculiares alicujus Civitatis ceteris omnibus congruant, quæ sane moribus ingenioque cujusque gentis aptæ esse debent; hinc eædem omnibus communes in dissentionem, & tumultus profecto erumpent. Hac de causa tunc præsertim in Romana Republica increbuisse motus legimus, quum Italiæ Civitas Romana data est. Neutiquam enim Romanæ gentis leges, ejusque politia poterat moribus totius Italiæ accomodari. Hinc, ut diximus, suscitatæ sunt discordiæ, perque eas audacia plebis grassata est, auctaque potentia, quæ per dissentiones sane augescit. Hinc ii, qui dominandi cupiditate flagrabant, toti erant in exteris civitate donandis: nihil enim facilius est, quam bonorum copia suffragia novorum Civium, eorumque a Republica plerumque dissentientium captare. Itaque Sylla Civitatem a Mario municipiis datam adimendo, suffragiorum numerum plebi ademit, illiusque potentiam minuendo, pristinam Senatui auctoritatem restituit.

His accedunt binæ illæ ejusdem[1] leges, quibus omnino pene concidit plebis potestas. Altera quidem, qua creandorum Sacerdotum jus a Populo ad eorumdem, ut olim, collegia transtulit; altera vero qua judicia ab Ordine Equestri denuo Senatui reddita sunt. Et quidem neminem præterit, quantam vim apud Romanos Religio ad regimen civile haberet. Quum enim nulla apud eos res, nisi auspicato, fieret, mirum est quantum Romæ Sacerdotes possent; quippe qui de Cælo servando facta omnia infecta ad libidinem faciebant. Hinc sane contentiones illæ acerrimæ inter plebem, & patres, ut sacrorum potestatis & ipsa particeps fieret. Neque minoris pretii erant publica Judicia, idque sane mirifice ostendit prima Prætorum institutio. Etenim quum plebs a Patribus conatibus omnibus Consulatum tandem extorsisset, nempe ut Consulum Patricius alter, alter vero plebejus esset; nihil illis ad reparandam Senatus afflictam auctoritatem præsentius visum est, quam ex Patriciorum ordine Prætorem creari, qui, quod olim Consulum munus erat, jus redderet. Hinc Sempronius Graccus, quum plebis vellet augere auctoritatem, hoc sane ad

rem

rem appositissimum existimavit, judicia scilicet a Senatu ad ordinem Equestrem transferre. Quo quidem per Grachorum seditiones constituto, adnisi deinde Patres, ut saltem ex Senatorio ordine æque, ac Equestri judices legerentur. Quare Drusi Tribuni gratiam ineuntes, legem hanc per eumdem rogari obtinuerunt, ut ex æquo judicia penes *Senatum*, *&* *Equestrem Ordinem essent*; *ex Equestri Ordine trecenti ad Senatorum numerum adderentur*; *singulique Senatores sibi quemquam Senatorem Equitem legerent*, *atque ex his omnibus in posterum decuriæ Judicum legerentur* (*a*). Igitur quum Sylla judicia restituisset Patribus, apparet profecto Populi potestati maxime detractum, Senatusque auctoritatem per eumdem mire auctam.

Ex quibus omnibus ratio proditur, cur bene multæ a Sylla de judiciorum ordine leges latæ sint; quis nempe, quaque ætate judex esse possit; quinam vel contendentium alteri infensus, vel sanguine junctus, vel beneficiis obstrictus, ut suspectus habeatur, judicandique potestate cadat: ne scilicet judicia, quæ publicæ tantum tranquillitati inserviunt, privati commercium evadant. Palam etiam hinc fiet, qua de caussa Quæstiones perpetuas constituerit, nempe de parricidiis, de sicariis, de falso, aliisque. Quum enim, ut diximus, judicia ab Ordine Equestri Senatui restituisset, par æquumque eidem visum, illorum formam præscribere, ordinemque statuere, ut in omnibus sapienter se gessisse videretur. Sed de Quæstionibus perpetuis diligentius est inquirendum, quum ex interpretibus pernoverim neminem, qui earumdem caussas vestigare curaverit, cur nempe Sylla, vetusto more abrogato, quo ad plectendum criminis reum Populus judicem quæstionis creabat, voluerit his quæstionibus dirimendis proprios peculiaresque quolibet anno Prætores constitui. Est enimvero id aliquantulum obscurum, nisi ex vetusta Romanorum judiciorum ratione aliqua, quæ hic opus sunt, repetamus.

Reges olim de criminibus cognovisse, compertum est omnibus; iisque exactis, ad Consules ea judicia translata docet

(a) *Appian. lib.* 1.

Digitized by Google

cet Livius, qui Brutum Consulem filii perduellionem judicasse scribit. Sed sub Valerio Poplicola consuetudo alia invecta est. Quum enim is legem illam de provocatione ad populum adversus magistratus tulisset, factum deinde, ut publicis quæstionibus præessent, quos Populus præesse juberet; eosque, quia rerum capitalium caussis creabantur, appellatos *Quæstores parricidii* Festus tradit. Hinc patrato crimine, usus fori erat, ut per Senatus decretum Tribuni de eo ad Populum referrent, hac formula a Livio nobis tradita (a): *Velitis, jubeatis, quæratur quæ pecunia capta, ablata, coacta ab Rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt: quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius Prætor Urbanus ad Senatum referat; quem eam rem Senatus velit quærere de iis, qui Prætores nunc sunt?* Itaque plebe suffragante vel Dictatori, vel Consuli, vel Prætori mandabatur a Senatu, ut de crimine jus diceret. Ex quo sane patet, cur jus animadvertendi in facinorosos homines *merum imperium* appellatum sit: non enim id ex vi ordinariæ potestatis exercebatur, neque cum jurisdictione conjunctum est; quum Magistratui, cui jam ordinaria potestas concessa erat, pro tempore mandaretur. Huic Quæsitori, sive Dictator, sive Consul, sive Prætor esset, Judices assidebant, qui initio ex ordine Senatorio legebantur, deinde ex Equestri lege Sempronia, postmodum vero ex tribus ordinibus, nempe Senatorio, Equestri, & Plebejo, ex lege Plautia Silvana. Porro autem Sylla quum Equestrem, ac Plebejum a judiciis submovisset, id quoque e re sua existimavit, vetustam consuetudinem de criminibus vindicandis immutare, tum ut istiusmodi judiciis soli Patricii præessent, tum etiam ne antiquæ libertatis, cujus gratia in criminibus ex Poplicolæ institutione ad Populum provocabatur, maneret vestigium. Itaque ille quum instituisset quæstiones perpetuas, certos nempe Prætores, qui de criminibus judicarent; opus amplius non erat referri ad Populum, ut Quæstores infligendæ pœnæ darentur. Hæc profecto caussa fuit perpetuarum quæstionum, quum uno eodemque tem-

(a) *Lib. 38. cap. 34.*

tempore, anno scilicet sexcentesimo septuagesimo secundo utraque lex perlata sit, & de judiciis, & de quæstionibus perpetuis, quæ adeo se invicem amplectuntur, ut altera sine altera cohærere nequeat.

Posteaquam Sylla plebis labefactavit auctoritatem, bona etiam illius imminuere studuit. Quare leges agrarias abrogavit, invexitque pessimum illud proscriptionis exemplum, quo in vitam, ac libertatem civium debacchararetur: qua de caussa exclamavit Parterculus (a): *Primus ille, & utinam ultimus exemplum proscriptionis invenit*. Sic enim plebe & potestate, & bonis exuta, minime deinceps eamdem adsurgere ratus est. His peractis, animadvertit, ex nimia auctoritate in Senatum collata, facile posse quem caput attollere, & Principatum intercipere, quem ipse sibi parare studebat: pervulgatum quippe Politicorum hominum effatum est, non adeo Aristocratiam extollendam, ut ratio nulla plebis, vel medii ordinis habeatur; quum ex hoc facile fiat, ut vel plebs ob contemptum seditiones cieat, quibus Respublica ex Aristocratia in Democratiam concidat; vel Patrum quis dignitate, & superbia elatus Monarchiam affectet. Quapropter merito hæc scripsit Aristoteles (b): *Multæ Oligarchiæ ab iis, qui in Republica indigne ferant, sunt eversæ, ea quoque de caussa, quod nimis essent beriles, ut Oligarchia Gnidia, & Chia*. Quæ sane caussa fuit, quapropter & insequentes leges Sylla condiderit.

Majestatis crimine teneri voluit, si quis injussu Populi, aut Senatus exercitum duceret, suaque sponte bellum gereret: satis enim ipse expertus erat, se potestatem nactum, quia injussu Senatus exercitum contra Marium habuerat. Cavit etiam, *Ne quis Præturam, neque Consulatum ante Præturam, neve eumdem Magistratum, nisi interjecto decennio gereret* (c). Nam viderat diuturnos honores, sine intermissione uni concreditos, magnam vim habere ad supremum dominatum, ut procul dubio in Mario contigit. Demum statuit, ut ii, quibus

(a) 2.28.
(b) *Politic. lib. V. cap. 6.*
(c) *Appian. lib. 1.*

Digitized by Google

bus post Magistratum ex S. C. imperium esset prorogatum, illud non minori jure, quam proconsulari, donec in Urbem revertissent, tenerent, etsi lex curiata non esset lata; utque Magistratibus triginta dies ad decedendum e Provincia præstituti essent (a). Atque hæ sunt Syllæ leges, ne ex Patriciis quis ad dominatum supremum in illa tam effreni Aristocratia assurgeret.

Itaque concisa Populi potentia, Senatusque reparata pristina auctoritate, reliquum erat, ut publicæ quieti tot tantisque turbis vexatæ tamdem consuleret. Primum omnium, ut supra diximus, quæstiones perpetuas de maleficiis instituit, quas meum non est exponere, quum id vulgo ab interpretibus satis peractum sit, quos consule. Nolim tamen prætermittere, non ideo has quæstiones fuisse a Sylla institutas, quasi antea istiusmodi flagitia pœnarum effugerent severitatem; sed quia Urbe dudum civilibus discordiis turbata, atque foro per triennium sub Cinna silente, criminum licentia eo increbuerat, ut jus prope obliteratum videretur. En quæ de his Cicero scripsit (b): *Lex Cornelia testamentaria, nummaria, ceteræ complures, in quibus non jus aliquod novum in Populum constituitur, sed sancitur, ut quod semper malum facinus fuerit, ejus quæstio ad Prætorem pertineret ex certo tempore.* Velim etiam advertas, pœnam legis Corneliæ, sive Majestatis, sive de parricidiis, sive de falso, interdictionem aqua, & igni fuisse, idque attendendum, ne in errorem quem inducat Tribonianus, affirmans, hoc genus criminum *esse amissionem animæ, & memoriæ damnationem*. Et quidem hoc erat in more Principibus, ut in antiquis legibus instaurandis prisca pœna servaretur; & si quando asperiori sententia opus esset, eam sic adjicerent, quasi ab ipsamet vetusta lege irrogatam.

Syllanarum legum expositioni finem facere statueram: sed quoniam in facinorosorum crimina incidimus, & locus insignis de torquendis reis hic occurrit, de eo quædam brevi differere non pigebit, maxime vero, quia ab hodierno fori usu

(a) *Cicer. lib.* 1. *epist.* 9.
(b) *In Verrem.*

usu sævities isthæc adhuc non exulat. Istiusmodi per tormenta quæstionem, ad veritatem in criminibus eruendam, a Sylla primum inventam, nos minime sinit dubitare Cicero. Hic enim quum in oratione pro C. Rabirio eam memoret, quæ sane fuit anno sexcentesimo nonagesimo habita, antequam scilicet Cæsar ad supremum potestatis fastigium attolleretur; manifeste docet, non aliunde tam immanis probationis originem, quam a Cornelio Sylla repetendam. Præ omnibus pernosse nostra refert, an torquendi reos consuetudo æquus modus sit, atque, ut jactant, compendiarius ad veritatem indagandam. Sane si nostri Pragmatici historiæ Romanæ rudimenta saltem primoribus labris degustassent, vix, aut ne vix quidem tormenta aptum vestigandæ veritatis modum credidissent, quum inde satis intelligerent, a quo illa inventa fuerint, & quorsum intenta.

Videamus, quæso, quid de iis Cicero in oratione pro Sylla sentiat (*a*). *Quæstiones* (ait) *nobis servorum, ac tormenta accusator minitatur: in quibus quamquam nil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura, cujusque tum animi, tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus; ut in tot rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur*. Quid quæras amplius? Sed ne putes eum sic loquutum, ut caussæ inserviret, ex his advertas, quam pessime Sylla de libertate Romana meritus sit. Vetitum etenim ab usque Valerio Poplicola, ne cives verberarentur; jusque præcipuum civis erat, ut esset immunis a verberibus: quod si morte naturali, vel civili puniendus reus esset, fingebant, priusquam poena infligeretur, servum poenæ esse, ut in eum non tamquam civem, sed veluti servum poena caderet. Vide igitur hominis ingenium, qui Cives uti servos habuit; ex adverso milites, qui forte ab hostibus caperentur, quum revera servi essent, liberos finxit, perlata lege, ut eorundem testamenta rata essent, quasi si mortui Romæ fuissent, antequam in hostium manus incidissent. Sane militari opera indigebat Sylla, cujus ope in dominatione esset. Prodita igitur

(a) *Cap.* 28.

ratione fictionis legis Corneliæ, porro rem persequamur.

Præ omnibus rationibus ex ipsa re petitis, propemodum est iniquus æque, ac fallax veritatis inquirendæ modus Quæstio. Et quidem, quod spectat ejus iniquitatem, abhorret prorsus a naturali æquitate, quemquam cruciari antequam constet nocentem esse: quum plerumque judex torqueri reum jubeat, quando non adhuc ei exploratum est, an ille reus sit, nec ne. At vero Pragmatici ipsi uno ore fatentur omnes, *In pœnalibus probationes luce ipsa meridiana clariores esse debere*. Qui ergo hic pœna infligitur, quum adhuc, an peccatum sit, nescitur? Si autem tentamenti levitatem inspiciamus, quem latet, gladiatoriam corporis firmitatem maxime inter tormenta ipsa ad mendacium prodesse, infirmitatem autem obesse veritati? Cur ad inquirendam veritatem modus adhibetur, qui non tam in potestate Judicis, quam carnificis sit? Non ne is etiam, spectante judice, omnibus illudens omnia pervertit, & pecuniæ inserviens, eos quidem, unde nihil sperat, acerbe cruciat, cum aliis vero, a quibus lucelli aliquid expectat, mitius agit? Ad hæc postquam inter tormentorum cruciatus confitentem reum peregeris, persuasum ne tibi erit, nocentem damnasse? Anceps profecto adhuc est, an crimen patraverit, qui verberum, & cruciamentorum metu confessus fuerit. Videas hinc quam parce prudentes Judices quæstionibus per tormenta uti debeant, quando & per se parum æquæ sunt, & eruendæ veritatis fallacissimæ censeantur rationes. Unde jure merito sic ait Cicero: *Misera est ignominia judiciorum publicorum, misera multatio bonorum, miserum exilium: sed tamen in omni calamitate retinetur aliquod vestigium libertatis: mors denique si proponatur, in libertate moriamur: carnifex vero, & obductio capitis, & nomen ipsum crucis absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solum eventus, atque perpessio, sed etiam conditio, expectatio, mensio ipsa denique indigna cive Romano, atque homine libero est.*

§. II.

CAPUT II.

De progressu Romanæ Monarchiæ.

§. I.

De Pompejo Crasso, & Cæsar.

JUre merito Ixionis fabulam Poetæ inanis vanæque gloriæ cupidis aptarunt. Nam ſicut ille Junonis inflammatus amore, dum eam amplecti putaret, vacuam nubem ſub Junonis imaginem apprehendit, unde monſtra Centauri orta ſunt; ita & illi, qui futilem gloriam, externamque honorum ſpeciem, quaſi virtutis imaginem, perſequuntur, nihil ſincerum, nihil virtute dignum, nihil ſibi conſentiens nanciſcuntur; ſed affectibus variis involuti, modo has, modo illas turbas ſectantes, in eumdem incidunt ſcopulum, ad quem Sophoclis bubulci offendiſſe ingemebant, ſic dicentes:

Nam his ſervimus nos, domini ſimus licet.
Eſtque auſcultare neceſſe vel ſilentibus.

Itaque in gerenda Republica, qui publico bono minus conſulunt, ſed ſibi ſtudentes, quo ſpecioſam ſibi dominationem pariant, ambitu, largitionibus, prehenſationibuſque gratiam captant, multorum fiunt ſervi, licet nomine tenus glorioſis titulis ornentur. Sed non ita vir probus ad rempublicam accedit: is enim non intus ſibi, ut dici ſolet, canens, ſed omnia ad communem intendens utilitatem, ex honoribus eam gloriam comparare ſtudet, quatenus per eamdem majorem fidem, & auctoritatem ad res gerendas nanciſcatur. At quorſum hæc tam alto repetita principio? Scilicet ut oſtendam, Duumviros illos Reipublicæ vultures, Cæſarem inquam, & Pompejum, qui tanta aviditate Rempublicam Romanam appetiverant, quum ſibi magis conſuluiſſent, quam publicæ utilitati, non veram ſolidamque gloriam aſſequutos, ſed ignominiam potius, ac infamiam tuliſſe: atque hac extorta dominatione, Republica quaque verſus dilacerata, ignominioſam ſibi tandem mortem comparaſſe. Atque id eſt, de quo mox dicendum.

Marianis opibus fractis, plebis potentia imminuta, Se-

natuſque auctoritate adaucta, fore ſperabat Sylla, ut procul in poſterum a Republica eſsent motus civiles. Sed contra accidit: vix enim is è vivis eſt ſublatus, quum turbæ, diſcordiæque recrudeſcere viſæ ſunt; atque adeo increbuerunt, ut publica quies non niſi ſub Auguſto tamdem reſtituta fuerit. Et quidem quum Sylla Dictaturam perpetuam arripuiſſet, licet deinde ea ſe abdicaſset, peſſimum tamen reliquit exemplum, quo poſse Rempublicam unius dominatui ſubjici, experientia perſpectum eſt. Hinc alii deinceps alia via graſsati, eo magis, quod per Ariſtocratiam ab eodem inſtitutam facilior ad dominationem pateret acceſsus: atque huc rem adduxere, ut ad publicam quietem comparandam, Monarchia tandem omnibus in voto eſset. Tantum igitur abeſt ut Syllæ conſilia Reipublicæ proſpexerint, ut campum magis novis & acerbioribus diſſidiis, per formam a ſe inſtitutam, aperuerit.

Duo erant Syllæ hoſtes acerrimi, Marius junior alter, alter vero Papirius Carbo. Sed Marius poſt varias clades acceptas, fugam ex Italia arripuit, reſque ſuas videns deturbatas, quamplurium adoleſcentium Romanorum ſanguine ad placandos patris manes crudeliter effuſo, ſeipſum tandem interemit. Papirius vero in Siciliam fugiens, atque a Pompejo victus, occiſus eſt, ejuſque caput abſciſſum ad Syllam miſſum. Quod ſane adeo acceptum fuit ei, ut ampliſſimis deinde beneficiis Pompejum cumulare maxime adniſſus fuerit. Ecce tibi, unde Pompeji magni potentia exorta fuerit. Sed juvat hic videre, quas ille rationes inierit, quamque inſtiterit ſemitam, ut ad ſupremum prope dominatum aſſurgeret: quod quidem quum minime explicari poſſit, niſi rem per cauſſas ſuas expendendo, det lector veniam, ut de his nonnulla diſſeramus.

Quum Sylla triſtis exempli per Dictaturam perpetuam auctor fuerit, poſt ejus mortem non defuere, qui eumdem imitari modis omnibus exoptarint. Marcus Lepidus Conſul toto conatu adniſus eſt, Marianam factionem propemodum labefactatam, in plebis gratiam denuo ſuſcitare. Sed quum ejus collega Catulus tum cauſſa ſervandæ Reipublicæ, tum maxime memor, quod pater ejus Marii juſſu interfectus fue-

fuerat, ſtrenue obſtetiſſet, nova deinde diſſidia, quæ miſere infeliciterque Urbem dilacerarunt, orta ſunt. Auxerunt ea Piraticum bellum, & Sertorii defectio in Hiſpaniis, qui maximo ſtudio, ac mira ſtrenuitate partes Marianas ſuſtinebat. Sed quum adverſus eum injuſſu Senatus ſe contuliſſet Perpenna, deficientibus militibus ſe Sertorio dare coactus eſt: quare adjecto ſibi Perpennæ exercitu, mirum quantum Sertorii vires increbuerint.

Adeo autem id exterruit Senatum, ut a Pompejo ſalutem expoſceret. Itaque eum Imperatorem legendum cenſuit, cujus ductu, atque auſpiciis bellum cum contra Piratas, tum adverſum Sertorium, cujus militarem peritiam, ſtrenuumque robur ſat ſuperque pernoverat, ſuſciperetur. Profectus igitur eſt ad Sertorii vires infringendas Pompejus, atque in Hiſpaniis tanta ſe animi præſentia geſſit, ut inter tot fortunæ viciſſitudines, modo victus, modo victor, tandem poſt improbos exantlatos labores, Sertorium debellarit. Hoc confecto bello, rediit Romam, ubi contra Piratas accepit imperium, & tantum quidem, ut ex Senatoribus quidam obſtiterint, veriti ne tyrannidem ea auctoritate elatus appeteret. Enimvero jus ei, toto qua late patet mari, ad Herculis uſque columnas, atque in terra per quadringenta ſtadia, datum eſt. Utque quotquot milites vellet, ad bellum cogeret, pecuniamque, quantam cenſeret opus eſſe, acciperet, neque ejus Senatui rationem reddere teneretur. Quod profecto ampliſſimum imperium Catulo merito inviſum, ne via ad ſupremam dominationem pateret: quapropter in Senatu, *Non debere*, inquit, *uni alicui viro tot imperia, unum ex alio, committi; quod & leges hoc prohibent, & experientia deprehenſum eſt, rem eam eſſe periculoſiſſimam. Neque enim Mario alia cauſſa fuit, cur talem ſe ſe gereret, quam quod brevi admodum temporis ſpatio tot bellorum adminiſtratio ei credita ſit, Conſulatus ſexies intra pauciſſimos annos mandatus eſt: neque Syllæ quam quod poſteaquam multis annis abſque ulla intercapedine exercitibus præfuiſſet, Dictator poſtea, ac deinde Conſul creatus fuit. Ea quippe eſt natura animorum humanorum, ut non juvenes modo, verum etiam ætate provectiores, poſtquam multum temporis*

in

Digitized by Google

in potestate transegerint, patriis moribus haud quaquam sibi vivendum ducant (*a*). Sed incassum id querelarum, quum imperium hoc infinitum Pompejo per Populum, qui eum summopere amabat, demandatum tandem fuerit. Ex quibus apparet ut sensim, ac veluti per quosdam gradus Romana Respublica ad Monarchiam delabatur.

Sed & alii uno prope, eodemque tempore in Rempublicam insurrexerunt, furens scilicet Catilina, & seditiosus Rullus Tribunus plebis: qui quamvis ambo eodem intenderent, alius tamen alia grassabatur via. Catilina enim aperta conjuratione se protulit, Rullus autem per transversos veluti cuniculos, per largitionum lenocinia sibi plebem ad evertendum Civitatis imperium trahebat. Itaque hic legem agrariam, seditionum omnium latissimum campum, rogavit, nempe ut egentibus ex plebe ea prædia distribuerentur, quæ in Consulatu Syllæ, & Quincti Pompeii parta fuerant Reipublicæ; atque ad id peragendum decem statuerentur Cives, quibus ob rei curam & laborem daretur pecunia ex publicis vectigalibus redacta, quæ penes publicanos adhuc existens, non dum ad Reipublicæ ærarium illata erat: ex quorum tamen numero Pompejus, uti absens, arceretur, sed revera quia metuebat, ne per hanc partitionem plebi jucundissimam, gratiam ejus sui nominis dignitate sibi captaret. Addiderat legi, ut decemviri assignandis agris, colonias etiam sine Senatus auctoritate deducere quas vellent, possent. Sed inter eos principem se constituit, quo facilius ipse ad supremum dominatum, quem adspirabat vehementer, grassaretur. Quantum autem duæ istæ Reipublicæ partes Senatum vexarint, dici vix potest. Catilina enim ingentem adolescentium nobilium catervam, tam pacis, quam belli artibus clarorum sibi illexerat; Rullus autem plebem maxime ob rerum angustias, in quas ob Syllanas proscriptiones inciderat, afflictam ad res novas induxerat. Sed Cicero summa, qua valebat, prudentia, atque eloquentia, utrumque mire evertit.

Sed quid? Dum seditio aliqua sedabatur, aliæ, atque aliæ statim, veluti monstruosa exectæ hydræ capita, in summam

(a) *Dio Casii lib.* 36.

Digitized by Google

mam Civitatis perniciem oboriebantur; adeo turbata ac perversa cuncta erant in Repub.. Alii enim honores omnes civiles, militaresque sine intermissione, tamquam hereditario jure, sibi vindicabant; Consulatumque vicissim, ac munera bellica per Provincias sibi deferebant: alii militum gratiam tum largitionibus, tum disciplinæ militaris remissione & indulgentia aucupabantur: alii demum infinita pecunia sibi, vel iis, quos ad honores attollere e re sua existimabant, populi suffragia coëmebant. Ceteri vero, qui veluti derelicti carebant honoribus, huc illuc discurrebant, plebem in Magistratus, tamquam eos, qui per omne nefas honores omnes sibi abriperent, concitantes, ut hac via & ii ad imperium eveherentur. Has inter tempestates fluctuante Republ. Cives boni libertatisque studiosi, Cicero, Cato, Catulus, aliique extremum excidium videntes, querebantur in paucorum numero magistratus versari, ægreque ferebant immensas eorumdem divitias, quibus exercitus sibi alliciebant; indignabantur demum, potentiores Civitatis non intermissos gerere magistratus. Sed frustra ejulatus isti: siquidem ad occasum jam vergebat Romana libertas. Redeamus igitur in viam.

Maxima Pompejus pollebat auctoritate. Quum enim Imperator, antequam prope miles esset, lectus fuerit, mirum quantam ex tot devictis hostibus gloriam sibi paraverit. Is felix semper in rebus gerendis, omnes tres terrarum partes Reipub. subjecit: Carbonem, & Cinnam, antiquos Marii socios in Italia, Sertoriumque virum strenuum in Hispania profligavit, Domitium in Africa devicit, in Asia demum Mithridatem, & Tygranem, quos per tot annos fortissimi quique Romanorum superare non poterant, brevi prostravit. Post tot igitur, tantaque feliciter confecta bella, ea gloria clarus, quæ vix Cœlo capi posse videtur, in Urbem rediit. Hic autem quum tot triumphis, quot oræ terrarum erant, esset ornatus, videre est, quam vitæ consuetudinem servaverit. Perraro domo prodibat: si quando vero palam efferebatur, is erat Civium obsequentium comitatus, ut inter plaudentium turbas Principis incessus videretur. Itaque honoribus his elatus contemnebat omnes, neminemque sibi parem patiebatur. Jam vero,

vero, obsecundante licet universa fere Civitate, non paucos tamen inter Cives ipsos nactus est inimicos, quorum sane princeps ibat Juljus Cæsar, quem sane, si ceteros sperneret, parem virtute renuere non debebat.

Cajus Julius Cæsar ex gente nobilissima ortum duxit. Nulli hic & civilibus rationibus, & militari strenuitate, & animi præsentia, erat secundus, adeo ut per ea maxime libertati Romanæ periculum creaverit. Syllæ, & Marii exemplum imitatus, omnia huc referebat, ut Imperium Romanum sibi uni subjiceret. Sed consilium suum iis artibus, eaque animi solertia obtegebat, ut non nisi clanculum & furtim ad Principatus dignitatem obrepserit. Sylla defuncto, ad Rempub. primum accessit, ac Ædilis factus incepit honores gerere. In hoc autem munere, quantam in spectaculorum magnificentia pecuniam profuderit, ut plebis gratiam captaret, mirabile quidem est: id enim in animum induxerat suum, plebem colere quam maxime, cujus favore ad potestatis fastigium perveniret. Hinc recte Syllam ornatissimis viris pro Cæsare deprecantibus, respondisse scripsit Tranquillus: *Vincerent, ac sibi haberent, dummodo scirent, eum, quem incolumen tantopere cuperent, quandoque optimatium partibus, quas secum simul defendissent, exitio futurum: nam Cæsari multos Marios inesse*. Neque Cæsaris in solam plebem studium fuit: unicuique enim, sive Patricius, sive plebejus esset, indulgebat, dummodo e re sua censeret: *Libertos insuper, servulosque cujusque, prout domino, patronove gratus quis esset, colebat*. Maxime vero, ut diximus, plebem sibi devincere nitebatur; utque sua dominandi cupiditas lateret, hanc offam objecit, ideo se Marianas, Cinnanasque partes jam dejectas revocare, quod necessitudo impelleret, quum Marius sibi patruus, Cinna gener fuisset. Hinc sane ut plebi illuderet, quum esset Ædilis, atque ædificia pro munere curaret, Marii simulacrum ab elegantioribus artificibus faciendum, idque publice in excelso ponendum voluit. Quare accusatus tanta se gessit dexteritate, ut fuerit tandem a Judicibus absolutus. Parta autem ex hoc non minima plebis gratia, ad alia mentem convertens, legem rogavit, qua a Sylla proscripti in Urbem re-

redirent, avitorumque bonorum succeſſio eiſdem, nulla legum Syllanarum habita ratione, utpote a Tyranno latarum, deferretur. Quæ ſane res quum benevolentiam maximam ei conciliaſſet, civiumque numerum, qui ſibi ſuffragarentur, auxiſſet, non dici poteſt, quantum profuerit ad Senatus auctoritatem, quam in dies creſcentem ſentiebat, infirmandam. Sed ad reliqua pergamus.

Ædilis honore perfunctus, Præturam geſſit, atque in Hiſpaniam miſſus; ubi quum mira celeritate hoſtes ſuperaſſet, ingentemque pecuniæ vim cepiſſet, eam Romæ bene de ſe meritis profuſiſſime largitus eſt. Verum qua ſolertia pollebat, proſpiciens non tutum ſibi præſidium plebem eſſe (adhuc enim erat luctuoſum Gracchorum exemplum, qui ante ejuſdem plebis, quam maxime colebat, oculos interfecti fuerant) & Senatus ſtudia ſibi captare tandem adniſus eſt. Erat autem ampliſſimus ordo duas in partes diviſus, quarum alterius princeps erat Pompejus, qui ſane auctoritate ceteros antecellebat, alterius vero Craſſus, qui præ civibus omnibus divitiis affluebat. Cæſar igitur ita ſe geſſit, ut data occaſione, modo huic, modo illi blandiretur. Utriuſque jam gratia inita, Conſulatum obtinuit, quo in munere quomodo rebus conſuluerit ſuis, animadvertendum eſt. Licet collega ejus foret Bibulus, omnia tamen ipſe unus expediebat, *ut nonnulli urbanorum, quum quid per iocum teſtandi gratia ſignarent, non Cæſare, & Bibulo, ſed Julio, & Cæſare Coſſ. actum ſcriberent*. Itaque quum Rempublicam pro ſuo arbitrio adminiſtraret, quo Populi voluntatem ſibi ad futuram majeſtatem, quo tendebat, alliceret, *Campum Stellatem majoribus conſecratum, agrumque Campanum ad ſubſidia Reip. vectigalem relictum, diviſit extra ſortem, ac viginti millibus Civium, quibus terni, pluresque liberi eſſent. Publicanos remiſſionem petentes, tertia mercedum parte relevavit, ac ne in locatione novorum vectigalium immoderatius licerentur, propalam monuit. Cetera item, quæ cuique libuiſſent, dilargitus eſt, contradicente nullo*. Vide hominis ſolertiam: is enim per agrorum diſtributionem plebis favorem aucupatur; per mercedem publicanis remiſſam, eorum gratiam init; ceteriſque bona profundendo, omnium

Digitized by Google

benevolentiam ad Principatum captandum contrahit, quum & plebs, & publicani maxime contra Senatum, si quando is votis suis non responderet, valerent.

Hinc profecto Senatus, cum Pompejum, & Crassum, tum Cæsarem ipsum ægre ferebat, quum summa rerum penes eos esset, ac pro se quisque ad communem libertatem evertendam intenderent. Sed præ aliis omnibus Cæsari infensus erat: Crassus enim potentia sua fortunarum copiam inhiabat; Pompejus hostium devictorum, Regnorumque Romanæ Reipub. sua virtute subjectorum memor, externam honorum speciem appetebat. Cæsar vero majora intentans, ad supremam consiliis suis dominationem adspirabat. Sed eo tandem per conquisitam Crassi, Pompejique amicitiam pervenit, ut eorum partes, iisdem minime advertentibus, ad se mirifice traxerit. Itaque omnibus fere Patribus Cæsari faventibus, id demum curatum est, ut Pompejus, & Crassus a Populi benevolentia averterentur, ipseque unus in ejus sinu gestaretur. Quod ut assequeretur, miro artificio usus est. Quum enim vulgo pernotum esset, quanta Senatus indignatione legem suam agrariam prosequeretur, vulgo induxit, ut crederent, Pompeji, & Crassi opera, qui Optimatium Principes erant, id accidisse. Quare quamvis deinde ii legi ferendæ assensi fuerint, uni tamen Cæsari Populus eam acceptam retulit, illosque in posterum, ut commodis suis invidentes, aversatus est. Sed ut vulgi magis animos sibi confirmaret Cæsar, rogavit etiam, ut insequentes Consules in legem jurarent: parum enim imperium suum curaturam plebem ratus, si lex illa abrogaretur, qua adeo sibi eam devinxerat. Post Consulatum imperium Cæsari per quinquennium in Galliam, & in Illyricum datum est. Crassus vero in Syriam missus, provinciam opibus affluentem, atque a se exoptatam, & Pompejo utraque Hispania demandata: quam sane, ne a luxu Urbis, qui ejus strenuitatem maxime labefactavit, averteretur, per legatos gubernandam voluit. Ecce tibi Terrarum Orbem, totumque Romanum Imperium tres in partes, atque a tribus Reipub. pestibus misere dilaceratum. Et quamquam Cato, & Tullius leges patrias obtestando vehemen-

men-

Digitized by Google

menter obloquuti fuerint, surdis tamen auribus cecinerunt; imo hic Cæsaris jussu per Clodium Tribunum proscriptus, ille vero in carcerem conjectus. Itaque silentibus omnibus, Consules ad Provincias sibi quisque decretas perrexere. Sed Crasso quidem in Syria infelicissime res cessit, quum ibi misere perierit; Cæsari vero summa erat in Gallia potestas, atque imperium. *Immo Reges, atque Provincias per Terrarum Orbem alliciebat, aliis captivorum millia dono offerens, aliis citra Senatus, Populique auctoritatem, quo vellent, & quoties vellent, auxilia submittens, superque Italiæ, Galliarumque & Hispaniarum, Asiæ quoque, & Græciæ potentissimas Urbes præcipuis operibus exornans: donec attonitis jam omnibus, & quorsum illa tenderent reputantibus, M. Claudius Marcellus Cos. edicto præfatus de summa se Reipub. acturum, retulit ad Senatum, ut ei succederetur ante tempus.*

Sed hæc indigna quamvis sint, parcendum tamen homini inanis gloriæ cupido, atque insolentis potentiæ suæ ostentatori. At vero videamus nunc ea, quæ flagitiorum plena sunt, & sempiternam ei inflixerunt turpitudinem. Quum is præ mentis acie supremam dominationem haberet, præterea nihil, frequens illud in ore habebat, in jus humanum divinumque non peccandum, præter Regni caussam: quo sane effato nihil scelestius. Haud igitur mirandum, si sceleribus omnibus, ac nefariis facinoribus eum obvolutum in historia legamus. Is bella per fas, perque nefas indicebat, fœdera sanctissima violabat, bellum infestissimum Patriæ, bonis omnibus abnuentibus, faciebat, omnia venalia habebat: Provincias depeculari, sanctiora æraria diripere, templa Deorum expilare non verebatur. Quid? nullum sibi rerum discrimen, nihil prohibitum, cuncta miscebat, modo regnandi cupiditati inserviret. Frustra bonorum Civium quærelæ erant, frustra Provincialium in Senatu lacrymæ. *Nam ad securitatem posteri temporis in magno negotio habuit, obligare semper annuos Magistratus, & e competitoribus non alios adjuvare, aut ad honorem pati pervenire, quam qui pepigissent propugnaturos absentiam suam. Ceterum omnibus circa eum, atque etiam parte magna Senatus gratuito, aut levi fœnore obstrictis, ex reliquo quo-*

Digitized by Google

que ordinum genere vel invitato, vel ſponte ad ſe commeantes uberrimo congiario proſequebatur; libertos inſuper, ſervuloſque cujuſque, prout domino, patronoque gratus quis eſſet. Tum reorum, aut obæratorum, aut prodigæ juventutis ſubſidium unicum, at promptiſſimum erat: niſi quos gravior criminum, vel inopiæ, luxuriæque vis urgeret, quam ut ſubveniri poſſet a ſe. His plane palam bello civili opus eſſe dicebat. Hinc tam profuſæ ejus in omnes homines largitiones rem eo adduxerunt, ut Plebs, Senatus, Equites, ceterique omnes Cæſaris ſcelera, ut militares virtutes extollerent, deque iis gratias Marti agerent. En qua via Cæſar ad Monarchiam graſſabatur.

Igitur quum Cæſar in Gallia verſaretur, Pompejus admonitus, ut Reipublicæ conſuleret, neu pateretur, ut libertas Romana peſſum iret, adjuvante Senatu, apud quem haud parum valebat, manibus, pedibuſque illius opes infringere conatus eſt. Sed vires ſuas Cæſar ſuperiores ſentiens, tum ob plebis favorem, tum propter ingentem militum numerum, cuncta adverſæ partis ſtudia parvi pendebat. Itaque bifariam diſciſſa Civitate, adeo acerbæ exarſere diſcordiæ, ut Imperium univerſum ad Octavium uſque miſere labaſceret. Sed hac furente tempeſtate, atque anarchia omnia turbante, quidam fuerunt, qui ad Monarchiam confugiendum putabant; alii Pompejum Dictatorem dicendum. Quod ſane quum ageretur, vehementer Cato obniſus eſt. Nunquam enim Dictaturam ſemel ſibi traditam depoſuiſſet Pompejus, quam non ut remedium conſtituendæ Reipublicæ, ſed laborum ſuorum præmium cenſuiſſet. Hinc res tranſacta eſt, ut præ Dictatura Pompejus Conſulatum ſine collega acciperet, ut ad ſui arbitrium omnia expediret, neque jus eſſet contra ejus facta, ſive ad Populum, ſive ad Senatum provocare. Quæ ſane manifeſtæ Monarchiæ primordia.

At vero Cæſar hoc eodem tempore Conſulatum petiit: ſed per Senatum, imo potius per Pompejum uti a comitiis abſens rejectus fuit. Sed quorſum repulſa iſthæc? Solertiſſimo cuique haud fuit obſcurum, hoc agere Pompejum, ut per tranſverſos cuniculos Cæſar, dimiſſo exercitu, inermis ad petendum Conſulatum Romam properaret. Quapropter ſatius ille duxit

Digitized by Google

xit Consulatu carere, quam exercitus imperium deponere. At Pompejus obfirmatum ejus animum, consiliumque cognoscens propalam per Senatum jussit, Cæsarem legiones dimittere, hac prætenta caussa, ut in Syriam, ubi per summum Reipublicæ dedecus Crassus fuerat interemptus, mitterentur. Nolente autem Cæsare Senatus decreto parere, censuerunt Patres, aut exercitum a Cæsare dimittendum, aut hostem Patriæ judicandum. Quamvis vero Equites, quamvis publicani, & plebs triste hoc decretum a Senatu deprecati fuerint, in cassum tamen omnia. Apertum igitur Cæsarem inter, & Pompejum bellum exortum: in quo quidem æquior Pompejus videbatur, quippe qui patriæ servandæ caussam præseferebat; iniquior vero Cæsar, qui libertatem evertere conabatur: nam revera uterque ad supremam potestatem animo intendebat. Tandem vero post varios casus, ancipitesque rerum vices, Respub. infeliciter eorum ambitione dilacerata, ac Pompejus in campis Pharsalicis superatus profligatusque a Cæsare fuit, tandemque Theodoto Grammatico consulente, in Ægypto, quo veluti in asylum confugerat, interfectus. Cæsari vero tanti hostis victor, partibus adversis profligatis, Romam inter suorum plausus rediit. Hæc de Pompejo, & Cæsare, ceteris omissis, perstringere duxi, quantum scilicet instituto meo, quod in legibus explicandis versatur, inservirent.

Jam Pompejum periisse Romani vix crediderunt, antequam Syllæ annulum ei datum cernerent. Tunc vero compertam exploratamque Pompeji necem habentes, *Aperte Pompejo conviciis exagitato, Cæsarem laudarunt; ac quæcumque excogitare ad honores ejus potuere, decreverunt. Qua in re magnum erat inter primos Urbis homines certamen, invicem se adulando Cæsare superare laborantium: magnaque a Populo suffragia contentione ferebantur . . . Tunc igitur potestatem Cæsari dedere (non quod is eam non sibi ipsi parasset, sed ut jam nunc secundum leges agere videri posset) de Pompejanis suo arbitrio statuendi: deinde ut belli pacisque Dominus in omnes homines esset, etsi neque ad Senatum, neque ad Populum de iis retulisset... Sed hoc ipsum quoque jam ante Cæsari aderat tantis copiis instructo, quique bella quidem, quæ gesserat omnia, fere*

Digitized by Google

re suo judicio confecerat. Cum vero Romani, ut adhuc Cives, suique juris esse viderentur, hæc Cæsari decernebant, quæ vel invitis ipsis obtinere poterat: Quippe hoc etiam accepit, ut quinque continuis annis Consulatum gereret: ut Dictator non ad semestre tantum spatium, sed in integrum annum diceretur: ad hæc Tribuniciam potestatem per omnem suam vitam haberet. Hæc Dio Cassius (*a*); ex quibus habes primordia Monarchiæ Romanæ firmiora quidem in Cæsare, quam in Sylla, & Mario: habes etiam caussas, quapropter Respublica ad Monarchiam jam delapsa fuerit. Ceterum Cæsar de imperio jam securus exercitum ultro dimisit, renuentibus quamquam amicis, ne id sibi periculo esset, quod sane accidit: statim enim conjuratio a Bruto, & Cassio ad ejus perniciem inita fuit, quæ mortem tandem in frequenti Senatu idibus Martiis ei intulit.

§. II.

De legibus Pompeji.

QUum hoc in opere eam propositi rationem mihi constituerim, ut ex historiæ penu leges depromam, æquum nunc est, ut, gestis a Pompejo, & Cæsare rebus brevi enarratis, ad eorumdem leges exponendas accedam, ex forma nempe regiminis, quam e re sua instituere illi existimarunt. Verum quum leges Cæsaris propemodum eædem sint, atque illæ, quas pertulit Augustus, opportunius in præsentia omittere, ac quum de Augustalibus sermo erit, eas referre ratus sum. Itaque nunc tandem Pompeji leges tradendas puto.

Semitam, quam tenendam Pompejus ad summos honores, quos anhelabat, instituit, hanc fuisse constat, plebis scilicet potestatem summopere a Sylla imminutam reparandi. Etenim quum tunc temporis ea esset conditio Reipublicæ, ut qui ceteris majori vi polleret, is facile ad auctoritatis fastigium perveniret; nihil ad hoc opportunius existimavit, quam plebem colere, eamque sibi beneficiis astringere. Quum enim in Senatu & alii essent, cum ob diuturnos Magistratus clarissimi, tum bonorum copia refertissimi, difficil-

(a) *Lib. 36.*

ficillimum sane erat ab eo ordine assequi, ut, posthabitis ceteris, sibi daret imperium; id vel maxime, quod quum Equestris ordinis is esset, fieri ægre posse videbatur, ut per Senatum ad summos honores attolleretur. Quum igitur his de caussis Pompejus rebus suis studendo, beneficiis maximis plebem sibi allicere incepisset, facilis erit suarum legum expositio.

Quum Sylla augendæ Aristocratiæ, atque ex adverso Democratiæ minuendæ operam strenuam navasset, nil validius ad plebis potentiam labefactandam existimavit, quam Tribunorum potestatem intra angustissimos cancellos arctare. Hinc tulit ne Tribuni jus haberent concionandi, leges rogandi, aliosque post Tribunatum honores habendi. Contra vero Pompejus, quum plebis potentiam instaurare niteretur, ab abrogandis Syllæ legibus exordiendum putavit. Itaque Tribunis eam restituit auctoritatem, quam olim plebs per seditiones ante Syllam a Patribus vi extorserat. Quare apposite Paterculus ait (*a*): *Hoc Consulatu Pompejus Tribunitiam potestatem restituit, cujus imaginem Sylla sine re reliquerat.* Reparata aliquatenus Tribunicia potestate, in hoc plebs tota fuit, ut jus omne pristinum Tribuni recuperarent, quod eis Sylla abstulerat: hinc primo fuit Tribunis jus honorum restitutum, deinde etiam judicia concessa fuerunt Equitibus, flagitiosa Verris Prætura id suadente. Et quidem plebs sæpe querebatur de judiciorum nundinatione tum, quum penes solos Optimates jus esset: sed id Verris Prætura maxime comprobavit, de quo hæc Tullius (*b*): *Ut nemo tam rusticanus homo Romam ex uno municipio vadimonii caussa venerit, quin sciret, jura omnia Prætoris Urbani, nutu, arbitrioque Chelidonis meretriculæ gubernari.* Peracto Præturæ anno, fuit quidem is accusatus, sed Judicum nequitia absolutus. Hinc plebs concitata, judicia semper venalia fore, si penes Patres essent, inclamabat, quum æque ii sceleribus involuti, sibi mutuo omni tempore parcerent. Sed tandem auctore Pompejo, iterum Equites ad jus dicendum descenderunt, ita tamen ut par

(a) 2. 30.
(b) *In Ver.* 5. 13.

par esset Senatorum, & Equitum numerus. Sic enim Paterculus (*a*): *Per idem tempus Cotta judicandi munus, quod Gracchus ereptum Senatui ad Equites, Sylla ab illis ad Senatum transtulerat, æqualiter inter utrumque ordinem partitus est.* Sed quamvis judicia denuo ad Equites delapsa essent; Prætura tamen penes unos optimates manebat, quod sane non sine invidia erat. Etenim hi, quum per edicta jus, ut rebus suis videbatur accomodatius, supplerent, corrigerentque, facili negotio nobilibus assentabantur, juraque plebis intervertebant. Hinc lex a Cornelio Tribuno rogata de edicto perpetuo, nempe ut fas Prætori non esset intra annum illud immutare; de quo sic Dio (*b*): *Ita & hanc legem Cornelius perfecit, & alteram hujusmodi. Prætores solebant jura ea, secundum quæ judicaturi essent, scripta edere. Neque enim Prætores id jus, quod ad contractus dirigendos positum erat, observabant, neque id unquam fecerunt, neque scripto juri steterunt, sed sæpe numero ea variaverant, crebroque per gratiam, & odium certorum hominum, veluti fieri assolet, multa gerebantur. Igitur rogationem tulit, ut & statim a principio Prætores prædicerent quo jure essent usuri, & deinde nequaquam ab eo deflecterent.*

Neque prætermittenda est lex theatralis, perlata ab Othone Tribuno plebis, ut Equites a reliquis secreti in quatuordecim gradibus Orchestæ proximis spectarent. Quum enim potestatem hoc tempore judicandi Equites denuo accepissent, par æquumque visum, hunc honorem eis ad dignitatis ornamentum conferri. Quæ sane lex invisa quamvis Patribus, jucunda tamen plebi fuit. Nihil enim, ut supra diximus, ad Aristocratiam temperandam præsentius, quam medium ordinem ad honores extollere. Sed quo penitius lex hæc intelligatur, operæ pretium duco rem ab origine sua, strictim licet, repetere. Initio Reipublicæ ad Scipionem usque Africanum nulla distinctio in Theatris, ceterisque spectaculis inter Senatores, Equites ac Populum erat: in Republica enim, ubi democratice vivitur, tale discrimen invisum habetur. Scipio

(a) 2. 32.
(b) *Lib.* 36.

Digitized by Google

pio omnium primus distinctas Senatoribus Sedes concessit: Quod sane quum seditiones suscitasset, adeo Scipionem id turbavit, ut scripserit Tullius (*a*): *P. Africanus ille superior ut dicitur, non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a seipso saepe accusatus est, quod quum Consul esset . . . passus esset tum primum a populari consessu Senatoria subsellia separari . . . quae res avertit vulgi animum, & favorem Scipionis vehementer quassavit* (*b*). Itaque plebs, favente Pompejo, ad pristinam auctoritatem, honoresque restituta, Optimatum potentiam modis omnibus imminuere conata est. Ut autem adversus Patriciorum solertiam se muniret, duabus id praestitit legibus, nempe Cincia de donis, & muneribus, atque illa adversus ambitum propter honores & judicia. A primordiis usque Reipublicae receptum erat, ne quis ob caussam orandam, pecuniam acciperet: jusserat enim Romulus Patricios gratuito plebem defendere, ut mutuum inter utrosque necessitudinis intercederet officium, invidiaque procul esset; munuscula tantum quaedam statis temporibus, veluti grati animi indicia permittens elargiri. At vero Patriciorum avaritia, ac cupidine quadam in plebem dominandi factum deinceps est, ut saluberrimum hoc alioquin institutum sensim exolesceret, plebsque illorum fieret stipendiaria. Nam quum nemini olim praeter Patricios jus profiteri liceret, ii operam suam nonnisi multa pecunia locare inceperunt, ut & ita miserae plebis bona tandem obligurirent. Hinc lex Cincia, a Cincio nempe Tribuno rogata, tum ad tantam Patriciorum auctoritatem contrahendam, tum ad plebis inopiam sublevandam, libertatemque sartam tectam custodiendam. En quomodo de ea loquutus sit Livius (*c*): *Quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis plebs esse Senatui coeperat?*

Adversus ambitum lege Cornelia, sive Calpurnia Equestri ordini, plebique consultum est. Quum enim suffragia turpi-

(a) *Pro Cornel. I. Frag. ex Asconio lib.* 1. 39. 54.
(b) *Val. Max.* 2. 4.
(c) 34. 4.

Digitized by Google

ter coëmi cœptum esset, fiebat hinc, ut ex Patriciis ii haberent Magistratus, qui majus argenti pondus elargiri possent, Equites vero honoribus omnibus carerent. Qua de caussa per hanc Tribunorum rogationem severissimæ pœnæ adversus ambitus reos, Judicumque in jure reddendo avaritiam statutæ sunt; nempe ut pecunia captandis suffragiis data omnino restitueretur, utque istiusmodi criminis reus multam pecuniariam etiam solveret, & in posterum nullum jus haberet Magistratus petendi, amisso etiam honore in Senatu sedendi: quare scripsit Tullius sic (*a*): *Erat severissima scripta Calpurnia*. Licet deinde linita fuerit a Senatu hac abjecta caussa: *Quod si supplicia essent extrema, neque accusatores reorum, neque qui eos condemnarent facile reperiri posse. Ubi vere mediocres pœnæ propositæ essent, ibi & frequentes accusationes fieri, neque a damnando reo judices deterreri:* Ut ait Dio (*b*).

Hæ sunt Pompeji Magni leges, consiliis ejus omnino respondentes, quas si cum Syllanis comparabimus, videbimus quidem adversa fronte pugnantes, pro diversis nempe itineribus, per quæ Principatum appetebant. Et quidem Marius quum in animum induxisset suum, Populo favente, ad summam rerum pervenire, leges meditatus est summopere populares, quæque optimatibus adversarentur. Tribunorum enim potestatem, quantum potuit, extulit, Comitia ex centuriatis in curiata convertit, legemque agrariam seditionum civilium segetem ac materiam fœcundissimam, non semel rogavit. Contra Sylla quum minime posset per plebem, quæ summo amore Marium prosequebatur, ad supremum dominatum pervenire, optimatium partibus sese totum mancipavit. Itaque Tribunorum potestatem imminuit, legem agrariam abrogavit; jus Civitatis Italis a Mario datum infirmavit, ac libertatem demum civilem, invectis per tormenta Civium quæstionibus, adversus Poplicolæ instituta sustulit. Demum vero Pompejus, quum nihil sibi sperandum, nisi ex Populi studio videret, partes Marii jam dejectas restituere cur-

(a) *Pro Murena* 23.
(b) *Cap.* 36.

curavit, legesque modo expositas, quæ plebis genio obsequerentur, rogavit. Atque ex his, quod sæpe innuimus, inspicere licet, juris civilis scientiam imperviam prorsus esse, nisi & legislatoris ingenium introspiciamus, & Reipub. forma ex historia depromatur.

CAPUT III. ET ULTIMUM.

De Monarchia Romana.

§. UNICUS.

De Octaviano Augusto, Antonio, & Lepido.

VIdimus hucusque quantum Marius, Sylla, Cinna, Pompejus, & Cæsar, sub obtentu Reipublicæ libertatis servandæ, adlaboraverint, ut ad Imperii fastigium assurgerent. Sed *non Cinnæ, non Syllæ longa dominatio: & Pompeji, Crassique potentia cito in Cæsarem; Lepidi, atque Antonii arma in Augustum cessere. Qui cuncta discordiis civilibus fessa, sub nomine Principis imperium accepit.* Quod sane quibus studiis, quibusque artibus effectum, nunc annuentibus Superis sumus expositurі.

Interfecto Cæsare, tantum abfuit, ut ad libertatem pristinam rediret Respublica, ut motus potius civiles validius increbuerint: alii enim illius dominationem probantes, per ejusdem vestigia ad eumdem principatum properabant, quos inter Principem locum tenebat Antonius, honoribus quidem, auctoritate, bonorumque copia ceteros antecellens. Is enim Cæsaris cædem simulans ulcisci, imperio potiri vafre conabatur: alii vero ex adverso insurgentes optimates libertatisque vetustæ memores, rem ad pristinum restituere conabantur. Sic discissa Civitate, turbata cuncta, confusaque erant, nec quam quisque partem sectaretur, facile dignosci poterat; sui quisque animi sententiam familiaribus ipsis, & necessariis aperire verebatur. Hinc Senatus anceps quam caussam susciperet, medium iter tenere censuit, ut scilicet Cæsaris acta firma essent,

Digitized by Google

ſent, nec tamen de ejus nece ulciſcenda ageretur. Sed hoc ſecum ipſe pugnabat: nam ſi leges Cæſaris abrogare fas haud erat, ejus mors, utpote non tyranni, ſed legitimi Principis, quando leges condendi jus fuit, ulciſcenda erat.

Ad hæc de Cæſaris funere, deque ejus teſtamento evulgando, quod Piſoni ſervandum tradiderat, actum. Sed & hic diſſentio oborta: timebant enim Cæſaris interfectores a plebe, ne ex aſpectu cadaveris tot ictibus dilaniati adverſus ſe facile inſurgeret: at vero flagitantibus Piſone, atque Antonio, Senatus tandem funeri, ſupremiſque laudationibus aſſenſus eſt, lectæque coram Populo ſupremæ tabulæ, ubi Octavii adoptionem, eumdemque heredem ex aſſe ſcripſerat. Hic autem occaſionem nactus Antonius, ut plebem in hoſtes Cæſaris infenſam, ex confixi cadaveris conſpectu, magis magiſque incitaret, ejus amorem, beneficiaque Populo collata ad cælum extulit. Sed quorſum is iſtiuſmodi verba jactaverit, Senatus ſatis intellexit, nimirum ut plebem in Patres, conjuratosque omnes impelleret. Quare videns jam detectam animi ſui ſententiam, vaferrimus, ut quantum poſſet, quod in ſinu fovebat, occuleret, admonuit Patres, plebemque, ut Sexti Pompeji ex Hiſpania reditum decernerent, quo quies publica tutior eſſet. Obſtupuit Senatus, quum videretur Antonius uno eodemque tempore Patres inter, & Plebem medio eſſe ingenio, nec ſibi ipſe concors: nam Sexti Pompeji reditum ad Urbem poſtulare idem erat ac Cæſaris damnare memoriam, quam alioqui præclaris laudibus exornabat. Quumque addidiſſet non ſolum Pompejum ad Urbem redire debere, ſed eidem paterna bona a Cæſare ablata reſtituenda, ſuſpicatus quidem Senatus fuit, Antonium forte ad effugiendam invidiam affectati Regni pœnituiſſe; alii vero putarunt Antonium mutaſſe propoſitum Cæſaris mortem vindicandi, quum jam ſenſiſſet, odium ſibi ex hoc ſummum obventurum, Octavium autem utilitatem omnem percepturum. Sed conjurati ſat ſuperque mores Antonii internoſcentes, ſatius putarunt ſe conferre ad Provincias, ibique militaribus præſidiis ſe munire, quam Romæ morari fidem præſtantes Antonio. Qua de re M. Brutus in Inſulam Cretam profectus

eſt,

Digitized by Google

est, Cassius se contulit in Africam, Trebonius in Asiam, & Decimus Brutus in Galliam Cisalpinam, ibique suas quisque vires, novos delectus habendo, & fœdera cum Reipublicæ sociis ineundo, adeo adauxere, ut cuique hosti possent obviam ire.

Interea Octavius, qui in Cæsaris gentem adoptatus fuerat, statim Apollonia, ubi literis operam dabat, Romam perrexit; suamque a Prætore adoptionem ex vetusto more probari postulavit. Id autem admirati omnes sunt: nam Cæsaris heres quum esset, ejusdem profecto cædem ulcisci adversus Senatus decretum, atque in interfectores sævire, quod periculosæ plenum opus aleæ erat, debebat. At ille qua præstabat prudentia, solertissime in omnibus se gessit. Ad hæc omnes fere amici objectabant nomine tenus se Dictatoris fore heredem: adeo enim conjurati viribus valebant, quibus, clanculum licet, Senatus favebat; ea item Antonii erat auctoritas, quippe qui Consul erat, suorumque germanorum Prætor alter, alter vero Tribunus plebis, ut ad summam rerum potestatem Octavium perventurum, vulgo desperarent. Verum contra omnium expectationem, adeo feliciter sors arrisit Octavio, ut devicto Antonio, exuto Lepido, profligatis conjuratis, Optimates, Equites, Plebemque Romanam in concordiam adduceret, omnesque sibi beneficiis obstringeret; atque adeo publicam sic tandiu, tot factionibus interturbatam tranquillitatem rebus restituit.

Atque hæc ex historia Octavii excerpsisse, satis instituto nostro erit: cetera enim libens omisi, quæ ad philologos magis, quam legum interpretes spectant. Itaque ex his, quæ narrata sunt, mente percipi potest, quibus legibus uti debuit Octavius, quæ temporibus suis responderent. Et quidem jam inde a primordiis Urbis quot seditionum, discordiarumque procellis jactata fuerit Respublica, jam exposuimus: quæ profecto quamquam a Senatu sæpe consiliis suis sedarentur, statim tamen Tribunorum plebis furore recrudescere videbantur: ut Consulare imperium, Patriciorumque auctoritatem everterent, comitia Centuriata in Curiata, vel Tributa converti furiose postulaverunt: & res ex voto successit: honores

nores

nores civiles, ſacros, & militares exoptarunt; horum quoque plebs particeps facta fuit. Sed quum deinde vidiſſent, Magiſtratus, honoreſque omnes elangueſcere, quum ad eorum Majeſtatem ſervandam opes deeſſent; hinc in ditiorum bona irruentes, tot leges agrarias per eos, qui plebis deliramenta ad ſuum Principatum curabant, rogarunt. Quid Marius, quid Sylla, quid Pompejus fecerint, ut rerum potirentur, jam vidimus. Sed quum in Sylla ob Dictaturam perpetuam, atque in Pompejo ob imperium Conſulare tam longe lateque concreditum, exorta fuit Monarchia; & ceteros iisdem rationibus communem libertatem evertendi cupido inceſſit; hinc Cæſar, Craſſus, Antonius, & Lepidus inter ſe de Monarchia contendentes, miſere Rempublicam dilacerarunt, in eam, veluti in prædam hoſtilem furioſe irrumpentes. Itaque ut vela colligamus, confuſa, perturbataque omnia tunc erant: nam plebs effrenem optabat Democratiam, Senatus Ariſtocratiam incolumem efflagitabat: ex optimatibus vero, qui majori vi pollerent, ad Monarchiam adſpirabant.

Sed ad morbum tam deſperatum ſanandum nulla profecto ſalubrior medicina poterat adhiberi, ſi a Monarchia diſceſſeris. Ipſe Cicero libertatis antiquæ tenaciſsimus, quum omnia ad occaſum properantia circumſpexiſſet, ſæpe dixit, non poſſe amplius ſervari Rempublicam, niſi inſtituta Monarchia. Verum quam arduum opus hoc eſſet, quotque in diſcriminibus poſitum, Cæſaris interitus ſatis oſtendebat. Nullum quidem remedium Civitati ſupererat, quam eamdem regi, & gubernari ab uno: ſed id erat Civium ingenium, ut nec mala ſua ferre poſſent, nec eos, qui ex calamitatibus eripere pollicebantur. Ægrotis profecto illis ſimillimi videbantur, qui & morborum indignantur, & ſalutis remedia reſpuunt. Talis erat Romanæ Reipublicæ ſtatus, quum Auguſtus accepit Imperium. Sed tanta hic uſus eſt in Monarchica Reipublicæ forma conſtituenda prudentia, ut jure merito Scriptores nobis tradiderint, tantam ei ad inſtaurandam Urbem fuiſſe ſapientiam, quantam Romulus adhibuit ad condendam. Itaque ne procax illa libertas, quæ ævo ſuo effervеſcebat, partem aliquam deperire videretur, maximopere ſtu-

ſtuduit, atque interim Populum aliis atque aliis deludens modis ſenſim Rempublicam in novam formam convertebat. Regis, aut Dictatoris nomen aufugit, quum revera, & ſine provocatione eſſet, & cuncta ſibi obedirent: inviſos titulos reſpuens poteſtatem Regiam ſub nomine Principis, Senatus, Pontificis M., Tribuni plebis, Proconſuliſque exercebat. Quæ ſane vocabula quum libertati Romanæ congruerent, ſimulabat profecto ſuam ſe poteſtatem nonniſi Populi juſſu gerere, ut eo delinimento Senatum, plebemqne capiens, interim divina, humanaque omnia arbitrio ſuo moderaretur.

Age vero quum jus civile reſpondere debeat regimini, & Octavius formam Monarchicam induxiſſet, quæ tamen in ſpeciem popularis videretur, leges profecto ejus hujuſmodi eſſe debebant, ut vetuſtam libertatem præſeferrent. Enimvero quum nihil ægrius homines ferant, quam legum, quibus ab incunabulis innutriti ſunt, mutationem, profecto ingentes in Populo concitat motus novus Princeps, ſi vetuſto jure immutato, Monarchicas de repente leges protuliſſet. Ita igitur ſe geſſit Octavius, ut ſimulacris manentibus veterum legum, omnia tamen ſuis Conſtitutionibus ſenſim pedetentimque fierent nova. Et quidem juris Monarchici eſt, ut quæ Summi Imperii ſunt ad unum ſpectent, nempe jus indicendi bellum, ferendi leges, imperandi tributa, creandi Magiſtratus, fœdera percutiendi, denique in bona, vitamque Civium poteſtas.

Sed cuncta, quæ individua in Auguſto eſſe debebant, ſingula in ſingulos diſpertita inveniebantur. Nam Prætor adjuvandi, ſupplendi, corrigendique juris civilis gratia inſtitutus, ad id pervenerat poteſtatis, ut leges civiles arbitrio ſuo per diverſorum vocabulorum technas figeret, atque refigeret. Idem ab Ædile factitatum. Jus legum ferendarum, belli indicendi, fœderis percutiendi ad Populum in comitiis ſpectabat. Unuſquiſque paterfamilias domi ſuæ princeps erat, & jure vitæ, & necis in omnes, qui poteſtati ejus ſubjiciebantur, utebatur. Idem in Civitate erat veluti ſacroſanctus, a cujus capite & tergo leges Valeria, & Porcia virgas, atque omne ſupplicium amovebant. Jus indicendi Tri-

buta

buta Senatui erat, isque Proconsulare Imperium, licet Populo suffragante, Optimatibus tamen arbitrio suo demandabat. Quibus in rebus omnibus, aliisque id genus Augustus vi auctoritatis suæ nihil unquam immutavit. Consules enim more majorum procedebant iisdem, atque olim Dignitatis suæ insignibus conspicui. Sublimes, uti antea de sella, & Tribunali jus dicebant Prætores, & Ædiles. Quæstorum etiam, Censorum, & Plebis Tribunorum audiebantur nomina, & insignia conspiciebantur: attamen hæc omnia inanes tantum species erant. *Veteris Reipublicæ, ac vestigia morientis libertatis, quum omnes exuta æqualitate jussa Principis adspectarent*. Re igitur vera horum omnium potestas ad Octavium transierat, qui & Proconsul, & Plebis Tribunus, ac Censor erat. Itaque ne Magistratus suam imminutam quererentur potestatem, nova, ut fucum faceret, officia excogitavit, nomine tenus præ antiquis majora, veluti curam ærarii, ludorum, spectaculorum, orationum, & epistolarum in Senatu legendarum: ut quum nova hæc cupide inhiarent, vetera negligerent, soloque vocabulo Consules, Prætores, Ædiles essent. Populum in comitiis de bello, & pace, in legibus jubendis, de imperio suffragium ferre, æquo animo patiebatur: sed omnia hæc suo nutu pendebant, quum omnium voluntates annona, & congiariis antea sibi illexisset. Si quando pro nova Reipub. forma, novas ferri leges opus esset, arcanis illis studiosisque verbis consilia sua occludebat, *ut nihil usquam prisci & integri moris videretur immutatum*. Etenim jurisperitis sibi annuentibus facultatem de jure respondendi dedit, verbo quidem, & simulatione, ut juris auctoritas major esset, re vero ipsa ut hi in forum ad res judicandas eam inducerent consuetudinem, quæ Populi mores paullatim ad Monarchiam converteret, ac sensim scriptæ leges per confictas interpretationes, subdolasque interpositas, tandem per seipsas omnino conciderent. Hinc sane data eisdem fuit ingens illa auctoritas, *ut ab eorum responsis Judices discedere minime possent*: nempe ut Judices non amplius Prætorum, Ædiliumque formulis, tamquam glebæ adscripti, parerent; atque ita legislatoriam eorum potestatem everteret

teret. Sed præter hæc novo conatu contra vitia seculi, quibus Respublica, ob quotidianas præsertim seditiones erat involuta, conflictandum fuit, quum nihil aliud validius sit ad vitiorum pestem adaugendam, quam bellorum civilium furor. Quotidiana enim per urbem, & Provincias erant furta, rapinæ, adulteria, stupra, & cædes; eaque licentia increbuerat, ut corrumpere, & corrumpi tota civium vita esset: nulla jam amplius religio, nullum studium liberis educandis, sed simulatæ adoptiones, & nefanda venus promiscua ubique. Immanis erat in honoribus ambitus, suffragiorum publicæ nundinationes, & judiciaria potestas locupletiorum libidini prostabat. Morbo huic vitiorum medendo, quamnam medicinam Legislator noster adhibendam existimavit? Anne ultore ferro usus est? Minime. Sed opulentiores tantum deportatione in insulam plecti jussit, ut simul & clementiæ daret exemplum, & opes sceleratorum confluerent in ærarium, tot civilibus bellis exhaustum. Sed satis hæc, quæ profecto, veluti fax quædam rebus iis, quas hoc in libro fusius tractaturus sum, præfulgeant.

Itaque Reipublicæ regimen sub Octavio, qui pristinam libertatem tutari simulatus, Monarchiam pedetentim constituit, referam; atque hic congruentes ejus leges exponam, inter quas non pigebit censere eas, quæ sive ad matrimonii castitatem servandam, sive ad impudicitiam vetandam, sive ad honorum ambitum evertendum, sive demum ad judiciorum sanctitatem promovendum, fuerunt perlatæ. Post leges sequuntur magistratus, & quidem tales, quales civili regimini responderent: si enim lex scripta Reipublicæ formæ conveniat opus est, quanto magis Magistratus, qui viva lex Populi sunt? Hinc de novis magistratibus, per Octavium institutis, verba faciam, deque recenti forma judiciorum, quæ sub eisdem invaluit. Itaque novata omnia in Republica Romana, sub fictam pristinæ libertatis imaginem, ex historiæ penu deprompta lectoris oculis subjiciam. Faxit Deus, ut rem, quam aggredior, feliciter absolvam.

CAPUT I.

De Romana Republica sub Imperio Octaviani Augusti.

§. I.

De rationibus, & de forma regiminis instituta ab Augusto.

DEmadem Oratorem, memoriæ proditum est, versutum hominem, & callidum fuisse Atheniis. Hic ut potentia & opibus cresceret, nihil e re sua satius duxit, quam Macedonum, & Antipatri gratiam sequi. Sæpe quum a se adversus Patriæ dignitatem, ejusque commoda deliberaretur, dictitare solitum tradunt, sibi parcendum, quippe qui afflictæ, ac prope perditæ Civitatis reliquias regeret: quasi dictum voluerit, calamitates publicas non pati, ut in Republica administranda secus se gereret: sed ipse revera scelestus, improbusque erat, qui pessime res publicas moderando, sibi serviebat, Civibusque parabat interitum. Quorsum autem hæc præfatus sim, quove intendantur, quivis per se intelligit. Sed minime tamen possum, quin quæstionem illam, tam acriter inter viros politicos agitatam, pervestigem, iisne, qui suaviter prospereque vivunt, an vero qui adversa fortuna jactantur, tutius faciliusque imperetur. Sane in utraque sententia scopuli offenduntur, quos haud facile est superare.

Nam gens illa, quæ ventis sine intermissione perflatur secundis, facile quidem prosperitate ipsa tumescit; atque hinc labores fastidiens sensim virtute sua cadit, Principisque jussa contemnendo, ad interitum tandem festinat. Si vero procellis turbinibusque urgeatur, vitamque ærumnis pressam toleret, nulla medicina ad hæc mala avertenda probabitur. Ita a natura comparati sumus, ut si quando calamitatibus vexemur, omnia in nobis iracundia effervescant, nullumque æquo animo patiamur medicamentum, nisi blandimentis quibusdam, & assentationibus deliniamur. Itaque ii, qui calamitatibus obruuntur, nec mala sua, in quæ inciderunt, nec vitiorum remedia ferre possunt. Sane mel natura sua suavissimum est,

est; ulceribus tamen salubriter admotum, acerbos dolores commovere comperimus; ita & infelicem salutares quamvis hortationes exasperant magis, incenduntque, nisi lenitate quadam non sine maxima prudentia condiantur; quemadmodum jucundum definivit Homerus, *quod menti facile assentitur*.

Quid igitur viro politico, tanta rerum difficultate, ut afflictæ Civitati occurrat, faciendum? Non solum mentis acie quid quassatæ Reipublicæ componendæ par sit, considerate circumscribere, sed qua comitate, & lenitate ad optatum finem perveniat, cura omni studere debet. Optime sibi actum erit, si quid civibus aliquando indulgeat, ut sibi devotos efficiat, nonnullaque, quibus oblectetur, ultro concedat; hac tamen de caussa, ut sibi tandem hac ratione illecti, ad graviora perducantur. Atque hic sane erit, a quo, desperatis rebus, integra omnia, ac felicia expectari poterunt. Sic enim Cives adversa fortuna jactati, blandimentis istis attracti, æquius profecto dicto audientes ei erunt, cui per vim metumque vix obtemperarent. Sed quam ardua res agatur, quis non videt? Hic profecto illa extrema simul jungenda sunt, quæ difficillime possunt inter se copulari, scilicet humanitas, & comitas cum severitate, atque majestate; quæ sane si forte fortuna in unum coalescant, nil majus, nil validius, ut alacri animo Cives jura Principis facessant, ejusque ad arbitrium nutumque se fingant. Licet enim ferinum quid aliquando hominum natura sapiat, non tamen adeo feritatem induit, ut eam exuere minime possit, modo beneficiis, gratique animi judiciis impetatur. Hæc sunt in caussa, quapropter Octavio tandem sors feliciter arriserit, ac perennem sibi pepererit Principatum, qui tot clades antea stragesque attulerat, Marioque, Pompejo, ac Cæsari paraverat interitum. Is enim non metus vi, non ense ultore, non truculento satellitum vultu, duxit sibi firmandum imperium, sed eos ad honores attollendo, qui ingenio, & virtute eminerent, militem beneficiis, Populum annona, & congiariis, cunctos denique dulcedine otii, & publicis oblectamentis alliciens, ita sapienter se gessit, ut omnia ad pristinam libertatem restituendam, incolumemque servandam composita viderentur.

Digitized by Google

Jam vero Octavius, Bruto, & Cassio cæsis, Triumviratus honore exuto Lepido, voluntariaque morte perempto Antonio, ab omni parte tutus in Principatu erat, quum ceteris extinctis, unus is ex Julianis partibus superstes esset. Itaque quum summam rerum haberet, sibique uni legiones omnes parerent, ut res feliciter succederet, nec ad ea mala illaberetur, in quæ Cæsar offenderat, satius duxit potestatem hanc tantam ad Populum referre auctorem, precariumque in se imperium jactare, quam in civilium turbarum scopulos incidere, ubi tot antea naufragium fecerant. Ne igitur libertatem communem, qua nihil Romanis optatius erat, mutatam Populus sentiret, utque Ordinibus cunctis blande assentaretur, titulos omnes, a quibus maxime metuendum erat, religiose aversatus, Regiam potestatem, quam suo jure vindicabat, magistratus nomine, tamquam a Populo ipso accepisset, exercebat. Sed ejusmodi hæc erant, quibus certe imperitæ plebi facile illudebat, nequaquam vero Senatui, aliisque, quibus ingenii vis esset. Quapropter ut & his imponeret, novas technas orditus est.

Sane in conversionibus Rerumpublicarum id agendum, ut ea regiminis forma instituatur, quam diu manere in votis sit omnibus. Quum autem in omni Civitate tres vulgo ordines distinguantur, Nobilium, Plebejorum, eorumque qui hos inter medii censentur, quumque aliud aliis ingenium sit; videamus quo se pacto gesserit Octavius, ut Respublica sua cunctis sine discrimine diu superstes optaretur. Quoniam Nobilis honores appetit, præterea nihil; plebs contra de honoribus parum sollicita, de quæstu vero, & lucello diligentissima est; præter hos socii, & fœderati populi sunt, qui unum anhelant, ut Reipublicæ honorum participes fiant; ita ille sapientissime rem instituit, ut voluntatibus omnium felicissime obsecundaret. Itaque Rempublicam regendam pro veteri more Senatui concredidit; optimatibus Magistratus petendos dedit, provinciasque administrandas demandavit; Equites, qui moribus & virtute ceteros anteirent, Senatores allegit; plebem vel agro colendo addixit, vel ad militiam vocavit, vel obæratam sublevavit; agricolæ nempe parans commoda, ut strenue

nue laboraret; militi dona pollicitus, & ſtatam mercedem perſolvens, quo alacriori animo dura belli pericula ſubiret; opem obæratis ferens, vel de ſuo, vel de ærario, inopibuſque ſuccurrens, ne a potentioribus premerentur: ſociis demum civiles militareſque honores tribuens, quique dignitate, & bonorum copia præſtarent, in Senatorum etiam ordinem, nedum Cives cooptans. Quinetiam ne Magiſtratuum Romanorum intemperantia provinciales vexarentur, legibus de peculatu, & de repetundis conſuluit. Judicibus mercedem, ſive ſalarium ex ærario ſolvendum ſtatuit, ne litigatores emungerent. Ad hæc comitiorum Populi libertatem, cum in legibus rogandis, tum in Magiſtratibus creandis, adeo cuſtodivit, *ut quoties Magiſtratuum comitiis intereſſet, tribus cum candidatis ſuis circuibat; ſupplicabatque more ſolemni. Ferebat & ipſe ſuffragium in tribu, ut unus e Populo. Teſtem ſe in judiciis & interrogari, & refelli æquiſſimo animo patiebatur* (a).

Itaque quum Senatus eiſdem juribus, ac in veteri Republica frui videretur, Optimates ad Rempublicam regendam veluti ſocii adſciti eſſent; Equites ad ampliſſimum ordinem adlegerentur, milites donis, plebs congiariis alliceretur, provinciales non amplius Magiſtratuum avaritiæ expoſiti, ad Reipublicæ adhuc honores vocarentur; quid mirum ſi nova hæc Reipublicæ forma diu feliciterque perſtiterit, quum omnium intereſſet incolumem ſervari? Attamen quia omnia hæc ſic agebantur, ut Monarchiæ congruerent, legibuſque novis tandem aptarentur; *ideo paullatim inſurgere, munia Senatus, Magiſtratuum, legum in ſe trahere, nullo adverſante cœpit*. Atque ex reliquis optimatibus, qui ex proſcriptionibus ſuperſtites evaſerant, *illos opibus & bonore extollere*, qui ſibi aſſentientes novum regimen optabant, *ut novis ex rebus aucti, tuta, & præſentia quam vetera, & periculoſa mallent*. Sed quum omnia hæc diligentiori examine, longiorique ſermone, ut Octaviani Cæſaris regimen penitius intueamur, ejuſque leges pernoſcamus, indigeant, ideo de his omnibus ſingulatim agendum.

§. II.

(a) *Sveton. in Octavio.*

Digitized by Google

§. II.

De Romano Senatu.

NOn mihi in animo est omnia Romani Senatus jura hic expendere: longum enim esset ea enarrare: illa tantum seligam, quæ instituto meo magis inservient. De Senatu Romano hæc refert Polybius (a): *Primo quidem Senatus habet curam ærarii: nam & introituum, & expensarum plenum penes eum est arbitrium: & deinde maleficia ac crimina per Italiam commissa, de quibus publicum judicium constitui oportebat, ut proditionis, conjurationis, veneficii, cædis, atque insidiarum, ad Senatum relata*. Præterea ad Senatum spectabant legationes ad exteras gentes, vel ab iisdem Romam missæ, Provincialiumque de Præsidum sententiis appellationes. Sed hæc omnia, quæ libera Republica ad Senatum pertinebant, minime poterant cum Monarchia congruere, quum in hac nova imperii forma publicum ærarium, quo miles alitur, penes Principem esse debeat; & legationes, nec non appellationes de Præsidum sententiis uni deferri debeant, eique criminum vindicta servari. Quid Octavius? Cuncta ne una spongia delevit? Minime, sed paullatim quidem, & clanculum, *veritus, ne si subito homines in alium deducere statum cuperet, res ea sibi parum esset successura.*

Itaque Imperator, ut Senatum in suam redigeret potestatem, eodemque tempore Ordinem equestrem, plebemque obnoxiam sibi faceret, utque judicia de Civium omnium moribus, gradu, opibusque ad se transferret, ad Censuram animum appulit: eamque sane non Censoris nomine, quod Romanis maxime invisum, sed Præfecti morum surripiens, non palam appetiit, sed id subdole curavit, ut ad constituendam Rempublicam, eamque ab vitiorum colluvie, quibus bellis civilibus furentibus, fœde deformata esset, purgandam, tanta potestas ultro demandaretur. Itaque hujus Magistratus compos factus, Senatum legit, in quem tum bene de se sen-

(a) *Lib. VI.*

Digitized by Google

sentientes cooptavit, tum ambiguæ fidei Patres, invisosque ex eodem movit. Aucto igitur Senatorio censu, honoris specie, sed revera, ut liberius sibi arbitrium esset, plurimos ex Ordine Equestri Senatores adlegit; nec se ab sociis, fœderatisque gentibus, si qui forte, vel auctoritate, vel bonorum copia apud suos valerent, abstinuit. Atque id ut a Provincialibus tutior esset, a quibus seditionum duces abessent. Quod sane consilium fuerat Mæcenatis, *Omnibus iis esse Civitatem dandam, ut bujus quoque participes, fideles nobis socii sint, nostram quasi unicam Urbem ipsi quoque incolentes, eamque vere urbem, suas autem patrias, agros, & pagos putantes*. Quum autem Senatui singulos quosque de se meritos, quique suæ dominationi firmandæ pares viderentur, adjecisset, amplissimum Patrum consilium frequentius effecit, quemadmodum profecto Mæcenas admonuerat, cujus verba quum sint appositissima, minime omittenda sunt. Ait is: *In Senatoribus autem, Equitibusque legendis, nihil anxius de numero, omnes quotquot tibi digni visi fuerint, recipies. Quanto enim plures viri eximii tecum erunt, tanto facilius omnia, quæ facto usus erit, perficies; subditosque in hanc persuasionem adduces, quod eos non servorum, aut deterioris, quam Romani sint, conditionis hominum loco habeas; sed quum eis omnia nostra bona, ac ipsum etiam imperium communices: ut ipsi etiam majori studio in id, ad se quoque pertinens, tuendum incumbant*. Lecto Senatu, novisque Patribus aucto, jura dedit de ætate, & de censu Senatorum. Ad hæc jussit neminem eorum sine ejus venia ab Italia proficisci, ne scilicet a Principis oculis se avertentes, nova molirentur. Sanxit item, ut a nemine Senator, nisi a Senatore judicaretur, utque judicia de veteri more fierent, legationesque, ut antea, ad Senatum adhuc pertinerent. Ecce tibi amplissimum ordinem Octavii potestati omnino obnoxium. Nec vero solertissimus Princeps minus Patres in hoc majestatis suæ fastigio reveritus est. *Nam die Senatus numquam Patres nisi in Curia salutavit, & quidem sedentes, ac nominatim singulos, nullo submonente: & discedens eo modo sedentibus singulis vale dicebat. Nec ideo libertas, aut contumacia fraudi cuiquam fuit: dicebat enim: Contradicerem tibi, si locum habe-*

rem

rem... & licere oportere Senatoribus de Republica loqui. Sed quisnam ei contradiceret, quum omnes ejusdem censoriæ potestati perpetuo subderentur?

A Senatu transeamus ad Equites, quos sane non sine prudenti consilio & ipsos ingenti numero adauxit: nihil enim ad Aristocratiam deprimendam præsentius est, quam ordinem medium attollere. Præterea imperavit, ut judiciorum, quæ apud Senatum erant, participes Equites fierent, ærariique per provincias curam gererent, additis tamen a Principe, qui rationes sedulo acciperent, atque, si quid novi fieret, referrent. Non parum ex his Senatus auctoritas imminuta: tum enim ejus judicia cum Equitibus communicata, tum etiam ærarii cura, quod est Reipublicæ robur, a Senatu avulsa, atque ordini Equestri concredita. Denique duos ex his, ut Principis satellitibus præessent, legit; ut si quis forte eorum insidias strueret, ii explorarent, quibus potestas esset vitæ necisque, non modo in milites in Italia morantes, sed etiam in Cæsarianos, hoc est, qui in familia Principis erant, præter Centuriones, aliosque, qui Senatoriis Magistratibus subderentur. Quo facto, Ordinem Equestrem Octavius mirum est, quantum sibi obstrinxerit, ejusque fidem devinxerit. Videamus tandem, quo pacto se in hoc generali censu cum plebe gesserit. Id quidem Moecenas Politicorum tunc temporis facile princeps, admonere solebat, ut ex plebe cujusque ingenium inspiceret, eosque qui efferatis moribus essent, ab iis, quos moratiores videbat, secerneret; atque illos maxime vero, si ætate, ac viribus pollerent, bellorum studio adduceret, *ut citra ullius injuriam alerentur, & reliqua pars sine periculo degeret.* Hos vero quippe mitioris indolis homines, agriculturæ, maritimæ negotiationi, aliisque pacis artibus dederet. Sic enim in Urbe omnia tuta fore, ejectis illis, a quibus turbæ, atque injuriæ timebantur. Jam provido consilio libenter assensus Octavius, pro cujusque moribus omnes, alios aliis artibus domi militiæque addixit. Ex quo factum est, ut intentis omnibus, quo suum quemque ingenium ferebat, hilarem plebs, quietamque vitam degeret, cunctaque in tranquillo essent. Atque hoc sane illud est, quod ante occupavimus, eam nem-

Digitized by Google

nempe Octavium in Monarchia sua Rempublicam instituisse, quam omnium interesset diu sospitem manere. Sed ad alia pergamus.

In recensenda plebe multos vidit ære alieno misere esse oppressos, atque eorum profecto nomina indulgentissime solvit: imo posteritati consulens legem per quam jucundam tulit, ut obærati deinceps, ne a creditoribus vexarentur, bona sua cedendo, liberarentur; de quo infra, quum de legibus Juliis, differemus. *Tanta denique comitate adeuntium desideria excipiens, ut quemdam joco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi elephanti stipem . . . Plebem promiscuis salutationibus admittebat: quum ex veteri more Consules, aliosque magistratus salutare non cuique vulgo daretur. Dominus ne a liberis quidem suis passus est appellari*; ut Populum edoceret, quanto odio persequeretur dominatum. Eoque imperante, nemo aliis invidiæ erat: *Nam amicos suos magnos, & potentes voluit esse in Civitate, ut tamen pari jure essent, quo ceteri, legibusque judiciariis æque tenerentur*.

Quæ igitur Monarchico regimini nihil obstabant, ultro Populo dabat. Quid vero illa, quæ a primordiis usque Urbis penes eum erant, quæque adversa fronte cum nova Reipublicæ forma pugnabant? Num æquo animo belli indicendi, fœdusque feriendi jus, legum ferendarum, Magistratuumque creandorum arbitrium in populo ferre poterat? Sane Monarchia dissolvitur, si penes alios, præter Principem, hæc tanta potestas versetur. Sed in his ita se gessit prudentissimus Octavius, ut sensim a Populo cuncta auferret, nec alicujus invidia laboraret. Mansit quidem Populi potestas in Magistratibus per comitia creandis, sed non aliis profecto ab iis, quos Principes idem commendabat, qui tamen exoptare neminem sinebat, nisi meritissimum, ut propterea semper in commendatione sua adjiceret, si mereretur: ita enim Svetonius refert: *Nunquam filios suos Populo commendavit, ut non adjiceret, si merebuntur*. Leges licet præter comitia non paucas pertulerit, aliaque suo arbitrio sanxerit, *plura tamen etiam Populo promulgabat, ut is, si quid minus placeret, emendaret, hortatus omnes, ut si quid melius haberent, consulerent in medium*.

Digitized by Google

Sed non contentus suo censu Octavius, eumdem iteravit, & sæpe quidem, donec Rempublicam pro sua sententia ordinasset, nempe ut Monarchiæ Civium mores congruerent. Quid enim prosunt leges novo regimini accomodatæ, si Civium mores ita comparati sint, ut novam Civitatis formam fastidiant? Quapropter jure merito Mæcenas monuit, *ut morum magistrum crearet, qui genera, facultates, moresque Senatorum, & Equitum, adultorum juxta, ac puerilis ætatis, itemque mulierum, & familiæ totius examinet, ac procuret, eaque corrigat, quæ cum supplicio nondum digna sunt, tamen neglecta multis ac magnis malis occasionem præbent: de maioribus tamen ad te referat*. Quod profecto sapientissimum consilium fuit: nam Aristoteles inter præcepta politica & id commendavit (*a*) his verbis: *Quia autem propter privatas vitas res novas quærunt: instituendus est Magistratus aliquis, qui observet eos, qui Reipublicæ non vivant accomodate, in Democratia quidem ad Democratiam, in Oligarchia vero ad Oligarchiam, itemque in unaquaque Reipub. ad ministrandæ forma*.

Quapropter in omni Republica institutus is Magistratus fuit. Sic Athenis in Civium vitam, mores, & artes in Areopago inquirebatur. Eratque etiam apud Græcos mulierum moribus præfectus certus constitutus. Hinc puerorum educatio Spartæ non cuique privato dabatur, nempe parentibus; sed eorum disciplina ad Rempublicam ipsam spectabat, ne scilicet civium vita, moresque ab ipsius regiminis forma distarent. Qua de re merito Sallustius, Livius, aliique Syllam, ac Lucullum accusant, corrupisse eos Rempublicam Asiana luxuria, illamque evertisse.

§. III.

De Tribunatu plebis, Pontificatu Maximo, ac Proconsulatu.

CONquirebat Octavius undique externas species, quibus Regiam potestatem obtegeret; imperiumque, quo uteba-

(a) *Lib. V. cap.* 8.

Digitized by Google

tebatur, non nisi a Populo sibi demandatum præferret. Hinc quum sub Censuræ nomine Senatum in suam redegisset potestatem, & ceterorum Civium mores, bona, atque famam per censum sibi subjecisset, quo nempe eorum vitam novo regimini accomodaret, par erat, ut jura aliorum Magistratuum sibi arriperet, quibus partes Summi Imperii singulatim divisas sibi uni subderet. Itaque Tribunatum, Pontificatum, imperiumque Proconsulare assumpsit, ut jura Populi divina, humanaque per hæc nomina suo arbitrio moderaretur, utque potissimum per imperium Proconsulare legiones per omnes Provincias in sua manu forent. Ne autem credas, aperte eum, atque auctoritate sua hos Magistratus occupasse: immo vero sic se gessit, ut Populus ultro daret, neque uno eodemque tempore, sed singulatim quidem, & prout occasio se offerret, ad Rempublicam scilicet sub nova regiminis forma componendam: quos sane acceptos subdula arte tamdiu in sua potestate retinebat, quousque Respublica tot fessa malis quiesceret. Hinc sæpe se iis abdicaturum simulate adjiciebat, Senatum deprecatus, ut a Reipublicæ curis eum tamdem exolveret. Sed istiusmodi non ex animo abdicationes nunquam Senatus probavit. Noverant omnes, id per Octavium agi, ut technis istis, fucum Populo faceret, Magistratusque illos nonnisi precario nomine geri obtruderet. Sed alii beneficiorum memoria obstricti, spe alii, atque expectatione sustentati, abnuebant, ejusque animi moderationem prædicabant. Ita nimirum omnia ei fausta cessere, qui toto vitæ curriculo subdolis his simulationibus cuncta divina, & humana sua in potestate habuit.

Licet Tribunicia potestas a modicis profecta initiis, tantum instituta fuerit, ut præsidium plebs nancisceretur contra vim potentiorum, tamen, præter hoc jus intercedendi, procedente tempore, per civiles motus tanta auctoritate cumulata est, ut Optimates, & Tribuni de summa rerum invicem certarent: jus enim Tribuno fuit Senatum convocandi, ejusque Decreta approbandi, vel rejiciendi, plebiscita rogandi, quæ in comitiis tributis perlata, plebem tantum antea tenebant, deinde vero lege Hortensia omnes cujusque ordinis ci-

Digitized by Google

ves. Hinc ejus poteſtas ad id faſtigium fuit evecta, ut Conſules ipſos poſſet in carcerem conjicere: quoque omni ſecuritate polleret, Sacroſanctus eſt declaratus, ut nempe qui ei injuriam intuliſſet, Diis cum bonis ſuis ſacer eſſet, hoc eſt impune a quocumque interfici poſſet, bonaque Cereri ſacrarentur.

Hanc tantam poteſtatem ſibi aſſumpſit Octavius, ut jus ferendi leges, habendi Senatum, ejuſque decretis, quum e re ſua non eſſet, obſiſtendi, nanciſceretur. Sed quum Tribunus e plebe creari deberet, ac Patricius Octavius eſſet, hac de cauſſa Tribuni rejecto nomine, poteſtatem tantum illius arripuit, ejuſque ſecuritatem accepit, qua adeo vitæ ſuæ, ac famæ conſuluit, ut ſacer eſſet, qui eum offendiſſet, quum in Tribuno Populum violaſſe, & Tribunum in Principe cenſeretur. Qua de re nil mirum ſi Octavius, & deinceps inſequentes Principes graves animadverſiones in vitam, & in bona ſibi infeſtorum, non a Regio jure, quod tunc Romæ exſulare ſimulabatur, ſed a Tribunicia poteſtate promanare jactarint. Itaque Octavius, quum per hanc ſubdolam rationem eorum omnium fuerit potitus, in quibus cardo Majeſtatis ineſſe putabatur, appoſite ſcripſit Tacitus, *Id ſummi faſtigii vocabulum reperiſſe, ne Regis, aut Dictatoris nomen adſumeret: & tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret*. Immo tanti Tribuniciam poteſtatem Principes æſtimarunt, ut annos ſuos a die, quo eam ſuſceperant, enumerari voluerint. Sed non hic prætermittendum eſt, Octavium ceteros Magiſtratus ad tempus, hanc autem perpetuo gerendam ſuſcepiſſe, quum per eam nemini de Regiæ poteſtatis ambitu ſuſpicari daretur, quando Tribunicius Magiſtratus popularis erat, atque ad plebem tuendam inſtitutus.

Urbanis his Magiſtratibus arreptis, Octavius Imperium quoque Proconſulare in omnes Provincias a Senatu ſibi demandari ſtuduit, non quidem quod eo careret, quum omnes jam Provinciæ ſuæ poteſtati inſervirent, ſed ut callide præferret, ex veteri Reipublicæ more Imperium ſuum referre acceptum Senatui. Nec ſane parvi pendenda eſt hæc dignitas: is enim, cujus in imperio erant Provinciæ, vim mili-

li-

Digitized by Google

litum in sua manu habebat, per quam facillime profecto ad summi Imperii jura pervenire poterat. Quare Trajanus ut videretur sibi designasse successorem Neratium Priscum, sic eum alloquutus est: *Commendo tibi Provincias, si quid mihi fatale contigerit*. Provinciarum scilicet nomine ipsum Imperium respiciens, quum in illarum administratione potissimum, ut dixi, verteretur Principatus. Sed advertamus opus est, Octavium, ceterosque Principes non dictos Proconsules, sed imperium Proconsulare tenere, ut intelligeretur hoc imperium sibi non in aliquas Provincias, sicut ceteris Consulibus solemne fuerat demandari, sed collatum in omnes, quotquot Reipublicæ Romanæ subderentur. Erat igitur id cum universale, tum summum, & liberum, hoc est, tam in re civili, quam militari, sine provocatione, quale Cn. Pompejus lege Gabinia in bello piratico acceperat. Sed quum ceteri Consules extra pomœrium imperium hoc, sublatis insignibus, postquam Consules, & Imperatores a Senatu dicti erant, expromerent; Octavius tamen ex S. C. intra ipsum pomœrium idem retinuit.

Ne autem tantum Imperium, uni collatum, esset invidiæ, & Reipublicæ libertatem pessumdare videretur; ita Octavius scenam struebat, ut minime antiquum regimen immutatum quis sentiret, tantamque potestatem sibi extra ordinem concreditam censeret. Itaque imperium illud armorum non evertendæ, sed tuendæ Reipublicæ esse jactabat; idque in tanta dominationis magnitudine, & multitudine rerum gerendarum, quæ sæpe fines ordinariorum Magistratuum excederet, necessarium: quum adeo omnia per bella civilia mixta, ac conturbata, ut ad extraordinariam potestatem, tamquam Reipublicæ dexteram, sive ad compescendos populorum adhuc furentium motus, sive ad improvisos ac subitos in Provinciis tumultus comprimendos, confugiendum fuerit. Ad hæc ne per hanc dignitatem clanculum videretur sibi ad Dictaturam, adeo ex Cæsariano die Populo infestam, sternere viam, imperium hoc a se non perpetuo gerendum obtrudebat, sed ad quinquennium, aut si mallent, ad decennium habiturum: unde profecto orta sunt decennalia, tam frequenter in histo-

ria

ria Principum commemorata. Quum enim facile iis esset, peracto decennio, novas Provincialium turbas, vel veteres nondum sedatas, populo objectare; quamvis eo se Magistratu dicis caussa abdicarent, quodammodo tamen inviti eumdem iterum suscipere a Senatu rogabantur. Atque ita profecto, decennale quamvis Imperium Proconsulare, toto vitæ cursu Principes præter invidiam gessisse leguntur. Sed ne putes unum Octavium totius Imperii curas sustinuisse, cunctaque arbitrio suo moderatum: aderat enim Senatus, Reipublicæ mens & ratio, ut antea; aderant Consules, Prætores, ceterique, per quos pro sua cujusque parte, ut supra diximus, res gerebantur more majorum. Sed hi quidem ab ejus nutu pendentes sua jussa expectabant; ille vero a Principis sui sententia discedere piaculum arbitrabatur: quare merito Tacitus, *Non Regno*, inquit, *neque Dictatura*, *sed Principis nomine constitutam Rempublicam*. Tantum quippe opus erat, ut quassatæ res ad pristinam tranquillitatem redirent.

Sed ad summam illam auctoritatem, quam intendebat, deerant adhunc non pauca, nempe Pontificatus Maximus, potestas Consularis, ac judiciaria demum dignitas, ad evertendum scilicet Prætoris, Ædiliumque Tribunal, qui sub æquitatis specie, novis vocabulis conquisitis, novisque compactis formulis, potestatem leges condendi arripuerant. Quæ sane cuncta ut sensim ad Octavium permeaverint, brevi videndum est. Jus, quod maxime jactabant Consules, id erat, nempe Senatum quoties vellent, habendi, ad eumque de quacumque re referendi. Potestatis hujus cupidus Octavius, ceterique deinceps Imperatores, sic se gesserunt, ut, dum etiam Consules non essent, tantam auctoritatem a Senatu ipso obtinerent. Qua de re legimus, tot Senatusconsulta habita per Octavium; quæ licet reipsa leges essent, ut SC. Vellejanum, aliaque, leges tamen non appellarent, ne viderentur potestatem legislatoriam sibi arripuisse. Itaque nomine tenus Senatus Consulta dictitabant, hoc est, a Senatu facta, se referentibus ex potestate a Patribus ipsis tradita.

Quod ut magis elucescat, animadvertendum est, Romulum postquam Urbem condidit, ejusque regimen Patribus,

po-

populique comitiis tribuit, Senatum instituisse, tantamque ei vim dedisse, ut in Reipublicæ administratione nil ratum foret, nisi Patrum accessisset auctoritas, sicuti apud veteres vestigia quædam vetustorum Senatus Consultorum adhuc supersunt. Verum hæc erant potius decreta quædam, quæ a Patribus sua auctoritate, absente Populo edebantur, quam jussiones, aut leges: nam ut pervulgatum est, leges ferri non poterant ex Romuli instituto, nisi in comitiis per universi Populi suffragia. Erant igitur Senatus Consulta decreta, quibus Patres auctores fiebant legum, quæ in comitiis rogari debebant. Sed hæc potestas deinde, Tribunis creatis, haud parum imminuta fuit. Hinc S. C. Plebiscitorum, atque legum perpetua quasi pugna. Quamquam autem explorati juris sit, Senatus Consulta legum nomine non venisse; nolim tamen omnem iis vim detrahi, quæ sane pro temporibus aliis alia fuit. Sed quo primum tempore factum sit, ut veras leges Senatus ferret, haud mihi dubium est, quin ab Augusto repetendum censeam. Nam quum res, si ad pauciores pervenerint, facilius ad potestatem unius deducantur, cui sane expeditius est paucos superare, quam plurimos; sapientissimus Princeps magis e re sua putavit, Senatum leges perferre, quam universum in Comitiorum turbis populum; maxime vero, quod Patrum auctoritatem infringere facilius, quam Populi potestatem foret. Quæ profecto caussa fuit, quare Tiberius populi comitia ad Senatum omnino transtulerit; nempe quo proclivius deinde in manus suas devenirent. Itaque jure merito dicendum, regimen Romanæ Reipublicæ a vi & potestate Regis ad Populum, a Populo deinde ad Senatum, a Senatu demum ad unum, nempe Octavium devenisse.

Ne antem credas, illum per hæc Senatus Consulta omnino labefactasse comitia, ut leges nonnisi per Senatum conderentur; nam sic prudentissimus Imperator rem temperabat, ut modo suo arbitrio, modo per Senatus Consulta, modo vero per populi comitia cuncta gubernaret; ne uno eodemque tempore res omnes novaret, sed paullatim, ac veluti per gradus, populus novo regimini assuesceret. Sic enim scripsit Dio: *Comitia vero populi, etsi nihilominus habe-*

bebantur, *tamen nihil præter voluntatem Augusti agebatur. Magistratus partim ipse designabat, alios Populo, plebique creandos permittebat, id modo curans, ne qui indigni per coitiones aut ambitum designarentur; & denuo non omnia suo arbitrio sanciebat, sed plura etiam populo promulgabat, ut is, si quid minus placeret, emendaret; ut ait etiam Tranquillus*. Verum jam e memoria pene exciderat, quidnam illud Relationis jus de una re tantum Octavio datum præferret, quum passim apud Historiæ Augustæ Scriptores jus *tertiæ*, *quartæ*, & *quintæ Relationis* perlegamus Principibus datum. Sane jus referendi ad Senatum portio quædam Regiæ potestatis erat, quæ, Regibus ab Urbe exactis, ad Consules demigravit. Itaque Octavius, ne videretur Regiam potestatem ambire, ut, quum Consul haud esset, tamen de quibuscumque rebus, ut sibi liberet, ad Patres referret, arctam hanc sibi potestatem voluit concessam, nempe ut quum haberetur Senatus, nonnisi unam rem posset referre. En verba Dionis: *Et ei permisit de una re, quamcumque voluisset, quoties Senatus haberetur, relationem facere, quamvis Consul non esset*. Quæ sane pura puta versio est, non illa Xylandri, qui verbo *de una re* prætermisso in ejus locum substituit, *de quibuscumque rebus vellet* quod communi Historicorum traditioni adversatur. Licet enim firmata Monarchia legamus ceteris Imperatoribus datum jus *tertiæ relationis*, ut Probo, ut Pertinaci quartæ, & M. Antonino quintæ; supra vero hunc numerum non legimus. Igitur ut rem colligamns, Relationis jus, quod Octavio decretum, non liberum fuit, & vagum, sed de una tantum re, quamvis de tribus, quatuor, & quinque ceteris deinde permissum.

Sed ut a rerum civilium potestate, ad ingentem illam Sacrorum veniamus, postquam Octavius jura prope omnia humana sibi adscivit, nequaquam se ab omni parte tutum ratus est, nisi auctoritatem suam religione, qua humana cuncta mire proteguntur, munivisset. Enim vero in Reipublicæ administratione quantam vim tum apud Romanos, tum apud gentes omnes Religio haberet, nemo est quem lateat. Quum enim illi res divinas politiæ subjicerent, omniaque Religionis arcano obvolverent, mirandum non est,

tanti

Digitized by Google

tanti habitos Pontifices, Augures, ceterosque Sacerdotes, ut ab ipsis salus publica pendere videretur. Hinc sane Aristoteles in suis de Repub.libris Principem potissimum monet, ut religiosus sit, vel saltim aliis appareat: *Atque videatur semper ea maxime curare, quæ ad Deos pertinent: nam & metuunt minus, ne quid injusti accipiant a talibus, si eum, qui præest, religiosum esse, Deosque curare existiment, & minus insidiantur, ut Deos habenti socios. Oportet autem non stulte, sive inepte talem videri* (*a*).

Et quidem duo maxime ex religione Princeps consequitur, benevolentiam Civium, & suimet securitatem. Quum enim is pius ac religiosus audiat, haud facile Cives sibi timebunt. Minus eorum fama, & fortunæ periclitabuntur: nequaquam enim putant impium in homines, qui Deum colit, religionemque profitetur. Quid porro ab insidiis tutius homine religioso? Nihil magis homines, natura ipsa suadente, verentur, quam vim in eum inferre, quem Divino patrocinio putant munitum. Hac de caussa ad superstitionem usque veteres religionem coluisse legimus, nempe ut ejus metu Cives in officio continerent. Quæ non commentus est Numa per confictos illos cum Dea Ægeria congressus? Quæ Aruspices, quæ Pontifices? Absint tamen istiusmodi subdolæ simulationes a Christianorum Principum pectoribus, in quæ sincerus rerum Divinarum amor insidere debet, ceteraque præmia excitare, quæ Deus diligentibus se pollicitus est. Sed ut ad rem nostram redeamus, habuit sane in Romana Repub. maximum pondus ad regimen civile superstitiosa religio: quapropter hæc scripsit Tullius (*b*): *Maximum autem, & præstantissimum in Republica jus est Augurum, & cum auctoritate conjunctum. Neque vero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimare nos est necesse. Quid enim majus est, si de jure quærimus, quam posse a summis Imperiis, & summis potestatibus comitiatus & Concilia vel instituta dimittere, vel habita rescindere? Quid gravius, quam rem susceptam dirimi, si unus augur*

(a) *Lib. V. polit. cap. XI.*
(b) *De legibus lib. 2.*

Digitized by Google

augur alio die dixerit? Quid magnificentius, quam posse decernere, ut Magistratu se abdicent Consules? Quid religiosius, quam cum Populo, cum plebe agendi jus, aut dare, aut non dare? Quid legem? si non jure rogata est, tollere? Vide ex his quale apud Romanos Reipublicæ arcanum fuerit religio. Quapropter quum ea apud illos, ceterasque gentes comitaretur Imperium, ac tam arcte civili regimini adhæresceret, non mirum si tam solliciti fuerint, ne quis religionem peregrinam adscisceret, neve Deos ullos quis coleret, præter eos, quos Senatus censuisset. En ejusdem Tullii verba (*a*): *Ad Divos adeunto caste: pietatem adhibento: opes amovento. Qui secus faxit, Deus ipse vindex erit. Separatim nemo habessit Deos: neve novos, sed ne advenas, nisi publice adscitos, privatim colunto.* Si enim, ut vidimus, civili regimini religio serviebat, eamque instituerant, quæ ipsius regiminis formæ responderet, quis Reipublicæ mutationem non metueret, si quid novi religioni receptæ jam, usitatæque adjiceretur?

Sed videamus nunc, quo studio Octavius in re religiosa se gesserit. Vix profecto dici potest, quanta cura res sacras prosequutus sit. Ante omnia libros Sibyllinos, vetustate corruptos, denuo describi sumptibus suis jussit. Pontificum collegium recensuit: Vestales Virgines adeo veneratus est, ut palam dixerit, primam, quam haberet, filiam, Vestæ mancipaturum; quum turbata jam Republica, adeo prope elanguisset Sacerdotium hoc, ut Virgines sorte per Pontifices, & quidem invisis parentibus, legerentur. Pontificatum Maximum numquam sibi voluit arripere, nisi mortuo Lepido, quum fas non esset, vivente Pontifice Maximo, alium creari. Sacra Ægyptia prohibuit. Sed omittamus cetera, ne plus æquo longiores simus. Verum non possum, quin hic Mæcenatis præceptum exscribam. *Deos* (is ait) *quoque, semper & ubique ita cole, ut moribus patriæ est receptum, ad eumdemque cultum alios compelle: peregrinarum vero religionum auctores odio, & suppliciis prosequere; non modo Deorum gratia, quos, qui contemnit, haud dubie nihil quoque aliud magni faciet; sed*

(a) *De legibus lib. 2.*

Digitized by Google

ſed propterea etiam, quod qui nova numina introducunt, multos ad uſum peregrinarum legum polliciunt: inde conjurationes, coitiones, & conciliabula exiſtunt, minime unius Principatui commodæ res.

Itaque Octavius, quum per poteſtatem Cenſoriam, & Tribuniciam res humanas pene omnes moderaretur, per Pontificatum Maximum Divina quoque ſuæ poteſtati ſubdit, ut eas de rebus ſacris perferret leges, eamque religionem præferret, vel peregrina numina vetando, vel ea inſtituendo, quæ regimini ſuo congruerent, ſibi, ſuæque Reipublicæ conſulerent. Et quidem tanti munus hoc Pontificatus fiebat, ut inſequentes Imperatores, &, ſi ſuperis placet, Chriſtiani ipſi ad Gratianum uſque, ad compeſcendos Ethnicorum, qui adhuc ſupererant, motus, etſi non ex animi ſententia, ſimulate tamen ſuſciperent. Non enim profligata omnino falſa Deorum Religione, periculum erat, ne ſi penes alios Pontificatus Maximus eſſet, per eos Civium animi averterentur. Atque hæc, meo quidem judicio, cauſſa fuit, cur Chriſtiani Imperatores Pontificatus maximi titulum ſibi vindicarint, quamvis Tillemontius, & Jacobus Gothofredus in alia diſceſſerint. Mitto hic de judiciaria poteſtate, quam & ſibi aſſumpſit Octavius, loqui; quum de ea peculari capite mihi ediſſerendum ſit. Alia modo percurramus.

Præter hos populares quidem Reipub. Magiſtratus, quibus Princeps noſter ad Regiam Majeſtatem, qua per ſe fruebatur, obtegendam, ornatus eſt, magnifica ſibi Auguſti, & Patriæ Patris nomina indidit. Patris Patriæ nomen id præſeferebat, ut Cives admonerentur, Octavii Imperium paternum eſſe, ſeque ab eo, ut filios fauſta omnia ſperaturos. Auguſti autem appellatio venerationis, & honoris, non poteſtatis incrementum eſt. Etenim quum Populus Romuleo nomine nuncupare eum averet, omnino id reſpuit, ut & illud Dictatoris, quippe quod fatale nimis ejus patri fuerat, ac Regum nomenclatio Reipub. Romanæ inviſa. Itaque Auguſtum potius ſe appellari ſivit, quum ab eo nomine nihil timeret, quod venerationem potius, & reverentiam præferret, quam ullum novæ poteſtatis additamentum.

Vidimus jam Augustum, Magistratuum Romanæ Reipub. fere omnium potestatem exhausisse: reliquum est, ut animum ad studium vertamus, quo omnia, licet occultissime, ad Monarchiam converterit: & quamquam occupata quædam antea a nobis sint, adhuc tamen non pauca supersunt dicenda. Quum ex Censuræ munere, quam sub nomine Præfecturæ morum exercuisse narravimus, ad eam vivendi normam redegisset Civium mores, ut novo regimini congrueret; Senatum etiam, ceterosque ordines eodem censorio jure potestati suæ subdidit. Ex quo factum est, ut quas voluerit leges, tulerit, obvolutas tamen religionis cujusdam arcano, ne Monarchia pateret. Sed inter ceteras hanc tulit, *ne plus quam bis in mense, legitimus Senatus ageretur, Kalendis, & Idibus* (*a*): quum Majestatis illius amplissimi consessus non esset, frequenter convenire, nisi statis temporibus. Quæ sane honoris causa in cute erat, quum intus regnandi cupiditas foveretur. Non enim in mutata Reipub. forma par erat, ut Senatus crebro, & assidue haberetur. Ex jure vero illo referendi id consequutus est, ut per Senatum quæcumque vellet, sanciret. Nam licet Tranquillus asserat, *Eum sententias de majori negotio, non more, atque ordine, sed prout libuisset, prærogabat: ut perinde quisque animum intenderet, ac si censendum magis, quam assentiendum esset*; quis tamen quæso Principi referenti ausit obsistere? Quinimo satis docent historici, quantis plausibus relationes Principum exceptæ fuerint. Augustus per orationem, quæ vellet Senatui exponebat, & secundum eam Senatus Consultum fiebat: unde invaluit, ut orationes Principum apud Senatum pro legibus forent, quum nunquam Senatus Principum voluntati obluctaretur. Refert Tranquillus, Augustum *nonnisi meditata, & composita oratione in Senatu, ad milites usque ad Populum loquutum*: ut quum Senatus a sententia sua minime discederet, Populusque assentiret, parerentque milites, id non a metu potentiæ oboriri, ut per Tribunos, aliosque factitatum in vetusta Reipublicæ libertate, sed a suasionis vi proficisci ostenderet.

Ve-

(a) *Sueton. in Octav.*

Digitized by Google

Verum ex quibus omnium maxime Senatus auctoritas afflicta fuerit, Præfectura Urbis fuit, ab Augusto instituta, & Imperium Proconsulare, per eumdem acceptum. Multa quidem de illa priori dicenda habeo, quum de Magistratibus ab Augusto institutis inferius verba faciam: interim tamen non prætermittendum est, Urbi Præfectum cognitionem habuisse criminum, quæ in Urbe, atque extra eam adusque octoginta & unum passuum millia patrabantur, quorum profecto quum antea animadversio ad Senatum pertineret, per hanc Augusti institutionem imminuta non parum est Patrum potestas. Neque res huc usque stetit, sed ulterius progressa est: nam provocationes si antea Provincialium a Præsidum sententiis ad Senatum interponerentur, deinde vero vel ad Præfectum, vel apud ipsum Principem deferebantur: atque hoc, ut infringeretur summum illud imperium, hoc est, illa potestas, qua Senatus in facinorosos antea fruebatur. Sic enim voluit Mæcenas, ut nemo *merum imperium ita obtineret*, *ut non ab eo provocari possit ad Principem*.

Sed si per Præfecturam Urbis Senatus majestas concidit, nequaquam vero Patriam, & Dominicam potestatem integram Augustus reliquit. Causam enim arripiens emendationis filiorum, morumque servilium, abstulit a patribus, dominisque inveteratum illud vitæ, necisque jus, voluitque, ut filiorum, servorumque criminum cognitio Præfecti esset, isque eorumdem mores inspectans, ad legum præscripta exigeret. Et quidem congruebat imperium id domesticum democratiæ, minime vero Monarchiæ, ubi jus hoc capitale uni tantum esse debet peculiare. Sed veniamus ad Proconsulare Imperium. Simulans Imperator eo sibi ad pacandas Provincias opus esse, factum est, ut unus is legionibus omnibus Romani Imperii imperaret. Hinc quum nulla prope Provincia esset, a qua non timerentur tumultus, omnia fere ubique versus Imperio Augusti suberant, Senatusque potestas adeo elanguit, ut paucis quibusdam, atque inopibus ei relictis Provinciis, non nisi umbra quædam veteris Senatus videretur. Sed ne forte Provinciis Senatoriis tumultuantibus, militaris potestas ad Senatum rediret, statuit, si una in iis seditio suboriretur,

Digitized by Google

ſe eaſdem accepturum, aliaſque pacatas viciſſim daturum, hanc ingenioſiſſimam prætendens rationem, ne Senatus bellicis curis implicaretur. En de hoc præclarum Tranquilli locum: *Provincias validiores, & quas annuis Magiſtratuum imperiis regi, nec facile, nec tutum erat, ipſe ſuſcepit, ceteras Proconſulibus ſortito permiſit: & tamen nonnullas commutavit interdum: atque ex utroque genere pleraſque ſæpius adiit.* Sed operæ pretium eſt videre, quam ob rem Auguſtus inter Provincias Senatui traditas, Italiam adjecerit. Dion quidem enumerans Provincias inter Octavium, atque Antonium diviſas, hæc de Italia habet: *Italiam autem, eximiam ſemper in hujuſmodi rerum ſtatu fuiſſe, dicere nihil attinet, quum non de ea, ſed pro ejus ſalute certare ſe ii præſetulerint.* Igitur ſi conjectare liceat, Italiam Auguſtus Senatui reliquit, ut Terrarum Orbis imperium tenere ille videretur, quum eam Provinciam obtineret, ubi Romani Principatus ſedes erat. Sed revera ſimulationis hæc cauſſa fuit, quod in ea nullæ eſsent legiones, nihilque ex Senatus in eamdem imperio periculi timeretur, in qua omnia Principis oculis paterent.

Porro autem inter jura ſummi Imperii principem locum tenet jus vitæ, & necis; quod ſane per judiciariam poteſtatem exercetur. Habebat hoc Octavius in Cives Romanos, tamquam Tribunus, nempe in comitiis populi, ubi de maximis criminibus, veluti perduellione, agebatur; in Provinciis autem, uti Proconſul eodem jure profecto utebatur, ſed ut id, atque alia ex ſuo arbitrio moderaretur; contra vero ex Senatus videretur auctoritate manare, hoc ſolertiſſimo uſus eſt inſtituto. Jactavit ſe, ſenectute ingraveſcente, haud poſse crebro Senatum adire ad ea decernenda, quæ Patribus auctoribus expediri fas erat: conſtituendum proinde ſibi Conſilium ex duobus, vel altero Conſule, ſi quando ipſe conſulatum gereret, & ex Magiſtratuum ſingulis, atque ex Patribus quindecim ſorte datis ad ſex menſes: ſic enim memoriæ prodit Tranquillus: *Sibique inſtituit conſilia ſortiri ſemeſtria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret.* Deinde vero per decennium publicæ adminiſtrationis cura ſibi delata, viginti petiit annuos Senatores ea

præ-

præditos poteſtate, ut quæ cum eiſdem decerneret, cum univerſo Senatu decreta viderentur. Tandem vero, ut decretis ſuis perpetuam firmitatem tribueret, Senatuſconſulto obtinuit, ut poteſtas omnis judicialis, & publica Senatus univerſi in ſuum conſilium translata exiſtimaretur, adeo ut rata eſsent conſilii hujus decreta, non ſecus, ac ſi in Curia facta eſſent. Atque huc revocanda ſunt hæc Pomponii verba: *Conſtituto Principe, datum ei jus eſſe, ut quod conſtituiſſet, ratum eſſet* (a).

Ne tamen putes, hoc conſtituto conſilio, omnem ſtatim Senatus auctoritatem concidiſse: minora enim negotia, atque ea præſertim, quæ Principis Majeſtatem non offendebant, Senatui, ad priſtinæ dignitatis oſtentationem, relicta ſunt. Quantum autem Conſilii hujus commentum ad firmandam Monarchiam profuerit, infra videbimus, quum de conſuetudine fori Romani, ſub Auguſto invecta, verba faciemus, ea tantum nunc diſserentes, quæ lucem iis, de quibus in præſenti agimus, adſpergunt. Quum Octavio Senatoria dignitas ita collata eſſet, ut Princeps Senatus audiret, primus omnium ſententiam rogabatur: quare in ſuo ipſo conſilio ſententiam ante omnes dicenti, num quis obniteretur? Cuncta igitur pro ſuo arbitrio regebat, omnia ſuæ voluntati parebant, quamvis poteſtatem omnibus, ſi liberet, contradicendi dicis cauſsa faceret. Ita enim eum admonebat Mæcenas: *Liberam dandi tibi ex animi ſui ſententia conſilii omnibus poteſtatem facies, propoſita ſecuritate. Nam & ſi cujus tibi ſermo probabitur, multum inde utilitatis ad te; & ſi non placebit, nihil incommodi redibit: quorum conſilium exiſtimabis ſequendum, eos collauda, atque honora: nam illorum inventis gloriam tibi paries; quorum vero rejicies, nequaquam eos, aut ignominia afficies, aut culpabis cum ad eorum tibi voluntatem, non ſucceſſum ejus, ſit reſpiciendum.*

Itaque ſuo in Senatu Auguſtus omnia divina, atque humana moderabatur: quum enim Pontifex Maximus eſſet, ſacra curabat; quum Princeps Senatus, quæ ad Senatum ſpectabant, decernebat; quum Proconſul, de Provinciis ſtatuebat; ob

(a) §. 2. *D. de orig. juris.*

Digitized by Google

ob Tribuniciam demum poteſtatem, quæ Populi erant, exercebat. Nec ſane immutata videbatur vetus illa rerum gerendarum conſuetudo, qua nihil ratum firmumque in Republica erat, cui Patrum non acceſſiſſet auctoritas. Ceterum hoc in Senatu non pauci aderant Juriſperiti, quibus ille de jure reſpondendi tribuerat facultatem, nempe ut Judices hos conſulentes, ab eorumdem reſponſis diſcedere non poſſent. Quum autem ii multis nominibus Octavio eſſent obſtricti, antiquas ſane leges, conquiſitis undique interpretationibus, ad novum regimen callide accomodabant, ut mores civium, ipſo uſu Monarchiæ, ſenſim aſſueſcerent, eique adhærerent.

Non mirum igitur, ſi hoc conſilium ſemel a Senatu Auguſto conceſſum, Tiberius, atque inſequentes Principes omni ſtudio ſervare adniſi fuerint, ſcilicet ne, illo dimiſſo, judiciariam poteſtatem amitterent; maxime vero poſtquam Tiberius novis, ingentioribuſque juribus locupletavit. Translatis enim Populi comitiis ad Curiam, atque a Curia ad ipſius Principis Senatum; judicia omnia, quæ Populi erant, præcipue perduellionis, & majeſtatis; & quæcumque negotia provocationis jure ad Populi comitia deferri ſolebant, ad Principis Senatum deciderunt, itaut ab hoc tempore Sacræ Cognitiones inſtitutæ ſint, quæ ſive per Principum reſcripta, aut mandata, ſive per privilegia in Conſultationibus, Appellationibus, Relationibuſque, quæ apud Principis conciſtorium fiebant, exercebantur. Quin tanti Senatum hunc fecerunt Principes, ut quocumque eum ſecum adduxerint, vocaverintque Conciſtorium ſacrum, quum ubicumque Princeps eſſet, ibi iſtiuſmodi adeſſent Magiſtratus, majores, & primores Patrum, quos propterea & Conſiſtorianos Comites nuncupabant. Demum ſingulari honore ornatos tanto amore proſequuti ſunt, ut eoſdem ſæpe ſuos amicos appellarint, ſpecioſiſque cumularint titulis. Ex hucuſque dictis vide quam ingenioſe Auguſtus ſibi omnes ſummi Imperii partes, quæ antea in multos erant diviſæ, in Senatum, & Populum, in Tribunos, Prætores, Ædiles, Conſules, Cenſoreſque, aſſumpſerit, eo nempe quæſito colore, quod ſibi mandatam a Populo poteſtatem exerceret, ne videretur communis libertas im-

immutata. Sed præcognita nova hac regiminis forma, operæ pretium est, ad leges explicandas nos accedere.

CAPUT II.

De Constitutionibus Cæsaris Octaviani Aug.

QUum leges civilis regiminis formam, Civium mores, temporis conditionem, Principisque ingenium sequantur, ut sæpius a nobis est inculcatum; æquum profecto fuit, ut antequam ad Jurisprudentiam Augustalem accederem, regimen Augusti depromerem, ejus ingenium investigarem, Romanæ Monarchiæ revolverem initia, civiumque mores exponerem. Quare omnibus his, qua brevitate potui, jam absolutis, ad leges interpretandas aggrediamur. Jam vero quum leges civili regimini aptæ esse debeant, ac civile regimen ab Augusto institutum Monarchicum esset, arcano quodam tamen involutum, ut pristina libertas Reipub. minime immutata videretur; procul dubio asserendum est, eam jurisprudentiam sub eodem invectam, quæ cum Monarchia faceret, & vetustam libertatem integre servatam simularet. Sic sane Julius quum, jam parta Dictatura, videret non ei congruere leges antiquas, novam juris compilationem excogitaverat: quare *statuisse* Tranquillus scripsit: *Jus civile ad certum modum redigere, atque ex immensa, diffusaque legum copia optima quæque, & necessaria in paucissimos conferre libros*. Sed quod morte præventus ille efficere minime potuit, Augustus absolvit, ea dando jura, *quibus pace, & Principe uterentur*. Ceterum advertendum est, Augusti leges Monarchico licet regimini accomodatæ fuerint, eas tamen fuisse, quæ non perfectæ Monarchiæ, sed orienti responderent: aliæ enim sunt leges, quæ adulto firmatoque jam Imperio conveniunt, aliæ vero quæ ejus orsis aptantur.

Colligas ex dictis, quam latum discrimen inter jus antiquum Romanæ Reipub. & novum sub Octaviano Augusto intercedat, non solum quod ad publicum Civitatis statum, sed etiam quoad rem privatam: nec secus profecto fieri potuit.

 tuit.

Digitized by Google

tuit. Si enim imperium olim inter Populum, & Senatum tributum erat, nunquam leges, quæ in hac forma regiminis latæ sunt, Monarchico imperio pares erant, in quo Summi Imperii partes uni tantum conceduntur: nec poterat cum Imperatoria Majestate jus illud perstare, quo Prætores, aliique Magistratus legum latores facti sunt. Etenim in Monarchia penes unum legis sanctio esse debet. Ad hæc, quum in Democratia legibus æque omnes pareant, leviores profecto pœnæ primum erant; contra vero in Monarchia, ubi alter quidem leges condit, alter vero iisdem fit obnoxius. Minime igitur incolumes sub Augusto servari poterant Reipub. Romanæ leges. Si autem privatorum instituta, & mores spectemus, haud secus disputandum: in Democratia quidem nihil obstat, quo minus patriam, & dominicam potestatem, jus vitæ, necisque in filios, & servos sequatur; in Monarchia vero nihil absurdius dici potest, quum unius Principis sit in Civium capita potestas: illic vivendi licentia laxior esse solet, hic vero minime, ubi non ad suum cujusque ingenium, sed ad inexorabilium legum præscripta mores conformandi. Ex quibus ratio intelligitur, quapropter novam Jurisprudentiam, quæ longe a veteri distaret, in rebus tum publicis, tum privatis, inveheret Augustus.

Sed quum frustra leges sint, nisi Civium mores vitiis depurgentur, ex quibus sæpe Urbes, & Imperia pereunt; ea propter Augustus & ad hanc partem manum admovit, ut emendatis moribus, aptior quisque promptiorque novis legibus suscipiendis fieret. Quibus autem malis laboraret tunc Romanum Imperium, fuse a nobis supra dictum est. Furentibus enim bellis civilibus, pudicitia labefactata, militaris disciplina collapsa, grassabatur ambitus, suffragia venditabantur, judiciorum integritas pessumdata publica pecunia rapiebatur, socii concussionibus afflicti, Civibus securitas per proscriptiones adempta. Quid? Undique vis publica, vel privata, Urbs civibus orbata, publicum ærarium exhaustum, omnia flagitiis & sceleribus fœda. Igitur Augusti leges, quas pro eo ac potero aggredior exponendas, aliæ sunt ad firmandam Monarchiam, aliæ vero ad mores for-

Digitized by Google

formandos: ubi videbimus, quid ad impudicitiam per matrimonii castitatem evertendam, quid ad suffragiorum integritatem, judiciorumque sanctitatem revocandam sanxerit: videbimus singularem ejus prudentiam in corrupta nimis militum disciplina reparanda, in Præsidibus a Provincialium vexactionibus deterrendis, in potentiorum vi ab inopibus amovenda: quid demum ad Urbis ornatum, civiumque tutamen statuerit; de quibus omnibus singulatim, atque ordine agendum. Quumque vel sanctissimæ leges incassum ruant, nisi præsto sint, qui sedulam earum exequutioni operam navent; pergam deinceps ad Magistratus, quos Augustus instituit, qui novo invalescenti regimini congruerent; demum vero me ad usum fori Romani, sub Augusto recens invectum, convertam, ubi admirabimur eam in litibus dirimendis inductam consuetudinem, qua per rerum ipsarum usum Civium mores Monarchiæ sensim assuescerent.

§. UNICUS.

De Constitutionibus ad Urbis ornatum, & Conservationem.

JAm ad jurisprudentiam Augustalem, ex locupletissimo historiæ penu depromendam, oratio mea pervenit. Imperator Augustus nil videbatur adversus antiquam libertatem moliri, leges arbitrio suo condendo. Vulgo enim receptum erat, posse in Republica Magistratus, quæ vellent, edicere. Hinc frequentissima Prætorum, aliorumque Urbana edicta, quibus, veteribus abrogatis, nova prorsus obrogabantur. Quum igitur Augustus Magistratuum omnium vim, & potestatem sibi arripuisset, a more institutoque Majorum alienum non putavit, de omnibus per edicta leges ferre. Itaque veteri Magistratuum potestate usus, jurisprudentiam sibi convenientem paullatim inducere curavit. Sed ne rerum novarum nimis studiosus videretur, non minori solertia se occultans, vetera revocare legibus suis dictitabat. Hinc Dio tradit sæpe Populo commendasse, ne ab antiquis legibus desciscerent. *Primum leges firmiter retinete, neque quidquam in his mutate: nam*

Digitized by Google

quæ eadem ſemper manent, etſi ſint non nihil vitioſa, utiliora tamen ſunt his, quæ ſubinde, etiamſi in melius, innovantur. Etenim ſi eadem forma regiminis perſtante, ægre plerumque Cives rebus novis aſſueſcunt; quanto difficilius erit, mutata prorſus Republica. nova inſtituta probari, novaſque leges æquo animo accipi? Quare prudentiſſime ſe geſſit Auguſtus, qui dum Monarchicæ Reipublicæ formam inſtituens, novis Conſtitutionibus munire nitebatur, veteres leges demortuas ad vitam revocare ſimulabat. Hæc igitur potiſsimum præ oculis, in Auguſtali juriſprudentia exponenda, habere debemus, nempe novata omnia eſſe, quamvis ſpecioſiſſima larva obvoluta, *ut nihil priſtini, & veteris juris immutatum videretur*: atque eas leges ab Auguſto perlatas, quæ non jam adultæ, ſed inoleſcenti adhuc Monarchiæ convenirent. Rem igitur his luculentiſſimis facibus, Deo auſpice, perſequamur.

Qua olim arte Græci, ceterarum omnium gentium ſolertiſſimi, in Repub. vel Ariſtocratica, vel Democratica in Monarchicam formam convertenda, uſi fuerint, viri politici ex vetuſtis monumentis adhuc ſuperſtitibus ſatis docent. Omnium primum pietatem erga Deos, Sacrorumque religionem ad ſuaſmet cupiditates detorquentes, templis ſedulo inſtaurandis, ſolemnibus ſacris inſtituendis, aliaſque Deorum cæremonias præcipiendo, rerum Divinarum ſatagebant. Per hanc enim religioſi cultus ſimulationem, pietatis opinionem captabant, ab avaritiæ, ſævitiæque ſuſpicione declinabant, invidiam demum, atque inſidias a ſe avertebant. Et quidem tantam in iis Deorum venerationem ceteri omnes admirantes, ab omni vi, impetuque deterrebantur, metuentes nimirum, ne Deos ipſos, quibus cari erant, ſuarum injuriarum ultores haberent. Deinde ſe ad res humanas convertentes, ſingulari ſtudio curaque Civitatis commodis proſpiciebant, nempe ut procuratores magis ejus, cuſtodeſque viderentur, quam Principes: pecuniam publicam ita curabant, ut tamquam Civitatis diſpenſatores, populi utilitati, non ſibi ſtuderent, neve cui ſuſpicio eſſet, ſe publico ærario ad ſuas cupiditates uti, & parce ſobrieque vivebant, & publicarum rationum ſingulis quibuſque inſpiciendarum copiam faciebant. Hinc ſcripſit He-

Digitized by Google

Herodianus Antoninum sæpe hæc dicere solitum : *Siquidem in illa Urbe sita est Imperii fortuna, nobis autem dispensatio tantum, atque administratio Principatus una vobiscum posita est.* Qui inter Cives præstare videbantur, eos evehebant ad honores, ne majus quid in libero Populo, quam sub Principatu sese assequi posse sperarent: pœnas quidem per alios poscebant, præmia autem per se dabant. Divitibus præterea, & egenis æque placere nitebantur, illis quidem per conservationem divitiarum, quarum amissio numquam est sine periculo, his vero defensionem ab injuriis potentiorum, quos a pauperiorum corporibus prohibere conabantur. Hæc, atque alia istiusmodi, quamvis Rerumpublicarum omnium conservationi valde prosint, quum tamen earum forma mutatur, mirum quantum novo regimini serviant. Quibus sane instructus consiliis Augustus, vix narrari potest, quam præclare omnia gesserit. Et quidem hæc Tranquillus memoriæ prodidit: *Ædes sacras vetustate collapsas, aut incendio absumptas refecit: easque, & ceteras opulentissimis donis adornavit. Sacerdotum & numerum, & dignitatem, sed & commoda auxit, præcipue Vestalium Virginum: cumque in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentque multi, ne filias in sortem darent; adjuravit, si cujusquam Neptium suarum competeret ætas, oblaturum se fuisse eam.* Ex divinis rebus ad humanas descendens, pulcherrimis ædificiis Civitatem exornavit; integras per Provincias Urbes, vel vetustate collapsas, vel terræ motibus quassatas ex integro refecit, ut idem Tranquillus scripserit, *se gloriatum marmoream relinquere Urbem, quam lateritiam accepisset.* Inter hæc omnia lex Quintia numeranda est de pœnis eorum, *qui rivulos, fistulas, Castella, lacus aquarum publicarum violarint, vel corruperint*, ut legitur apud Frontinum de Aquæ ductu, & Reinesium inscript. 7. 10. quæ sane lex quo majori luce adspergatur, liceat mihi nonnulla hic præfari.

Ab Urbe condita per annos CCCCLI. non alius aquarum usus Romanis fuit, nisi quas aut ex Tiberi, vel ex puteis, aut ex fontibus haurirent. Verum Civium numero in dies crescente, ac laborante nimium Civitate a-

qua-

quarum penuria, aliunde deduci in Urbem aquam oportuit, cujus sane tanta facta est copia, ut singulæ fere domus suos fontes habuerint. Itaque ex diversis quidem locis, hujusmodi peregrinæ aquæ, per tubulos in arcuatis fornicibus, intra mœnia derivabantur. Sed hæ in castellis primum colligebantur, ut inde a castellario certa mensura distributæ, in loca destinata effluerent. Castellum erat locus, qui aquam publicam excipiebat, eamdem deinde huc, & illuc emissurus: quique eam custodiebat nomen sortitus ex ipso loco, Castellarius dictus est. Porro autem, non nisi in publicos usus olim aqua erogabatur; legeque vetitum, ne quis privatus alio eam duceret, sed usui privato illa patebat, quæ ex lacu ipso abundabat, excrescebatque, quam caducam appellabant: atque hæc non in alium usum, quam in balneorum, aut fullonicorum dabatur, cui proinde vectigal statutum, quod in publicum pendebatur. Jus dandæ, vendendæque aquæ primum Consulum, ac Censorum, postmodum Ædilium fuit. Sed Augustus curatorem instituit, abrogata in eam Censorum, Ædiliumque potestate. Aqua vendita, adeo contracta intelligebatur ejus emtio, ut neque heredem, neque alium quemvis possessorem sequeretur: balneis tantum datum fuit, ut aqua concessa, ad quemvis possessorem transiret. Familiæ, quæ aquam curabant, duæ erant, alia publica, Cæsaris alia, cujus utriusque erant vel villici, vel castellarii, vel curatores, vel silicarii, vel tectores, atque id genus opifices, qui toti erant in aquæ publicæ ministerio, quibusque certa merces statuta, nempe ex reditu vectigalium ad jus aquarum pertinentium. Ex his satis intelligas, quantæ curæ fuerit Romanis aqua publica, & quam merito e re sua putaverit Augustus eamdem severiori sanctione munire: pœnæ autem, quæ in hac lege occurrunt contra aquarum corruptores, acerbæ admodum sunt, quas si pernosse cupias, videas præter laudatum Frontinum, Antonium Augustinum *de legibus*: nam ea utpote perlonga, libenter omittimus excribere. Rectius itaque ad alia pergemus.

Inter ea, quæ sapientissimus ille Princeps, ad commodum Urbis Romanæ paravit, nihil sane utilius Civibus fuit, quam insti-

sti-

Digitized by Google

ftitutum illud, quo Urbem divisit in quatuordecim Regiones, sive vicos, quibus singulis procuratores incendiorum constituit, iisque Tribunos plebis, & Prætores præfecit. Etenim quum sæpe ignis periculum quererentur Cives, ac frequenter tecta, ac superbissima ædificia, sive casu, sive hominum negligentia conflagrasse ingemiscerent; Imperator, ut incendiorum istiusmodi malo occurreret, suos cuique Urbis regioni Magistratus instituit. At vero cur, quæso, Curatoribus incendiorum Prætores, & Tribuni plebis præerant? Ex Augusti ingenio repetenda est ratio: nempe ut nova hac potestate veterem eorum infringeret auctoritatem. Quum enim hæc cum nova Reipub. forma non bene cohæreret, ut paullatim antiqua dignitatis suæ jura oblivifcerentur, novum iis, atque honorificum sustinendum munus imposuit.

Quanta autem ejus cura fuerit, ut Civium inopiæ occurreret, videamus. *Nam & invecta Urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam nummariæ rei effecit, ut fænore diminuto, plurimum agrorum pretio accesserit. Et postea quoties ex damnatorum bonis pecunia superflueret, usum ejus gratuitum iis, qui cavere in duplum possent, ad certum tempus indulsit. Senatorum censum ampliavit: ac pro octigentorum millium, summa duodecies H.S. taxavit, supplevitque non habentibus. Congiaria Populo frequenter dedit . . . frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpe levissimo, interdum nullo pretio viritim admensus est, tesserasque nummarias duplicavit*, Ita Tranquillus in Octav. cap. 41., quæ continenter ex scripsisse non pœnitet: facile enim intellectu est, quam fuerit sollicitus in totius Civitatis indigentia sublevanda: etenim & minuendo fœnore, congiariisque frequentibus plebi consuluit, & censu Senatorio de suo supplendo, Patribus opitulatus est, & frumenti annonæque providentia omnibus studuit, ut omnium ex hoc parta gratia diu feliciterque regnaret.

Attamen quia plerumque fit, ut ex rerum copia otium, & luxuries, Civitatum pernicies, oboriantur, hinc sapientissimus ille Princeps ne tam effusa sua liberalitas Civium mores corrumperet, leges sumptuarias condidit, quas nunc explicandas aggredimur. Ait laudatus Tranquillus eum

hac

hac ratione publicas frumentationes temperasse, *ut non minorem aratorum, ac negotiantium quam Populi rationem deduceret.* Non minus enim hi, quam illi Civitati sunt perutiles, sed nos rem propius attingendo, videamus quemnam modum in sumtibus statuerit. Sane Gellius (*a*) hæc nobis memoriæ prodidit: *Postremo lex Julia ad Populum pervenit, Cæsare Aug. imperante, qua pro festis quidem diebus ducenti finiuntur. Kalendis, Idibus, Nonis, & aliis quibusdam festivis, trecenti: nuptiis autem & repotiis H. S. mille esse etiam dicit Capito Atejus edictum, Divi ne Augusti, an Tiberii Cæsaris, non satis commemini) quo edicto per dierum varias sollemnitates a ccc. H. S. ad usque duo millia sumptus cœnarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriæ effervescentis æstus coerceretur.* Cum Gellio consentit Tranquillus ita: *Leges retractavit, & quasdam ex integro sanxit, ut sumptuariam, & de adulteriis, & de pudicitia.* Hæc illi.

Sed hi tamen Scriptores, quem vivendi modum maxime Augustus præscripserit, haud tradunt: puto autem, ego admodum severius hac in parte eum se gessisse, cujus quidem sententiæ ibidem cap. 40. auctor est ipse Tranquillus, qui refert, etiam *habitum, vestitumque pristinum reducere studuisse. Ac visa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundum clamitasse: En Romanos rerum dominos, gentemque togatam.* Ex quibus sane facillime ut credam inducor, legem Augusti sumptuariam satis severitatis habuisse, quum & habitum pristinum reducere voluisset. Julius etiam quanto studio frugalitatem, & temperantiam curaverit patet ex illo ejusdem Svetonii in Julio cap. 43. *Legem præcipue sumptuariam exercuit, dispositis circa macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent, deportarentque, ad se submissis non nunquam lictoribus, atque militibus: qui si custodes fefellissent, jam apposita e triclinio auferrent.*

Sed hic mihi videtur Julius non secum ipse concors: nam idem auctor hæc de eo memorat: *Tum reorum, aut obæratorum, aut prodigæ juventutis subsidium unicum, ac promptissi-*

(a) *Lib. II. cap. 24.*

Digitized by Google

ſimum erat; niſi quos gravium criminum, vel inopiæ luxuriæque vis urgeret, quam ut ſubveniri poſſit a ſe; his plane palam bello civili opus eſſe dicebat. Hæc contraria inter ſe eſſe videntur, ſumptibus etiam in re licita vetare, deinde vero data pecunia corruptos juvenum mores, ac effuſiorem luxuriam juvare. Verum ſi tempora ſeparentur, nihil erit quod diſſone Cæſarem ſe geſſiſſe fatebimur; etenim quum nova molientibus maxime proſit populi cupiditatibus indulgere, neque uſquam ejus voluntati obluctari, callidus ille vir nondum rerum potitus e re ſua duxit luxurianti juventuti modis omnibus aſſentiri: at vero ubi imperium ſibi conſtituerat, aliter rem tranſigendam cenſuit. Si enim ex nimio vivendi luxu egeſtas, furta, rapinæ, perjuria, aliaque ſexcenta ſcelerum monſtra, quæ publicam quietem interturbant, oboriri ſolent, optime ſibi factum putavit legibus ſumtuariis tanto malo occurrere. Advertit ſane id Ariſtoteles, aliique, qui de rebus publicis conſtituendis ſcripſerunt, quemadmodum frugales Cives publicum otium fovent, ita eoſdem intemperantes interitum Civitatibus vel opulentiſſimis parare. Quibus profecto intellectis, diſcordes Cæſaris leges amice conjurant, quum antea quidem intemperantium voluntatibus obſecundarit, deinde vero voti compos factus, eorumdem luxui, atque illecebris obſtiterit.

Quum igitur conſtitutæ jam Reipublicæ temperantia Civium valde proſit, nihil tamen ad eam proclivius, quam recta adoleſcentium inſtitutio. Itaque optimi Principis munus eſſe dicebat Mæcenas, primam Civium ætatem diſciplina potius informare, quam deinde in eoſdem delinquentes animadvertere. *Id autem tu ita præſtabis* (ait) *ſi non permittas omnia eos ex libitu agere, ac deinde delinquentes corrigas: ſed [illegible]quam peccaverint quidquam, omnia eos doceas, quæ exerce[illegible]r tibi, & ſibi ipſis majori ſint uſui: omnemque omnibus [illegible]aſionem propter divitias, nobilitatem, aut aliam quamcunque præſtantiam, vitæ per deſidiam, & moliciem, aut prava ſtudia ducendæ præcidas*. En quo ſpectant leges ſumptuariæ, ſcilicet ut nimia civium luxuries præcidatur, atque adoleſcentium maxime ætas ad temperantiam informetur. Quan-

to autem studio id annisus fuerit Augustus, tradit Tranquillus his verbis: *Rectores quoque solitus est apponere ætate parvis, ac mente lapsis, donec adolescerent, aut resipiscerent: ac plurimorum liberos & educavit simul cum suis, & instituit*. Quare apte quidem huic instituto legem Juliam, & Titiam jussit perferri, qua statutum ut Tutorem legitimum, vel testamentarium in Provinciis non habenti, tutor a Præside daretur. Sane Attilio Regulo Tribuno rogante, statutum erat, ut qui tutorem legitimum vel testamentarium non haberet, ei tutor a Prætore, majorique parte Tribunorum assignaretur. Verum lex hæc Romæ tantum valuit, nec nisi usu in Sicilia recepta fuerat, præterea nusquam gentium. Sed Augustus, ut universorum se curam habere significaret, ad ceteras Provincias omnes protulit.

Vidimus hucusque leges Augusti, quibus Civitatis curam, Civiumque rectam institutionem præsetulit: exponamus nunc eas, quæ Civitatis respiciunt ornatum, nominisque Romani dignitatem. Hæ autem leges sunt Fusia Caninia, & Ælia Sentia, de quibus hæc Tranquillus (a): *Servos non contentus multis difficultatibus a libertate justa removisse, quum & de numero, & de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur curiose cavisset; hoc quoque adjecit, ne vinctus unquam, tortusve quis, ullo libertatis genere Civitatem adipisceretur*. Itaque per Fusiam Caniniam servos in testamento manumittendi coercuit libertatem: in testamento inquam, ne deneges viventibus permissum fuisse, quos vellent, servos manumittere. Quum enim nimiam viventium liberalitatem in manu servis mittendis ipsa rei per se familiaris ratio, egestatisque periculum moderaretur, non erat cur cavendum censeret. Contra vero vulgatissimum est, quanto Romani desiderio captarentur, ut morientium pileati servi funus prosequerentur: quapropter ut profusæ huic facilitati occurreretur, lege opus fuit. Itaque quum in Romanorum pecunia ingens plerumque servorum numerus esset, sæpe vix unus, aut alter erat, qui ex domini testamento libertatem, atque adeo Civitatem Romanam non adipisceretur.

Qua

(a) *In octav. cap.* 40.

Qua de re offensus Augustus, ne immani libertorum multitudine servili sanguine Urbs pollueretur, manumittendi licentiam inhibendam censuit; atque imperavit, ut intra decem pars dimidia, intra triginta pars tertia, intra centum pars quarta, intra quingentos pars quinta, nempe centum libere manumitterentur, nec liceret eum numerum excedere, etsi plures quam quingenti servi possiderentur. Ex his perspicue patet id, quod scripsit Vopiscus in Tacito, quum ait: *Servos manumisit intra centum, ne Caniniam transisse videretur.*

Item lege Ælia Sentia cautum, ne servi in crimine aliquo deprehensi, deinde torti, aut ad ferrum dati, vel abjecti bestiis, aut in publicam custodiam detrusi, Civitatem, ejusque jura obtinerent, sed manumissi dedititiorum instar essent; ejusdem nempe conditionis, atque ii, qui, abjectis armis, se suaque omnia in ditionem Populi Romani dedissent: par enim dicebat Princeps ille prudentissimus esse, ut ab honestissima Civitate hominum flagitiosorum maculæ averterentur. Hac etiam ratione prohibuit, ne minor viginti annis dominus manumitteret, nisi in Urbe ad consilium quinque Senatorum, totidemque Equitum probata caussa; in Provinciis vero apud consilium viginti Recuperatorum, sive Judicum: idemque jus erat, si servus triginta annorum minor manumitti a quocumque vellet. Etenim quum vaferrimi plerumque servi lascivientium adolescentium luxuriem consiliis suis foverent, eosdemque, si probi forte essent, dolose ad illecebras traherent; indignum sane erat, ut nequam isti homines Civitatem Romanam, quæ virtutis præmium esse debebat, per sua flagitia consequerentur; atque ita urbs pulcherrima nefariis Civibus fœdaretur. Itaque quum maximo pollere judicio deberet, qui novis Civibus Rempub. augere exoptaret, prohibitum est, quominus minor hic manumitteret, nisi caussa ad consilium probata: quumque libertatis, Civitatisque donum tantum esset, ut eo majus nihil haberetur; merito etiam præscriptum, ut nemo minor annis triginta manumitti posset, nempe ut ea judicii vis in eo esset, qua tantum donum, ac beneficium sibi datum intelligeret.

Attamen quia pollicitus sum Principis hujus leges intus

Digitized by Google

etiam, atque in cute perscrutari, rem penitius, si fieri potest, rimemur. Sane in coercendis manumissionibus id quidem ille præseferebat, ut Romanam dignitatem servaret, ne tam ingenti barbarorum, qui in dies libertate donabantur, numero, honestissimum nomen Civitatis vilesceret: sic enim ille præfatur ad Liviam apud Tranquillum (*a*): *Se facilius passurum Fisco detrahi aliquid, quam Civitatis Romanæ vulgari honorem*. Sed vera ac germana ejus consilii caussa fuit, quam inter præcepta Reipublicæ Tiberio concredita docuit apud Dionem: *Ne multos manumitterent, ne nimirum varia turba Urbs impleretur: neve multos jure Civitatis donarent, quo videlicet ipsi multa haberent suis subditis potiora*. Sat enim viri politici monuere, quantum obsit regimini vel Aristocratico, vel Monarchico inolescenti turba Civium frequentior in principe Urbe coalescens: sive enim suffragiorum spectes numerum, sive tot capitum in diversas obeuntium sententias multitudinem, dixeris sane rem in periculo esse. Id igitur prospiciens Augustus, nimium parcus in Civitate largienda fuit, & quantum potuit, prohibuit, quominus servi libertate donarentur.

Præter hæc lex Julia occurrit de cessione bonorum, sive a Julio Cæsare sit, sive ab Augusto perlata, nempe ad captandam plebis gratiam, quæ plerumque inopia laborat. Per eam sancitum, ut qui sine dolo malo eo egestatis pervenerit, ut ære alieno exire non posset, is bona sua cedendo liberaretur. Quod, ut luculentius intelligatur, fas mihi sit, perpauca de obæratis præfari. Sane Patricii, ut in plebem dominarentur, duabus potissimum rationibus adnisi sunt, gravitate nempe usurarum, quibus plebis exhauriebantur bona; & potestate ob debitum non solutum in debitoris libertatem, qua in conditionem servilem redigebantur. Hinc tot rogationes legimus de usuris minuendis, demum omnimode abolendis. Lex Duodecim Tabularum hæc jussit: *Si qui unciario fœnore amplius fœnerassit, quadruplione luito*. Verum licet per id in partem plebi consultum sit, mansit tamen, immo & per Duo-

(a) *Ibid. cap.* 40.

Digitized by Google

Duodecim Tabulas comprobata dira illa consuetudo, qua creditor in debitorem, ubi non solvisset, potestatem nancisceretur. En illarum verba: *Ni cum eo pacit, sexaginta dies endo vinculis retineto: Interibi trinis nundinis continuis in comitium procitato, ærisque æstimiam judicati prædicato. At si plures erunt rei, tertiis nundinis partis secanto: si plus minusve secuerint, se fraude esto: si volent uls Tyberim peregre venumdanto.*

Fas igitur erat creditori manum injicere in debitorem confessum, vel judicatum, eumque domum suam abducere, tamquam in carcerem privatum, ubi ne aufugeret, nervo, & compedibus vinciebatur: post autem sexaginta dies, nisi cum creditore pactus fuisset, trinundinum licebat eum venui subjicere: quem si ex civibus nemo ad emendum accederet, peregrino fas erat vendere. Sed quid si plures creditores? Sane sancitum, ut totidem in partes secarentur. Sævissima certe lex. Cur enim in frusta debitor secandus, nisi ut eo facto, inaudita certe crudelitate, pasceretur creditorum avaritia? Sed num legis verba de corporis physici sectione, an vero de bonorum divisione sint intelligenda, acriter inter se se certant eruditi. Quid quid sit, meum certe haud est istiusmodi controversias pertractare, quum id tantum in animum induxerim meum, ut legum caussas ex politicæ penu, quantum possem, depromerem. Hoc tantum juvat admonere, eos ipsos, qui de humani corporis sectione Duodecim Tabulas interpretati sunt, nunquam tam dirum spectaculum se in historia Romana legisse candide confiteri.

Verum quum obærati servituti addicerentur, haud Civium libertas servabatur a Patriciorum dominatu. Hinc a Tribunis rogitatum, ut malum hoc averteretur a plebe. Sane quum ob insignem L. Papirii in C. Publilium nexum crudelitatem, plebs indignitate injuriæ accensa ad curiam confluxisset, jussi Consules ad Populum ferre (*a*), *Ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus, aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus ob-*

no-

(a) *Liv.* 8. 28.

Digitized by Google

noxium esset. Ita nexi soluti; cautumque in posterum, ne necterentur. Sed quamquam post hanc legem addictio obæratorum, & deductio in nervum adempta fuerit, non tamen satis rei prospectum est. Nam bonorum possessio & famam lædebat, & a carcere non prohibebat. Hinc Julius Cæsar, ut plenius debitoribus consuleret, cavit: *De pecuniis mutuis disjecta novarum tabularum expectatione, quæ crebro movebatur, decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent, deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine numeratum, aut perscriptum fuisset* (a). Deinde vero per eundem Julium, sive per Octavium cessionis bonorum beneficium inductum est, ut qui forte sine dolo malo solvendo non esset, bona sua creditori cedendo liberaretur. Ex hac lege velim colligas, quantam Octavius apud plebem inierit gratiam, quum eam a Patriciorum tyrannide eripuisset, quamquam callide rebus suis consuluisset. Vetito enim carcere privato, cui antea debitor tradebatur, speciem illam pristinæ Reipublicæ obliteravit, cujus regimini, quemadmodum minime adversabatur jurisdictio privata, quippe vigente Aristocratia penes singulos, sic nascenti monarchiæ, ad quam sub Augusto Respublica delapsa fuerat, maximo erat impedimento.

Verum ut omnes, nedum una plebs maxima libertate potiri opinarentur, id etiam constituit, ut qui libellos famosos conficerent, vulgarentque, testari possent, quum antea, florente quoque Republica, intestabiles essent. En Tranquilli verba ad rem appositissima (b): *Etiam sparsos de se in Curia famosos libellos nec expavit, nec magna cura redarguit. Ac ne requisitis quidem auctoribus id modo censuit, cognoscendum post hac de iis qui libellos, aut carmina ad infamiam cujuspiam sub alieno nomine ederent* (c). *Jocis quoque quorumdam invidiosis, aut petulantibus lacessitus, contradixit edicto. Et tamen de inhibenda testamentorum licentia, ne Senatus quidquam constitueret, intercessit.* Locus quidem hic turbatissimus a nemine, quem sciam, adhuc intellectus, experiar ipse an aliqua

luce

(a) *Sueton.* 42.
(b) *In oct. cap.* 55.
(c) *Idem* 56.

Digitized by Google

luce adspergi possit. Romanis profecto nulla major libertatis nota, quam testandi facultas: hinc Duodecim Tabulæ: *Pater familias uti legassit super pecunia, tutelave rei suæ, ita jus esto*. At vero per famosos libellos hæc testandi facultas omnino intercidebat. Quum autem Augustus sæpe jocis, vel carminibus in testamentis carperetur, consilium Senatus fuit vel carmina hæc cum famosis libellis exæquare, ut auctores intestabiles faceret, vel saltem eadem nova pœna vetare. Sed utrumque Augustus respuit, ne qua ratione, ne ex transverso quidem; videretur Romanam libertatem labefactare. Atque hæ sunt Augusti leges, quibus & Civitatem exornavit, & Cives tutatus, atque ad rectam vivendi normam redegit, & Optimatibus demum, Equitibus, plebeisque, pro cujusque genio consuluit; nempe ut omnium sibi gratiam captaret, nascentem Monarchiam foveret, neque tamen a publica utilitate discederet. Sed percurramus alia, instituto nostro propriora.

CAPUT III.

Ad legem Juliam, & Papiam, de maritandis Ordinibus.

§. I.

De legis hujus occasione, atque historia.

NUlla quidem in toto juris corpore lex celebrior, quam Julia, & Papia de maritandis Ordinibus. Sive enim morum tunc temporis depravatorum reparationem spectes, sive firmam Monarchiæ institutionem, clanculum tamen, ac veluti per transversos cuniculos, certo certius nil aptius, nihilque præstantius hac lege tibi occurret. Etenim quum per eam præmia obtemperantibus, pœnas vero repugnantibus statuendo, vaga venus prohibita, justa matrimonia comprobata, divortiorum licentia cohibita, patrum cum libertis, ludicramque artem exercentibus conjugia vetita sint; intemperantium Civium vitæ consultum est, impudicitia repressa, affi-

Digitized by Google

affinitatum dissidia sublata, Senatorum dignitati prospectum. Quo profecto sicuti reformandæ Civitati nihil utilius, aut aptius instaurandis adolescentium moribus; sic Optimatium honestati consonantius, Romanique demum nominis decori consultius fuit.

Dixi per legem hanc non solum publicæ utilitati, sed etiam, latenter licet, Monarchiæ firmandæ operam datam: nam pœnæ adversus cœlibes, & matrimoniorum divortia, atque in eos, qui contra præscriptum legis matrimonium iniissent, ea de caussa constitutæ fuere, ut ærarium Monarchicæ dominationis fulcrum, quod bellis civilibus penitus jam exhaustum, in immensum ditesceret. Qua enim gratia tot arctissimis limitibus matrimonia contracta, nisi ut plures dotes in Fisci commodum publicarentur? Cur tam varia bona caduca, quasi caduca, ereptitia, ac vacantia miro hoc artificio excogitata, nisi ut privatorum fortunæ proclivius ad augendum ærarium confluerent? Itaque quum lex hæc tam Civium mores, quam rem monarchicam quaqueversus spectarit, nil mirum si per universam Romanam jurisprudentiam adeo fuse ejus partes disseminatæ sint, ut frustra credas posse ad perfectam Romani juris assurgere notitiam, nisi legem eandem, historia duce penitissime introspicias. Et quamvis illi insequentibus Principum Constitutionibus paullatim derogatum sit per omnes suas partes, ut omnino tandem exoleverit; accidit tamen, quod sæpe querimur, ut per Triboniani inscitiam, caussis abrogatis, superstites illarum manserint effectus, qui profecto plane intelligi nequeunt, nisi eorum repetita origine.

Quum igitur universi prope juris lex hæc fundus esset, ejusque vestigia sparsim in jure Justinianeo spectentur, licet nunc temporis nulli usui sint, apte tamen Augusti politiæ congruebant. Et quoniam discerpta ejus capita, ut modo legimus, atque a sedibus suis avulsa, obscuritatem maximam pariant; hunc propterea ordinem in hac expositione mihi præscripsi, ut ante omnia ostenderem occasionem, & caussas legis, rationesque, quas Augustus per eandem iniverit, sive ad publicam honestatem Senatorum, ceterorumque Civium reparandam, sive ad augendam Urbem civibus, sive ad inops

æra-

Digitized by Google

ærarium locupletandum; deinde sejuncta legis capita ad suam quodque sedem revocarem, ut nempe tenebræ illæ, quibus confusa rerum, atque inepta divisio offunditur, evanescant. Demum vero quum in his meis lucubrationibus, non lectoris tantum mentem eruditione pascere instituerim, sed vetera potissimum ad nostræ memoriæ consuetudinem expendere, subductisque illius vetusti, ac nostri civilis regiminis rationibus, docere, an consequentiæ illæ, quæ per Tribonianum ex jam abrogata lege excerptæ sunt, nostri temporis rebus, & judiciis aptandæ sint. Rem propterea ab origine sua persequamur.

Diu multumque inter civilis prudentiæ peritos disceptatum, an copiosa nimis civium multitudo obsit magis, quam prosit Reipublicæ. Sane Aristoteles inter vetusti temporis politicos facile princeps, copiam Civium justo majorem Civitatis felicitati officere putavit; statuitque, eam Populi optandam multitudinem, quæ satis sit se incolumem ab externa vi servare. Ut enim probe civitas gubernetur, & civium quisque internosci debet, & omnes se mutuo amore, & familiaritate quadam complecti: quod quidem quemadmodum in justo numero esse potest, ita profecto ægre, si Populus in immensum excreverit. Sed hæc utcumque vera sunt, aliter tamen se res habuit apud Romanos. Quum enim Civitas bellico furore raperetur, nec nisi unis civibus ex veterum instituto legiones constarent, quo civium multitudo major, eo firmiores ejus opes censebantur. Et quidem ante bella Civilia, quamquam cum exteris gentibus sine intermissione bella gererentur, magna vis civium erat; sed civilibus motibus insurgentibus, adeo gens Romana decrevit, ut hæc scripserit Appianus (*a*): *Censu deinde aucto, ferme dimidio minus capitum censum est, quam ante hujus belli civilis initium.*

[illegible] quum Urbanæ seditiones, maxime vero impium illud inter Cæsarem, & Pompejum bellum, Urbem civibus spoliasset, ærarium exhausisset, effrenatos demum mores, impudicitiamque potissimum inter milites, civesque omnes invexisset; his sanandis malis consultissima erat, ut dixi,

 lex

(a) *In Cæsare lib. 2.*

lex illa, quæ Civium numerum augeret, pudicitiam repararet, ærariumque emunctum ad pristinum restitueret. Sed non sine summa difficultate, arduoque labore Imperator rem transegit: nam quum ad vagam venerem comprimendam, ad frequentissima divortia coercenda, ad omnem demum impudicitiam, quæ inclinatis Romanorum moribus adeo grassabatur, avertendam, remedia quæcumque essent acerba; lex hæc, quæ cuncta hæc monstra, uno veluti impetu, prosterneret, summo conatu ferri debuit: quare Augustus eos, qui legi huic saluberrimæ adversabantur, verbis his increpasse fertur (*a*): *Neque enim adeo solitudo vos ferri capit, ut absque mulieribus degatis, ac non quilibet vestrum mensæ, ac lecti sociam habeat: sed licentiam libidinis vivendi, ac lasciviæ vestræ exercendæ quæritis.* Nempe *expeditam illam ac liberrimam vitam extra matrimonium, & sine sobole*. Hoc idem Horatius sensit, nempe quanti negotii esset effrenatis Civium libidinibus occurrere: quapropter quum legem Augustus in Senatu ferret, ut ejusdem auctoritate in comitiis apud Populum rogaretur, his verbis Poeta ille felicem successum apprecatus est (*b*):

Diva producas sobolem, Patrumque
Prosperes decreta, super jugandis
Fœminis, prolisque novæ feraci
Lege marita.

Itaque jubente, quamvis auctore Senatu, legem Augusto, mirum est quantas id turbas exciverit: scribit enim Tranquillus (*c*), *Eum legem hanc de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras severius emendasset, præ tumultu recusantium perferre non potuisse, nisi adempta demum, lenitaque parte pœnarum & vacatione triennii data, auctisque præmiis*. Sed qui potuit fieri, ut emendasset eam legem, quam non dum pertulerat? Hinc hoc in loco mendum inesse suspicatus vir acutissimus Heineccius, *ac mandasset* legendum putavit pro *emendasset*; ita ut sensus sit, Augustum majori auctoritate severitateque legem hanc, quam ceteras, rogasse. Sed nos ex diverticulo ad viam. Quum

(a) *Dion. lib.* 56.
(b) *Epod. XVIII.*
(c) *In Octav. cap.* 34.

Digitized by Google

Quum igitur Populo obnitente ne lex vulgaretur, omnia frustra fuissent, arrepta est a Poetis occasio civium gaudia exponendi: quare sic Propertius (*a*):

Gavisa est certe sublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu
Ne nos divideret.

Non modo autem nuptias horrebant Romani, ut licentia abuterentur, & libidinibus servirent, sed ut expensas etiam immodicas effugerent, quibus in matrimonii sollemnibus pro luxuriantium tunc temporis mulierum fastu opus erat. Quæ sane significare voluit Metellus censor quum inquit (*b*): *Si sine uxore, Quirites, possemus esse, omnes ea molestia careremus; sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum*. Hæc omnia impedimento Augusto erant, quo minus legem hanc saluberrimam quidem perferret: sed tamen prudentissimus ille Princeps omnia pervicit, & auctis maritorum præmiis, pœnisque in cœlibes moderatis, anno septingentesimo sexagesimo secundo M. Papio Mutilo, & Quinto Poppeo iterum Coss. suffectis, legem per Populi suffragia in comitiis vulgavit. Atque hæc est lex, quam nunc explicandam aggredior, post tamen Heineccium, qui tanta eruditionis copia, & penitioris doctrinæ varietate eam commentatus est, ut ceteris profecto omnibus, si quid novi addere ausi fuerint, palmam præripuerit.

§. II.

De maritandis Ordinibus.

NUlla major in Civitate turbatio, quam matrimonia, nullo familiarum discrimine servato, inita: ex adverso omnia bene se habebunt, si earumdem dignitati, & ordini consulatur. Hinc Romanæ Urbis conditor nuptias quam-

(a) *Lib. 2. eleg. 7.*
(b) *Gellius lib. I. cap. 6.*

maxime curans, prohibuit ne Patres cum plebe connubia celebrarent. Eodem sane consilio Agustus, ut honestatem inter Cives quantum posset repararet, ab ordine inter familias per matrimonia orsus est, nempe ut Cives pares in conditione nuptiarum essent. En tibi primum legis caput, ut ab Heineccio concinnatum est: *Qui Senator est, quive filius, nepos ve ex filio, pronepos ve ex filio nato, cujus eorum est, erit, ne quis eorum sponsam uxoremque sciens dolo malo habeto. Libertinam, aut eam, quæ ipsa, cujusque pater, materve artem ludicram fecit, fecerit, item eam, quæ palam corpore quæstum facit, fecerit neve Senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex Nepote filio nata libertino, eive, qui ipse, cujusve Pater, materve artem ludicram facit, fecerit, sponsa, nuptave sciens dolo malo esto; neve quis eorum dolo malo sciens sponsam, uxoremque eam habeto.* Quot quantisve honoribus Romanus Senatus præstaret, res est vulgata satis. Patres judicia majoris momenti exercebant, jus habebant comitiorum, bellum indicebant, curabant ærarium, legationes exteras excipiebant; ex quibus sane omnibus eo majestatis pervenerat, ut Cæsari vitio datum sit, quod quum Dictator perpetuus esset, Senatoribus non assurexisset. Sane Julianus, quamvis non ea tunc Senatus polleret auctoritate, quanta sub Augusto fuerat, tamen hæc dixisse fertur (a): *Jus Senatorum, & auctoritatem ejus ordinis, in quo nos quoque ipsos numeramus, necesse est ab omni injuria defendere.* Quare si huic augusto corpori cooptari Principes ipsi non dedignabantur, fateri opus est, maximam fuisse ejus dignitatem. Quam igitur turpe, splendorem hunc per matrimonia cum libertis, vel cum iis, qui vel ipsi, aut parentes eorum artem ludicram exercuissent, fœdari? Quam indignum generosum hunc sanguinem libertina cognatione pollui atque coinquinari? Sed res paullo altius repetenda est.

Vetitum erat ex majorum more Patriciis cum plebeiis connubii jus esse, illa in speciem conficta ratione, ne sua cujusque sacra perverterentur; sed revera ne per tales conjunctiones ordines in concordiam coirent. Verum procedente tempore, honoribus omnibus cum plebe communicatis, per Canu-

(a) *L. 8. C. de dignitatibus.*

nulejum Tribunum seditiosissimum, extortum etiam a Patribus fuit, ut fas esset Optimatibus cum plebe inire conjugia. Sed omnes tamen & Patricii, & plebei ultro, ac veluti ex compacto a libertinorum nuptiis abstinebant: nefas enim ducebant cum ea, quæ fortuna favente recens e servili conditione emerserat, connubio jungi. Hinc memoriæ prodidit Livius (a) Hispalæ Fecenniæ libertinæ indultum ex S. C.: *Uti ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset*. Sed hæ libertinæ illæ intelligendæ sunt, quæ manumissæ essent, minime vero a manumissis prognatæ. Atque hæc ad Reipublicæ extrema tempora servata sunt, nempe ad Augustum usque, qui ut Urbem civibus exhaustam, quantum posset, repararet, hac adhibita distinctione rem moderatus est. Voluit quidem ut plebi liceret cum libertinis nubere, *quia masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, ut scripsit Dio. Noluit vero ut Senatoribus, eorumque liberis idem fas esset, ne amplissimus ordo pari jure cum plebe censeretur, neve servilis sanguinis consortio vilesceret.

Itaque hac prohibitione non Senatoribus tantum ipsis consultum, sed & eorum liberis, ac nepotibus, pronepotibus, ceterisque ex filiis, licet longo intervallo, progenitis. Sed quamvis eodem jure urgente filios adoptivos, iidem per emancipationem lege soluti essent; tamen filii naturales, postquam etiam e patria potestate exiverint, ab Augusti sanctione non sunt immunes. Quum enim emancipatio de jure civili sit, natalium vero honestas de jure naturæ, licet per eam agnatio amittatur, quod est vinculum civile, amitti tamen non potest naturæ beneficium, quod nascendo acceptum est. Sed quæstio hinc exurgit, quæ sane interpretibus nimis contendendi occasionem dedit, cum liberis ne ante dignitatem hanc prognatis honor communicandus sit, an vero & posthumis, hoc est, natis postquam pater eorum Senator esse desiit. Fuit quidem aliquando inter Orientales consuetudo, ut filiis, ante quamcumque patris dignitatem natis, nequaquam ejus splendor tribuere-

(a) *Lib. 38. cap. 19.*

retur, quemadmodum in Xerxe, & Arthamene Darii filiis, quorum alter sane antea, alter vero post Regnum natus est. Sed contra apud ceteras gentes fere omnes invaluit mos, ut honorati patris dignitas & filiis ante eam creatis, prodesset. Neque profecto his adversatur Valentis, & Gratiani Constitutio (*a*), quæ quamquam prima fronte secus præferre videatur, tamen illa cum Ulpiano concilianda est, ut licet ante dignitatem Senatoriam editus Senatoris filius quod ad onera dicendus non sit, tamen in honoribus habeatur. Et quidem oneribus quibusdam urgebantur Senatores, veluti glebæ, follisque collatione, atque auri oblati dono: a quibus sane immunes ipsi Augusti voluerunt filios, qui antequam pater Senator esset, nati forent. Quod profecto ex mente ipsius Constitutionis depromitur: cur enim affirmatur id de *Clarissimatu*, quod de Senatoria dignitate negatur? Nisi quia *Clarissimatus* honor nulla onera sibi annexa habebat, quæ Senatoria dignitas ferebat: qua de re si cum natis ante *Clarissimatum* patris honor communicaretur, idem dicendum de Senaria dignitate, si onera excipias. Et tamen vide ignorantia antiquarum dignitatum in quot ineptias Pragmaticos adduxerit, ut uno ore inclamarint, ante patris dignitatem natis honorem ejus minime prodesse. Non autem vacat de Senatoribus cetera hic persequi, quæ sane legi possunt apud eumdem Heineccium: dicam tantum paternum honorem posthumo etiam prodesse, dummodo is ante amissam dignitatem conceptus sit, itemque prodesse avi dignitatem, si pater amiserit, de quibus fuse apud Doctores. Percurramus nos alia.

Neque Senatoribus eorumque liberis prohibitum solum, cum libertinis nuptias contrahere, sed etiam cum illis, quæ vel ipsæ, vel parentes earum artem ludicram exercuissent. Huic enim addicti notabantur infamia: ait enim Prætor: *Infamia notatur, qui artis ludicræ, pronunciandive caussa in scenam prodierit*. Quod ut clarius intelligatur, advertendum est, superbè nimis Romanos, quod peregrinum esset, aversatos, ut ne

(a) *Lib. II. de dignitat. Cod. Justinian.*

Digitized by Google

ne ritibus quidem religiosis peregre advenientibus indulgerent. Quamquam vero ad placandam Cælestium iram, pestilentiamque, quæ tam sæve in Urbe grassabatur, avertendam, an. V. C. 340. ad scenicos ludos Etruscos acciverint; istiusmodi tamen instituta, ut peregrina, eorumque actores, mire semper adspernati sunt. Itaque cum ludicra scenica, quamvis in Urbem accepta, vilia, ac gente togata indigna visa essent, factum est, ut qui in scenam sive ultro, sive operas mercede pacta locando prodiret, infamia notarentur. Quæ profecto caussa est, quapropter nuptias inter Senatores, atque eas, quæ ludicram artem professæ essent, iniri vetitum fuerit.

Ceterum hac lege non consuluit tantum Senatorum dignitati Augustus, sed etiam ingenuorum omnium. Si enim Senatoribus fas non erat matrimonio cum illis, quæ vel ipsæ, vel parentes earum artem ludicram exercuissent, jungi, ceteris ingenuis licebat quidem, si pater, materve uxoris in scenam prodiissent, nequaquam vero, si ipsa conjux tale quid professa esset. Vetitum etiam ingenuis omnibus fuit, uxores habere, quæ palam quæstum corpore facerent, fecerintve, vel lenæ fuissent, aut a lenone manumissæ, aut judicio publico damnatæ, vel in adulterio deprehensæ. Ex quibus omnibus vide, quibus rationibus adlaboraverit Princeps ille sapientissimus, ut pudicitiam prostitutam per lascivientes jam Civium mores repararet ope casti & pudici matrimonii, quove consilio parem cujusque conditionem tutatus sit, quum sicuti imparis conditionis nuptiæ familias dedecorant, ita & pares cujusque honorem servent: quod quidem & vivendi honestati, & publicæ Civitatis disciplinæ mirum in modum prodest.

Sed quanta vi Augusti lex ad pudicitiam inter Cives instaurandam polleret, ex eo etiam patet, quod Constantinus Imperator, qui moribus Civium formandis maxime studuit, non solum, eam forte ab usu desciscentem restituit, sed latius etiam extendit, pœnasque adauxit in illa sua Constitutione, quam anno 336. sub titulo de naturalibus liberis edidit. Nam quum Augustus matrimonium libertarum cum Senatoribus, eorumque liberis prohibuerit; hic idem & de

Cla-

affinitatum dissidia sublata, Senatorum dignitati prospectum. Quo profecto sicuti reformandæ Civitati nihil utilius, aut aptius instaurandis adolescentium moribus; sic Optimatium honestati consonantius, Romanique demum nominis decori consultius fuit.

Dixi per legem hanc non solum publicæ utilitati, sed etiam, latenter licet, Monarchiæ firmandæ operam datam: nam pœnæ adversus cœlibes, & matrimoniorum divortia, atque in eos, qui contra præscriptum legis matrimonium iniissent, ea de caussa constitutæ fuere, ut ærarium Monarchicæ dominationis fulcrum, quod bellis civilibus penitus jam exhaustum, in immensum ditesceret. Qua enim gratia tot arctissimis limitibus matrimonia contracta, nisi ut plures dotes in Fisci commodum publicarentur? Cur tam varia bona caduca, quasi caduca, ereptitia, ac vacantia miro hoc artificio excogitata, nisi ut privatorum fortunæ proclivius ad augendum ærarium confluerent? Itaque quum lex hæc tam Civium mores, quam rem monarchicam quaqueversus spectarit, nil mirum si per universam Romanam jurisprudentiam adeo fuse ejus partes disseminatæ sint, ut frustra credas posse ad perfectam Romani juris assurgere notitiam, nisi legem eandem, historia duce penitissime introspicias. Et quamvis illi insequentibus Principum Constitutionibus paullatim derogatum sit per omnes suas partes, ut omnino tandem exoleverit; accidit tamen, quod sæpe querimur, ut per Triboniani inscitiam, caussis abrogatis, superstites illarum manserint effectus, qui profecto plane intelligi nequeunt, nisi eorum repetita origine.

Quum igitur universi prope juris lex hæc fundus esset, ejusque vestigia sparsim in jure Justinianeo spectentur, licet nunc temporis nulli usui sint, apte tamen Augusti politiæ congruebant. Et quoniam discerpta ejus capita, ut modo legimus, atque a sedibus suis avulsa, obscuritatem maximam pariant; hunc propterea ordinem in hac expositione mihi præscripsi, ut ante omnia ostenderem occasionem, & caussas legis, rationesque, quas Augustus per eandem iniverit, sive ad publicam honestatem Senatorum, ceterorumque Civium reparandam, sive ad augendam Urbem civibus, sive ad inops

æra-

Digitized by Google

ærarium locupletandum; deinde ſejuncta legis capita ad ſuam quodque ſedem revocarem, ut nempe tenebræ illæ, quibus confuſa rerum, atque inepta diviſio offunditur, evaneſcant. Demum vero quum in his meis lucubrationibus, non lectoris tantum mentem eruditione paſcere inſtituerim, ſed vetera potiſsimum ad noſtræ memoriæ conſuetudinem expendere, ſubductiſque illius vetuſti, ac noſtri civilis regiminis rationibus, docere, an conſequentiæ illæ, quæ per Tribonianum ex jam abrogata lege excerptæ ſunt, noſtri temporis rebus, & judiciis aptandæ ſint. Rem propterea ab origine ſua perſequamur.

Diu multumque inter civilis prudentiæ peritos diſceptatum, an copioſa nimis civium multitudo obſit magis, quam proſit Reipublicæ. Sane Ariſtoteles inter vetuſti temporis politicos facile princeps, copiam Civium juſto majorem Civitatis felicitati officere putavit; ſtatuitque, eam Populi optandam multitudinem, quæ ſatis ſit ſe incolumem ab externa vi ſervare. Ut enim probe civitas gubernetur, & civium quiſque internoſci debet, & omnes ſe mutuo amore, & familiaritate quadam complecti: quod quidem quemadmodum in juſto numero eſſe poteſt, ita profecto ægre, ſi Populus in immenſum excreverit. Sed hæc utcumque vera ſunt, aliter tamen ſe res habuit apud Romanos. Quum enim Civitas bellico furore raperetur, nec niſi unis civibus ex veterum inſtituto legiones conſtarent, quo civium multitudo major, eo firmiores ejus opes cenſebantur. Et quidem ante bella Civilia, quamquam cum exteris gentibus ſine intermiſſione bella gererentur, magna vis civium erat; ſed civilibus motibus inſurgentibus, adeo gens Romana decrevit, ut hæc ſcripſerit Appianus (*a*): *Cenſu deinde aucto, ferme dimidio minus capitum cenſum eſt, quam ante hujus belli civilis initium.*

Itaque quum Urbanæ ſeditiones, maxime vero impium illud inter Cæſarem, & Pompejum bellum, Urbem civibus ſpoliaſſet, ærarium exhauſiſſet, effrenatos demum mores, impudicitiamque potiſsimum inter milites, civeſque omnes invexiſſet; his ſanandis malis conſultiſsima erat, ut dixi,

(a) *In Cæſare lib.* 2.

lex illa, quæ Civium numerum augeret, pudicitiam repararet, ærariumque emunctum ad pristinum restitueret. Sed non sine summa difficultate, arduoque labore Imperator rem transegit: nam quum ad vagam venerem comprimendam, ad frequentissima divortia coercenda, ad omnem demum impudicitiam, quæ inclinatis Romanorum moribus adeo grassabatur, avertendam, remedia quæcumque essent acerba; lex hæc, quæ cuncta hæc monstra, uno veluti impetu, prosterneret, summo conatu ferri debuit: quare Augustus eos, qui legi huic saluberrimæ adversabantur, verbis his increpasse fertur (a): *Neque enim adeo solitudo vos ferri capit, ut absque mulieribus degatis, ac non quilibet vestrum mensæ, ac lecti sociam habeat: sed licentiam libidinis vivendi, ac lasciviæ vestræ exercendæ quæritis*. Nempe *expeditam illam ac liberrimam vitam extra matrimonium*, & *sine sobole*. Hoc idem Horatius sensit, nempe quanti negotii esset effrenatis Civium libidinibus occurrere: quapropter quum legem Augustus in Senatu ferret, ut ejusdem auctoritate in comitiis apud Populum rogaretur, his verbis Poeta ille felicem successum apprecatus est (b):

Diva producas sobolem, Patrumque
Prosperes decreta, super jugandis
Fœminis, prolisque novæ feraci
Lege marita.

Itaque jubente, quamvis auctore Senatu, legem Augusto, mirum est quantas id turbas exciverit: scribit enim Tranquillus (c), *Eum legem hanc de maritandis ordinibus, quum aliquanto, quam ceteras severius emendasset, præ tumultu recusantium perferre non potuisse, nisi adempta demum, lenitaque parte pœnarum & vacatione triennii data, auctisque præmiis*. Sed qui potuit fieri, ut emendasset eam legem, quam non dum pertulerat? Hinc hoc in loco mendum inesse suspicatus vir acutissimus Heineccius, *ac mandasset* legendum putavit pro *emendasset*; ita ut sensus sit, Augustum majori auctoritate severitateque legem hanc, quam ceteras, rogasse. Sed nos ex diverticulo ad viam.

Quum

(a) *Dion. lib. 56.*
(b) *Epod. XVIII.*
(c) *In Octav. cap. 34.*

Digitized by Google

Quum igitur Populo obnitente ne lex vulgaretur, omnia frustra fuissent, arrepta est a Poetis occasio civium gaudia exponendi: quare sic Propertius (a):

Gavisa est certe sublatam Cynthia legem,
Qua quondam edicta flemus uterque diu
Ne nos divideret.

Non modo autem nuptias horrebant Romani, ut licentia abuterentur, & libidinibus servirent, sed ut expensas etiam immodicas effugerent, quibus in matrimonii sollemnibus pro luxuriantium tunc temporis mulierum fastu opus erat. Quæ sane significare voluit Metellus censor quum inquit (b): *Si sine uxore, Quirites, possemus esse, omnes ea molestia careremus; sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commode, nec sine illis ullo modo vivi possit, saluti perpetuæ potius, quam brevi voluptati consulendum*. Hæc omnia impedimento Augusto erant, quo minus legem hanc saluberrimam quidem perferret: sed tamen prudentissimus ille Princeps omnia pervicit, & auctis maritorum præmiis, pœnisque in cœlibes moderatis, anno septingentesimo sexagesimo secundo M. Papio Mutilo, & Quinto Poppeo iterum Coss. suffectis, legem per Populi suffragia in comitiis vulgavit. Atque hæc est lex, quam nunc explicandam aggredior, post tamen Heineccium, qui tanta eruditionis copia, & penitioris doctrinæ varietate eam commentatus est, ut ceteris profecto omnibus, si quid novi addere ausi fuerint, palmam præripuerit.

§. II.

De maritandis Ordinibus.

NUlla major in Civitate turbatio, quam matrimonia, nullo familiarum discrimine servato, inita: ex adverso omnia bene se habebunt, si earumdem dignitati, & ordini consulatur. Hinc Romanæ Urbis conditor nuptias quam-

(a) *Lib. 2. eleg. 7.*
(b) *Gellius lib. I. cap. 6.*

maxime curans, prohibuit ne Patres cum plebe connubia celebrarent. Eodem ſane conſilio Auguſtus, ut honeſtatem inter Cives quantum poſſet repararet, ab ordine inter familias per matrimonia orſus eſt, nempe ut Cives pares in conditione nuptiarum eſſent. En tibi primum legis caput, ut ab Heineccio concinnatum eſt: *Qui Senator eſt, quive filius, nepoſve ex filio, pronepoſve ex filio nato, cujus eorum eſt, erit, ne quis eorum ſponſam uxoremque ſciens dolo malo habeto. Libertinam, aut eam, quæ ipſa, cujuſque pater, materve artem ludicram fecit, fecerit, item eam, quæ palam corpore quæſtum facit, fecerit neve Senatoris filia, neptiſve ex filio, proneptiſve ex Nepote filio nata libertino, eive, qui ipſe, cujuſve Pater, materve artem ludicram facit, fecerit, ſponſa, nuptave ſciens dolo malo eſto; neve quis eorum dolo malo ſciens ſponſam, uxoremque eam habeto*. Quot quantiſve honoribus Romanus Senatus præſtaret, res eſt vulgata ſatis. Patres judicia majoris momenti exercebant, jus habebant comitiorum, bellum indicebant, curabant ærarium, legationes exteras excipiebant; ex quibus ſane omnibus eo majeſtatis pervenerat, ut Cæſari vitio datum ſit, quod quum Dictator perpetuus eſſet, Senatoribus non aſſurexiſſet. Sane Julianus, quamvis non ea tunc Senatus polleret auctoritate, quanta ſub Auguſto fuerat, tamen hæc dixiſſe fertur (a): *Jus Senatorum, & auctoritatem ejus ordinis, in quo nos quoque ipſos numeramus, neceſſe eſt ab omni injuria defendere*. Quare ſi huic auguſto corpori cooptari Principes ipſi non dedignabantur, fateri opus eſt, maximam fuiſſe ejus dignitatem. Quam igitur turpe, ſplendorem hunc per matrimonia cum libertis, vel cum iis, qui vel ipſi, aut parentes eorum artem ludicram exercuiſſent, fœdari? Quam indignum generoſum hunc ſanguinem libertina cognatione pollui atque coinquinari? Sed res paullo altius repetenda eſt.

Vetitum erat ex majorum more Patriciis cum plebeiis connubii jus eſſe, illa in ſpeciem conficta ratione, ne ſua cujuſque ſacra perverterentur; ſed revera ne per tales conjunctiones ordines in concordiam coirent. Verum procedente tempore, honoribus omnibus cum plebe communicatis, per Canu-

(a) *L. 8. C. de dignitatibus*.

Digitized by Google

nulejum Tribunum seditiosissimum, extortum etiam a Patribus fuit, ut fas esset Optimatibus cum plebe inire conjugia. Sed omnes tamen & Patricii, & plebei ultro, ac veluti ex compacto a libertinorum nuptiis abstinebant: nefas enim ducebant cum ea, quæ fortuna favente recens e servili conditione emerserat, connubio jungi. Hinc memoriæ prodidit Livius (a) Hispalæ Fecenniæ libertinæ indultum ex S. C.: *Uti ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei, qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæve esset*. Sed hæ libertinæ illæ intelligendæ sunt, quæ manumissæ essent, minime vero a manumissis prognatæ. Atque hæc ad Reipublicæ extrema tempora servata sunt, nempe ad Augustum usque, qui ut Urbem civibus exhaustam, quantum posset, repararet, hac adhibita distinctione rem moderatus est. Voluit quidem ut plebi liceret cum libertinis nubere, *quia masculi ingenui numerum ingenuarum feminarum multum anteibant*, ut scripsit Dio. Noluit vero ut Senatoribus, eorumque liberis idem fas esset, ne amplissimus ordo pari jure cum plebe censeretur, neve servilis sanguinis consortio vilesceret.

Itaque hac prohibitione non Senatoribus tantum ipsis consultum, sed & eorum liberis, ac nepotibus, pronepotibus, ceterisque ex filiis, licet longo intervallo, progenitis. Sed quamvis eodem jure urgente filios adoptivos, iidem per emancipationem lege soluti essent; tamen filii naturales, postquam etiam e patria potestate exiverint, ab Augusti sanctione non sunt immunes. Quum enim emancipatio de jure civili sit, natalium vero honestas de jure naturæ, licet per eam agnatio amittatur, quod est vinculum civile, amitti tamen non potest naturæ beneficium, quod nascendo acceptum est. Sed quæstio hinc exurgit, quæ sane interpretibus nimis contendendi occasionem dedit, cum liberis ne ante dignitatem hanc prognatis honor communicandus sit, an vero & posthumis, hoc est, natis postquam pater eorum Senator esse desiit. Fuit quidem aliquando inter Orientales consuetudo, ut filiis, ante quamcumque patris dignitatem natis, nequaquam ejus splendor tribue-

re-

(a) *Lib. 38. cap. 19.*

retur, quemadmodum in Xerxe, & Arthamene Darii filiis, quorum alter sane antea, alter vero post Regnum natus est. Sed contra apud ceteras gentes fere omnes invaluit mos, ut honorati patris dignitas & filiis ante eam creatis, prodesset. Neque profecto his adversatur Valentis, & Gratiani Constitutio (a), quæ quamquam prima fronte secus præferre videatur, tamen illa cum Ulpiano concilianda est, ut licet ante dignitatem Senatoriam editus Senatoris filius quod ad onera dicendus non sit, tamen in honoribus habeatur. Et quidem oneribus quibusdam urgebantur Senatores, veluti glebæ, follisque collatione, atque auri oblati dono: a quibus sane immunes ipsi Augusti voluerunt filios, qui antequam pater Senator esset, nati forent. Quod profecto ex mente ipsius Constitutionis depromitur: cur enim affirmatur id de *Clarissimatu*, quod de Senatoria dignitate negatur? Nisi quia *Clarissimatus* honor nulla onera sibi annexa habebat, quæ Senatoria dignitas ferebat: qua de re si cum natis ante *Clarissimatum* patris honor communicaretur, idem dicendum de Senaria dignitate, si onera excipias. Et tamen vide ignorantia antiquarum dignitatum in quot ineptias Pragmaticos adduxerit, ut uno ore inclamarint, ante patris dignitatem natis honorem ejus minime prodesse. Non autem vacat de Senatoribus cetera hic persequi, quæ sane legi possunt apud eumdem Heineccium: dicam tantum paternum honorem posthumo etiam prodesse, dummodo is ante amissam dignitatem conceptus sit, itemque prodesse avi dignitatem, si pater amiserit, de quibus fuse apud Doctores. Percurramus nos alia.

Neque Senatoribus eorumque liberis prohibitum solum, cum libertinis nuptias contrahere, sed etiam cum illis, quæ vel ipsæ, vel parentes earum artem ludicram exercuissent. Huic enim addicti notabantur infamia: ait enim Prætor: *Infamia notatur, qui artis ludicræ, pronunciandive caussa in scenam prodierit*. Quod ut clarius intelligatur, advertendum est, superbè nimis Romanos, quod peregrinum esset, aversatos, ut ne

(a) *Lib. II. de dignitat. Cod. Justinian.*

ne ritibus quidem religiosis peregre advenientibus indulgerent. Quamquam vero ad placandam Cælestium iram, pestilentiamque, quæ tam sæve in Urbe grassabatur, avertendam, an. V. C. 340. ad scenicos ludos Etruscos acciverint; istiusmodi tamen instituta, ut peregrina, eorumque actores, mire semper adspernati sunt. Itaque cum ludicra scenica, quamvis in Urbem accepta, vilia, ac gente togata indigna visa essent, factum est, ut qui in scenam sive ultro, sive operas mercede pacta locando prodiret, infamia notarentur. Quæ profecto caussa est, quapropter nuptias inter Senatores, atque eas, quæ ludicram artem professæ essent, iniri vetitum fuerit.

Ceterum hac lege non consuluit tantum Senatorum dignitati Augustus, sed etiam ingenuorum omnium. Si enim Senatoribus fas non erat matrimonio cum illis, quæ vel ipsæ, vel parentes earum artem ludicram exercuissent, jungi, ceteris ingenuis licebat quidem, si pater, materve uxoris in scenam prodiissent, nequaquam vero, si ipsa conjux tale quid professa esset. Vetitum etiam ingenuis omnibus fuit, uxores habere, quæ palam quæstum corpore facerent, fecerintve, vel lenæ fuissent, aut a lenone manumissæ, aut judicio publico damnatæ, vel in adulterio deprehensæ. Ex quibus omnibus vide, quibus rationibus adlaboraverit Princeps ille sapientissimus, ut pudicitiam prostitutam per lascivientes jam Civium mores repararet ope casti & pudici matrimonii, quove consilio parem cujusque conditionem tutatus sit, quum sicuti imparis conditionis nuptiæ familias dedecorant, ita & pares cujusque honorem servent: quod quidem & vivendi honestati, & publicæ Civitatis disciplinæ mirum in modum prodest.

Sed quanta vi Augusti lex ad pudicitiam inter Cives instaurandam polleret, ex eo etiam patet, quod Constantinus Imperator, qui moribus Civium formandis maxime studuit, non solum, eam forte ab usu desciscentem restituit, sed latius etiam extendit, pœnasque adauxit in illa sua Constitutione, quam anno 336. sub titulo de naturalibus liberis edidit. Nam quum Augustus matrimonium libertarum cum Senatoribus, eorumque liberis prohibuerit; hic idem & de

Cla-

Clarissimis, aliisque Magistratibus sanxit. Deinde indecora matrimonia lege nostra inhibente, concubinatus tamen admittebatur: nam inter quos nuptiæ minime valebant, vulgatissimum erat, concubinatum esse posse; nempe matrimonium illud, quod etsi jure naturæ ratum foret, effectibus tamen civilibus careret. Sed Constantinus ne concubinatum quidem inter eos constare jussit, quos inter justæ nuptiæ fieri non poterant. Insuper pœnas severiores irrogavit: nam tum istiusmodi nuptias sub pœna infamiæ coercuit, tum etiam liberis, atque uxori quid relinqui vetuit; quod secus erat ex lege Papia. Demum non tantum libertinarum nuptias cum Senatoribus, Præsidibus Provinciarum, ceterisque Clarissimis aversatus est, verum etiam præter lenas, & scenicas, earum quæ tabernæ vinariæ, vel mercibus publice vendendis præessent: nam his omnibus pudicitiæ periculum imminebat, quum difficillimum sit mulieribus in publica mercium nundinatione integram castitatem servare. Itaque prudentissimus Imperator a Senatorum nuptiis, aliorumque magistratuum non solum removit mulieres illas, quæ impudicæ procul dubio essent, ut sunt scenicæ, lenæ, atque aliæ hujus furfuris, sed illas etiam, in quas amissæ pudicitiæ suspicio caderet.

Verum hoc legis caput a Constantino comprobatum, severiusque ab eodem perlatum, Justinus primum, Justinianus deinde abrogavit. Quum enim Justinianus a Justino adoptatus Theodoram mulierem scenicam deperiret, quumque eam sibi per nuptias conjungere, Constantini edicto obsistente, fas non esset; Justinum ut illud infirmaret induxit. Sic tamen se gessit Justinus, ut Senatoria cum scenicis mulieribus rata haberet connubia, modo Principis indulgentia accesisset. Sed rerum potitus Justinianus porro processit: in gratiam enim Theodoræ, quam duxerat, justas istiusmodi nuptias, vel sine Imperiali rescripto jussit, si tabulæ tantum dotales intercesissent. Quare nec mirum si alia deinde Constitutione sanxerit, ut & libertinarum nuptiæ cum Senatoribus constarent: si enim ratum est scenicarum connubium, cur non & libertinarum? Itaque velim ex his omnibus advertas, quantum prosit ad Principum Constitutiones penitius intelligendas eorum religionem, atque mores exploratos habere.

§. UL-

Digitized by Google

§. ULTIMUS.

De senagenariis, quinquagenariis, ac de sponsalibus.

QUum Augustus Imperator ea de caussa connubia jussisset, ut filiis procreandis opera daretur, eorumque recta institutione Resp. honestorum Civium numero locupletaretur; par æquumque fuit, ut ad nuptias ineundas id temporis definiretur, quo sane liberi suscipi possent. Itaque quum supra de rationibus ab Augusto initis, ut pudicitiam labefactatam restitueret, disseruerimus, nunc de ejusdem studio dicendum; ut matrimonium per tempus contraheretur, ne suum in re tam gravi consilium frustra esset. Sane quum apud veteres Philosophos receptum esset, generandi vim in masculis sexaginta annorum curriculo, in feminis vero quinquaginta extingui, hinc statutum ut eo ineunte tempore, nuptiæ minime prodessent, quum legislatoris votis non responderent connubia, quæ filiis gignendis apta non essent. Sed si hujusmodi nuptiæ præmiis carerent, nullus etiam pœnarum metus sexagenarios, & quinquagenarios ad nuptias ineundas urgebat: sapienter enim Augustus huic ætati pœnas remisit, quum ipsa natura impediret, ne fœcundæ istæ nuptiæ forent. Hinc Heineccius caput hoc sic exponit: *Omnes puberes, virique potentes matrimonium liberorum quærendorum gratia inire tenentur. Senagenarii masculi, quinquagenariæ feminæ a pœnis hujus legis liberi sunto*. Sed num res hæc steterit, an vero per insequentes Principum Constitutiones immutata fuerit; num hujusmodi nuptiæ non tantum injustæ, sed etiam nullæ forent, non abs re hic vestigare ex historicis, & potissimum ex Tranquillo erit.

Is hæc de Claudio memoriæ prodidit (*a*): *Capiti Papiæ Poppææ legis, a Tiberio Cæsare, quasi senagenarii generare non possent, addito obrogavit*. Sed quum in obscuro verba hæc maximopere lateant, videndum anne aliunde luce aliqua adspergi possint. Ulpianus quidem paullo clarius loquutus est (*b*):

 Qui

(a) *In Claud. cap.* 23.
(b) *Fragm. ex tit.* 16. §. 3.

Qui intra sexagesimum, velque intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex S. C. Perniciano: Sed Claudiano S. C. major sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habetur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur & S.C. Calvisiano jubetur, non proficere ad capiendas hereditates, & legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit. Junctis itaque amico fœdere Tranquilli, atque Ulpiani locis, tu sic habeto.

Augustus quinquagenariis, atque sexagenariis hoc dedit, ut post hanc ætatem a pœnis liberi essent. Sed Tiberius S.C. illo Perniciano, quod a doctissimo Heineccio appellatur *Persicianum*, quum in Fastis sub Tiberio nullus occurrat Consul Pernicius, bene vero Fabius Persicus, quod ille statuerat derogavit, voluitque perpetuo pœnis secundum hanc legem teneri, qui effœta ætate matrimonium inirent. Verum Claudius ita rem temperavit, ut si sexagenarius minorem quinquagenariam duceret, liber esset a pœnis, quum per hujusmodi nuptias adhuc possit proles procreari ad augendam Rempublicam: contra vero si minori sexagenario nuberet quinquagenaria ex S.C. Calvitiano, quum effœtus jam mulieris uterus impar sit gignendo, etiamsi vir generandi vi polleat. Neque dictis adversatur Tribonianus, & Ulpianus (*a*), matrimonium scilicet post hanc ætatem initum nihil ex lege Papia Poppæa ad pœnas cœlibatus effugiendas prodesse: nam sæpe S. C. leges insequentia ipsis legibus tribui solent: quare verosimile est laudatos Auctores, quod sub Tiberio Senatusconsulto conditum, legi ipsi Papiæ sub Augusto tribuisse. Et quidem certo certius est Augustum masculos sexagenarios, feminas quinquagenarias a pœnis cœlibatus immunes sanxisse: absonum enim visum ad matrimonium impellere, quos ex naturæ impedimento generare haud posse credebant, quemadmodum & spadones immunes fuisse idem Heineccius suspicatur.

Num vero istiusmodi nuptiæ sub Tiberio jure ipso nullæ,

(a) *L. 27. de nuptiis.*

Digitized by Google

læ, an tantum injuſtæ? Auguſto quidem imperante eas effectibus tantum civilibus deſtitutas, exploratum eſt ex Tullii nuptiis cum Publilia initis anno ætatis ſuæ ſexageſimo ſecundo (*a*); idem fecit Apulejus cum Pudentilla, cujus matrimonium non propter ætatem effœtam, ſed ob carmina, & veneficium ejus adverſarii accuſabant (*b*). Sub Tiberio autem idem jus fuiſſe, neque hæc matrimonia reſciſſa, noſter Heineccius evicit, præter ceteros ex Ulpiano, qui quærens (*c*) an mulieri, quæ ſpadoni nupſerit, competat dotis actio; negat quidem in ſpadone caſtrato, ait vero ſi caſtratus ille non ſit. Validum igitur erat cum ſpadone matrimonium, quando dotis actio datur: ergo non reſcindebantur illæ nuptiæ, etiam poſt Tiberium, quamvis civilibus privilegiis carerent. Si plura de his exoptes, adeas eumdem auctorem, quum nobis alia percurrenda ſint.

Quum Auguſtus cœlibatum pœnis perſequutus ſit, nuptias autem præmiis potiſſimum commendaverit, id maxime intendit, ut per nuptias a venere vaga cives diverterentur, & honeſtiſſima prole locupletaretur Reſpublica; proinde non ſolum viris, ſed etiam mulieribus præmia conſtituit, nempe ut & eæ per immatura adhuc ſponſalia ad nuptias feſtinarent. Sed quia vulgata lege, ſtatim hominum improbitas fraudes excogitat, quibus leges infringat, Romani contractis ſponſalibus, vel ſponſas repudiabant poſt quæſita legis præmia, vel nuptias diutiſſime differebant, maritorum interim privilegiis fruentes. Hinc ſane Princeps ille prudentiſsimus, ut fraudibus his occurreret, maxime cavit, quod quidem Svetonius innuit, Dion vero luculentius prodidit. Hæc igitur habet Svetonius (*d*): *Quumque etiam immaturitate ſponſarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret, tempus ſponſas habendi coarctavit, divortiis modum impoſuit*. Quæ ſane Dion ita planius explicat: *At cum quidam puellas deſpondederent, & præmia nihilominus ferrent maritorum, rem opuſque ma-*

(a) *Quintilianus lib. VI. cap. 4. inſtit.*
(b) *Apolog. XI.*
(c) *L. 39. de jure dotium.*
(d) *In Octav. cap. 34.*

mariti non præstarent, *statuit nulla sponsalia firma esse*, *quæ biennio exacto nuptiæ non sequerentur*: *hoc est ut omnino decennem despondere opus esset*, *si quis sponsionis ejus fructum vellet percipere*. *Puellis enim duodecimus annus plenus ad nuptias definita ætas censetur*. Ex quibus habemus sponsalium nuptiarumque tempus definitum. Sed quid illud est, quod Svetonius subdidit, licet Dion tacuerit, *divortiis modum imposuit?* Id quidem Ulpianus nobis aperit (*a*): *Feminis* (inquit) *lex Julia a morte viri anni tribuit vacationem*: *a divortio*, *sex mensium*: *lex autem Papia a morte viri*, *biennii*, *a repudio*, *anni & sex mensium*. Ecce tibi, quo Augustus consilio in sponsalibus, & matrimoniis Reip. caverit, neu legi suæ fraus fieret..

At vero summus vir Cujacius (*b*), eumque sequutus Casaubonus Svetonii locum (*c*) de vacatione triennii Civibus data, ut legi Papiæ ab Augusto latæ parerent, ad tempus sponsis datum, ut festinarent ad nuptias, vel viduis concessum, quoad vota altera redirent, referunt, quare biennium illud in triennium vertunt. Sed hoc tam Svetonio, quam Dion omnino adversatur, qui uterque tempus aperte distingunt quod quidem legenti patet. Sane Romani duodecimum annum in muliere, decimum & quartum in masculo ad nuptias constituere, quum eo anno feminæ potissimum mestruales fiant, ex quo generandi facultas evincitur. Sat quidem scio Græcis, aliisque Populis secus adlibuisse: Aristoteles enim (*d*) e Republica ratus est, si mares anno circiter trigesimo septimo, feminæ vero duodevigesimo matrimonio jungerentur. Lycurgus teste Plutarcho, quamvis certam nuptiarum diem non habuerit, robustiores tamen, & grandes natu virgines in matrimonium duci voluit. Quum enim hic Remp. suam ad bellicam virtutem pararet, provectioris ætatis mulieres ad nuptias optavit, ex quibus nempe firmiores liberi procrearentur. Sic Tacitus de Germanis scripsit: *Sera apud illos*

(a) *Fragm. tit.* 14. §. 1.
(b) *Ad l. Papiam*.
(c) *In Octav. cap.* 34.
(d) *Lib. VIII. Politic. cap.* 16.

illos fuit juvenum venus, & hinc inexhausta pubertas. Sed Romanis alia mens fuit: putabant enim facilius factu, ut mulier tenellæ ætatis viri moribus, domesticoque imperio assuesceret; quumque adhuc esset furtivi amoris expers, honesta conjugia libenter sequeretur, iisque firmus adhæreret. Atque hæc, ut ego censeo, ratio est, cur Romanis potissimum visum, duodecimum annum ad nuptiarum ætatem in mulieribus definire.

Quum igitur ætas hæc legitimum matrimonii tempus foret, patent hinc quamplurimæ juris Romani consequentiæ, scilicet legata puellæ relicta, si nuberet, peti minime posse, nisi duodecimo anno expleto, etiam si ante nupsisset, similiter datam dotem ante duodecimum annum, si forte repeteretur antequam mulier legitimo tempore in domum viri traduceretur, non actione dotis, sed condictione indebiti agendum; demum vitium puellæ immaturæ illatum, etsi ad viri lares deductæ, non tamquam virum, sed uti sponsum vindicare posse ex Divi Severi rescripto. His delibatis, ut lucidius semper patescat, quanto antiquitatis notitia juris interpretibus præsidio sit, cetera videamus.

Dixi supra Augustum, ad fraudes præcidendas, duodecimum annum nuptiis, decimum vero sponsalibus ineundis definivisse. Nolim vero ex his inferas, vetitum fuisse ante hoc tempus sponsalia, vel nuptias contrahi, quum quamplurima prostent in jure jurisperitorum responsa, etiam sub Augusto secus sonantia. Hoc tantum voluit prudentissimus Princeps, ne maritorum præmiis locus esset, si præter legitimum tempus post sponsalia protraherentur nuptiæ; nequaquam vero prohibuit, quominus ante decimum annum sponsalia contraherentur, aut sponsa ante duodecimum sponsi domum deduceretur. Ex adverso si justa legitimaque caussa intercederet, ut inita sponsalia ultra præscriptum tempus protraherentur, nempe infirmitas, absentia Reipublicæ caussa, aliaque; id satis erat, ut interim vir, & sponsa maritorum privilegiis gauderent: quibus sane non excidebant, nisi quum amoto impedimento nuptias remorarentur. Quamobrem indulgebat lex mulieri, quæ mortuo viro intra tempus luctus non nube-

ret,

ret, quæque a viro priori per divortium dimissa, non paratam nanciſceretur occaſionem alteri nubendi. Accipe hinc cauſſam, cur Auguſtus a morte viri biennii vacationem mulieri dederit, a repudio autem anni & ſex menſium ſpatium, ut tamen interim a pœnis cœlibatus immunis foret, maritorumque privilegiis perfrueretur. Quum autem vir mulierem defunctam lugere non deberet, aliamque ſibi ducere ſtatim a priori ſolutus poſſet; ratio proditur, quare non fuerint viris, quemadmodum mulieribus, præſtituta tempora ad matrimonium iterandum. Itaque non erat, cur adeo Cujacio adlaborandum, ut diſcriminis rationem veſtigaret, quam nunquam tamen ſe inveniſſe fatetur (a).

Doctiſſimus Heineccius, qui in legis hujus commentario aliorum omnium induſtriam longe ſuperavit, ad hæc duo capita de ſexagenariis, & de ſponſalibus, concubinatum, tamquam rem ad legem noſtram pertinentem, attexit. Sed nos quamquam de eo in juriſprudentia Conſtantini multa edifferturi ſimus; quædam tamen hic, nec forte pœnitenda, quæ ſane ſolertiſſimum illum virum fugerunt, adjiciemus. His verbis ille caput hoc confinxit: *Quas perſonas per hanc legem uxores habere non licet, eas concubinas habere jus eſto. Ingenuam honeſtam in concubinatu habere jus ne eſto.*

Itaque concubina non vaga meretrix, ſed uxor minus legitima erat, ita ut illa tantum pro concubina haberi poſſet, quæ per leges civiles uxor eſſe prohiberetur: propterea non uxor, ſed convictrix, uxor gratuita, hoc eſt, quæ per coemtionem, lege vetante, in manum non venerat; item ſodalitiaria, amica appellabatur, ut in *l. Titiæ de auro, & argento legato, Titiæ Amicæ meæ, cum qua ſine mendacio vixi*, hoc eſt ſine ſimulatione. Sed quum illam haberi pro concubina potuiſſe ſcripſi, quam lex civilis vetabat uxorem eſſe, de puro putoque jure civili intelligitur, hoc eſt de lege Julia, & Papia: nam ſi honeſtatis ratio nuptias impediret, concubinatus etiam prohibebatur; quale profecto erat cognationis, affinitatis, aut aliud ejuſmodi vinculum: quemadmodum ſi qua uxor

(a) *Lib. VI. obſer. cap. 37.*

Digitized by Google

uxor erat, concubina esse non poterat, sicuti nec uni duæ concubinæ, nec duobus una concubina aderat. Itaque uni, eique qui cœlebs erat, concubina adesse poterat, tantumque una, & quæ ingenua non esset, sed vel liberta, vel ingenua quidem, quæ artem ludicram, vel quæstum corpore fecerat, aut in adulterio deprehensa, vel de eo damnata fuerat. Hæc sane, quum per leges civiles uxor esse non posset, poterat tamen esse concubina. Quum licita esset hæc conjunctio, quamvis civilibus effectibus carens, poterat pater liberis ex concubinatu procreatis, quæ vellet relinquere, aut dare, licet heredes Patris ipso jure non essent: etenim non in ejus, sed in matris erant potestate, itaut maternum nomen, & patris tantum cognomen præferrent. Hinc dicti naturales, non autem spurii, quum nullam infamiam subirent, neque ullius notæ macula laborarent, quominus possent a Patre heredes institui. Post legem hanc Papiam concubinatum, sive impar atque inæquale matrimonium, ut medii ævi Scriptoribus appellatum, invaluisse laudatus Heineccius ingeniosissime more suo conjicit. Sed vellem profecto, ut caussam patefecisset, cur Augustus, lege Papia vulgata, eum instituerit, quam sane ego, si quid verisimile saltim conjici possit, tentabo.

Augustus, uti passim dictitavi, per legem hanc, quantum potuit, curavit, ut lascivientes, atque impudicos civium mores castis nuptiis emendaret. Quare quum præcepisset, ne qua pellex, lena, arenaria, scenica esset uxor, id voluit, ut mulieres sub nuptiarum desiderio impediret, ne nefandas artes exercerent, si uxoris nomine, ac matronali honore præfulgere vellent. Quod si hoc libidinis ardore parvi facerent, jussit non posse corpore quæstum facere, nisi apud Ædilem impudicitiam suam profiterentur, ut hoc impudentiæ injecto freno a turpi licentia desisterent: quod si per hæc remedia in cupiditatibus suis non continerentur, eas lex Papia tolerabat. Sed Augustus, ut saltem a vaga venere averteret, passus est, ut quæ uxores esse non possent, concubinæ forent, tam ut ipsæ, quam & ii, quibus per concubinatum jungebantur, vagum concubitum non appeterent. Flagret, tametsi Senator, libertæ amore; nonne si liber a nuptiis sit, expedit

pedit

Digitized by Google

pedit libertam concubinam habere, atque hac una potius, quam ſcortorum varietate corpus ſuum fœdare? Idem dicendum de ingenuo cum lena, vel ſcenica, aut ſi quis ex priori conjuge liberos haberet, ne ſcilicet iis novercam induceret. Id igitur menti fuit Auguſto, ut per concubinatum cives a promiſcua libidine coerceret. Sed hæc per ea tempora dicta ſint: nam ſub Chriſtianis Principibus alia prorſus invaluere, & quidem ſaniora.

Nam Conſtantinus modis omnibus anniſus eſt, ut conſuetudinem hanc jamdiu obtinentem funditus everteret, Civeſque ad legitimas nuptias adigeret. Verum quum ſtatim eam, utpote nimis inveteratam, uno impetu eradicare non poſſet, id egit, ut ex tranſverſo ſaltem labefactaret. Itaque ante omnia prohibuit, ne quid ab iſtiuſmodi viris concubinæ, filiiſque naturalibus daretur, vel teſtamento relinqueretur; ut ita filiorum egeſtatem timentes a concubinatu deterrerentur: deinde vero conſtituit, ut ſi quis a concubinatu ad juſtas nuptias diverteret, filii naturales ante ſuſcepti legitimi haberentur: nam & pœnarum metu, & prœmiorum ſpe ad vitæ honeſtatem revocandi ſunt homines. Sed expreſſis verbis præfatus eſt, hujuſmodi legitimationis beneficium ad eos tantum, qui ante hanc Conſtitutionem nati eſſent, pertinere. Nec ſane præter rem: fraus enim legi facta eſſet, ſi & in poſterum id caviſſet. Num quis a concubinatu abſterritus eſſet, ſi per ſubſequens demum matrimonium filios naturales, tam facile in legitimos converteret? Vide hinc immane quantum Tribonianus ab Conſtantini Conſtitutione aberraverit, qui Imperatoris mente non ſatis intellecta, ordinarium ac perpetuum legitimandi modum inſequentes nuptias fecit. Poterat ſaltem ex lege Zenonis de naturalibus liberis Conſtantini ſententiam internoſcere. Quare dicendum vel Tribonianum cœcutiiſſe, vel moribus ſui Principis ſeſe accommodaſſe, qui concubinatum haud ægro ferebat animo. Si plura de hoc deſideres, vide titulum lib. VI. de naturalibus liberis. Ceterum hic laude ſua fraudanda non eſt doctiſſima diſſertatio, quam hoc de argumento conſcripſit Carolus Blaſcus Patricius Roſſanenſis, conterraneus noſter; de cujus doctri-

næ,

næ, morumque præstantia quæ clara extant monumenta. Etenim is quamplurima scripsit de Jure Canonico opuscula, in quibus retrusiores locos pertractavit; nec sine maxima illius gloria videre est, quanta eruditionis suppellectili, atque rerum copia res difficiliores elucidet: omnia enim ab origine sua, atque ab historiæ Ecclesiasticæ penu repetendo sat prodit, quanta cura Jus Canonicum cum vetus, tum novum sit perscrutatus, atque in illius intimos recessus penetraverit. Par igitur æquumque est, ut tanti viri elucubrationes, tu, lector, sedulo evolvas, atque perlegas.

CAPUT VI.

De amotis per Augustum impedimentis contra nuptias.

ILla Constitutio modis omnibus absoluta appellanda est, quæ Civium mores præmiis, atque pœnis conformat; atque viam pandit, qua ad ejus finem perveniatur, eaque quæ moram, vel obicem præbent, quominus Cives ei pareant, removet. Hinc Augustus Princeps Sapientissimus, quum leges ad justas nuptias fovendas, Urbemque Civibus exhaustam honesta prole replendam, omni adhibita cura condidisset; nihil profecto prætermisit eorum, quæ opus erant, ut voti compos fieret. Pœnas igitur, & præmia proposuit, quibus Cives obsequentiores essent, eaque repellere adnisus est, quibus vel fraus, vel impedimentum adiceretur. Itaque in præsentia nobis sermo erit de pœnis cœlibatus, privilegiisque maritorum, ac de iis, quæ ille præcepit, ne nuptiæ impedirentur. Quumque nuptiæ vel per conditionem adjectam cœlibatui, aut viduitati, vel per late diffusarum affinitatum vinculum, vel per absentiam diuturnam, & divortia, vel demum per vetantium parentum potestatem prohibeantur; hinc his omnibus occurrens, mirum est, quanta prudentia se gesserit, ut cuncta ex sententia succederent. De his igitur omnibus singulatim a nobis agendum erit, nempe de conditione adjecta cœlibatui, vel viduitati, de adfinitate, de divortiis, de absentia, deque Parentum potestate in filios, qua nuptias

Digitized by Google

impediunt; demum vero de pœnis, atque præmiis cœlibum, & maritorum, deque fraudibus in legem inventis, atque amotis.

§. I.

De legatis, & de libertate data sub conditione Cœlibatus.

SAne quæ usque adhuc edisseruimus, luculentissime Papinianus comprobavit. *Eam* (inquit) *legis sententiam videri* (*a*), *ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. Quod in fraudem legis, ad impediendas nuptias scriptum est, nullam vim habet* (*b*). Quum autem cœlibatus, vel viduitatis conditio nuptiis maxime adversetur, sub Augusto receptum fuit, ut istiusmodi conditiones a legato, vel ab heredis institutione, utpote legibus adversæ, rejicerentur, firmo tamen manente legato, vel hereditate. Sed quum lex quæ frequentius accidere solent, respiciat, juvat hic vestigare, quibus de caussis Romani onus hoc heredibus suis, vel legatariis injungerent.

Florente Repub. magno in honore orbitas fuit, ac cœlibatus: nemo enim ex civibus erat, maxime vero si adgnati, cognatique essent, qui orbos, & cœlibes non coleret, iis non obsequeretur, eorum latus non tegeret, modis demum omnibus iis non inserviret. Immo si petitores essent, nemo fere eis suffragium abnuebat. Quum enim liberis carerent, undique Cives convolabant, ut eorum gratiam inirent, testamentaque captarent. Bene satis cœlibem quemdam sic loquentem induxit Platus:

Quando habeo multos cognatos, quid opus mihi sit liberis?
Nunc bene vivo, & fortunate, atque ut volo, atque animo, ut lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, visunt quid agam, ecquid velim.

Prius-

(a) *L. 72. p. 4. de conditionibus.*
(b) *L. 79. p. ultimo eodem.*

Priusquam lucet, adsunt; rogitant noctu, ut somnum ceperim.
Eos pro liberis habeo: quin mihi mittunt munera:
Sacrificant, dant inde partem majorem mihi, quam sibi.
Adducunt ad exta: me ad se, ad prandium, ad cœnam vocant.
Ille miserrimum se retur, minimum qui misit mihi.
Illi inter se certant donis; ego hoc mussito mecum.
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona, & munera (a).

Quibus si addas corruptos per id tempus mulierum mores, quibus ingentis quidem molestiæ viris suis erant, minus sane miraberis a patribus, quo bene filiis suis consulerent, imperatum cœlibatum.

Immo mulieres legere est apud probatissimos scriptores, morte solutis nuptiis, quam honestum putarent in perpetua viduitate, & solitudine dies transigere, ut ita defuncti mariti cineres colerent. Et quidem de Germanis hæc scripsit Tacitus (b): *Melius quidem adhuc eæ Civitates, in quibus tantum Virgines nubunt, & cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament.* Inter Herulos infamiæ pœnam subibat mulier, quæ se ad viri sepulchrum laqueo non necaret. Denique apud ipsos Romanos viduitatis multa erant præmia: solis enim unius viri uxoribus fas erat Fortunæ muliebris, Matris Matutæ, & Pudicitiæ signum attingere, solæ illæ corona pudicitiæ præcingebantur, illæ inter Sacerdotes Dearum allegebantur. Ex quibus factum, ut honori sibi feminæ ducerent, si nuptias non repeterent: quare Propertius cecinit (a):

Filia, tu specimen censuræ nacta paternæ,
Fac teneas unum, nos imitata, virum.

Præter hæc viri etiam sæpe filiorum cura, atque amore ducti, uxoribus præcipiebant, ne ad alteras nuptias transirent: exploratum enim sibi erat, intempestivum secundi viri amorem

(a) *Plaut. Mil. glor. act. 3. scena 1. ver. 92.*
(b) *De morib. Germ. c. 19.*
(c) *Lib. IV. elegia XII.*

rem primoribus liberis detrimentum maximum allaturum: atque hæ caussæ fuerunt cur parentes, vel mariti cœlibatum filiis suis, & viduitatem uxoribus mandarent. Sed quum id legibus Juliis adversaretur, præcepit Augustus, ut rejecta cœlibatus, vel viduitatis conditione, firma maneret, & heredis institutio, legatique collatio, licet heres, vel legatarius non paruissent conditioni: improbantur enim conditiones, quibus student homines legi fraudem facere. Hæc eadem ratio est, cur istiusmodi conditio etiam repellatur, si non ipsi mulieri, sed iis sub quorum potestate mulier est, legatum esset, modo ea non nuberet: puta, lego Titio centum, si mulier minime nubat; ipsumque Titium rogo, ut eamdem summam mulieri restituat non nubenti. Fraus enim & hic, licet oblique, in legem committitur. Itaque tam legata, quam fideicommissa sustinentur, quamvis conditioni non stetur, quam sane leges aversantur.

Sed hic a nonnullis solet moveri quæstio, quid juris sit, quum mulieri legatur, si non nupserit, ejusdemque fidei committitur, ut Titio restituat si nubat? Erit ne fideicommisso huic conditionali locus, quum per nuptias conditio impleatur? Inter Julianum, & Cajum fuit non minimum dissidium: negabat Julianus (a) inquiens: *Commode statuitur, etiam si nupserit, legatum eam petere posse, & non esse cogendam fideicommissum præstare*. Sed in diversam sententiam abiit Cajus (b). *Non dubium sit* (inquit) *quin si uxori legatum sit, si non nupserit, idque alii restituere rogata sit, cogenda est, si nupserit, restituere*. Vix est, ut adversa hæc Jurisconsultorum responsa in concordiam adducantur: tamen salva res erit, si dicamus, in priori specie conditionem illam per modum pœnæ fuisse adjectam, atque ideo a Juliano improbari; in altera vero validum statutum esse legatum, quum fideicommissum in vim puræ putæque conditionis conceptum fuerit. Itaque a legato conditio rejicitur, quum per eam nuptiæ impediantur: accepto autem legato, cogitur mulier illud ob fideicommis-

(a) *L. 22. de condit.*
(b) *L. 14. de legat. 3.*

Digitized by Google

missum restituere, quum cujuslibet legatarii fidei committi possit, ut rem legatam alteri restituat; modo tamen id non pœnæ nomine, sed conditionis vi fiat. Hinc ortum illud apud Pragmaticos dogma: *Conditiones omnes, quæ coercent libertatem, nullius esse ponderis, si ita conceptæ sint, ut libertatem ipsam directe videantur infringere*; contra vero validas ratasque, si eventum tantum prospiciant, nempe quando mulier nubat, det centum Cajo.

Verum si ea esset conditio, ut nuptias non vetaret, eas tamen intra certum tempus, locum, & personas præscriberet, scilicet si non Cajo, si Titii arbitratu, si non in Africa, si postquam liberi pubertatem attigissent, nuberet; ratam legitimamque fuisse rebantur; adeo ut vel legatum repudiandum, vel conditionem implendam censerent, quum per eam nequaquam nuptiæ impedirentur, sed effrenis tantum nubendi licentia justa de caussa coerceretur; contra vero, si testator ita tempori locoque hæsisset, ut præter hæc nubere vetaret, quum pro non scripta conditio hæc haberetur, firmo legato manente. Legem enim utilem Reipublicæ, sobolis scilicet procreandæ caussa latam, adjuvandam interpretatione respondit (*a*) Terentius Clemens. Ex quibus profecto probatissimam regulam jam habes de conditionibus legato, fideicommisso, vel hæreditati adjectis, quibus nuptiæ impediri videntur, quando nam scilicet ratæ sint, vel pro non scriptis censeantur. Ceterum quid postea sub Constantino, Religione Christiana invalescente, favore cœlibatus, vel viduitatis, novum invectum sit, quidve Justinianus statuerit in abroganda obscurissima illa lege, vulgo *miscella* dicta, hic dicere non libet, quum meum consilium sit Augustanam Jurisprudentiam percurrere, eamque novo respondentem regimini ostendere. Igitur ad alia potius properemus, instituto nostro propriora.

Nuptiæ etiam impediebantur, si Patronus libertum, libertamve jurejurando quominus connubia inirent, adegisset: hinc lex nostra sic cavit: *Si patronus jusjurandum in hoc liberto imposuerit, ne uxorem ducat, vel libertæ, ne nubat: jusjurandum permittitur, nuptiasque ex hac L. contrahendi liberto libertæve jus*

(a) *L. 64. §. de conditionib.*

jus esto. Cujus capitis ut ratio magis elucescat, in memoria revocandum est solitos Patronos libertis, libertabusque conditionem in manumissionibus adjicere, ne conjugia celebrarent. Lex enim duodecim tabularum sanxerat, ut liberto ab intestato, & sine liberis moriente, ejus hereditas ad patronum perveniret: qua de re, ne patroni hoc lucro exciderent, solemne iis erat in manumissionibus pro conditione apponere, ne libertus uxorem duceret. Quum autem hoc cum lege nostra non congrueret, nil mirum si conditio hæc, improba alioquin, rejecta fuerit. Sane lex Ælia Sentia id etiam caverat; patronum enim qui conditionem hanc vel ipse per se, vel per alium adscripserat, hereditate mulctabat. Ceterum minime libertum jure jurando præstito solvebat, quum in promissionibus libertorum tantum id æstimaretur; quantum in ceteris stipulationibus, quæ obligationum omnium firmissimum vinculum erat: quare rato juramento per legem Æliam Sentiam, liberti solum hereditate patronus excidebat. Sed severius quidem lex nostra se gessit: hæc enim & ab jurejurando nuptiis adverso libertum, libertamque exemit omnino.

§. II.

De jure affinitatis.

QUum & affinitas nuptias impediat, huic quoque modus impositus. Sed de ea affinitate sermo est, quæ nimium diffundebatur; quum illa, quæ ex publica honestate proficiscitur, integra usque manserit. Itaque quum socer, socrus, gener, nurus, privignus, privigna instar parentum, & filiorum sint, propior hæc affinitas facit, ut reverentiæ locus detur, neve nuptiæ inter hos, quippe qui in linea recta sint, consistant. Advertas hic de jure civili me verba facere, quod sub Augusto institutum, nihil vero quod ab insequentibus Imperatoribus invectum attinet, quodque Conciliorum Canones, aut summorum Pontificum Decretales hac de re constituerint. Quum enim Augustalem Jurisprudentiam mihi proposuerim, turbate res ageretur, si quidquid in hoc argumen-

Digitized by Google

mento Principes post Augustum jusserint, jusque Canonicum per diversa tempora præceperit, tamquam per saturam colligerem. His præmissis, ad rem veniamus. Obscurissimum sane est, quid novi Augustus in hoc affinitatis jure pertulerit: attamen solertissimus Heineccius sic eum jubere facit: *Affinitas, præter quam inter novercam, & privignum, vitricum, & privignam, nec non socerum, socrumque, & generum, nurumve morte, divortioque solvitor.*

Ut hoc legis caput pateat luculentius, advertendum est, & apud alias humanissimas gentes id statutum, ut affinitas morte perimeretur. Sic apud Hebræos legimus (*a*): nam, ut Philo ait (*b*), *Connubia familiis externis sunt pro vinculo, quo soluto, solvitur & affinitas*. Hac item ratione ducti Romani putarunt, morte, vel divortio affinitatis vinculum dissolvi: ita enim affinitatem definiebant (*c*): *Affines sunt viri & uxoris cognati, dicti ab eo quod duæ cognationes, quæ diversæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit. Namque conjugendæ affinitatis caussa fit ex nuptiis*. Et quidem si ex nuptiis affinitas enascebatur, illam dissolvi, soluto matrimonio, inferebant. Unde sane intelligimus Constantini, Constantis, & Juliani Constitutionem, ubi refertur: *& si licitum veteres crediderunt, nuptiis fratris solutis, ducere fratrem uxorem: licitum etiam post mortem mulieris, aut divortium, contrahere cum ejusdem sorore conjugium* (*d*). In qua profecto Constitutione quinam esse possunt antiqui illi, nisi veteres Romani?

Sed rem hanc exemplorum vi confirmemus, quæ in Romanorum historia prostant. Sane refert Halicarnasseus (*e*) Tarquinium superbum adhuc privatum Tulliam Aruntis fratris uxorem duxisse. Nemo autem filios hisce ex nuptiis procreatos injustos putaverit. Addit Plutarchus (*f*), Crassum defun-

cti

(a) *Levitic. XVIII.*
(b) *Legat. ad Cajum pag. 776.*
(c) *L. 4. §. 3. D. de grad. & adfinit.*
(d) *L. 2. Cod. Theod. de incestis nuptiis*
(e) *Lib. IV.*
(f) *In Crasso*

Digitized by Google

cti fratris uxorem sibi matrimonio conjuxisse; quare scriptum reliquit Cicero (*a*): *Divortia esse affinitatum dissidia*: quum divortio sequuto, abrumperetur affinitatis vinculum. Immo & ipse Tullius (*b*) memorat nuptias socrum inter, & generum, hoc est inter Sassiam, & Aurium Melinum, quas licet uti inhonestas, & nefarias execratus sit, non tamen irritas, quum per divortium affinitas soluta esset, dixit, neque Sassiam dote multatam, quod sane minime prætermisisset. Hæc fuit adfinitatis disciplina ad Augustum usque: sed quia sapientissimus ille Princeps per eamdem legem Papiam non solum curavit, ut Civitas prole augeretur, sed Civium etiam mores pudici, honestique essent, statuit ut quamvis affinitas, nuptiis solutis, excideret in linea transversa, in linea tamen recta permaneret. Qua de re inter privignum & novercam, victricum & privignam, socerum & nurum, generum & socrum nuptiæ numquam iniri poterant. Tantæ enim hos inter intercedebat necessitudinis vinculum, ut quemadmodum sibi invicem parentum, liberorumque loco essent, ita reverentiæ caussa nuptiæ inter eosdem impedirentur. Hoc est quod dictum voluere Diocletianus, & Maximilianus scribentes (*c*): *Itemque ex affinibus privigna, noverca, socru, nuru, ceterisque, quæ antiquo jure probibentur, a quibus cunctos volumus abstinere*. Hæc item caussa est, cur post Augustum, privigni, & privignæ nomine non solum intelligerentur mariti, vel uxoris liberi, sed nepotes etiam, & neptes, pronepotes, & proneptes, & soceri, socrusque, nomenclatione tam uxoris, vel mariti parentes, quam avus, & avia, proavus, & proavia, sicuti & mariti, uxorisque, vitricus, & noverca, immo generi, & nurus, appellatione filii etiam eorum nepotes, neptesque, pronepotes, proneptesque, horumque conjuges veniebant. Atque inter hos omnes nuptiæ vetabantur reverentiæ caussa, haud secus ac si essent in linea recta cognationis, ubi matrimonium ratum non est, quamvis per mortem, vel

(a) *Pro Cluentio cap. 67.*
(b) *Ibidem cap. 66.*
(c) *Collation. L. Mos. & Roman. tit.* 7. §. 4.

Digitized by Google

vel divortium soluta apud antiquos videretur affinitas. Sed in linea transversa aliter se res habuit: existimatum enim est defuncti fratris uxorem, & sororem defunctæ uxoris, solutis nuptiis, posse fratrem per nuptias sibi copulare. Procedente vero tempore subsequutæ sunt Constantini, Constantis, & Juliani Constitutiones (*a*), quæ id severissime prohibuere: quæ Constitutiones quum ad Volusianum Urbis Vicarium directæ fuissent, equidem credo in Oriente jus antiquum usque ad Theodosium Magnum stetisse, qui sanxit, *Ne quis fratris uxorem duceret, vel duabus sororibus conjungeretur, ne dissoluto quidem quocumque modo conjugio* (*b*). Hæc Principes religione Christiana invalescente. At vero Conciliorum Canones quum tres affinitatis gradus decrevissent, secundum tamen, & tertium sequioris ævi Pontifices sustulerunt, quod innuisse tantum satis sit, quum Augustalem jurisprudentiam, ut supra diximus, hic exponendam aggressus sim. Ex his velim certo tibi persuadeas, omnem movisse lapidem Augustum, ut quaque versus impedimenta a nuptiis amoverentur, locupletandi gratia fecunda prole Civitatem, tunc gente exhaustam ob bella civilia.

§. III.

De absentia Reipub. caussa, & indulgentia Senatus propter nuptias.

PORRO nuptiæ apud Veteres Romanos per absentiam etiam diuturnam ab Urbe impediebantur. Quam autem frequentes iis essent peregrinationes, nemo est, quem lateat. Alii enim officiis præerant in Provinciis, alii procul ab Urbe stipendia merebant, vel inter præsidiarias legiones in eisdem Provinciis consenescebant, quidam demum vectigalia exercentes Roma proficiscebantur, & quidem in sola Asiæ Provincia centum quinquaginta civium millia versabantur, quos u-

(a) *L. 2. Cod. Teod. de incestis nuptiis*
(b) *L. V. eodem.*

Digitized by Google

na internicione Mithridates jussit necari (a). Hæc autem tot Civium absentia mirum quantum nuptias impediret: nam licet vir etiam absens sibi quæreret uxorem, eamque posset per nuncium ducere, vix tamen mulier inventa esset, quæ maritum absentem concupisceret. Hinc Cæsar, qui nihilominus, quam Augustus Urbem Civibus orbatam replere modis omnibus curabat, eodem intendit, ne scilicet frequens Civium absentia impedimento connubiis esset, voluitque, *Ne quis Civis, major annis viginti, minorve quadraginta, qui sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset; neu quis Senatoris filius, nisi contubernalis, aut comes Magistratus, peregre proficisceretur* (b). Itaque Augustus huic malo prospiciens, cavit, ne quis propter absentiam excusaretur a nuptiis, nisi Reipublicæ caussa abesset.

Ex his vero intelligis, cur veteres Jurisperiti tam studiose definiverint, quæ absentia a nuptiis excusaret, quæque esset absentia Reipublicæ caussa: intererat enim id permagni tum ad maritorum præmia, tum ad cœlibatus pœnas, quæ in eos, qui sui commodi gratia, non vero Reipublicæ abessent ab Urbe, inferebantur. Ex quo sane illud Caji pulchrum responsum explicandi mihi paratur occasio, ubi profecto quam misere antiquas leges dilaniaverit Tribonianus, ut intelligi omnino nequeant, si procul ab antiquarum rerum notitia exponantur, cernere licet. Ait Cajus (c): *Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intelligitur*. Sed cui bono hæc fictio, qua filius cum ipsa matre periens intelligitur prius illa mari subversus? Sane quum lex hæc ad augendam prole Urbem condita sit, ac proinde Reipub. saluberrima censeretur, ad eam modis omnibus fovendam conspirarunt Jurisconsulti. Itaque ut planiori via procedam, exemplum dabo. Titius pater solitarius sui commodi gratia ab Urbe profectus est: interim uxor filium impuberem, ex alio susceptum matrimonio, heredem instituit, eum-

(a) *Plutarch. in Sulla*
[b] *Sueton. in Julio*
[c] *L. 23. de rebus dubiis*

eumque rogavit, ut moriens hereditatem restitueret Titio vitrico. Dum autem mare navigant, ambo naufragio pereunt, mater scilicet, & filius. Hinc Titius hereditatem petit, sed a Jureconsulto repellitur, quia præsumitur filius ante matrem periisse. Quod sane huc tendit, ne filius hæres sit: nam quum non abesset Reipublicæ caussa, & filios non haberet, institutus ab uxore heres minime poterat solidum accipere, sed tantum decimam, matrimonii jam initi gratia: quumque fingatur, non posse esse hæredem filii instituti, quippe mortui ante matrem, reliquum erat, ut uxoris esset heres, a qua tamen non poterat accipere solidum. Itaque hæc hereditas, dempta decima, ad fiscum perveniebat; cujus quidem gratia solerter præsumptionem hanc Cajus excogitavit, ut Respub. Civibus abundaret.

Hæc sunt remedia ab Augusto parata, ne nuptiæ impedirentur, atque ut omnia sibi obsecundarent; id etiam indulsit, ut lege sua solveret aliquando Senatus. Itaque quum Senator conjugium cum liberta inire non posset, neque miles uxorem habere præter focariam; Senatus tamen beneficio fieri poterat, ut hæc tandem legitima essent matrimonia, unde justa uxor, legitimique filii haberentur. De quo sane vide Heineccium, qui plura quidem, non Augusto tantum Imperatore, sed & insequentibus Principibus imperantibus, exempla ex historia collegit.

§. III.

De probibito divortio Libertæ, de divortii modo, & pœna, deque parentibus cogendis, ut liberos elocent.

NEmo inficias ire poterit, divortiorum licentiam nuptiis quam maxime officere. Quæ enim mulier nubere non deterreretur, quam levissimas ob caussas suas sibi res habere juberet maritus? Maximo igitur jure Princeps ille sapientissimus curam omnem adhibuit, ut, quantum posset, divortiorum libertatem cohiberet. Quod sane nunc aggredior explicandum. Quamquam ex Romuli instituto vir posset a

Digitized by Google

muliere divertere, eique repudium remittere, modo tamen magna urgeret caussa; nequaquam id vero mulieri concessum est. Labentibus autem annis, quum in deterius morum disciplina prolapsa fuisset, adeo invaluit licentia, ut levissimis ex caussis & viri, & mulieres invicem a se diverterent. Cui sane mulierum libertati illud maxime ansam præbuit, quod perraro matrimonium iniretur per coemptionem in manum, potestatemque viri. Quam altas vero radices malum hoc egerit, ex Seneca præter ceteros potest colligi. Ait enim is (a): *Numquid jam ulla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles, feminæ non Consulum numero, sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonii caussa nubunt repudii.* Igitur effrenis hæc repudii libertas adeo tunc debacchabatur, ut septa omnia honestatis perrumperet, quod & impudicæ favebat veneri, & familias vexabat, atque á contrahendis nuptiis maxime deterrebat. Hæc sane in caussa sunt, quare Augustus modis omnibus adnisus fuerit, ne tam frequentia saltem divortia essent. Itaque cavit ante omnia, ne liberta patrono nupta posset ab eo divertere; deinde vero eos, qui repudii caussam dedissent, pœna duxit multandos, ut ejus saltem metu divortiorum occasio præcideretur; de quibus singulatim disserendum est.

Quum maximum sit libertatis beneficium, ingrati animi crimen esset, si liberta patrono suo nupta ab eodem diverteret. Ut autem prohibitioni huic locus esset, duo quidem concurrere debent, & ut patronus e manu sua miserit libertam, ut sibi nuberet, & ut sponte sua, non vero ab altero rogatus, miserit. Et quidem quanta quanta esset libertæ in patronum reverentia, non tamen eo pertinebat, ut invita cum illo individuam vitæ consuetudinem inire cogeretur. Poterat ergo manumissa, etiamsi nupsisset, repudium patrono remittere, si tamen non ea lege ab eo manumissa esset, ut eidem nuberet. Opus etiam erat, ut non jure fideicommissi libertatem consequuta esset. Libertas enim juris necessitate data, non illud maximum beneficium est, quod ex spontanea liberalitate proficiscitur.

Sed

(a) *Lib. III. de beneficiis cap. XVI.*

Digitized by Google

Sed ut & alios a divortii licentia prohiberet, quam viam ingressus sit, disserendum. Ante omnia quidem repetenda sunt Svetonii verba *in octav. cap. 39.*: *Quumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi sentiret: tempus sponsas habendi coarctavit, divortiis modum imposuit*. Sunt qui hoc loco ducti, Augustum omnino divortia interdixisse autument; sed longe quidem a vero illorum opinio abit. Nequaquam enim dictum voluit auctor, vetita prorsus ab Augusto fuisse divortia; sed modum potius praescriptum, nete mere fiant; quemadmodum modus per legem Falcidiam legatis impositus, non praefert, legem hanc prohibuisse legata, quin potius ad certam rationem legandi licentiam redegisse. Itaque impositus divortiis modus id facit, ut intelligamus nuptiarum favore fuisse ab Augusto divortii licentiam, aliquo veluti injecto freno, coercitam. Sed quaenam fuerit haec poena, nunc exponamus.

Versatur haec in reddenda dote mulieri, si vir caussam divortio praebuisset; & in eadem vicissim a viro retinenda, si mulier moribus suis invisa in culpa fuisset. Sed & ante legem nostram habemus de hoc exempla a jurisperitis, atque rethoribus memorata, maritum nempe dotem sibi ob pravos mulieris mores retinuisse, quod actio malae tractationis appellabatur, ut ex Quintiliano (*a*), & ex Cicerone (*b*) patet. Verum Augustus rem hanc severius sanxit. Quum enim levis poena putaretur, dotem reddi, restitutionem hanc durioribus conditionibus in eum, qui discidio caussam dedisset, munivit, quod quidem ex sequenti capite ab Heineccio concinnato patet: *Soluto citra culpam uxoris matrimonio, si mulier ob mores viri divertit, vir eam dotem, quae annua, bima, trima die reddi debet, ob majores mores praesentem, propter minores senum mensium die reddito. Quod ad dotem, quae praesens reddi solet, & dotale praedium Italicum, & quidquid ex uxoris, vel libertorum ejus bonis ad eum pervenerit, nec non, si dolo malo factum sit, quo minus perveniret: quanta pecunia erit*,

(a) *Declam.* 8.
(b) *Topicor. cap. IV.*

erit, tantam pecuniam ipse ejusque heredes dato, & vir simul fructum quatriennii præstato. Sin mulieris culpa discidium factum, morum nomine maritus, graviorum quidem sextam, leviorum octavam dotis partem retineto.

Verum ut majori luce legis hoc frustum superfundatur, quædam ex prisco more circa dotes constituendas, restituendasque arcessere licet. Sane dos vel in mobilibus, vel in prædiis Romæ, Italiæ, vel Provinciæ sitis versabatur. Solemne erat Romanis res mobiles ad dotem promissas, non statim, sed *annua*, *bima*, *trima die solvere*. Quumque par æquumque sit, ut res quemadmodum data, sic restituatur; hinc accepta tribus pensionibus, si quando soluto matrimonio restituenda foret, tribus eamdem vicibus reddebatur. Ex adverso prædium quum nulla intercedente mora daretur, illud debebat Patri, vel mulieri confestim etiam reddi. Porro videamus pœnam ab Augusto in eos, qui nuptias per divortium solverent, irrogatam. Siquidem pravi mariti mores in culpa fuissent, mobilia is in dotem accepta statim restituere, pecuniamque numerare tenebatur, usurarum compendia amittens, quas sane percepisset, si eam interjecta mora annua, bima, trima die soluturus fuisset. Quod si dos fundus Italicus esset, non solum statim is restituendus, sed & quadriennii fructus pœnæ nomine præstandi; ita ut tanta pecunia repræsentaretur, quanta quatuor annorum fructibus responderet. Sunt qui pro quatuor annis substituunt tres, ad instar nempe dotis per pecuniam repræsentatæ: sed quum usuræ pecuniæ certæ essent, fructus vero vel naturales plerumque incerti, nil mirum, si in pecunia dotali prompta restitutione plecteretur maritus; in fundo vero dotali quadriennii fructibus. Dicitur autem prædium Italicum in dotem in specie restituendum esse, quum id, invita uxore, alienari non potest, nec consentiente adhuc ea obligari. Quare sive a viro, sive ab alio quocumque possideretur, ab uxore vindicabatur; quod profecto secus erat in Prædio provinciali. Ex quo tibi ratio proditur, cur antiqui Jurisperiti tanta cura jus Italicum a Provinciali distinxerint. Sed unde nam discrimen Italici fundi, & Provincialis? Ex eo scilicet, quod quum prædia

Ita-

Italica vel ibi sita, ubi jus Italicum esset, optimo jure, sive Quiritario possiderentur, ea emancipari poterant: contra vero Provincialia, quippe quæ in Populi Romani dominio, nequaquam nexu abalienari fas erat.

Hæc pœna maritum sequebatur, si ejus culpa divortium fieret. Quid vero, si ex improbis mulieris moribus? Sextam, vel octavam rerum dotalium sibi vir retinebat; illam nempe, si graviores mores in caussa essent, hanc vero si leviores fuissent. Sed quid si mulier capta esset ab hostibus? Statim quidem solvebatur matrimonium; attamen vero tenebatur, si alteri non nupsisset, a captivitate erepta ad virum redire, novoque consensu matrimonium reintegrare: quod si facere nollet, neque essent improbi mariti mores, pœna eadem plectebatur. En præclarum Pauli responsum (a): *Non ut a patre filius, ita uxor a marito jure postliminii recuperari potest: sed tunc, quum & voluerit mulier, & adbuc alii post constitutum tempus nupta non est. Quod si noluerit, nulla caussa probabili interveniente, pœnis discidii tenebitur*. In quo tamen animadversione digna sunt verba illa, *post constitutum tempus*, quum lacinia sit Triboniani propter Constitutionem Constantini, & Justiniani, quibus conjugi ut absentem conjugem per quadriennium, vel quinquennium expectet præcipitur; quod sane Paulli ævo non consonat. Hæc divortiorum pœna fuit sub Augusto. Sed a Christianis Principibus antiquo jure deinde abrogato, aliis rationibus matrimoniorum constantiæ prospectum est. Videsis Theodosii, Valentiniani, ac Justiniani Constitutiones, ubi certæ quædam, ac speciales caussæ percensentur, quibus vir a muliere, mulierque a viro vicissim possint divertere.

Sed quum pervulgatum satis sit, nullas injustasque sine parentum consensu nuptias fuisse; sæpe fiebat, ut ii vel ob rei familiaris angustias, vel uxorum suasionibus ducti a filiorum, filiarumque matrimoniis dissentientes, ea impedirent. Augustus vero, cui maxima cura erat obices omnes, quantum posset, matrimoniorum amovendi, & huic parentum per-

(a) L. 8. *de captivis*.

pervicaciæ pro viribus restitit, cavitque, ut per Prætorem Urbanum filiorum nuptiis assentiri cogerentur. Cur autem per Prætorem? Quia brevi judicio disquiri adhuc debebat juste ne, an injuste parentes dissentirent. Sed quum Prætoris tantum Urbani mensio fiat, credendum censeo statutum id primo, ut Urbs civibus locupletaretur; quod deinde & ad Provincias, ubi cognitio Præsidum erat, prolatum. Neque tantum Parentes assentiri, nisi forte justa obsisteret caussa, jubetur, sed ut ipsimet filiis suis conditionem quærerent, præcipitur. Dissentire quippe a filiorum nuptiis videtur Parens, qui conditionem iisdem quærere detrectat, pro moribus scilicet illorum temporum, quibus filii, filiæque uxorem, aut maritum de manu patris accipiebant.

At vero cur in hac lege, nihil de dote? Immo stultum est id objicere: quem enim latet tunc temporis potuisse parentes impune filios occidere, nedum exhæredare, ac præterire? Qui igitur cogi poterat pater dotem filiæ dicere? Ex quo deinde jure quum parentes excidissent, merito Antoninus, & Severus A. A. jusserunt cogendos esse eos, ut dotem filiabus tum Romæ, tum in Provinciis constituerent. Atque hæc sunt, quibus sapientissimus Augustus cavit, ne matrimonia adeo tunc temporis Reipub. necessaria, impedirentur. Sed posteaquam conditiones cœlibatus, & viduitatis a legatis semovit, libertarum a dominorum conjugiis discessionem vetuit, absentiæ excusationes, ne in cœlibatus pœnam inciderent, sustulit, parentum assensum in filiorum connubiis imperavit, laxioris affinitatis necessitudinem intra angustos fines compressit; postquam demum parentes ad conditionem filiis quærendam adegit; ad nuptiarum præmia, cœlibatusque pœnas constituendas animum appulit, de quibus & nos disserturi.

Digitized by Google

CAPUT VII.

De privilegiis maritorum, & parentum in gerendis, petendisque honoribus, & in hæreditate acquirenda; deque cœlibatus pœnis.

ID est humanæ naturæ primi parentis vitio affectæ ingenium, ut ad leges, vel saluberrimas non nisi præmiorum spe allecta, aut pœnarum metu coacta observandas inducatur. Qua de re non immerito viri civiles affirmant præmia, & pœnas ad legis fere intimam naturam pertinere. Itaque, quum quid lege Papia Poppæa statutum sit, viderimus, par est, ut ejusdem præmia, & pœnas percurramus. Et in pœnis vitandis, & in præmiis appetendis alia aliis cura est inter homines: inops enim, & plebejus fortunarum bona, quibus egestatem sublevet, inhiat; dives autem, & Patricius gloriam vulgo, & honores exoptat. Ea vero modis omnibus absoluta lex est, quæ obtemperantibus pro cujusque ingenio prœmiorum spem injicit. Etenim & vitæ commoda, & honores in medium ponit, tum etiam infimæ sortis homines, ac nobiles, & opulentos sibi allicit, quorum scilicet omnium desideria simul pascit. Hoc sane artificio condita lex nostra est, ut honores, & fortunas parentibus præferat, & eorumdem amissione refragantes deterreat. Hæc igitur sunt, quæ in præsenti dicenda habeo, de honoribus scilicet primo, deinde vero de fortunarum commodis, prout in lege statuta sunt.

§. I.

De ornamentis Consularibus.

INter Consularia ornamenta, parta per Brutum libertate, secures potissimum duodecim, & fasces sunt, quas profecto singuli Consules præferebant. Sed quum animadvertissent deinde duplicatam tyrannidem, ut invidia cessaret, Consulum insignia deminuta sunt. Itaque instituerunt, ut *alterum Con-*

Digitized by Google

ſulem duodecim ſecures præcederent, *alterum duodecim lictores cum ſolis faſcibus*, *atque etiam cum coronis*, *ut a quibuſdam eſt proditum*; *Collegæque ſecures ſingulis menſibus ſibi invicem traderent* (a). Poſtea vero Valerius Poplicola prudentiſſimus ille Conſul, ut Populo magis blandiretur, non ſolum faſcium numerum ad dimidiam partem detraxit, ſed & ſecures prorſus exemit, inſtituitque ut ea tantum extra portam Urbis ferrentur. Hinc invaluit, ut faſces alternis menſibus Conſules ſibi invicem traderent, vocareturque Conſul major, qui eos geſtaret. Tanti autem honoris, poteſtatiſque iſtiuſmodi erant faſces, ut ſingulis deinde diebus inter ſe mutandos cenſuerint.

Sed juvat hic inſpicere, quis Conſulum prior faſces aſſumeret. Sane ante legem noſtram ætatis rationem habitam exploratiſſimum eſt; deinde vero ab Auguſto, cujus omnis prope cura in augenda Civibus Repub., inductum, ut is in faſcibus geſtandis præferretur, qui plures haberet liberos; quos inter numerabantur etiam in acie amiſſi, quum qui pugnantes deceſiſſent pro publica ſalute, adhuc vivere cenſerentur. *Sed ſi par utrique numerus liberorum eſſet*, tunc ſubdit lex, *maritus*, *aut qui in numero maritorum erit præfertur*. Erant autem in numero maritorum vel ſponſi, non elapſo biennio ab initis ſponſalibus, vel ii, qui etſi mariti non eſſent, jura tamen maritorum aſſequuti fuerant a Principe, ut milites, qui quum ex lege uxores habere non poſſent, obtinuere a Claudio, ut maritorum jure fruerentur. Itaque maritorum jus, & liberorum idem prope erat, quo ſcilicet indulgebatur, ut qui liberos, vel uxorem non haberet, liberorum, & mariti commoda adipiſceretur. Quid ſi uterque Conſulum parem liberorum numerum haberet? Maritus uterque eſſet, vel cælebs? Tunc ad jus antiquum reditum, nempe ut qui ætate grandior eſſet, in faſcibus præferretur.

Sed præter faſcium decus, quos præcipiebat qui liberorum numero collegam ſuperaret, inſtituit etiam ut liberi prodeſſent, ſi quis citius ad honores feſtinaret. *Qui candidatorum plures liberos*, *ſecundum hanc legem*, *habebit*, *præfertor*: pe-

(a) *Halicar. lib. V.*

Digitized by Google

petentibus honores singuli anni per singulos liberos demittuntor: eisque honores citius, quam per leges annarias licet, petere, sine fraude sua liceto. Itaque multitudo liberorum adeo petitoribus favebat, ut, si cui ætas a legibus annalibus ad honores præscripta deesset, per filios suppleretur, totque is annos solveretur lege, quot liberi essent. Quot vero anni cuique Magistratui essent præstituti, sane a nemine, si a Cicerone discesseris, licet intelligere. Is enim quum Magistratus omnes, anno quemque suo, gessisse scripsisset, ex ejus vitæ historia rem facile comperimus. Et quidem legimus anno ætatis suæ trigesimo septimo Ædilem, quadragesimo Prætorem, & quadragesimo tertio Consulem creatum. Quos profecto annos suos ex legibus annariis; quicumque magistratus peterent, censuisse putandum est. Sed ut ad rem nostram redeamus, ex iis inspicere licet, præmia ab Augusto non propter nuptias solum, sed etiam ob liberorum numerum proposita, ut pro se quisque prolis fœcunditate Urbem replere civium numero certaret.

§. II.

De immunitate ob liberorum numerum, deque jure Quiritium ob eosdem consequendo.

SEd & alia excogitavit Augustus, quibus omnes ad operam liberis dandam, illicerentur, de quibus hic, atque in proximo Paragrapho differemus. *Qui secundum hanc legem* (Heineccium concinnatorem sequor) *liberos, tres Romæ natos, incolumes, qui quatuor in Italia, quinque in Provinciis habebit, omnium munerum personalium immunitatem habeto*.

Quid discriminis honores inter, & munera apud veteres fuerit, res est omnibus satis perspecta. Honores enim gerebant, qui cum dignitate Rempub. administrabant, atque id sive impendio opus esset, sive a sumtibus omnibus abstinerent: munera autem, quæ necessario obeunda cum sumtu quidem plerumque, & sine dignitatis titulo; erantque vel patrimonialia, vel personalia, vel mixta. A patrimonialibus,

Digitized by Google

minum fraus, condita lege, paratissima sit ad eam evertendam, duplici hinc ratione liberorum numerus affectatus est, & simulatis adoptionibus, & filiis alienis sibi subrogandis. Sed Senatusconsultum sub Nerone id cavit, ne cui filii adoptivi ad personalium munerum vacationem in posterum prodessent, & censualis professio instituta est, quo uniuscujusque filii sine fraude adgnoscerentur. His jam expositis alia percurramus.

Quum ingens profecto beneficium esset, ob filiorum numerum a muneribus excusari, quippe quæ ingentis erant molestiæ, ingentisque impendii, non minus etiam illud censendum est, quo Latini matrimonia ineuntes, testantesque se liberorum gratia id facere, jus Quiritium obtinebant. En legis verba:

Latinus, cui filius, filiave natus
Natave, & anniculus, anniculave factus
Factave erit, & latina si ter enixa fuerit, jura Quiritium consequitor.

Sed ut id penitius intelligamus, quinam fuerint istiusmodi Latini, ante omnia tradendum est. Etenim ii non erant quidem incolæ Latii, vel socii Latini nominis, quibus multo ante Augustum, lege Julia, & Plotia jura Civitatis data fuerant, neque item Latini Juniani, quorum conditio nonnisi sub Tiberio ortā est; sed ii potius, qui extra degentes, & bene de Populo Romano meriti jus Latii obtinuerant, eorum exemplo, quibus extra Italiam morantibus jus Italicum dabatur. Porro Latinorum si quis anniculum filium ex uxore Latina haberet, Quiritium jus consequebatur. Ex latina inquam: nam cum Romana conjungi matrimonio non poterat, quum peregrinus censeretur, cui Romana mulier nubere præter Principis indulgentiam prohibebatur. Quum autem maximi pretii esset Civitas Romana, mirandum non est, quod Jurisconsulti, atque omnium maxime Paullus studiose perquisiverit, quandonam filius dicatur anniculus. En Paulli verba (a): *Non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia an-*

(a) *L.* 134. *de verbor. signific.*

Digitized by Google

annum civiliter non ad momenta temporum, *sed ad dies numeramus*. Et quidem agitur hic de rebus gratiosis, in quibus quem latet diem cœptum haberi pro completo?

Sed cur non nuptiis, non filiorum nativitati, sed anniculæ ætati tantum privilegium? Facile intellectu id est, si in memoriam revocemus, Augustum non hoc tantum per nuptias cavisse, ut cives a vaga venere diverterent, sed & Civitas numero augeretur. Quod quum frustra fieret, nisi parentes filios educarent; hinc profecto nil mirum si intra eorum anniculam ætatem privilegium circumscriptum sit. Atque hæc caussa est, quapropter parentes in marmoribus sæpe scribant (*a*) *Infantes anniculos*, vel *Pleno anno natos*; *de se bene meritos*.

Sed non erit abs re investigare, cur Latinus Civitatem Romanam consequeretur per unum tantum filium, qui anniculus foret; Latinæ vero ut ejusdem participes fierent, ter eniti opus esset. Nonne antea filius hic & patri, & matri ad Civitatem Romanam proderat? Sed visa deinde est viri conditio mulieri præferri: siquidem in universo jure masculum genus magis, quam sequior sexus habetur. Sed quum in lege nostra jus Quiritium, non vero illud Civitatis memoretur, nolim hoc sic anguste accipias, ut credas parentibus hisce id datum, quod tantum rem privatam, non vero publicam spectaret. Etenim ut ab immortali viro Ezech. Spanhemio (*b*) animadversum est, jus Quiritium, & Civitatis longe inter se distabant: nam hoc ad jura publica respiciebat, censum nempe, militiam, tributa, honores, suffragia, sacra; illud vero connubia, testamenti factionem, usucapionem, ceteraque, quæ ad rem privatam referebantur, complectebatur. Quare Plinius jura Quiritium, & Civitatis discernens, aliis quidem jura Quiritium, aliis vero jura Civitatis a Trajano petit (*c*). Itaque juris Quiritium nomine & illud Civitatis intellexit Augustus, quum id concessum fuerit, quod utrumque complectitur.

§. III.

(a) *Grut. inscrip. pag.* 673. *Reins. Inscrip. class.* 20. *num.* 128.
(b) *Orb. Rom. exercit. I.* §. 11.
(c) *Lib. X. epist.* 4. & 32.

§. III.

De libertorum operis, mulierumque tutela, quibus ob numerum liberorum solvebantur.

QUum ex Augusto gratificarentur nuptiæ, quæ fecundæ forent; propterea maritorum, quæ instituerat, privilegia, nonnisi numero liberorum tribuit. Superius quidem de Latino Civitatem Romanam acquirente ob filium anniculum disseruimus; nunc autem de solutione ab operis, a liberto promissis, deque muliebris tutelæ fine ob liberorum numerum agendum. *Qui libertinus*, lex ait, *duo, pluresque a se genitos natasque in sua potestate habebit.... vel unum quinquennem, operarum obligatione liberator*. Sed quum lex verba faciat de libertino filios in sua potestate habente, colligas hinc non Latinos Junianos, neque deditítios intellexisse; quippe qui, si Civitatis Romanæ participes non essent, haud profecto poterant filios in sua potestate gignere. Ad hæc, quum in libertæ potestate non essent filii, neque eam respexisse legem fatendum est, sed per nuptias potius a promissis operis liberari.

Verum ut id præmii pro sua dignitate æstimetur, necesse est, ut carptim istiusmodi libertorum operas perstringamus. Erant igitur hæ dona, & munera, quæ patronus a liberto jure exigebat. Sed propius rem ipsam attingendo, operæ patrono a liberto debitæ, aliæ sunt officiales, fabriles aliæ. Illæ in officio personæ; hæ in artificio versabantur: illas ipso jure, has vero nonnisi promissas libertus præstabat. Quum enim Romulus civium mores martiali furore formandos instituisset; fabrilia omnia, quippe quæ militari strenuitati parum congruunt, civibus prohibuit, atque ad servos amandavit, dictæ hinc propterea illiberales artes, tamquam indignæ homine ingenuo. Itaque quum penes servos tantum essent, maximum erat lucrum, quod dominus ex ministerio servorum percipiebat. Præter hæc litteris servi sæpe imbuebantur; unde servi grammatici, philosophi, medici, atque hinc non parum etiam in rem domini vertebatur.

Ne

Ne autem domini servos manumittendo tantis commodis exciderent, coeptum est in ipsa manumissione operas eorum excipere: quumque servus juris civilis expers esset, hinc mos invaluit, ut libertus, postquam libertatem a domino accepisset, jurejurando, quod ante pollicitus erat, firmaret. Atque hæ sunt operæ, quibus etiam juratis libertus solvebatur, modo duos saltem procreasset filios, idque ex lege nostra: quod privilegium quanti esset, facile ab eo intelligitur, cui notum sit, qua sanctitate Romani fidem juratam servarent.

Sed veniamus ad tutelam, a qua mulier ter enixa, si ingenua esset, quater vero, si liberta, liberabatur. Id sane luculentissime scripsit Ulpianus (*a*). Sed quamquam hæc mulierum tutela cum moribus nostris minime congruat, immo longe ante Justinianum ab usu excesserit, non inutilis tamen navabitur opera, si ad vetusti juris intelligentiam pauca saltem ex antiquorum moribus hic depromam. Certum quidem est apud doctissimos Græcos in more positum, ut in perpetua tutela mulieres essent: si enim pupillis ob infirmum judicium tutor ad certam ætatem præstituitur, cur non perpetuo mulieribus, quarum ratio ob sexum ipsum semper infirmior? Quum vero quamplurima Græcorum instituta Romam immigrassent, factum inde est, ut & Romani mulieres perpetuæ tutelæ subjicerent.

Itaque duplex Romæ erat mulierum tutela, pupillaris, & perpetua: illa duodecimo expleto anno finem habebat; hæc vero perpetuo perstabat. Perpetua igitur mulierum tutela penes adgnatos erat, & quidem donec nuberent: nam si mulier per nuptias farre, usu, vel coemtione initas, in viri transiret manum, isthæc adgnatorum tutela solvebatur. Et quidem quum tutela in caput liberum sit, non in eum, qui alienæ subditur potestati, itaut filio sub patris, vel avi manu existenti tutor non detur; mulier, per solemne matrimonium in potestatem viri cadens, tutela solvebatur. Quod si matrimonium solemne non esset, illud nempe per quod mulier dominio, potestatique viri non subderetur, salva tunc erat

 tute-

(a) *Fragmen. tit.* 28. §. 2. & 3.

tutela legitima, vel dativa, sub qua mulier reperiebatur. Atque ita intelligendum est marmor apud Grutterum (a); ubi Furfannia L.F. Saturnina monumentum se fecisse profitetur *sibi, conjugi, & tutori suo*. Quod ut plane intelligatur, advertendum est, per solemnes nuptias, sic mulierem transiisse in potestatem ac dominium viri, ut hic jus vitæ, & necis in eam, quasi filia esset, nancisceretur, cunctaque ejus bona dotis nomine adquireret; vicissim vero hæc mortuo viro cum ceteris filiis succederet. Quum autem Pater posset de tutela filiorum arbitrio suo disponere, hinc & uxori suæ quem vellet tutorem testamento relinquebat. Quæ sane erat tutela testamentaria mulierum.

Sed hic mihi paratur occasio illud obscurissimum Tullii dictum interpretari. Ait enim (b): *Quum permulta præclare legibus essent constituta, ea jurisconsultorum ingeniis pleraque corrupta, ac depravata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quæ potestate mulierum contineantur*. Qui autem sunt Tutores isti, qui tantum abest, ut mulieres in potestate habeant, ut iidem magis mulierum potestate contineantur? Ecce tibi Jurisconsulti Romani, ut uxoribus assentarentur, & fraudem legi facerent, id statuerunt, posse virum mulieri suæ plures tutores testamento relinquere, eique optionem dare, quem sibi ad tutelam vellet eligere. Quo posito, nonne eum tutorem legebat, qui omnia sibi indulgeret, quique a suo nutu penderet? Itaque tutor hic potius in mulieris quam mulier in tutoris potestate erat. Porro hanc Tutoris optionem memorat & Livius (c), qui hæc de Hispala Fecenia scripsit: *Uti Feceniæ Hispalæ datio, diminutio, gentis enuptio, Tutoris optio item esset, quasi ei vir testamento dedisset*. Sicque ex rerum gestarum monumentis traditum puto, quod Tullius oratorie, atque obscurius dixerat. Sed nos rem persequamur. Erant igitur mulieres sub perpetua

(a) *Inscrip. pag.* 552. *nu.* 2.
(b) *Pro Muræna cap.* 12.
(c) *Lib. XXXVIII. cap. XIX.*

Digitized by Google

tua tutela, donec per nuptias in mariti manum venirent: quumque nihil prorsus agerent, nisi tutore auctore, hinc sine illius auctoritate neque nuptias inire, neque testamentum condere poterant. Ex quo profecto habemus quid voluerit Papinianus (*a*) referens patris consilium, ne filia testaretur antequam liberos tolleret. *Mando* (ait) *filiæ meæ, pro salute sollicitus ipsius, ut quoad liberos tollat, testamentum non faciat. Ita enim poterit sine periculo vivere.* Quum enim mulier ante nuptias non posset sine Tutoris auctoritate testari, hinc fiebat, ut testamentum, sive scriberet, sive nuncuparet statim evulgaretur, heredisque nomen per Urbem volitaret, ac periculum vitæ ejus crearetur. Sive enim adgnatos misso tutore institueret, sive Tutorem adgnatis præteritis, erat semper cur sibi timeret. Secus vero filiis procreatis: nam quum tutela finem accepisset, instituto quem vellet herede, tuta ab adgnatorum insidiis erat, quum arcanum, seu in scriptis condendo testamentum, fururus heres ignoraretur.

Hæc est germana legis hujus interpretatio, non vero illa a Merillio conficta (*b*), quod mulieres nonnisi per nuncupationem testari possent. Hæc enim Plinius de quadam Aurelia scripsit (*c*): *Aurelia signatura testamentum sumpserat pulcherrimas tunicas, Regulus quum venisset ad signandum: Rogo, inquit, has mihi leges. Aurelia ludere hominem putabat, ille serio instabat. Nec multa: coegit mulierem, aperire tabulas, & sibi tunicas, quas erat induta, legare. Observavit scribentem, inspexit, an scripserit.* Præter hæc *ex l.19. D. de inofficioso testamento*, illud idem loculentissime evincitur, in qua laudata lege fit mentio filiæ a matre scriptæ heredis. Ex omnibus his huc usque enarratis colligas velim, quanta fuerit Augusti prudentia in hac lege condenda. Ut enim Urbem lascivientibus moribus purgaret, eamque desertam prope Civibus ingenue institutis oppleret, & pœnarum metu, & spe præmiorum, manibus, ut ita dicam, pedibusque anni-

(a) *L. 77. §. 24. de legatis 2.*
(b) *Observat. lib. 11. cap. 1. & lib. IV. cap. XXIX.*
(c) *Lib. 11. Epist. XX.*

Digitized by Google

ſus eſt. Quod quidem quantum ad Monarchiam, quam maxime præ mentis oculis habebat, faceret, tum ex iis, quæ ante dicta ſunt, tum per ea, quæ mox diſſerturi, planiſſime patebit. Porro igitur pergamus.

§. IV.

De decimis, & de ſolidi capacitate.

QUæcumque homines appetunt, ſummoque ſtudio perſequi curant, vel honores ſunt, vel fortunæ. Sed quum varium ſit hominum ingenium, ad omnia hæc cum ſimul omnes feruntur, tum alii alia exoptant. Patricius vir, quippe qui dominationem in plebem anhelat, ad honores adſpirat; præterea nihil: plebejus vero, honoribus neglectis, vitæ commodis, quibus eget, avidiſſime inſervit. Hinc Auguſtus noſter, ut omnes omnium ordines Cives legi ſuæ ultro obſequerentur, ſapientiſſime, ut ſupra dictum eſt, & honores, & fortunas parentibus propoſuit; amiſſionem vero horum omnium refragrantibus comminatus. Poſtquam igitur de honorum præmio legi Auguſtæ obtemperantibus ſtatuto fuſe diſſeruimus, ad alterum illud fortunarum contento curſu nunc properemus. Erat autem id decima, & ſolidum quod parentes inter ſe capiebant nomine matrimonii. Sed ut hoc clarius pateſcat, advertendum præ omnibus eſt, virum, & uxorem mortis cauſſa inter ſe capere præter decimam non poſſe: par enim viſum fuit effuſam inter conjuges liberalitatem tempore potiſſimum mortis, quo homines liberaliores eſſe ſolent, prohiberi: facile enim fiebat, ut maritus, vel uxor conjugali amore capti, bona omnia ſibi invicem relinquerent, atque ita avitis hereditatibus adgnatos privarent. Itaque prudentiſſime ſtatutum, ut de defuncti conjugis bonis ſuperſtes conjux nihil, præter decimam, caperet; filiorum vero ſuperſtitum favore ſolidum, ut Reſpublica Civium numero augeretur.

Quum igitur nuptiæ ſecundum leges contractæ eſſent, decima viciſſim a conjugibus in matrimonii præmium relin-

qui

qui potetat; & si quid amplius relictum foret, pœnæ nomine in Fiscum cadebat, quum in legem id vetantem peccatum esset. Quoniam autem universim in lege nostra dictum est, capi nempe ultra decimam a conjuge superstite non posse; res & ad hereditatem, & ad legatum, & ad fideicommissum, & ad mortis demum caussa donationem referenda est. Porro ne legi fraus fieret, neve Fiscus dulci caduco excideret, quum vulgo legitimam hujus decimæ quantitatem interturbarent, receptum fuit ut bona conjugis, qui conjugi superstiti decimam reliquerat, æstimarentur. Hinc sparsim in jure rerum pretia, hoc est bonorum æstimandorum ratio, quæ, abrogatis deinde legibus decimariis, a Triboniano ad legem Falcidiam commode applicata fuit.

Igitur nuptiarum præmium decima hæc erat. Sed quia Augustus non nuptias tantum, sed liberos etiam ex nuptiis exoptabat; hinc & alias decimas filiorum nomine alter superstes capiebat, tot scilicet, quot essent filii. Immo id discriminis servabatur, ut si ex prioribus nuptiis filii superstites essent, totidem decimas adjicerent parentibus. Si vero ex secundo matrimonio divortio non dirempto vel unus filius esset, solidum inter se caperent. Quamvis enim lex nostra *filios* plurali numero meminerit, ut parentes invicem ex asse heredes esse possent, per Prudentes tamen receptum fuit, ut unus adhuc superstes ad id satis esset. Quum enim odiosa ea sit, quæ conjugum libertatem minuit, benigniori interpretatione uti censuerunt, & plurativum numerum singulariter exposuerunt. Atque ex hoc deinde factum est, ut sine liberis defunctus non censeatur, cui filius unus superstes sit.

Quid si parentes liberos amisissent? Proderant & mortui parentibus invicem heredibus? Ita lex nostra sanxit: *Item communis filius, filiave post nominum diem amissus, amissave, decimam adjicito*. Duas itaque decimas Parentes in hac specie accipere inter se poterent; alteram nempe matrimonii gratia, alteram vero ob filium, modo post nominum diem defunctus sit. Ex quo sane mihi illud Dionis obscurissimum dictum explicandum occurrit. Ait is, Augustum a Senatu petiisse,

tiisse, *ut tantum sibi liceret Liviæ præter legem relinquere*. Anxie nimis scrutari conati sunt interpretes, quænam esset lex hæc, qua per Senatum Augustus optabat Liviam solutam. Arbitrati quidam eam legem Voconiam fuisse, quæ profecto vetabat conjugem quid ex defuncti conjugis hereditate accipere. Sed quum hoc fuisset per legem Papiam abrogatum, per quam decima saltem poterat capi, inania prorsus jactitant. At salva res est, si ad legem nostram Dionem referas. Quum enim Livia ex priori matrimonio Tiberium peperisset, alterasque nuptias cum Augusto inivisset, nonnisi binas decimas lege capere ex hujus hereditate poterat. Quamquam autem ex secundo viro prolem etiam suscepisset, hæc tamen, quum ante nominum diem e vita excessisset, nihil profecto ad reliquam hereditatem proderat. Itaque ut uberiore Augusti liberalitate frueretur, nonnisi solvi antea lege a Senatu debebat.

Sed quinam dies hic nominum, sive lustricus? Is profecto, quo infanti nomen imponebatur, quod deinde in acta publica referendum erat. Qui sane dies Græcis quintus, vel decimus fuit, octavus tamen erat Romanis in puella, in puero autem nonus, atque hoc accepto nomine lustrabantur. Hinc Tranquillus scripsit in Caligula (*a*): *Infantem autem Juliam Drusillam appellatam per omnium Dearum templa circumferens, Minervæ gremio imposuit, alendamque, & instituendam commendavit*. Ex quo sane tibi patet quænam lustratio hæc fuerit. Sed velim, ne promiscue habeas nominum impositionem, & professionem censualem, quod quidam profecto faciunt Capitolini locum male interpretantes (*b*): professio enim apud acta, nonnisi imposito infanti nomine, fieri poterat, & ad trigesimum usque diem proferri licebat; illa autem nono omnino die, ut diximus. Igitur ut ad rem redeamus, infans post diem lustricum amissus decimam unam parentibus adjiciebat, & binas, si bini fuerint. Quod si tres essent, solidum tunc Parentes capiebant. Sed præter has decimas

(a) *Cap. XXV.*
(b) *In Marco cap. IX.*

Digitized by Google

cimas usumfructum etiam tertiæ partis bonorum consequi poterant. Ex quibus internoscas, cur in jure frequentissima illa species sit, ut maritus uxori in tempus liberorum tertiæ partis usus fructum relinquat, nempe ut solidum capere præter decimas possit, si alios liberos post mortem ejus procrearit, vel ut occupet tertiam usus fructus suorum bonorum, quam sane lex indulgebat etiam unius filii gratia *l.* 25., & 62. *D. de conditionib.* & *l.* 10. *de præscriptis verbis*.

Ceterum quum lex ad relicta mortis caussa referretur, ut eam eluderent conjuges, excogitarunt donationes, vel sub dotis nomine confictas, vel inter vivos; cui sane fraudi legibus posterioribus occursum est. Immo & fideicommissis legis præscripto se eximere conati sunt: heredem enim quemcumque instituebant, eumque ut conjugi hereditatem restitueret, rogabant; vel si mavis, parentes ipsos, sub quorum potestate mulier esset, heredes scribebant, ut deinde tacita fide, qnod relictum foret, conjugi redderent. Huc pertinet præclarum illud Papiniani responsum (*a*): *Si gener socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ affectionis non admittit*. Verum hic non omittendus est insignis Tertulliani locus; exhortatur enim is uxorem, ut sanctam viduitatem servet, aitque (*b*): *Tu modo, ut solidum capere possis, hoc meæ admonitionis fideicommissum Deus faciat*. Siquidem in animo habuit ille Patrum juririsconsultissimus leges decimarias: quemadmodum enim lex Papia præmia multa conjugibus pollicebatur, ita & contra Tertullianus ingentia bona uxori viduitatem servanti, & ad præsentem, & ad vitam futuram promittit, quæ, ut uxor solide capiat tacita, veluti fide, idest precibus Deo comittit, quemadmodum mariti heredum fideicommittere solebant, ut uxoribus hereditatem suam darent, quod leges decimariæ vetabant.

Jam de legibus decimariis, quædam adhuc supersunt de solido

(a) *L. 25. D. de his quæ ut indignis*
(b) *Ad uxorem lib. 1. cap. 1.*

tiisse, *ut tantum sibi liceret Liviæ præter legem relinquere*. Anxie nimis scrutari conati sunt interpretes, quænam esset lex hæc, qua per Senatum Augustus optabat Liviam solutam. Arbitrati quidam eam legem Voconiam fuisse, quæ profecto vetabat conjugem quid ex defuncti conjugis hereditate accipere. Sed quum hoc fuisset per legem Papiam abrogatum, per quam decima saltem poterat capi, inania prorsus jactitant. At salva res est, si ad legem nostram Dionem referas. Quum enim Livia ex priori matrimonio Tiberium peperisset, alterasque nuptias cum Augusto inivisset, nonnisi binas decimas lege capere ex hujus hereditate poterat. Quamquam autem ex secundo viro prolem etiam suscepisset, hæc tamen, quum ante nominum diem e vita excessisset, nihil profecto ad reliquam hereditatem proderat. Itaque ut uberiore Augusti liberalitate frueretur, nonnisi solvi antea lege a Senatu debebat.

Sed quinam dies hic nominum, sive lustricus? Is profecto, quo infanti nomen imponebatur, quod deinde in acta publica referendum erat. Qui sane dies Græcis quintus, vel decimus fuit, octavus tamen erat Romanis in puella, in puero autem nonus, atque hoc accepto nomine lustrabantur. Hinc Tranquillus scripsit in Caligula (a): *Infantem autem Juliam Drusillam appellatam per omnium Dearum templa circumferens, Minervæ gremio imposuit, alendamque, & instituendam commendavit*. Ex quo sane tibi patet quænam lustratio hæc fuerit. Sed velim, ne promiscue habeas nominum impositionem, & professionem censualem, quod quidam profecto faciunt Capitolini locum male interpretantes (b): professio enim apud acta, nonnisi imposito infanti nomine, fieri poterat, & ad trigesimum usque diem proferri licebat; illa autem nono omnino die, ut diximus. Igitur ut ad rem redeamus, infans post diem lustricum amissus decimam unam parentibus adjiciebat, & binas, si bini fuerint. Quod si tres essent, solidum tunc Parentes capiebant. Sed præter has decimas

(a) *Cap. XXV.*
(b) *In Marco cap. IX.*

Digitized by Google

cimas usumfructum etiam tertiæ partis bonorum consequi poterant. Ex quibus internoscas, cur in jure frequentissima illa species sit, ut maritus uxori in tempus liberorum tertiæ partis ususfructum relinquat, nempe ut solidum capere præter decimas possit, si alios liberos post mortem ejus procrearit, vel ut occupet tertiam ususfructus suorum bonorum, quam sane lex indulgebat etiam unius filii gratia *l.* 25., *&* *62. D. de conditionib. & l.* 10. *de præscriptis verbis*.

Ceterum quum lex ad relicta mortis caussa referretur, ut eam eluderent conjuges, excogitarunt donationes, vel sub dotis nomine confictas, vel inter vivos; cui sane fraudi legibus posterioribus occursum est. Immo & fideicommissis legis præscripto se eximere conati sunt: heredem enim quemcumque instituebant, eumque ut conjugi hereditatem restitueret, rogabant; vel si mavis, parentes ipsos, sub quorum potestate mulier esset, heredes scribebant, ut deinde tacita fide, qnod relictum foret, conjugi redderent. Huc pertinet præclarum illud Papiniani responsum (*a*): *Si gener socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternæ affectionis non admittit*. Verum hic non omittendus est insignis Tertulliani locus; exhortatur enim is uxorem, ut sanctam viduitatem servet, aitque (*b*): *Tu modo, ut solidum capere possis, hoc meæ admonitionis fideicommissum Deus faciat*. Siquidem in animo habuit ille Patrum juririsconsultissimus leges decimarias: quemadmodum enim lex Papia præmia multa conjugibus pollicebatur, ita & contra Tertullianus ingentia bona uxori viduitatem servanti, & ad præsentem, & ad vitam futuram promittit, quæ, ut uxor solide capiat tacita, veluti fide, idest precibus Deo comittit, quemadmodum mariti heredum fideicommittere solebant, ut uxoribus hereditatem suam darent, quod leges decimariæ vetabant.

Jam de legibus decimariis, quædam adhuc supersunt de solido

(a) *L.* 25. *D. de his quæ ut indignis*
(b) *Ad uxorem lib.* 1. *cap.* 1.

lido dicenda. Et quidem si conjuges ejus ætatis essent, qua liberos lex Papia minime exigeret, solidum vicissim capere poterant. En legis verba. *Viro, & uxori solidum inter se capiendi jus esto, si uterque, vel alteruter nondum ejus ætatis sit, qua liberi ex hac lege exiguntur.* Sed quodnam tempus hoc esset, difficillimum vestigatu est. Qui omnium industriam vicit, Heineccius conjicit legem Papiam, uti matrimonium inire jusserat omnes puberes; & viri potentes, ita liberos flagitasse a maribus anno ætatis duodevigesimo, a feminis vero forte decimo & sexto. Veteribus enim annum illum in maribus idoneum visum fuisse ad liberos procreandos ex hoc patet, quod adoptantem annos octodecim adoptatum superasse oportuerit. Jam vero sicuti filiorum orbitas minime impediebat quominus conjuges solidum caperent, modo ejus essent ætatis, ex qua liberos lex non exigebat, ita etiam si liberos in matrimonio diuturno non procreassent, pœnis solvebantur, nempe si masculus sexaginta annos natus esset, mulier vero quinquaginta. Quum enim diu fuissent in matrimonio, neque filios impediente natura procreassent, acerbum profecto fuisset orbitatis pœna eosdem plecti, per quos minime steterat, quin liberos susciperent.

Solidum etiam vir uxoris testamento capiebat, si Reipub. caussa abesset, atque postquam revertisset infra annum se matrimonio copulasset; non enim pœna in eos infligitur, qui quum non possint, legibus non parent. Et quidem id sanctiori disciplina institutum erat, ut qui ob Rempublicam proficiscerentur, secum uxorem ducere indignum censeretur, ne scilicet ea virum forte corrumperet in officio, aut ipsa delinqueret munera a Provincialibus extorquendo. Sic enim Ulpianus scripsit *l.* 4. §. 2. *D. de officio Proconsulis*: *Proficisci autem Proconsulem melius est sine uxore, sed & cum uxore potest: dummodo sciat, Senatum Cotta, & Messala Consul. censuisse futurum, ut si quid uxores eorum, qui ad officia proficiscuntur, deliquerint, ab ipsis ratio, & vindicta exigatur.* Etenim sub Tiberio, quo imperante S. C. hoc factum ab usu jam desciverat, vetitum illud, ne uxor maritum in Provincias proficiscentem sequeretur, quum Pilati uxor secum

mo-

moraretur, atque id tantum vigebat, ut de uxoris delicto vir teneretur; sed non ita sub Augusto fuerat: nam de eo hæc scripsit Svetonius (*a*): *Disciplinam severissime rexit. Ne legatorum cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere.* Ex quibus omnibus facile intellectu est, cur lex nostra sanxerit, ut qui Reipub. caussa abesset, solidum capere posset.

Demum solidum capiebant conjuges, si filium, filiamque, quos susceperant, amisissent, ita enim Ulpianus: *Item, si filium filiamve communem habeant, aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiserint, vel si duos trimos, vel si tres post nominum diem amiserint, aut si intra annum & sex menses etiam unum cujuscumque ætatis impuberem amiserint, solidum inter se capiundi jus est.* Itaque si Parentes amiserint filium, qui esset puber, vel feminam nubilem, solidi privilegio perfruebantur: quum enim Parentes filios huc usque ætatis educassent, ut possent prole locupletare Rempub., æquum visum est Principi prudentissimo, ut hoc privilegio donarentur. Idem indultum est, si duos trimos, aut unum intra annum, & sex menses, vel tres post lustricos dies amisissent. Sed hic advertas discrimen virum inter, & uxorem: nam ut vir ex aliorum testamento solidum caperet unus satis erat filius, & dicebatur *pater solitarius*; secus vero in muliere est, quæ ter enixa esse debebat, si ingenua, quater vero, si libertina. Ad patres igitur pertinet illud Caji *in. l.* 148. *D. de verbor. signific. Non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est. Hæc enim enunciatio, habet liberos, non habet liberos semper plurali numero profertur, sicut & pugillares, & Codicilli.* Sed quum ad rem hanc illustrandam potissimum faciat Juvenalis locus, non est profecto prætermittendus: sic enim adulteram facit loquentem (*b*):

Nullum ergo meritum est, ingrate, & perfide, nullum,
Quod tibi filiolus, vel filiola nascitur ex me?
Tollis enim, & libris actorum spargere gaudes
Argumenta viri: foribus suspende coronas.

(a) *In octav. c.* 24.
(b) *Sat. VIII. ver.* 86.

Jam pater es: dedimus, quod famæ opponere posses,
Jura parentis habes, propter me scriberis heres,
Legatum omne capis, nec non & dulce caducum.

Hæc sunt ab Augusto instituta, ut conjuges inter se, vel ab aliis solidum caperent. Sed si quando hujusmodi conditiones conjugibus deficerent, essetque ideo inter eosdem vetita solidi acquisitio, ut legi fraudem struerent, ad substitutionis ambages confugiebant: instituebant enim filium heredem, eique conjugem superstitem substituebant, ut per has technas atque intermediam personam, solidum caperent. Nam testatori succedere prohibito nequaquam vetitum erat, ut ejus heredi succederet. Quo sane spectat responsum illud Terentii Clementis, & Juliani in *l. 6. D. de vulgari* de matre substituta per virum filio pupillo, an succedere eidem posset. Julianus quidem distinguebat, quæ a patre ad filium pervenerant, ab iis, quæ pupillo præterea acquisita erant; atque in his indulgebat matri, ab illis vero omnino prohibebat. Contra vero Clemens nullo habito discrimine ad solidum vocabat quum per hereditatis aditionem desinant bona esse defuncti, fiantque patrimonium heredis, ut substitutus non Testatori, sed instituto succedere videatur.

Verum quia hoc controversi juris erat, & passim Fiscus bona ultra decimam relicta occupabat, ne tam frequens caducum esset, cautionem certam Jurisconsulti excogitarunt, quam Cajus nobis tradidit in *l. si in testamento 5. D. de vulgari*; nempe ut si mulier substituta heres minime foret, *quisquis sibi heres esset* (nempe testatori) *is in parte quoque deficientis esset heres*. His enim conceptis verbis partem deficientem non Fiscus sibi adimebat, sed qua quisque parte heres erat, ad illam, quæ ad Fiscum spectasset, etiam vocabatur. Itaque vulgo mulierem uni cum alio substituebant, isque volebant, ut ex asse heres foret, si mulier portione sua excideret. Atque hæc sunt præmia, & privilegia data parentibus ab Augusto. Videamus nunc cœlibatus, & orbitatis pœnas.

§. V.

Digitized by Google

§. V. & ULTIMUS.

De poenis cœlibatus, & orbitatis.

QUum solemnes nuptias, parentesque prole felices ingentibus honoribus, bonorumque affluentia remuneratus adeo fuerit Augustus, æquum erat, ut ex iisdem fontibus pœnas in cœlibes orbosque, ne qua parte lex deficeret, hauriret. Ut autem nos, quo ordine incepimus, eodem pergamus, ante omnia ejus verba, qualia eximius Heineccius in ordinem digessit, recitemus. *Cœlibes, nisi intra centum dies legi paruerint, neque hereditatem, neque legatum ex testamento, nisi proximorum genere, capiunto. Si quis conjugum masculus, ultra XXV. annum, fæmina ultra XX., orbi erunt: semissem relictorum tantum capiunto. Qui genere proximi erunt, usque ad gradum sextum, quod relictum est, jure antiquo capiunto.*

Plectebat igitur lex nostra cœlibes, atque orbos bonorum amissione, nempe ut hereditate, legatisque, nisi ab iis relicta essent, qui intra sextum gradum conjuncti essent, exciderent. Hoc tamen injectum est discrimen, ut alteri solidum, alteri vero semissem tantum amitterent. Quum enim magis cœlibes, quam orbi in legem peccassent, par visum, ut hi semisse, illi rebus omnibus relictis privarentur. At enim iniqua lex censenda, quæ & eos pœna afficit, qui legi parere non potuerunt: siquidem voluntatem peccare, non vero necessitatem, in ore omnium versatur. Sed secus profecto dicendum est, si quis sponte sua ad hanc se necessitatem adegerit, ut sane erant orbi, qui licet naturæ vitium obstaret, quo minus liberos procrearent, experta tamen conjugis sterilitate, secundum tunc temporis mores, ad feliciores nuptias, misso repudio, migrare poterant, imo & debebant. Sunt autem hic orbi, qui vel nunquam filios procreassent, vel procreatos amisissent. Quamquam enim, ut superius diximus, amissi proderant; id tamen beneficii inter ipsos tantum conjuges erat, nequaquam vero, si quid ex aliorum testamentis capere vellent; ex quibus patri uni solitario, atque uxori ter eni-

enixæ capere licebat. Porro cœlibes orbosque hac pœna multatos ad annum usque sexagesimum in masculo, quinquagesimum vero in femina intelligas, quum post id ætatis, licet vellent, non possent matrimonium inire, ut liberis darent operam, legisque imperio parerent.

Sed quum pœnalibus his sanctionibus Imperator noster non tam cœlibum, atque orborum pervicaciam puniret, quam eosdem ad nuptias fœcundas induceret; hinc statutum est, ut cœlibes orbique non statim hereditatis lucro exciderent, sed temporis intercapedo esset, qua, si vellent, possent hereditatem, nuptias feraces ineundo, capessere. Itaque datum iis est centum dierum spatium, ex quo hereditas delata esset, ut connubio jungerentur, & quod relictum erat, acquirerent. Quod quum sæpe Romani factitarent, enatum dicterium illud apud exteras gentes, *Romanorum plerique uxores ducunt, & liberos procreant, non ut heredes habeant, sed ut heredes ipsi esse possint* (1); nempe non ut filios susciperent, quibus superstitibus secundum communem votum bona relinquerent, sed ut ipsimet aliorum hereditates compararent.

Vetat igitur lex nostra cœlibem solidum capere ex alterius testamento, sive id institutione testamentaria relictum sit, sive legati nomine. Quum vero id pœnale præscriptum sit, ne ad similes quidem species proferendum leges omnes jubent. Et tamen, quod profecto mirandum, prohibitio hæc, quæ verbis expressis hereditatem, vel legatum complectitur, ad bonorum possessionem, quæ in eo distat ab hereditate, ut Prætor, qui heredem facere non poterat, bonorum tamen possessionem daret, ad donationem caussa mortis, & ad fideicommissa est referenda, quæ tam longe absunt a legatis, ut quibus jus legatum accipiendi non esset, fideicommissum tamen possent accipere. Me non latet, id ideo factum, ut ne fraus legi fieret: siquidem iis, quos scribi heredes fas non erat, cuncta bona vel per donationem mortis caussa, vel per fideicommissum, relinqui facile poterant. Sed ea forte conjectura a vero non abhorret, pœnalem hanc legem ab hereditatibus, lega-

(1) *Plutar. de amore prol.*

gatisque ad ceteras largitiones ex jurisperitorum ingenio prolatam, ut Fisci jura adaugerentur, ærariumque locupletaretur. Qua enim communitate juncta sunt viventium beneficia cum morientium dispositionibus? Et tamen cœlibi, quem lex hereditates tantum, & legata capere vetabat, ne inter vivos quidem licebat donare, ut Plinius lib. V. epis. 1. scripsit: *Non esse satis honestum aliquid & locupleti, & orbo dare in summa non profuturum ei, si donassem, profuturum, si cessissem: esse autem me paratum, cedere, si inique exheredatum mihi liqueret.* Non ne id ad Fisci gratiam, atque ærarii opulentiam? Verum si ex jurisperitis alii interpretationibus suis Fisci commodis studuerunt; alii tamen fuerunt, qui rationem excogitarunt, qua fiscalia vota eluderent. Suadebant hi testatoribus, ut cœlibi, atque orbo ad tempus liberorum relinquerent. Hinc per totum, qua late jus patet, illa relinquendi formula sparsa, *si liberos heres habuerit*, *vel ad tempus liberorum*. Nullus hic metus erat, ne heres, vel legatarius e relictis exciderent, eaque caderent in Fisci beneficium, quum quod sub conditione relictum erat, legibus caducariis minime esset obnoxium. Haud absimilis modus ille legandi fuit: *Quantum plurimum per legem accipere potest, dari volo*, *vel quammaximam partem dare possum*, *damnas esto heres meus ei dare* (a). Nam ita legatarius tantum accipiebat, quantum jure capere poterat, reliquo poenes heredem manente, excluso Fisco, in cujus commodum res cecidisset, si ita legatum non esset.

CAPUT VIII.

De legibus, quibus Monarchia inolevit.

§. I.

De ærario Principis.

FRustra imperium paratur, ubi civium mores improbi sunt, atque ad flagitia proni: dissolvitur enim civilis so-

(a) *L. si ita quis 53. D. de legat. & fideicom. 2.*

ſocietas, ſi non virtus, ſed vitia graſſantur. Igitur poſtquam legem Juliam, & Papiam de maritandis ordinibus explicavi, per quam Octavius utcumque conatus eſt Romanorum mores a vitiis purgare, eoſque a vaga venere averſos ad matrimonii caſtitatem ducere, ut ita deinde probiores facti novo regimini aſſueſcerent, leges ipſas exponendas aggredior, quibus Monarchicæ Majeſtatis fundamenta facta ſunt. Sed quum Principatus cardo in militari imperio vertatur, mileſque nullus præſto ſit ſine ſtipendio; pro certo adfirmandum eſt, Monarchicum regimen ab Ærario maxime pendere: quare haud mirum, ſi a Principis Ærario commentarium noſtrum exordiamur. Ex tributis, & vectigalibus conflatur Ærarium, de quibus quædam ante omnia ex viris politicis deſumenda ſunt. Licet quidem vectigalia nervi ſint Reipublicæ, atque ad ipſorum civium utilitatem redeant, inviſa tamen vulgo ſunt, vixque perferuntur, quaſi uni Principi cedant: quod ſane prudentiſſimus ille Romanorum, ducto exemplo membrorum a ventre diſſidentium, falſum oſtendit (*a*). Ita propterea vectigalia ad minuendam invidiam temperanda ſunt, ut & Principi proſint, & civibus minus oneroſa evadant.

Septem autem conficiendæ publicæ pecuniæ rationes docentur: primo ex agris publicis; deinde ex hoſtium ſpoliis; tertio ex amicorum largitionibus; quarto ex ſociorum tributis; quinto ex mercatura; ſexto ex earum rerum vectigalibus, quæ aut evehuntur, aut invehuntur; ſeptimo demum ex ſubditorum tributis. Sed inter hæc nullum certius, aut minus inviſum videtur, quam primum. Et quidem ab uſque rerum incunabulis ſive Principi, ſive Populo, qui novas Urbes condere, vel colonias deducere conſtituerint, ſolemne fuit, agrum omnem, qua late pateret, ſic partiri, ut præter terras urbi ponendæ, templis, theatriſque conſtruendis, eaſque, quæ a civibus ſibi colerentur, communiaque omnibus paſcua, poſſeſſiones quaſdam tuendæ & conſervandæ Reipublicæ cauſſa ſecernerent, quæ profecto privatis locarentur, ut ex earum mercede pecunia in ærarium conflueret.

Ita

(a) *Liv. lib.* 2.

Ita Romulum se gessisse vulgatum satis est, quum tres in partes divisisset Romanum agrum, quarum una sacris faciendis, altera Reipublicæ oneribus sublevandis, tertia demum civibus cederet, imitatus quidem sapientissimorum Ægyptiorum morem, qui campos ita tribuebant, ut pars sacris, & Sacerdotibus alendis devoveretur, pars Reipublicæ oneribus substinendis, quod reliquum erat, *Calasyris*, hoc est, iis assignarentur, qui pro tuendis civibus arma caperent: nam ceteri cives aut coloni erant, aut servi. Jam vero hæc pro Reipublicæ oneribus prædia inter majora regalia accensentur, neque alienationum jacturæ obnoxia; & quamquam longo annorum fluxu a privatis possideantur, præscribi nequaquam possunt, idque in iis redimendis pactum tacitum inest, ut semper possint a Principe vindicari. Sane tritum non tam Romanorum, quam Græcorum sermone apophthegma fuit, *Nec mortales contra Deum; nec privatos contra Rempublicam præscribere*. Sed animadvertendum hic est, discrimen esse inter Rempublicam Popularem, Aristocraticamque, atque inter Monarchicam: nam in Monarchia ager dominicus a publico, & Fiscus ab Ærario longe differt. Siquidem Princeps publicos agros alienare non valet, dominicos, sive sibi privatos, valet: quæ profecto distinctio in Aristocratia, & Democratia locum non habet, quum quidquid ad Civitatem pertinet, publicum sit, neque ullo modo cuiquam peculiare existimari possit.

Alter pecuniæ conficiendæ modus ab hostium spoliis petitur: par enim æquumque est, ut quæ bello exhauriuntur, ex bello sufficiantur. Qua de re quamvis apud Romanos receptum esset, urbes vi captas militi diripiendas tradere; pecunia tamen publica in ærarium inferebatur. Sed nolim idem credas, si quando Urbes sponsione inita, pactoque facto, in Populi Romani ditionem sese darent. Nam cum his sic transigebatur, ut tertia agri parte multarentur, coloniæque Civium egentium, quibus ager ille assignaretur, deducerentur. Ex quo quidem ingens Romæ utilitas oriebatur: tum enim seditionum auctores ab urbe ejiciebantur, cujus quies plerumque ab istiusmodi proletariis, & capite censis intervertitur, tum etiam pauperioribus civibus, unde viverent, dabatur, quum

suum

Digitized by Google

suum ibi quisque agrum coleret, nec vitam inertem transigeret. Sed quod maximum in hoc existimabatur, id erat, quod victi populi sensim Imperio Romano legibus, moribusque assuescerent. Connubiis enim, atque affinitatibus paullatim ad Romanorum mores formabantur, privataque utilitate urgente, a rebus novis abstinebantur. Quin si quando insurgerent, & in rem Romanam molirentur, coloni statim inter ipsos versantes, occurrebant, qui veluti in specula stantes, hostium conatus occupare, exercitusque saltem Romanorum arcessere poterant. Idque eo sane aptius ad devictarum gentium impetus refrenandos, quam præsidia illa perpetua, quibus Provinciæ muniuntur; quo sane nil intolerabilius: tantum enim abest, ut victi victoris imperio assuescant, ut nova in diem ira exardescentes, infestiores potius fiant, nec unquam quiescant, donec cæde, & incendio omnia vastarint.

Tertia publicæ pecuniæ cogendæ ratio in amicorum, & sociorum largitionibus versabatur. Sed hic latum discrimen nos inter, & antiquos intercedit: etenim nos rebus lætis, ut animorum nostrorum gaudium significemus, gratulari Principibus muneribus solemus, quum illi nonnisi rebus afflictis occurrerent. Prostat exemplum Ægypti Regis, qui viginti millia argenti, & mille pondo auri Romanis dono dedit Annibalis furore oppressis: qui tamen gratias agentes omnia hæc recusarunt, quum turpe sibi putassent alienis opibus hostem debellare. Sæpe vero factum est, ut ea quæ ab initio potentioribus sponte dantur, in tributa deinde necessaria conversa fuerint. Sane in Perside ante Darium tributa nulla exigebantur, sed quæ subditi vellent, ultro elargiebantur. Sed Darius Histaspes is fuit, qui has voluntarias largitiones in necessaria stipendia vertit, quæstoresque ad ea per Provincias creavit. Esset & quartus augendi ærarii modus, hoc est annua pensio, quæ a sociis Civitatibus ex fœdere percipitur; & si qua gens armis devicta fuerit, tributum potius, aut stipendium, si quod imponebatur, appellatur, ut, victo Annibale, stipendium Carthaginensibus impositum est singulis annis.

Reliqua sunt tria, quæ ad publicum auctandum ærarium spe-

Digitized by Google

ſpectant, nempe mercatura, portorium, ac demum capitatio; quod extraordinarium tributum appellatur, quum ad id non niſi trepidis atque afflictis rebus deveniendum ſit, ſi cetera reparandæ Reipublicæ non ſufficiant. Mercatura quidem minus honeſta ratio publicæ pecuniæ conficiendæ Romanis, ceteriſque Populis viſa eſt. Etenim lege Claudia Senatori Romano prohibitum navem onerariam habere. *Quæſtus omnis* (inquit Livius) *Pompejo indecorus viſus eſt*. Apud Britannos, & Germanos inter ærarios, & plebejos accenſebatur, qui mercator eſſet. Sed inter ipſos Romanos id aliquando licuit, modo honeſte fieret. Et quidem Auguſtus fœnori locabat pecuniam, & quamquam gratis quidem, ſi debitor veniente die ſolveret, in duplum tamen, ſi ſecus. Maximum certe fœnus hoc erat, ſed ejus acerbitatem hac arte more ſuo leniebat, dictitans eos qui conſtituta die ſibi creditum non exolverent, publicam pecuniam ſurripuiſſe, ideoque peculatus pœna obſtringi. Non ita ſe geſſit Alexander Severus, qui pecuniam mutuam, remotis iſtis ambagibus, ad trientem uſuram dabat.

Sed hæc delibaſſe contentus ad portorium devenio, quod ſane ex gentium omnium more frequentius eſt. Jam vero licet vectigalis nomine apud veteres tria potiſſimum præferrentur, *Decuma* ex agri publici cultura, *Scriptura* ex publicis ſilvis, & paſcuis, & *Portorium* ex rerum venalium importatione, & exportatione; poſtremum tamen hoc illud eſt, de quo maxime nunc diſſerendum. Par quidem ut ex mercibus evehendis, vel invehendis quid penſitetur, quum Reipublicæ, vel Principis ſit vias reficere, ſecuritatemque viatoribus præſtare. Sed quia, ut diximus, tributa ea imponi debent, quæ a civium utilitate aliena non ſint, & quam minime poteſt populo inviſa; monent hinc viri politici, & inter hos numquam ſatis laudandus Joannes Bodinus in ſuo immortali opere de Republica, ne Princeps vectigal imponat rebus, quæ minutatim, quæque victui ſunt neceſſariæ. Quum enim per hoc egeni adhuc, & pauperes onerentur, id plerumque ſeditiones atque tumultus permoviſſe experientia compertum eſt; qua de re quum Livius ſali vectigal imponere auſus

Digitized by Google

esset, Salinatoris nomen convicii ergo a Populo accepit.

Itaque ut videamus quodnam portorium sit Civibus utile, minimeque quantum potest invidiosum, rem ipsis Bodini verbis, dignis sane quæ exscribantur, tradam. *Si quis est, qui scire de me velit* (inquit) *quodnam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, civitatibus pulcherrimum, Principibus honestissimum, plebi utilissimum videatur, illud est, quod iis rebus imponitur, quæ ad corrumpendos civium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam, & argentea suppellex, odores, pigmenta, innumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritæ, ceteraque generis ejusdem, quæ probibenda non sunt, neque si velis possis, quum ea sit hominibus insita vis ac natura, ut nihil avidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur* (a). Præclara quidem imponendi tributa disciplina: nam qui in effrenem rerum luxuriam effusior est, ratio postulat, ut prodigus ejus animus aliquo injecto freno coerceatur. Quod si nec tributorum metus satis fit, ut ad bonam frugem se recipiat, sibi tribuat, quod eo onere gravetur, quo facile liberari possit, sobriam vitam honestamque traducens. Ultro igitur hæc tributa persolvuntur, quum facili negotio iis cives possint extricari, a luxuria vivendi abstinentes. Prudenter quidem se gessit Lycurgus, pecuniam nonnisi ferream concedens civibus, quæ quum exteris nulli usui esset, exoticarum rerum venditores ab urbe expulit, ne scilicet peregrinis mercibus frugalissimos civium mores ad rerum luxuriam allicerent.

Itaque sicut justum est, immo & commendabile tributum, quod rebus invectis, quæ potius luxuriæ, quam vitæ usui inserviunt, imponitur; ita contra æquum erit vel non institui, vel saltem minui vectigal rerum, quibus cives commode carere non possunt. Sed utile maxime est fabræ, lanificæ, sericæ artis rebus, aliisque hujusmodi, quæ peregre adveniunt, vectigal imperare: nam quamvis talia hæc ad Civium usum cultumque opus sint, onus tamen illud impositum non parum proderit; nempe, ut cives ipsi eadem facere

(a) *De Ærario lib. 6. c. 2.*

Digitized by Google

ere condiscant, & consuescant. Quod profecto quem præterit, quantum juvet tum ad expellendam egestatem a civitate, tum ne proletarii inertem transigendo vitam, res novas moliantur? Etenim Reges Ægypti tot Pyramides, aliaque ingentis molis ædificia eo consilio a civibus construenda curabant, ut per hos non intermissos labores infimæ potissimum sortis homines a pravis maleferiatorum cogitationibus averterent. Quod ipsum quidem & imitatus fuit Augustus, qui adeo plebem operibus publicis exercuit, ut dictitaret, *Urbem se marmoream relinquere, quam lateritiam accepisset*. Atque huc spectant tot illa privilegia Collegiis, Corporibusque Artificum data, ut iis cives illecti artes excolerent, ne rebus novis per otium studerent.

Sed quæ hucusque disseruimus, de Ærario universe intelliguntur: ad ea nunc vectigalia decurramus, quæ propius ad institutum nostrum accedunt, quæ scilicet cum Monarchia, maxime vero si recens orta sit, congruunt. Si enim hæc in Republica populari, ubi de communi Imperio servando agitur, invisa sunt civibus, quid in Monarchia, ubi ad unius Regnum tutandum videntur spectare? Id quidem illud est, ex quo Agrippa Octavium maxime monebat, ut imperium abdicaret, difficultas nempe publicæ pecuniæ conficiendæ. *Jam etsi nulla Respublica sine sumptibus constare potest, tamen in ea, ubi penes populum est imperium, multi multam pecuniam lubentissime conferunt, etiam liberalitatis opinionem ut consequantur, ac pro iis honores meritos adipiscantur. Quod si etiam universo Populo pensionem imperare necessitas postulat, tamen id eo perferunt, quod sibi ipsis se obtemperare, ac in suum ipsorum usum conferre pecuniam arbitrantur. At contra ubi unus dominatur omnium, eum ut divitiis abundantem, solum impensas facere æquum esse cuncti judicant, studiosius reditus, quam sumptus, quos is faciendos habet, indagantes. Ac neque privatim libenter ultroque aliquid pendunt, neque sua sponte publicas pensiones offerunt: quorum illud quidem nemo facere animum induxerit (neque enim facilem divitem se esse confitebitur quisquam) neque ex usu Principis esset hoc fieri: statim enim is, qui ultro pecuniam obtulisset, a vulgo Civitatis studiosus judica-*

Digitized by Google

catus, animo elatus concutere præsentem statum Reipublicæ institueret. Hoc autem posterius omnino molestum plerisque est, idque eo magis, quod damnum esse suun emolumentum ad alios redire vident. Nam ubi popularis est Reipublicæ gerendæ ratio, permulti quoque eorum, qui pecuniam pendunt, stipendia merere solent, atque ita quodam pacto eam recipiunt: sub unius dominio fere alii sunt, qui agros colunt, navigant, ac civilia munia obeunt, quibus præsertim pensiones incumbunt: alii vero arma ferunt, & mercedem militiæ accipiunt. Atque hæc una rerum earum est, quæ tibi molestiam exhibebunt (*a*).

Hæc quidem in medium allata sunt, ut evinceret ille, quantis difficultatibus unius dominatio esset involuta, in ære potissimum ad publicos usus cogendo. Contra vero summus vir Mæcenas rationes plurimas protulit, per quas Ærarium adhuc in Monarchia bonis artibus ditesceret, multas inquiens esse Reipublicæ auri, argentique fodinas, quas excolendo ingentem pecuniæ vim in Fisci commodum cogere Princeps possit. Subdidit facile rerum possessoribus ex æquo tributa imperari, ut qui fortunarum suarum securitate fruerentur, tributorum onera, per quæ civium bona ab hostium incursionibus tuta servantur, subeant. Et postquam monuit, ut fideles exactores instituerentur, saluberrimo quodam consilio orationem absolvit . . . . . *Idque* (ait) *eo magis fiet, si te frugaliter, & continenter vivere, ac nihil prodigere videant. Quis enim, quum videat te in re familiari summa parsimonia uti, in publica liberatissimum esse, non ultro velit aliquid conferre, quum tuas divitias suam securitatem ac copiam esse judicet? Itaque pecuniæ etiam plurimæ tibi suppetent.*

Sane potissima ratio, cur subditi odio persequantur tributa, illa est, quod ea ad unius saturandam avaritiam, ejusque luxuriam pascendam imperata opinentur: quam quidem opinionem ut Principes prudentissimi averterent, multifariam adnisi sunt. Alii enim frumentum ipsum, quo alerentur milites, imponebant, ut oculis testibus, provinciales pernossent, cui usui esset id, quod imperabatur, nempe ad eos enutriendos,

(a) *Dio lib.* 52.

dos, qui sibi, libertati, bonorumque securitati adversus externam vim præsto essent. Quæ profecto laudabilis consuetudo diu permansit, ut ex Codice Theod. proclive est intelligere. Alii vero sic se gesserunt, ut sponte sua potius, quam necessitate adacti auctare ærarium viderentur; per bonorum publicationes, quas facillime potuissent effugere honeste vivendo: sat enim hoc modo vectigalium odium lenitur, quum nemo sit, cui persuasum non est, æquius fore, ut scelestorum hominum bona ad publicum Ærarium confluant, quam alendæ libidini inserviant. Demum sapientissimi Principes adeo res suas composuerunt, ut in re domestica frugales viderentur, liberales vero in publica, quo Populus intelligeret, Ærarium a Principe ad communem magis, quam ad privatam sui unius utilitatem institutum. His pro majori perspicuitate præmissis, non ab re erit videre, quas rationes Augustus inierit, ut exhaustum ærarium, & prope bellis civilibus emunctum repararet. Enimvero præ ceteris leges caducarias excogitavit, vigesimamque hereditatum instituit; in hac ut videretur satis tolerabile tributum, quod ex insperato lucro excutiebatur; in illis vero sponte solutum, quod facillime quis potuisset effugere, vitam ad legum normam componendo.

Deinde, quod rem domesticam spectat, adeo a luxu alienus visus est, ut scripserit Tranquillus (*a*): *Instrumenti ejus & suppellectilis parsimonia apparet etiam nunc, ex residuis lectis, atque mensis, quorum pleraque vix privatæ elegantiæ sunt. Nec toro quidem cubuisse aiunt, nisi humili, & modice instrato. Veste non temere alia, quam domestica usus est, ab uxore, & sorore & filia nepotibus confecta. . . Cœnam trinis ferculis, aut, cum abundantissime, senis præbebat, ut non nimio sumptu, ita summa comitate*. Hæc fuerat vivendi ejus consuetudo. Porro a cupidine cogendæ in rem privatam pecuniæ adeo procul fuit, *Ut qui nunquam* (ait idem (*b*)) *ex ignoti testamento capere quidquam sustinuerit . . Legata, vel partes hereditatum, & a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut,*

si

(a) *Cap.* 73.
(b) *Id. cap.* 66.

Digitized by Google

si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum cum incremento restituere consueverat. Sed de publica liberalitate, Tranquillus idem ait: *Liberalitatem omnibus ordinibus per occasiones frequenter exhibuit*. Occasiones inquam, ne si præter caussam daret, videretur ejus liberalitas captandæ gratiæ ad firmandam suam dominationem inservire. *Et quoties ex damnatorum bonis pecunia superflueret, usum ejus gratuitum iis, qui cavere in duplum possent, ad certum tempus indulgebat*. Neminem igitur tributa conferre tanto Principi tædebat, qui ab omni luxu alienus intra domesticos lares tam frugalis erat, publice vero adeo magnificus, atque erga omnes ordines munificentissimus: atque adeo vectigalium compendia in Populi ejusdem utilitatem redire videbantur unde advenerant. Sed his præmissis, rem ipsam tandem aggrediamur.

§. II.

De Vigesima hereditatum.

Diximus supra tributa illa recenti Monarchiæ congruere, quæ tolerabiliora videntur. Ecquidnam autem tolerabilius, quam quid ex inopinato lucro decerpi? Tale profecto id est, quod Vigesima hereditatum dicitur, cujus originem sic nobis prodit Dio: *Verum quum hæc pecunia sumptuum magnitudinem minima parte attingeret, ac perenni copia esset opus, Senatoribus negotium dedit, ut pro se quisque aliquam rationem inveniret, eamque in libello conscriptam ipsi traderet expendendam: id non eo fiebat, quod ipse nihil reperiret, sed ut eis persuaderet, quo hanc maxime viam, quam ipse probabat, sequendam ducerent. Certe multis varie propositis, nulla earum probata: instituit, ut vigesima pars hereditatum, ac legatorum, exceptis illis, quæ proxime genere junctis, ac pauperibus morte aliorum relinquebantur, in ærarium militare inferrentur, quasi scriptum in Cæsaris commentariis id pensionis genus reperisset*. Dignum sane ingenioso Principe consilium, quum uno ore moneant politici viri, ut Principes per se benignitate utantur, onera autem, & pœnas per alios inferant. Addit Octavius

Digitized by Google

vius id tributi genus se in Cæsaris commentariis reperisse, hac enim arte opus est Principi, ut onerum invidiam leniat, illorum scilicet non sese sed decessores arguendo. Sed hoc tributi genus quum patres minime probarent, Augustus ea, qua pollebat ingenii solertia, objecit, se pensionem ex cujusque possessionibus instituturum. Quo sane metu perculsi vicesimam omnes simul repente comprobarunt. Atque hæc est origo vicesimæ. Verum quum tributum hoc ab insequentibus Principibus pro cujusque ingenio fuerit auctum, vel diminutum, de ejus progressu disserere abs re profecto non erit. Nam adeo per totum, qua late jus patet, disseminatum id est, ut leges bene multæ tenebris offundantur, nisi lucida, & distincta ejus intelligentia exponatur. Et, quod mireris, eo abrogato, ejusdem veluti reliquiæ adeo in Triboniani compilatione dispersæ, & sæpe alio transfusæ spectantur, ut non exigua juris Justinianæi pars lateat in obscuro, si res a primordiis non repetatur.

Sed præ omnibus videndum est, quibus rebus, quibusque hominibus vicesima isthæc imposita fuerit: Dio scripsit: *Instituit, ut vicesima pars hereditatum, ac legatorum, exceptis illis, quæ proxime genere junctis, ac pauperibus, morte aliorum relinquebantur*. Ex his luculenter intelligimus vectigal hoc ob hereditates, atque legata pensitatum, atque ab heredibus omnibus, ac legatariis, præter proxime genere junctos. Sed quinam sunt οἱ πάνυ συγγενεῖς *proxime genere juncti*? Filiine, iique in patris potestate constituti; an vero agnati proximiores? Res anceps est, neque habes quid certi, ubi figas pedem. Diu quidem hoc meditatus sum, nec datum adhuc, fateor ingenue, difficultate extricari. Quare satius rem in medio relinquere duxi, idque afferere unum, tempore Nervæ, ac Trajani tantum filios, eosque non emancipatos fuisse immunes. Sed haud ineptum hic erit, brevi internoscere, quid novi Augustus, hujus vectigalis gratia in jus civile induxerit. Olim sane latebat me omnino, quænam caussa Imperatoris mentem moverit; ut Quartam Falcidiam priscis inauditam institueret, legata, & fideicommissa per epistolas etiam, quas sequior ætas codicillos nuncupavit, relinqui indulserit, ut ipsis demum fidei-

deicommissis, quæ prius a sola heredum fide pendebant, actionem daret, Consulibusque mandaret, ut fiduciarios cogerent. Sed jam tandem reperi, quod nemo forsan usque adhuc advertit.

Et quidem, instituta vicesima, Fisci intererat, ne testamenta, legata, vel fideicommissa in irritum caderent: quod profecto sæpe fiebat, herede non adeunte, ne negotiis hereditariis sine ullo lucro implicaretur. Atque hoc est, cui per legem Falcidiam occurrere Augustus censuit. Quare sic Dio de Falcidiæ origine sub Octaviano, anno septincentesimo decimo & quinto instituta scripsit: *Lex Falcidia a P. Falcidio Tribuno Plebis lata est, quæ nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, ut heres, si adire hereditatem gravetur, quadrante accepto reliquum dimittat. Hæc eo biennio acta*. Igitur hæc lex sub Octavio a P. Falcidio, a quo nomen accepit, rogata est. Sed utinam sicut Dio ejus originem prodit, sic & ejusdem caussam attulisset: ita enim nos ingenti labori pepercissemus, nec juris interpretes in tam turpi rerum gravissimarum ignoratione jacuissent. Itaque in tanto scriptorum silentio, si mihi mens læva non est, sic veritatem vestigasse puto. Vehementer Fisci intererat ne vicesima, si nemo hereditates ex testamento delatas adiret deperiret, nec legata, & fideicommissa fierent irrita: si enim scriptus heres hereditatem non adiisset, ea profecto proximis delata esset, inter quos forte fuissent, qui vicesima soluti erant. Quare Fiscus & vicesimam hanc amittebat, & eam quoque, quam legatarii, si hereditas adita esset, pensitassent, quum repudiata hereditate, legata etiam, & fideicommissa caderent.

Solertissimus igitur Princeps, ærario suo consulturus, legem hanc tulit, qua heres quadrante illectus hereditatem adiret, & legata, fideique commissa sustinerentur, unde vicesimæ ad Fiscum affluerent. Quare facessant hinc omnes, qui nescio quem testamentorum favorem in Falcidia absurde nobis obtrudunt: facessant, qui testantium libertati hoc remedio prospexisse Octavianum jactitant: licet enim simulationes istiusmodi callidus Imperator more suo objecerit, re tamen vera omnia comparata sunt, ut ærarium ditesceret. Hæc eadem

dem caussa fuit, quapropter Vespasianus Imperator legem Falcidiam ad fideicommissa universalia per S. C. Pegasianum protulerit, ne scilicet fideicommissa hæc irrita fierent, & cum his vicesimæ Fiscales. Et quidem ad Principis hujus ingenium id maxime quadrat, cujus tanta fuit avaritia, ut & urinæ vectigal induxerit, sive, ut quibusdam visum, amphoras quasdam ad urinam excipiendam locandas instituerit. Quod quidem filio ægre ferenti nummos inde redeuntes olendos præbuisse fertur, dicens, ex re quacumque bonum elici odorem posse, pecuniamque, licet ex fœtido vectigali coactam, suaviter tamen inolere. Sed ut redeamus, unde discessimus, ex iis, quæ dicta sunt, facile intelligitur, cur ante Justinianum Falcidia prohiberi minime potuerit, secus vero eo imperante; nempe ne Fiscus vicesimis caderet, quæ quum sub Justiniano exolevissent, quid mirum, si Imperator hic jusserit posse a testatore prohiberi, quominus falcidia ab herede detraheretur?

Sed & vicesimæ gratia, ut ego puto, factum est, ut Augustus fideicommissis, quæ primum a sola fiduciariorum voluntate pendebant, actionem dederit, ne ea intercideren. Quamvis enim alia prætexuerit, id scilicet se facere in gratiam Lentuli, sive illorum beneficio, quibus Lentulus fideicommissum reliquerat, cui tamen non patet Principem illum mira simulandi arte polluisse. Eadem profecto de caussa inductum arbitror, ut codicilli, sive scripturæ minus solemnes satis essent, si quis legaret, vel fideicommitteret. Quum enim in Provinciis non semper civium Romanorum copia esset, ac proinde septenarius testium numerus ad testamentum condendum deesset; hinc hereditate ab intestato delata, vicesimis destituebatur Fiscus, quas ex legatis, & fideicommissis sperare poterat. Itaque Augustus statuit, ut si quis justo testium numero carens, testamentum facere non posset, Codicillos tamen, ubi pauciores desiderantur testes, conficere posset.

Confirmat hanc meam sententiam *l. 7. D. qui testamenta facere possunt. Si mutus, aut surdus, ut liceret sibi testamentum facere a Principe impetraverit, valet testamentum*. Sed animum, quæso, ad ejus inscriptionem adverte: *Æmilius Macer*

lib. 1. ad legem vicesimam hereditatum. Satis ex hac intelligimus datum a Principe surdo, & muto, ut testarentur ad vicesimæ lucrum, quo forte Fiscus excidebat, si mortuus intestato fuisset, lege ipsa proximioribus agnatis, quibus vicesima oneri non erat, hereditatem integram addicente. Quum igitur Augustum, ærario civilibus bellis exhausto locupletando, quo potissimum in Monarchiæ orsis opus erat, sollicitum videamus; quumque Codicillos ad hereditatem sive testantium, sive intestatorum per legata, & fideicommissa minuendam, onerandamque, in vicesimarum gratiam concessisset, atque hoc adversus jus vetus; haud sane mirabimur, mutis etiam, & surdis in Fisci commodum testandi facultatem indultam. Sed ad vicesimæ deminutionem accedamus.

Diximus supra, incertum esse, quinam proximiorum nomine apud Dionem veniant, qui immunes ab hoc vectigali intelligantur, unine filii, an vero ceteri agnati proximiores. Sed quidquid sit, certissimum sane est, quod & ante monuimus, Nervæ, & Trajani ævo solos filios non emancipatos ab hoc onere fuisse exceptos. En quæ Plinius in suo Panegyr. scripsit (a) de Imper. Nerva: *Sanxit, ut quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum jura non recepissent, quum Civitatem adipiscerentur, ejus vicesimam ne darent*. Et deinde: *Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuit, si modo reductus esset in patris potestatem*. De Trajano autem hæc tradidit (a): *Voluit, ut quemadmodum in patris filius, sic in hereditate filii pater esset immunis; nec eodem momento, quo pater esse desiisset, hoc quoque amitteret, quod fuisset. Ægregie Cæsar, quod lacrimas parentum vectigales esse non pateris*. Deinde vero docens, Trajanum objecisse exceptionem Nervæ, qua filius vectigal hoc solvere tenebatur, si fuisset emancipatus, subdidit: *Tu quidem Cæsar, illam exceptionem removisti. Si modo filius in potestate patris fuisset, intuitus opinor vim legemque naturæ, quæ semper in ditione parentum esse liberos jussit*: Tum hujus beneficii ad alios extensionem memorans, ait (b): *Cavitque, ut*

in

(a) *Cap.* 38.
(b) *Cap.* 39.

in sororis bonis frater, & contra in fratris soror, utque Avus, Avia in neptis nepotisque; & invicem illi servarentur immunes.

Demum ad præterita tempora se vertens, quum filii tantum immunes essent a vicesima, hæc ait (*a*): *Vicesima reperta est, tributum tolerabile, & facile heredibus dumtaxat extraneis, domesticis grave. Itaque illis irrogatum est, his remissum: videlicet quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi seu potius non laturi homines essent, destringi aliquid, & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent, quæque nunquam ut aliena, & speranda, sed ut sua, semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent.*

Ex quibus duo velim colligas, & vicesimam sub optimis illis Principibus Nerva, ac Trajano contractam non parum fuisse, & antea unos filios non emancipatos immunes fuisse. Ecquid aliud verba illa innuunt, *Domesticus heres, & extraneus?* Quid illud quod sequitur, *Quæque numquam ut aliena, & speranda, sed ut sua, semperque possessa*, nisi parentum bona, quæ lex ipsa filiis deferebat? Quæ sane Plinii verba apprime consona sunt Jurisperitis, & inter hos Paullo. Hic enim tradens filium a vicesima solutum, hac ratione nititur, quia quum patri succedat, non censetur hereditatem adquirere, quum vivo adhuc patre heres minor appelletur, eodem vero mortuo, dominium ejus perdurare dicatur. En Paulli verba obscurissima quidem, nisi ad vicesimæ hujus primam originem referantur: *In suis* (ait (*b*)) *heredibus evidentius apparet, continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimabantur. Unde etiam filius familias appellatur, sicut pater familias: sola nota hac adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. Itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequi. Hac ex caussa licet non sint heredes instituti, domini*

(a) *Cap.* 37.
(b) *L.* 11. *de liber. & posthum. heredib. instit.*

mini tamen sunt; nec obstat, quod licat eos exheredare, quos & occidere licebat. Quorsum hæc, nisi ut doceret Jurisconsultus vicesimæ immunitatem ad filios spectare? Si enim vicesima solvitur ex hereditate, & bona parentum filiis delata hereditatis nomine non veniunt, quum in eis dominium illorum jugiter permanere potius, quam deferri videatur, quippe quibus nullum discrimen intercedit, nisi quod geniti & genitores sint, a vicesima solvenda profecto filii immunes erunt, quæ veræ hereditati, hoc est, aliunde quæsitæ imposita est. Demum per postrema illa verba, *Hac ex caussa licet non sint heredes instituti, domini sunt, nec obstat quod licet eos exheredare, quos & occidere licebat*. Quorumdam forte ora in Fisci gratiam obgannientium occludit, qui verba legis cavillantes, filiis etiam institutis heredibus vicesimam solvendam effutiebant, quum veram hereditatem crederent in iis, qui exheredes scribi poterant. Has igitur delatorum calumnias, inquam, removisse videtur Paullus, quum dixerit, quamvis heredes instituti sint, dominos tamen esse: Videsis quam plana sit legum intelligentia, si rerum origo solerter detegatur. Porro nos rem persequamur.

Quamvis autem vectigal hoc satis a Nerva, & Trajano diminutum fuerit; mirum tamen quantum excreverit, ac longe lateque pervagatum sit, condita Constitutione illa, quam Ulpianus meminit in lege *XVIII. de statu hominum*: *Ut qui in Orbe Romano essent, Cives Romani efficerentur*. Quod quidem satis exponi nequaquam potest, nisi huc referantur, quæ Ezechiel Spanhemius in eximio opere de Orbe Romano scripsit. Et quidem vicesimam uni tantum Cives Romani pendebant, præterea nemo. Quum enim Provincialibus jus Quiritium non esset, ii neque ex Civis Romani testamento adquirere poterant, neque illi vicissim per testamentum relinquere, ipsa quippe natura lege proximioribus morientium bona deferente. Itaque istiusmodi homines, qui tum activa, tum passiva testamenti factione destituti erant, vicesima solvebantur. Atque id in caussa fuit, cur Antoninus Civitate incolas Imperii Romani omnes donaverit, nempe ut ex æquo cuncti vicesimæ onus subirent. En præclarissimum Dio-

nis

Digitized by Google

nis locum in excerptis, unde res lucidissime exponitur: hic enim de Antonino Constitutionis hujus auctore scribens, hæc ait: *Cujus rei caussa etiam omnibus, qui in Orbe Romano erant, Civitatem dedit, specie quidem ipsa eis honorem tribuens, sed revera, ut Fiscum suum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent*. Et tamen, ut in suo Panegyrico scripsit Plinius (*a*), *Inveniebantur, quibus tantus amor nostri nominis inesset, ut Romanam Civitatem, non vicesimæ modo, verum etiam adfinitatum damno bene compensari putarent*. Quid autem postrema hæc verba sibi velint, a nemine, quem vidi, docemur. Ne autem & nos rem silentio prætereamus, conjecturam saltem aliquam in medium adducemus. Peregrini Civitate donati, nulla agnationis, vel cognationis ratione habita, indiscriminatim ad vicesimam solvendam cogebantur: quare jus affinitatum videbatur amissum. Ut autem ab ea immunes forent, necesse erat, ut cum Civitate cognationum jura consequerentur. Hinc laudatus Plinius hæc scripsit de vicesima (*b*): *His quoque, quibus per Latium Civitas Romana patuisset, idem indulsit; omnibusque inter se cognationum jura commisit simul & pariter, & more naturæ*. Atque huc pertinent singularia illa verba Ulpiani apud Collation. Leg. Mos. & Rom. tit. 16. §. 9. *In hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur, eas solas personas voluit admitti, quibus decimæ immunitatem ipse tibuit*. Sermo hic est de Constitutionis auctore, cui non satis fuit omnibus dare Civitatem Romanam, ut vicesimarum numerum in immensum augeret, sed & vicesimæ vectigal in decimam substituendum placuit; immo ne quis a tanto onere immunis esset, cognationum jura, quæ Nerva, & Trajanus concesserant, atque ampliaverant, adeo coercuit, ut unos filios exceperit. Ita sane Imperator hic se gessit: tum enim Civitate quoqueversus in Orbe Romano diffusa, tum cognationum juribus contrahendis, mirum quantum ærarium locupletaverit.

Ex quo profecto arduum haud erit, quinam ex Antoni-

(a) Cap. 37.
(b) Cap. 39.

Digitized by Google

minis auctor fuerit Constitutionis, divinare: apage enim stultam eorum sententiam, qui vel Antoninum Pium, vel alterum illum Philosophum conditorem fecerunt, quando optimos eos Principes, in Cives liberalissimos, atque ab omni avaritiæ suspicione alienos venerata est antiquitas. Certo quidem certius eam edidit Antoninus Caracalla, qui luxuria, sævitia, atque avaritia, præter alia vitia improbos fere omnes facile superavit. Sed, quod mirandum est, condita hac Constitutione, qua immane vectigal imperatum est, Jurisperiti tunc temporis, quibus Principum solertia & calliditas satis erat perspecta, Magni, Optimique Imperatoris nomen indiderunt. Sic Papinianus *in l. 17. D. de quæstion. & in l. 8. D. de vacatione munerum §. ultim. Tryphon. l. 39. D. de pœnis*, aliique; adeout censeas Principis genio eos respondisse, atque imperii arcana more suo populo obtegere studuisse. *Sed ea est Principum conditio, ut, ipsis florentibus, res eorum ob metum plerumque falsæ sint; postquam vero occiderint recentibus odiis componantur*. Sed jam de origine, caussa, diminutione, atque incremento vicesimæ multa disseruimus: videamus modo, quando vectigal hoc desierit. Sunt sane, qui putant a Gratiano fuisse abrogatum; estque hujus opinionis ratio Panegyricus Ausonii huic Imperatori dictus, ubi gratiæ quidem de remissione vectigalium aguntur. Sed quum de vicesima ne verbum quidem, aut vestigium, jure merito cordatiores viri in medio rem relinquunt. Id tantum conjicere licet, paullo ante Justinianum vectigal hoc remissum, quum in *l. ultima C. de edicto D. Hadriani tollendo* scripserit: *Vicesima hereditatis ex nostra recessit Republica*: Quod satis esse poterit in re tam ancipiti.

§. III.

De abrogatæ vicesimæ reliquiis in jure Justinianeo.

SAtis superque monuimus, eatenus venerandæ antiquitatis monumenta evolvenda, quatenus inde eruantur, quæ nostræ memoriæ rebus deserviant. *Quamdiu enim*, Græcorum il-

le

Digitized by Google

le sapientissimus dicebat, *patiens fueris, ut addiscas, quæ tibi nunquam usui erunt?* Ea propter optimum factu duco, quæ usque adhuc dicta, atque a vetustatis fonte petita, quamvis exoleta, ad juris novi, quod viget, intelligentiam referre. Sane id Triboniani crimen in compilatione juris Justinianei fuit maximum, veteris scilicet juris oscitanter plerumque vestigia reliquisse; quæ novis legibus insita, iisque sæpe dissona omnia miscent, turbantque. Rebus profecto omnibus id accidit, ut quum a suis principiis avulsæ, atque sejunctæ, aliis, atque aliis aptantur, absurdæ, discordantesque evadant. Vicesima hæc per totum jus antiquum fuit diffusa, intentis maxime Jurisperitis, ne quid ex Fiscalibus commodis excideret. Quare haud facile fuit Triboniano omnes ejus reliquias in jure novo attexendo advertere, atque aufugere. Quum igitur nonnulla quædam, quæ ad vicesimam spectabant, ab invito Triboniano in novo jure disseminata fuerint, hinc sexcentarum litium seges suborta est, apud interpretes potissimum antiquitatis ignaros, qui errores erroribus cumulando tenebricosum jus Justinianeum, tricisque involutum nobis tandem tradiderunt.

In Codicis titulo *de usuris rei judicatæ* prostat lex 1. cum hac epigraphe: *Imp. Antoninus A. Procuratoribus hereditatum. Is, qui bona secundum dictam sententiam prosequitur: eas quoque rationes habiturus est, ut qui post legitimum tempus placitis non obtemperavit, usuram centesimam temporis, quod postea fluxerit, solvat.* Vulgo hinc interpretes hanc juris regulam confecerunt, quæ in foro maxime invaluit, nempe usuras rei judicatæ centesimas esse, hoc est, duodenas pro centenis. Non hic miror Bartholum, Baldum, Accursium, aliosque, qui increbescente barbarie, scripserunt, sed ita præter hos sensisse Gothofredum, qui ita tradit: *Morator judicati faciendi post quadrimestre tempus præstat usuras centesimas.* Si neminem alium, Gothofredum saltem legis inscriptio monere debebat, quid rei esset, de qua ageretur, nempe de vicesimariis exactionibus, quæ Justiniani ævo usu abiverant: neque enim alii sunt Procuratores hereditatum a vicesimæ exactoribus. Lex igitur quum ad Fisci debitores spectet, e singula-

lari specie generale axioma elici non potest, maxime vero quum neminem lateat, ingentioribus usuris urgeri Fiscales debitores, quando vectigalia ad communem utilitatem comparata nervi sint rerumpublicarum. Sat scio Tribonianum in l. 2. ejusdem tit. generaliter scripsisse, moratorem judicati ad usuras centesimas teneri. Sed quis mecum non conjuret, hanc sibi regulam ex eadem lege 1. confinxisse, ac Justinianeo Codici oscitanter inseruisse? Intelligas hinc, quod & alibi advertimus, quanti sit veterum Magistratuum, eorumque omnium, qui ministerium aliquod exhibebant, notitia, ut ad intima legitimæ scientiæ adita accessus pateat. Nos interim alia percurramus.

In *tit. D. de transactionibus lex* 13. occurrit sic: *Æmilius Macer lib.* 1. *ad vicesimam hereditatem: Nulli procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licet*. Hæc lex, ceteris sæpe dilucidior, mirum quam ineptis laciniis per pragmaticos ex ignorantia vicesimæ fuerit inquinata, atque ad diversa prorsus contorta. Dixerunt quidem neque Principis, neque cujuscumque privati procuratori fas esse transigere sine speciali mandato, quum procuratori jus non sit rem minuere, sed tantum administrare; quique transigit, rem, de qua agitur, minuat. Hæc omnia vera quidem sunt. Sed exceptio, quam excogitarunt, falsa omnino: somniarunt enim posse præter speciale mandatum transigi, si ita fiat, ut res soli, sive immobilis maneat penes Fiscum, pecunia adversario data. Utque id adstruant, exemplum afferunt in Tutore, cui jus est etiam sine Prætoris auctoritate transigere, modo res immobilis in ejusdem minoris dominio maneat, & adversario pecuniæ quid exolvatur. Absurda sane omnia: nam Principis Procuratori, imo & alterius privati transigere nequaquam licuit, præter speciale mandatum. Si enim *transigere est donare*, quum nulla transactio sit, nisi quid detur, vel retineatur; nemini ex procuratoribus, præter Domini voluntatem, dare permissum est. Sed quid? Stulti prorsus sunt, qui ex hac lege ad res omnino alienas dilabuntur. Agitur quippe de vicesima, ut ex epigraphe patet, quæque pecuniariter pendebatur. Itaque falsa distinctio, quæ cum laudatæ legis verbis

bis congruere non poteſt. Neque minus diſſonum eſt minoris exemplum: nam Tutori major profecto poteſtas eſt, quam alteri cuicumque procuratori, quum Tutor res pupilli non valentis agere curans, veluti Dominus exiſtimetur, quod in Procuratore ſive Fiſci, ſive alterius privati ſecus eſt.

Præterea in *tit. XV. D. de jure Fiſci l. 31. & 32.*, hæc habentur: *D. Commodus reſcripſit, obſidum bona, ſicut captivorum, omnimodo in Fiſcum eſſe cogenda. Sed ſi accepto uſu togæ Romanæ, ut cives Romani ſemper egerint, Divi Fratres Procuratoribus hereditatum reſcripſerunt, ſine dubitatione jus eorum ab obſidium conditione ſeparatum eſſe beneficio principali; ideoque idem jus eis ſervandum eſſe, quod haberent, ſi a legitimis civibus Romanis heredes inſtituti fuiſſent.* Ad prioris legis intelligentiam hæc adſtruit Gothofredus: *Obſidum bona, hoc eſt, eorum, qui nobis dati ſunt, obſides Fiſco cedunt: ut & captivorum, ut hic, ideoque de his apud nos teſtari non poſſunt.* Neque profecto magnus Cujacius in alia diſceſſit. Scripſit enim apud Romanos bona obſidum Fiſco ceſſiſſe, quum hi, utpote peregrini minime de bonis ſuis teſtari poſſent. Quæ quidem omnia a vero immane quantum recedunt. Neque vero, quod obſides teſtari non poſſent, eorum bona ad Fiſcum pertinebant. Profecto Provincialium, ceterorumque omnium, qui jure Quiritum carebant, fortunæ, licet teſtamentum condere non poſſent, eos ſequebantur, ad quos lege naturæ ab inteſtato pertinebant. Præclarius ſane actum eſſet, ſi unquam ad hereditatum Procuratores, quibus Commodus reſcripſit, animum advertiſſent: ſed alio fortaſſe intenti id non viderunt. Nos igitur a viceſimarum exactorum hiſtoria germanam interpretationem arceſſemus.

Vulgo notum eſt, non potuiſſe peregrinum capere ex teſtamento Civis Romani: qua de re ſupra diximus ante conſtitutionem Caracallæ Provinciales, & peregrinos omnes viceſimam nullam dependiſſe, quum ea illos urgeret, qui bona ex teſtamento capiebant. Itaque bona, Provinciali, vel peregrino a cive Romano relicta, utpote incapaci, legata, in Fiſcum cadebant. Hac luculentiſſima face præmiſſa, intelligitur quænam obſidum bona Fiſco deferrentur, nequaquam

 pro-

lari specie generale axioma elici non potest, maxime vero quum neminem lateat, ingentioribus usuris urgeri Fiscales debitores, quando vectigalia ad communem utilitatem comparata nervi sint rerumpublicarum. Sat scio Tribonianum in l. 2. ejusdem tit. generaliter scripsisse, moratorem judicati ad usuras centesimas teneri. Sed quis mecum non conjuret, hanc sibi regulam ex eadem lege 2. confixisse, ac Justinianeo Codici oscitanter inseruisse? Intelligas hinc, quod & alibi advertimus, quanti sit veterum Magistratuum, eorumque omnium, qui ministerium aliquod exhibebant, notitia, ut ad intima legitimæ scientiæ adita accessus pateat. Nos interim alia percurramus.

In *tit. D. de transactionibus lex* 13. occurrit sic: *Æmilius Macer lib. 1. ad vicesimam hereditatem: Nulli procuratorum Principis, inconsulto Principe, transigere licet*. Hæc lex, ceteris sane dilucidior, mirum quam ineptis laciniis per pragmaticos ex ignorantia vicesimæ fuerit inquinata, atque ad diversa prorsus contorta. Dixerunt quidem neque Principis, neque cujuscumque privati procuratori fas esse transigere sine speciali mandato, quum procuratori jus non sit rem minuere, sed tantum administrare; quique transigit, rem, de qua agitur, minuat. Hæc omnia vera quidem sunt. Sed exceptio, quam excogitarunt, falsa omnino: somniarunt enim posse præter speciale mandatum transigi, si ita fiat, ut res soli, sive immobilis maneat penes Fiscum, pecunia adversario data. Utque id adstruant, exemplum afferunt in Tutore, cui jus est etiam sine Prætoris auctoritate transigere, modo res immobilis in ejusdem minoris dominio maneat, & adversario pecuniæ quid exolvatur. Absurda sane omnia: nam Principis Procuratori, imo & alterius privati transigere nequaquam licuit, præter speciale mandatum. Si enim *transigere est donare*, quum nulla transactio sit, nisi quid detur, vel retineatur; nemini ex procuratoribus, præter Domini voluntatem, dare permissum est. Sed quid? Stulti prorsus sunt, qui ex hac lege ad res omnino alienas dilabuntur. Agitur quippe de vicesima, ut ex epigraphe patet, quæque pecuniariter pendebatur. Itaque falsa distinctio, quæ cum laudatæ legis verbis

bis congruere non poteſt. Neque minus diſſonum eſt minoris exemplum: nam Tutori major profecto poteſtas eſt, quam alteri cuicumque procuratori, quum Tutor res pupilli non valentis agere curans, veluti Dominus exiſtimetur, quod in Procuratore ſive Fiſci, ſive alterius privati ſecus eſt.

Præterea in *tit. XV. D. de jure Fiſci l. 31. & 32.*, hæc habentur: *D. Commodus reſcripſit, obſidum bona, ſicut captivorum, omnimodo in Fiſcum eſſe cogenda. Sed ſi accepto uſu togæ Romanæ, ut cives Romani ſemper egerint, Divi Fratres Procuratoribus hereditatum reſcripſerunt, ſine dubitatione jus eorum ab obſidium conditione ſeparatum eſſe beneficio principali; ideoque idem jus eis ſervandum eſſe, quod haberent, ſi a legitimis civibus Romanis heredes inſtituti fuiſſent.* Ad prioris legis intelligentiam hæc adſtruit Gothofredus: *Obſidum bona, hoc eſt, eorum, qui nobis dati ſunt, obſides Fiſco cedunt: ut & captivorum, ut hic, ideoque de his apud nos teſtari non poſſunt.* Neque profecto magnus Cujacius in alia diſceſſit. Scripſit enim apud Romanos bona obſidum Fiſco ceſſiſſe, quum hi, utpote peregrini minime de bonis ſuis teſtari poſſent. Quæ quidem omnia a vero immane quantum recedunt. Neque vero, quod obſides teſtari non poſſent, eorum bona ad Fiſcum pertinebant. Profecto Provincialium, ceterorumque omnium, qui jure Quiritum carebant, fortunæ, licet teſtamentum condere non poſſent, eos ſequebantur, ad quos lege naturæ ab inteſtato pertinebant. Præclarius ſane actum eſſet, ſi unquam ad hereditatum Procuratores, quibus Commodus reſcripſit, animum advertiſſent: ſed alio fortaſſe intenti id non viderunt. Nos igitur a viceſimarum exactorum hiſtoria germanam interpretationem arceſſemus.

Vulgo notum eſt, non potuiſſe peregrinum capere ex teſtamento Civis Romani: qua de re ſupra diximus ante conſtitutionem Caracallæ Provinciales, & peregrinos omnes viceſimam nullam dependiſſe, quum ea illos urgeret, qui bona ex teſtamento capiebant. Itaque bona, Provinciali, vel peregrino a cive Romano relicta, utpote incapaci, legata, in Fiſcum cadebant. Hac luculentiſſima face præmiſſa, intelligitur quænam obſidum bona Fiſco deferrentur, nequaquam

 pro-

profecto suamet ipsorum, sed quæ forte ex civis alicujus Romani testamento sibi obvenirent. Verum si obsides usum togæ a Principe impetrassent, quum ita cives fuerint facti, ideoque heredes institui possent, par tunc æquumque erat, ut vicesimam persolverent, uti ceteri cives. Hoc enim innuunt postrema laudatæ legis verba: *Ideoque idem jus eis servandum esse, quod haberent, si a legitimis civibus Romanis heredes instituti fuissent*. Nempe ut persolvant vincesimam, sicuti ceteri cives solvebant. En tandem vera legis hujus expositio, itemque prodita ratio, cur hæc procuratoribus hereditatum rescripta sit, nempe ut ii ab obsidibus, qui usum togæ consequuti fuerant, si heredes instituerentur, vel quid aliquid ex testamento civis Romani caperent, vicesimas excuterent.

Nimis longum esset, omnia extantia adhuc in jure novo vestigia hujus vectigalis persequi. Quare satis sint, quæ diximus; cetera vero ipsemet advertet lector. Reliquum tamen est, ut antequam a vicesimarum argumento discedamus, parumper de Constitutione illa Justiniani *de edicto Divi Hadriani tollendo* edisseramus. Statuerat quidem Hadrianus, ne solvendis vicesimis, quæ Nervæ, & Trajani constitutionibus reductæ satis erant, ulla mora necteretur, statim heredem, aperto testamento, in possessionem rerum hereditariarum mittendum; neque per aliquam exceptionem impediendum, modo testamentum cancellatum non esset, abolitum, aut ex quacumque suæ formæ parte vitiatum. Quod si quid contra illud, vel falsitatis nomine, vel amentiæ testatoris, vel præteritionis filiorum, aliusve vitii objiceretur, quod tamen sub oculos statim non caderet, id heredi impedimento non esse, quominus in possessionem, etiamsi appellatio intercesserit, *ut in l. 7. de appellatione*, mitteretur. Sane Augustus etiam, ne vicesimæ mora fieret, jusserat statim tabulas testamenti aperiendas. En Paulli verba IV. *sentent. tit. 6. §. 3. de vicesima*: *Testamentum lex voluit statim post mortem testatoris aperiri, & ideo quamvis sit rescriptis variatum, tamen aperiendæ sunt tabulæ a præsentibus intra triduum, vel quinque dies, ab absentibus quoque intra eosdem dies, quum supervenerint. Nec enim oportet testamentum heredibus, aut legatariis, aut libertatibus,*

quam

Digitized by Google

quam necessario vectigali moram fieri.

Ex quibus omnibus licet advertere, vim testamentorum, quam pragmaticorum turba *executivam* appellavit, non aliunde ortam, quam ut citius, atque expeditius vicesima persolveretur. Sicuti enim Augustus post triduum, vel quinque dies testamentum aperiendum jusserat, ita & Hadrianus id confirmans voluit praterea, ut summota cujuscumque vitii, quod statim ipsis oculis non occurreret, exceptione, heres in possessionem mitteretur. Contra vero Justinianus quum vicesima ævo suo jam recessisset, sanxit ut testamentum heres, quando melius sibi visum, aperiret, & in possessionem rerum hereditariarum mitteretur, modo *in prima figura sine omni vituperatione appareat, & depositionibus testium legitimi numeri vallatum sit*. Itaque exoleta vicesima, retenta est *via*, quam vocant, *executiva* testamentorum. Sed si ea ob promptam vicesimæ solutionem in jus civile invecta est, cur eadem vicesima abrogata? Ita severus est fori usus, ut filio adhuc præterito, ad ejus intentionem probandam terminus detur ordinarius, misso interim herede extraneo in possessionem bonorum. Nonne hoc iniquitatem sapit? Consuetudo profecto isthæc inducta minime esset, si rem ab origine sua, nempe ab historiæ fonte, repetiissent, quæ adeo veritatis nuncia est, ut eruditæ jurisprudentiæ inscitia obsit plurimum, & sæpe absurda, atque intolerabilia in forum invehat, ut ad fastidium usque a nobis inculcatum, probatumque est.

CAPUT IX.

Ad legem Papiam de caducis.

§. I.

De actione hereditatis, & quando dies legatorum cedat.

LEx Papia duas in partes dispescitur: altera quidem per præmia, & pœnas id agit, ut Urbs, civili furore prope deserta, nova prole, hominumque frequentia expleatur; per

 al-

alteram vero ærario, publicis ærumnis jam inani, caducis bonis occurritur. Sed quoniam de priori supra disseruimus, consulto sane postremam hanc tunc missam fecimus, ut eandem hic, ubi de ærario sermo est, tamquam in sua sede aptius ea pertractetur. Quemadmodum autem vicesimæ vectigal, abrogatum quamvis, quaque versus in jure civili inspersum visitur; ita profecto & caducariæ legi usuvenit, ut abs re non sit quædam antea ad perfectam ejus intelligentiam præfari. Quamvis vectigalia, quæ nervi sunt Reipublicæ cujuscumque, gravia vulgo censeantur; maxime tamen invisa sunt in forma Monarchica, ubi quæ in commune consuluntur, ad unius commodum excogitata facile creduntur. Propterea Augustus sapientissimus Princeps, ut, quantum posset, tributorum suorum invidiam deliniret, id imperandum statuit, quod vel ex insperato lucro penderetur, vel sponte sua, suaque Civium voluntate solvi posset. Memini id a me & antea dictum, sed crambem hanc recoctam hic apposuisse juvabit forte, ut quam viam optimi Principes in vectigalibus imponendis tenuerint, ne intolerabilia fiant, viri politici calleant. Itaque ut per vicesimæ institutionem id factum est, ut hereditatibus, legatisve præter spem locupletati aliquid in Fiscum conferrent, ita per caducorum legem effectum ut ultro cives, non secus ac cœlibes, pensitare viderentur: quia enim si nollent, facile effugissent. Ecquis hoc tributorum genus criminaretur, quod refractariorum hominum fortunas in Populi ærarium vertit? Non ne ab iis liberi fuissent, si vitam suam ad legum præcepta formassent?

Caducorum igitur vectigal voluntarium est, ac proinde tolerabilius. Sed quid Tacitus, inter viros civiles facile princeps? Is enim sub Tiberio scripsit, tributorum onere cives maxime oppressos esse, exterritosque: *Quia multitudo periclitantium gliscebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur, ut, multorum exciso statu, terror omnibus intentaretur*. Nonne, licet voluntaria, tributa incusat? Sed si temporum, civiumque morum ratio habeatur, perspecta satis nobis erit Taciti sententia: adeo enim bellis civilibus corrupta fuerat disciplina, moresque civium in turpitudinem

omnem

Digitized by Google

omnem obduruerant, ut quacumque inflicta poena difficillime a vaga venere, a divortiis, a repudiis, atque adulteriis sese continerent. Hinc sane factum, ut volentes, nolentes ad id vectigalis cogerentur. Atque adeo tunc temporis mulierum perversi erant mores, ut vulgo deterritæ nuptias horrescerent. Neque tamen ii omnes a legis pœna liberi. Lex generaliter definiverat, *ut omnino si a privilegiis parentum cessaretur, veluti parens omnium populus vacantia teneret*. Quid si ineantur nuptiæ, sed filii, impediente natura, non creentur? Num vir pœna immunis? Ergo nec voluntarium omnium tributum hoc, quando indiscriminatim persolvebant, & qui nollent per legitimas nuptias, & qui non possent filios progignere. Demum caducaria lex adeo diffusa erat, effictis scilicet, præter caduca, *quasi caducis*, *ereptitiis*, *pro non scriptis*, aliisque nominibus, ut vix quisquis elabi posset, quin in legis laqueum incideret. Sane maxima tunc necessitas urgebat pecuniæ cogendæ. Quum enim militum delectus ab usu descivisset, & mercenaria esset militia invecta, quæque, effervescentibus adhuc, ob recentem libertatis memoriam, Civibus, numquam arma deponeret; una stipendii dulcedo, spesque præmiorum milites ad vexilla alliciebat, eosque Principi periculosissimis temporibus devincire putabatur. Atque hæc sunt in caussa, cur adeo prolata esset caducorum ratio, eaque inique, quamvis voluntaria, tulerit Tacitus. Sed jam rem ipsam persequamur.

Ulpianus (*a*), & Isidorus (*b*) bona nuncupari caduca scripserunt, quod ab heredibus, & legatariis cadant. Sed mea quidem sententia sanius dixissent sic appellata, quia in cassum excidunt, atque alia de caussa non capiuntur, ut est caduca glans, oliva, & aqua caduca, quæ ex castello, vel fistula cadit, de quibus passim in jure. Sed videamus caducorum caput, quemadmodum Heineccius concinnavit. *Si quis testamento facto se decedit, isque liberos suos, parentesve usque ad tertium gradum heredes habebit, sive alios quoscumque, qui libe-*

(a) *Fragment. tit.* 18. §. 1.
(b) *Etymol. lib.* 5. *cap.* 25.

Digitized by Google

bonos habebunt, heredes instituet, hi caduca jure antiquo capiunto. Caduca autem hereditates erant, & legata, si heredes forte, vel legatarius ante apertas tabulas defecisset. Quod sane ipsum Ulpianus voluit quum scripsit (*a*) ita: *Legatorum, quæ pure, vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem jure, & mortis testatoris tempore, per legem autem Papiam Poppæam ex apertis tabulis testamenti*. Quapropter sic inquit Justinianus (*b*): *Materiam, atque exordium caducorum lex Papia ab aditionibus, quæ circa defunctorum hereditates procedebant, sumpsit: & ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum S. C. quæ circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, ut quod in medio deficiat, hoc caducum fiat.*

Itaque certi juris est, legem nostram caducorum materiam ab aditionibus hereditatum ex testamento accepisse, omnesque hereditates, & legata fieri caduca, si antequam testamenti tabulæ aperirentur, heres, vel legatarius defecisset: idque profecto antiquo juri adversatur, per quod hereditates, & legata statim a die mortis testatoris deferebantur. Quod si hereditas legitima foret, pluresque essent heredes, horum altero deficiente, ejus pars ceteris accrescebat, nec sane Fiscum sequebatur. Quare juvat hic vestigare, cur Augustus in hereditatibus, quæ ex testamento deferuntur, sustulerit jus accrescendi, vel saltem multum minuerit, caducorum materiam induxerit, integris manentibus illis, quæ lege ipsa obveniunt. Nodum profecto hunc nemine, quem sciam, ne Heineccio quidem, qui præclarissime in hoc argumento se gessit, solvente, videamus nos, an conjecturis locus dari possit. Compertum satis est, quale fuerit Augusti ingenium in hac nova Reipublicæ forma instituenda. Solertissimus Princeps, ubi quid novi imperandum, specioso quodam fuco id illinire, ne sibi invidia crearetur, curabat: vel enim subdola antiquæ libertatis specie utebatur, vel æquitatis cujusdam caussam objiciebat. Sic vicesimam hereditatum impo-

(a) *Fragment. XXIII. 2. 31.*
(b) *L. unica Cod. de caducis tollend.*

Digitized by Google

ponens, proximiores, & pauperes excepit, æquum dictitans ut ditiores ceteri ex insperato lucro partem aliquam in publicam utilitatem conferrent. Haud secus profecto se res habuit in hac caducorum institutione. Etenim quum acerbum nimis esset a legitimis successoribus hereditates, ad quas æquitas ipsa vocat, ad Fiscum referre, satius duxit eos a lege caducaria immunes relinquere, quam per spem hujus lucelli odium Civium in se concitare; quum ex adverso nulli invidiæ subessent caduca ex testamentis, ex quibus præter spem hereditas defertur. Atque id est, quod in hac quæstione conjiciendum putavi.

Quum autem caduca sit hereditas, & legatum, si heres, & legatarius ante apertas tabulas defecerint, cur eadem a caducis excepta, si post tabulas apertas deficiant? Nonne ei magis, qui hereditatem creverit, accrescent, quam Fisco cedent? In hoc quoque altum silentium: quapropter sic mecum statuo. Augustus, ne qua mora solvendæ vicesimæ injiceretur, id quammaxime volebat, ut testamenta cito aperirentur: quod sane solemniter apud Prætorem fiebat, qui coactis signatoribus, agnitis signis, rupto lino, tabulas aperiri, easque recitari curabat. Verum quo studiosius Cives tributorum solutionem aufugiunt, eo Principes, per metum majoris lucri amittendi, impensius ad ea pensitanda urgere debent. Hinc Imperator statuit ut hereditas adiri non posset, nisi aperto testamento; neque legatorum dies cederet, nisi ab illius apertura; adeo ut omnia Fisco caderent, si ante apertas testamenti tabulas, heres, vel legatarius deficerent: ut hoc timore adacti, & heres testamentum aperire festinaret, &, eo moram faciente legatarius saltem instaret, ne ante apertas tabulas forte deficiens legatum amitteret. Ecce tibi verba Paulli (a), ex quibus nostra conjectura lucis plurimum accipit: *Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri voluit: & ideo, quamvis sit rescriptis variatum, tamen a præsentibus intra triduum, vel quinque dies aperiendæ sunt tabulæ, ab absentibus quoque intra eosdem dies, quum su-*

(a) *Sentent. IV. tit. VI.*

supervenerint. Nec enim oportet testamentum hæredibus, aut legatariis, aut libertatibus quam necessario vectigali moram fieri. Legatariis autem, aut libertatibus moram nullam fieri nihil aliud est, nisi ut festinetur ad testamentum aperiendum, ne legatum, aut libertas caduca fieret. Cur vero cadebant, si ante tabulas deficerent? Quia necessarium vectigal, hoc est, vicesima non inde solvebatur. Perspicua igitur mea argumentatio est, propterea heredes per metum amittendæ hereditatis, si forte deficerent, ad aperiendas tabulas coactos, legatariosque ne legata sua amitterent, ad instandum heredibus, ut confestim, & sine cunctatione vicesimæ Fisco solverentur. Quare quum filius exciperetur a vicesima, statim a morte testatoris erat heres; unde per omnium jurisperitorum ora volitat illud filium etiam clausis tabulis esse heredem.

Sed ut redeamus ad ea, quæ supra præfati sumus, quum Imperator Augustus ea imponeret tributa, quæ sponte sua a civibus persolverentur, nulla profecto bona caduca fiebant, si heredes mortuo testatore, statim testamentum aperirent, hereditatemque cernerent. Sed hæc omnia meræ nugæ, nam quid si intra triduum, vel quinque dies, intra quos testamentum aperiri poterat, heres vel legatarius vivere desiisset? Nonne caduca bona, ac Fisco deferebantur? Nonne apertis etiam tabulis bona vacantia dicebantur, & Fisco cadebant, si heredes ante cretionem defecissent. Quod si heredum quis hereditatem adiisset, tunc non dabatur Fisco locus, & deficientium portiones coheredi vel collegatario accrescebant quemadmodum Cajus scripsit (a). *Qui semel aliqua ex parte heres extitit, deficientium partes etiam invitus excipit, idest tacite in deficientium partes etiam invito accrescunt.* At inquies perraro fieri, ut hereditatis partes ad ærarium deferrentur, quando ad filium reponendum satis erat unius ex heredibus cretio, immo passim: licet enim apertis tabulis possent heredes hereditatem adire, non tamen id statim fiebat scilicet ne oneribus hereditariis per festinationem imprudenter implicarentur & quamvis tempus ad deliberandum sexaginta dierum daretur

(a) *L. 53. §. 1. D. de acquiren. vel omitten. hered.*

tur, non dum lato inventarii beneficio, ne hoc quidem spatium plerumque sat existimabant, quo rebus suis consulerent. Itaque has inter moras usu sæpe veniebat, ut hereditatis partes caderent, antequam heredum alter partem suam crevisset. Atque hoc voluntarium illud est vectigal, quod sive vellent, sive nollent, necesse prope erat civibus ut penderent.

Num vero quæ dicta sunt, locum habent & in herede ex asse instituto? An vero is quoque, non nisi apertis tabulis, heres esse poterit, ita ut, eo deficiente, antequam adeat, hereditas fisco devolvatur potius, quam legitimis? Nodum solvit Paulus (*a*) ubi scripsit: *Idem dicemus, si ex asse heres institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas. Quod si nesciat esse tabulas: in facto errat.* Patet igitur hinc in unico herede locum minime habuisse legem caducariam, quum potuisset is etiam, ante apertas tabulas, hereditatem adire. At pugnat hoc cum iis, quæ supra diximus: affirmavimus enim heredem extraneum non potuisse, ante apertas testamenti tabulas, hereditatem adire, ut vicesima citius penderetur, neque ulla in ea fraus fieret: atque adeo eamdem pendere institutus ex asse debet. Cur autem ante apertum testamentum hereditatem adibit? Hinc doctissimus Heineccius scribit, legem Papiam ideo cretionem ante apertas tabulas vetuisse, ut quod ante apertas tabulas deficeret, non accresceret coheredibus, sed ab ærario occuparetur: quod quum in unico herede accidere nequeat, nulla opus erat apertura testamenti ad cernendam hereditatem. Sed hoc est, quod inquirebamus, cur Augusto adlibuerit inter coheredes leges caducarias statuere, ac proinde ante apertas tabulas hereditatem non inire, in unico vero herede minime. Sane, si conjecturis locus dari possit, dicam ex illius subdola arte causam petendam, nempe ne videretur nimium studere testamentis in Fisci gratiam infirmandis: quæ sane suspicio, pluribus institutis heredibus, nulla suberat, quum facile inter eos unus aliquis præsto esset, qui tabulas aperiret, testamentumque tueretur, portiones nempe coheredum, qui forte ante-

(a) L. 1. §. ult. D. de jur. & facti ignor.

tequam adirent, defecissent, sibi acquirendo. Itaque videri voluit non per id, quod facilius, sed quod perraro accidit, Fisci commodis consuluisse, ut ita tributi odium quam maxime levaret. Porro quum solemnitas illa testamenti aperiendi, non nisi ad testamentum scriptum pertineret, in testamento nuncupativo heres, quum sibi liberet, semper hereditatem adire poterat. Sed si apertura testamenti opus erat, ne fraus in vicesima fieret, cur hoc in testamento tantum scripto, nequaquam vero in nuncupativo, quum & hinc fraus Fisco creari posset? Vereor sane, ne tot ego conjecturis lectori stomachum moveam, præsertim quum fieri possit, ut quod mihi verosimilius, lectori improbabilius videatur. Sed quæque fuerit rei fortuna, animi mei sensus libens expromam. Quum ubique urbis delatores ad Fisci commoda volitarent, fieri vix poterat, ut heres palam nuncupatus fraudem vicesimæ faceret: quod secus erat in testamento scripto: atque hanc varietatis causam fuisse opinor. Et quidem habemus in jure legatum, vel fideicommissum in Fisci commodum intercidere, quod tacite relinqueretur incapaci: palam vero relictum, quamvis sua vi caderet, minime tamen Fiscum sequi, quum in ipsa hereditate maneat, sive apud eum, a quo relictum fuerat; atque hoc propterea quod delatorum industriam effugere non posset. Haud sane aliter in causa nostra factum puto, quum in testamento nuncupativo vix, aut ne vix quidem Fiscum frustrari heres possit.

Sed satis quæ dicta sunt, licet per verosimiles conjecturas, ad caducariæ legis rationem vestigandam. Quum autem Augustus duo maxime curaret, & ut ærarium expleretur, & Respub. civibus viduata prole augeretur, hinc quamquam caduca Fisco cederent, quosdam tamen in vitæ conjugalis gratiam excepit, quos Fisco ipsi præferendos statuit. Ita quippe sanxit: *Si quis testamento facto decedit, isque liberos suos, parentesque, usque ad tertium gradum, heredes habebit, sive alios quoscumque, qui liberos habebunt, heredes instituet, ii caduca jure antiquo capiunto.* Quum autem lex liberorum nomine utatur, merito receptum est eo vocabulo, non tantum filios, sed & descendentes omnes intelligi tum naturales, tum adoptivos.

Si

Si enim lex Papia duriuscula est, quid mirum, si vulgo prudentes, ubi daretur occasio, benigne eam interpretarentur?

Quid si filius esset emancipatus? Sane eodem privilegio frui videtur; quum nuptiarum beneficium id sit, non autem patriæ potestatis: vel enim prælatio hæc nuptiarum erat præmium, vel filiorum procreatorum: nihil ergo referebat, filius esset suus, nec ne. Præter hæc si parentes ad tertium usque gradum, a filiis heredes instituti, Fisco in caducis anteferebantur, licet in filiorum potestate non essent, nec ipsi filios in potestate sua haberent; plane hinc evincitur beneficium hoc filiorum non a patria potestate, sed ab ipsa parentum qualitate oriri. Quum igitur emancipatio filiationis jura non dissolvat, prælationis privilegio emancipatus filius carere non debet. Sed contra respondit Cajus (a) ad legem ipsam Juliam: *Nulla femina aut habet suos heredes, aut desinere habere potest, propter capitis deminutionem*. Si enim excidebat filius a prælatione caducorum in hereditate matris, quia in ejus non erat potestate, eadem de caussa emancipatus filius in hereditate paterna privilegio prælationis destituebatur. Cur autem hoc, nisi ex assentatorum licentia, nempe ne fiscus a caducis excideret?

Parentes etiam, ut diximus, Fisco anteferebantur, si heredes a liberis suis scriberentur, & quidem usque ad tertium gradum. Itaque si quis patri, matri, avo, aviæ, proavo, vel proaviæ instituto, institutæque, coheredem dedisset, hujusque portio caduca fieret, ea adcrescebat adscendentibus institutis, iique æque ac liberi Fisco anteibant. Demum potiebantur eodem beneficio quicumque liberos habentes, si forte heredes essent instituti: deficiente enim coherede, vel collegatario horum pars consortem sequebatur. Quum autem maximum esset hoc beneficium, usus invaluit, ut jus filiorum, si forte non essent, a Principe impetraretur. Qua in re egregium mihi Celsi responsum explicandi datur occasio (b). Ait is: *Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi*

 vi-

(a) *l. 13. D. de suis & legitimis hered.*
(b) *L. 152. de regulis juris*

viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur. Respondit, non videri sibi Principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse. Mirum quantum locus hic, salebrosissimus quidem, Doctorum torserit ingenia. Sed quidquid ceteri scripserint, unus præ omnibus nodum solvit feliciſſime Heineccius vir clarissimus, qui ita speciem fingit (*a*). Titius aditurus opimam hereditatem, videbat eam pro dimidia occupatum iri a Fisco, quum is esset orbus: petiit proinde, exoravitque sane jus liberorum a Principe, Trajano scilicet, quo imperante Neratius vixit, quique indulgentissimus profecto Princeps erat. Porrectis igitur Principi precibus, hereditatem adiit, qua vix adita vita defungitur. Eo tandem mortuo, quæstio hinc prodiit, an beneficium id & mortuo datum censeretur, ita ut pars caduca, quam Titius si viveret, jure antiquo cepisset, ad ejus heredes transmissa esset, an vero ab ærario vindicaretur. Sed quum id negotii ex ipsius Principis explicandum foret voluntate, an nempe privilegium, quod viventi se dare putabat, & mortuo prodesse vellet, recte respondit Neratius, *Ipsius nempe Principis æstimationem esse, quem modum esse vellet beneficii sui*. En patefactum responsum hoc obscurissimum, quod sane præter legis expositæ historiam, in lucem prodire non potuisset.

§. II.

De his, quæ pro non scriptis habentur, quæque sunt in causa caduci.

HAud mirum est Augustum tot bonorum species, eorumque divisiones in successionibus excogitasse, quum eo consilio omnia hæc conquisita sint, ut ærarium suum ditesceret: vix enim fieri poterat, ut in tanta rerum distributione nulla pars in Fiscum caderet. Id igitur est, quod

(a) *Ad L. Juliam, & Pap. lib. 3. cap. 3.*

Digitized by Google

quod nunc explicandum aggredior. Primum legis caput sic se habet: *Quæ ab initio deficiunt, vel in quibus testator postea mutaverit voluntatem, ea pro non scriptis habentur, eaque ii, a quibus relicta sunt, jure antiquo capiunto.* Itaque pro non scriptis ea sunt, quæ ab initio non consistunt. Hæc autem quamplurima sunt, scilicet legata, quæ sibi ipsi quis adscripserit, vel ei, quem habet in potestate; institutiones captatoriæ, legata adeo obscura, atque implicata, ut quid senserit testator intelligi prorsus nequeat; legata item, vel coheredis institutio in eum, qui tempore conditi testamenti e vita discesserit; demum legata omnia, in quibus testator voluntatem mutaverit, vel ab uno in alium transtulerit, vel rem ipsam legatam peremerit. Cuncta hæc, & similia erant pro non scriptis, quæ quidem haud ærario deferebantur, sed heredi ipsi hærebant, quia, ut scripsit Julianus (*a*), *proinde haberentur, ac si inserta testamento non fuissent.* Itaque par æquumque existimatum, ut heredi cederent, neque hereditatem minuerent. Quare de istiusmodi legatis scribens Plinius sic inquit lib. 11. epist. 16.: *Præsertim quum delatori locus non sit. Nam si verendum esset, ne quod ego dedissem, Populus eriperet, cunctatior forte, & cautior esse deberem. Quum vero liceat heredi donare quod in hereditate subsedit, nihil est, quod obstet illi meæ legi, cui publicæ leges non repugnant.*

Sed ad ea descendamus, quæ erant in *caussa caduci*, seu dicere mavis *quasi caduca*. Sunt hæc relicta omnia, quæ vivo testatore, post conditum ejus testamentum deficiunt, de quibus sic lex nostra: *Si quicumque hominum hæres, legatariusque, vivo testatore, post testamentum conditum decedat, conditioque deficiat, relictum in caussa caduci esto, & Populo quasi caducum defertor.* Lex ait. *Si quicumque homo*, ut doceamur legibus his caducariis non tantum viros, sed & feminas teneri. Quum enim in legibus pœnalibus mulierum sexus, utpote imbecillior, mitius puniatur, facile quis suspicari poterat, legi nostræ viros unos debere. Unde sane scriptum legimus illud Caji (*b*): *Hominis appellatione tam femi-*

(a) *L. 1. de his quæ pro script's.*
(b) *L. 152. D. de verborum signific.*

minam, quam masculum contineri non dubitatur. Quod responsum risu dignum videretur, nisi ex ejus epigraphe legis Juliæ, & Papiæ admoneremur.

Quando autem omnes lex hæc complectitur, num & Augustos, Augustasque? Sane de Principe insignem locum habemus apud Ulpianum (a): *Princeps legibus solutus est*. Quod quidem, quum ad legem nostram scriptum sit, exploratissimum est eum de capitibus caducariis intellexisse. Sed ut res clarius illustretur, memoria recolendum recenti adhuc Monarchia id Principes curasse maxime, ut, quamvis essent a legibus civilibus liberi, ne tamen viderentur tales, atque odium Civium subirent, Senatus sibi præberet immunitatem. Factum igitur Senatusconsultum fuit, ut eodem, quo ceteri, Principes jure tenerentur. Sed additum in eisdem legibus: *Ne D. Augustus, Tiberiusque, aut Claudius tenerentur, iis legibus, & successores soluti essent*: ut scriptum reliquit Dio lib. 58. Sed abs re non erit exponere, quid voluit dictum Ulpianus scribens: *Princeps legibus solutus est. Augusta autem, licet legibus soluta non est: Principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quæ & ipsi habent*. Nascente quidem Monarchia vidimus a Senatu Principes immunitate donatos: maxime vero in Augustas id factum credimus, ut de Livia a Dione Cassio memoriæ proditum est: atque hoc ut genti pristinæ libertatis cupidæ fucus fieret. Sed invalescente deinde Principatu, minime id a Senatu petendum existimatum est, quum Princeps ipse, cui Populus omne jus suum lege Regia detulerat, privilegia, quæ ipse haberet, per se Augustæ imperitiri posset.

Sed operæ pretium est videre, quod nam fuerit privilegium hoc Principis, vel Augustæ in bonis quasi caducis. Sane quidem id non fuit, si Augusta diem suum ante testatoris mortem obiisset. Nam quis putet hereditatem, vel legatum, nondum sibi delatum, ad heredes suos eam transmisisse? Dicamus potius, si mortuo testatore ante apertas tabulas coheres, vel collegatarius decesisset, ejus portionem non Fisco, sed Prin-

(a) *L. 31. de legib. S. C.*

Principi, vel Augustæ accrescere, quod quidem adhuc dicitur quasi caducum. Quid vero Junius Mauricianus? Hic enim in l. 57. *D. de legatis* 2. sic tradidit: *Si Augustæ legaveris, & ea inter homines esse desierit, deficit quod ei relictum est; sicuti D. Hadrianus in Plotinæ, & proxime Imper. Antoninus in Faustinæ Augustæ persona constituit, quum ea ante inter homines esse desiit, quam testator decederet*. Hoc sane responsum quamvis eleganter satis Heineccius interpretatus sit, juvabit tamen, ut res ex caussis suis depromatur, quædam & nos adjicere. Jam ante monuimus per se Augustam non fuisse legibus caducariis solutam, nisi quod cum ea Princeps privilegium suum communicasset. Communicato autem hoc jure, si qui forte coheredes, vel collegatarii Augustæ essent, per hanc societatem & ii eodem privilegio sese potiri posse existimabant. Sic collegatarii Faustinæ, & Plotinæ se legibus caducariis, tamquam illarum socios, quæ immunes erant, solutos jactabant. Contra vero Fiscus, quum Augustæ ante testatoris mortem decessissent, quod iis relictum erat, occupavit, Augustæ privilegium earum collegatariis denegans. Quid si vixissent? Ne eadem quidem immunitate Augustali collegatarii uti potuissent. Quum enim privilegium hoc sit singulare, atque ad unas Augustas pertinens, cum aliis profecto communicari non poterat. Sed ut ad rem redeamus, legatario vivo, testatore decedente, vel conditione deficiente, legatum quasi caducum fiebat. Quid vero si legatarius incapax factus esset? Num caducum legatum, non secus ac si defecisset? Hac adhibita distinctione, Ulpianus censuit rem transigendam (*a*): Vel in pœnam servitutis incidit, & legatum extinguitur, quum æque ac mortuus censeatur; vel deportatus est, & secus judicandum, quum hic magis pendeat conditio quando spes est restitutionis, quam deficiat. Hæc quamvis plana sint, nolim tamen insigne Junii Mauritiani responsum omittere, quod ex dictis tantum poterit prorsus intelligi. Sic enim is (*b*). *Licet testatori repetere legatum ususfructus, ut etiam post ca-*

(a) *L. intercidit* 58. *D. de conditionibus*.
(b) *L.* 23. *D. de usu, & usufr. legato*

capitis diminutionem deberetur. Et hoc nuper Imper. Antoninus ad libellum rescripsit, tunc tantum esse huic Constitutioni locum, quum in annos singulos relegaretur. Sane legatum rei relictum, quoad vixerit legatarius, non unum legatum est, sed tot legata, quot vitæ ejus anni sunt, nec secus est in ususfructus legato. Quum igitur in hac specie tot sint legata, quot anni, sane videbatur non peremptum legatum, si forte legatario capite deminuto restituta esset libertas. Sed hoc tantum tacite fieri poterat, legando nempe usumfructum, quoad legatarius viveret, quum ita videretur legatum ex sui natura reviviscere, minime vero expressa testatoris voluntate quam legibus fraudem facere Principes non sinebant. Itaque excidebat omnino legatum ususfructus, si expresse testator adjecisset, repetitum intelligi, capitis minutione ademta.

Satis superque de bonis non scriptis, & quasi caducis edisseruimus. Reliquum est ut disquiramus, cur Princeps noster bona non scripta Fisco abnegaverit, & venientibus potius ab intestato, vel coheredi scripto sine onere dederit. Sic, scripto herede, qui testamenti tempore incapax erat, institutio pro non scripta dicitur, & proximo cuique hereditas defertur: item relicto legato ei, qui capere non poterat, apud heredem id manebat, & sine onere. Contra vero si coheres, vel legatarius incapaces post testamentum facti fuissent, ærario pars deficiens, ut legatum, deferebatur. Quid hæ nugæ in Principe solertissimo, qui omnia conquirebat, ut rebus suis per transversos cuniculos consuleret? Ego quidem diu hujus rei rationem apud doctissimos quosque interpretes quæsivi; neminem tamen vidi, qui sibi difficultatem hanc, & quidem impeditissimam opposuerit. Sed ne & ipse in idem incidam vitium, conjecturam qualem potero in medium ponere, quam alte silere, satius duxi. In comperto quidem apud omnes est, Augustum id præcipue curasse, ne legibus videretur adversari, quippe qui tantum precario jure Imperium tenere, nempe quoad Populo adluberet, simulabat. Porro si non scripta caderent ad Fiscum, directe profecto legitimæ successiones viderentur everti, quum quæ haberentur tamquam testamentis non inserta, proximiores sequi deberent, vel heredem scriptum. Verum res non ita sese habebat, si tempore testamen-

men-

menti, jus heredi, vel legatario capiendi fuisset: nam hic color quidam quæsitus erat, quod non legitimo heredi, sed heredi scripto incapaci bona auferrentur, nec propterea ærarium ditescere in proximiorum perniciem, sed ex facto potius ipsius testatoris, qui legitimas hereditates testando evertebat. Itaque quum tempore testamenti legatum, vel coheredis institutio staret, postea autem id fieret irritum; hoc erat veluti ex aliquo inopinato casu, unde heredes legitimi, vel testamentarii capere sperassent, quum ab initio jus eorumdem jam cecidisset. Speciose igitur efferebat grave non futurum, se heredibus legitimis, vel testamentariis lucrum illud auferre, quod ex mero eventu, & fortuna penderet, si scilicet non restitueret jus, quod tandem iisdem fuerat ablatum per testamentum. Sed hæc, quæ diximus, difficultate non carent, quum testamentum non nisi mortuo testatore, & adita hereditate vires suas exerat. Præter hanc, quæcunque ea sit, conjecturam, nil aliud habeo, quod viris doctis aliqua ratione probari possit. Sed porro progrediamur.

§. III.

De caducis, ereptitiis, & vacantibus bonis.

DIximus de bonis non scriptis, & quasi caducis; reliquum est demum, ut de bonis, quæ proprie caduca audiunt, deque vacantibus, & ereptitiis disseramus. De caducis caput ita concinnavit Heineccius: *Si heres pro parte, legatariusve, quibus pure, vel in certum diem hereditas, legatumve relictum erit, post mortem testatoris, ante apertas tabulas testamenti decedet, vel pereger fiet, ea hereditatis pars, legatumve caduca sunto, populoque defeguntor. Sive cœlibi, vel alteri cuivis plus, quam ex H. L. licebit, relictum erit, & id caducum esto, populoque vindicator. Sive heres, legatariusve post mortem testatoris ante eventum conditionis deficiat, hereditas, legatumve caduca sunto Populoque deferunto.*

Quæ igitur post mortem testatoris, ante apertas tabulas deficiebant, caduca erant, dicebanturque. Hinc si heres pro

 par-

parte post testatoris mortem deficeret, vel incapax fieret, aut conditio, sub qua scriptus erat, evanuisset, pars hæc caduca erat, neque coheredi, neque venienti ab intestato accrescebat, sed Fisco deferebatur. Pro parte inquam heres: nam si esset ex asse, isque vel tempore testamenti incapax, vel post testamentum, aut post testatoris mortem, ante apertas tamen tabulas, defecisset, hereditas non ærario, sed legitimis acquirebatur, quod & supra diximus. Verum hic disquirendi locus, cur id in herede ex asse, minime vero in herede ex parte. Ego sane, quod in hisce legibus caducariis dificillimum, curavi, ut earumdem rationem pro virili rimarer. An vero voti compos factus sim, lectoris erit judicium: conatus certe sum. Tametsi qui ex proposito eas exponendas susceperunt, quos inter eruditissimus Heineccius, politicas omnino caussas omiserunt. Age igitur, atque ex arcana Reipub. gerendæ arte nonnulla ad conjecturas nostras firmandas desumamus. Princeps ille solertissimus quum in omnibus se legum custodem, in speciem saltem præferret, id maxime curabat, ne vel transversum unguem a successionum tum legitimarum, tum testamentariarum legibus videretur recedere. Jam vero jure caducario in herede tantum pro parte, minime autem in illo ex asse locum tenente, res salva erat. Etenim quum, deficiente herede ex asse, res ad legitimos heredes rediret, legitimarum successionum juri nihil profecto derogatum: at vero heredis parte coheredi non accrescente, testamentorum jus haud evertebatur, quum per coheredis aditionem integrum maneret. Itaque ea addicta Fisco, videbatur veluti adventitium quoddam lucrum, ex quo coheres in Fisci gratiam excideret. En fucum tanto oneri quæsitum: nam licet in speciem videretur incolume testamentum, re tamen vera interturbabatur maxime: nam qui plures scribit heredes, vel legatarios de eadem re, id sane vult, ut deficiente altero, alter in universum succedat: omnium enim sermone tritum: *Jus accrescendi ex ipsa testatoris voluntate prodire*. En traditam rationem, cur leges caducariæ in herede ex asse locum non haberent.

Dixi illud fuisse caducum, quod post mortem testatoris ante

ante apertas testamenti tabulas deficeret: sed quum hoc luce indigeat, par est ut parumper in eo immoremur. Id sane studuit potissimum Augustus, ut hereditates testamentarias, quantum posset, & legata excerperet. Hinc jus accrescendi sustulit, novumque jus condidit, quo hereditates nonnisi apertis tabulis adirentur, nec legatorum dies cederet, nisi post earumdem aperturam. Et quidem quum legatorum caducitati non minus jus accrescendi, quam alterum illud ad heredes transmittendi obstet, quid mirum, si, sublato accrescendi jure, jus etiam transmittendi intra arctissimos cancellos coarctaverit? Id enim est non cedere legatorum diem, nisi tabulis apertis, nempe ut ita difficilius, rariusque posset legatarius legatum adquirere, adquisitumve ad heredes transmittere: quod enim adquisitum non est, ad alium transmitti non poterit. Quo posito, quem latet quot sæpe suborirentur impedimenta, quominus tabulæ aperirentur? Quum igitur tanti interesset tabulas aperiri, quanti caducam hereditatem, legatumve non fieri, nil mirum, si cum tanto apparatu veteres ad hunc titulum de tabulis aperiendis scripserint, totque quæstiones agitarint, quæ vetustatis ignaris risu quidem perdignæ videbuntur. Jam tamdem intelligo, penitiusque pernosco religiosissimum illud Ulpiani responsum (*a*): *Si sua natura tabulæ patefactæ sunt, apertum videri testamentum non dubitatur: non enim quæremus, a quo aperiantur. Si tabulæ non compareant, quia perditæ sint, vel exustæ, futurum est ut subveniri legatariis debeat. Idem est si suppressæ, vel occultatæ sint.* Memoria recolenda quæ supra diximus de tabulis aperiendis, sic enim statim totum Ulpiani responsum palam erit nempe testamentum scriptum, non vero nuncupativum aperiendum fuisse, quum heres noncupatus statim mortuo testatore, hereditatem adire posset, atque ita dies legati ab ipso mortis tempore cederet. Quid enim necesse erat testamentum illud aperire, quod utpote nuncupatum, sua natura apertum erat? Hinc idem Jureconsultus (*b*) scripsit: *Si quis fecerit testamen-*

(a) *L. si in duobus D. quemadmodum testam. aperian.*
(b) *L. 12. D. eodem.*

tum, *& exemplum*, *exemplo ejus quidem aperto*, *nondum apertum est testamentum*, *quod si authenticum patefactum est*, *totum apertum est*. Quum igitur legatorum adeptio tota penderet ab apertura tabularum, perspicue proditur ratio, cur tabulis exustis, vel deperditis, scripserit Ulpianus noster æquitate duce, legatatio alio modo consulendum.

Diximus Fiscum in coheredis, vel legatarii deficientis locum successisse. Num vero quemadmodum in omne jus deficientium succedebat, ita etiam eorum incomoda subibat? Dilucidius sane quæstio solvetur, exposita lege *mortuo bove D. de legatis* 2. quæ sic habet: *Mortuo bove*, *qui legatus est*, *neque corium*, *neque caro debetur*. Responsum hoc Pauli est ad *legem Juliam & Papiam*, quod quidem ridendum, nisi a causis suis repetatur. Quid enim ad legem nostram; *Mortuo bove*, *qui legatus est*, *neque corium*, *neque caro debetur*? Sane quum Fiscus in omne jus legatarii succederet, nempe ad commoda, & incomoda; ita eum in locum legatarii substitui tradiderunt Jurisperiti, ut quidquid legatarius adquireret, si vixisset, idem & Fisco petendi jus esset. Itaque quum aliquando, perempta re legata, legatarius quod ex ea superesset, consequeretur, idem pariter & Fiscus ei subrogatus habere poterat. Quo posito, quæsitum, an bove mortuo, caro, & corium Fisco deberetur. Et Paullus negans respondit, quum principali extincto ne accessorium quidem deberetur, quod est caro, & corium interempto bove, qui fuerat legatus. Hoc autem intellige, si antequam dies legati cederet, res legata sine heredis culpa perimeretur: legato enim postquam dies cederet, ac proinde post dominii adeptionem pereunte, quod reliquum est, legatarium ipsum sequitur: quia quod ex re mea superest, meum est. Sed quum insequens §. majori obscuritate laboret, par est ut ad lucem suam & is revocetur, nempe ut lex nostra clarius patescat. Subdit Jurisconsultus: *Si Titio tessera frumentaria legata sit*, *& is decesserit*, *quidam putant extingui legatum*: *sed hoc non est verum*; *nam cui tessera*, *vel militia legatur*, *æstimatio videtur legata*. Bartholus rem sic brevi expedivit: *Legatum*, *cujus æstimatio debetur*, *ita ad heredem trasmittitur*, *sicut quan-*

quando res legata debetur. Quamvis autem effatum hoc verum esse possit, non tamen ad rem est appositum: satis enim epigraphe monet ad legem nostram id omne spectare. Verum quid ad legem Juliam, & Papiam disquisitio hæc? Num æstimatio legatario, ejusque heredi debetur, si res ipsa legata non valeat? Nimirum quum locum legatarii subiret Fiscus, eodemque modo, eo deficiente, hic succederet, quo heres, vel collegatarius; maxime intererat pernosse, an æstimatio legatario, si in vivis adhuc esset, deberetur, quum forte res ipsa legata ad eum non pertineret. Videamus autem quid sit legatum hoc tesseræ frumentariæ, quidque eo deficiente cadat in Fiscum. Tesseræ frumentariæ symbola quædam erant ex Principis liberalitate profecta, atque in vulgus jacta, quæ quantum frumenti ei, cujus in manum venissent, præstandum esset, præferret. Non ipsa tamen tessera legari poterat: beneficium enim Principis, uti illa erat, quum sit personale, alteri cedi, legarive nequit. Sed si forte legaretur, pecunia ad eam emendam legata intelligebatur, unde profecto legatarius æstimationem consequebatur. Ex quo fit, ut quum is capere eam non posset, Fiscus, qui locum ejusdem subibat, cuique jus erat id ipsum habendi, quod legatarius, si vixisset, habuisset, in æstimationem illam succederet. En tibi responsum Pauli undique patefactum, re ab origine sua repetita. Præter hæc addit Paullus in §. 3. heredem jussum fundum dare, cujus commercium is non habeat, in ejusdem æstimationem obligatum esse. Quod etiam ad Fisci commodum redit, si ab hoc legato legatarius cadat. Quæ omnia huc recidunt, nempe ut doceamur, commoda omnia, & incommoda legatarii deficientis Fiscum subire.

Quæ huc usque de caducis diximus, illam caducorum speciem spectant, quæ herede, vel legatario ante apertas tabulas, vel antequam conditio impleretur, moriente, vel conditione eadem non confirmata, deficerent: reliquum modo est, ut pauca saltem de iis loquamur, a quibus & cœlebs cadebat. Cœlebs quidem solidum ex testamento alieno minime capere poterat; & orbus non nisi semissem. Verum facillime pœnam hanc effugere poterant, si intra centum dies ab aper-

Digitized by Google

pertis tabulis, legi paruissent. Hinc solebant sæpe heredes institui, modo mortuo testatore uxorem acciperent; liberosque haberent. Quod sane passim in jure occurrit. Immo ut testatores legatariis suis magis caverent, formulas quasdam excogitarunt Jurisconsulti, quibus adigerentur heredes ad iis amplius dandum, quanto minus per legem capi liceret. En præclarum hac de re responsum Ulpiani, quod misere a Triboniano ad Falcidiam detractum (a): *Si in testamento ita scriptum sit, heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto: & quanto quidem minus per legem* (dele *falcidiam a* Triboniano intrusam) *capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto, sententia testatoris standum est*. Huc autem redit responsum hoc. Quidam quantum vellet, cœlibi, vel orbo relicturus, ne legatarius relicto destitueretur, adjecit, ut quantum Fiscus per legem nostram auferret, tantum heres eidem rependeret. Quæstio hinc enata, an caduco a Fisco erepto, heres ad tantumdem teneretur, & rursus an Fiscus id idem quod suppletum, sibi repeteret. Ajebant sane quidam in Fisci gratiam. Sed contra respondit Ulpianus, voluntati testatoris standum. Neque enim quis duplici pœna puniendus: nec statuta pœna Fiscus contentus, fortunas civium debet inhiare. Poterat etiam impune cœlibi legari, si tantumdem & is heredi daret. Quum enim hic nihil lucri legatario esset, nullus Fisco locus profecto dabatur. Sed non ne legatum hoc nullum, utpote utilitate omni carens? Minime vero, respondit ad legem nostram Terentius Clemens (b): *Immo uberrimum* (ait) *videtur esse legatum: nam alias interest legatarii fundum potius habere, quam centum: sæpe enim confines fundos etiam supra justam æstimationem interest nostra acquirere*. Hæc ad caducorum intelligentiam satis: videamus modo vacantia, & ereptitia, quibus etiam ærarium mire auctabatur.

Bona ereptitia sunt, quæ ab herede, vel legatariis, tamquam indignis, eripiuntur; atque hæc Fisco adquirebantur, si a quibusdam personis discesseris, in quarum commodum eadem

(a) *L. 64. D. ad l. Falcid.*
(b) *L. si cui fundus 54. de legat. 2.*

Digitized by Google

dem cederent. Hæc autem in duplici differentia sunt: alia enim ab herede, vel legatario auferuntur ob contemptam testatoris voluntatem; alia vero ob delictum, quæ omnia quum palam omnibus, supervacaneum est in iis immorari. Quæ autem fuerint bona vacantia, satis ex lege nostra intelligimus. *Si ante aditam hereditatem, agnitumque legatum per damnationem, sinendi modo, vel per præceptionem relictum, heres, legatariusve jus suum omittat, repudietve; hereditas, legatumve, ceu bona vacantia Populo vindicantor, neque heredibus deferuntor.* Itaque si ante apertas tabulas heres, vel legatarius decessisset, quæ bona testamento ad eos pertinuissent, caduca appellabantur. Sin vero ante aditam hereditatem, legatumve agnitum, vacantia. Sane hereditas non adita nec etiam transmittitur; si enim ubi nullum jus, ibi nulla transmissio est, heres quum ante aditionem nihil adquisiverit, quid est quod ad alios transmittere possit? Secus vero est in filio sub patria potestate existente: quum enim hic ipso jure, mortuo patre, heres sit, nulla aditione opus est, qua hereditatem adquirat. Hinc in toto corpore juris vulgatissimum illud: *In suis heredibus aditio non est necessaria, quia statim ipso jure heredes sunt.*

Igitur, ut ad rem redeam, vacantia bona illa erant, quæ, deficiente herede, ante aditam hereditatem, vel legatario ante legatum agnitum, Fisco cadebant. Sed vacantia existimabantur, si post mortem testatoris conditio, sub qua legatum erat, defecisset. Hinc advertas velim cur in jure Romano, maxime vero in titulo *de conditionibus, & demonstrationibus*, tam acriter disputatum, num legatum, vel institutio sit conditionalis, & conditio uni adjecta in altero repetita censeatur. Et quidem factum hoc ad ærarii potissimum commodum, nempe ut legata, hereditatesque facilius intercciderent, quum stante conditione sæpe multa acciderent, quibus heres, legatariusve vel deficeret, vel incapax fieret. Qua de re commoda nunc mihi paratur differendi occasio, cur ad legatum adquirendum necesse fuerit ejusdem agnitio. Nolim autem id intelligas de legato per vindicationem concesso: hoc enim si purum esset, statim dies ab apertis tabulis cedebat. Quapropter

pter

Digitized by Google

pter acquisita jam re legata, ad ipsius legatarii heredem actio eam consequendi transmittebatur. Sed non ita res se habebat ceteris in legatis, quod ut clarius pateat, res est ab origine sua arcessenda.

Lex duodecim tabularum quamvis amplissimam patri cuique familias potestatem legandi dedisset; attamen si testator rei dominium quiritarium non haberet, disponendi potestate excidebat: sic enim lex edixerat: *Pater familias uti legassit super familiæ, pecuniæ, tutelæve suæ rei ita jus esto*. Ut autem res etiam eas, quæ vel nulla ratione in suo dominio, vel tantum in bonis, sive in dominio bonitatio erant, legare posset, quasdam legatorum peculiares formulas ex ingenio suo Jurisconsulti excogitarunt, quæ usu diuturno adeo religiose invaluerunt, ut, si testator vel minimum aberasset, legatum corrueret. Atque hæ sunt formulæ illæ legatorum omnibus quidem pernotæ, nempe per damnationem, sinendi modum, ac per præceptionem. Itaque per damnationem res etiam aliena legabatur, scilicet ut heres cogeretur eam a domino emere, vel ejusdem pretium nolente domino rem vendere legatario persolvere. Erant quippe hæc omnia Augusti ævo usu recepta. Sed jurisperiti, qui undique rationes conquirebant, quibus ærarium ditesceret, legata hujusmodi quamvis pure relicta, tacitæ tamen conditioni subjiciebant, ut ita spes Fisco esset etiam apertis tabulis ea tamquam vacantia occupandi, si forte tacita conditio illiusmodi deficeret. Sic igitur rem ex ingenio suo adstruxerunt. Legato per damnationem relicto, legatarius actionem tantum personalem in heredem habet: quum vero actionem hanc non ante oriri affirmarent, quam legatarius declararet, se legatum agnoscere; nulla proinde agnitione facta, nulla actio exsurgebat, quæ ad heredes posset transmitti. Deficiente igitur ante legati agnitionem legatario, illud veluti vacans Fisco cedebat. Ex hoc sane lucem maximam feneratur illud Paulli affirmantis (a) *post diem legati cedentem, actio quæ inchoata* non

(a) *Lib. 3. recep. sentent. tit. 6. §. 3.*

Digitized by Google

non est, ad hæredem non transmittitur. Idem fatum erat legati sinendi modo relicti, quum utrique, heredi nempe, & legatario factum injungatur, illi ut sinat, huic ut sumat: & quidem deficiente legatario, legatum corruebat. Etenim quum factum personale esset, adeo hoc personæ cohærere censebatur, ut ab ejus herede exerceri non posset. Demum quum præceptionis legatum coheredi relinqueretur, ab ipsa hereditatis aditione pendebat: quare hereditate non adita, legati dies cessisse non videbatur. Quid de legato per optionem? Licet & hoc per vindicationem relinqui posset, conditionem adhuc in eo intellexerunt, nempe si legatarius ipse optasset. Ex his vide, quanta fuerit Jurisconsultis cura, ut Fiscus modis omnibus adaugeretur. Nam his subtilitatibus invectis, multifariam legatarius deficere videbatur: sæpe enim alibi degens legatum ignorabat; plerumque ei potestas cum herede agendi non erat: atque ita legato non agnito, tamquam vacans Fisco cedebat.

§. IV. & ULTIMUS.

De jure accrescendi, transmittendi, & de tacitis fideicommissis.

PLuribus caducorum speciebus ad ærarii opulentiam effictis, non modo ea agi opus erat, quæ ad illos facerent, sed ea etiam intercidere, quæ iisdem adversabantur. Tale profecto erat jus accrescendi, transmittendique hereditatem, legatumve: quo sane nihil legibus caducariis infestius. Itaque ne Fiscus dulci caduco destitueretur, sic Augustus sanxit, ut concinnator Heineccius docet: *Ante apertas tabulas, aditamque hereditatem, inter conjunctos heredes, legatariosque jus accrescendi in iis, quæ caduca, vel in caussa caduci sunt, excepto usufructu legato, ne esto?* Lex sane duodecim tabularum jusserat: *Si intestatus moriatur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto*. Quibus ex verbis prudentes collegerunt, nullum prorsus legitimæ successioni locum fore, si quis testamentum condidisset: adversatur enim legitimo suc-

Digitized by Google

cessori expressa defuncti voluntas: quum ideo testetur, ut agnatis auferat bona illa, quæ lege ad eos redirent. Hinc orta est regula illa juris: *Neminem posse pro parte testatum, pro parte intestatum decedere: earumque rerum, testati puta, & intestati, naturaliter inter se pugnam esse*. Atque hæc ratio pura puta est, quapropter jus accrescendi invectum, receptumque sit, ut invito adhuc pars vacans accresceret, ne scilicet testator pro parte testatus, pro parte vero intestatus decessisse videretur. Quod vero legata spectat, aliunde profecto idem jus derivarunt, nempe ex ipsa testatoris voluntate: quum qui duobus eamdem rem legat, id velit, ut nequaquam ea penes heredem maneat, sed ut, uno deficiente, totum alter consequatur. De his plura hic tradere supervacaneum existimo: fuse enim differendum mihi est, quum ad *legem unicam de caducis tollendis* oratio perrexerit. His prælibatis ad legem nostram accedamus.

Ait lex: *Si quis ante apertas tabulas, aditamque hereditatem decederet*, eam fore caducam. Locus ergo non erat juri accrescendi, si quis ex coheredibus ante apertas tabulas, aditamque hereditatem decessisset: quumque in jure regula ex oppositis deprompta, recepta sit, hinc evinci videtur, juri huic locum fore, si quis decesserit, quando alter ex coheredibus hereditatem jam crevit. Atque hic nodus est ille, qui adeo doctissimum Cujacium implicuit, ut ab eo se extricare prorsus nequiverit. Verum ut nos, quantum datum fuerit, rem intelligamus, tantum memoria recolendum, quod supra præmisimus, nempe tunc fuisse bona per legem nostram caduca, quum plures essent heredes: si enim unus, isque ante apertas tabulas, vel aditam hereditatem decessisset, nequaquam bona ad Fiscum cecidissent, sed ad legitimos potius rediissent. Cujus rei ratio, ut diximus, erat, tum ne Princeps legitimas hereditates appetere videretur, tum etiam ut vectigal hoc voluntarium haberetur: nam si illud coheres voluisset effugere, facile id sibi fuisset hereditatem cernendo. Quum igitur inter coheredes locum tantum teneat, patet ratio cur leges caducariæ, in herede ex asse vim suam amittentes, inter coheredes tantum vigeant, qui, postquam alter defecisset, here-

re-

reditatem adibant: sibi enim tribuendum erat, quum confestim adeundo caduca eludere potuissent.

Integrum igitur, post leges caducarias, servatum est jus accrescendi, modo tamen pars hereditatis, vel legati vacaret, postquam alter adisset, vel agnovisset. En aperta Jurisperitorum responsa, quæ totum hoc dilucidius evincunt. Cajus sic scripsit (*a*): *Qui semel aliqua ex parte heres extiterit, is deficientium partes etiam invitus excipit, idest tacite ei deficientium partes, etiam invito, accrescunt.* Et Julianus (*b*): *Quum eadem res alteri pure, alteri sub conditione legatur, aut quum alter pure, alter sub conditione heres scriptus est, pars legati, vel hereditatis, deficiente conditione, accrescit etiam heredi ejus, cui pure legatum, vel hereditas data est, si tamen hereditas ejus adita fuerit.* Quamvis autem jus accrescendi omnino sublatum non sit, resectum tamen quam maxime est, atque inter arctissimos cancellos cohibitum, ut facillime caduca omnia fierent, Fiscique jura augerentur.

Sed quum legibus caducariis non minus jus accrescendi, quam illud transmittendi adversaretur, more suo Augustus, per subdolas quasdam ratiunculas, id etiam imminuere curavit. Itaque statutum est, ut legatorum dies non a tempore mortis testatoris ex veteri consuetudine, sed ab apertis tabulis cederet, si tamen legatum esset per vindicationem: nam si quid per damnationem, sinendique modum relinqueretur, agnitionis adhuc tempus expectandum erat, ne caducum diceretur, atque ad heredes transmitteretur. Recolas igitur quæ de his supra diximus, ut tibi præsto sit ratio, cur in ceteris legatis, excepto legato per vindicationem, id statuerit Augustus. Sed hic commoda mihi paratur occasio egregium illud Caji responsum exponendi, in quod, tamquam in scopulum quemdam offendere visi sunt juris interpretes. *Quod Principi* (ait ille (*c*)) *relictum est, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione D. Antonini successori ejus debetur.*

(a) *L.* 53. §. 1. *de adquir. vel omitten. hereditate.*
(b) *L.* 26. §. 1. *de condit.*
(c) *L.* 56. *D. de legatis* 2.

Sane mireris optimum Principem se in hereditatibus, atque legatis acquirendis, a jure communi exemisse. Sed velim advertas Caji mentem minime fuisse, ut Princeps adquireret legatum, idque transmitteret, cujus dies non cessisset a morte testatoris, se vivo; quum nusquam id Principi, per totum, qua late patet juris corpus, concessum reperiatur. Verba enim illa *antequam dies legati cedat*, intelligenda sunt de jure novo per legem nostram invecto, hoc est legati diem non nisi apertis tabulis cedere. Ab hoc igitur jure Princeps liber declaratus fuit: quod sane invisum minime videri poterat: nam si liberis parentibus, aliisque, quibus liberorum jus datum erat, jus accrescendi ex antiquo more, remoto Fisco, salvum erat, cur idem Principi negandum? Acerbum igitur videri non debet, si, qua ceteri inter cives fruebantur, immunitas a legibus caducariis data fuerit, ex jure vetusto, Principibus.

Jam satis de legibus caducariis. Sed antequam finem imponamus, quædam insuper advertenda sunt, ut magis magisque Augusti solertiam pernoscamus. Quum vulgata lege paratæ sint fraudes ad eam evertendam, atque undequaque homines conjurent, ut per transversos saltem cuniculos illudant; hinc omnium primo tacita fideicommissa inventa sunt, ut bona deferrentur iis, qui jure capere non poterant. Sed cur per tacitum fideicommissum, quum non minus tacite, quam aperte fidei sic committendo in legem peccaretur? nempe quod si quis palam rogatus promisisset, se restituturum incapaci, fideicommissum quidem concideret, & quamvis ærario non cederet, in hereditate tamen subsidebat, vel apud eum, a quo relictum fuerat, permanebat.

Mos etiam invectus incapacibus caussa mortis dandi ea, quæ jure capere per heredis institutionem, legatum, vel fideicomissum non poterant. Qua sane de caussa istiusmodi donationes passim legatis comparatas legimus, ut intelligeremus iis, quibus legari non poterat, ne donandi quidem caussa mortis jus esse. Solemne etiam fuit, ut per interpositas personas legi fraus crearetur, scilicet non ipsi incapaci, sed aliis ejus potestati subjectis relinquendo, nempe filiis, nepotibus, aliis-

aliisque. Quapropter Paullus Fisci commodis cum ceteris studens, clamavit regulam juris esse (a). *Cepisse quis intelligitur, quamvis alii acquisivit*. Sed præ his subtilissima erat ars illa, qua testatores servos incapacium instituebant, sub conditione libertatis. Quamvis enim dominum incapacem nec per servum capere posse, haud ignorarent; sic tamen rem componebant, ut dominus servum heredem ante aditionem hereditatis manumitteret, atque ab eo hereditatem illam sibi, tamquam pretium manumissionis, clam stipularetur. Ita enim duo se consequuturos sperabant, & ne Fisco locus esset, quum manumissus hereditatem capere videretur, & ut dominus id lucri assequeretur, tamquam pretium manumissionis. Sed nihil actum censebatur, si fraus ista, subdola licet, excogitata pelluceret. Nam Terentius Clemens respondit, *Servum ad hereditatem admitti, si nihil in fraudem legis factum esset*, *l.*82. *de adquirenda hereditate*. Ceterum nolim inter has fraudes enumeres cautiones illas, quas jurisperiti per substitutiones, aliasque vias excogitarunt, ut incapax capere posset, neu bona tamquam caduca, vel vacantia Fiscus occuparet: odiosa quippe lex caducaria habebatur, nec proinde interpretatione juvanda, de quo sane insigne prostat exemplum apud Paullum in *l.* 29. *de liberatione legata*.

Verum ingeniose Augustus, technis his omnibus occurrens, sanctione generali cavit, *ne quis in fraudem harum legum, quo magis caduca, & ereptitia is, qui capere non potest, capiat, quidquam admittere velit*. Qua profecto verborum comprehensione omnis fraus prohibetur, ne Fiscus callidis machinationibus eludatur. Ut autem cuncta in aperto essent, neve silentio caduca delitescerent, ingentium præmiorum spe allecti sunt delatores, qui quoquo versus discurrentes omnia conquirerent, latentesque hominum fraudes scrutarentur. Atque adeo sedulo res gesta est, ut nullius domus ab horum interpretationibus libera fuerit, quin in laqueum legis incideret. *Sane omnem domum* (scripsit Tacitus) *delatorum interpretationibus subversam* . . . . *& acriora ex eo vincula inditi custodes*, &

(a) *L.* 140. *de verb. signif.*

& lege Papia, Poppæa præmiis inducti, ut si a privilegiis parentum cessaretur, veluti parens omnium Populus vacantia teneret. Verum quam ex caducis partem delatores sibi caperent, adhuc sub judice lis est. Sub Nerone quartam accepisse Tranquillus prodit, antea vero mediam tanquam verosimile viris doctis probatur. Quum enim in jure partis nomen passim mediam rei partem complectatur, compertumque sit eos ante Neronem partem accepisse, evinci hinc facile potest, media caduca delatoribus cessisse.

Quum igitur delatorum turba præmiorum spe ad bona Fisco quæsita nuncianda inducerentur, mirum quot quantasque calumnias sine discrimine omnibus inferrent. Adeo sane delationis malum percrebuit, ut istiusmodi homines quasi grassatores, & latrones non solitudinem, non iter, sed templa omnia, & fora impeterent, nullaque jam testamenta secura, nullius status certus, non orbitas, non liberi prodessent. Sed quemadmodum sub malis Principibus pernicies hæc publica misere grassatur, sic sub bono Principe modis omnibus impeditur, ne in intemperiem suam erumpat. Quapropter ad frenum delationibus injiciendum multa quidem sub optimis Principibus statuta sunt. Et vero ad coercendum delatorum numerum imperatum est, ut deferre minime posset, cui & accusandi jus non esset; deinde ne delatores præmium acciperent, nisi delationes suas probassent; immo si judicio non vicissent, tanta pœna afficerentur, quanto Principis ingenio delationes forent magis minusve invisæ. Sane sub Nerva, Tito, Trajano severissime in illos sævitum est, ut pœnarum metu deterrita pessima hæc hominum colluvies calumniis abstineret. Sed omnium pulcherrimum Trajani fuit consilium, ut quivis scilicet seipse posset deferre, sibique in delationis præmium caducorum medietatem acciperet. His omnibus puto unum adjiciendum, Fiscum bona hæc caduca, atque vacantia cum suis oneribus occupasse. Quum enim in locum coheredis, vel legatarii succederet, eorumdem commoda præripiendo, par æquumque erat, ut & onera subiret. Atque hæc satis ad absolutam præclarissimæ legis intelligentiam: in qua tametsi plus æquo immorati simus, certe equidem, lector hu-

Digitized by Google

humaniſſime, prolixa interpretatio uberrima rerum utilitate compenſabitur. Nam veſtigia legis hujus, quamvis per Juſtinianum abrogatæ, adeo per totum jus impreſſa adhuc manent, licet ad alienas ſæpe res detorta, ut jus noſtrum in maximam partem in obſcuro lateat, niſi ad hæc principia maxime referatur.

CAPUT X.

Ad legem Juliam Majeſtatis.

JAm ad leges pœnales, earumque rationes, Octaviano Auguſto imperante, inſpiciendas oratio mea pervenit. Quum enim hactenus leges explanaverim, quibus præcepta bene vivendi tradidit, rerum ordo poſtulat, ut leges nunc pœnales referam, quarum metu homines deterriti in officio continerentur. Et vero id eſt corrupti hominis ingenium, ut bonum plerumque minime ſequatur, vel a malo abhorreat, niſi ſi alterius boni ſpe erigatur, vel metu majoris mali deterreatur. Infirmæ profecto, imperfectæque leges, quæ præmiis, pœniſque ſuis deſtituuntur, quum utraque hæc, veluti firma propugnacula, jura omnia fulciant. Sed quum de ratione pœnarum ſecundum jus naturæ, & gentium ſuperiori libro multa quidem ſcitu perdigna, nec fortaſſe pervulgata congeſſerimus, optimum nunc factu duximus, de iiſdem ex rationibus a jure civili arceſſitis, diſſerere, ſimulque exponere, qua de cauſſa in unum crimen aliæ ab aliis gentibus pœnæ, & ſæpe variæ ab eodem Populo inflictæ ſint, quum ceteroqui gentes omnes bene inſtitutæ crimina punienda fateantur.

Sane in ratione pœnarum id ipſum uſuvenit, quod in reliquo civili jure contigit. Quemadmodum enim legislatores omnes, licet id unum in communi velint, ut naturalis juſtitia ſarta tecta ſit, in mediis tamen deligendis, per quæ illam cives aſſequantur, paſſim differunt: nam ex civium more, ex loco, atque ex tempore, ex forma publici regiminis, ex variis philoſophorum ſententiis rem ita moderantur, ut juri naturæ non ſine maxima prudentia modo detrahant, modo

do

Digitized by Google

do addant: unde profecto jus civile effici ait Ulpianus; ita in criminibus puniendis eo modo sese gerunt, ut pœnæ civium moribus, formæ regiminis, tempori, loci naturæ, philosophorum rationibus respondentes in id unum conveniant, ut universalis justitia humana malitia depravata reparetur. Hæc igitur sunt in caussa, quapropter pœnarum sanctio alia, atque alia fit, quum diversis ex rationibus a jure civili infligantur; omnes tamen ut universali justitiæ locus detur, quæ undique clamat maleficia punienda: quod quidem ut magis in propatulo sit, rem exemplo aperiamus.

Quæ crimina vel minuunt, vel augent, sunt persona, res, locus, tempus, modus, & qualitas: adjuncta enim hæc sunt, quæ hominum dolum, & malitiam magis, minusve produnt; atque ita pœnarum etiam rationem vel adaugent, vel remittunt. Idem sæpe adjunctum gravius, levius pro varia populorum ratiocinatione censetur. Sane furta domestica inter Romanos leviora existimabantur, ut morte naturali digna numquam putarent. Nunquam enim, ajebant, domo efferes, quæ intra domesticos parietes possis coercere. Quænam isthæc inhumanitas hominem eodem tecto, eademque mensa utentem, a foco tuo, tamquam ab ara abstractum, crudelissime morti obiicere? Qui paullo ante iisdem, ac tu, sacris utebatur, eosdem lares colebat, eum nunc cernes in infelici arbore suspensum, vulturum, atque corvorum prædam? Contra vero alii in domestica istiusmodi maleficia adeo invehebantur, ut morte ipsa sontes plecterent. Non ne majori pœna dignus, qui arctiori juris vinculo nobis obstringitur? Fur de trivio nullo nobis jure, nisi illo communi, per quod suum cuique tribuendum, obligatur: at eum, quem tecti, focique consortione dignati sumus, profecto sanctius devincit conturbenii hæc necessitudo, per quam in omnibus eum nobiscum conjurare quis neget? Ad hæc qui nobis confisus se suaque bona concredit, nonne æquum est, ut summi officii rationes expectet? Nonne per domesticum furtum sancta hospitii jura offenduntur, quæ religiose servari mortalium omnium maximopere interest? Nonne ea crimina majori pœna plectenda, a quibus difficilius cavemus? Alienis quippe cautius occurrimus

mus

Digitized by Google

mus insidiis, domesticas vero quis vel solertissimus eludet, nisi leges poenarum magnitudine impiorum cupiditates frenent? Demum quo major delinquendi copia, eo severius crimina coercenda. Eccuinam magis obvia sunt furta, quam domestico homini, qui penitiora domus novit, cujusque fide res nostræ commendantur? Videsis hinc qui fiat, ut certum scelus aliter alibi puniatur.

Sed plerumque mitior, vel acerbior poena est ex ipso Populorum ingenio, quod aliter in alia vitia vehementius, vel placatius effertur. In quo sane quem præterit, quanta sit cœli, regionisque vis & potestas? Hinc profecto aliæ aliis proniores sunt ad virtutem aliquam, vitiumque gentes. Ita Legatus ille Rhodius in Senatu Romano apud Livium (a): *Gentes aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ, in vinum, in venerem proniores aliæ sunt: Atheniensium Populum fama est celerem, & supra vires audacem ad conandum, Lacædemoniorum cunctatorem: non negaverim totam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse*. Et Cicero de Carthaginensibus: *Carthaginenses fraudolenti, & mendaces non genere, sed natura loci, quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri, & agrestes: docuit ager ipse nihil ferendo, nisi multa cultura, & magno labore quæsitum. Campani superbi bonitate agrorum, & fructuum magnitudine, Urbis salubritate, descriptione, pulchritudine*.

Ex quibus videas quantum loci indoles in hominum mores influat. Non ne experientia cernimus ventosa loca efferatiores, ac mobiliores homines parere; quieta vero humaniores, & constantiores? Cujus quidem ratio est, quod tranquilla mens ibi esse non potest, ubi nimia est corporis agitatio. Sic compertum est, Thraciam, Galliam, Britaniam, aliasque regiones, quæ ventorum impetu magis agitari dicuntur, ferociores alere gentes, quam ubi cœlum quietius est, ut de Assyria scribunt, Asia minori, atque Italia. Quid? non

(a) *Lib.* 45.

non ne ipsa regionis sterilitas; aut fertilitas animorum in eodem Cæli, ac terrarum tractu dissimilitudinem progignit? Etenim Livius scripsit (*a*) nationes in uberrimo solo molles, & effeminatas esse. Contra loci sterilitas homines solertiores, atque temperatiores in lucem edere solet: nam duros exantlare labores, diu, noctuque anniti, atque omnium artium genere victum sibi quærere ipsa loci sterilitas cogit, ut de Atheniensibus memoriæ proditum est, quos labori deditos, temperantes, acutioris ingenii fuisse ob soli infelicitatem, novimus.

Ex quibus omnibus docemur, undenam passim tanta apud gentes varietas sit de eodem crimine pœnarum. Quum enim alii ad alia vitia procliviores sint, pœnæ quoque, quæ ab iis infliguntur, differre aliquantulum debent. Nolim tamen hinc putes hanc soli indolem, vel cæli temperiem ea vi in vitium pollere, ut aliquam necessitatem injiciat: in tantum enim liberum hominis arbitrium, Divina tamen ope adjutum, atque reparatum est, ut labem omnem, si velit, effugere possit, virtutique studere: nam secus neque pœnæ, neque proemio locus esset. Siquidem cur eum insecteris, qui male agit, non quod velit, sed quia loci ingenium, cœli temperies, vel aliud impediat, quominus bene faciat, & malum, etiamsi velit, vitet? Demum pœnæ etiam formæ civilis regiminis aptantur. Patet enim omnibus has in Democratia esse leviores, quam in Monarchia: quum enim, ubi democratice vivitur, ab ipsis civibus in communi leges perferantur, ne mireris mitius animadverti, si qui pœnis obnoxii sunt, iidem sint, ac qui leges pœnales condiderunt.

Hactenus de pœnis universim: sed quoniam de regimine Monarchico mihi instituitur sermo, in iis potius immorari, quæ huic Reipublicæ formæ conveniunt, puto. Quum Augustus in vetustatis simulatione mire delitesceret, nec aliquid novi in Monarchia sua præferret; in pœnis etiam sanciendis ita se gessit, ut in speciem leviores, quales antea fuerant, viderentur, quamvis revera graviores essent: graviores inquam, quum ut morum disciplina tunc temporis jam col-

(a) *Lib.* 45.

Digitized by Google

collapsa restitueretur, tum etiam ut ab recentis Monarchiæ invidia sibi caveret. Sed operæ pretium est videre, quam viam ad punienda crimina sapientissimi illi viri, Mecænas nempe, & Agrippa proposuerint sectandam. Quamobrem quum plerumque a male feriatis hominibus, quique recta institutione destituti sunt, peccetur, consultius sane est liberalem educationem ante omnia curare, & desidiam mollitiemque prohibere, quam peccantes deinde pœnis corrigere. Hoc profecto salubre fuit consilium, quod Agrippa Principi nostro tradidit. *Optimi ac egregii Principis est, non modo ipse ut omnia ex officio agat, verum ut qua ratione etiam reliqui omnes quam optimi fiant, prospiciet. Id autem tu ita præstabis, si non permittas omnia eos ex libito agere, ac deinde delinquentes corrigas; sed si priusquam peccaverint quicquam, omnia eos doceas, quæ exercentes & tibi, & sibi ipsis majori sint usui; omnemque omnibus occasionem propter divitias, nobilitatem, aut aliam quamcumque præstantiam, vitæ per desidiam, mollitiem, aut prava studia ducendæ præcidas.*

Quo sane monito quid præstantius, aut utilius? Hoc enim interest inter optimum Principem, & tyrannum, quod ille id maxime curet, ne cives in vitia dilabantur, vel recta institutione eos formando, vel pœnarum metu continendo; contra vero tyranni peccata etiam graviora, sub intempestivæ lenitatis fuco ultro dissimulent, immo & consulto foveant, si qui forte deinde in invidiam incidant, perdendi caussam in promtu habeant, submissis accusatoribus, qui crimen in oblivione jacens opportune suscitent. Quamobrem non insulse vulgo traditum, tyranni leges utiles non esse, nisi quum violantur, & negliguntur: ut non mirum sit, si eas non educatione in pectoribus hominum, sed tantum in voluminibus atramento curent imprimendas, quo seminarium fiant pœnarum legislatorum libidini servientium.

Verum quum adeo sit mortalium natura depravata, ut vel liberalis aliquando institutio ad amolienda scelera satis non sit; tunc sane ad pœnarum vim deveniendum est, ut malo suo experiantur improbi homines, quam miserum sit peccare. Sed pœnæ modus statuendus est, ut neque gravior,

neque levior sit patrato crimine: debet enim adeo temperari, ut per quoddam veluti æquilibrium, medicina salubris fiat, qua animi vitia curentur. Si enim plus æquo rigidior, potius improbus ad insperatæ salutis periculum abducitur; si vero levior; satius ducit legem offendere, quam metu pœnæ a vitiorum illecebris averti. Humanitas autem, & æquitas in plectendis criminibus potissimum spectari debet, ut homines facilius ad frugem revocentur. Sic profecto sapientissimus ille monebat Augustum: *Nam natura multos homines eo rapit, ut contra leges delinquant: quæ si quis accurate persequi omnia velit, aut neminem, aut per paucos impunitos relinquat: sin humaniter æquitatem juri misceat, fortassis eos emendet. Lex enim quamquam necessario pœnas graves statuit, tamen naturam coercere non semper potest. Ceterum homines quidam quum occulta esse sua peccata putent, aut saltem mediocriter verbis castigantur, vitam emendant; partim quod metuunt, ne manifesti delictorum fiant, partim denuo peccare veriti: iidem palam factis vitiis suis, pudore projecto, aut immodice puniti omnia jura confundunt, ac conculcant, solisque naturæ impetibus serviunt? Quamobrem neque facile est omnes peccantes punire, neque decorum eos, qui aperte libidine mala feruntur, negligere.* His prælibatis ad rem veniamus.

§. I.

Quibus, & adversus quos, & ob quas res judicium Majestatis competat.

HÆc, quæ hucusque, carptim licet, de pœnis infligendis edisseruimus, faculæ veluti quædam erunt, quæ rebus dicendis prælucebunt: descendamus nunc ad crimina ipsa, quorum factus est ultor Augustus. Quoniam autem illud, quo Principis, vel Reipublicæ majestas læditur, longe ceteris magnitudine præcedit, de eo primum sermonem instituere constitui. Sed hic quum Pragmatici nostri sive quodam intempestivæ lenitatis fuco, sive historiæ, rerumque publicarum ignoratione multa quidem a vero aliena nobis obtruserunt, fal-

Digitized by Google

sa ante omnia a veris secernere curæ mihi erit, quibusque de caussis lapsi sint, aperire. Majestas igitur, auctore Festo, a magnitudine dicta, nihil aliud est, quam cujusque rei dignitas atque amplitudo. Tribuitur ea non solum Principi, sed Senatui, & Magistratibus; unde intelligimus illud Auctoris ad *Herennium lib.2. Majestatem minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus Civitatis amplitudo constat; velut suffragia Populi, & Magistratus consilium*.

Itaque Majestas est summa in subditos, legibusque soluta potestas. Quare imperandi conditionem eam dixit esse Tacitus, *ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur*. Quumque potestas hæc non solum Principis esse possit, sed & Optimatium, & Populi, prout penes hos, vel illos summa Reipublicæ sit, inde fit, ut is in Majestatem offendat, qui dignitatem eorum læserit, vel minuerit, penes quos summa rerum est. Caveas autem credas hac tantum dignitate potiri, qui late imperant, eademque carere eos, quorum imperium angustius sit: non enim ex imperii latitudine, sed ex ipsa vi imperandi dignitatem hanc metimur, ita ut in illo ea insedeat, qui ita imperat, ut superiorem nullum, præter Deum ipsum rerum omnium moderatorem, & arbitrum, agnoscat. Sed quæstio hinc exurgit, nec sane futilis, an fœderati, & qui alterius majestatem venerari tenentur, dignitate hac præfulgeant. Hac quidem in re certa ab incertis separanda sunt: etenim vel fœdus iniquum est, ut alterius quis ditioni subdatur, quemadmodum erant Populi dedititii apud Romanos, sive ii, quibus imperandi quid jus esset; & quidem hi quum integra potestate careant, Majestatis jure destituuntur: vel fœdus est æquum, ut inter eos, qui summo imperio pollent, absolutaque in legibus suis potestate fruuntur, sed quibus unum impositum est, ut alterius Majestatem venerentur, ut de Carthaginensibus proditum est, de quibus scripsit Polybius: *Patres concessisse libertatem* (a), *leges suas, & agrum insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quæ ad Rempublicam, aut ad privatos pertinerent.* Et

(a) *Fragment*. 142.

Et hic digladiantur inter se viri eruditi. Sed quam vis præclaro viro, & nunquam satis laudando Antonio de Mattheis visum horum majestatem minui, quum alterius imperio aliqua saltem ratione subjiciantur; puto tamen ego, & his præcelsam hanc amplitudinem denegandam non esse. Si enim eorum leges, & constitutiones tales sunt, ut infirmari a nemine possint, neque ab his alteri provocatio ulla datur, non est profecto cur Majestatis jura imminuta censeamus.

Sed videamus modo quinam ii sint, quibus Majestatis crimen moveri possit. Sane si Majestas est absoluta imperandi potestas, evincitur, eos Majestatis reos agi, qui summam illius amplitudinem offendunt, cui subiiciuntur. Quumque duplici quis ratione alteri subdi possit, natura nempe, & jure, utrumque profecto poena Majestatis teneri affirmandum est. Natura subditi sunt, qui ut tales nascuntur, jure, qui Civitatis communione gaudent. Sed inter istos allectos Cives minime eos enumerem, quibus honoris caussa Civitas communicata: absurdum enim est, hos pœna hac teneri, si in amplitudinem Civitatis deliquerint. Quibus Civitas ad honorem datur, hi ejus imperio non subjiciuntur. Itaque ubi subjectio abest, & Majestatis pœna abesse debet. Verum inter subditos recensendi etiam sunt, qui intra Civitatis fines domicilium contulerint, eoque, tamquam in sedem suam, sese receperint. Hoc enim ipso, quo domicilium, & sedem suam alibi collocaverint, ejus etiam Civitatis imperio se subjecisse intelliguntur. Quod quum advenæ non fecerint; non ut Majestatis rei, sed tamquam hostes, si quid tale commiserint, puniendi sunt. Sed quid de Vassallis, sive feuda tenentibus? Poterunt ne, si quid in dominum peccaverint, ut rei majestatis peragi? Distinctione quadam & hic opus est: si enim domino feudi subjecti eum offenderint, in Majestatis pœnam incident; secus vero, minime. Explorati enim juris est, feudum utroque modo dari, concedique posse. Atque hæc de personis, quibus, & contra quas Majestatis judicium competat. Quibus autem modis Majestas lædatur nunc inspiciendum. *Majestatis crimen* (inquit Ulpianus (a)) *illud est*, *quod adver-*

(a) *L.* 1. *ad l. Juliam Majes.*

Digitized by Google

versus Populum Romanum, vel adversus securitatem ejus committitur: quo tenetur is, cujus opera, dolo malo, consilium initum erit, quo obsides injussu Principis intercciderent; quo armati homines cum telis, lapidibusque in Urbe sint; conveniantve adversus Rempublicam; locave occupentur, vel templa; quove cœtus conventusque fiat, hominesve ad seditionem convocentur; cujusve opera, consilio, dolo malo consilium initum erit, quo quis Magistratus Populi Romani, quive imperium, potestatemque habet, occidatur; quove quis contra Rempublicam arma ferat; quive hostibus Populi Romani nuncium, litterasque miserit, signumve dederit, feceritque dolo malo, quo hostes Populi Romani consilio juventur adversus Rempublicam; quive milites sollicitaverit, concitaveritve quo seditio, tumultusve adversus Rempub. fiat.

Hæ sunt læsæ Majestatis species graviores quidem, quum adhuc, leviores licet, supersint; veluti si quis Imperatori maledixerit, vel ejus statuas jam consecratas conflaverit, aliudve hujusmodi admiserit. Ceterum Civitatis imperio translato ad Principem, si quis, quæ de Civitate dicta sunt, in Principes commiserit, reus majestatis erit. Itaque, ut uno verbo rem absolvam, qui Principis Majestatem ausus fuerit evertere, vel minuere, partem eorum usurpando, quæ ad Majestatem pertinent, criminis hujus reus agetur. Sed hic nescio qua mente Hotomannus scripserit, legis Juliæ Majestatis reos esse, qui partem Reipublicæ turbare conati fuerint, quum qui totam labefactare tentaverint, ii perduelles sint: etenim respuitur id discriminis ab ipso Ulpiano, qui haud secus scripsit lege Julia Majestatis teneri eos, qui Reipublicæ partem, ac qui integram evertere ausi fuerint. Risu vero dignum, quod docet Bartolus, per securitatem Populi Romani intelligendam fidem publicam, sive salvum conductum; quum hæc securitas nihil aliud sit, quam Reipublicæ tranquillitas. Quam quidem securitatem ille obturbat, qui hostili animo adversus Rempublicam, vel Principes animatus est, qui nefariam iniit cum hostibus societatem, qui hostium duces, accepto pretio, aut dimisit, aut occultavit, quum id ipsum hostile sit, & abominandum; qui exercitum contra Reipublicæ, vel

vel Principis jussa retinet, neque successori tradit; qui Imperii secretum hosti prodit; quique demum consilio, vel ope hostes juvat, perduellis erit, ac læsæ Majestatis nomine tenebitur. Ecce tibi enumeratas fere omnes criminis hujus species: reliquum tamen est, ut aliquantulum in earum expositione immoremur. Sed initium a seditione, per quam periculosius quies publica turbatur, faciemus.

Est seditio Civium dissensio, *quod seorsim eunt alii ad alios*, sive coetus, & turba Civium, ut publicam tranquillitatem intervertant. Sed coetus istiusmodi, ut turba dici possit, decem saltem, vel quindecim hominibus constare debet. Jam vero si in unum conveniant vel quindecim, & telis lapidibusque sese adversus Rempublicam, vel Principem instruant, rei quidem Majestatis erunt. Sed quum Ulpianus subdat *in Urbe sint*, hinc data quibusdam imperitis cavillandi occasio, ut effutierint seditionem eam legis nostræ poena puniri, quæ in Urbe fiat, minime vero si in Provincia. Sed absit hæc importunæ lenitatis interpetratio. Non ne pariter in Provincia, atque in Urbe Principis Majestas, Populique securitas invadi poterit? Itaque ubivis seditio excitatur, poena legis Juliæ plectetur. Erit tamen seditiosus homo perduellis, modo Principem offendat: si enim in privatos irruat, vim intulisse censebitur. Num autem una erit perduellium omnium poena? Sane quidem quum in maleficiis dolus maxime peccantium spectetur, quo profecto alio alii homines delinquunt, non in eamdem omnes poenam incidisse putandum est. Certe auctores seditionum ceteris acerbius plecti debent, quum tantus non censeatur dolus in his, quantus eorum est, a quibus incitantur. *Multitudo* (dicebat Scipio) (a) *omnis, sicut natura maris, per se immobilis est: ut venti, & auræ cient, aut tranquilli, aut procellosi: & caussa in vobis, atque origo omnis furoris penes auctores est, vos contagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quo amentiæ progressi sitis. Quid facinoris in me, quid in Patriam, parentesque, ac liberos vestros, quid in Deos sacramenti testes, quid adversus au-*

(a) *Livius lib. 28. cap. 27.*

Digitized by Google

auspicia, sub quibus militastis, quid adversus morem militiæ, disciplinamque majorum, quid adversus summi Imperii Majestatem ausi sitis. Æquum igitur est, ut in seditionibus aliter auctor, aliter ii, qui ab eo incitati sunt, puniantur, quando Populus mare est sua natura tranquillum, & tunc intumescit, quum a pravis concitatoribus, tamquam furiosis turbinibus, sollicitatur.

Secunda hujus criminis species est, si quis dolo malo consilium ineat Populi Romani Magistratus occidendi, qui imperium, potestatemque habet, ut docet Ulpianus. Ex quo falsa evincitur eorum opinio, qui eum perduellem tantum esse, qui in Principem irruit, nequaquam vero si aggressus fuerit Magistratum, autumant. Sane si perduellis est., qui securitatem Reipublicæ interturbat, eodem nomine notandus est, qui ejusdem magistratus interemerit; quum & ad publicam securitatem faciat administrorum vitam ab insidiis tutam servari. Sed nolim intelligas hoc & de quocumque gregario milite: recte enim tradit Jurisconsultus perduellem esse, qui eum magistratum occiderit, cui imperium sit, potestasque. Qua de caussa Seneca *controver. v.* scripsit: *Non ages mecum Reipub. læsæ, si Atheniensem Senatorem occidero, sed cædis.* Hinc merito ridendi sunt ex Pragmaticorum fæce illi, qui jactarunt ex Constitut. Arcadii solum perduelles esse, qui manus Imperatori impias intulerint; numquam vero si ceteros Principes occiderint, quum de uno Imperatore Romano Arcadius loquutus sit. Num enim huic divinare licuit, Orbem Romanum tot in dynastias discerptum iri? Ceterum si Constitutio Arcadii illos etiam perduellionis incusat, qui Principis consiliarios occideret, cur & alios non censeret eadem pœna plectendos, qui Reges suos offenderent? Sed his nugis omissis, utiliora percurramus.

Perduellis etiam est, qui arma contra Rempub. fert, amicosque Reipub. sollicitat, ut hostes Populi Romani fiant. Quid enim tam hostile, quam Patriæ hostem armis, telisque instruere, aut qui amicus erat, impellere, ut hostis Romani nominis fiat? Neque ab hoc crimine alienus est, qui Reipublicæ arcana prodidit, ut inde hostes juventur, sive nuntium,

litterasque misit, signumque dedit, ut hostibus ferret opem. Sed quum Ulpian. hic generali loquutione usus fuerit, ut innueret perduellem esse, quisquis Reipublicæ arcana hostili animo vulgasset; nescio cur Pragmaticis quibusdam arriserit inanis illa distinctio inter Principis Consiliarios, ac ceteros, hosque lege Julia majestatis teneri, illos vero perduelles esse: quum discrimen hoc longe ab hujus Jurisconsulti mente abhorreat: non est enim lenitas obtrudenda, ubi lex manifesto resistit, aut publica salus, quæ suprema lex est, aliud postulat. Nonne qui secreta Principis prodit, id facit, ut vel hostes, vel cives ad res novas excitentur? Hinc sane Mathematici, atque ii, qui illos de morte Principis consulebant, capite puniebantur: nam istis confictis vaticinationibus cives, aliique impellebantur ad res novas, ac ad quietem publicam pessime interturbandam. Apte ad id quadrat illud Tertulliani, sic scribentis adversus gentes: *Cui opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi a quo aliquid adversus illam cogitatur, vel optatur, aut post illam speratur, & sustinetur? Non enim ea mente de caris consulitur, quam de dominis. Aliter curiosa est sollecitudo sanguinis, aliter servitutis.*

Sed quum etiam pertineat ad securitatem Reipublicæ, exercitum non esse sine Duce, neque Ducem sine exercitu; merito adjicitur lege Majestatis teneri, *qui exercitum deseruit, vel privatus ad hostes perfugit.* Quod respondit Ulpianus de privato, idem profecto & de milite gregario sentiendum: non enim satis ad perduellionis crimen videtur, militis desertio, nisi idem ad hostes quoque perfugerit: secus autem, vel morte multatur, vel militiam tantum mutare jubetur l. 3. 4. & 5. *de re militari*, quemadmodum æquitas Judici suadebit, qui gravius, vel mitius ad coercenda crimina debet assurgere, prout magis minusque publica salus periclitata sit. Quid vero dicendum, si *quis* in bello *cesserit*, *aut arcem non tenuerit*, *aut castra concesserit*? Eum profecto Marcianus *l.* 3. *eodem* respondit perduellem esse. Sed hæc sententia non sine æquitate temperanda est: sicuti enim lenitas minime probanda in legibus pœnalibus, quæ forte a mente, & a verbis ipsius legis aliena sit; ita earumdem severitas ultra naturalem ratio-

tionem in publicæ utilitatis speciem exasperanda non est. Expedit enim nocentem potius absolvere, quam innocentem damnare. Itaque si dolo quis in bello cedat, aut castra concedat, perduellem audire haud abnuo: sed si ignavia id, & formidine fiat, dignus nimirum non est, ut tam turpis nota ei inuratur, quum lex ipsa perduellem definiat, *qui hostili animo adversus Rempublicam animatus sit*. Et licet ignavia, metusque doli omnis expers non videatur, quum meticulosum hominem adhuc non lateat, mortem potius pro patria appetendam, quam ejus periculo vitam servandam; ea tamen est hominis imbecillitas, quæ sæpe nulla virtute sustineri possit. Supersunt & aliæ bene multæ perduellionis species, quas quum interpretatione nostra minus egeant, libenter mittimus, ad illos tantum properantes, qui opem hostibus præbentes, eos armis, pecunia, commeatu, aliisque rebus juvant. Sat enim prodit animum in nos infestum, qui hostibus nostris indulgendo, iisdem fert suppetias.

Sed quum hac in re non secus, ac in ceteris criminibus dolus potissimum spectandus sit, qui profecto pro adjunctorum ratione dijudicandus est; res propterea, quæ subvehuntur, personæ, quæ suppeditant, quibus subvenitur, caussa demum, quapropter opes hostibus feruntur, ad trutinam expendenda sunt. Hæc enim maxime faciunt, ut an fuerit dolus, qualisve dolus, aperte dignoscatur. Nemo autem neget perduellem esse, qui pecuniam, arma, tela, equos sciens dolo malo hosti præbeat. Contra vero parcendum ei est, qui vi, metuque coactus, ut incendia, & agrorum populationem redimeret, hæc eadem fecerit. Quid si mercator, majoris fœnoris spe, pecuniam hosti præbuerit? Artis ne suæ professio, quum directe Rempublicam offendere noluerit, criminis pœna eximet? Minime gentium. Nam quamquam in ceteris omnibus scrutari liceat, quo animo quid patratum sit, nullus tamen distinctioni locus, si quæ per se ad Reipub. perniciem tendant. Præterea a rationis sensu quam maxime abhorret, vel præ grandi lucro Populi salutem posthabere. Sed quod attinet ad res, quæ hosti præbentur, earum quidem usus dolum, si qui fuerit, evincet. Et quidem trifariam eæ

dispesci possunt. Aliæ bello destinatæ sunt, ut arma, tela; aliæ tam belli, quam pacis usui communes, veluti equi, naves, commeatus, pecuniæ; aliæ demum nullius in bello usus censentur, tantumque voluptati inserviunt, ut ea, quæ sunt ad delicias comparata, & ad luxuriam, mollitiemque impellunt. Nemo dubitat quin ea, quæ sunt primæ classis perduellionis reos agant præbitores: quod idem & de illis, quæ domi, militiæque usui sunt, adfirmandum. Nam licet ad bella comparata proprie non sint, in bellis tamen maxime juvant, quum quibus victui necessaria desunt, bellum diu protrahere ii nequeant. Sed tertii generis res, si hostibus præbeantur, tantum abest, ut in perduellionis crimen incidatur, ut laude potius dignus, qui eas obtulerit, putetur. Quid enim aptius ad emolliendos, enervandosque militum animos, quam quæ luxuriæ inserviunt, profusa liberalitate elargiri? Quid Cyro magis profuit ad fundendos, profligandosque Scythas, quam vinum illud, & edulia, quæ reliquerat in castris suis, fugam simulans? In quæ quum illi inconsulto se ingurgitassent, victi extemplo, atque profligati cecidere. Appositissima ad id sunt Senecæ verba (a): *Pecuniam, quæ militem stipendio teneat, non subministrabo: si marmora, & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria ejus instruitur: militem, & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices, scenæ, & scorta, & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes, & æratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria Regum in mari lascivientium mittam.* Itaque quum per harum rerum usum perimatur magis hostis, quam juvetur, perduellionis crimine liberabitur is, qui adeo profuse in eum se gessit: dolo enim caret, sine quo nullum committitur crimen, qui sic indulget hosti, ut tandem perdat. Quod si ita est, eccur in l. 1. C. *quæ res exportari non debeant*, prohibetur vinum, & oleum, & liquamen, vel aliud gustus caussa ad barbaros exportari? Nempe ne ii rerum suavitate illecti, Orbem Romanum invaderent; quemadmodum Longobardos a Narsete in

(a) 7. *de benef.* 20.

in Italiam pellectos legimus pretiosis nonnullis frugibus, quas ea terra fert, muneri missis: dolus enim, & quidem ingens hic subest, unde Majestatis crimen oritur.

Verum subit animum & illud disquirere, an prohibitio isthæc juvandi hostes omnes teneat, ut ne pater quidem filiis, liberi parenti, cognati cognatis, atque affinibus affines opem ferre, perduellionis pœna, possint. Salebrosa quidem est hæc quæstio, ut mire se torqueant, qui in eam incidunt. Et vero pugnant hic inter se humanitas, quæ inter sanguine junctos intercedit, & publica utilitas, quæ anteferri omnibus debet. *Cari enim*, dicebat Cicero (*a*) *liberi*, *propinqui*, *familiares*: *sed omnes omnium caritates patria complexa est*. Etenim res domestica stare nec poterit, si patria evertatur. Sane sapienter Valerius dixit (*b*): *Eversa domo*, *intemtatus Reipub. status manere potest*. *Urbis ruina penates omnium trahat secum necesse est*.

Quum igitur paria utriusque sententiæ videantur esse momenta, ecquid aliud in medium afferemus, ut quæstio hæc dirimatur? Sane quum crimina omnia par sit ex ipso dolo metiri, animus perduellem adjuvantis excutiendus omnino est, nempe qua mente, quove consilio opem reo attulerit, ut perduellione, an ut homini humanitatis officia præstet. Receperit, esto, domum dumtaxat uxor maritum, sequuta sit, instruxerit egentem viatico: sunt profecto hæc pietatis officia, nec crimini tribuenda. Contra vero si virum male in patriam animatum receptarit, armis instruxerit, commeatu, ingenti pecunia, præter necessitatem locupletarit, quo majori vi nocere possit, nihil sane ex hoc conjugali vinculo proderit, ut debitam pœnam effugiat: quum hæc omnia non humanitatis, sed doli caussa facta censeantur, quo is ad struendas insidias paratior sit. Quæ sane advertenda sedulo sunt, ut intercesserit ne dolus, nec ne, pernoscatur, & num quis in legis laqueum inciderit, dijudicetur.

Sunt

(a) *Officior. lib.* 1.
(b) *Lib.* 5. *cap.* 6.

Digitized by Google

Sunt qui credunt, perduellem etiam esse illum, qui reum ex carcere emiserit. Quum enim solius Principis sit, reum pœna liberare, videtur quidem ipsa Principis Majestas impeti, si reus eximatur a vinculis. Atque est opinionis hujus fundus lex ipsa nostra: *Qui confessum in judicio reum, & propter hoc in vincula conjectum, emiserit*. Sed vereor ne nimium lex exacerbetur: quid enim ad primum caput legis nostræ facit, si quis vilem hominem, latrunculum forte, quique nihil Reipublicæ nocere possit, e vinculis detraxerit? Secus vero reputandum, si is periculo sit Patriæ. Quo sane discrimine habito, nullum in prima specie perduellionis crimen censebimus; secus vero in secunda. Nec desunt, qui legem sic emendant, ut *in judicio confessum* addant voculam *hoc*, nempe eum perduellem esse, qui criminis hujus reum in judicio confessum emiserit. Sed salva res est, nec præter Codicum omnium fidem lacinia isthac fœdari lex debet, quum verba hæc, *confessum in judicio reum*, ipsi rei, de qua in tota hac lege agitur, scilicet perduellionis crimini congruant, ita ut hæc ostendatur sententia, si quis ob perduellionem, in vincula fuerit conjectus, atque ab eis emissus. Itaque supervacua est adjectio, quum ex legis ejusdem mente, & ex re ipsa sensus ejus patere possit.

Ea, quæ huc usque scripsimus, ad primum caput legis nostræ pertinent: nunc vero de iis pauca dicenda, quæ in altero capite continentur. Ea autem sunt, quæ adversus splendorem, dignitatem, atque existimationem Principis committuntur; ut si quis Principis statuas consecratas violaverit, nummos vultu Principis signatos adulteraverit, si purpura usus fuerit, vel veste *holoserica*: decet enim Principis vestes a privatis distare. Item si quis privatum carcerem habuerit, vexandi tamen inimici potius, quam invadendi Imperii caussa, alioquin in primum caput incideret. Tenetur etiam secundo capite, qui improbo petulantique maledicto nomen Principis lacessiverit; aut temulentia turbulentus obtrectator temporum ejus extiterit. Hæc sunt, quæ ad secundum caput legis nostræ pertinent: atque de iis ad Principem referendum est, ut is demum, pensata re, prætermittine, an ex-

Digitized by Google

exquiri crimen hoc in se commissum censeat. Sunt qui credunt, maledicta in Principem ex lege nostra minime punienda, quum per legem unicam *Cod. si quis Imperatori maledixerit*, a Theodosio, Arcadio, & Honorio, lex Julia ut superior videatur abrogata. Sed falsa omnino est hæc eorum sententia: non enim in laudata Constitutione cavetur, ut istiusmodi convicia ad Principem referantur, abrogandæ Juliæ legis caussa, sed ut is potius statuat, dignus ne sit miseratione an non, qui Imperatorum nomen maledicto lacessiverit. Sæpe enim Principis Majestati par non est in crimen hoc animadvertere, ne ex metu, & pœnarum severitate nomini suo reverentiam quærere videatur. De Domitiano enim scriptum, eum Majestatis crimina in arena colligere consuevisse? Sed advertendum ante Augustum convicia isthæc nulli punitioni obnoxia fuisse: in omnium enim ore tritum illud erat, *facta arguenda*, *dicta impune esse debere*. Omnium igitur primus Augustus cognitionem de famosis libellis, per legis Majestatis speciem haberi voluit, quod sane in sequentibus deterioris ingenii Principibus inserviit ad alienam innocentiam evertendam, atque ærarium locupletandum. *Et Fiscum & ærarium locupletabant* (scripsit Plinius) *non tam Voconiæ, & Juliæ leges, quam Majestatis singulare crimen eorum, qui crimine vacarent*. Verum sub Principibus Christianis ad meliorem formam jurisprudentia Romana redacta, hæc statuere Theodosio adlubuit: *Si quis modestiæ nescius, & pudoris ignarus, improbo petulantique maledicto nomina nostra crediderit lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit; eum pœnæ nolumus subjugari: neque durum aliquid, nec asperum volumus sustinere: quoniam si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania miseratione dignissimum; si ab injuria, remittendum. Unde integris omnibus, hoc ad nostram scientiam referatur, ut ex personis hominum dicta pensemus, & utrum prætermitti, an exquiri debeant, censeamus.*

§. II.

§. II.

De poena legis Juliæ.

JAm de personis vidimus, & de caussis, ob quas in crimen hoc incidatur: reliquum est ut de poena inferenda sermonem instituamus. Sed hic temporum vices distinguendæ sunt, & quidem sedulo, quum pro Imperatorum ingenio, alia aliis temporibus poena inflicta fuerit, modo sævior, modo remissior, prout Princeps vel formidini, vel sævitiæ, aut lenitati magis erat propensior. Et quamquam ceteris in rebus sequioris ævi politiam missam facere ut plurimum studuerim, quum ea tantum quæ in manu erant, quæque ad tempus præsens spectabant, exponere animus fuerit; aliter vero in hujus legis interpretatione me gerere debere puto: nec tantum ut res sub Augusto se habuerit, sed & insequentium Principum mutationes enarrabo. Atque id profecto, ut ostendam, perversa Pragmaticorum in Legis Juliæ expositione effata non aliunde obvenisse, nisi ex historiæ ignoratione, atque confusa rerum notitia. Et quidem, ut ad rem veniamus, nullum videtur acerbiori poena plectendum facinus, quam in vitam Principis insidiæ paratæ, tum ob fractam fidem, quam intemeratam cives debent Regi servare, *non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam, quum nulla sit potestas, nisi a Deo*; tum ob mala, quæ morte Principis oboriuntur, quibusque publica tranquillitas labefactatur; tum demum quod vix est, ut ex occultis istiusmodi proditionibus Princeps sospes evadat. *Nam hostem adversum opprimere, homini strenuo haud difficile est; occulta pericula neque facere, neque vitare bonis in promptu est: Nonne arma aperta palam vites, fraus & dolus occulta, eoque inevitabilia. Nonne fluxam militum fidem, & periculum ex singulis* (a). *Sunt cohortes ad latus Principis tegendum: Sed quid proderunt cohortes, alæque, si unus, alterque præsenti facinore paratum ex diverso præmium petant? Nonne Regum exitus, si reputaverimus,*

(a) *Tacit.* 11.

mus, plures a suis, quam ab hostibus interemptos reperiemus (*a*). Propter hæc omnia, inquam, dixeris sane nullam satis eo scelere dignam pœnam videri, potissimum vero, *quia non creditur, nisi perpatratum facinus sit* (*b*). *Unde miserrima Principum conditio, quibus de conjuratione comperta non creditur, nisi occisis* (*c*). *Ægerrime enim vulgus credit, quod quispiam inermis insidias armato struat, & militibus cincto* (*d*).

Igitur quum tanti facinus hoc reputandum sit, quid de ejusdem pœna statuendum? Num inexorabiles leges ferendæ? Nullane spes veniæ? An omnes pari pœna afficiendi? Ita in hoc formidolosus sollicitusque Princeps erit, ut Majestatis crimina in arena colligat, atque ex omni re minus obsequenti crimen conficiat? Minime gentium: *quia non oportet omnibus, quæ ab his talibus dicentur, fidem adhibere, sed acriter ea examinare & discutere* (*e*). *Quis enim innocens esse poterit si accusasse sufficeret* (*f*)? Itaque studiose illud Modestini dictum perpendendum, quo Judices potissimum docet (*a*). *Hoc tamen* (inquit) *crimen a judicibus non in occasione ob Principalis Majestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam eo persona spectanda est, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitaverit, & an sanæ mentis fuerit; nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum est. Quamquam enim temerarii digni pœna sint, ut insanis tamen illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit, vel ad exemplum legis vindicandum est.*

Verum hisce adhibitis cautionibus, si tamen crimen hoc plane probatum sit, neque de eo ambigatur, quæritur an Princeps adeo erit inexorabilis, ut numquam reo indulgeat. *Sane quum nullum clementia ex omnibus magis, quam Regem aut Principem deceat .... quia magnam fortunam magnus animus decet .... & magni animi proprium est placidum esse, tran-*

 quil-

(a) *Livius* 40.
(b) *Sueton. in Domit.* 21.
(c) *Dion* 52.
(d) *Dion* 52.
(e) *Ammian. XVIII.*
(f) *L. 7. ad l. Juliam Majes.*

quillumque, & injurias atque offensiones superne despicere (*a*); hinc Principis est, aliquando sceleris hujus pœnam prætermittere, vel saltem temperare. *Pœnam, si tuto poteris, dabis; sin minus, temperabis* (*b*). Hujusmodi enim clementiæ exemplum ad civium amorem in Principem conciliandum maxime proderit. *Quum Clementia non tantum honestiores, sed tutiores præstet, ornamentumque Imperiorum sit, simul & certissima salus . . . nihil enim gloriosius est Principe impune læso* (*c*).

Sed moderatio hic potissimum adhibenda est, ne beneficium in perniciem vertatur, quum ejus, cui confertur, merita, atque vita, & temporum conditio solerter sint expendenda. *Quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri . . . . Non itaque semper & vulgo ignoscere decet: nam ubi discrimen inter malos, bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Adhibenda est igitur moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat. Nec promiscuam habere, ac vulgarem clementiam oportet, nec obscissam: nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli* (*d*). Igitur si in pœnis quibuscumque remittendis, aut temperandis rationes has omnes Princeps optimus debet expendere, maxime vero in Majestatis crimine, quum per hoc totius Reipublicæ salus periclitetur; quæ tunc stare poterit si salva sit Majestas Principis. *Quia illius cautio nostra cautio est . . . . . ne dum paucis sceleratis parcit, bonos omnes perditum eat* (*e*).

His præmissis, quæ non parum Principibus, æque ac Judicibus prodesse in pœnis sive inferendis, sive temperandis poterunt, ratio postulat, ut ad rem nostram propius accedamus. Sane concors est eruditorum opinio, pœnam læsæ Majestatis sub Augusto interdictionem aquæ, & ignis fuisse, quæ quum Civitatis jus perimeret, vocata fuit pœna capitis: sat

enim

(a) *Seneca de Clemen.*
(b) *Idem loc. cit.*
(c) *Sallust. Catilin.*
(d) *Seneca ad Clemen.*
(e) *Sallust. Catilin.*

Digitized by Google

enim frequens est in jure poena capitis pro amissione Civitatis, aut libertatis; quum verbum hoc *caput* non tantum naturalem vitam praeferat, sed etiam civilem, quae est civitatis, vel libertatis status. Ecce tibi, quae scripsit Paullus de hac poena (*a*): *Lege Julia Majestatis tenetur is, cujus ope, consilio adversus Imperatorem, vel Rempub. arma mota sunt, exercitusque ejus in insidias deductus est; quive injussu Imperatoris bellum gesserit, delectumque habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit, deseruerit Imperatorem. His antea in perpetuum aqua & igni interdicebatur: nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed & verbis impiis maxime exarcebatur.*

Ex his patet, ante Paullum poenam Juliae legis Majestatis aliam ab interdictione aquae, & ignis non fuisse. Sed multa hic expendenda sunt, & ab aliis fortasse minime animadversa; nempe an Augustus ipse poenam hanc invenerit; quibusque ex caussis fuerit ab eodem vel recepta, vel instituta; num clementiae spe, quam ille simulabat; demum an illius regimini congrueret. Sane occasionem illius poenae luculentissime refert Dio (*b*). Quum enim Octavius Cn. Cornelii Cinnae insidias comperisset, anceps diu animus ejus caedem inter illius, & veniam fluctuare videbatur. *Ac neque dies, neque noctes sine cura, ac cum quiete agentem, Livia aliquando percontata est, quidnam rei eum a somno detineret.* Patefacta tunc animi sui sententia, quod scilicet incertus esset, utrum in Cinnam animadverteret, an vero indulgentia uteretur; prudentissima mulier, aeque ac solertissima multis de caussis ad veniam hortata est; eumque ne Majestatis reos in posterum morte naturali afficeret, persuasit. *Quid enim mali* (inquit) *tibi inferat in Insulam quamdam deportatus, aut in villa, vel oppido non modo absque pecuniae, vel servitiorum copia, sed etiam in custodia positus, sicubi res id requirat?.... Hominibus enim, non belluis imperas: eaque est unica benevolen-*

(a) *Lib. V. sentent. tit.* 29.
(b) *Lib.* 55.

lentiæ ipsorum vere consequendæ ratio, si hoc ipsum persuasum efficias, neque a volente, neque ab invito te quemquam eorum lædi. Cogi quidem ad metuendum aliquem homo potest; ad amandum autem persuasione opus est: ea beneficiis in eum collocatis, quæque aliis videant tribui paratur (a). *Nonne crebro vulgi rumore laceraberis tamquam viros insontes ob invidiam, aut metum extinxeris* (b)?

Quod sapientissimum mulieris consilium Augustus sequutus, Cinnam non solum pœna solvit, beneficiisque adeo sibi devinxit, ut imposterum ex hoste acerrimo amicissimus factus sit; sed etiam in Majestatis reos deportationem statuit, publicatis tamen, in Fisci gratiam, eorum bonis. Sed quum bonorum hæc publicatio crimina omnia sub Augusto comitaretur, videndum hic est num Reipublicæ præstet bona proscriptorum propinquis magis, quam Fisco adjudicari. Doctissimus Bodinus (c) rem sic definiendam putavit, ut bona avita posteritati servanda, cetera vero in Fiscum redigantur; neque legitimarum hereditatum spes aliena culpa præcidenda. *Nonne iniquum videtur parentum culpam in liberos derivari?* Verum præterquamquod pœna hæc ipsi æquitati adversatur, utilitati ipsius Reipublicæ non parum officit. Etenim egestate adacti homines, sæpe ad furta, latrocinia, cædes impelluntur; maxime vero ii, quos ad otium, & inertiam affluentia rerum omnium educarat. Neque sperandum, ut homines in deliciis, atque voluptatibus innutriti, sellularias artes condiscant, ne inertem transigant vitam, habeantque unde sine scelere vivant. Contra putant alii, nullam pœnam præsentiorem ad deterrendos homines a flagitiis esse, quam metum ne liberi egestate laborent. Cupiditas enim posteritati consulendi adeo in omnium pectoribus sedit, ut hujus rei caussa nullum vel arduum facinus sit, quod audacter non aggrediantur? Itaque sic affirmant, proscriptorum bona Fisco addicenda non filiorum odio, sed ut parentes posteritati suæ ma-

(a) *Idem loco cit.*
(b) *Tacit. XV. Ann.*
(c) *de Repub. cap. III. lib. V.*

Digitized by Google

maxime ſtudentes, abſtineant ſceleribus, ne liberos egenos relinquant. Sed quidquid ſit, meum non eſt in his amplius immorari, quum ad ea, quæ inſtituto meo magis inſerviunt, potius redeundum ſit.

Si Romanorum tunc temporis mores, regimen Auguſti, atque ærarii inopiam attente perpendamus, nulla profecto pœna ad avertendos homines a flagitiis præſentior videbitur, quam ut proſcripti, amiſſis bonis, in inſulam deportarentur. Unde mirandum non eſt, ſi Princeps ille callidiſſimus hanc non in ſolo Majeſtatis crimine, ſed & in ceteris ſtatuerit. An res ita ſe habeat, videamus. Quum Auguſti tempore non adhuc diverſarum partium ſtudia compoſita eſſent, & civilium ſeditionum reliquiæ adhuc per varias factiones alerentur; plures ſane ad ſupplicium producendi fuiſſent, ſi Majeſtatis crimen morte plecteretur. Quin nec ea quidem publica ſecuritas comparata eſſet, ſed novum potius odium incurriſſet Princeps, *tamquam viros inſontes ob invidiam, aut metum extinxerit* (*a*). Itaque ſatius duxit clementiæ ſpeciem ſimulare, reos in inſulam deportando, eiſque vitam incolumem ſervando; quam occidere: ut ſi ad meliorem frugem rediiſſent, veniam, ac nonnunquam beneficia conſequerentur, quod Cinnæ exemplo ſatis ſibi probatum fuit. Nec erat, quod periculum ex his metueret: quippe inſulæ addicti, bonis omnibus exuti, atque ab Urbe diſſiti, militari præſidio circumſepti, novas ciere turbas non poterant. Et quidem quum per id tempus ii civiles motus erumperent, qui bonorum copia ad comparandos ſibi milites valerent; nullum certe majus Principi præſidium, quam bonis rerum novarum cupidos multare, quæ deinde ad ærarium confluerent. Atque hoc procul profecto ab invidia, quum in ore omnium frequens illud ſit, expedire magis ut ſceleratorum bona cadant in Fiſcum, quam libidini alendæ inſerviant. Itaque fortunis ſuis Princeps expolians reum, ex omni parte ſecurus erit; *quum ex adverſo parentes, liberique eorum, qui interfecti ſunt, & propinqui & amici in locum ſingulorum ſuccedant*.

Sa-

(a) *Tacit. XV.*

Satis profecto hæc omnia Julius Cæsar pernovit: quare omnium primus in delictis puniendis bonorum publicationem invexit. En Tranquillum ita de eo loquentem: *Pœnas facinorum auxit: & quum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exulabant, parricidas, ut Cicero scripsit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.* Recte Tranquillus scripsit, Cæsarem in facinorosos pœnam auxisse, siquidem bonorum publicationem adjecit. Etenim ante eum incognita illa erat. Nam, damnato reo, ejus bona heredem sequebantur. Per legem Corneliam de sicariis pars quædam ex bonis damnati excerpebatur, neque ea in Fiscum cadebat, sed heredibus potius defuncti dabatur, ut damna ejusdem, morte illata, ratione aliqua compensarentur.

Verum Augustus secus se gessit: non enim bonorum dimidium, uti Cæsar, sed cuncta ea publicabat ad locupletandum ærarium. Quumque insequentibus Principibus tutissimum Monarchiæ fulcrum pœna hæc visa fuerit, mirum non est, si adeo ea crimina sequeretur, ut etiamsi Judices in sententia non exprimerent, tacite tamen intelligeretur. Itaque bonorum publicatio sententiæ cujusque capitalis sequela effecta fuit, ut in *l. 1, & 2. de bonis damnatorum*. Quum autem rursus durum visum esset Justiniano, excludi a Fisco liberos, & parentes, novissima lege is ita cavit, ut, quocumque crimine reo damnato, excepto crimine Majestatis, in quo veteres leges servandas voluit, nulla publicarentur bona, si liberi essent, vel ascendentes ad tertium usque gradum; his vero deficientibus, Fisco caderent.

Vidimus quantum pœna hæc deportationis, cum bonorum omnium publicatione, Monarchiæ orsis congrueret, quum inde Principis securitas sequeretur, locupletaretur ærarium præter invidiam, atque omnia in clementiæ speciem simularentur. Videamus modo, quam acerba fuerit, atque ideo opportuna, ne quies publica motibus civilibus impeteretur. Etenim si Romanorum per id tempus mores perpendamus, facile quidem intelligemus, quam severa iis fuerit patria abesse, in insulam abigi, bonis spoliari, jure demum Civitatis carere. Et quidem quum sub Augusto rerum omnium copia

Urbs

Urbs afflueret, moresque civium in luxum, voluptatesque omnes pessumdati essent, non poterat non acerba nimis videri pœna illa, per quam Romani Civitate orbati, fortunisque omnibus destituti, ad omnium rerum egestatem redigerentur; & Senatorum filii, aliique summo loco nati, propter bonorum inopiam, honoribus avitis, summo quidem labore partis, exciderent, atque in turpissimam miseriam prolaberentur. *Quid*, dicebat Juvenalis, *salvis, infamia, nummis?* Hoc est reum infamiæ pœna afficere nil est, si procul bonorum publicatio fit. Ex his omnibus videsis pœnæ hujus acerbitatem, spectatis Romanorum moribus, Asiana luxuria adeo innutritis, magnam vim ad cives continendos habuisse.

Verum non in hisce tantum pœna hæc consistebat: erant quippe & alia, quæ peculiaria sunt Majestatis crimini, nec cum ceteris criminibus communia. Etenim scéleris hujus convictus, cujuscumque dignitatis esset, torquebatur *l.* 1. *C. de quæstionibus*; immo & cujuscumque ætatis homines, si ad testimonium provocantur, in Majestatis crimine torquentur *l.* 10. §. 1. *D. de quæstionib.* Si accusatores manifestis indiciis non convicerint reos, ut & ii, quorum opera, vel consilio alii ad accusationem prosilierunt, tormentis etiam subjiciuntur. Statutum item ut famosi, hoc est, qui jus accusandi non habent, mulieres, milites, hoc crimen deferre possint l. 7. D. *ad l. Juliam Majestatis*; audirentur item servi contra Dominos, & liberti contra patronos: quæ omnia quum universe, jure reclamante, in solo Majestatis crimine recepta sint, dixeris sane hanc pœnam præ ceteris esse acerbissimam. Quare ad rem appositissima sunt Plinii in suo Paneg. ad Trajanum verba, & mihi non omittenda. *Reddita* (inquit) *amicis fides, liberis pietas, obsequium servis. Verentur, & parent, & Dominos habent. Non enim jam servi Principis nostri amici, sed nos sumus; nec Pater Patriæ alienis se mancipiis cariorem, quam Civibus suis credit. Omnes accusatore domestico liberasti, unoque salutis publicæ signo, illud, ut sic dixerim, servile bellum sustulisti. In quo non minus servis, quam dominis præstitisti: hos enim securos, illos bonos fecisti. Non vis interea laudari, nec fortasse laudanda sint; grata sunt tamen*

re-

recordantibus Principem illum in capita dominorum servos subornantem, mostrantemque crimina, quæ tamquam delata puniret. Magnum, & inevitabile, ac toties cuique experiundum malum, quoties quisque similes Principi servos haberet.

Verum jam e memoria exciderat illud vestigare, quod nonnullis errandi occasio fuit, utrum, lata lege Julia, distinctio illa exoleverit inter perduellem, & Majestatis reum; an vero perstiterit adhuc, ut perduellis morte naturali afficeretur, interdictum vero aqua & igni Majestatis reo fuerit. Sane Paulli locus supra laudatus dubitationem omnem perimit: ait enim lege Julia, *Majestatis teneri eum, cujus ope, consilio adversus Imperatorem, vel Rempublicam arma mota sunt*: & subdit, *huic antea aqua, & igni fuisse interdictum*. Vide igitur indistincte crimen hoc, sive in Rempub. sive in Principem admissum, una eademque pœna punitum fuisse, nempe interdictione aquæ & ignis. Quod quum ita sit, mirum profecto, ex interpretibus neminem adhuc rationem mutationis perscrutavisse. Immo, quod magis est, sævissimus etiam ille Sylla, si vera est lex Cornelia Majestatis apud Sigonium (*a*), Majestatis crimen, & perduellionem una eademque pœna persequutus est, hoc est, interdictione aquæ & ignis. Si conjicere liceat, dicam Majestatis crimen sub Cornelio, Julio, atque Octavio prorsus incognitum fuisse. Etenim quum antea nemo ex optimatibus jure proprio Majestatem vindicaret, sed tamquam Reipublicæ Magistratus censeretur, factum est, ut in eorum persona ipsa Respublica videretur offensa, atque ideo reus uti perduellis puniendus. Quum vero ii, simulato hoc Magistratus nomine, Majestatem, ejusque jura proprie exercerent, ideo demum invectam novam speciem hujus criminis puto: quam profecto horrerebant Romani, quibus Regia potestas, & quidquid eam comitabatur, uti est pœna legis Juliæ, maximopere erat invisa. Satius duxerunt illi Reipublicæ vultures, per clementiæ speciem, perduellionem pœna interdictionis aquæ & ignis punire; quam de usurpata Majestate Civium obstrepentium querelas audire. Itaque

(a) *De judiciis lib. 2. cap. 29.*

que ad minuendam invidiam factum, ut Cives eorum tyrannide pressi, minime libertatem amissam sentirent, & adhuc beneficio legis Porciæ, quæ Civem occidere vetabat, gaudere putarentur, maxime vero in perduellionis crimine, quod jura morte naturali plectendum sanxerant.

Enarravimus hucusque peculiaria quæque huic legi, ad Principis securitatem firmandam. Videamus nunc Pragmaticorum quorumdam figmenta, ex ipsa legis sævitate enata, quibus licet Modestinus reclamet, rem pro rei veritate transigendam, non autem ob Principalis Majestatis venerationem sæviendum, tamen mire Principibus blandiri consueverunt. Jactant quidem posse in hoc judicio procedi summarie, & de plano, sine libello, sine strepitu, & figura judicii: quum enim crimen singulare sit, poterit & a regulis juris recedi (*a*). Sed grave licet sit facinus, omnique flagitio flagitiosius, cur a regulis ceterorum criminum, quæ probationes exposcunt luce ipsa clariores, excipiendum? Nonne Tiberius, & Domitianus, ut rem exemplis firmemus, acerrimi hujus legis exactores, immissis antea accusatoribus, dataque reo defensione, judicia Majestatis nulla juris solemnitate omissa exercuerunt? Eo magis quod gravissimum crimen quum id sit, ejusque naturæ, *ut vim pati* videantur, *etiam quibus probatur*, ut Div. Marcus dictitare solebat, pleniorem profecto caussæ cognitionem desiderat. Quid igitur summarie procedendum, & sine figura judicii, prætermissis probationibus omnibus, quibus ad veritatem detegendam opus est? Quod si manifesta rebellio sit, irruatque civis armatus ad Patriam delendam, non abnuo confestim in eum sæviendum. Nec Prætoris edicta expectanda, ubi periculum imminens est, quando salus Populi suprema lex est.

Scripserunt alii (*b*), probari posse hoc crimen per testes non idoneos, seu, ut ipsi loquuntur, *inhabiles*, inimico tantum excepto, quem ne in hoc judicio quidem admittunt. Verum generatim traditum, in capitalibus caussis testibus,

(a) *Decian. 7. capit. 27. nu. 13.*
(b) *Gomesius 3. cap. 12. n. 14.*

atque apertissimis documentis opus esse. *l. ultima C. de probation.* At enim ad id criminis deferendum illi etiam probantur, quibus accusare fas non est; sed non quemadmodum in testis fide, atque manu, ita etiam in manu accusatoris salus rei est. Putarunt alii reum istiusmodi damnatum ab appellatione rejiciendum (*a*). Sed id, ut cetera, æque falsum: nam jus nostrum iis dumtaxat appellandi facultatem denegat, qui manifestam violentiam commiserint, quique simul & convicti, & confessi fuerint *l. 2. C. quorum appellati. non recipiuntur.* Itaque tunc non admittitur appellatio, quum seditio prærupta, factio cruenta, aliave justa caussa moram haud patiuntur rei perimendi. Demum existimarunt (*a*) perduellem, ejusque filios nunquam præscriptione tutos esse. Sed verum id est, si de præscriptione quinquennii, ceteris criminibus communi, intelligatur; minime vero si præscriptionem viginti quoque annorum rejicias: quum nominatim crimen hoc ab ea exceptum non sit, extetque regula, omne crimen viginti annorum præscriptione perimi. Dilucide enim Marcianus scripsit in *l. 3. D. de req. reis Quamcumque enim quæstionem apud Fiscum, si non alia sit propria præscriptio, viginti annorum silentio præscribi D. Principes voluerunt.* Itaque has aliasque falso confictas interpretationes aversemur, Modestinum potius sequentes, quum crimen hoc a Judicibus non in occasionem sævitiæ habendum sit, ob Principalis Majestatis venerationem, sed ad rei veritatem pernoscendam.

§. III.

De pœna legis Juliæ Majestatis, ex Arcadii Constitutione.

EA, quæ huc usque de pœna legis hujus edisseruimus, spectant quidem tempora, quæ Arcadium Imperatorem anteeunt. At vero ab eo pœna hæc adeo adaucta est per ejus Constitutionem in *l. quisquis ad l. Juliam Majest.* ut a prio-

(a) *Decian. 7. cap. 48. n. 8.*
(b) *Farinac. quæstione X. n. 29.*

Digitized by Google

priori illa longe nimis distet. Sane alienum videretur ab instituto meo, quod in Augustali jurisprudentia versatur, ad illa, quæ insequentibus temporibus invaluerint, excurrere. Sed quia, uti ante dictum est, Constitutio hæc a Pragmaticis, prout cujusque ingenium vel ad fucatam clementiam, vel ad intempestivam sævitatem proclivius fuit, pessime detorta est; ideo operæ pretium duxi, eam, quamvis extra metam provehar, hic exponere, a suis, purisque principiis rem arcessendo. Ait igitur Imper.: *Quisquis scelestam inierit factionem*. Quum vox illa prior infinitæ significationis sit, tam mares, quam feminas comprehendere, in confesso omnibus est; neque abest ratio ex ipsius legis mente petita: nam si & mulieres hostilia possint moliri, quænam ratio suppetit, qua a pœna excipiantur? Etenim in historia proditum est, Fulviam Antonii uxorem, Cleopatram auctore eodem Antonio, Zenobiam, Agrippinam Neronis matrem Imperium Orbis adfectasse. Rarum quippe hoc est, sed non adeo infrequens, ut dici possit ad legem non pertinere, quæ casus inopinatos minime respicit. Imo in diem experimur mulieres, quæ propter sexus infirmitatem in crimina vix insurgunt, si tamen audeant, præ ceteris esse promptiores: quapropter Comicus dixit, *Muliere nihil esse audacius*. Mulier honesta, esto, difficillime in adulterii crimen offendit; sed si semel adultera sit, cuncta honestatis septa prærumpit, atque furore maximo debacchatur. Falsa igitur omnino illorum opinio est, qui clementiæ fuco putant mulierem legis nostræ pœna procul esse, ne scilicet publicatis tantum bonis, ipsaque perempta, ejus memoria damnetur, ejusdemque filii infamia, egestateque laborent. Incassum hæc omnia, quia ubi expresse verba legis, & mens renuunt, ad pœnam temperandam ratio nulla suppetit. Verbum enim *quisquis*, ut diximus, infinitam vim habet, & ipsius legis ratio etiam mulieres complectitur. Porro pergamus.

Subditur in laudata lege: *Eadem severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri*. Num igitur conatus hujus criminis, toto jure clamante non conatum, sed effectum cujuscumque criminis pœna plectendum, hic puniendus erit? Minime

gentium, si absolute verba hæc intelligantur: quis enim excogitata peccata punit, *nisi solus Deus scrutator renium*? Itaque facta distinctione, temperandum id est, ut dicamus conatui istiusmodi aliquam ipsius sceleris inchoationem adjiciendam, qua malus animus in actum externum prorupisse videatur, aliquid nempe in necem Principis parando.

Sequitur pœna hujus criminis, qua tam reus, quam ejus filii afficiuntur: ille enim, publicatis bonis *gladio feritur*, ejusdemque memoria damnatur; filios vero non solum infamia sequitur, adeo ut egestate laborent, sed etiam indigni censentur, quibus bona aliqua, sive jure legitimo, sive testamentario, vel etiam ad alimenta ex quacumque parte accedant, & *mors sit solatium*, *vita supplicium*, quæ tantum Principis lenitate incolumis relinquitur. Quæ omnia quum longiori indigeant disquisitione, paullo latius tractanda sunt. Et quod attinet ad pœnam hanc in filios, qua licet criminis paterni participes non sint, infames tamen decernuntur, tantamque in egestatem adiguntur, ut indigni etiam habeantur, qui alieno beneficio leventur; certe quidem videtur sævissima, a qua summopere humanitas ipsa abhorreat. Si enim ibi pœna esse debet, ubi scelus est, sævities plusquam ferina erit, si pœnam contra innocentem exasperes; quum pœnales leges nocentibus terrori, innocentibus vero præsidio esse, communi omnium sermone dicantur. Quod quum ita sit, rationem videamus, quæ Imperatoris mentem ad id impulerit. Sane crimen hoc gravissimum quum sit, & tantæ perniciei, ut malis omnibus universam Rempublicam opprimat, quid mirum si rationes omnes excogitatæ sint, quibus deterreantur homines ab hoc scelere? Quid si metus etiam adjectus est, ne eorum filii in eam egestatem incidant, eamque miseriam, ut mors sit solatium, vita supplicium? *Hoc commune est* (inquit Tullius ad Brutum) *liberos puniri, quo liberorum caritas amiciores Reipublicæ parentes reddat*. Neque alienum est, si dixeris, quod in laudata lege subjicitur, ideo puniendos filios, *quia metuenda sunt in eis paterni, idest hereditarii criminis exempla*. Neque dixeris evanidum id esse, levisque momenti, quippe quod ab incerto eventu, exituque rerum desu-

ſumatur: *Plerunque enim parentes, liberique eorum, qui interfecti ſunt, in locum ſingulorum ſuccedunt*. Quæ ſane ratio, quum filiabus non ſatis congruat, quæ ſuamet natura, & infirmitate minus audeant, jure merito ſanxit Imper. ut eæ Falcidiam ex maternis bonis ſaltem percipiant. *Mitior* (inquit) *circa eas debet eſſe ſententia, quas, pro infirmitate ſexus, minus auſuras eſſe confidimus*.

Sed quum filios Conſtitutio noſtra exprimat, videndum nunc quinam filiorum nomine hic intelligantur, emancipati ne etiam, nepotes, adoptivi, legitimati, naturales, qui omnes filiorum nomine veniunt; an vero ſtrictius quidem ſoli filii, ut in pœnis genus ad ſui ſpeciem coerceatur. Sane emancipati hic filiorum nomine minime continentur, dummodo tamen ante crimen e patria manu exierint, & fraus procul abſit. Si enim in hac lege expreſſe habemus valere emancipationes, quæ ante legem factæ ſint, ſequitur inde, ut ad emancipatos ante crimen commiſſum, vel excogitatum pœna hæc non pertineat. Idem de adoptivis affirmandum eſt, ſi nulla fuerit fraus, ſaltem ex mente legis noſtræ, quum iis haud quadret ratio ab Imper. allata, quod ſint in liberis metuenda exempla paterni criminis: non enim tantus adoptantium amor eſt, ut adoptivorum ſtudio deterreantur a committendo crimine. Sed quid ſi aſcendens in locum nepotis, vel filii adoptaverit? Non ſuccedet quidem avo adoptanti nepos, quum ejus bona omnia occupaverit Fiſcus; verum infamis minime erit: nam ceterorum bona ſive jure legitimo, ſive teſtamentario capere poterit. Quod ſi in locum filii adſcitus ſit, atque in ejus poteſtatem, uti deſcendens, tranſierit, nec infamis erit: nam quum odioſa lex ſit, ejus quod ad filios pœna ita accipienda eſt, ut non commentum juris civilis, uti eſt adoptio vel in locum filii facta ab aſcendente, ſed naturam ipſam inſpicere debeamus. Quum igitur filii legitimi in lege noſtra, quæ utpote pœnalis in ſua primogenia ſignificatione intelligenda eſt, non contineantur, eo profecto minus & filii naturales, quibus & verba, & mens legis opponitur; quum filii non ſint, ubi injuſtæ nuptiæ, atque ii utpote dignitate, atque opibus carentes, inſurgere nequeant

ad patris mortem ulciſcendam. Præterquam quod ſi Conſtitutio avita bona, & proximorum hereditates filiis aufert, illi profecto intelligendi, qui proximioribus ſuccedere poſſunt, quales non ſunt naturales. Sed quid ſi naturalis filius ſit legitimatus? Certe videtur pertinere ad Conſtitutionem, quum particeps fiat dignitatis paternæ, divitiarumque, quarum ope mortem patris perſequi facile audebit: qua quidem de cauſſa par eſt, ut egeſtate laboret, ne, ut diximus, nova moliatur in Principem. Anne demum nepotes hic filiorum nomine veniunt? Licet receptum ſit Nepotes filiorum appellatione contineri; verum tamen id erit, ſi de eorum favore agatur, nequaquam autem ſi de pœna, & quidem maxima: nam in pœnalibus nulla ratio ſuppetit, qua proferamus verbi ſignificationem, neque amor avi in nepotes, aut horum in illum tantus eſt, ut ille eorum ſtudio a crimine perpatrando deterreatur, vel hi ad mortem illius vindicandam inſurgant. His accedit, quod in eorum animis non tam recens indignatio eſt, neque tam acerba recordatio aviti ſupplicii, ut periculum ſit, ne quid per hos audeatur. Sed quum filius perduellis bona cum patris, tum propinquorum capere non poſſit, quidnam de iis fiet? Patris quidem Fiſcus occupabit, cetera vero per ſucceſſorium edictum, proximiori, vel ſubſtitutis deferentur: quum quod ad bona paterna, ſit indignus; quod ad cetera vero, incapax, & bona ad indignos pertinentia Fiſcus ſibi auferat, cetera incapaci relicta pro non ſcriptis habeantur. Hæc de Conſtitutione hac dicenda putavi; reliqua ad eam pertinentia lubenter omittenda cenſui, quum abunde in libro primo pertractata ſint.

§. IV.

Ad legem Juliam de vi publica, & privata.

PRoxime ad Majeſtatis crimen accedit vis publica, vel privata: ſiquidem tunc Princeps tutus eſt, quum omnia quieta ſunt, & tranquilla: atque illius Majeſtati injuriam infert, qui publicam pacem inter cives perturbare, atque

atque intervertere audet. Propterea quum de lege Majestatis hucusque plura disseruerimus, ratio postulat, ut & de vi publica, privataque nonnulla saltem nunc disputemus. Itaque, ut ad rem veniamus, per bellorum civilium furorem potissimum vis exurgit: quare non mirum si Augustus tantum studii adhibuerit ad illam poenarum metu reprimendam, quum sub eodem reliquiæ civilium turbarum adhuc perstarent. Tranquillus hac de re ita scripsit (a): *Pleraque pessimi exempli correxit, quæ in perniciem publicam, aut ex consuetudine, licentiaque bellorum civilium duraverant, aut per pacem etiam extiterant. Nam & grassatorum plurimi palam se ferebant succinti ferro, quasi tuendi sui caussa: & rapti per agros viatores sine discrimine liberi, servique ergastulis possessorum supprimebantur: & plurimæ factiones, titulo collegii novi, ad nullius non facinoris societatem coibant. Igitur grassatores, dispositis per opportuna loca stationibus, inhibuit; ergastula recognovit. Collegia, præter antiqua, & legitima, dissolvit; tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam exussit. Loca in Urbe publica juris ambigui possessoribus adjudicavit. Diuturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud, quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit: conditione proposita, ut, si quem quis repetere vellet, par periculum pœnæ subiret.* Hæc Tranquillus, quæ quum multam legi nostræ lucem adferant, integra exscribenda duxi. Nunc legem expendamus.

Ajunt Jurisconsulti: *Lege Julia de vi publica tenetur, qui arma, tela domi suæ, agrove in villa, præter usum venationis, vel itineris, vel navigationis, coegerit. In eadem caussa sunt, qui turbæ, seditionisque faciendæ consilium inierint, servosque, aut liberos homines in armis habuerint: eadem lege tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. In eadem caussa sunt, qui pessimo exemplo, convocata seditione villas expugnaverint, & cum telis, & armis bona rapuerint. Eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo, agrove suo, aut navi sua dejecerit, concusseritque, expugnaverit. Item hac lege tenetur, qui quum imperium, potestatemve haberet, civem Romanum adversus*

pro-

(a) Cap. 32. in Octav.

provocationem necaverit, verberaverit, jusseritque quid fieri, aut quid in collum injecerit, ut torqueatur. Item Julia de vi publica cavetur, ne quis reum vinciat, impediatque, quo minus Romæ intra certum tempus adsit. Atque etiam qui dolo malo fecerit, quo minus judicia tuto exerceantur, aut Iudices, ut oportet judicent, vel is, qui potestatem, imperiumve habebit, quam ejus jus erit decernat, imperet, faciat. Ac qui nova vectigalia exercent, lege Julia de vi publica tenentur. Hæc omnia jurisconsultorum fragmenta ex *tit. ad legem Juliam de vi publica* excerpta, in unum colligere duxi, quo commodius mihi esset legem Augusti expendere, unaque simul demonstrare quantam lucem leges accipiant, si earumdem ratio ab historia depromatur.

Jam vero quum ad vim faciendam proni homines, ex corrupta natura, atque adeo efferata, sint, maxime vero ad eam inferendam impelluntur, si quando insurgunt, qui tyrannidem appetunt. Hinc enim & scelestorum undique homines cogunt cœtus, quorum viribus adjuti, novas res moliantur. Quin homines de trivio turbarum cupidos inter hos misceri, passim legimus, ut divitum domos expilent, ipsique insontium fortunis ditescant, impunitatem in tanta rerum perturbatione sibi pollicentes. Hac sane de caussa, compositis vix rebus, restitutaque pristina pace, protinus judicia de vi institui solent, sive ad res ablatas restituendas, sive ad novam vim metu pœnarum præcavendam: nam seditione compressa, non statim eārumdem reliquiæ evanescunt, a quibus adhuc timetur. Lex igitur nostra maxime Augusti regimini congruebat, quum per id tempus perstarent adhuc quædam veterum factionum dissidia, quæ furentibus bellis civilibus inoleverant. His accedebat novum Augusti regimen, idque invisum: & quem latet quantæ turbæ, factiones, & seditiones novo sub regimine oboriri soleant? Quapropter appositissima fuit lex nostra, quæ per singulos quosque casus distincte cavit, ne vis quæcumque inferretur. Verum quia res omnes majori luce adsperguntur, si ab sua repetantur origine, propterea hæc omnia altius arcessenda sunt.

Ante legem Juliam de vi, Plautiam invenimus, qua ani-

animadvertebatur in eum, qui vim intulisset, sive Senatui insidias struendo, Magistratibus vim inferendo, cum telo in publico ambulando; sive quis seditionis caussa superiora loca occupasset, sive possessorem fundo cum hominibus armatis dejecisset. Eratque horum omnium pœna interdictio aquæ, & ignis. Legis occasio seditio illa fuit post mortem Syllæ. Quum enim Lepidus Marianarum partium assertor, cum Catulo Syllano de actis Syllæ contendere cœpisset, ingens Civium discordia concitata est, victorque, pulso ab Urbe, atque in Sardinia interfecto Lepido, Catulus hanc legem tulit cum P. Plautio Tribuno Plebis, unde ejus nomen. De qua Cicero sic (a): *De vi quæritis, quam legem Q. Catulus armata dissensione Civium, Reipublicæ pene extremis temporibus tulit*. Itaque quum Clodius in Ciceronem insurrexisset, ejusque ædes armatis hominibus combussisset, lege Plautia de vi accusatus est. Hanc autem legem Julium sæpe rogasse scriptores tradunt, quum eam ad coercendos civiles motus satis aptam duxisset. Ex quo profecto intelligimus, quantum novo cuicumque regimini prosit pœnarum metus, ad vim reprimendam, sive ut in præterita facinora per seditiones patrata animadvertatur, sive ne vis imposterum inferatur.

Quum igitur Augusti tempore, civilium motuum non adhuc reliquiæ extinctæ essent, & vereretur ne novæ seditiones exorirentur, maxime vero ob recentem, eamque invisam regiminis formam; opus sane fuit, ut is legem de vi conderet, perque ea distincta capita, ne qua vis inferri novo regimini posset. Itaque rem singulatim expendamus.

De vi publica tenetur, qui arma, tela, domi, agrove in villa præter usum venationis, vel itineris, vel navigationis coegerit, præter ea, quæ quis promercii caussa habuerit, hereditateve ei obvenerint. Non solum vim illatam lex prohibet, sed etiam instrumenta ea vetat, quorum ope facillimum est ad vim inferendam devenire, uti sunt arma, tela, aliaque hujusmodi, quibus, si quis ea domi, vel agro habeat, proclivius est alii nocere. Sed cur in lege subditur, ne quis do-

(a) *Orat. pro Sextio.*

Digitized by Google

domi, vel in agro arma teneat? Sane ante legem nostram quamvis privato nefas esset in Urbe arma servare, fas tamen ei erat extra Urbem in agro tenere, quum aristocratico regimini, vel democratico non adeo adversetur, si quo privatus modo arma teneat: quod secus est in forma monarchica, ubi penes unum vitæ, necisque jure manente, nemini suamet auctoritate licet se suaque defendere, si ab inculpata tutela ob imminens periculum discesseris: quo in discrimine, quum præsto esse non possit judicis manus, satius est vim vi repellere, quam eam per injuriam pati. Omnia igitur arma quocumque loco servata, Augustus prohibet, ut minus consona privatis sub novo regimine. Sed quid est, quod ea excipiantur, quæ quis promercii caussa habuerit, aut hereditate obvenerint? Nonne armorum fabrica, ac commercium privatis omnibus interdicta sunt, quum de regalibus Principis censeantur? Fateor quidem id, Monarchia jam adulta: sed nascente, uti sub Augusto, res erat, indulgebantque quidem leges illorum promercium, ne vetustæ libertatis reliquiæ tam cito deperire viderentur, atque democraticæ dominationis vestigia omnino deleta. Itaque libertas hæc usque ad Marcianum stetit, sub quo vulgata Constitutio, *ne arma quis venderet Barbaris l. 2. quæ res exportari non deb.* ostendit privatos adhuc tunc temporis armorum usum, atque promercium tenuisse. Sed postmodum omnem illorum usum privatis interdictum satis constat.

Tenentur etiam de vi, qui *turbæ, seditionisque faciendæ consilium inierint, servosque, aut liberos homines in armis habuerint.* Quantum hæc omnia ad vim inferendam faciant, experientia satis perdocet. Nulla quippe cædes, aut vis illata, aut seditio erumpit, quorum antea inter male feriatos homines, per cœtus, & collegia communicatum non fuerit consilium. Jure merito igitur hominum armatorum in recenti Monarchia cœtus, & collegia prorsus vetita, præter ea, unde nihil mali timeretur. Præterea scripsit Paulus: *Lege Julia de vi publica, damnatur qui aliqua potestate præditus Civem Romanum, antea ad Populum, nunc ad Imperatorem appellantem, necarit, necarive jusserit, torserit, verberaverit, con-*

dem-

demnaverit, in publica vincula duci jusserit. Quæ profecto novæ huic Augusti dominationi mirum in modum conveniebant. Nam sub Monarchia non amplius ad Senatum, sed ad Principem de sententiis in Provinciis appellare fas erat; adeo ut de vi teneretur Magistratus ille, qui adversus pristinam libertatem reum impediret, quominus ad Principem appellaret. Quod ut magis intelligatur, adlubeat planius explicare illud Marciani dicentis: *Lege Julia de vi publica caveri, ne quis reum vinciat, impediatque, quo minus Romæ intra certum tempus adsit*. Hi sane in Provinciis sunt, quibus quum Civitas Romana data esset, a Præsidum sententiis ad Principem licebat appellare: sed apud eum intra certum tempus sisti debebant. Hos autem appellantes si quis ex Magistratibus impediisset, ne prosequerentur appellationem, vel in carcerem conjiciendo, vel verberando, hac pœna tenebatur, quum non parum offenderet Principis Majestatem non censendo Civem, cui jus Civitatis Princeps dedisset, quemadmodum se gessit Marcellus, qui in Cæsaris contumeliam illos verberari jusserat, quibus Cæsar fuerat jus Civitatis elargitus.

Quæ huc usque edisseruimus, ad vim publicam pertinent, quæ licet olim a publica persona, hoc est, Magistratu inferretur, deinde tamen sic appellata, quæ cum armis fieret, quum quæ sine armis, dicatur privata. Vidimus igitur ut Augustus contra immoderatam Magistratuum potestatem se gesserit: nunc brevi tradendum, qua ratione adversus privatorum audaciam civibus consuluerit. *Qui convocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur, pulsaretur, neque homo occisus erit, aut fecerit, quominus quis in jus produceretur; utve ex agro suo sine armis dejiceretur, quive ipse dejecerit, spoliaverit; qui quæstionem de alterius servo habuerit; qui improbe coierit in alienam litem; qui debitori suo debitum per vim extorquere conatus fuerit, atque si quæ sunt ejusdem generis, patraverit, lege Julia de vi privata tenetur, publicatione tertiæ partis bonorum, cum infamia multatur: ut* Sigon. *de publ. judiciis*. Itaque hac lege damnatus nec Senator, ne Decurio, nec Judex esse, nec honore ullo frui poterat; quum contra de vi publica damnato aqua, & igni interdiceretur; cui deinde pœnæ successit deportatio. Non solum au-

Digitized by Google

tem lege hac tenebantur, qui vim in bona, vitam, vel libertatem, ſed etiam in alienam pudicitiam intuliſſent. Ex quibus profecto intelligimus, quantum lex hæc novo regimini firmando, moribuſque civium ſanandis congrueret. Neque enim quidquam Monarchiæ adverſatur magis, quam vis ſive publica, ſive privata, in vitam, libertatem, pudicitiam, atque in bona Civiam illata. Quum autem hujus legis pœna aſperior, ut ſupra dixi, ſit, nempe ut illius metu homines ab inferenda vi deterrerentur, haud fere minor in vi privata, quam in publica videtur.

Etenim ſi acerbum nimis erat civilibus commodis orbari, atque ex illa Urbe, ubi Imperii majeſtas verſabatur, ad infeliciſſimam quamdam Inſulam dejici; minus profecto dura videri non poterat in vi privata publicatio tertiæ partis bonorum, & infamia, ſi expenderis, quanti per id tempus eſſet jus Civitatis, & Romanorum aviditas in honoribus appetendis, ſub novo potiſſimum regimine, ubi Auguſtus novos in dies creabat Magiſtratus, in ſpeciem quidem veteribus honeſtiores, re autem vera, qui novo regimini convenirent. Ex quibus profecto omnibus hac pœna damnati, ſi Magiſtratus eſſent, qui vim intuliſſent, excidebant; ſi vero privati perpetuo repellebantur. Hæc ſunt quæ ad noſtræ legis intelligentiam putavi explicanda. Sed e memoria prorſus exciderat quid innuant verba illa Tranquilli in hac lege inſerta, & ſuperius relata (*ergaſtula recognovit . . . Diuturnorum reorum, & ex quorum ſordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit*) exponere. Sane omni procul dubio laudatus Auctor jus privati carceris, quo creditores in debitores ſuos utebantur, ab Octavio abrogatum oſtendit: nam ſi in legem peccabat, qui per vim creditum repetebat, ſuaque auctoritate vindicabat, dixeris ſane privatum carcerem vetitum, nec profecto præter rem. Si enim jus hoc cum democratico regimine conveniebat, quum Majeſtas penes Populum maneret, nequaquam vero affirmari id debet ſub Monarchia, ubi jus vitæ, & necis, atque in omnium ſtatum poteſtas penes unum reſidere debet.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Ad legem Juliam de adulteriis, quidque sit adulterium, & a quibus committatur.

JAm ad legem Juliam de adulteriis coercendis pervenimus. Sed præ omnibus velim advertas, quam rationem tenuerit Augustus in legibus condendis, ut civium felicitati consuleret, & novi regiminis firmitatem stabiliret. Primo quidem leges ad Civitatis tutamen, ornatumque tulit, ut curam illius præseferens, omnes ad sui amorem alliceret; deinde per legem Juliam, & Papiam omnem vim adhibuit, ut Urbem civibus, factionum furore exhaustam, repleret, ærarium jamdiu expilatum locupletaret, atque a vaga venere ad matrimonii castitatem civium mores, metu pœnarum, & præmiorum spe, impelleret. Hinc munita per has leges ad bonam frugem via, vim publicam, & privatam coercuit, ut quies sarta tecta foret. Sed incassum hæc omnia, si matrimonii castitas polluatur, si fallatur conjugi fides, si familiarum deturpetur splendor, atque aliena soboles per adulterium supponatur. Si enim non stat fides conjugalis, quænam reliqua erunt integra? Quænam dissidia, bonorumque jactura non oborietur? Itaque jure merito Augustus postquam a venere vaga Cives avertit, & vim repellere conatus est, matrimonii castitatem intemeratam servari per legem nostram jussit; quum & in ceteris rebus tranquillitas esse minime possit, ubi adulteria perpatrantur.

Quum igitur tot tantaquè mala ex adulteriis proficiscantur, quid mirum si apud gentes omnes gravissimis pœnis hoc in crimen animadversum sit? Illud autem puniri non tam scripta lex, quam ratio omnibus insita suadet. *Nec si, regnante Tarquinio* (*a*), *nulla erat Romæ scripta lex de stupris, iccirco non contra illam legem sempiternam Sextus Tarquinius vim Lucretiæ attulit. Erat enim ratio profecta a rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & a delicto avocans, quæ non*

(a) *Cic. lib. 2. de L. L. cap. 4.*

non tum denique incipit lex esse cum scripta est. Orta est autem simul cum mente Divina. Hinc jure merito ubique terrarum criminum gravissimum adulterium existimatum fuit, vel apud gentem illam, quæ libidini maxime indulgeret, ut Parthi fuere, apud quos nihil prorsus pœnis plectebatur, præter quam adulterium (*a*). Lacedæmonios, si quem diris devoverent, nulla alia imprecatione usos literis proditum est, quam ut adulterio domus ejus fœdaretur (*b*). Apud Græcos omnes receptum fuit, ut adulteri impune possent occidi. Hæc quum ita sint, haud reor ante legem nostram nullam aliam Romæ fuisse contra adulteros. Etenim Marci Catonis Gellius (*c*) nobis hæc verba servavit: *In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine judicio impune necares: illa te, si adulterares, digito non auderet contigere, neque jus est.* Sed nos rem paullo altius more nostro repetentes, viro, ex Romuli instituto, jus necis in adulteram fuisse, dummodo rem cum cognatorum consilio peregisset, facile affirmamus. Nam quum Romulus occidi mulierem permisisset, quæ vinum bibisset, qui proximus intemperantiæ gradus a vino ad venerem inconcessam esse soleat; fas erit hinc colligere, & adulteram potuisse a viro occidi. His præmissis, rem ipsam pertractamus.

Quantum Romæ Augusti tempore impudicitia ferveret, sat est in comperto: nam lege hac nostra vulgata, ne ipsius quidem legislatoris domus procul erat ab adulteriis; quum & filiæ, & neptis adulteria adeo pernota essent omnibus, ut Principi legis nostræ pœnam vel in suos exercere opus fuerit. Necesse igitur maximopere fuit legem condere, ut cohiberetur impudicitiæ licentia. Etymon adulterii quod attinet, mirum quot in origines se traxerint Grammatici. Sed quia nos, vocularum notationibus prætermissis, de rebus magis solliciti sumus, certum habemus adulterare pro corrumpere acceptum esse, ut quum dicimus adulterinos nummos, pecuniam adulterare. Est igitur adulterium vitiatio, ac corruptio ejus, quæ al-

(a) *Justin. lib. 4. cap. 3.*
(b) *Suida verb. adulter.*
(c) *Lib. X. cap. 23.*

alteri nupta eſt. Hinc juſtæ nuptiæ ubi ſunt, ibi & adulterium, ſi conjugis frangatur fides. Itaque quum penes Romanos inter ſervum, & ancillam non nuptiæ intercederent, ſed contubernium; ea de cauſſa in corruptorem ancillæ non pœna adulterii, ſed injuriarum, vel legis Aquiliæ animadvertabatur. Sed pro muliere nupta intelligo eam, quæ honeſte vivit, pudicitiamque ſuam minime proſtituit, aut artem ludicram exercet: quæ omnia quum longiori diſquiſitione indigeant, opus eſt, ut a fontibus ſuis repetantur.

Ignominioſæ feminæ ſunt, quæ ſtola matronali, ideſt, pudore, abjecta lenocinium faciebant, artemque ludicram, ſive operas ſuas in ſcenam ſaltandi, vel cantandi cauſſa locabant. Erant autem iſtiuſmodi femellæ a pœna legis noſtræ immunes; dummodo tamen apud Ædilem nomen ſuum profeſſæ eſſent: putabant enim antiqui, ſatis poſſe effrenem mulierum impudicitiam coerceri, ſi cogerentur eam publice, non ſine turpi nota, penes Ædilem profiteri. Si vero nec id quidem impediret, quominus mulier improbam hanc profeſſionem iniret, lex eam tolerabat, habebatque immunem a pœna. Verum quum multæ ad evitandam legis Juliæ pœnam, utque luxuriarentur impune, hanc profeſſionem facerent, vel in ſcenam operas locarent, vel lenocinium exercerent; provide S.C. ſub Tiberio proviſum, ne hæc fraus extra legem eſſet. Ita autem rem hanc enarrat Tranquillus ſub Tiberio: *Famoſæ feminæ, ut ad evitandas legum pœnas, jure, ac dignitate matronali exolverentur, lenocinium profiteri cœperant: & ex juventute ordinis utriuſque profligatiſſimus quiſque, quominus in opera ſcenæ arenæque edenda S.C. tenerentur, famoſi judicii notam ſponte ſubibant: Eos, eaſque omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam eſſet, exilii pœna affecit.* Verum quamvis eæ, quæ profeſſionem hanc iniiſſent, extra pœnam legis fuerint; non tamen omnibus ſine diſcrimine impudicitiam profiteri licebat, ſed illis tantum, quibus Ædilis indulgebat, vilioribus nempe quibuſcumque. En verba Taciti (*a*): *Eodem anno gravibus Senatus decretis libido feminarum coer-*

(a) II. *Ann.*

coercita, cautumque ne quæstum corpore faceret, cui avus aut pater, aut maritus eques Romanus fuisset. Nam Vistilia prætoria familia genita, licentiam stupri apud Ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum adversus impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Exacta est a Titidio Labeone cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset? atque illo prætendente, sexaginta dies ad consultandum datos nec dum præteriisse satis Visum de vestilia statuere eaque in insulam seriphon abdita est. Ex quibus vide non omnibus per S. C. datum ut impudice viverent, etiamsi id professæ fuerint, sed iis tantum quibus lex non obsisteret. Itaque ut vela contrahamus, erant extra legem illæ, quæ pudicitiam suam vulgaverant, artemque ludicram extra fraudem professæ fuerant. Sed quæ supra dicta sunt velim intelligas de vetusto Romanorum jure, nam jure novo, quum nuptiæ iniri possent cum lena, scenica, & tabernæ famula, istæ quidem adulterium patrabant, si fidem conjugi fallerent; ibi enim adulterium est ubi matrimonium intercedit: quod sane vidit Sex. Cæcilius, in cujus ore frequens illud erat *legem Juliam ad omnia matrimonia pertinere, nec solos Atridas amare uxores suas*. Sed nos ultra progrediamur.

Quæstio moveri solet, an, si uxor pudicitiam vulgo prostituerit, incidat in adulterii crimen, qui cum ea rem habuerit. Sane heic pugnare videntur Ulpianus, & Diocletianus; nam hic in *lege* 22. *hoc tit.* ait, *si ea quæ stupro tibi cognita est, & passim venalem formam exhibuit, ac prostitutam meretricio more vulgo se præbuit, adulterii crimen in ea cessat*. Sed contra Ulpianus scripsit *in l.* 13. §. 2. *hoc tit.*. *Sed in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quæ vulgaris fuerit*. Quam antinomiam antequam componamus, brevi exponendæ sunt futiles Pragmaticorum opiniones. Quidam crediderunt (*a*) primum mulieris corruptorem adulterii pœna teneri, ceteros vero deinceps minime; quum extra ordinem, & mitius puniendi sint, ipsa muliere excepta, quæ semper ut adultera existimatur, sed rectius tradidit Doctiss. Anton. de Mat-

[a] *Clar. d. adulter. Farinac. quæs.* 14.

Digitized by Google

Matthæi Doctorum facile Princeps opinionem hanc a fori cancellis, quibus aliquando hæsit, prorsus eliminandam, hac innixus ratione. Ibi adulterium est, ubi uxor corrumpitur. Sed matrimonium nec per unius, vel alterius, ne per multorum quidem adulteria solvitur, sed jure civili per sententiam tantum Judicis, postquam scilicet maritus inscripserit in mulierem, probatoque crimine uxori repudium miserit, ut ex novella 117. *cap. VIII.* §. 2. Igitur mœchi erunt omnes, qui cum alterius uxore rem habuerint. Atque hoc, ne in procacis feminæ potestate sit flagitiis suis solvere sanctissimum matrimonii vinculum, & multis vectoribus receptis posteriores de pœna legis subducere. Verum qua ratione Ulpianum cum Diocletiano conciliabimus? Hac quidem distinctione inter mulierem, quæ marito deserto, passim, & sine delectu meretricio more se prostituit, & eam, quæ stupratoribus quidem corpus committit, non tamen maritum deserit, nec passim, nulloque habitu delectu. Atque in priori quidem specie crimen adulterii cessat, in posteriori vero minime. Quæ sane præclara conciliatio ipsius laudati Auctoris est, & a me ejusdem verbis exscripta. Quæ autem dixi de matrimonii nempe solutione per adulterium, velim accipias de jure tantum civili, non vero de Canonico, quo per adulterium quoad torum tantum, minime vero quoad vinculum matrimonium dissolvitur.

Ab justis uxoribus ad injustas gradum faciamus, ut, an adulterium & in iis sit, videatur. Porro ea injusta dicebatur uxor, quæ sine legitimis solennitatibus ducta erat, nempe si non accepta aqua, & igni, vel sine coemptione; erat etiam uxor injusta, quam uxorem ducere jura non sinebant, ut si peregrina, vel a peregrino civis ducta sit, si minor duodecim annis, vel ea, cum qua incestum committitur, vel filia familias, sine parentum consensu. His prælibatis cum ipso Ulpiano (a) sic dicamus. *Plane sive justa uxor fuit, sive injusta, accusationem instituere vir poterit. Nam ut Sex. Cæcilius ait, hæc lex ad omnia matrimonia pertinet.* Itaque quamvis legis nostræ verba ad justam uxorem summo jure videan-

(a) *L. si uxor §. 1. D. ad l. Jul.*

tur pertinere, attamen conniventibus oculis, ea etiam ad injusta matrimonia proferuntur, ut tamen vir accuset mulierem jure extranei, non jure mariti, ut & ipse Ulpianus subdit in eadem lege §. IV. Sed quid de sponsa? Idem profecto affirmandum, Ulpianus enim expresse ait §. III. ibidem. *Divi Verus, & Antoninus rescripserunt, etiam in sponsam hoc idem vindicandum: quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii violare permittitur*. Sic autem Deus loquutus est per Oseam IV. v. 13. (a): *filiæ vestræ fornicabuntur, & sponsæ vestræ adulteræ erunt*. Quem locum exponens Hieronym. in *cap. quapropter* 27. quæst. 1. apud Gratian. ait. *Notandum est quod in filiabus dicit fornicationem futuram, in conjugibus adulteria, quæ sponsali conventione initiantur, & commixtione corporum perficiuntur*. Sunt igitur sponsæ quasi initiatæ conjuges, ut qui eas violet, conjugium ipsum offendere videatur. Sed velim advertas quam proclive sit in jure errare, si rerum origines ignorentur.

Etenim vir apprime doctus Covarruv. acriter tenet non esse adulterium, si forte violatur sponsa de futuro, bene vero de præsenti. Quo præmisso discrimine credidit Ulpianum de adulterio in sponsa per verba de præsenti intelligendum esse. Sed quam inepta hæc distinctio? si is antiquum nuptiarum morem pernosset, haud quidem tam manifesto errasset. Nam sponsæ apud veteres a spondendo dictæ sunt, eoquod solemne apud eos erat ante initum matrimonium uxores spondere, hoc est futuras stipulari. Quapropter quum penes Ulpianum aliud sponsalia non sint, quam mentio, & promissio futurarum nuptiarum, id excogitavit Covar. quod directe eidem Jurisconsulto adversatur. Dura sane provincia est, jus Romanum pernosse, si ab historia mens aliena sit.

§. V.

(a) *IV. ver.* 13.

Digitized by Google

§. V. & ULTIMUS.

De adulterii pœna, & quinam de eo accusare possint.

JAm differuimus quid sit adulterium, quive & quæ adulterii teneantur, reliquum est ut nunc sermonem instituamus de pœna adulterii. Sane pœna hæc alia ab aliis ad Justinianum usque inflicta fuit; sed quum nos de Augustali jurisprudentia differere polliciti sumus, in hac tantum, ne a proposito discedamus, immorabimur. Concors est eruditorum opinio legis Juliæ de adulterio pœnam fuisse relegationem. Neque mireris quod dixerit Tribonianus capitis pœnam: siquidem id huic in more fuit, ut in legibus pœnalibus, si quid forte acerbius a Justiniano sancitum fuerit, id plerumque veteribus tribueret; atque hoc, ne Imperatori suo crearetur invidia. Ceterum excidit e Triboniani memoria illud Papiniani responsum *in l. Claudius 13. de his, quæ ut indignis*, ubi Mævius dicitur damnatus adulterii duxisse Semproniam uxorem non damnatam, eamque heredem instituisse, quod sane fieri non potuisset, si morte naturali adulter puniendus fuisset.

Sed heic investigare animum subit, cur in Romanorum mores adeo tunc temporis in luxuriam debacchantes, mitior hæc pœna, quæ nec libertatem, neque Civitatem adimeret, fuerit statuta. Et quidem lex pœnalis quum ea esse debeat, ut peccandi voluptatem exsuperet, per quam scilicet homines metu majoris mali quam voluptas peccandi sit, deterriti se se a flagitiis abstineant, dixeris relegationem hanc non tanti fuisse, ut mores Romanorum sanare posset; sed secus judicaveris, si Augusti ingenium introrsum inspicias, sic enim ille in pœnis inferendis adnisus est, ut eæ in speciem mitiores viderentur, re autem vera tanta acerbitate essent, quanta opus esset ad corruptos mores ad frugem redigendos. Itaque quamvis relegatio levior in adulteros pœna videatur, spectatis tamen Urbis deliciis, a quibus aberant, & rerum omnium penuria, in quam incidebant, non poterat quin asperior

Digitized by Google

perior existimaretur. Jure igitur merito ejus acerbitatem poeta accusat (*a*).

Qualis erat nuper tragico pollutus adulter
Concubitu: qui tum leges revocabat amaras.
Omnibus, atqui ipsi Veneri Martique timendas.

Sed ut res magis pateat, huc Tranquilli verba appositissima afferre duxi. Is enim relegationem Augusti filiæ, & neptis enarrans sic scripsit (*b*). *Relegatæ usum vini, omnemque delicatiorem cultum ademit, neque adiri a quoquam libero, servoque, nisi se consulto, permisit, & ita ut certior fieret, qua is ætate, qua statura, quo colore esset, etiam quibus corporis notis, vel cicatricibus.* Ex quibus vide quantum acerba Romanis fuerit relegatio. Siquidem pœnas non ex nostris moribus, sed pro ea tempestate, in qua latæ sunt, expendamus oportet.

Sed præter hæc singularia quædam sunt in lege nostra ad pœnam in tanti flagitii reos adaugendam. Nam vindicem illum gladium, quem Augustus & Patri in filium, & domino in servum in nova hac Reipublicæ forma abstulerat, patri in filiam, ejusque adulterum, & in lenones in ipso scelere deprehensos viro concessit, ut ita mortis imminentis metus, mulieres, adulteros, atque lenones ab hoc flagitio absterreret. Præter hæc adjecta est infamia, atque amissio dotis, qua mulier plectebatur, de quibus sane omnibus singulatim agendum est. Permittitur patri adulteræ, ut occidat adulterum quemlibet domi suæ, vel generi in ipsa turpitudine, actuque obscæno, ipsoque in opere perpatrando deprehensum, modo simul cum adultero eodem impetu interimat & filiam. Quam ingentem sane potestatem ideo lex indulsit patri, quia eum parcius ea usurum persuasum erat. Num enim suæmet sobolis amor sinit, ut occidat adulterum, si & filia simul inteficienda est? Quamvis domus suæ ignominia, atque ira in adulterum excandescens animum ejus vehementer exasperent, vincit tamen procul dubio sanguinis sui caritas, quæ ut parcat adultero, suadet, quum plus sibi ex filiæ

(a) *Juvenalis saty. 2. ver. 29.*
(b) *Octav. cap. 65.*

filiæ morte lugendum esset, quam ex morte adulteri exultandum. Hæc de patre lex sanxit, quæ quum sit poenalis, minime extenditur ad Avum, neque filiam emancipatam complectitur.

Ceterum potestas hæc uxorem interficiendi adulterumque viro facta non est, quum nulla cognati sanguinis inter hos intercedat caritas, ut credere liceat virum, ut mulierem servet, non interfecturum adulterum: adeo enim dolor recentis injuriæ amorem conjugalem evertit, ut nihili pendat uxoris vitam, dum ne viventem relinquat suæ ignominiæ auctorem. Itaque vir neque adulteram, neque adulterum occidere poterit, secus vero lege Cornelia de sicariis tenebitur, aliqua tamen adhibita lenitate. Nam Imperatores aliquanto iræ parcentes exulcerati conjugis mitigavere pœnam, censueruntque eum in opus perpetuum tradendum, si esset humilior, honestiorem vero in insulam relegandum. Sed quamvis vir interficere nequeat adulterum, excipiendæ tamen sunt personæ turpes, nempe lenones; qui artem exercebant ludicram, qui lucri caussa in scænam producebantur, quique demum per Prætoris edictum infamia notati erant. Hos profecto impune potest maritus interficere, verum non ubique, sed domi suæ deprehensos, ubi scilicet pudicitia prostituta magis ejus animum exulcerat. Quapropter Quintilianus (*a*) ait. *Occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari cædes est*; sed adultero occiso, statim a se dimittere debebat uxorem, ne non tam honestatis, quam ultionis caussa videretur hominem interemisse, quod leges vix ferrent. Sed quum quos interficere licet, magis eos fas sit membro aliquo mutilare, sæpe mariti adulteros, aliosque criminis hujus conciliatores membris detruncabant. Ex quo sane more quum Poetæ dicteria, jocosque struxerint, ad hæc liceat nobis ex his pauca quædam excerpere, Horatius ita (*b*)

Hic se præcipitem, tecto dedit, ille flagellis
Ad mortem cæsus, fugiens hic decidit acrem
Prædonum in turbam: dedit hic pro corpore nummos
Hunc

(a) *Lib. V. cap. X.*
(b) *Lib. 1. serm. saty. 2. ver. 41.*

Hunc perminxerunt calones: quin etiam illud
Accidit, ut quidam testes, caudamque salacem
Demeteret ferrum. Jure omnes, Galba negabat. & Martial. (a).
Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Nil hac peccatum est parte marite tibi.
Stulte quid egisti? nihil hic tua perdidit uxor.
Cum sit salva tibi mentula Deiphobii

Et Plautus omnium lepidissime (b).
Facio, inquit, *quod Mœchi non solent*
Salva vasa, domum reporto, ubi vasa sunt virilia, quæ aliquando mœchis amputabantur, unde Terentius in Eunuch. (c) *minatur id quod mœchis solet*.

Præter hæc mulier adultera dotis jacturam patitur, nam maritus sibi retinet dotem, donationem propter nuptias, & ex paraphernis tantam partem, quanta est tertia dotis, dummodo tamen ipse leno non fuerit, quod ex jure ante legem Juliam proficisci scribunt eruditi, nempe ex veteri judicio, quod de moribus appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem sexta dotis parte multabatur, vel octava, si turpitudo esset levior, quæ actio, quia per legis Juliæ judicium silebat, ideo pœna illius in legem ipsam Juliam conjecta est. Nolim tamen intelligas virum totam dotem ex veteri lege Julia, prout fuit ab Augusto perlata, retinuisse. Nam pars tantum illius penes maritum manebat; reliquam Fisco occupante, quamvis ex insequentibus Principum Constitutionibus totam deinde vir perciperet. Habet etiam hoc crimen in accusatione sua multa singularia, quum ex lege nostra accusandi facultas daretur omnibus, quia judicium publicum erat. Maritus, & pater accusabant, ut injuriam suam ulciscerentur; extranei vero ut publicam honestatem tuerentur. Sed maritus neque uxorem, neque adulterum accusare poterit, nisi ante uxorem dimiserit, deinde vero electio sibi erit, utrum adulteram, an adulterum corripere velit. Potest tamen maritus non secus ac pater, vel jure mariti, sive pa-

tris

(a) *Lib.* 3. *epig.* 84.
(b) *Actio. IV. Scen.* 2. *ver.* 40.
(c) *Act. V. sc. V. ver.* 15.

Digitized by Google

tris accusare, vel jure extranei; si primum, ambobus sexaginta dies præstituti sunt, quibus elapsis querelam struent jure extranei. Discrimen autem ingens est; nam jure mariti, vel patris accusantes ceteris omnibus præferuntur, nec calumniæ pœnam, si crimen non probaverint, timebunt, quum nec inscribere trepidanti stilo teneantur. Cur enim criminaberis eos de calumnia, quos justo tactos dolore ad accusandum impulsos credas? Minor etiam sui matrimonii injuriam persequuturus accusare poterit; nequaquam vero si qua sibi comperta sit alienarum uxorum violatio, ne inconsultæ ætatis calore passim matrimonia turbentur. Item prohibet lex Julia servos adulteræ, vel Patris ejus intra sexaginta dies manumitti, ne de quæstione subducantur. Hæc sunt quæ de hac lege dicere habui. Constitutiones enim insequentium Principum, quæstionesque a Pragmaticis interjectas lubenter omitto, quum instituti mei ratio, ut dixi, sit Augustalem Jurisprudentiam ex publico tunc temporis regimine, atque ex Populi moribus exponere. Sed velim advertas Augustum per legem hanc non tantum adulteria, sed & stuprum, incestum, & quæcumque alia impudicitiæ monstra prohibuisse, nam quum id in votis haberet, ut deperditam in luxuria Civitatem sanaret, par erat ut ejus species omnes vetaret. Porro legi nostræ prælusisse mihi videtur Plautus quamvis diu ante Augustum vixerit. Sic enim hic in Curcul. A. I. S. I.

Ita tuum amorem conferto semper si sapis,
Ne id, quod ames Populus si sciat, tibi sit probro.
Semper curato, ne sis intestabilis,
Quod amas, amato testibus præsentibus.
Ph. Quid istuc est verbi? Pa. Caute ut incedas via:
Ph. Quin leno hic habitat. Pa. nemo hinc probibet, nec vetat
Quin quod palam est venale, si argentum est, emas.
Nemo ire quemquam publica prohibet via.
Dum ne per fundum septum facias semitam,
Dum te te abstineas nupta, vidua, virgine
Juventute, & pueris liberis, ama quid lubet.

Verum ad absolutam rei hujus tractationem duo mihi expendenda supersunt, ex quibus quantum Princeps noster

ad-

Digitized by Google

Hunc perminxerunt calones: quin etiam illud
Accidit, ut quidam testes, caudamque salacem
Demeteret ferrum. Jure omnes, Galba negabat. & Martial. (*a*).
Quis tibi persuasit nares abscindere mœcho?
Nil hac peccatum est parte marite tibi.
Stulte quid egisti? nihil hic tua perdidit uxor.
Cum sit salva tibi mentula Deiphobii

Et Plautus omnium lepidissime (*b*).

Facio, inquit, *quod Mœchi non solent*
Salva vasa, domum reporto, ubi vasa sunt virilia, quæ aliquando mœchis amputabantur, unde Terentius in Eunuch. (*c*) *minatur id quod mœchis solet*.

Præter hæc mulier adultera dotis jacturam patitur, nam maritus sibi retinet dotem, donationem propter nuptias, & ex paraphernis tantam partem, quanta est tertia dotis, dummodo tamen ipse leno non fuerit, quod ex jure ante legem Juliam proficisci scribunt eruditi, nempe ex veteri judicio, quod de moribus appellabatur, quoque uxor ob detectam ejus turpitudinem sexta dotis parte multabatur, vel octava, si turpitudo esset levior, quæ actio, quia per legis Juliæ judicium silebat, ideo pœna illius in legem ipsam Juliam conjecta est. Nolim tamen intelligas virum totam dotem ex veteri lege Julia, prout fuit ab Augusto perlata, retinuisse. Nam pars tantum illius penes maritum manebat; reliquam Fisco occupante, quamvis ex insequentibus Principum Constitutionibus totam deinde vir perciperet. Habet etiam hoc crimen in accusatione sua multa singularia, quum ex lege nostra accusandi facultas daretur omnibus, quia judicium publicum erat. Maritus, & pater accusabant, ut injuriam suam ulciscerentur; extranei vero ut publicam honestatem tuerentur. Sed maritus neque uxorem, neque adulterum accusare poterit, nisi ante uxorem dimiserit, deinde vero electio sibi erit, utrum adulteram, an adulterum corripere velit. Potest tamen maritus non secus ac pater, vel jure mariti, sive patris

(a) *Lib. 3. epig. 84.*
(b) *Actio. IV. Scen. 2. ver. 40.*
(c) *Act. V. sc. V. ver. 15.*

Digitized by Google

tris accusare, vel jure extranei; si primum, ambobus sexaginta dies præstituti sunt, quibus elapsis querelam struent jure extranei. Discrimen autem ingens est; nam jure mariti, vel patris accusantes ceteris omnibus præferuntur, nec calumniæ pœnam, si crimen non probaverint, timebunt, quum nec inscribere trepidanti stilo teneantur. Cur enim criminaberis eos de calumnia, quos justo tactos dolore ad accusandum impulsos credas? Minor etiam sui matrimonii injuriam persequuturus accusare poterit; nequaquam vero si qua sibi comperta sit alienarum uxorum violatio, ne inconsultæ ætatis calore passim matrimonia turbentur. Item prohibet lex Julia servos adulteræ, vel Patris ejus intra sexaginta dies manumitti, ne de quæstione subducantur. Hæc sunt quæ de hac lege dicere habui. Constitutiones enim insequentium Principum, quæstionesque a Pragmaticis interjectas lubenter omitto, quum instituti mei ratio, ut dixi, sit Augustalem Jurisprudentiam ex publico tunc temporis regimine, atque ex Populi moribus exponere. Sed velim advertas Augustum per legem hanc non tantum adulteria, sed & stuprum, incestum, & quæcumque alia impudicitiæ monstra prohibuisse, nam quum id in votis haberet, ut deperditam in luxuria Civitatem sanaret, par erat ut ejus species omnes vetaret. Porro legi nostræ prælusisse mihi videtur Plautus quamvis diu ante Augustum vixerit. Sic enim hic in Curcul. A. I. S. I.

Ita tuum amorem conferto semper si sapis,
Ne id, quod ames Populus si sciat, tibi sit probro.
Semper curato, ne sis intestabilis,
Quod amas, amato testibus præsentibus.
Ph. Quid istuc est verbi? Pa. Caute ut incedas via:
Ph. Quin leno hic habitat. Pa. nemo hinc probibet, nec vetat
Quin quod palam est venale, si argentum est, emas.
Nemo ire quenquam publica prohibet via.
Dum ne per fundum septum facias semitam,
Dum te te abstineas nupta, vidua, virgine
Juventute, & pueris liberis, ama quid lubet.

Verum ad absolutam rei hujus tractationem duo mihi expendenda supersunt, ex quibus quantum Princeps noster ad-

Digitized by Google

adnisus sit, ut ad castitatem, ac pudicitiam Cives suos revocaret, pateat. Sunt autem hæc tum prohibitio ex ipsa lege Julia de adulteriis ne fundus dotalis Italicus alienaretur a viro, invita uxore, vel ea consentiente pignori obligaretur; tum S. C. Vellejanum, quo cautum ne uxor pro viro intercederet. Sed quid hæc ad pudicitiam? Maxime, nam quum per id tempus divortia essent frequentissima, periculum sane erat, ne vir dote deperdita mulierem domo expelleret. Itaque hoc modo frenum quoddam divortiis, ex quibus ad impudicitiam transitus fit, injectum est. Jure igitur merito caput hoc de *fundo dotali Italico* legi Juliæ de adulteriis additum est a Paullo *recep. sent.* II. 21. quippe quod unum idemque argumentum respicit. Eadem est ratio, cur per legem Papiam statutum, ut divortium nonnisi coram septem testibus fieret, nempe ut favore castitatis conjugalis divortiorum libertas coerceretur. Sed lex prohibuit fundum Italicum alienari invita uxore, quia si fundus esset in solo Provinciali, nulla uxori vel consentienti potuisset nocere alienatio, quum proprietas esset Populi Romani, ac proinde nullus daretur locus usucapioni contra mulierem dotem suam vindicantem. Additur obligari fundum dotalem non posse, ne uxore quidem consentiente, mulieres enim sicut difficilius ad alienandum inducuntur, sic proniores sunt ad obligandum.

Sed de S. C. Vellejano magis sollicitus sum, cur nempe prohibitio ne mulier pro viro intercedat, pudicitiæ servandæ prosit. Sane sub Augusto primum mulierum fidejussionibus cautum, dubitare nos minime sinit Ulpianus, qui sic ait (*a*). *Et primo quidem temporibus D. Augusti, mox deinde Claudii edictis eorum erat interdictum ne feminæ pro viris suis intercederent. Postea factum est S. C. quo plenissime feminis omnibus subventum est.* Non me latet per hoc mulierum facilitati, qua pro viro, aliisque intercedunt, prospectum esse, sed præter id earum etiam honestati consultum esse docent Jurisconsulti, Ulpianus enim sic ait (*b*) *Feminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ sunt; & ideo nec ju-*

(a) *L.* 2. *D. ad S. C. Vellej.*
(b) *L.* 2. *D. de regulis juris.*

judices esse possunt: nec magistratum gerere: nec postulare: nec pro alio intervenire, nec procuratrices existere. Itaque prohibita est mulierum intercessio, non tam propter infirmitatem consilii, quam ut earum pudicitia servaretur, ne virilibus officiis sese miscentes honestatem suam in discrimen conjicerent. Hinc scripsit Callistratus (a) *feminæ remotæ videntur ab officio argentarii, quum ea opera virilis sit*. Quæ quum ita sint, dixeris sane omnem Augustum adhibuisse curam, ut mulieres servarent pudicitiam, atque ideo virilia officia eas exercere vetuisse, inter quæ merito intercessiones pro viro enumerantur.

CAPUT XI.

De regiminis Provinciarum forma ab Augusto instituta, legibusque pro eisdem latis.

HActenus edisseruimus de legibus Augusti; quæ regimen Civitatis, Civiumque mores respiciunt. At vero quum iis Provinciæ non tenerentur, nisi expressis verbis intra earum statuta comprehensæ essent, par ideo est, ut expositis Imperatoris nostri constitutionibus, quæ ad Urbem pertinent, ad eas deveniamus, quæ Provincias respiciunt, non minus enim illæ, quam istæ novo regimini respondere debebant. Sed ante omnia advertendum est, Urbanas leges eo fuco oblitas, ut pristinam libertatem servare viderentur, atque id ad invidiam immutatæ Reipublicæ avertendam: Provinciales vero nullo prope arcano involutas. Provincialium enim hominum parum profecto intererat, uni magis, quam pluribus parere, modo in duriori conditione non essent. Itaque Augusti studium, quod ad Provincias, in eo tantum versabatur, ut illarum incolæ ab inopia, ad quam redacti fuerant Magistratuum avaritia, sublevarentur, atque ut Consules, & Prætores, quibus earum cura credebatur, non ea militum vi, divitiarumque copia pollerent, quibus novas res molirentur. Itaque in Provincialibus Augusti legibus recensendis, id mihi erit

(a) *L. 11. D. de edendo.*

Digitized by Google

erit curæ, ut palam faciam Principis nostri studium, quo homines illi ad conditionem meliorem redigerentur, coercita nempe legibus suis Præsidum avaritia, atque eorumdem potestate, ne quid inde timeret, minuta. Sed quum hæc omnia satis a me exponi nequeant, nisi antea specimen veluti quoddam Provinciarum florente Republica tradatur, inde propterea exordiri ratus sum, ut ostendam non Urbis tantum, sed & Provinciarum formam novatam, ut cuncta exorienti Monarchiæ apte congruerent.

§. I.

De antiquo jure Provinciarum.

EA fuit Romanorum in victos mira solertia, ut magis humanitatis officiis, quam armorum vi, atque metu eos regerent. Hinc penes eosdem consuetudo invaluit, ut duriori, aut meliori loco haberentur, qui magis, minusve eorum arma defatigassent. Hinc profecto ortum est varium illud jus coloniarum, municipiorum, Præfecturarum, Provinciarumque prout cujusque gentis meritum postularet, aut rerum novarum metus suaderet. Sed in Orbe Romano durissima erat conditio Provinciarum, quæ suis fortunis, legibus, Magistratibusque expoliatæ ab arbitrio victoris pendebant. Nolim tamen ex hoc inferas adeo Provinciales pressos, ut omnia per fas, perque nefas in eos, prout adluberet Præsidi, licerent. Vide quam salutaria præcepta sapientissimus ille Romanorum Tullius Q. Fratri tradiderit. *Non itineribus tuis* (ait) *perterreri homines; non sumtu exhauriri; non adventu commoveri; esse quocumque veneris & publice, & privatim maximam lætitiam, quum Urbs custodem, non tyrannum; domus hospitem, non expilatorem recepisse videatur*, & denuo. *Præclarum est summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cujusquam, nulla conditio pecuniæ (quibus rebus abundat illa Provincia) ab summa integritate, continentiaque deduxerit.*

Ait Festus, *Provinciæ appellantur, quod Populus Romanus*

nus eas provicit idest ante vicit. Itaque victor profligatis hostibus, debellatisque rem hoc modo componebat. Nuncios de parta victoria cum hastis laureatis, litterisque lauro involutis Romam mittebat, consulebatque Senatum, quas leges victis dari placeret. Senatus vero decem mittebat Senatores, ex quorum consilio Imperator de hostium fortuna statueret. Tum ille legatos hos consulendo victis certas leges praescribebat, & Civitatibus aliis de Populo Romano benemeritis suis legibus, atque Magistratibus uti indulgebat, alias vero omnibus his, bonisque exspoliabat. Quidquid autem Imperatori legatos consulenti visum esset, silentio per praeconem indicto publice Civibus omnibus indicebatur, qua re absoluta ille Romam properabat relicto aliquo, qui praeesset. Atque hoc est in Provinciae formam redigere. Sed istiusmodi leges in triplici versabantur differentia; alias enim victor dabat ex legatorum consilio, quas Praesidibus deinde observandas tradebat, ferebant alias Romani, illas scilicet, quibus & Provinciales tenebantur: aliae demum sunt, quas Praesides sub auspicio Magistratus Edictis suis condebant, quibus edicebant, quo ordine, quaque ratione jus de rebus ad jurisdictionem suam pertinentibus dicturi essent. Praeter haec vectigalia erant, quae Romanis Provinciales pendebant. Sed ex Magistratuum potissimum Edictis jus Provinciale ortum est, in quibus concinnandis sic se gerebant. Quaedam ex Praedecessorum Edictis in sua transferebant, quae propterea *Tralatitia* dicebantur, quaedam ex edictis Urbanis excercebant: alia demum pro temporum rerumque conditione ipsi nova adjiciebant, ut quae ad administrationem Provinciae, sumtus, & rationes Civitatum, pactiones cum publicanis, usuras, syngraphas, hereditates, possessiones aliaque hujusmodi pertinebant. Quae profecto omnia quum elegantissime Tullius prosequutus sit, ejus verba non sunt praetermittenda (a), *Romae* (inquit) *composui edictum*, *nihil addidi*, *nisi quod publicani me rogarunt*, *quum Samum ad me venissent*, *ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum*. (En partem tralatitii Edicti) *diligentissime scriptum caput est*, *quod pertinet ad minuendos sumtus Civitatum*, *quo*

(a) *Epist. ad Famili.* III. 8.

quo in capite sunt quædam nova salutaria Civitatibus, quibus ego magnopere delector. Atque hæc est pars Edicti novi. Tertiam vero partem ex eodem habes ad Atticum VI.I. *breve* (inquit) *edictum est, quod duobus generibus edicendum putavi: quorum unum est provinciale, in quo est de rationibus Civitatum, de ære alieno; de usura, de syngraphis: in eodem omnia de publicanis, alterum quod sine edicto satis commode transigi non potest de hereditatum possessionibus, de bonis possidendis, magistris faciundis, vendendis, quæ ex edicto postulari, & fieri solent*, tertium *de reliquo jure* dicundo *reliqui*. Dixi me *de eo genere mea decreta ad Edicta Urbana accommodaturum*. Ex quibus intelligis totius Edicti partes, & quæ in illis continerentur, secundum quæ Præses jus diceret.

Verum quia Provincia non legibus tantum suis privabatur, sed etiam Magistratibus, iisque parere debebat, quos eo Roma mittebat, post leges Provinciales, reliquum est ut de Magistratibus nonnulla disseramus. Eorum, qui in singulas Provincias mitti solebant, alter generali nomine Præses nuncupabatur, alter vero Quæstor. Præsidum officio initio Prætores functi sunt, sed deinde, si quod grave immineret bellum, Consulibus Provincias regendas tradere mos fuit. Hinc nata divisio, ut Provinciæ aliæ essent Prætoriæ, Consulares aliæ, prout Prætoribus, vel Consulibus committerentur. Sed sub Augusto, qui cuncta in speciem pristinæ libertatis, ad novum regimen componere studebat, alia nomenclatio inolevit. Nam quum is Provincias partitus esset cum Senatu; huic pacatiores, ut immunis esset ab omni cura, & labore, quemadmodum simulabat, tradidit; sibi autem bellicosiores reliquit, ubi scilicet vis militaris versari debebat: haud enim voluit, ut legiones sub Senatus potestate essent. Quos autem Senatus mittebat, ii Proconsules veteri vocabulo in vetustæ libertatis honorem appellati sunt. Sed ab Imperatoribus missi varie dicti modo *legati Augusti*, *Proconsules*, *vel Proprætore*, *Præfecti Augustales*; *Legati Cæsarum*, *modo Consulares*, *Correctores*, *Juridici*. His omnibus prælibatis, ac veluti confuse potius collectis, quam ordine suo enarratis opportunum jam est rem ipsam aggredi, atque ex dictis patefacere, quid novi induxerit Augustus, ut cuncta nascenti Monarchiæ congruerent.

§. II.

Digitized by Google

§. II.

De jurisdictione, & imperio Præsidum, Quæstorumque in Provinciis.

QUum Romani Principatus in Provinciis fere robur esset, tum ob vim militarem, quæ ibi versabatur, tum ob annua vectigalia, quæ a Provincialibus ad ærarium pensitabantur, sane illarum administratio libera Repub. in Populi potestate erat; deinde vero in Senatus, vel Optimatum quorumdam manum pervenit, prout cujusque valeret auctoritas. Sed rem ab origine sua repetendo invenio quotannis olim Consulibus, & Prætoribus a Senatu Provincias decretas, imperium autem lege Curiata, ut Doctissimo Sigonio visum, in comitiis a Populo datum, & si quo forte impedimento successor in Provinciam se conferre non posset, idem tunc Populus prorogabat imperium. En præclarum Livii locum lib. III. de bello punico. *Prorogatum Philoni imperium est, ut Proprætor Galliam eamdem Provinciam obtineret cum iisdem legionibus, quibus Prætor obtinuisset. Quod Lucio Veturio, idem in Cajo Auruncuлejo decretum ab Senatu latumque, & de prorogando imperio ad Populum.* Verum anno Urbis sexcentesimo quarto ob quæstiones perpetuas institutas L. Calpurnio Pisone Trib. Plebis, & Censorino, ac Manicio Consul. alia invaluit consuetudo, nempe ut Prætores, qui Provincias sortiti essent, Romæ per annum, ut quæstionibus præessent, morarentur, deinde vero ad suam quisque Provinciam ex S. C. proficiscerentur. Hoc autem jus sæpe Populus adnisus est, ut Senatui eriperet, Provincias extra ordinem mandando, atque earumdem imperium prorogando, in speciem quidem ut Magistratibus illis bene de Repub. merentibus gratificaretur, re autem vera ut Senatus a tanto jure excideret; quare Sempronius Gracchus, quamvis popularis libertatis studiosissimus, id tamen æquo animo ferre non potuit, atque ut Senatus suam pristinam auctoritatem reciperet, vehementer adlaboravit, nempe ut *Provinciæ futuris Prætoribus, ac Consulibus quotannis a Senatu decernerentur.*

Verum pulchrum est videre, quam semitam Sylla in hac Pro-

Provinciarum administratione persequutus sit. Et quidem quum is toto conatu Populi jura infringere studuisset, Senatusque auctoritatem augere adnisus esset, minime putandum est Provinciarum regimen, quod tanti intererat, penes Populum reliquisse. Hinc legem tulit, *ut qui Provincias ex S.C. obtineret, is imperium tandiu haberet, quoad in Urbem rediisset*. Id autem mire Populi labefactabat potentiam. Quum enim Senatus interesset, ne Provinciarum Magistratus mutarentur, tamdiu illi Provincias obtinebant, quousque Senatus successorem non misisset, nec sane eum mittebant, nisi quum e re sua esset. Itaque Senatus quum Aristocratiam maxime foveret, sæpe passus est, ut ii potissimum diu tenerent imperium, qui Populi possent imminuere auctoritatem. Sic Lucullus septem annos Ciliciæ, & Asiæ præfuit. Sed quamvis consilium hoc Senatus auctoritatem maximopere extolleret, fiebat tamen aliquando, ut is ad summam rerum adsurgeret, qui diuturno tempore in imperio fuerat, quemadmodum a Julio factum legimus. Quare suamet hic experientia doctus potentiam nonnisi ex hac imperii continuatione, & diuturna Provinciarum possessione oriri, ne & alii eadem ratione adversus se insurgerent, legem tulit dum Dictator erat, *ut nemo Prætoriam Provinciam plus anno, Consularem plus biennio obtineret*. Verum eo interfecto, quum Principatum Antonius anhelaret, ejusque cardinem callide pernosset, mirum non est, quod hic viribus omnibus adniteretur, ut per Tribunos lex rogaretur, qua Consulares Provincias sexennium obtinerent, quod profecto ei inter maledicta Tullius objecit inquiens. *Quæ lex sæpius flagitata, quam ne Prætoriæ Provinciæ plus quam annum, quam biennium Consulares obtinerentur*. Et quidem jure merito ait *sæpius hanc legem flagitatam* quum tanti interesset, ne longe protraheretur Provinciale imperium, quanti erat, ne per id summa rerum penes unum perveniret. Istiusmodi Provinciarum administrationem ab origine sua deprompta ad Octavianum usque perducere duxi, quo planius deinceps exponam, quas is rationes inierit, ne Provinciarum Magistratus adversus nascentem Monarchiam novis rebus studerent. Sed prosequamur modo cetera, quæ Præsidum Provincialium spectant potestatem.

De-

Digitized by Google

Decreta per Senatum Provincia, ejusque Magistratui a Populo lege curiata imperio mandato, Provinciæ ornamenta eodem S. C. decernebantur. Erant autem hujusmodi ornamenta subsidia omnia ad eam administrandam necessaria, nempe latitudo exercitus, militum stipendia, legatorum viaticum, cohors, comitatus, & cetera ejusmodi. Sed in hoc comitatu erant Legati, hoc est Præsidis Vicarii, quibus solebat jurisdictio tantum, non autem imperium sive potestas mandari, quum merum imperium alteri delegari non posset. Erant etiam Tribuni militum, Centuriones, Præfecti, Decuriones, aliique militarium operum, rationumque adjutores: præterea Scribæ, accensi, præcones, lictores, interpretres, tabellarii, aruspices, cubicularii, medici, & quæ quotidianæ vitæ prope socia fuit juvenum cohors, quæ cohors prætoria, & quasi prætoria dicta est, in quem numerum referendi quoque sunt contubernales, hoc est adolescentes illi, qui Provincias adibant, ut artem addiscerent militarem. Præter hos erat Quæstor, qui publicam pecuniam tractabat; ejusque cogendæ curam gerebat. Sed velim hoc advertas fuisse in comitatu, & qui jurisdictioni in re civili, & qui in criminalibus animadvertendis potestati, & qui rei militari præessent, quum Magistratus Provincialis jus hæc omnia complecteretur. De quibus omnibus dicendi nunc satis commoda mihi præbetur occasio.

Hoc comitatu Prætor ornatus ad Provinciam ire festinabat, sed ab Urbe non discedebat, nisi antea nuncupatis in Capitolio pro Republica votis. Itaque paludamento, lictoribus, reliquisque sumtis imperii insignibus proficiscebatur, salutatis amicis. Sed si quæ adhuc expedienda negotia superessent, tunc extra Urbem aliquandiu morabatur, quum intra Urbem fas non esset cum imperio esse, ubi vero ad Provinciam pervenisset, de adventu suo decessorem faciebat certiorem, ut de statu Provinciæ moneret. Sed triginta diebus elapsis per legem Corneliam decessori a Provincia discedendum erat.

Post hæc munere suo fungi novus Magistratus incipiebat, quod ut dictum est, in potestate vertebatur, & imperio. Hujus autem erat habere exercitum, bellum, si quando

do opus esset, gerere, illius vero controversias judiciales dirimere, ac crimina persequi. Quæ duo sic ipse exercebat, ut æstatem fere rei militari, hyemem vero cognitioni caussarum addiceret. Nos vero primum de jurisdictione, deinde de militari imperio verba faciemus. Itaque quum munus suum minime Præses exercere in tota Provincia valeret, nisi iter per eamdem agendo, ideo opus ei erat totam, qua late patebat, Provinciam peragrare, & modo hic modo illic ea expedire negotia, quæ sibi offerrentur. Verum ingentis erat, Romanorum moribus luxu corruptis, id itineris sumtus: quare in hac Provinciæ lustratione misere opprimebantur incolæ, ut necesse fuerit Magistratuum Provincialium avaritiam coercere. Hinc variis legibus præscriptum est, quid a Præside Provinciam percurrente imperandum esset. Prætori igitur advenienti tectum, lectum, ligna, salem, fænum, atque alia hujusmodi præbere tantum debebant provinciales. Exercebant autem potestatem suam Prætores singulis fere quibusque oppidis, utque commodum cuique esset, conventum, sive forum edicto destinabant, diemque quo jus dicturi esset. Sed non ita cuncta expediebant, nam erat & cognitio domestica, quæ intra Prætorium, & in cubiculo querelis Provincialium audiendis tota occupabatur. Hæc autem quæ domi Prætor transigebat, ea fere per diplomata annulo suo obsignata perficiebat. Ex quo illud Tullii ceterum obscurissimum ad Q. Fratrem intelligemus. *Sit annulus tuus* (inquit) *non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu, non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ.* Quibus verbis sanctitatem justitiæ per annulum, quo Prætor negotia domi transacta obsignabat, prætulit.

Porro veniamus ad negotia, quæ Prætor in foro, sive in Basilica expediebat; hæc autem vel ad jus privatum, vel ad publicas quæstiones, nempe ad punienda crimina comparata erant. De omnibus his carptim saltem nonnulla tradam, quæ instituto meo inserviant. Et quod attinet ad privatas controversias, de iis Prætor jus dicebat, omnibus judiciorum solemnibus servatis, quibus forum Romæ utebatur. Is igitur per hæc solemnia suum cuique jus reddebat, & quidem ex legibus in gratiam Provinciæ latis, quas profecto vel Impe-

Digitized by Google

perator ex decem legatorum consilio, ut supra relatum est, in ordinanda Provincia condiderat, vel Populus Romanus, aut legatus, vel Consules, aut Prætores, vel Præfecti in gratiam Provinciarum tulerant. Et quidem quas Populus, vel Senatus constituisset, eæ publici juris esse dicebantur, ut de repetundis scripsit Tullius de *divinatione* ita. *Civibus quum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex socialis est, totaque sociorum caussa constituta*. Verum quum non omnia jure scripto præcaveri possint; hinc de quibus negotiis lex scripta non erat, Prætor Edicto suo statuebat. Quam autem rationem heic teneret, jam supra occupavimus. Sed advertas Præsidi minime licuisse condere Edictum Provinciarum legibus adversum, aut iis, quæ ipse vel Romæ, vel in ipsa Provincia in suo adventu edixerat. En de hoc præclarum Tullii locum in epist. ad Atticum. *Cum ego in Edicto translatitio, centesimas me observaturum, haberem, cum anatocismi anniversario ille ex syngrapha postulabat quatuor. Quid ais inquam? possum ne contra meum edictum?*

Porro Prætor in basilica, seu in Tribunali consistens, atque in sella Curuli sedens, scribisque, lictoribus, præconibusque stipatus, qui eidem præsto erant, ut mandata facesserent, jus dicebat, cujus quidem duæ erant partes, nempe decretum, & judicii datio. Decreta sententiæ Præsidum fuerunt sine Judicum consilio, ut in manumissionibus, emancipationibus, in interdictis, in bonorum possessionibus, in dando tutore, in addicendo, quemadmodum & Romæ Prætor Urbanus se gerebat in iis rebus, quas ipse consilio decemvirorum expediebat. Judicia vero sententiæ fuerunt, quas Judices a Prætore litigatoribus judicium postulantibus dati, re cognita ferebant; quod docere videtur auctor ad Herennium, quum dixit, *judicatum esse id, de quo aut sententia lata, aut decretum interpositum esset;* quibus verbis & Prætoris, & Judicum cognitionem exprimere voluit. Atque hoc quidem modo privatarum controversiarum cognitionem Magistratus Provinciales exercebant, quæ proprie dicta est jurisdictio. Nec sane dissimili modo judicia publica, quæ quæstiones nominabantur, habita sunt, quum eadem judiciorum solemnitas, sicuti Ro-

Digitized by Google

do opus esset, gerere, illius vero controversias judiciales dirimere, ac crimina persequi. Quæ duo sic ipse exercebat, ut æstatem fere rei militari, hyemem vero cognitioni caussarum addiceret. Nos vero primum de jurisdictione, deinde de militari imperio verba faciemus. Itaque quum munus suum minime Præses exercere in tota Provincia valeret, nisi iter per eamdem agendo, ideo opus ei erat totam, qua late patebat, Provinciam peragrare, & modo hic modo illic ea expedire negotia, quæ sibi offerrentur. Verum ingentis erat, Romanorum moribus luxu corruptis, id itineris sumtus.: quare in hac Provinciæ lustratione misere opprimebantur incolæ, ut necesse fuerit Magistratuum Provincialium avaritiam coercere. Hinc variis legibus præscriptum est, quid a Præside Provinciam percurrente imperandum esset. Prætori igitur advenienti tectum, lectum, ligna, salem, fænum, atque alia hujusmodi præbere tantum debebant provinciales. Exercebant autem potestatem suam Prætores singulis fere quibusque oppidis, utque commodum cuique esset, conventum, sive forum edicto destinabant, diemque quo jus dicturi esset. Sed non ita cuncta expediebant, nam erat & cognitio domestica, quæ intra Prætorium, & in cubiculo querelis Provincialium audiendis tota occupabatur. Hæc autem quæ domi Prætor transigebat, ea fere per diplomata annulo suo obsignata perficiebat. Ex quo illud Tullii ceterum obscurissimum ad Q. Fratrem intelligemus. *Sit annulus tuus* (inquit) *non ut vas aliquod, sed tamquam ipse tu, non minister alienæ voluntatis, sed testis tuæ*. Quibus verbis sanctitatem justitiæ per annulum, quo Prætor negotia domi transacta obsignabat, prætulit.

Porro veniamus ad negotia, quæ Prætor in foro, sive in Basilica expediebat; hæc autem vel ad jus privatum, vel ad publicas quæstiones, nempe ad punienda crimina comparata erant. De omnibus his carptim saltem nonnulla tradam, quæ instituto meo inserviant. Et quod attinet ad privatas controversias, de iis Prætor jus dicebat, omnibus judiciorum solemnibus servatis, quibus forum Romæ utebatur. Is igitur per hæc solemnia suum cuique jus reddebat, & quidem ex legibus in gratiam Provinciæ latis, quas profecto vel Im-

pe-

Digitized by Google

perator ex decem legatorum consilio, ut supra relatum est, in ordinanda Provincia condiderat, vel Populus Romanus, aut legatus, vel Consules, aut Prætores, vel Præfecti in gratiam Provinciarum tulerant. Et quidem quas Populus, vel Senatus constituisset, eæ publici juris esse dicebantur, ut de repetundis scripsit Tullius de *divinatione* ita. *Civibus quum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato jure repetuntur. Hæc lex socialis est, totaque sociorum caussa constituta*. Verum quum non omnia jure scripto præcaveri possint; hinc de quibus negotiis lex scripta non erat, Prætor Edicto suo statuebat. Quam autem rationem heic teneret, jam supra occupavimus. Sed advertas Præsidi minime licuisse condere Edictum Provinciarum legibus adversum, aut iis, quæ ipse vel Romæ, vel in ipsa Provincia in suo adventu edixerat. En de hoc præclarum Tullii locum in epist. ad Atticum. *Cum ego in Edicto translatitio, centesimas me observaturum, haberem, cum anatocismi anniversario ille ex syngrapha postulabat quatuor. Quid ais inquam? possum ne contra meum edictum?*

Porro Prætor in basilica, seu in Tribunali consistens, atque in sella Curuli sedens, scribisque, lictoribus, præconibusque stipatus, qui eidem præsto erant, ut mandata facesserent, jus dicebat, cujus quidem duæ erant partes, nempe decretum, & judicii datio. Decreta sententiæ Præsidum fuerunt sine Judicum consilio, ut in manumissionibus, emancipationibus, in interdictis, in bonorum possessionibus, in dando tutore, in addicendo, quemadmodum & Romæ Prætor Urbanus se gerebat in iis rebus, quas ipse consilio decemvirorum expediebat. Judicia vero sententiæ fuerunt, quas Judices a Prætore litigatoribus judicium postulantibus dati, re cognita ferebant; quod docere videtur auctor ad Herennium, quum dixit, *judicatum esse id, de quo aut sententia lata, aut decretum interpositum esset;* quibus verbis & Prætoris, & Judicum cognitionem exprimere voluit. Atque hoc quidem modo privatarum controversiarum cognitionem Magistratus Provinciales exercebant, quæ proprie dicta est jurisdictio. Nec sane dissimili modo judicia publica, quæ quæstiones nominabantur, habita sunt, quum eadem judiciorum solemnitas, sicuti Ro-

Digitized by Google

mæ factitari solebat, observaretur; hoc tantum habito discrimine, quod Romæ alii jus dicerent inter cives, & peregrinos, alii judicia publica exercerent, quum ex adverso in Provinciis unusquisque Prætor his omnibus dirimendis præesset. Itaque Præses consilio suo omnia hæc expediebat, sententiamque in reum proferebat ex ea lege, quæ de quoque crimine cognoscendo ac vindicando lata fuerat. Hinc vel absolvebat, vel damnabat reum, *si liqueret*, vel *comperendinabat*, si res certo non appareret. Quod si adeo res anceps esset, ut ab ea se se extricare non posse videret, Romam *reiiciebat*. Ex quo illud Tullii ad Suplicium Græciæ Prætorem intelligere licet; *per gratum mihi feceris, si eos quando cum Senatore res est, Romam rejeceris*, & quod in Verrem dixit, *si ex Provincia Sicilia tota statuas idoneum Judicem, aut recuperatorem nullum posse reperiri, postulat a te, ut Romam reiicias*. At enim quum Provinciæ Romanæ latitudo maxima foret, qui fieri potuit, ut omnibus Prætor jus diceret? Sed præsto erant legati, qui tamquam Prætoris ipsius vicarii ejus curam excipiebant, ejusque vice judiciales controversias dirimebant. Itaque Prætor jurisdictionem suam his mandabat, nequaquam vero potestatem in facinorosos animadvertendi, quum hæc ad merum imperium pertinerent, quod speciali lege sibi creditum cum altero communicari non poterat.

Explicata jam Præsidis potestate tam in re civili, quam criminali, ad ejusdem imperium accedamus. Sane necesse erat, ut non juris dicundi modo potestatem haberet, criminaque plectendi, sed exercitus etiam ducendi. Qui enim sine militari imperio potuissent Præsides in fide Provincias continere, aut a finitimorum hostium incursionibus, aut latronum populationibus tutas eas præstare? Verum sicuti potestas integritatem, æquitatem, humanitatemque Præsidis desiderabat, sic imperium prudentia, severitate, & fortitudine exercendum erat. Quum enim id nihil aliud esset, quam jus habendi exercitum, belli gerendi, totiusque rei bellicæ administrandæ; certe quidem prudentia, atque severitate, quum ne disciplina militaris dilaberetur, tum ne temere bellum gereretur, opus erat. Itaque scripsit Tullius: *Demus imperium Cæsari, sine quo exercitus haberi, bellum geri, res militaris ad-*

administrari non potest; exercitum hunc ipse Præses vel ex S. C. novum in Urbe conscribebat, vel veterem a decessore suo, aut a legato ejus in Provincia accipiebat, acceptumque lustrabat, ordinabatque habita publica concione, ac proposito edicto emendabat, si quæ opus esset ut corrigerentur. Habebat autem Præses jus in milites, ut non solum privatas eorum controversias dirimeret, sed crimina etiam ad extremum usque supplicium puniret. Num enim sine tanta hac potestate potuisset in officio militarem insolentiam continere? Impotens profecto est quæcumque dignitas, si animadvertendi potestatem ab ea sejungas.

Ceterum hanc tantam potestatem sive in gerendo bello, sive in fœdere percutiendo, sive in milite plectendo Præses non ex sua tantum sententia, sed & adhibitis in consilium Senatoribus, si qui forte in castris essent, aliisque idoneis hominibus, quod castrense consilium, vel Senatus appellabatur, exercebat. En quæ de hac re scripsit Sallustius; *Metellus* (inquit) *propere cunctos Senatorii ordinis ex hibernis accersiri jubet; eorum & aliorum, quos idoneos ducebat consilium habet; ita more majorum ex consilii decreto per legatos Jugurthæ imperat argenti pondo ducenta millia*. Porro quia tanta Præsidum potestas in re militari gerenda plerumque in caussa erat, quapropter rebus novis studerent, variis proinde legibus repressa fuit per Syllam primum, Julium Cæsarem deinde, ac postremo per Octavium, ut infra suo loco dicemus. Sed antequam hinc discedamus, omittendum non est cetera omnia in Provinciis Præsides curasse, potissimum vero rem frumentariam, tributariam, ac vectigalia, quibus omnibus per Edicta providebant. Quumque sæpe tributa, & vectigalia plus æquo Provincialibus imperarent, caussam hinc nactus Octavius legibus suis & hanc potestatem coercendi, ut mox differemus. Demum erat etiam in Provinciis quæstor, qui publicæ pecuniæ curam gereret, quæ aut ex ærario deprompta in usus esset ipsius Provinciæ, aut in Provincia exacta ad ærarium referretur. His de antiquo jure Provinciarum ex numquam satis laudato Carolo Sigonio excerptis, ad novam earumdem formam, Octaviano imperante, properemus.

§. III.

De regimine Provinciarum imperante Octaviano Augusto instituto.

QUum Octavianus Augustus novam Reipublicæ formam instituisset, quemadmodum in Urbe ita se gessit, ut omnia nascenti Monarchiæ, quamvis ad pristinam libertatem restituendam viderentur composita, congruerent; ita profecto rei provinciali consultum est, ut cuncta novo ejus regimini responderent. Et quidem duo potissimum erant, a quibus optimo Principi cavendum erat, vis Præsidum militaris publica pecunia munita, atque avida eorumdem intemperies, qua in Provincialium fortunas, libertatem, famam, honestatemque immaniter insæviebant. Per eam quidem ad nova molienda incendebantur; per hanc vero Principis nomen invisum fiebat. Quum igitur nihil Provincialium referret, uni, vel pluribus parere; id unum præstare Imperator debebat, tum ut eorum securitati adversus magistratuum licentiam prospiceretur, tum ne tanta militum copia, atque auctoritatis potentia iidem pollerent, qua possent recenti regimini adversari. Itaque Principem nostrum sollertissime hæc omnia curasse ostendam: evincam equidem, optime eum cavisse, ut Provinciarum administratio orienti Monarchiæ conveniret. Rem igitur aggrediamur.

Nulla major hominum amorem alliciendi ratio est, quam beneficiorum collatio; nam, ut sæpe dictitare solebat Græcorum ille sapientissimus Plutarchus, quamvis mortalium natura ferinum quid habeat, non tamen tantum est, ut eo exui nequeat, maxime vero si benevolentiæ indiciis sæpe impetatur. Quapropter Imperator noster sapientissimus, quum pluribus beneficiis, otii dulcedine, frequentibusque congiariis civium omnium amorem sibi devinxisset, ne videretur minori caritate Provincias prosequi, liberalitatem, benignitatemque suam in easdem mire ostendit. Qua de re sic Tranquillus (a). *Urbium quasdam fæderatas sed, ad exitium licentia præcipites, liber-*

(a) *In Octav. cap.* 47.

bertate privavit. Alias aut ære alieno laborantes levavit, aut terræmotu ſubverſas denuo condidit, aut merita erga Populum Romanum allegantes, latinitate, vel Civitate donavit. Et alibi (*a*). *Ad hunc modum urbe urbaniſque rebus adminiſtratis, Italiam duo de triginta coloniarum numero deductarum abs ſe frequentavit, operibuſque, ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxit: etiam jure ac dignatione urbi quodammodo pro parte aliqua adequavit, excogitato genere ſuffragiorum, quæ de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent. Ac nec ubi aut honeſtorum deficeret copia, aut multitudinis ſoboles, equeſtrem militiam petentes, etiam ex commendatione publica cujuſque oppidi ordinabat; at iis, qui ex plebe regiones ſibi reviſenti, filios filiaſve approbarent, ſingula nummorum millia pro ſingulis dividebat.* Quæ omnia conſulto ex Tranquillo exſcribere volui, ut palam facerem, quantum Principis noſtri in Provincias ſtudium fuerit, ut eas ad novum regimen, ſub quo tot bonis fruerentur, ſervandum incolume impelleret. Num enim majora libertatis, gratique animi indicia eſſe poſſunt, quam ea, quibus uſus eſt Octavius in Provinciis? Earum inopiam ſublevavit, publiciſque vectigalibus inſtruxit, hoc eſt, certum ex publicis vectigalibus eis reditum aſſignavit. Ad hæc bene de Republica meritis honores etiam contulit, nempe jus Civitatis, ut militiæ, ac comitiorum participes eſſent. Excogitavit propterea illud ſuffragiorum genus, quæ in ſua quiſque Colonia ferret, obſignataque Romam mitteret. Nam licet antea Coloniæ idem jus haberent, multoties tamen ob Urbis diſtantiam, ne tanto itinere defatigarentur, fruſtra id erat, quem enim præterit, ut ſuffragium ferrent, opus fuiſſe ad comitia accedere? Hæc autem nova ſuffragiorum ratio ab Auguſto inventa, mirum eſt, quantum Provincias ad res ejus illexerit; prope enim quæque nitebatur omnibus ejuſdem votis ſuffragari. His in univerſum de Octavii cura in Provincias veluti dicendorum facibus præmiſſis, ad rem propius feſtinemus.

Duo igitur in Provinciis potiſſimum erant, quæ novæ re-

(a) *Cap.* 46.

Digitized by Google

regiminis formæ ab Augusto institutæ maxime oberant, summa Præsidum potestas, & immanis Provincialium vexatio. Et quidem illa tam in re civili, quam in militari imperio adeo late, stante Republica, ut supra vidimus, diffundebatur, ut Præsides, Provinciarum Reges potius, quam Reipublicæ Magistratus dixeris. Hi etenim Edictorum nomine leges ferebant quascumque; jus vitæ, & necis in Provinciales exercebant; tributa, quæ vellent, imperabant; milites, quum in sua potestate essent, ad extremum usque supplicium plectebant; exercitum ducebant; fœdus demum percutiendi, arma quocunque adlubebat, inferendi, jus iisdem erat. Quique dixerit hanc tantam Magistratuum Provincialium potestatem cum Monarchia consentire. Hac vero tanta auctoritatis vi pollentes adeo per fas, perque nefas in Provincias veluti in prædam hostilem irruebant, ut avaritia, luxuriaque cuncta miscentes, motus undique civiles excirent, ut non earum administratores, sed eversores potius viderentur. Itaque hæc omnia videns Octavius, manibus, pedibusque conatus est, ut & ipse unus Princeps toto in imperio esset, & Provinciarum commoda procul a Præsidum direptionibus tutaretur. Rem igitur persequamur a militari imperio, quod magis est, exordientes.

Quum igitur Principum intersit, vim potissimum militarem penes se manere; Princeps noster *Provincias validiores, & quas annuis Magistratuum imperiis regi nec facile, nec tutum erat, ipse suscepit, ceteras Proconsulibus sortito permisit, & tamen nonnullas commutavit, interdum, atque ex utroque genere plerasque sæpius adiit*: hæc Tranquillus (*a*), quæ quum lucidius pateant ex Dione, ejus verba exscribere hic non pigeat: tradit is Augustum id fecisse (*b*) *sub hac specie ut Senatus optimis imperii partibus, tuto perfrueretur, ipse laboribus, & periculis objectus esset: at revera sub hoc prætextu inermis & imbellis esset, & ipse solus arma, & milites haberet*. Ecce tibi a Dione clarius expositum, quod aliquanto obscurius Tranquillus scripserat. Et quidem satis compertum est

(a) *Octav.* 47.
(b) *Dion lib.* 54.

Digitized by Google

est Romanæ militiæ copias prope omnes in Provinciis consedisse: sive enim ad turbas forte imminentes componendas, sive ad Provinciales in officio continendos, sive demum ad eos ab exterorum incursionibus tutandos perquam necesse erat, ut in Provinciis maxime vis militaris versaretur. Quumque Prætor jus exercitus ducendi haberet, ac proinde milites in ejus potestate forent, facile erat, ut is vel sua cupiditate impulsus, vel Senatus sententia inductus in orientem Monarchiam insurgeret. Itaque, ut tantum a se periculum Princeps noster averteret, militum copias penes se se esse voluit. Partitus igitur Provincias cum Senatu, pacatas, ubi nullo militum præsidio opus erat, ei relinquere, bellicosas vero sibi retinere statuit, ne scilicet, ut is simulabat, Senatus militaribus curis implicaretur, utque quieti, & otio amplissimus ille ordo vacaret, quæque pacis erant, sapientissimis suis consiliis exornaret; quum ex adverso imperium proconsulare curarum plenum, & laboris apud se esset pristinæ libertatis servandæ caussa institutum. Sane hæc externa species imperii proconsularis, quod sibi retinuit, non multum antiquo Reipublicæ juri adversabatur. Nam si forte in Provincia Prætoria repentini motus erupissent, Senatus statim eo Consulem, amoto Prætore, amandabat. Itaque Augustus ferociores has, bellicosioresque provincias, uti Proconsul, regens nihil videbatur antiquam Reipublicæ formam immutare, quum simulate objiceret, se se proconsulare imperium veluti jure precario ex Senatus, Populique sententia, & quoad eis adluberet, nempe quousque Provinciæ pacatiores factæ fuissent, tenere. Sed, quod mirandum, nunquam deinceps in spem pacificandarum provinciarum ventum est, quum non deficerent simulatæ caussæ, quapropter imminentes saltem turbæ prætexerentur. Quare factum est, ut Augustus proconsulare hoc imperium, ubi Majestatis cardo versabatur, toto vitæ suæ curriculo obtineret, suæque posteritati veluti rem hereditario jure delatam relinqueret.

Sed quamvis Senatus per hanc Provinciarum devisionem inermis factus esset, sæpe tamen fiebat, ut in ejus Provinciis motus aliquis erumperet, ad quem sedandum militaribus copiis opus esset. Verum hic non deerant artes Principi nostro,

ut

Digitized by Google

ut rebus consuleret suis, nec milites in potestatem Senatus redirent. Nam quum pacatam Provinciam habebat, Senatui tunc tradebat, ac vice illius accipiebat is seditiosam, ut a belli cura amplissimum ordinem eriperet, ut Tranquillus scripsit. Etenim quanti interesset milites Imperatori devotos esse, satis perdocuerat experientia in Mario, Sylla, Pompejo, ac demum in Cæsare, qui omnes nonnisi legionum favore, præsidiorumque provincialium opibus ad supremum dominatum pervenerant. Contra vero ut Cæsaris potentia ad fastigium prope evecta effringeretur, nulla major ratio occurrit, *quam ut ei succederetur ante tempus*, adeo ut scripserit Suetonius (*a*), *ab Optimatibus datam operam esse, ut Provinciæ futuris Consulibus minimi negotii idest silvæ, callesque decernerentur*. Vide hinc, quanti fuerit inermes Provincias Senatui dedisse, easque si quid novi insurgeret cum pacatioribus commutasse.

Quum sic se gessisset Augustus in Provinciarum administratione, ne earum occasione Senatus res novas moliretur; videamus modo quanta struxerit, ne Præsides auctoritate sua luxuriantes turbas excitarent. Sane exploratum satis est, Magistratuum potestatem, qualis in Aristocratia est, cum Monarchia convenire non posse, *ubi necesse est, ut omnes, exuta æqualitate jussa Principis expectent*. Qua de re sapientissimus Mecænas Principem monuit, ut pristinam Magistratuum auctoritatem usque adeo minueret, quoad formæ novi regiminis aptaretur. Hæc sunt ejus verba. *Magistratuum autem potestatem antiquitus iis concessam nequaquam servabis, ne eodem res recidat: sed honore eorum integro relicto, tantum potentiæ detrahes, ut neque dignitas eorum diminuatur, neque novi aliquid moliendi facultas ulli adsit*. Hoc saluberrimo sane consilio is imbutus, Præsidibus a Senatu in Provinciam missis, jus milites habendi, & extremo supplicio provincialium crimina plectendi ademit, id obtendens inanem esse hanç potestatem in iis Provinciis, a quibus utpote pacatis nihil timeretur; sed revera ut rebus consuleret suis. En præclarum Dionis locum. *Neque enim*) ait ille) (*b*) *ulli Proconsuli aut Proprætori, præfectove licebat gladio*

(a) *In Jul. cap.* 19.
(b) *In Octav.* 53.

Digitized by Google

ctio se accingere : quo ipso licentia necandi militis adimebatur : nam & Senatoribus, & equitibus, quibus alterum conceditur, alterum quoque adest, & paucis interjectis ita subdit. *Hæc ergo ita statuta sunt, de Senatoribus iis, qui potestatem mortis in subditos habent. Mittuntur enim, & quibus ea non est, in eas provincias, quæ Populi Romani esse dicuntur, iique ex quæstoribus, & legatis eorum, qui provincias gubernant sorte diliguntur.* Vide quantum pristina Præsidum auctoritas immutata fuerit sub Augusto, ut & a jure habendi exercitus, & Cives morte multandi exciderint. Sed ita fieri oportuit, nam ubi Monarchica forma est, non ne jus vitæ & necis penes unum Principem versari debet? Quum ergo Senatus æque ac Populus uni, eidemque Principi subderetur, par non erat, ut Proconsules in Provinciis jus gladii haberent, quando & ille a jure necis jam exciderat.

Contra vero jus ducendi exercitum, militesque capite plectendi Præsidibus a se in provincias suas missis dedit. Nam frustra esset eorum potestas in parum tutis Provinciis, ubi neque militibus imperandi, neque in sontes animadvertendi jus esset. Sic enim Dio loco cit. *A se porro designatis præter nomen Proprætorum, hoc etiam tribuit, ut plusquam annum essent cum imperio, quatenus videlicet ipse statuisset, ut militarem habitum gestarent, gladiumque, & jus capite plectendi militis haberent.* Sed ne & ii potestate hac elati Rempublicam interturbarent, duplici remedio consultum est; primo quidem imperatum ne in Centuriones, Tribunos, aliosque illustres viros jus necis haberent, utque ii ad principalem cognitionem servarentur; nam ut Mecænas Principem nostrum monebat, periculosum quidem erat in primarios viros a Magistratu præter Principem animadverti. Sic enim docuit. *Hi autem omnes casus ad Consularem referentur, nisi qui ad Centuriones, ac primarios privatorum hominum pertinent: quorum puniendorum nemini alii potestatem facere tu debes, ne is adeo formidabilis aliis fiat, ut contra te etiam aliquando quidquam conetur.* Deinde cautum, ne iis plures præsto essent, ut idem auctor fuit. *Quod autem dixi alterum ex Prætoriis debere militibus præfici, ita accipiendum est, si pauci quidem milites in exteris Urbibus sint, aut una legio*

Digitized by Google

Urbana; *sin duæ Urbanæ legiones eodem in loco hyberna habeant* (*plures enim his ut uni committas nequaquam tibi auctor fuerim*) *oportebit duos prætorios diviso imperio*, *legionibus*, *ac rebus Civitatum privatorumque hominum praeesse*. Sapientissimum quidem consilium; nam quem latet armatorum copias dominationis cupidis maxime ad novas res moliendas opitulari?

Ex quibus omnibus intelligimus, quantum pristina Magistratuum potestas in Provinciis, ubi Præsides potius ut Reges, quam ut Reipublicæ Magistratus omnia moderabantur, diminuta fuerit, nempe ut ea novo Reipublicæ imperio quadraret. Sed heic animum subit vestigare, qua ratione factum sit, ut æquo ii animo tantam dignitatis suæ deminutionem passi sint, nec ullos ad jus vetus retinendum motus excliverint. Sane ne credas defuisse voluntatem, bene vero poenarum metu coercitos, *ut potius præsentia*, *&* *tuta*, *quam præterita*, *&* *periculosa mallent*. Siquidem boni Principis est comminationibus magis cavere, ne delicta patrentur, quam peracta punire. Præter hæc imperia Augustus non nisi aliqua temporis intercedente intercapidine, mandare solitus erat, ut Romani potestate defuncti, antequam ad eamdem advocarentur, ad vitam privatam redigerentur, ibique Cæsari demissius obedire perdiscerent. Quod eumdem Mecænatem monuisse Dio refert (*a*) *Majora imperia nequaquam unum ex alio eidem tribuenda censeo*: *cum quod nihil interest*, *in eadem ne aliquis Provincia*, *an vero in diversis continenter*, *diutius*, *quam expedit cum imperio sit*, *tum quod hi aliquo inter Magistratus suos interjecto intervallo*, *domum reversi*, *ac privatim viventes*, *meliores redduntur*. Enimvero Magistratus quum per frequentem ad privatos mores reditum, alteri parere assuescat, in potestate deinde Principis auctoritatem non dedignabitur, nec contra eumdem quid audebit. Sed neque diuturniora, neque multo breviora imperia esse debent; illa enim hoc habent, ut ad supremum dominatum Magistratum alliciant; hæc vero, ut non satis apte Cives gubernentur, quum munus suum deponere is debeat, ubi primum mores Ci-

(a) *Dion lib.* 52.

Digitized by Google

Civium pernoscere didicit. Qua de re sapientissime Mecænas rei civilis doctissimus ait. *Idemque neque minus triennio (nisi quis quid deliquerit) neque plus quinquennio Magistratum obeant. Nam & annui illi Magistratus, ac pauco tempore circumscripti, hoc habent, ut quum quis aliquid in iis addidicerit, prius decedat, quam ejus specimen exhibere possit: & diuturniora imperia multos ad fastum, ac tentandas res novas extollunt.*

Verum quum, quæ huc usque edisseruimus, alia ad Præsides, quos Senatus ad Provincias mittebat, alia vero ad delectos a Principe pertineant, videamus modo quæ omnibus indiscriminatim præscripta fuerint, ut eorum potestas ea esset quæ Monarchiæ conveniret. Sed quum hæc omnia non nisi ab eodem Dione edoceantur, ejus verba hac etiam in re exscribenda sunt, ait is (a): *hæ vero leges ad omnes ex æquo Provinciarum administratores erant factæ. Ne quem delectum militum agerent: ne pecuniam, præter eam, quæ constituta erat, exigerent, Senatus, Imperatorisque injussu. Cui successor missus esset, is ut statim ex Provincia abiret, ac ne in redeundo domum tempus tereret, sed intra tertium mensem Romam reverteretur.* His omnibus consona sunt, quæ scripsit Tullius in Pisonem de Gabinio Syriæ proconsule. *Exercitum eduxit e Syria. qui licuit extra Provinciam? Tribuit se mercenarium Comitem Regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægiptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cæpit Alexandriam. Quid aliud expectamus u furore ejus: nisi ut ad Senatum tantis de rebus gestis literas mittat? Hic si mentis esset suæ: nisi pænas patriæ, diisque immortalibus eas quæ gravissimæ sunt furore atque insania perderet: ausus esset, mitto exire de Provincia: educere exercitum: bellum sua sponte gerere, in Regnum injussu Populi, aut Senatus accedere. Quæ quum plurimæ leges Veteres, tum lex Cornelia Majestatis, Julia de pecuniis repetundis planissime vetant.* Quod autem in hoc Tullii loco animadvertendum, illud potissimum est a Cornelio

(a) *Dion in Octav. lib.* 53.

Sylla primum, deinde a Julio, quamvis deinceps & ab Octaviano per leges Majestatis Præsidum potentiam coercitam, ut Principis injussu nec exercitum ducere, nec delectum habere, nec demum imperium retinere, ubi successor advenisset, aliaque hujusmodi facere possent. Etenim quum hæc omnia, Monarchia invecta, ab unius arbitrio pendere debeant; quumque Principatus specimen omnium primus Sylla dederit, quid mirum, si ab eodem ea vetita fuerint, deinde vero ab insequentibus Principibus Julio nempe, & Octaviano, ut Provinciarum regimen novo regimini accomodarent. Quæ profecto sic etiam complexus est Marcianus *in l. duodecim tabularum 4. D. ad legem Juliam Majestatis. Eadem lege tenetur & qui injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitumve comparaverit: quive cum ei in Provincia successum esset, exercitum successori non tradiderit: quive imperium, exercitumve Populi Romani deseruerit.* Num enim instituto Principatu ea pollere potestate Magistratus debebant, quæ sub Aristocratia vigebat? An potius ita se se sub Principe debebant gerere, *ut omnes exuta æqualitate, jussa Principis adspectarent*? His ergo finibus imperio militari per Provincias circumscripto, bene profecto consultum, ne Præsidum auctoritas in novam Reipublicæ formam insurgeret.

§. IV.

Ad legem Juliam repetundarum.

Vidimus jam, quot modis militare Magistratuum Provincialium imperium debilitatum sit, eoque redactum, ut orientis Monarchiæ quietem interturbare non posset. Sed hæc in cassum adhuc, si Provinciarum in Principem auferas amorem, eæ enim præsentis regiminis pertæsæ, quas turbas Præsidum impotentia non poterat, non sine maxima rerum perturbatione excitassent. Quapropter Princeps noster sapientissimus effræno Præsidum imperio effracto, id studuit ut per leges saluberrimas Provinciarum amorem sibi alliceret, nempe earum commoda promovendo, ne Præsides in Provincialium bona, libertatem, honestatemque, uti antea florente

Re-

Digitized by Google

Republica, furerent. Quod quidem per legem repetundarum feverissime latam, satis probe assequutus est. Ut autem eam planius exponamus, pauca prius repetenda sunt, quo aperte magis intelligatur, quantum Imperator Provinciarum commodis per hanc legem prospexerit.

Proficiscentibus in Provincias Præsidibus a Senatu decernebatur, quanta pecunia ex publico ad milites alendos, quantum viaticum in legatos, cohortem, comitatum, ceteraque hujus generis darentur. Hujus rei rationem expressit Tullius. *Majores nostri neminem, qui cum potestate, aut legatione in Provinciam esset profectus, tam amentem fore putarunt, ut emeret argentum; dabatur enim de publico: ut vestem; præbebatur enim legibus; mancipium putaverunt, quo & omnes utimur, & non præbetur a Populo. Sanxerunt ne quis emeret mancipium, nisi in demortui locum*, & ne putes hunc leges ævo suo latas respexisse, vide quid scripserit Livius in bello Persico: Magistratus (inquit) *mulis tabernaculisque, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis*. Verum corrupta deinde Romanorum disciplina, mirum quot a Præsidibus excogitatæ artes ad Provinciales opprimendos. Sane quum frequentibus peragrationibus Provinciam percurrerent, tum ut pro Tribunali sedentes suum cuique jus redderent, tum ut cetera omnia curarent; objicientes, non ea impendio suo peragenda, quæ in eorum utilitatem cederent, miserum in modum Provinciales vexabant. Ad hæc quum vectigalia curarent, jusque milites imperandi, si quando delectum habere opus esset, jactarent; his de caussis immensum prope erat, quod a miseris Provincialibus extorquebatur. Quæ omnia quum dilucidius appareant ex Cæsaris contra Scipionem Syriæ Proconsulem dictis, ea exscribere ne pigeat. *Civitatibus, Tyrannisque magnas imperaverat pecunias; item a publicanis suæ Provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, & ab eisdem insequentis anni mutuam præceperat, equitesque toti Provinciæ imperaverat. Interim acerbissimæ imperatæ pecuniæ tota Provincia exigebantur, in capita singula servorum ac liberorum tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur, cujus modo rei nomen reperiri poterat,*

hoc

hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur.

His jam præmissis videamus modo, quam semitam secutus Imperator noster fuerit, ut improborum Præsidum rapinas a Provinciis averteret. Certum quidem est, plurimum eum severiori lege sua de repetundis ad Magistratuum Provincialium sordes coercendas profecisse. Sed antequam præclaram hanc legem aggrediamur, vimque ejusdem ostendamus, grave ne sit, quas alias, ut Provinciis opitularetur, rationes inierit, advertere. Etenim quum sæpe, ut paullo supra innuimus, Provincias, quas gerebant, vexarent Præsides vel immensis annonis, quas veluti muneris sui honorarium exigebant, vel per vectigalia, quæ ipsi curabant; bene Provincialibus consulendum ratus est Imperator istiusmodi direptionum caussas præcidendo. Et quidem sic se se gessit Augustus ex Mecænatis consilio, qui ita eum monuit: *ceterum omnes illi, quibus aliquod extra Urbem imperio committitur, singuli ratione sui officii congruentem accipiant mercedem. nam neque ex suis facultatibus in alienis locis vivere eos consentaneum est, neque rursum impensis, ac nullo certo modo definitis sumptibus eos uti* (*a*). Quo porro saluberrimo consilio Principem edoctum sic statuisse laudatus sæpe auctor refert (*b*). *Certum etiam stipendium istis Curatoribus ut etiam Proconsulibus, edicto constituitur: quia tum etiam Cæsar, ut merces eis sua daretur, censuerat. Antiquitus quidem qui aliquod a Republica munus suscepissent, omnia suis ipsi impendiis agebant. Sub Cæsare primum accipere stipendium ceperunt: non idem omnes, sed quemadmodum muneris eorum rationi congruebat.* Atque hoc quidem instituto amota fuit caussa omnis, quapropter Præsides ingentem Provincialibus pecuniæ vim ad impendia sua sublevanda imperarent, quum laborum suorum mercedem, sumptuumque expensas publice acciperent.

Non autem his Augustus contentus fuit; sed porro progressus est. Etenim ne publica pecunia diriperetur, neu ejusdem cogendæ gratia Provinciales vexarentur, novam hac in re insti-

sti-

(a) *Dion lib.* 53.
(b) *Dion lib.* 53.

stituit rationem, ejusdem Mecænatis documentum. *Ceterum Romæ satis est ad unamquamque rationem pecuniæ colligendæ, foris autem in singulis Provinciis, unico Equite, qui, quot opus fuerit administros, sub se habeat ex Equitibus sumtos, ac ex libertis. Nam hos quoque eis adjungi prodest, ut & famulis tuis præmium virtutis extet, & non desint tibi, ex quibus vel invitus cognoscere possis, si quid peccatum fuerit* (a). Itaque tanto viro auctore, Ærarii Curatores instituit ad publicam Provinciarum pecuniam colligendam, ut pristinam Quæstorum potestatem minueret; iisque libertos suos tamquam perpetuos vigiles addidit, ut si quid forte peccassent, sibi fidelius denunciarent. Sed Paullus ad legem *Juliam de vi publica* ait: *Qui nova vectigalia exercent lege Julia de vi publica tenentur*. Si caput hoc legis nostræ ab Julio, vel Octaviano latum fuerit nec potius ex aliquo deinceps S. C., affirmarem sane id ab iis factum, ut Quæstorum auctoritatem in vectigalibus exigendis labefactarent. Jam vero ad legem *de repetundis* accedamus.

Hanc quidem doctissimus Sigonius in suo immortali opere *de jure Provinciarum tit. de publicis judiciis* sic refert. *Prætor, qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui quum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob judicandum, decernendumque acceperit, vel quo magis, aut minus quid ex officio suo faceret. Item de eo, qui comes Judicum pecuniam acceperit. Qui ob denunciandum, uel non denunciandum testimonium, pecuniam acceperit, cui damnato testimonium publice dicere, aut Judex esse, postulareve non liceat. Item de eo, qui ob militem legendum, mittendumve æs acceperit, quive ob sententiam in Senatu, consiliove publico dicendam pecuniam acceperit, vel ob accusandum, vel non accusandum. Item de iis, qui Magistratus Urbani plus domi muneris in anno acceperint, quam quod sit aureorum centum. Item de eo, qui ob Judicem arbitrumve dandum, mutandum, jubendumve, ut judicetur, quive ob non dandum, non mutandum, jubendumve, ut judicet; quive ob hominem in vincula publica conjiciendum, vinciendum, vincirique jubendum, exque vinculis dimittendum, quive ob homi-*

(a) *Idem lib.52.*

minem condemnandum, absolvendumque; quive ob litem æstimandam, judiciumque capitis, pecuniæve faciendum, vel non faciendum aliquid acceperit. Qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publice dandum, præbendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta probata, præstita lege erunt. Quod contra hanc legem Proconsuli, vel Prætori donatum erit, non liceat usucapi. Venditiones, locationes ejus rei caussa pluris minorisve factæ, irritæ sunto, neque usucapio esto priusquam in potestatem ejus, a quo profecta res sit, heredisve ejus veniat. Item de eis, qui munus publice mandatum accepta pecunia ruperunt. Item de eo, qui ob negotium faciendum, aut non faciendum per calumniam pecuniam accepit. Hæc laudatus auctor, sed ex Tullio hæc & alia habemus. *Prætor qui ex hac lege quæret, de eo quærito, qui proconsule, aut Proprætore cædes, adulteria, & stupra in Provincia fecerit. Qui jus in liberos Populos de pecuniis creditis dixerit. Qui de Provincia exierit, aut exercitum eduxerit, & sua sponte bellum gesserit. Qui modum in imperato, & æstimato frumento exigendo excesserit. Qui libertatem sociis non conservaverit. Qui aurum coronarium aut imperaverit, aut acceperit sine S. C. Qui quidquam a sociis præter fenum, & quatuor lectos, & ligna acceperit. Qui rationes in Provincia apud duas Civitates non reliquerit, & easdem totidem verbis ad ærarium non retulerit & ultra triginta dies Comites in beneficiis detulerit. Ut Prætor quærat ab iis, ad quos pecunia pervenerit.*

Hanc legem consulto integram exscribendam censui, ut cuivis inde intelligere liceat, quantum fuerit Julii Cæsaris, ac deinde Octaviani, qui eamdem confirmavit, studium, ut provincialium vita, libertas, honestas, fortunæque omnes a Præsidum, aliorumque Magistratuum rapinis tuta forent. Et sane si quis attente omnes ejusdem partes expenderit, certe quidem fatebitur, omnem viam illis præclusam, quominus in Provinciarum commoda subdole, more suo, impeterent. Lex generali sermone adversus eos, *qui munere, officio, Ministerio publico funguntur*, sancita est. Quare & Comites Præsidum, & Officiales, & assessores, cognitores, judicesque pedaneos complexa est. Sæpe enim quod per se non facit Præses, simulato alterius nomine facit, vel si se inscio, familia

lia ejus delinquat, etiam ipse, de quo peccatum est, tenetur. Nam ut sapienter hac de re scripsit Tullius (a) *si innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros Comites præstare debemus. Primum omnium opera danda est, ut eos nobiscum ducamus, qui nostræ famæ, capitive consulant, deinde si in hominibus eligendis nos spes amicitiæ fefellerit, ut vindicemus, missos faciamus*. Ne igitur dubitandi locus sit, quinam Magistratus nomine intelligantur, apposite lex nostra universe loquuta est, omnesque, qui munus, officium, ministeriumve quodlibet publicum exercent, præmonstrat, quique jus pecunia ducti dixerint, quique eadem subornati jus dicere neglexerint. Et ne quis putaret, legis nostræ pœnam eos tantum sequi, qui pro Tribunali sedentes munere suo prave fungerentur, subditur & quodcumque publicum ministerium pecunia, gratiave male gestum, quapropter is etiam *qui in acceptum tulerit opus publicum faciendum, frumentum publice dandum præbendum, sarta tecta tuenda, antequam perfecta probata præstita lege erunt, quive aurum coronarium imperaverit, aut acceperit sine S.C.*, hac lege tenebatur. Verum quia non in hominum tantum fortunas Potentiores assolent debacchari, sed etiam in vitam odio permoti, atque in honestatem propter luxuriam, hinc addit Tullius: *Prætor quæret, qui proconf. aut proprætor cædes, adulteria, & stupra in Provincia fecerit*. Ex omni igitur parte reddita tuta Provincialium commoda, nempe coercita omnium Magistratuum potestas, ne in caput, fortunam, honestatemque Provincialium insævirent. Quod si quis in legem peccasset, ne forte lateret, ibidem cautum, ut rationes, quas in Provincia apud duas Civitates reliquissent, eas statim, atque Urbem iniissent, ad ærarium totidem verbis referrent. Merito igitur Tullius de hac lege sic scripsit (a). *Quasi vero dubium sit, quin tota lex de pecuniis repetundis sociorum caussa constituta sit, nam Civibus quum sunt ereptæ pecuniæ, civili fere actione, & privato jure repetuntur*

(a) *IV. in Ver.*
(b) *In divin. 2.*

hæc lex socialis est, hoc jus nationum exterarum est, hanc habent arcem.

Verum quia duo insuper sunt, per quæ avaritiam suam obtegere solent magistratus, contractus scilicet, & xenia, quorum nomine sæpe potestate abusi subditorum bona diripiunt; & his malis quoque per legem nostram occursum est interdicto Magistratibus, ne, ubi degunt, munusque exercent suum, dona acciperent, contractusque inirent, quibus commodum sentire possent. Quare eleganter Tullius (a): *Quæ fuit caussa cur majores nostri eos, qui cum potestate, aut legatione in Provincia sunt tam diligenter in Provinciis ab emtionibus removerent? Hæc judices; quod putabant, ereptionem esse non emtionem, quum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In Provinciis intelligebant, si is, qui esset cum imperio, ac potestate, quod apud quemque esset emere vellet, idque ei liceret fore uti, quod quisque vellet, sive esset venale, sive non esset, quanti vellet auferret.* Et quod spectat ad dona, ea vetita sunt, etiamsi dentur Magistratibus in bonam caussam, quia ut bene dixit Cato, *Magistratus non magis orari de iis debet, quæ æqua sunt, quam exorari in ea, quæ iniqua sunt.* Nonne enim munus fœdat suum, qui non amore justitiæ, sed doni forte munere impulsus officium explet. Sapienter proinde Plato (b) ait: *Qui Patriæ in aliqua re ministrant nullo modo munera recipiant, nec ulla occasione, aut ratione nobis persuadeamus in rebus quidem bonis suscipienda esse munera, in aliis minime. Nam nec cognoscere facile est, neque quum cognoveris continere. Idcirco tutius est legibus obtemperare dicentibus, nulla pro Patriæ ministerio munera esse suscipienda. Si quis vero minus obtemperasse damnatus fuerit, moriatur.*

Nec satis fuit Romanis prohibere ne munera præses acciperet, dum erat in Provincia, sed ne deposito quidem Magistratu, quum timor esset, ne is spe futuri muneris peccaret. En quæ scripsit Tullius (c), *donum ne capiunto, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestate.* Quapro-

(a) *IV. in Verrem.*
(b) *22. de legibus.*
(c) *De legibus III.*

Digitized by Google

propter id refert Plinius (*a*) de Julio Basso. *Homo simplex, & incautus quaedam a Provincialibus amicus acceperat; nam fuerat in eadem Provincia quaestor. Haec accusatores furta, ac rapinas, ipse munera vocabat: sed lex munera quoque accipi vetat.* Quid ergo? A nemine munera Praeses accipiet? ne xenia quidem? Audi quod scripsit Ulpianus in *l.VI.D. de officio Proconsul. Non vero in totum Xeniis abstinere debebit Proconsul, sed modum adjicere: ut neque morose in totum abstineat, neque avare modum Xeniorum excedat; quam rem Div. Verus, & Imper. Antoninus elegantissima Epistola sunt moderati, cujus Epistolae verba haec sunt. Quantum ad Xenia pertinet audi quid sentimus. Vetus proverbium est* ουτε παντα, ουτε παντοτε, ουτε παρα παντων. *Nam valde inhumanum est a nemine accipere, sed passim vilissimum, & omnium avarissimum. Et quod mandatis continetur, ne donum, vel munus ipse Proconsul, vel qui in aliquo officio erit, accipiat, ematve quid, nisi victus quotidiani caussa, ad Xenia non pertinet, sed ad ea, quae edulium usum excedunt. Sed nec xenia perducenda sunt ad munerum qualitatem.*

Satis superque immoratus sum in hac lege *de repetundis*; sed ita fieri oportuit, ut pateret quanto studio Julius primum, deinde Octavius adnisi fuerint, ut Provinciales tuti a Praesidum, aliorumque Magistratuum rapinis essent; quamquam haud negandum, legem hanc Urbanos etiam Magistratus complexam esse, licet maxime Provintiarum beneficio lata esset. Sed hic opportunum est poenas referre in legis contemptores, & antequam ad eas veniamus, quas Julius, & Octavianus sanxerunt, grave ne sit, superiores quasdam de eodem argumento leges evolvere, ut quid novi a Principibus his statutum sit, planius intelligatur. Itaque primus qui legem de *repetundis* tulit, M. Porcio Cato fuit, qui quum Praetoris functo munere Sardiniam obtinuerit, sumptus Provincialium in Praetores coercuit anno quingentesimo sexto, de quo sic Livius: *Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; fugati ex insula foeneratores, & sumptus, quos in cultum Praetorum socii facere soliti erant,*

(a) *Lib. IV. Epis. 9.*

erant, circumcisi, aut sublati sunt. Sed perdocte scripsit Sigonius lege etiam hac perlata, crimen id non pertinuisse ad publica judicia, quum caussa hæc privata haberetur & extra ordinem ex S. C. a recuperatoribus cognosceretur.

Sed crescente in diem Magistratuum avaritia, libidineque, lex Calpurnia sequuta est, quam L. Calpurnius Piso Tribunus plebis an. sexcentesimo quarto Manilio, & Censorino Coss. rogavit pœna graviori inflicta, & creato certo Prætore, cui singulis annis quæstio hæc mandaretur. Itaque opus non erat sociis nova lege, qua istiusmodi criminum cognitio daretur, ut in more antea fuit. Quod sane ut planius intelligas, recolas quæso, quæ diximus de consuetudine Romanorum in plectendis publicis criminibus ante institutas a Sylla perpetuas quæstiones. Hanc legem Calpurniam Junia sequuta est quam forte tulit, ut conjecit idem magnus vir Sigonius, M. Junius Pennus qui teste Tullio in Bruto Tribun. Plebis fuit Lepido, & Oreste Coss. Per hanc autem præter litis æstimationem a superioribus etiam præscriptam exilium additum est damnato, quia malum in dies increscebat. Quum autem lex hæc, reorum potentiæ inservientibus judicibus, forte exolescere cœpisset, restituta est per illam, quæ dicitur lex Servilia. Etenim, ut recte conjicit idem Sigonius, si nihil gravius per Serviliam statuitur, censendum est eamdem hanc fuisse, ac legem Juniam. Fuit autem lex Servilia a Cajo Servilio Glaucia Prætore, Cajo Mario Consule anno 663., rogata. Hanc in diversa capita distinctam reperit Sigonius in museo Cardinalis Bembi, eamque in eximio de jure Italiæ libro, ubi de publicis judiciis, exscripsit, quam videsis.

Porro lex Acilia a M. Acilio Glabrione post Serviliam lata est; idque novi habuit, *Ut neque ampliari, neque comperendinari reus posset*, teste Tullio in Verrem. Verum quum jam per hæc tempora, civiles in Republica motus excitari cœpissent, quorum sane est publicam disciplinam interturbare, magistratuum scelera, legibus omnibus posthabitis, tam frequentia facta sunt, ut ad acerbiora progredi opus fuerit Syllæ Dictatori. Itaque ad istiusmodi crimina cognoscenda quæstio perpetua instituta est, ad eadem punienda præter litis æsti-

ma-

Digitized by Google

mationem irrogata est interdictio aquæ, & ignis; lex demum & ad magistratuum libidines, & crudelitates prolata. Etenim sic statutum est. *Qui Prætor ex hac lege quæret, de eo quærito, qui Dictator, Consul, Prætor, magister equitum pecuniam, dono ceperit abstulerit, coegerit, conciliarit, averterit, nec solum avare, sed etiam libidinose, superbe, crudeliter se in Provincia gesserit .... Prætor qui ex hac lege quæret facito ut reo damnato lis æstimetur, & aqua, & igni interdicatur. Qui in reatu decesserit, ei ne lis æstimetur* (*a*).

Sed has omnes excepit tandem lex Julia repetundarum, quæ num quid novi sanxerit, inter eruditos disceptatur: Siquidem & litis æstimatio & dupli, quatruplique pœna, & *aquæ ignisque* interdictio, jam ante ex lege Cornelia irrogata erant. Quid igitur præter hæc lex Julia repetundarum induxit, quam ceteris severiorem veteres historici, maxime vero Tullius, jactant? traditque Tranquillus in Julio hæc: *jus laboriosissime ac severissime dixit. Repetundarum convictos etiam ordine Senatorio movit*. Sed si vera sunt legis Corneliæ capita, qualia nobis Sigonius descripsit, nova pœna dicenda non est ordinis amissio, quando quibus aqua, & igni interdictum erat, quæ fuit legis superioris pœna, Civitatis jure destituebantur. Doctissimus Lipsius (*a*) sic ait. *An ergo in crimine repetundarum pœna gravior, quam relegatio? Attente legas quia nec relegatio quidem olim sane exilium fuit, & æstimatio) ut Asconius notat in Verrem, & Cicero subindicat non semel ... Sed sequuta lex Julia immutavit. Ex ea pœnam fuisse adfirmo amissionem ordinis & æstimationem nihil ultra idest, qui damnatus eo crimine esset Senatu moveretur, & judices acciperet ad æstimandam litem*. Ego sane nihil habeo, quod huc afferam, præter Tullii verba; ex quibus poterit quidem lector conjecturam aliquam hac in re efformare. Ait enim is in oratione pro Postumo: *jubet lex Julia persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit; Si hoc est novum in lege Julia sicut multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, &*

(a) *Sigon. de judiciis lib. 2. cap. 27.*
(a) *Lips. in Tacit. lib. 14.*

Digitized by Google

& sanctius judicata; sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum nova; sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in Servilia, quem hunc morem novorum judiciorum in Rempublicam inducimus? Et Cælius postquam legis unum & centesimumum caput legit, in quo ita erat: quod eorum judicum major pars judicarit id jus ratumque esto in tabulas absolutum non retulit, ordinum judicia perscripsit.

Hæc sunt, quæ de lege Julia repetundarum habui dicere: ceterum velim advertas quantum pœnæ illius acerbitas, & Provincialium commodis tutandis, & novo regimini apud Provincias conservando congruerit, nam si magistratuum tunc temporis mores inspexeris, qui sane corruptissimi erant, opus fuit ut in eos inferretur gravior pœna, cujus metu a vexationibus, aliisque flagitiis abstinerent. Ad hæc cui nam latet, in democratia pœnas esse leviores, sæviores vero in monarchia? Demum quum Monarchici Regiminis cardo in eo fere situs esset, ut Provinciæ pacatæ essent, neu de Magistratuum injuriis quererentur; quid mirum si a Cornelio Sylla, qui omnium primus Monarchiam instituit, a Julio Cæsare deinde, atque ab Octavio tandem in hoc crimen acerbiori pœna animadversum sit, nec solum ob pecunias *coactas*, *conciliatas*, *aversas*, sed etiam propter libertatem, honestatem, securitatemque sociorum offensam? Ad absolutam Provinciarum regiminis notitiam reliquum esset, ut dicerem de vectigalibus, quæ Populo Romano pendebant, sive per censum capitis, sive soli per *decumas scripturas*, aliaque hujusmodi. Sed quia instituti mei ratio in eo versatur, ut de iis tantum, quæ ad Monarchiam firmandam induxit Octavius, edisseram; quumque is circa Provincialium vectigalia, ac tributa nihil prorsus immutarit, ideo his omissis percurramus alia, quæ magis ad rem nostram faciunt.

§. IV.

§. IV., ET ULTIMUS.

De mandatis Principum Præsidibus Provinciarum datis.

DIximus supra Præsidum potestatem in Imperio militari, in vectigalibus, aliisque Provinciæ rebus prope omnibus curandis, atque in legibus demum per edicta sua condendis ea amplitudine, libera Republica, fuisse, ut ii Provinciarum potius Principes, quam Magistratus haberentur. Hinc vidimus quantum Princeps noster eos tam in vectigalibus imperandis, quam in militari Imperio exercendo ad recentis Monarchiæ præscriptum moderatus sit. Superest nunc, ut aliqua saltem de potestate eorumdem in ferendis edictis dicamus, sive potius quam rationem Princeps noster inierit, vel ut nullas istiusmodi Magistratus per edictorum speciem leges uti antea, conderent, vel ut tales ferrent, quæ monarchiæ tunc exorienti essent pares. Jam vero nihil ingeniosius ab Octavio excogitari ad id potuit, quam mandata Præsidibus sub ipsius administrationis auspiciis dari, ut ad eorumdem præscriptum cuncta componerent. Itaque magistratibus Provincialibus negotia omnia secundum hæc mandata, quæ profecto Monarchiæ congrua erant, expedientibus, sensim factum est, ut Provinciarum mores ipso rerum gerendarum usu monarchiæ assuescerent, nec Præsides amplius arbitrio suo omnia gubernarent.

Omnia autem hæc comprobat mirum in modum Justinianus in præfatione Novellæ XVIII., cujus verba exscribenda omnino sunt. *Ex libris* (inquit) *antiquis, qui jura Romani nominis continebant non ignorat tua sublimitas quanta de mandatis Principum legum latores in suo quisque volumine conscripserunt. Quia igitur nobis reparantibus omnem vetustatem jam deperditam ac diminutam, placuit etiam omnibus Judicibus nostris, qui minores, vel medias administrationes gerunt sive inter correctores, sive inter spectabiles ordinentur, non solum Codicillos præstare, sed etiam mandata dare quibus inspectis omnia gubernare laudabiliter possint: ideo librum mandatorum composuimus, qui subter per utramque linguam annexus est: ut detur*

tur administratoribus nostris secundum locorum qualitatem, in quibus Romana, vel græca lingua freqnentatur scire eorum sanctionem, ut nihil ex his audeant præterire, sed saluberrimas dispositiones nostras observantes, in perpetuum nostras Provincias nostroque imperio subjectos gubernare festinent : Ex quibus vides Principum data Præsidibus mandata leges fuisse, ut eorum quondam sub democratia legislatoria potestas sileret deinceps, ut par erat in monarchia. Et quia magistratus fere omnes in Romana Republica veras licet edictorum simulato nomine leges ferebant; propterea ut ab hac potestate sub Principe omnes exciderent, cunctis legimus magistratibus, & vel ipsi Præfecto Prætorio quamvis ab Augusto instituto, data fuisse mandata, de quibus late Gutherius in elegantissimis lucubrationibus suis de *officiis Domus Augustæ*, quas vide, si plura de his desideres.

Verum horum mandatorum auctorem Principem nostrum fuisse dubitare nos minime sinit Dio (*a*), & Ulpianus in lege *unica de officio Præfecti Augustalis*, ubi hæc habet. *Præfectus Ægypti non prius deponit præfecturam, & imperium, quod ad similitudinem proconsulis, lege sub Augusto ei datum est, quam Alexandriam ingressus sit successor ejus, licet in provinciam venerit, & ita mandatis ejus continetur.* Sed pulchrum est inspicere, quidnam mandata hæc præferrent. Sane & quæ ad bene provinciam gerendam, & quæ ad Monarchiam firmandam, fovendamque facerent, continebant; quorum profecto exempla a Jurisperitis excerpta in Digestis prostant. In lege 3. D. de *officio Præsidis* mandatur ut malis hominibus Provincia purgetur; in l. 19. *D. eodem* prohibetur ne nimiam familiaritatem cum Provincialibus Præsides ineant, ne quid emant in Provincia, nisi quotidiani victus caussa, neu munera accipiant; insuper habetur in *l. 6. §. 3. D. de officio Proconsulis*, ne matrimonia in Provinciis contrahant, in *l. 6. &* 8. C. *de nuptiis* præscribitur idem. Hæc igitur sunt, atque hujusmodi alia, quæ ad Provinciarum utilitatem instituta in *tit. D. de officio Præsidis, & de officio Proconsulis* ut plurimum

(a) *Lib. 53.*

Digitized by Google

mum reperiuntur, ubi videre eſt capita hæc omnia Juriſconſultos ex libris mandatorum Principum, quæ Magiſtratibus dabantur, collegiſſe.

Sed præter hæc multa etiam erant, ut dixi, quæ ad firmandam Monarchiam ſpectabant, quorum quidem plura fragmenta in corpore juris ſparſa leguntur. In *l. 2. D. de militari teſtamento*, hæc leguntur: *Militibus liberam teſtamenti factionem primus quidem D. Julius Cæſar conceſſit; ſed ea conceſſio temporalis erat. Poſtea vero primus Div. Titus dedit. Poſt hos Domitianus, & poſtea Div. Nerva pleniſſimam indulgentiam in milites contulit, eamque & Trajanus ſequutus eſt: & exinde mandatis inſeri cæpit* CAPUT EX MANDATIS. *Cum in notitiam meam perlatum ſit, ſubinde teſtamenta a commilitionibus relicta proferri, quæ poſſint in controverſiam deduci, ſi ad diligentiam legum, & obſervantiam revocentur ſecutus animi mei integritatem erga optimos fideliſſimoſque commilitiones, ſimplicitati eorum conſulendum exiſtimavi, ut quoquo modo teſtati fuiſſent rata eſſet eorum voluntas*. En legem, ubi juri antiquo derogatur in gratiam Monarchiæ, ſcilicet ad captandam militum benevolentiam, quod ſub fuco eorum ſimplicitatis occultatur, nempe ut quæcumque eorum voluntas ſollemnitatibus etiam deſtituta pro teſtamento valeat, quodque ex libris mandatorum excerptum dicitur; ex quo videſis mandata Præſidibus data pro legibus a Juriſperitis uſurpata in gratiam Principum. Inſuper in *l. 27. D. de pœnis Præſidi* mandatur, ut in re ancipiti, quæ ſcripto jure dijudicari non poſſit, Princeps conſulatur; idque ex mandatis ſubditur injunctum. Item in eadem lege ex eiſdem mandatis imperatur, ut ſi quem ex Decurionibus Præſes relegatione puniendum exiſtimaverit, releget quidem, ſed Principi reſcribat. En diminutam Præſidis poteſtatem tam de re dubia tranſigenda ſine Imperatoris mandato, quam ne in Principes Civitatis relegationem inferret eodem inconſulto. Item *alio quoque capite mandatorum* in hæc verba cavetur. *Si qui ex Principibus alicujus Civitatis latrocinium fecerint, aliudve, quod facinus, ut capitale pœnam meruiſſe videantur, commiſerint, vinctos eos cuſtodies, & mihi ſcribes & adjicies quid quiſque commiſerit.*

Item in tit. *D. de collegiis*, *&* *corporibus illicitis* lex hæc habetur in principio. *Mandatis Principalibus præcipitur Præsidibus Provinciarum, ne patiantur esse Collegia sodalitia, neve milites collegia in castris habeant; sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre. Dum tamen semel in mense coeant; ne sub prætextu hujusmodi illicitum collegium coeat; quod non tantum in Urbe, sed & in Italia, & in Provinciis locum habere, Div. quoque Severus rescripsit*. Quæ sane constitutio Monarchiæ firmandæ tantum prodest, quantum profecto istiusmodi conventus eidem adversantur; ut mirari non liceat, Octavianum, Julium, aliosque Decessores, qui supremum dominatum affectarunt, collegia isthæc præ cæteris severius prohibuisse. Atque hæc ratio est, cur Plinius Christianorum Collegia quam maxime vetuerit, quum in Principum mandatis id potissimum caveretur. Hæc sunt ejus verba, ex quibus sane evidentius res patebit: *Ipsos hoc est Christianos conventus facere desiisse post edictum meum, quo secundum mandata, hetærias esse volueram*. Sed velim advertas legem hanc de sodalitiis, sive istiusmodi mandata Præsidibus in Provinciis data fuisse constitutione Div. Severi extensa ad Urbem, & in Italiam, quum nihil tanto esset formæ Monarchicæ periculo, quanto hæc Collegia. Itaque ut vela colligamus, mandata hæc Principum ideo instituta, ut & Provinciarum commodis inserviretur, & democratica licentia sensim elanguesceret, & Principatus demum novis semper fulcris sustineretur.

CA-

Digitized by Google

CAPUT XII.

De Magistratibus ab Augusto institutis.

§. I.

De Magistratibus, qui Monarchiæ congruunt.

JAm Principis nostri novo accommodatas regimini leges exposuimus: sed cuncta hæc in cassum forent, nisi Magistratus ii, qui eodem conspirarent, instituerentur. Quare instituti mei ratio postulat, ut jurisprudentia Augustali ex caussis suis deprompta ad Magistratus in novo regimine creatos excurrat oratio. Etenim Tullius post traditas Reipublicæ leges hoc subdit (a). *Hæc est enim, quam Scipio laudat in libris, & quammaxime probat temperationem Reipublicæ; quæ effici non potuisset, nisi tali descriptione Magistratuum. Nam sic habetote Magistratibus, iisque qui præsint, contineri Rempublicam, & ex eorum compositione, quod cujusque Reipublicæ genus sit intelligi*. Quæ sane omnia satis comperta sunt. Nam si lex, quæ scripto sanciens, quod vult, aut jubendo, aut vetando, inter mutas literas continetur, Civitatis regimini convenire debet; magis profecto id in Magistratibus, qui lex loquens dicuntur, curandum est. Jam vero Princeps noster eadem prorsus se gessit, atque in novis legibus condendis solertia. Nam sicuti antiquis non aperte, sed per transversos cuniculos, & speciosο semper fuco antiquæ libertatis servandæ adhibito, legibus derogavit; ita & Magistratuum antiquorum auctoritatem sensim delevit, veteribus nomenclationibus religiose manentibus. Procedebant Consules antiquæ dignitatis suæ conspicui insignibus, mittebantur a Senatu Præsides in Provincias, Prætorum, atque Ædilium non secus ac in Republica, nomina audiebantur, *ut nihil usquam prisci, & integri juris videretur immutatum*; sed hæc omnia quidem in externam tantum pristinæ libertatis speciem, *quum omnes exu-*

(a) *De legibus.*

ta æqualitate jussa Principis, ut erat in Monarchia par, *adspectarent*. Quæ quum ita sint antequam singulatim cujusque Magistratus potestatem sub recenti regimine expendam, eamque Monarchiæ accomodatam ostendam, operæ pretium duxi facturum, si in universum, quinam Magistratus in Monarchia conveniant, & quæ eorum potestas cum eadem conjuret, præfarer.

Monent viri politici primam rationem Magistratuum sub Monarchia hanc esse, ut & plures instituantur, & honor potius iis, quam potestas concedatur, atque hoc ut intelligant cives se non magis in regimine Populari, vel Aristocratico, quam in Monarchia Civitatis honoribus frui. Hinc de Octavio tradit Tranquillus (*a*), *quoque plures partem administrandæ Reipublicæ caperent, nova officia excogitavit: curam operum publicorum, viarum & aquarum alvei Tiberis, frumenti populo dividundi, Præfecturam Urbis, triumviratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi turmas Equitum, quotiescumque opus esset. Censores creari desitos longo intervallo creavit, numerum Prætorum auxit. Exegit etiam, ut quoties Consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet: nec obtinuit, reclamantibus cunctis, satis Majestatem ejus imminui, quod honorem eum non solus, sed cum altero gereret.* Quibus de honoribus civilibus enarratis, hæc de militaribus addidit (*b*). *Nec parcior in bellica virtute honoranda: super triginta Ducibus justos triumphos, & aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda curavit. Liberis Senatorum, quo celerius Reipublicæ assuescerent, protinus virilem togam, latum clavum induere, & Curiæ interesse permisit: militiamque auspicantibus, non tribunatum modo legionum, sed & præfecturas Alarum dedit.* Sic igitur Octavius honores tam civiles, quam militares ad sibi cives alliciendos multiplicavit, *ut magis præsentia & tuta, quam præterita, & periculosa mallent*. Et quidem hæc omnia satis eum Mecænas monuerat (*c*). *Præstat per multos* pu-

(a) *Cap.* 37.
(b) *Cap.* 38.
(c) *Dion. lib.* 52.

Digitized by Google

publica negotia administrari, ut & complures hinc emolumentum sentiant, & experientiam rerum gerendarum consequantur. Ita enim & tibi subjecti majori te benevolentia prosequentur, multipliciter bonis publicis fruentes, & tu semper copiam optimorum virorum habebis, quibus ad res quaslibet necessarias peragendas utaris.

Itaque si quis hæc attente adverterit, intelliget sane, quanta se dexteritate Octavius gesserit in hisce novis Magistratibus constituendis, atque multifariam distrahendis. Etenim honorum multitudine & sibi cives arctius devinciebat, & veterum Magistratuum memoriam, ad novas amplitudines festinantibus omnibus, comprimebat. Nam hæc est mortalium consuetudo, ut nova quisque semper exoptet, nilque vetera curet, licet meliora arbitretur. Romani igitur recentes honores appetendo, antiquorum sensim obliviscebantur, donec per se ipsi exolescerent, quod non parum Monarchiam juvabat, cui summopere adversatur Magistratus ille, qui in Republica democratica institutus erat. Sane si intus, & revera recentium Magistratuum, quales sub Augusto erant, vim, & potestatem expenderis, aliam profecto eam non fuisse reperies, quam curam operum publicorum, viarum, & aquarum, alvei Tiberis, frumentum Populo dividendi, legendi in Senatu orationes Principis, ceterasque hujusmodi honorum species, sine tamen potestate, sine imperio, in quibus tota Majestatis ratio vertitur. Sic & Consulum, & Prætorum, & Ædilium, & Præsidum in provinciis, qui sub novorum vocabulorum technis legislatoria ante auctoritate utebantur, adeo potestas sensim imminuta est, ut vix prope eorum nomina sine re audirentur. Ita enim sæpe laudatus Mecænas docuerat (*a*). *Magistratuum autem potestatem antiquitus iis concessam, nequaquam servabis, ne eodem res recidat: sed honore eorum integro relicto, tantum potentiæ detrahes, ut neque dignitas eorum diminuatur, neque novi aliquid moliendi facultas ulli adsit. Id cum aliis rationibus tum hac præcipue consequeris, si eos omnes in Urbe tantum geri jusseris, ac neque Magistratus tempore, nec sta-*

(a) *Dion. loc. cit.*

ſtatim ab eo, ſed interpoſito quantum ſingulis ſatis videbitur tempore arma eis committes: ita neque Magiſtratus titulo elati, inſuperque exercituum compotes facti ad concutiendum Reipublicæ præſentem ſtatum accedent: & mitiores eo efficientur, ſi aliquamdiu privatim poſt geſtum Magiſtratum vixerint.

Hæc Dio de poteſtate Magiſtratuum in Monarchia, deque illorum munere: atque ita ut eorum auctoritas neque ſit diuturna, neque adeo brevis, ut ſtatim ac res pernoverint, ab officio deſiſtere cogantur. Ceterum mutabiles ne Magiſtratus aptiores formæ Monarchicæ ſint, an vero perpetui, ardua quæſtio eſt, & in utramque partem diſputat Bodinus (*a*). Certe ſi perpetui eſſent, ad paucos honores reciderent: quare & virtus præmio ſuo deſtitueretur, & civilium motuum timor oboriretur. Etenim Civibus honorum, quibus digni ſunt, ſplendore carentibus, res in invidiam concidet, unde præſto ſunt turbæ. Contra vero ut perpetui ſint Magiſtratus ſaltem in virili, atque adulta Monarchia, hæc rationum momenta ſuadent; Res quælibet publica quanta quanta ſit, domeſtico imperio, privatæque cuique familiæ conferri aliquanto poteſt: non ne autem domus quæcumque peſſum it, quæ ſervorum mutatione delectatur? Haud profecto ſecus Rerumpublicarum pernicioſa videtur diſciplina, quæ Magiſtratuum novitate, atque varietate paſcitur. Hinc enim nova conſilia, novæ leges, novi mores, nova edicta, nova judicia, novi ritus, novæ legis actiones, nova denique rerum omnium facies, quæ ſane cuncta & veterum legum, morumque priſcorum contemptum pariunt, & pericula rebus omnibus minantur. Ad hæc quum perpetui ſint Magiſtratus, frequens illa honorum contentio, ambitioque procul erit: & cives parendo, magis quam imperando aſſueſcent, quo quid in ſtatu Monarchico utilius? Sed quid quid ſit in adulta Monarchia, certe tamen in recenti maximopere officiet Magiſtratuum perpetuitas. Nam quum cives in Republica Democratica, vel Ariſtocratica, ubi paulo ante vivebant, ſibimet ipſis parere conſueviſſent, acerbum nimis, atque adeo pericuIoſum eſſet, ſi iiſdem

(a) *De Repub. lib. IV. cap. 4.*

dem perpetuo manentibus Magiſtratibus, ceteri ingenio, virtuteque valentes omni ſpe honoribus fruendi deſtituerentur. Et hæc ſunt in cauſſa, cur Mecænas tanto ſtudio monuerit Octavium, ne Magiſtratus forent perpetui, nempe ut Cives viderent, non minus ſe in Monarchia, quam ſub veteri libertate civilium honorum participes eſſe. Sed his jam præmiſſis, ad rem propius accedamus.

Sane in ſtatu Monarchico ii inſtituendi Magiſtratus ſunt per quos ingens veterum poteſtas infringatur, quique civium tutamen, ornatumque ſpectent, ſic enim Ariſtoteles Principem monet, ut Civitatem ædificiis exornet, eaſque leges perferat, quæ ejus reſpiciunt ornatum. *Nam ædificanda eſt* (ait) *& ornanda Civitas, quaſi Curator ejus ſit*. Propterea ſicuti in exponenda jurisprudentia Auguſtali a legibus, quæ ad ornatum Civitatis Civiumque commoda pertinent, exorditus ſum, deinde vero, ad eas, quæ ad Monarchiam fovendam ſpectant, acceſſi; ita & heic ut ſummam concordiam, quæ leges inter, & Magiſtratus intercedit, palam faciam, ab illis Magiſtratibus, quorum jus ad Urbis ornamenta, Civitatiſque uſum, utilitatemque comparatum eſt; initium ducam; tum vero eorum poteſtatem videbimus, qua Monarchiæ conſulitur, veterumque Magiſtratuum auctoritas ad democratiam olim incolumem ſervandam inſtituta imminuitur, atque evertitur.

Quinam autem ad Civium commoda procuranda inſtituendi ſint Magiſtratus, ex rebus ipſis, quibus Civitas indiget, perſpicue intelligitur. Sed quum Ariſtoteles (a) id lucidius explicarit, ejus verba exſcribenda omnino ſunt. *Ergo primum* (ait) *quidem eſt curatio rerum neceſſariarum ea, quæ in foro, ubi oportet Magiſtratum quemdam eſſe, qui curam gerit rerum contrahendarum, & modeſtiæ. Nam omnibus fere Civitatibus neceſſaria eſt aliarum quidem rerum emtio aliarum vero venditio ad uſus inter ſe neceſſarios. Et hoc eſt maxime proximum ad copiam rerum propter quam videntur homines in unam Republicam conveniſſe*: Et deinde. *Alius eſt ne-*

(a) *Politic. lib. IV. cap. IX.*

Digitized by Google

necessarius quoque & huic similis. Nam de iisdem quidem est rebus, sed in agro est, & in iis, quæ sunt extra Urbem. Hos autem Magistratus vocant hi quidem agronomos, illi vero hyloros. Tres igitur hæ sunt harum curationes: Alius est Magistratus, ad quem publica vectigalia referuntur, a quibus ea servantibus ad singulos usus, sive administrationes distribuuntur. Eos autem vocant, Apodectas, & Tamias. Demum subdit, *Alius est Magistratus, apud quem & contractus privatos perscribi oporteat, & sententias judiciorum, atque apud hos litium quoque intentiones, & introductiones fieri oportet.* Itaque ut rem colligam, quum Civitati quædam ad vitæ usum necessaria sint, alia vero ad ejusdem ornatum pertineant; hinc alii rebus emendis, & vendendis præsunt, alii vero Civitatis ædificiis invigilant. Sed quia præter hæc necesse etiam est, ut bene morati Cives sint, & tranquillam vitam, & ab interna, & externa vi tutam ducant, propterea & Magistratus creari debent, qui Civium moribus adsint, & qui lites inter eos oborientes dirimant, ut sunt Judices, & qui demum vim externam propulsent, ut exercituum Duces. Demum quia Religio principem locum inter omnia obtinere debet, Pontifices esse debent, & Sacerdotes, qui sacra curent. En tibi specimen omnium Magistratuum, quibus quæque Civitas indiget, sive ad sacra, & profana curanda, sive ad vim internam, sive externam arcendam, ad vitæ subsidia, commoda Civitatis, Urbis ornatum, Civiumque temperantiam procurandam. Quibus prælibatis, ad Magistratus ab Octavio ad commodum Civium, & tutamen; atque ad Civitatis totius ornatum institutos veniamus.

§. II.

§. II.

De Præfecto annonæ, Præfecto vigilum, Comite riparum, & alvei Tiberis, Consulari aquarum, deque Curatore operum publicorum ab Augusto institutis.

QUum nihil ad vulgi animos captandos præsentius sit, quam congiaria, & utilitas annonæ, mirandum profecto non est, Præfectum annonæ ideo ab Augusto institutum, ut sibi Principatum affectanti omnia feliciter responderent. Quo autem planius rem ita se habere pernoscatur; Magistratus hujus primordia, potestatemque altius aliquanto repetenda censui. Sane in historia Romana exempla quamplurima prostant, quibus satis docemur eos, qui rebus novis studebant, non aliunde, quam per annonam vel gratis Populo distributam, vel vilius saltem venditam ad summam potestatem perrexisse. Cui enim bono tanti illi, tamque profusi sumtus, sive in ludis præbendis, sive in missilibus spargendis, nisi ut Populi benevolentia conciliaretur? Et quidem Gracchus, qui omnium primus summam rei anhelabat, per speciem libertatis a Patriciorum tyrannide servandæ legem tulit, ut semisse, & triente frumentum Populo daretur (*a*). Hinc Cato ad minuendam Julii potentiam nihil aptius ratus est, quam legem condere, ut quotannis mille biscentum quinquaginta talenta ad menstruum plebi frumentum dividendum impenderentur, ita Plutarch. in Cæsare. *Quo circa veritus Cato ne egena plebs, quæ universæ multitudinis erat fax, atque spem omnem reponebat in Cæsare, res novas moliretur, fuit author Patribus., ut divideret plebi frumentum menstruum. Unde ceteris oneribus per singulos annos sumptus vicies, & ducenties accessit.* Ex quibus intelligimus quanti sit ad potentiam augendam Populo annonam elargiri, vel pretio viliori distribuere.

Quid mirum si Clodius ille Tribunorum audacissimus legem pertulerit, ut frumentum Populo, quod ante semisse

 æris,

(a) *Florus hist. Rom.*

æris, ac triente in singulos modios vendebatur, gratis daretur? Sed Cæsar ut plebis gratiam sibi captaret, horum omnium liberalitatem superavit; capta enim Africa, jussit viginti myriades medimnorum Atticorum frumenti, idest biscentum millia ad alendum Populum Romanum advehi, duosque Prætores, totidemque Ædiles cereales a Cerere nuncupatos instituit, qui frumentum hoc Romam advehendi, & Populo distribuendi curam haberent, quemadmodum memoriæ prodit Pomponius *l. 2. D. de origine juris. Deinde Cajus Julius Cæsar duos Pratores, & duos Ædiles, qui frumento præessent, & a Cerere cereales constituit.* Annonarius hic Magistratus etiam ante Julium fuit in Romana Republica, minime tamen perpetuus, quum ingruente tantum fame, frumentique penuria ingravescente crearetur. At Cæsar perpetuo illum creavit, ut quantam curam præ ceteris de commodis Civium gereret, Populo ostenderet.

Quum autem in adstruenda Monarchia, Octavius eamdem semitam, ac pater ejus, insectaretur, præfectum annonæ instituit, cujus historiam sic docet Dio *Annus insequens M. Marcellum, L. Aruntium Consules habuit.... pestis eo anno per totam Italiam ita grassata est, ut agris colendis nemo vacaret. Quod idem exteris etiam regionibus evenisse opinor. Itaque Romani lue ista, fameque attriti existimantes id sibi haud alia de caussa contingere, quam quod Augustum non eo etiam anno Consulem haberent, Dictatorem eum dicere voluerunt, inclusumque in Curia Senatum ea vi compulerunt, ut hoc decernerent: ni fecissent, incendium minitantes. Ipsi quum XXIV. fascibus ad Augustum accessere, orantes ut se Dictatorem creari, annonæque Procuratorem exemplo Pompeii pateretur. Augustus invitus quidem, tamen annonæ procurationem, suscepit, jussitque, ut singulis annis duo viri, qui ante quinquennium præturam gessissent, frumento distribuendo constituerentur: Dictaturam autem nequaquam admisit.*

Hæc Dionis ipsius verbis tradidisse juvat, ut palam omnibus sit occasio, & origo Præfecti annonæ sub Augusto; sed si Magistratus hic adeo Monarchiam fovet, cur Augustus initio eum neglexit, nec nisi frumenti caritate urgente, &

Digitized by Google

& se rogato instituit? Id sane ex ingenio ejusdem Principis sagacissimo repetendum est. Etenim ut supra diximus, hic quamvis omnia conquireret, ut penes se summa rerum esset, mira tamen arte, qua pollebat, adyta animi sui occludebat, omniaque, quæ ad Monarchiam faciebant, adeo per occasiones, & tempora disponebat, ut nonnisi in Civium gratiam communemque utilitatem nova parare videretur. Quod quidem intellexit Tranquillus, qui sic scripsit: *liberalitatem omnibus ordinibus per occasiones frequenter exhibuit?* Cur quæso per *occasiones?* quia nempe exercendo ultro liberalitatem visus esset id non ex rerum necessitate, sed ut sibi consuleret, effecisse. Itaque quum Præfectum annonæ, irruente fame, & a Populo rogatus instituerit, sic se gessit, ut Magistratum hunc ad publicæ utilitatis caussam, non autem ad sibi conciliandam Populi benevolentiam creasse censeretur. Qua de re noluit profecto ipse ad Pompeii Magni exemplum, uti a Populo rogatus erat, annonæ curam suscipere, ne putaretur velle per eam ad supremum dominatum assurgere, non secus ac Pompejus idem, cui munus hoc propterea fuerat demandatum, ut plenius sibi amorem conciliaret.

Porro munus hujus Magistratus erat non solum curare, ne Civitas frumenti penuria laboraret, neu frumentum carius venderetur; sed etiam ut pecuniam ad illud emendum cogeret, quod gratuito deinde plebi distribueretur. Etenim sic scripsit Tranquillus (*a*) *frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpe levissimo, interdum nullo pretio viritim admensus est.* Et ne quis in accipiendo fraudem faceret, per tesseras frumentarias, quarum tam frequens mentio est in toto corpore juris, id agebatur. Erat autem tessera signum æneum, in quo nomen accipientis, & quantitas continebatur. Et quum id liberalitatis genus ab Augusto institutum ad comparandam plebis gratiam Principi maxime prodesset, non mirum, si diu per insequentes Principes servatum sit, & licet ab aliquibus omissum, ab aliis deinceps restitutum fuerit: quod sa-

(a) *In Octav. cap.* 41.

Digitized by Google

ſane & effecit Nervâ, qui quingentis millibus aureorum agrum emit, unde pauperes alerentur, & eum ſequutus Trajanus quinque millia impuberum ex publico nutrivit; quem deinde numerum Hadrianus, & Antoninus auxerunt, atque alimenta ad decem uſque, & octo annos pueris danda juſſerunt ut ex lege *Mela* 14. *D. de alimentis & cibariis legatis*.

Ex qua conſuetudine plebem demulcendi & illud ortum eſt, ut oleum etiam, aliaque ad victum facientia Populo ſine pretio diſtribuerentur. Sic primum omnium Severus inſtituit referente Capitolino, ut gratis oleum daretur, cujus ex Africa tantam copiam Romam advehi curavit, ut per quinquennium non ſolum Urbis uſui, ſed & totius Italiæ, quæcumque ejus pars oleo egeret, ſatis eſſet, carnes etiam ſuillas inſequentes Principes dare gratuito cœpere, quemadmodum Vopiſcus in Aureliano: *ſtatuerat* (inquit) *vinum gratuitum Turebanus Populo Romano dare, ut quemadmodum oleum, panis, & porcina gratuita præberentur, ſic etiam vinum daretur, quod a Præfecto Prætorio probibitus non fecit: dicebat, ſi vinum Populo Romano damus, ſupereſt, ut & pullos, & anſeres demus*. Hinc intelliges *tit. C. Theod. de ſuariis*, quorum corpus Romæ inſtitutum erat ad carnes ſuillas Populo gratis elargiendas. Quum autem permiſti his eſſent pecuarii, hinc intelligimus & ovium carnes ſolere Populo diſtribui. Quare Campani, Samnites, Lucani, Brutii, & Tuſci certum carnis ſuillæ, & ovinæ pondus, veluti canonem quemdam prædiis, & patrimoniis impoſitum præſtare tenebantur quibus deinde Principes in largitionibus uterentur. Hæc enim erat tunc recepta conſuetudo; ut quæque Provincia fiſcalia onera per eas ſpecies ſubiret, quibus regio abundaret. Quumque Campani, Samnites, Lucani, Brutii, & Tuſci uberrimos agros haberent ad ovium, atque ſuum paſtum, inductum profecto ut per hæc ſolverent tributa.

Sed minime prætermittendum eſt morem hunc dividendi gratuito plebi frumentum, qui Romæ Auguſti ætate invaluerat, fuiſſe etiam Byzantii, quo per Conſtantinum fuerat Imperii ſedes translata, receptum. Itaque Conſtantinopoli, non ſecus ac Romæ frumentum gratuito plebi diſpenſaba-

ſabatur, & ſicuti id Romæ per teſſeras frumentarias, ita Conſtantinopoli in gradibus fiebat. Qua de re proſtat titulus in Cod. Theod. lib. 14. *de annonis civicis*, & *pane gradili*. Sed ambigitur hic inter eruditiſſimos quoſque quinam fuerint ii *gradus*, per quos panis iſte diſtribueretur. Sunt quidam, qui putant panem hunc gradilem nuncupatum propterea quod iis, qui in gradu, ſive in honore erant, daretur, ſed futilis hæc opinio eſt; quum omnes quotquot ex Scriptoribus ſynchroni hunc panem meminerunt, ſic eum deſcripſerunt, ut annona eſſet popularis vili plebeculæ nutriendæ addicta. Ita Prudentius (*a*).

Quis venit eſuriens Magni ad ſpectacula Cyrci?
Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
Suſtinet? aut quæ janiculi mora mota quieſcit?

Alii dictionem hanc ſic accipiunt, ut panis ordinatim daretur, non vero confuſe, ſive per turmas. Quare Salmaſius opinatus eſt, panem hunc in foro de plano diviſum, ſed ordine ſervato. Verum hanc Salmaſii conjecturam refellit *lex* 3. eodem, in qua ſic legimus. *Univerſi panem gradilem de gradibus adipiſcantur. Neque cuiquam hæc aut deferatur gratia, aut imponatur injuria, ut piſtrino accipiat* . . . quod epigraphe ejuſdem legis ſic dilucidius explicat. *De pane gradili accipiendo, ſeu diſtribuendo de gradibus non de piſtrino;* ubi oppoſitio, quæ intercedit inter gradum, & piſtrinum clare docet, gradus in proprio ſenſu, nequaquam vero metaphorice accipiendos. Hinc ſcripſit doctiſſimus Gothofr. hic: *hi vero* gradus noſtri *alii fuere; nempe in horum edito, ſeu tabulato erat annona, ſeu panis repoſitus: poſitique ibi qui eum diſtribuerent ſingulis e Populo viritim, palam per gradus aſcendentibus, atque in ſummo gradu annonam accipientibus*. Itaque ſic habe, in quibuſdam Urbis Conſtantinopolitanæ regionibus quædam piſtrina inſtituta fuiſſe, ubi panis civilis conficeretur, ibique in gradu editiore panem hunc erogari ſolitum. Atque hic eſt panis gradilis, quem non ſemel memorat Codex Theodoſ. Nos interim ad alia pertranſeamus. Sed

(a) *lib. II. adver. Symmach. ver. 947.*

Digitized by Google

Sed non minus ac Præfectus annonæ, vigilum præfectus Urbi, ac Monarchiæ fuit perutilis, de quo hæc habet (Dio. l. 55.) *Quumque eo tempore multa in Urbe incendiis essent vastata, libertinos septem locis ad ea curanda constituit: equitem eis præfecit, quos & si haud diu id officium gerere pati statuerat; tamen reipsa expertus utilissimum, ac maxime necessarium esse eorum munus perdurare jussit; suntque nostra etiam ætate nocturni hi custodes non ex libertinis tantum, sed ex aliis etiam militibus: murosque in Urbe tenent, & mercedem publice accipiunt*. Ex quibus pernoscis originem, atque munus præfecti vigilum; is enim ab Augusto creatus fuit ad evertenda incendia: nam licet antea id muneris exercerent Triumviri, Ædiles, ac Tribuni plebis; exorto tamen in Urbe magno incendio, satius duxit Princeps noster novum ad id instituere magistratum, quo omnia tutoria essent. Hinc Ulpianus, & Paullus de eo sic scripserunt (a). *Pluribus uno die exortis incendiis.... septem cohortes opportunis locis constituit* (Augustus) *ut binas regiones Urbis unaquæque cohors tueretur, præpositis eis tribunis, & super omnes spectabili viro, qui præfectus vigilum appellatur*. Quum igitur Præfectus hic incendia ab Urbe avertere deberet, tota nocte vigilabat, & more militum calceatus cum amis, & dolabris ambulabat inquilinos admonens, ut ab incendio caverent. Nec tantum id huic Præfecto curæ erat, sed publicæ etiam Urbis tranquillitati studebat, cognoscebat enim de effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus, modo tamen in eorum caput ne animadverteret, ut ex l. 3. & *ult. D. eodem*. Ex quibus omnibus colligimus, quantæ utilitati fuerit Urbi Magistratus hic, quando tanto studio Civium tranquillitatem curabat. Sed quod in nocturnos cœtus & tumultus etiam animadverteret, Urbisque muros teneret, dixeris sane monarchiæ quoque servandæ plurimum profuisse. Quem enim latet nocturnas turbas nocturnosque cœtus cuilibet civili regimini maxime vero monarchico obesse? Jure merito igitur subdit idem Dio Octavianum comperta utilitate magistratus hujus retinuisse eum, perpetuumve constituisse, licet eo animo creasset, ut amoto il-

(a) *L. 2. & 3. D. de offic. Præf. vigil.*

Digitized by Google

illo incendio, extinctoque munere suo abiret.

Post magistratus, quorum cura erat communis utilitas, eos, qui ad Urbis ornatum a Principe nostro instituti sunt, percensebimus. Inter hos formarum comes est, qui reficiendis aquæ ductuum formis, quæ erant ex firmis lateribus constructi canales, curator erat. Et quidem vulgatissimum est apud Romanæ Historiæ Scriptores aquam in Urbem ductam tribus modis vel fistulis plumbeis, vel tubulis fictilibus, vel structilibus canalibus, quæ formæ appellantur. Forma igitur meatus structilis erat ex opere lateritio factus, per quem rivus deducebatur. Hæc olim super altis fornicibus formam sustinentibus utrimque muro inclusa, per colles Romanos discurrebat, cujus etiam nunc vetustæ videntur reliquiæ: Palladius quam formam structilem dixerat, deinde formam simpliciter vocat; sed quum deinde per colles discurreret, opus erat lapide strato, in quo contineretur. Ex quo intelligitur cur passim in toto titulo de *servitutibus*, & *aqua*, atque alibi dicatur, cui jus aquam ducendi per alienum fundum sit, jus reficiendi esse, inutile enim sibi jus aquam ducendi foret, si reficere iter non posset. P. Victor Romæ viginti quatuor aquas numerat, quæ postea hostium incursionibus ad undeviginti redactæ fuerunt. Sane magna aquarum copia Romæ opus erat; hæc autem per aquæ ductus derivata, in lacus deinde, thermas, & privatorum ædes distribuebatur; de quo vide legem si *venditor* in fine *D. de actionibus emti*, & si plura desideres videas S. C. sub Augusto conditum apud Frontinum. Quum igitur tanta aquarum vi Urbs indigeret, nil mirum quod Princeps noster magistratum creaverit, qui curam illarum susciperet, tum ut formas inspiceret, atque sartas tectas curaret, ne inde detrimenti aliquid eveniret, tum ut fontes, fornices, muri, rivique ipsi integri essent ad usum aquæ civibus præstandum.

Consularis aquarum differebat a comite formarum; nam hic tantum formas curabat, cavebatque, ne quid cursum aquarum impediret vel corrumperet; ille vero aquam dividebat, atque ad destinatos usus dispertiebatur. Quanti autem esset munus hoc quantæque apud Populum gratiæ, ex Plinio evincimus, qui lib. 36.

Digitized by Google

36.15. sic scripsit. *Quod si quis diligentius æstimaverit aquarum abundantiam in publico balneis, piscinis domibus, euripis, hortis suburbanis, villis, spacioque advenientem, extructus arcus, montes perfossos, convalles æquatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum.* Quum igitur abundantia hæc aquarum magno usui esset, sive ad necessaria vitæ subsidia, sive ad animi voluptatem; hæc caussa fuit quaproter tanti hoc munus fieret, ut peculiaris ab Augusto institueretur magistratus. Sed prætereundum hic non est olim, ut scripsit Frontinus, omnem aquam in publicos usus distributam, legeque cautum, ne privati sibi ducerent, præter eam, quæ ex receptaculo publico, seu castello excidisset; atque hanc ipsam, quam caducam vocitabant, ad balneorum, & fullonicorum usum insumtam, vectigalemque statuta mercede fuisse. Sed Principes deinde, domum ut quisque suam privatim aquam ex castello, atque ad hortos etiam irrigandos deduceret, concesserunt: de quo vide legem *usum* 4. *C. de aquæ ductu*.

Erat etiam Curator operum publicorum, quem Augustus instituerat, ut opus quodque publicum hoc est amphiteatrum, theatrum, capitolium, thermas, aliaque hujusmodi curaret. Etenim munus ei erat inspicere, ut omnia hæc sarta tecta essent, neu quis publico operi nomen suum inscriberet, sive id e fundamentis construeret, sive vitiosum reficeret, quum Principem unum opus quodcumque publicum præferre deberet, aut eum, cujus pecunia extrueretur, vel repararetur. Curatorem etiam riparum, & alvei Tiberis Augustus creavit, e Republica enim est ripas fluminum publicorum reficere, atque munire, ne navigatio, aut publicus usus impediatur. Atque hæc de his magistratibus satis sint; quos ideo instituisse Augustum scripsit Tranquillus, ut in plures potius Reipublicæ administratio dispertita videretur, quam ut potestatem haberent. Quamobrem velim advertas quanta sollertia heic sese gesserit Augustus, nam hæc nova officia quum omni imperio carerent, atque inania essent veterum magistratuum simulacra, tantum abest, ut antiquam Populi potestatem servarent, ut potius eam everterent, uniusque potentiam adstruerent. Quum enim homines vetera plerunque fastidiant,

ac

Digitized by Google

ac nova omnia appetant, hinc vulgo cives nova munera anhelantes, quæ nihil monarchiæ obstabant, a prioribus magistratibus, qui eidem adversarentur, avertebantur, & popularis forma suapte natura concidebat.

§. III.

De Præfecto Urbis, & Præfecto Pretorio.

HUc usque de iis Magistratibus, qui Monarchiæ conveniunt, edisseruimus, reliquum nunc est, ut dicamus per quos eadem monarchia ab Augusto instituta maxime foveretur, atque incolumis servaretur. Atque hi profecto sunt Præfectus Urbi, & Præfectus Prætorio, de quibus jam sermonem instituimus. Sane quantum Præfectus Urbi Monarchiæ prosit, ex hoc potissimum colligi potest, quod inter præcepta Principi nostro tradita, id maxime adjecerit Mecænas (a). *Præfectus etiam Urbis ex primariis viris quidem creandus est, qui omnes magistratus, quos geri ante hunc convenit, gesserit: non ut per absentiam magistratuum Rempublicam administret: sed ut quum reliquis in rebus Urbi præsit, tum caussas quoque eas, quibus provocatio competit, capitalesque etiam omnes, iis exceptis (quas post dicam) in Urbe, ac extra eam usque ad LXXXI. millia passuum dijudicet.* Hæc Dio, quorum ut magis pateat sensus, res ab ipsis Urbis exordiis repetenda. Præfectus Urbi sub Regibus etiam audiebat, nam absentibus illis, atque ad bellum proficiscentibus, ne Urbs sine imperio foret, sollemne erat unum aliquem creari, qui locum eorum subiret; atque is Urbi Præfectus nuncupatus est. Ita scripsit Tacitus in *V. An. Antea profectis domo Regibus mox magistratus, ne Urbs sine imperio foret, unus in tempus deligebatur, qui illis absentibus jus diceret, ac subditos moderaretur*. Sed Regibus exactis consulibusque imperium tenentibus adhuc Præfectum hunc legi, si quando Consules Urbe ob bella abessent, qui illorum vice jus diceret, mos fuit.

(a) *Dion. lib.* 52.

Digitized by Google

Verum Prætore instituto, ut perpetuo loco Consulum, qui sæpe bellorum caussa Roma proficiscebantur, jus diceretur, factum hinc est, ut præfectura Urbis exolesceret, præter feriarum Latinarum tempus, quo ad venerandam antiquitatem servandam, mos mansit, ut semel in annum crearetur. Quum enim tunc temporis Consules ceterique magistratus in Montem Albanium proficiscerentur, ne Civitas imperio omni soluta videretur, Præfectus hic creabatur. Dixi solius antiquitatis memoria Præfectum hunc lectum: nam quum harum feriarum tempore agere Populus non posset, prorsus inanis & vacua ejus erat potestas.

Quum igitur, & sub Regibus, & libera Republica magistratus hic fuisset, hinc intelligimus, cur Mecænas Principem nostrum monuerit, ut talis Præfectus Urbi institueretur, qui jus non tantum, ut antea magistratibus absentibus, diceret, sed illis etiam præsentibus auctoritatem suam exereret. Hæc de origine Præfecti Urbi, sed non dum patefacta ratio est, cur ejusdem auctoritas adeo recenti Monarchiæ congrueret, ut Mecænas de eo instituendo maxime sollicitus visus fuerit. Verum captu difficile id non erit, si ea memoria recolantur, quæ supra de Romana Republica in universum diximus? Etenim sive illa Democratica, sive Aristocratica fuerit, prout plebis, vel optimatum magis vires invalescerent, semper tamen summa potestas penes magistratus, & Patres erat. Jus quidem dicturus Prætor se incolume jus civile servaturum initio magistratus sui jurabat; sed idem deinde edictis suis supplendo, & corrigendo legislatoriam potestatem, quamvis verborum aliorum fuco, formularumque fictionibus involutam exercebat. De Præsidum autem sententiis ad Senatum appellabatur veluti ad summum Orbis Terrarum consilium, ex cujus nutu, atque arbitrio vita, & fortunæ Provinciarum penderent. Nonne ab his omnibus forma Monarchica abhorret? Quid igitur Princeps noster? Magistratum instituit, qui & Senatus, & Prætorum, aliorumque magistratuum everteret potestatem, omniaque ad unum Principem referret. Atque is fuit Præfectus Urbi, cujus tanta potestas erat, si vera sunt, quæ Eusebius Cæsariensis de Messala Corvino refert,

ut

ut a Principe parum prope distaret. Ecce tibi ejus verba. *Intra sex dies Messala se abdicavit; incivilem eum magistratum contestatus cui omnem imperii potestatem concesserat non tantum in Urbe, sed & extra intra centesimum lapidem, idest centum millia passuum.*

Itaque quum magistratus hic & civiles controversias dirimeret, & crimina omnia puniret, factum est sane, ut omnis propemodum Prætoris auctoritas elangueret. Præter hæc quum a ceteris magistratibus sive in Urbe, sive extra appellationes reciperet, Senatus, ad quem antea provocabatur, auctoritas quam maxime imminuta est. Etenim si Præfectus hic a Principe creabatur, de ejusdem sententia appellatio (nam Augustus ex monitu Mecænatis nullum creaverat magistratum sine provocatione) ad Principem ipsum delegantem, nec amplius ad Senatum deferebatur; qua de re ab uno vita, fortunæque omnium pendebant: quod sane in monarchico statu par est. Quod ut clarius pateat, Mecænatis verba exscribenda sunt sic Principem nostrum apud Dionem monentis. *Ipse autem seorsim de caussis, in quibus provocatione certatur, judicium facies, quæ a majoribus magistratibus, tutoribus, Præfecto Urbi, subcensore, Præsidibus Provinciarum, annonæ procuratore, & nocturnæ custodiæ magistro ad te referuntur: nemo enim ita merum imperium obtinere debet, ut non ab eo provocari possit.* Ex quibus omnibus vide, quantum Urbis hæc præfectura recenti illi monarchiæ congrueret, quum & Prætoris, & Senatus auctoritas adeo per eam effracta sit; ut deinceps neque Prætori jus ferendarum legum sub edictorum nomine exercere amplius fas esset, neque ad Senatum appellationes de Judicum sententiis vel intra, vel extra Urbem deferrentur. Contra vero mirum est, quam altas hinc radices ageret monarchia, quando negotia omnia per provocationem a sententia Præfecti ad unum tantum, nempe Principem deveniebant.

Ut autem luculentius id perspiciatur, juvat hic brevi exponere, quantum sub insequentibus Principibus Præfecti hujus creverit auctoritas. Et quidem quum Principes pernossent magistratum hunc quamplurimum fovere monarchiam, valde profecto ejusdem potestatem, atque imperium adaugere

Digitized by Google

adnisi sunt. Ex Dione enim intelligimus hujus magistratus potestatem ad *LXXX. millia passuum* extra Urbem prolatam, sed res, ut dixi, hic non stetit, nam ad immensum ea excrevit, & licet certum tempus, quo tanta amplitudo accesserit, ignorem, compertum tamen habeo, ex Vopisci historia sub Floriano ad imperii culmen Præfecturam hanc fuisse erectam. *Omnis* (scribit) *provocatio Præfecti Urbis erit: quæ tamen a Proconsulibus, & ab ordinariis judicibus emerserit.... creandi Principis judicium ad Senatum redit, simul etiam Præfecturæ Urbanæ appellatio universa decreta est.... & demum nos recepimus jus proconsulare, redierunt ad Præfectum Urbis appellationes omnium potestatum, & omnium dignitatum*. Ex quibus patet, sub Floriano appellationes omnium Judicum, atque potestatum uni Præfecto fuisse delatas. Itaque Senatum omni jure circa appellationes excidisse novimus, postquam monarchia firmissime invaluit. Hic enim rerum omnium ordo est, ut ab exiguis profectæ initiis ad majora sensim assurgant, donec ad maxima quæque attollantur. Cœpit quidem sub Augusto Senatus appellationibus privari earum controversiarum, quæ sive in Urbe, sive extra eam usque ad *LXXX. millia passuum per ordinarias potestates judiciali sententia* dirimerentur. Sed, postmodum res eo venit, ut ab omnium Judicum sententiis ad Urbi Præfectum provocaretur.

Verum quum Monarchiæ adultæ jam, ac virili minime conveniat magistratus ille, qui tantum polleat, ut a Principe parum differat, cœpta deinde est hæc tanta Præfecti potestas intra limites quosdam coerceri. Quando vero id factum, nos docet Doctissimus Gothof. qui in l. *exemplo Africæ IX. tit. Cod. Theod. de extraordinariis, sive sordidis* inquirens quonam tempore Urbicarum, vel suburbicarum Regionum nominis mentio fiat, hæc scripsit. *Investiganti porro mihi, cur non antiquior hujusce Urbicariarum nominis mentio occurrat hanc caussam suppeditat lex 27. infra de appellation., quæ anno 357., & quod excurrit ante hanc legem data est. Nempe novam Italiæ Regionum designationem ea lege Constantius facere instituit; earum scilicet, ex quibus ad Præfectum Prætorio deinceps appellari vellet, & earum ex*

qui-

quibus ad Præfectum Urbis, quum hactenus ex omnibus Italiæ Regionibus Præfectus Urbi eas sibi vindicaret. Quare quum intra suam, & peculiarem Urbis diœcesis eum coarctaret, enata jam inde Urbicariarum Regionum appellatio, quasi quæ Urbis Diœcesin constituentes, solæ etiam ad Præfecti Urbis dispositionem pertinerent: ideo quoque lex hæc Romæ proposita dicitur, ad cujus Diœcesin nominatim ea pertinet. Ceterum quot tunc Provincias Italia complecteretur, vide Geographos, eumdemque Gotofr. in cit. lege 27. Cod. Theod. de appellationibus. Interim ex his, quæ dicta sunt, advertere licet, ad quem auctoritatis apicem Præfectura Urbis post Augusti tempora evecta fuerit, ut non nisi sub Constantio demum imminui cœperit, porro nos percurramus alia.

Non solum autem proderat Præfectus is monarchiæ, quia Prætoris tribunal, Senatusque auctoritatem infringebat; sed etiam quod antiquæ libertatis vestigia obreptive quamvis deleret. En Taciti verba, ex quibus id intelligitur. *Ceterum Augustus bellis civilibus implicatus Cilnium Mecœnatem Equestris ordinis virum, Romæ, atque Italiæ proposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem Populi, ac tarda legum auxilia, sumsit a Consularibus, qui coercerent servitia, quod Civium audacia turbidum nisi vim metuat. Primusque Messala Corvinus eam potestatem, sed paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi*. Quæ ut intelligantur in memoriam revocandum est, sub Republica Patres, ac dominos jus vitæ, & necis in liberos servosque habuisse, sed quamvis domesticum hoc, atque herile imperium florente libertate civibus conveniret, nequaquam tamen sub monarchia, ubi penes unum omnium vitæ, & fortunæ jus manere debet. Hinc Princeps noster solertissimus, ut illud a Civium manu sensim eriperet, magistratum hunc excogitavit in externam quidem speciem, ut *servitia coerceret*, nempe ut servorum, filiorumque peccata in dominorum, ac Parentum gratiam puniret, sed revera ut domesticum imperium labefactaretur, nam quum hoc tempore servorum, filiorumque crimina ad Præfecturæ tribunal perferrentur, fiebat, ut per se majestas illa dominorum, parentumque elangueret, donec pœnæ tandem statutæ fuerint in

pa-

Digitized by Google

Verum Prætore instituto, ut perpetuo loco Consulum, qui sæpe bellorum caussa Roma proficiscebantur, jus diceretur, factum hinc est, ut præfectura Urbis exolesceret, præter feriarum Latinarum tempus, quo ad venerandam antiquitatem servandam, mos mansit, ut semel in annum crearetur. Quum enim tunc temporis Consules ceterique magistratus in Montem Albanium proficiscerentur, ne Civitas imperio omni soluta videretur, Præfectus hic creabatur. Dixi solius antiquitatis memoria Præfectum hunc lectum: nam quum harum feriarum tempore agere Populus non posset, prorsus inanis & vacua ejus erat potestas.

Quum igitur, & sub Regibus, & libera Republica magistratus hic fuisset, hinc intelligimus, cur Mecænas Principem nostrum monuerit, ut talis Præfectus Urbi institueretur, qui jus non tantum, ut antea magistratibus absentibus, diceret, sed illis etiam præsentibus auctoritatem suam exereret. Hæc de origine Præfecti Urbi, sed non dum patefacta ratio est, cur ejusdem auctoritas adeo recenti Monarchiæ congrueret, ut Mecænas de eo instituendo maxime sollicitus visus fuerit. Verum captu difficile id non erit, si ea memoria recolantur, quæ supra de Romana Republica in universum diximus? Etenim sive illa Democratica, sive Aristocratica fuerit, prout plebis, vel optimatum magis vires invalescerent, semper tamen summa potestas penes magistratus, & Patres erat. Jus quidem dicturus Prætor se incolume jus civile [...]r-
vaturum initio magistratus sui jurabat; sed idem deinde [...]i-
ctis suis supplendo, & corrigendo legislatoriam potestate[...],
quamvis verborum aliorum fuco, formularumque fiction[...]s
involutam exercebat. De Præsidum autem sententiis ad [...]
natum appellabatur veluti ad summum Orbis Terrarum [...]
filium, ex cujus nutu, atque arbitrio vita, & fortunæ [...]
vinciarum penderent. Nonne ab his omnibus forma Monar[...]a
abhorret? Quid igitur Princeps noster? Magistratum inst[...],
qui & Senatus, & Prætorum, aliorumque magistratuum [...]
teret potestatem, omniaque ad unum Principem referre[...]
que is fuit Præfectus Urbi, cujus tanta potestas erat, [...]
ra sunt, quæ Eusebius Cæsariensis de Messala Corvino [...]

ut a Principe parum prope distaret. Ecce tibi ejus verba. *Intra sex dies Messala se abdicavit; incivilem eum magistratum contestatus cui omnem imperii potestatem concesserat non tantum in Urbe, sed & extra intra centesimum lapidem, idest centum millia passuum.*

Itaque quum magistratus hic & civiles controversias dirimeret, & crimina omnia puniret, factum est sane, ut omnis propemodum Prætoris auctoritas elangueret. Præter hæc quum a ceteris magistratibus sive in Urbe, sive extra appellationes reciperet, Senatus, ad quem antea provocabatur, auctoritas quam maxime imminuta est. Etenim si Præfectus hic a Principe creabatur, de ejusdem sententia appellatio (nam Augustus ex monitu Mecænatis nullum creaverat magistratum sine provocatione) ad Principem ipsum delegantem, nec amplius ad Senatum deferebatur; qua de re ab uno vita, fortunæque omnium pendebant: quod sane in monarchico statu par est. Quod ut clarius pateat, Mecænatis verba exscribenda sunt sic Principem nostrum apud Dionem monentis. *Ipse autem seorsim de caussis, in quibus provocatione certatur, judicium facies, quæ a majoribus magistratibus, tutoribus, Præfecto Urbi, subcensore, Præsidibus Provinciarum, annonæ procuratore, & nocturnæ custodiæ magistro ad te referuntur: nemo enim ita merum imperium obtinere debet, ut non ab eo provocari possit.* Ex quibus omnibus vide, quantum Urbis hæc præfectura recenti illi monarchiæ congrueret, quum & Prætoris, & Senatus auctoritas adeo per eam effracta sit; ut deinceps neque Prætori jus ferendarum legum sub edictorum nomine exercere amplius fas esset, neque ad Senatum appellationes de Judicum sententiis vel intra, vel extra Urbem deferrentur. Contra vero mirum est, quam altas hinc radices ageret monarchia, quando negotia omnia per provocationem a sententia Præfecti ad unum tantum, nempe Principem deveniebant.

Ut autem luculentius id perspiciatur, juvat hic brevi exponere, quantum sub insequentibus Principibus Præfecti hujus creverit auctoritas. Et quidem quum Principes pernossent magistratum hunc quamplurimum fovere monarchiam, valde profecto ejusdem potestatem, atque imperium adaugere

Digitized by Google

adnisi sunt. Ex Dione enim intelligimus hujus magistratus potestatem ad LXXX. *millia passuum* extra Urbem prolatam, sed res, ut dixi, hic non stetit, nam ad immensum ea excrevit, & licet certum tempus, quo tanta amplitudo accesserit, ignorem, compertum tamen habeo, ex Vopisci historia sub Floriano ad imperii culmen Præfecturam hanc fuisse erectam. *Omnis* (scribit) *provocatio Præfecti Urbis erit: quæ tamen a Proconsulibus, & ab ordinariis judicibus emerserit.... creandi Principis judicium ad Senatum redit, simul etiam Præfecturæ Urbanæ appellatio universa decreta est.... & demum nos recepimus jus proconsulare, redierunt ad Præfectum Urbis appellationes omnium potestatum, & omnium dignitatum*. Ex quibus patet, sub Floriano appellationes omnium Judicum, atque potestatum uni Præfecto fuisse delatas. Itaque Senatum omni jure circa appellationes excidisse novimus, postquam monarchia firmissime invaluit. Hic enim rerum omnium ordo est, ut ab exiguis profectæ initiis ad majora sensim assurgant, donec ad maxima quæque attollantur. Cœpit quidem sub Augusto Senatus appellationibus privari earum controversiarum, quæ sive in Urbe, sive extra eam usque ad LXXX. *millia passuum per ordinarias potestates judiciali sententia* dirimerentur. Sed, postmodum res eo venit, ut ab omnium Judicum sententiis ad Urbi Præfectum provocaretur.

Verum quum Monarchiæ adultæ jam, ac virili minime conveniat magistratus ille, qui tantum polleat, ut a Principe parum differat, cœpta deinde est hæc tanta Præfecti potestas intra limites quosdam coerceri. Quando vero id factum, nos docet Doctissimus Gothof. qui in l. *exemplo Africæ IX. tit. Cod. Theod. de extraordinariis, sive sordidis* inquirens quonam tempore Urbicarum, vel suburbicarum Regionum nominis mentio fiat, hæc scripsit. *Investiganti porro mihi, cur non antiquior hujusce Urbicariarum nominis mentio occurrat hanc caussam suppeditat lex 27. infra de appellation., quæ anno 357., & quod excurrit ante hanc legem data est. Nempe novam Italiæ Regionum designationem ea lege Constantius facere instituit; earum scilicet, ex quibus ad Præfectum Prætorio deinceps appellari vellet, & earum ex*

qui-

quibus ad Præfectum Urbis, quum hactenus ex omnibus Italiæ Regionibus Præfectus Urbi eas sibi vindicaret. Quare quum intra suam, & peculiarem Urbis diœcesis eum coarctaret, enata jam inde Urbicariarum Regionum appellatio, quasi quæ Urbis Diœcesin constituentes, solæ etiam ad Præfecti Urbis dispositionem pertinerent: ideo quoque lex hæc Romæ proposita dicitur, ad cujus Diœcesin nominatim ea pertinet. Ceterum quot tunc Provincias Italia complecteretur, vide Geographos, eumdemque Gotofr. in cit. lege 27. Cod. Theod. de appellationibus. Interim ex his, quæ dicta sunt, advertere licet, ad quem auctoritatis apicem Præfectura Urbis post Augusti tempora evecta fuerit, ut non nisi sub Constantio demum imminui cœperit, porro nos percurramus alia.

Non solum autem proderat Præfectus is monarchiæ, quia Prætoris tribunal, Senatusque auctoritatem infringebat; sed etiam quod antiquæ libertatis vestigia obreptive quamvis deleret. En Taciti verba, ex quibus id intelligitur. *Ceterum Augustus bellis civilibus implicatus Clinium Mecænatem Equestris ordinis virum, Romæ, atque Italiæ proposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem Populi, ac tarda legum auxilia, sumsit a Consularibus, qui coercerent servitia, quod Civium audacia turbidum nisi vim metuat. Primusque Messala Corvinus eam potestatem, sed paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi*. Quæ ut intelligantur in memoriam revocandum est, sub Republica Patres, ac dominos jus vitæ, & necis in liberos servosque habuisse, sed quamvis domesticum hoc, atque herile imperium florente libertate civibus conveniret, nequaquam tamen sub monarchia, ubi penes unum omnium vitæ, & fortunæ jus manere debet. Hinc Princeps noster solertissimus, ut illud a Civium manu sensim eriperet, magistratum hunc excogitavit in externam quidem speciem, ut *servitia coerceret*, nempe ut servorum, filiorumque peccata in dominorum, ac Parentum gratiam puniret, sed revera ut domesticum imperium labefactaretur, nam quum hoc tempore servorum, filiorumque crimina ad Præfecturæ tribunal perferrentur, fiebat, ut per se majestas illa dominorum, parentumque elangueret, donec pœnæ tandem statutæ fuerint in

pa-

Digitized by Google

parentes, & dominos, si forte filios, vel servos occidissent, aut male habuissent. Ex quibus omnibus quantum Urbis præfectura recentem monarchiam foveret, quum non tantum juribus suis magistratus, Senatusque, sed dominorum etiam, atque parentum domesticum imperium destitueretur, sat perspicitur. Quæ omnia ut majori luce superfundantur, non pœnitet exscribere Ulpiani verba, qui in l.1.*D.de officio Præfecti Urbi* sic ait Præfectus is institutus *ut servos de dominis querentes audiret*, sed ubi subdit *ex interdictis quod vi*, *aut clam*, *aut interdicto unde vi audire potest*, non ne intellexit idem, quod Tacitus scripsit, nempe hunc magistratum institutum esse, ut sartam tectam Reipublicæ tranquillitatem custodiret vim privatam modis omnibus auferendo? Patet igitur dilucidius quantum magistratus hic monarchiæ congrueret.

Post Præfectum Urbi, Præfectus Prætorio sequitur, hi enim duo fuerant magistratus, quos potissimum ab Augusto creandos voluerat, ut diximus, Mecænas. Sed in hoc argumento ita versabimur, ut ad insequentia tempora non descendamus: adeo enim deinde Præfecti Prætorio potestas crevit, ut si omnia ejus jura ab Imperatoribus post Augustum adjecta expendere velimus, prolixa satis dissertatione opus esset. Itaque paucis de eo, ut sub Augusto erat, loquemur. *Proinde ex Equitibus duos (a), quosdam præstantissimos satellitio tuo præficies. Nam uni id committere periculo; multis vero, turbis non caret. Duo igitur sint, ut si alter etiam insidias, tibi creare conetur, tamen habeas adhuc, qui te custodiat. Hi ex iis, qui aliquoties militiam fecerint, deligendi sunt, quique multis aliis etiam officiis functi sint: imperium autem obtineant in stipatores, omnesque per Italiam totam milites, ita ut capite etiam sontes plectendi potestatem habeat; demptis tamen centurionibus, ac reliquis in quos Senatoriis magistratibus tantum est potestas, ac ea ipsa quoque libera, ut pœnas aut præmia suo arbitrio imponere possint. Verum hi duo, quos dixi satellitii tui Præfecti in ceteros per totam Italiam milites jus habeant, ac in Cæsarianos etiam, qui in tua sunt familia reliquosque omnes,*

(a) *Dion. lib.* 52.

Digitized by Google

omnes, quorum aliqua est habenda ratio. Vicarios autem habeant hi suos necesse est, alioquin pluribus, quam quibus sint expediendis onerati negotiis, exequi ea, quæ usus postulat, omnibusque simul istis praesse non poterunt. Hi quemadmodum etiam Præfectus Urbis, & subcensor magistratum omni vitæ suæ tempore retineant.... Nam ex diuturno hoc magistratu, nihil potest mali accidere, quorum alter omnino armis caret, alter paucos milites habeat, ac coram te majorem partem sui magistratus obeat.

Hæc ex Dione excerpere duximus, ut rem penitius introspiciamus. Itaque patet ex his verbis, quantum Præfectus Prætorio exorienti Monarchiæ suffragaretur. Et de Præfecto Urbi satis jam diximus, videamus modo de Præfecto Prætorio. Sane is quum undique ab insidiis latus Principis protegeret, maxime quidem civile regimen tuebatur, nec ullum ab eo periculum timebatur, quum duo essent, qui eo munere fungerentur, quorum si forte alter insidias strueret, alter profecto facile obstaret fractamque fidem patefaceret. Quod si Monarchiæ congruat Magistratus ille, qui liberæ Reipublicæ convenire non poterat, tales quidem erant Præfectus Prætorio & Præfectus Urbi, qui quum perpetui essent, honor is non nisi sub Monarchia sperari poterat; etenim ut diximus, sive in Democratia, sive in Aristocratia Magistratus omnes ad tempus instituebantur, ne ii per longum imperium libertatem tandem everterent. Neque Principi periculum ullum per eos creabatur: nam Præfectus Urbi militum præsidio destituebatur, alter vero quasdam tantum cohortes, easque sub Principis oculis regebat, ut, si quid novi moliretur, Principem non effugeret. Sed quamvis sub Augusto non adeo ingens esset Præfecti Prætorio auctoritas, sub Tiberio tamen Sejani calliditate mirum in modum adaucta fuit. En Taciti verba, quæ sane dicendis facem præferre possunt. *Vim Præfecturæ modicam antea intendit, dispersasque per Urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque & robore & visu inter se fiducia ipsis in ceteros metus crearetur.* Et quamvis occiso Sejano, satis Tiberius pernoverit, quo ejus animus in attollenda hac pote-

sta-

ftate intenderit; non tamen Magiftratus hic ab aula receffit, quum perutilis Monarchiæ fervandæ videretur, immo ejus dignitas fub infequentibus Principibus eo pervenit, ut Trajanus nudum gladium, quod imperii fui fymbolum erat, manibus ejus tradens, fic præfatus fit. *Accipe hunc enfem, quo fi recte imperavero, pro me uteris, fin minus contra me vertes.* Sed quamquam poft Auguftum Præfecti hujus poteftas nimium evecta fuerit, manfit tamen ex Mecænatis monitu, ut ex ordine Equeftri is crearetur, nec præter rem, ne fi ex Senatu legeretur ob nimiam is potentiam rebus periculo effet. Hinc lucem accipit illud Capitolini in Marco Antonino, quod *Pertinacem, qui poftea imperavit Præfectum facere non potuiffet, quia Senator erat.*

Ex his omnibus intelligimus, quænam fuerat hujus Præfecti poteftas, de qua nunc dicendum. Solemne quidem veteribus fuit eos, qui præerant exercitui, Prætores appellare; quapropter Prætorium in caftris tabernaculum Ducis exercitus erat; atque ante id porta hoftibus obverfa Prætoria dicebatur. Itaque Præfectus Prætorio, Præfectus Prætorum vocatur; atque is ex Augufti inftitutione erat, qui Prætorii hoc eft palatii Cæfarianorum, & Prætorianorum, five Palatinarum cohortium, aliorumque per Italiam militum curam gereret. Sed tractu temporis adeo crevit ejus poteftas, ut totius exercitus, omniumque militum imperium fibi affumeret. Hinc non mirum fi ingentibus quidem nominibus ab ipfimet Principibus in corpore juris exornatus legatur, modo enim *excellens auctoritas* dicitur l. 1. C. Theod. *de pafcuis*, modo *excelfa fedes l.*17. *eodem de numerariis*, nunc *fublimis magnitudo* l. 52. Cod. Th. *de curfu publico*, nunc *illuftris præftantia* l. X. *eodem de diverfis Officiis*. Quid? *miranda fublimitas, Illuftris magnificentia, excellens eminentia* l. 15. Cod. Theod. *de accufation. fpes magnificentiæ Principalis* l. 15. C. Th. *de portionib. ultro datis; in fumma adminiftratione pofita poteftas* l. 1. *eodem ne fine juffu Principis*; *magnifica fedes* l.8. Cod. Theod. *de defenforibus Civitat. Forum magnitudinis* l. 8. *eod. de Advocatorum diverforum judicum. Apex fublimis Præfecturæ* l. 7. Cod. Theod. *de honorariis Præfecturis. Demum*

Fa-

Digitized by Google

Fastigium summum l. 8. eod. Atque hæc sunt elogia, quibus Principes in Constitutionibus suis Præfectum Prætorio exornare in more habebant. Ex quibus patet, quantæ profecto auctoritatis Magistratus hic fuerit. Quid si dixerim Principem ipsum ingrediente Præfecto palatium assurgere consuevisse, ut scripsit Cassiodorus 1. var. 20.?

Verum quamvis Magistratus hic imperium in totum exercitum nactus esset, non tamen ante Marcum Antoninum Philosophum potestatem judiciariam accepit. Quod qua ratione factum, pulchrum est videre. Solemne fuerat Principi illi Sapientissimo in dirimendis controversiis sibi consiliarios asciscere: inter hos autem præcipue Præfectum Prætorio selegit. En verba Capitolini, *habuit secum Præfectos, quorum* & *auctoritate, & periculo* (sic legendum pro *breviculo*) *semper jura dictavit*. Qua ex re enatum, ut Præfectus Prætorio in judiciis sive criminum, sive civilium controversiarum in Principis comitatu potestatem nancisceretur per illud summum imperium, quod in milites habebat. Sed quandonam hujus judiciaria potestas ad id fastigium evecta est, ut ab illius sententia, quippe qui vice sacra judicabat, provocari non liceret? Quum de hoc nullum monumentum superfit, præter Arcadii Charisii responsum in *l. unica D. de Officio Præfecti Prætorio*, est profecto ut verba ejusdem exscribam. Ait igitur is. *Ad vicem Magistri Equitum Præfectos Prætorio antiquitus institutos esse a quibusdam Scriptoribus traditum est. Regimentis Reipublicæ ad Imperatores perpetuos translatis ad similitudinem magistrorum Equitum Præfecti Prætorio a Principibus electi sunt, data eis pleniori licentia ad disciplinæ publicæ emendationem. His cunabulis Præfectorum auctoritas initiata, in tantum meruit augeri ut appellari a Præfectis Prætorio non possit: nam quum ante quæsitum fuisset, an liceret a Præfectis Prætorio appellare, & an jure liceret, extarentque exempla eorum qui provocarint; postea publice sententia principali lecta, appellandi facultas interdicta est: credidit enim Princeps, eos qui ob singularem industriam explorata eorum fide & gravitate, ad hujus officii magnitudinem adhiberentur, non aliter judicaturos esse pro sapientia, ac luce dignitatis suæ quam ipse foret judica-*

turus. En prodita ratio, cur a sententiis Præfecti Prætorio vetitum fuerit appellare. Sed quum Arcadius hic temporibus Cari, & Carini vixerit, fueritque sub eisdem magister libellorum, datur intelligi eorum tempore nunquam a Præfectis Prætorio appellatum esse.

Sed juris hujus initia statuere perquam difficile est, quum nullum monumentum occurrat, unde conjecturam capere possimus. Putavit quidem doctissimus Gutherus *de Officiis Domus Augustæ* tempore Commodi id accidisse, ut *vice sacra* Præfectus Prætorio judicaret, quare scripsit, *quantum suspicari licet judicia & appellationes Commodus in Perennem Prætorio Præfectum transtulit, cum metu conscientiæ facile in publicum non procederet, neque quidquam sibi nuntiari pateretur, nisi quod Perennis ante tractasset. Perennis autem Commodi animum persciens invenit quemadmodum ipse potens esset. Nam persuasit Commodo, ut deliciis ipse vacaret: quod Commodus lætanter accepit*. Sane id ex ipso Dione probari poterit, qui in Commodo sic ait. *Quum enim Commodus se studio agitandorum curruum, & libidinibus cujusvis generis dedisset. Nec quidquam fere ageret eorum, quæ ad Principatum spectarent; Perenni non solam cura militum, sed etiam reliquorum omnium esse cæpit, & maxime publicæ utilitatis*. Quum ergo ad Principis consistorium appellationes ab omnibus magistratibus deferrentur; quumque Commodus rerum omnium curam Perenni credidisset, satis probabilis est Gutheri opinio, quod Præfecto Prætorio vice Principis in omnibus fungente, ex hoc tempore ejus sententiæ sine provocatione, quasi Princeps ipse judicasset, fuerint.

Sed quamvis adversus Præfecti Prætorio sententiam appellari non posset, intra biennium tamen supplici libello Principi porrecto, postquam ille magistratu abiisset, retractatio postulabatur. Sed cur intra biennium? Quia per hoc tempus fere consuetudo inducta fuerat, ut biennium esset Præfecti Prætorio munus. Itaque retractatio apud illius successorem peragebatur. Sed velim advertas, fuisse tempus, in quo non Principes Præfectos summoverent, sed ipsi Præfecti munere se suo abdicarent. Hinc intelligitur illud obscurissimum alioquin

quin Spartiani in Hadriano. *Quare quum Hadrianus Tatium Præfecto Prætorio successorem dare non posset, id egit, ut peteret*. Verum si quando Princeps per plures annos Præfectos Prætorio confirmasset, ut de Antonino Pio traditum est, qui Præfectum Ganium Maximum per viginti annos retinuit; tunc retractationem apud eumdem experiebantur, adhibito tamen Sacri Palatii Quæstore ex Justinianea Sanctione in Novella 119., ubi etiam aufert consuetudinem dandi Principi supplicationem, quam didascalicum appellat intra decem dies eidem Præfecto directe porrigendum. Ceterum quum eo auctoritatis magistratus hic assurrexisset, non mirum quod Constantinus deinde ejus jura minuerit, auctoritate in quatuor Præfecturas divisa, atque ab omnibus militari imperio ablato unoque in re civili relicto jure, aliisque in rebus, quæ omnia aliena putans a meo instituto libenter hic omitto.

§. IV.

De Præfectis ærario, Subcensore, & Quæstore.

PRæfectos ærarii, sive quæstores, etiam sub Regibus fuisse, res est in Romana historia satis vulgata. Sed Regibus exactis, & Consulatu instituto, prudentissimus ille vir Valerius Poblicola noluit publicam pecuniam a Consulibus curari, veritus, ne improbis ea foret ad omnia audenda promptior occasio, bene vero morati per eamdem improbi fierent. Itaque Quæstores creavit, qui publicæ pecuniæ præessent. Hæc autem, quemadmodum apud Græcos ærarium publicum in Insula Delo erat, in Saturni æde servabatur; putabant enim tutius fore, si quo in templo reponeretur, atque in illo potissimum Saturni, quum eo regnante seculum aureum fuisse fabularentur. Igitur in ejus æde & publica pecunia, & leges, & S. C. & publicæ tabulæ asservabantur. Sed quidquid sit de consuetudine publicæ pecuniæ sub libera Republica curandæ, ad Augusti tempora, quod est argumentum nostrum, progrediamur. Etenim, ut superius diximus, quum Augustus militare ærarium instituisset, necesse

se ei fuit Magistratus creare, qui ejus curam gererent, iisque omnibus, quæ ad illud augendum, vel saltem servandum facerent, præessent. Quare Tranquillus inter cetera (a) Principem nostrum egisse ait, *ut cura ærarii a quæstoribus Urbanis ad Prætorios, Prætoresve transiret*. Sed quum ex paucis his verbis lux nulla dicendis affulgeat, videamus potius, quid nobis tradat Politicorum Princeps Tacitus. Hic igitur An. 13. 28. 6. hac de re paullo longius loquutus inquit: *Dein Princeps curam tabularum a quæstoribus ad Præfectos transtulit. Varie habita, ac sæpe immutata ejus rei forma; Nam Augustus permisit Senatui deligere Præfectos: dein ambitu suffragiorum suspecto sorte ducebantur ex numero Prætorum, qui præessent. Neque id diu mansit, quia sors deerabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quæstores rursus imposuit: iisque ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur ætatis eum primum Magistratum capessentibus. Igitur Nero Prætura perfunctos, & experientia probatos delegit*. Præter hæc adjicienda hic puto & verba Dionis. *Augustus*, scripsit hic, *pro se, & Tiberio pecuniam in ærarium, cui militaris nomen indidit, intulit, ejusque administrationem Prætoriis Tribus, sorte lectis ad triennium mandavit qui binis lictoribus, ac Ministris aliis, quos conveniebat uterentur, id per successionem aliorum in multos annos productum: nunc ab Imperatore eliguntur, & lictores non habent*.

Ex his omnibus formam publicæ pecuniæ administrandæ, quam Princeps noster instituit, habemus. Sed cur Senatui permisit, ut Præfectos ærario deligeret? Nempe ut exemplo a Valerio Poblicola ducto ostenderet, quamvis in speciem, quantum a pecuniæ vi, in qua vertitur militare imperium, abesset, quum ejusdem dispensatio penes Magistratus a Senatu electos foret. Sed quid illa verba, quæ idem Tacitus subdit, *deinde ambitu suffragiorum inspecto, sorte ducebantur ex numero Prætorum, qui præessent*. Si conjecturis locus dari possit, dicerem sane Principis nostri sollertiam hic nobis significari, nam quum Præfectus is maxime esset Principi

(a) *In Octav. cap. 36.*

cipi acceptus, qui sedula cura res ærarii gereret, quid mirum si Magistratum hunc studiose omnes ambirent, ut Principem sibi demererentur? Hinc Augustus ut effugeret invidiam, præque se ferret, quantum a cogendæ pecuniæ cupiditate abesset, voluit Præfectum hunc sorti objicere, ne videretur, inquam, apud Patres egisse, ut crearetur is, qui rebus suis consuleret: juvat hanc conjecturam illud Plinii (a). *Quid audes, quo ruis? Quibus te periculis objicis? Quid præsentibus confidis incertus futurorum? lacessis hominem jam præfectum ærarii, & brevi consulem.* Maximi igitur intererat Magistratu hoc fungi, si confestim eum Consulatus sequeretur. Hac sane de caussa Tacitus scripsit bene multos hoc munus affectasse, quum maximopere id valeret ad Principis gratiam aucupandam.

Sed jam opportunum est videre, quæ Præfectus hic ærarii pertractaret, quæque ejus potestas esset. Insignis sane Tranquilli locus occurrit, & quidem explicatu difficillimus, atque ab hoc exordiar. Ait is (b): *Judicia ad duo genera Judicum redegit, equestris ordinis, ac Senatorii; Tribunos ærarios, quod erat tertium sustulit.* Hi quidem sunt Tribuni illi sive ærario Præfecti, quos sustulit Cæsar, Augustus denuo restituit, ut superius diximus. Itaque Tranquillus heic loquitur de Tribunis his tamquam habentibus judiciariam auctoritatem, ut legenti patet. Et quidem Judices fuerunt in rebus illis, ubi Fisci ratio vertebatur, vide legem 12. *D. de his, quæ ut indignis.* Ubi quum quidam peracto testamento nomen heredis induxisset, M. Antoninus ad Præfectos ærarii caussam remisit, ut viderent an legata deberentur. Palam igitur est hos præfectos in caussis fiscalibus inter ærarium scilicet, & privatos judices sedisse.

Omittendus autem non est insignis Ulpiani locus, qui sane intelligi vix poterit, ignorata Magistratus hujus potestate. Ait is in lege *quum hi* §. *transactiones D. de transactionibus: transactiones alimentorum etiam apud Procuratorem Cæsaris fie-*

(a) *Lib. 9. Epist. ad Quatrat.*
(b) *In Julio cap. 41.*

Digitized by Google

ſieri poſſunt, *ſcilicet ſi a Fiſco petantur alimenta*, *ſecundum quæ & apud Præfectos ærarii tranſigi potuit*. Verum quænam ſunt iſthæc alimenta, quæ petebantur a Fiſco? Sunt quidem illa, quæ ex ſanctione Imperatoris Nervæ pueris, puellisque natis parentibus inopibus ſumtu publico per Italiam præſtabantur. Itaque quum alimenta hæc a Fiſco deberentur, non poterat ſane de eisdem tranſactio iniri, niſi cauſſa cognita apud Præfectos ærarii, quorum præter cognitionem nihil legitimum eſſe poterat, ubi fiſcalis res agebatur. Sed ad quamplurimarum legum intelligentiam advertendum M. Antoninum inſtituiſſe, ſive potius revocaſſe conſuetudinem illam, qua ad Præfectos ærarii Saturni unuſquiſque civium natos liberos profiteretur intra trigeſimum diem nomine impoſito, cujus rei gratia per Provincias *Tabularium* inſtituit, apud quem profeſſio hæc perageretur. Immo ex hoc tempore cauſſæ etiam liberales, atque filiationis, ceteræque ſimiles apud eosdem Præfectos agitabantur. Ex quo profecto lucem accipit reſponſum illud Scævolæ *in l. Imperatores* §. *mulier D. de probationibus*, quod ceteroquin obſcuriſſimum videtur: *Mulier gravida repudiata*, *filium enixa abſente marito*, *ut ſpurium in actis profeſſa eſt*. *Quæſitum eſt an is in poteſtate patris ſit*, *& matre inteſtata mortua juſſu ejus hereditatem matris adire poſſit*, *nec obſit profeſſio a matre irata facta? Reſpondit veritati locum ſuperfore*. Demum ut rem hanc abſolvam, pertinebat ad ærarii præfectos de bonis vacantibus, caducis, ereptitiis, quaſi caducis, & de his, quæ auferebantur tamquam ab indignis, cognoſcere. Sed tempore procedente, jam inde a Conſtantino Magno in horum Præfectorum locum Comites ſacrarum largitionum, & privatarum ſubſtituti ſunt, apud quos adminiſtratio ærarii, omniſque cura ſubſedit.

Sequuntur alii duo Magiſtratus ab Auguſto inſtituti, nempe Cenſor, ſive ſubcenſor, & Quæſtor, de quibus carptim quædam dicenda, ne prope in immenſum opella hæc excreſcat. De creando ſubcenſore quantum ſollicitus fuerit Mecænas, patet ex ejus monitis ad Auguſtum. *Alius quidem ex eodem ordine deligi debet*, *qui genera*, *facultates*, *moreſque Senatorum*, *& equitum*, *adultorum juxta*, *ac puerilis ætatis*,

item

Digitized by Google

itemque mulierum, & familiæ totius examinet, ac procuret, eaque corrigat, quæ quum supplicio non dum digna sunt tamen neglecta, multis ac magnis malis occasionem præbent. de majoribus autem ad te referat. Hoc munus Patricio alicui post Præfectum Urbis præstantissimo potius quam Equiti injugendum est nomenque a tua censura (nam omnino in hac re te primas gerere convenit) haud absurde habebit, ut successor ille dicatur.

Jure autem merito sapientissimus vir Augustum nostrum sedulo monuit, ut subcensorem institueret, quum nullus omnino sit Magistratus, atque is, Monarchiæ æque commodus. Nolim autem heic ea repetere, quæ dixi superius de censura. Sed ut intelligatur, quantum isthæc non utilis tantum, sed necessaria prorsus formæ Monarchicæ sit, pauca quædam perstringemus.

Frustra quidem essent in recenti regimine novæ leges, quæ mortuæ in tabulis jacent, nisi sedulo Princeps curaret, ut civium mores ad novam hanc formam componerentur. Sic jam ante Aristoteles monuit, ut in unoquoque imperio præsto sit censor, qui curet ut civium vita formæ civilis regiminis respondeat. Itaque in Monarchia pernecesse est, ut censor, ne consuetudo civilis absona sit Monarchico regimini, operam præstet. Sat enim vulgatum aliter sub Monarchia quam sub Aristocratia, vel democratia mores Civium componendos, de quo quum affatim in libri hujus prolegomenis scripserim, sat nunc est rem indicasse. Facit etiam Magistratus hic, ut Princeps præ mentis oculis semper habeat Civium bona, numerum, atque uniuscujusque vitæ genus, nempe cui quisque arti studeat, quoque cujusque ingenium tendat, ad belli ne studia, an paci proclivius. Sed ne adeo summatim rem tantam absolvamus, operæ pretium est pauca quædam de origine census edisserere. Romæ omnium primus Servius Tullius censum instituit, de quo sic Livius *invenit ut pro modo prædiorum quisque tributa penderet*. Sed cujus rei gratia id effecerit, quum jam occupaverimus in libro primo, ultro missum facimus, ne repetita crambe fastidium pariamus. Theophilus censum definiens, *est* (inquit) *tabula, seu charta, in qua Romani suas facultates scribebant ut tempore*

pore

Digitized by Google

pore belli quisque secundum substantiæ suæ modum conferret. Sed præ omnibus advertendum censum frequentius in Provinciis, quam in Italia actum, nam scribit Dio (a), Metellum Nepotem Prætorem rogata lege Italiam tributis liberasse, ac propterea prædia ejus tributaria, ut in Provinciis, non fuisse, sed immunitas hæc non semper mansit, nam ingruentibus bellis, primum moderate quidem, mox graviter & ipsa onerata est. Quod præcipue factum, inito fœdere inter Galerium Maximinum, & Constantinum, factaque Orbis Romani inter eosdem divisione, quapropter Aurelius victor scripsit; *hujus parti Italiæ injunctum tributorum ingens malum*. Roma tantum hoc onere immunis mansit, vel liberata fuit, de quo videsis legem 2. *C. Theod. de privilegiis Urbis Constantinopol.* quæ est pars legis 6. l. Justi. *de Sacros. Eccl.* Ex his conjicio, censum Romæ sub Augusto potius actum, ut ingruente bello, aut publica necessitate urgente pro suarum quisque fortunarum modo extra ordinem tributum inferret, quam ut ordinarium quid a Civibus pro bonorum ratione penderetur. Si autem scire cupias rationem censum peragendi in Provinciis adi leg. *formam D. de censibus*, ubi cautum est, ut referretur fundi cujusque nomen, & in qua Civitate, pagoque esset, quosque finitimos haberet; arvum, quod in decem annos proximos satum erat, quot jugerum esset, vinea quot vitibus consita, oliva quot jugerum, & quot arbores haberet; pratum, quod item intra decem annos satum erat, quot jugerum, pascua quot & idsa jugerum esse viderentur, & si quæ essent silvæ cæduæ. Ex quibus tibi aperitur ratio, cur apud census Magistrum testamenta aperiri, publicari, donationes insinuari opus esset; nempe ut palam fieret possessor bonorum, a quo tributa realia persolverentur, quæ curare ad eumdem Magistrum census pertinebat.

Sed ut transeamus ad Quæstorem, ejus auctoritas ab exiguis sub Augusto profecta initiis, adeo deinceps crevit, ut cum Præfecto Prætorio propemodum comparari potuerit. Sed

(a) *Lib.* 37.

Digitized by Google

Sed rem arcessamus ab origine sua. Dio hæc tradit (*a*) : *Tum quoque primum post Merulam, Flamen Dialis creatus est: quæstoribus etiam quæ unoquoque tempore fierent, Senatus Consulta adservanda tradita, quum Tribuni plebis, ac Ædiles, quibus ante id negotium datum fuerat per apparitores hoc suos egissent, atque inde error & confusio incidisset.* Hæc Dio, ex quibus patet primam curam quæstorum fuisse adservandi S.C. quæ ante a Tribunis plebis, atque Ædilibus custodiebantur. Quod profecto rem Principis mire juvabat, ne dominationis arcana vulgarentur, atque apud sibi fidos potius servarentur. Hinc Tranquillus sic scripsit (*b*) *Auctor & aliarum rerum fuit, in queis ne acta Senatus publicarentur.* Sed præter id munus quæstorum fuit recitare in Senatu Principum orationes, vocatique proinde Cæsarum candidati a toga scilicet candida, qua erant induti, quod symbolum erat familiaritatis, qua apud Principem pollebant; quemadmodum scripsit Tertullianus de idololatria sic: *qui familiaritate Regum utebantur purpurati Regum vocabantur (sicuti apud Ægyptios) sicuti apud nos a toga candidati.* Hæc fuit primigenia quæstorum potestas: sed insequenti ævo datum illis fuit, ut omnia quæ faceret Princeps, juberetque fieri, manu sua notarent. Quapropter mandata, quæ Provinciarum Præsidibus, aliisque Magistratibus dabantur, honorum Codicilli, & Constitutiones Principum rata minime erant, nisi fuissent a quæstore subscripta. Qua de re factum, ut non quæstor simpliciter, sed Palatii quæstor nuncuparetur, quum omnia fere, quæ a Principe fierent, is subnotare debuisset. Quod sub Constantino Magno sane institutum doctissimus Pancirolus in notitia utriusque imperii, & Gutherus *de officiis domus Augustæ* scripserunt. Demum caussæ omnes ad Principem devolutæ, quæstori cum Præfecto Prætorio commissæ sunt, de quo vide l. *præcipimus C. de appellation.*

(a) *Lib.54. in fine.*
(b) *Cap.36.*

CAPUT XII.

De Magistratibus Provincialibus ab Augusto institutis.

QUum in exponenda jurisprudentia Augustali, sic me gesserim, ut primo leges attigerim, quibus Civitas composita est ad Monarchiam, deinde ad eas descenderim, quæ Provinciarum administrationem ad novam Reipublicæ formam adcommodarunt; eumdem profecto ordinem in Magistratibus ab Augusto institutis tradendis, ut bene omnia sibi constent, persequi ratus sum. Quamobrem postquam Magistratus in Urbe creatos bene satis Monarchiæ congruere vidimus, ratio postulat, ut de Provincialibus differamus, eorumque potestatem Principatui mire consonam spectemus.

Princeps noster victo Antonio, imperio suo exuto Lepido, civilibusque omnibus factionibus extinctis, quum jam potentiam suam firmasset, ad novi regiminis formam animum intendit. Qua de re novas leges condidit, novosque Magistratus instituit, ut cuncta votis suis responderent. Inter omnia tamen curæ sibi erant Provinciæ, quarum Magistratibus apprime prospexit. Sic enim Mecænas illum monuit (a). *Universam Italiam, quantum ejus ultra nonaginta quatuor millia passuum ab Urbe distat, ceterasque omnes nobis subditas terras insulasque secundum Populos, ac nationes distribue: ita ut singulis Urbibus, quæ unius alicujus hominis mero imperio possunt gubernari, milites imponantur, ac consularis unus, & duo Prætorii viri eis præsint; quorum alter. tunc primum extra Urbem amandatus, privatorum negotiis, rebusque necessariis parandis occupetur: alter jam ante hoc hoc munere functus, rem publicam urbium procuret, ac imperium in milites obtineat exceptis iis casibus: in quibus ignominia, aut morte plectendum est .... Oportebit duos Prætorios diviso imperio, legionibus, ac rebus Civitatum, privatorumque hominum præesse, Consularis vero quum ea, quæ dixi munera obibit, tum eas caussas, in quibus a Prætoriis ad ipsum fit provocatio cognoscet. Idem neque minus triennio (nisi quis quid deliquerit) neque plus quinquennio Magistratum obeant,*

(a) *Dio lib.* 52.

Digitized by Google

beant; nam & annui illi Magiſtratus, ac pauco tempore circumſcripti hoc habent, ut quum quis aliquid in iis addidicerit prius decedat, quam ejus ſpecimen exhibere poſſit, & diuturniora imperia multos ad faſtum, ac tentandas res novas extollunt. Hoc fuit ſpecimen, quod Mecænas Principi noſtro ad bene regendas Provincias, accomodate tamen ad Monarchiam præbuit. Ceterum quum ſuperius multa jam dixerimus de origine Provinciarum, de earum legibus, ac forma, imperioque provincialium Magiſtratuum ab Auguſto circumſcripto, ac demum de illarum diviſione Senatum inter, ac Principem noſtrum, reliquum nunc tantum eſt, ut de Magiſtratibus ipſis agamus.

§. I.

De Præfecto Auguſtali, deque Juridico Alexandrino.

DIo Caſſius regimen Provinciarum ab Octavio inſtitutum memorans ait, *Utriuſque ſortis Provinciis nempe Conſularibus, & Prætoriis Patricios præfecit: Ægypto tantum Equeſtris dignitatis virum ob eas, quæ ſupra ſunt commemoratæ cauſſas.* Quod ut clarius pateat, res ab origine ſua repetenda. Quum Auguſtus anno 724. Alexandriam occupaſſet, Ægyptum in Provinciæ formam redegit, quam ſibi retentam Equiti Romano Cornelio Gallo, Poetæ inſigni, qui Antonium profligaverat, regendam, non Proconſulis, aut Proprætoris, ſed Præfecti tantum Auguſtalis nomine tradidit, cujus rei cauſſam Tacitus prodit (*a*): *Ægyptum, copiaſque, quibus coercetur, jam inde a Divo Auguſto Equites Romani obtinent loco Regum. Ita viſum expedire Provinciam aditu difficilem annona fœcundam, ſuperſtitione, ac laſcivia diſcordem & mobilem, inſciam legum, ignaram Magiſtratuum domi relinquere.* Quid vero hiſce verbis hic ſcriptor vult, niſi ideo Auguſtum Provinciam hanc inter alias maxime ſibi retinuiſſe, eamque Magiſtratuum Romanorum nemini mandaſ-

 ſe,

(a) *Lib. 1. An.*

se, sed Equiti tantum, quasi Rector illius is unus esset, ut ne ob incolarum inconstantiam, atque opum copiam, quibus abundabat, Senatorius Magistratus res novas moliretur? Atque huc facit præceptum illud Augusti, ne quis Senator ad Ægyptum accederet, nisi nominatim ex ejus jussu, quia creari sibi periculum posse putabat, si ad hanc splendidissimam Provinciam Senator mitteretur; item ne Præfectus Augustalis imperium abdicaret, nisi ejus successor Alexandriam ingressus esset. Atque hoc contra morem aliarum Provinciarum quo Præses Magistratum statim deponebat, ac successor fines attigisset. Etenim in Ægypto timor erat, ne qua seditio oriretur, nisi successor confestim, ac sine intermissione, decessoris fungeretur vice. Itaque ob mores leviores ejus gentis, sapienter se gessit Augustus sibi Ægypti administrationem reservando, quasi sibi foret peculiare regnum. En quæ in hanc rem scripsit Strabo capite 17. *erat enim hæc Provincia veluti regnum peculiare Imperatoris*. Atque hæc est ratio, cur Nero (*a*) in suis angustiis Senatum oraverit, ut sibi imperio exuto concederetur saltem Æpypti Præfectura, quæ veluti regnum Principis habebatur. His de origine, & caussa Præfecti Augustalis præmissis, ultra progrediamur.

Nimis quidem adnisus sum, ut Præfecti Augustalis, & Juridici Alexandrini potestatem, ejusque fines ex vetustatis latebris eruerem. Sed in cassum omnia, quum nihil mihi exploratum sit, quod viris doctis probetur. Itaque nonnisi conjecturis utar, quæ quanti faciendæ sint, lectoris esto judicium. Ad rem igitur. Strabo, qui sub Augusto, Tiberioque scripsit, hæc lib. 17. ait de regimine Ægypti. *Qui mittitur Regis loco est. Ei subest Dicæodotes* (*idest juri dicundo* præfectus) *qui judicia exercendi pleraque potestatem habet. Tum alius, qui peculiares rationes curet. Is in ea inquirit, quæ sub alterius potestate non sunt, sed seorsim ad Cæsarem recidunt. Hos comitantur Cæsaris liberti, & administratores, quibus majora, & minora negotia committuntur*. Ex quibus patet, Ægyptum in Provinciæ formam redactam sub administratione Præsidis, hoc

(a) *Tranquil. in Ner. cap. 47.*

Digitized by Google

hoc est Præfecti Augustalis, juridici, & Rationalis fuisse. Itaque Præfectus hic Augustalis, qui Ægypto præerat a ceteris Præsidibus distabat, quum hi imperium militare cum jurisdictione civili, ærariique cura conjunctum haberent, ille vero imperio tantum militari, eoque circumscripto, polleret. Nam ordinariorum sub se judicum examinandi flagitia potestatem habebat, præterea nihil, quum referre super his deinde ad Principem deberet, cujus ex mandato poterat demum punire, ut ex l. 2. *C. de officio Præfecti Augustalis*. Ceterum juris dicundi potestas a juridico exercebatur, atque ærarii administratio penes rationales, Cæsarianosque erat. At enim cur adeo coercita est Augustalis Auctoritas? Non alia profecto de caussa, nisi quia veritus Augustus, ne Provinciæ amplitudo, atque opulentia, incolarumque fervens ingenium eum ad res novas moliendas impelleret. Itaque, ut verius loquamur, Præfectus hic Augustalis potius minor quidam Magistratus, quam Præses appellandus erit.

Quod autem spectat juridicum Alexandrinum, nolim putes, talem hunc fuisse, quales Italiæ juridici erant: si enim hi vere Præsides habebantur, ille tantum Magistratus erat qui jus diceret. Cujus gratia sciendum, in unaquaque libera Civitate Duumviros fuisse juri dicundo. Sed si quando Civitas jure libertatis, & Curiæ excideret, id erat in more, ut omnes ejus Magistratus abrogarentur, atque ab Urbe quotannis Præfecti mitterentur, qui loco Duumvirorum jus redderent, uti factum legimus Capuæ, postquam ad Annibalem defecerat. Quamobrem Alexandrinum juridicum alium non puto a Magistratu ab Urbe misso loco Duumvirorum, qui, Alexandria Magistratibus suis viduata, ibi jus redderet.

Sed Juridicus hic Alexandriæ tantum, an per totam Ægyptum jus dicebat? Profecto si mihi constaret unam Alexandriam jure Curiæ excidisse, exploratum esset, haud per totam Ægyptum eum jus dixisse. Id quidem mihi videtur intellexisse Dio, quum scripsit lib. 51. Augustum subacta Ægypto ejus Provinciæ Urbibus veteres reliquisse Magistratus & consuetudines, Alexandrinos autem solos Senatu destitutos. Quapropter conjiciendum est Juridicum hunc Alexandriæ tantum

tum

Digitized by Google

tum jus dixisse, quum in reliqua Provincia nihil ab Augusto, & in Magistratibus, & in consuetudinibus, immutatum fuerit. Sed clarius id evincitur ex Spartiano in Severo cap. 17. ubi ait. *Alexandrinis jus buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut sub Regibus, ante vivebant, uno judice contenti quem Cæsar dedisset.* Itaque Juridicus Alexandrinis datus, quia jus Curiæ libertate per Augustum ablata amiserant. Hinc idem Dio in Severo subdit. *Senatores autem Alexandriæ sunt, & esse cœperunt sub Severo Imperatore*, quod si Senatores, eo quidem magis judices, qui jus dicerent. Ecquid sibi voluit Ulpianus in *l. 2. D. de officio juridici. Juridico, qui Alexandriæ agit datio tutoris*, *Constitutione D. Marci concessa est?* Si juridicus hic Magistratus erat, cur tutorem dare non potuit? Sed salva res est, si dicamus, quod sane verum est, juridicum hunc ex Magistratibus majoribus non fuisse, uti erant Præsides, quibus ex lege Julia concessum, ut tutores dare possent. Itaque quum minor Magistratus esset, expressa lege opus fuit, ut tutores daret. Nolim tamen credas sub potestate Præfecti Augustalis fuisse; nam imperii notitia hos tantum Præfecto subjicit, *Principem de schola agentium in rebus, Ducenarium, qui adorata Clementia principali cum insignibus exit. Cornicularium Adjutorem. Commentariensem. Ab actis. Numerarios, curam epistolarum. Exceptores*, & ceteros officiales. Præterea si juridicus ad minuendum Præfecti Augustalis imperium institutus est, eratque veluti speculator quidam, ne quid novi Præfectus moliretur, num sub ejus potestate censendus? Hæc de juridico, quantum per conjecturas licuit; quid autem de eo, postquam restituta per Severum Alexandrinis curia, libertasque?

Et quidem sicuti post laudatam Severi constitutionem Alexandrini Senatus crevit auctoritas; ita ex adverso juridici potestas minuta est; adeo ut Ulpiani ævo, qui post Severi tempora scripsit, a quibusdam fuerit dubitatum, an apud Juridicum adoptare quis posset, & Ulpianus quidem affirmat inquiens (a) *adoptare quis apud Juridicum potest, quia data est ei legis*

(a) *L. 1. D. de officio juridici.*

Digitized by Google

legis actio. Verum quum ex Constitutione Antonini Caracallæ omnes, qui erant in Orbe Romano Cives facti fuerint, atque idem passus sit, ut Alexandrini adlegerentur in Senatum Romanum, adeo juridici desuevit potestas, ut nulla propemodum ejus occurrat mentio, nisi ad Justiniani tempora deveneris, quibus ad venerandæ antiquitatis memoriam concessum ei tantum est, ut voluntaria quadam jurisdictione polleret. En legem unicam *de officio juridici*. *Imper. Leo, & Anthem A. A. Alexandrino Duci, & Præfecto Augustali. Jubemus apud Alexandrinæ dumtaxat clarissimæ Civitatis juridicum licitum, & concessum esse singulis quibuscumque volentibus donationis conscriptæ sollemniter instrumenta reserare, eisdemque robur adjiciat gestorum series apud eumdem confecta, tamquam si apud virum clarissimum moderatorem Provinciæ, vel Magistratus, vel defensores plebis habita fuisse dicerentur.* Hæc sunt, quæ de Præfecto Augustali, ac de Alexandrino Juridico dicere habui, quum nihil præterea apud Scriptores invenerim, quod viris doctis probaretur. Percurramus modo & alia.

§. II.

De Procuratore Cæsaris, deque ejusdem rationalibus.

QUod in Urbe faciebat Quæstor, id in Provinciis Cæsaris procurator peragebat; ambo igitur curabant ærarium. Rationalem autem putant non pauci rem privatam Principis administrasse, ita ut Procurator rebus Fisci, Rationalis vero rebus Cæsaris operam navaret; sed non desunt, qui discrimen hoc insuper habent, creduntque Procuratorem Cæsaris aliquando & Rationalem appellatum, etsi administratio Fisci, & ærarii non uni mandaretur. Sed missis his, Augustus ut ex omni parte Senatus auctoritatem infringeret, ne rebus novis aliquando studeret, non solum ei Provincias ademit, quæ militari præsidio ornarentur, sed curam etiam ærarii, quæ antea Præsidum erat, bene de se merentibus sub nomine Procuratorum Cæsaris, aut Rationalium

ſe, ſed Equiti tantum, quaſi Rector illius is unus eſſet, ut ne ob incolarum inconſtantiam, atque opum copiam, quibus abundabat, Senatorius Magiſtratus res novas moliretur? Atque huc facit præceptum illud Auguſti, ne quis Senator ad Ægyptum accederet, niſi nominatim ex ejus juſſu, quia creari ſibi periculum poſſe putabat, ſi ad hanc ſplendidiſſimam Provinciam Senator mitteretur; item ne Præfectus Auguſtalis imperium abdicaret, niſi ejus ſucceſſor Alexandriam ingreſſus eſſet. Atque hoc contra morem aliarum Provinciarum quo Præſes Magiſtratum ſtatim deponebat, ac ſucceſſor fines attigiſſet. Etenim in Ægypto timor erat, ne qua ſeditio oriretur, niſi ſucceſſor confeſtim, ac ſine intermiſſione, deceſſoris fungeretur vice. Itaque ob mores leviores ejus gentis, ſapienter ſe geſſit Auguſtus ſibi Ægypti adminiſtrationem reſervando, quaſi ſibi foret peculiare regnum. En quæ in hanc rem ſcripſit Strabo capite 17. *erat enim hæc Provincia veluti regnum peculiare Imperatoris*. Atque hæc eſt ratio, cur Nero (a) in ſuis anguſtiis Senatum oraverit, ut ſibi imperio exuto concederetur ſaltem Æpypti Præfectura, quæ veluti regnum Principis habebatur. His de origine, & cauſſa Præfecti Auguſtalis præmiſſis, ultra progrediamur.

Nimis quidem adniſus ſum, ut Præfecti Auguſtalis, & Juridici Alexandrini poteſtatem, ejuſque fines ex vetuſtatis latebris eruerem. Sed in caſſum omnia, quum nihil mihi exploratum ſit, quod viris doctis probetur. Itaque nonniſi conjecturis utar, quæ quanti faciendæ ſint, lectoris eſto judicium. Ad rem igitur. Strabo, qui ſub Auguſto, Tiberioque ſcripſit, hæc lib. 17. ait de regimine Ægypti. *Qui mittitur Regis loco eſt. Ei ſubeſt Dicæodotes* (*ideſt juri dicundo* præfectus) *qui judicia exercendi pleraque poteſtatem habet. Tum alius, qui peculiares rationes curet. Is in ea inquirit, quæ ſub alterius poteſtate non ſunt, ſed ſeorſim ad Cæſarem recidunt. Hos comitantur Cæſaris liberti, & adminiſtratores, quibus majora, & minora negotia committuntur*. Ex quibus patet, Ægyptum in Provinciæ formam redactam ſub adminiſtratione Præſidis,

hoc

(a) *Tranquil. in Ner. cap. 47.*

Digitized by Google

hoc est Præfecti Augustalis, juridici, & Rationalis fuisse. Itaque Præfectus hic Augustalis, qui Ægypto præerat a ceteris Præsidibus distabat, quum hi imperium militare cum jurisdictione civili, ærariique cura conjunctum haberent, ille vero imperio tantum militari, eoque circumscripto, polleret. Nam ordinariorum sub se judicum examinandi flagitia potestatem habebat, præterea nihil, quum referre super his deinde ad Principem deberet, cujus ex mandato poterat demum punire, ut ex l. 2. *C. de officio Præfecti Augustalis*. Ceterum juris dicundi potestas a juridico exercebatur, atque ærarii administratio penes rationales, Cæsarianosque erat. At enim cur adeo coercita est Augustalis Auctoritas? Non alia profecto de caussa, nisi quia veritus Augustus, ne Provinciæ amplitudo, atque opulentia, incolarumque fervens ingenium eum ad res novas moliendas impelleret. Itaque, ut verius loquamur, Præfectus hic Augustalis potius minor quidam Magistratus, quam Præses appellandus erit.

Quod autem spectat juridicum Alexandrinum, nolim putes, talem hunc fuisse, quales Italiæ juridici erant: si enim hi vere Præsides habebantur, ille tantum Magistratus erat qui jus diceret. Cujus gratia sciendum, in unaquaque libera Civitate Duumviros fuisse juri dicundo. Sed si quando Civitas jure libertatis, & Curiæ excideret, id erat in more, ut omnes ejus Magistratus abrogarentur, atque ab Urbe quotannis Præfecti mitterentur, qui loco Duumvirorum jus redderent, uti factum legimus Capuæ, postquam ad Annibalem defecerat. Quamobrem Alexandrinum juridicum alium non puto a Magistratu ab Urbe misso loco Duumvirorum, qui, Alexandria Magistratibus suis viduata, ibi jus redderet.

Sed Juridicus hic Alexandriæ tantum, an per totam Ægyptum jus dicebat? Profecto si mihi constaret unam Alexandriam jure Curiæ excidisse, exploratum esset, haud per totam Ægyptum eum jus dixisse. Id quidem mihi videtur intellexisse Dio, quum scripsit lib. 51. Augustum subacta Ægypto ejus Provinciæ Urbibus veteres reliquisse Magistratus & consuetudines, Alexandrinos autem solos Senatu destitutos. Quapropter conjiciendum est Juridicum hunc Alexandriæ tantum

tum

Digitized by Google

tum jus dixisse, quum in reliqua Provincia nihil ab Augusto, & in Magistratibus, & in consuetudinibus, immutatum fuerit. Sed clarius id evincitur ex Spartiano in Severo cap. 17. ubi ait. *Alexandrinis jus buleutarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut sub Regibus, ante vivebant, uno judice contenti quem Cæsar dedisset*. Itaque Juridicus Alexandrinis datus, quia jus Curiæ libertate per Augustum ablata amiserant. Hinc idem Dio in Severo subdit. *Senatores autem Alexandriæ sunt, & esse cœperunt sub Severo Imperatore*, quod si Senatores, eo quidem magis judices, qui jus dicerent. Ecquid sibi voluit Ulpianus in *l. 2. D. de officio juridici. Juridico, qui Alexandriæ agit datio tutoris, Constitutione D. Marci concessa est?* Si juridicus hic Magistratus erat, cur tutorem dare non potuit? Sed salva res est, si dicamus, quod sane verum est, juridicum hunc ex Magistratibus majoribus non fuisse, uti erant Præsides, quibus ex lege Julia concessum, ut tutores dare possent. Itaque quum minor Magistratus esset, expressa lege opus fuit, ut tutores daret. Nolim tamen credas sub potestate Præfecti Augustalis fuisse; nam imperii notitia hos tantum Præfecto subjicit, *Principem de schola agentium in rebus, Ducenarium, qui adorata Clementia principali cum insignibus exit. Cornicularium Adjutorem. Commentariensem. Ab actis. Numerarios, curam epistolarum. Exceptores*, & ceteros officiales. Præterea si juridicus ad minuendum Præfecti Augustalis imperium institutus est, eratque veluti speculator quidam, ne quid novi Præfectus moliretur, num sub ejus potestate censendus? Hæc de juridico, quantum per conjecturas licuit; quid autem de eo, postquam restituta per Severum Alexandrinis curia, libertasque?

Et quidem sicuti post laudatam Severi constitutionem Alexandrini Senatus crevit auctoritas; ita ex adverso juridici potestas minuta est; adeo ut Ulpiani ævo, qui post Severi tempora scripsit, a quibusdam fuerit dubitatum, an apud Juridicum adoptare quis posset, & Ulpianus quidem affirmat inquiens (a) *adoptare quis apud Juridicum potest, quia data est ei legis*

(a) *L. 1. D. de officio juridici.*

Digitized by Google

legis actio. Verum quum ex Constitutione Antonini Caracallæ omnes, qui erant in Orbe Romano Cives facti fuerint, atque idem passus sit, ut Alexandrini adlegerentur in Senatum Romanum, adeo juridici desuevit potestas, ut nulla propemodum ejus occurrat mentio, nisi ad Justiniani tempora deveneris, quibus ad venerandæ antiquitatis memoriam concessum ei tantum est, ut voluntaria quadam jurisdictione polleret. En legem unicam *de officio juridici. Imper. Leo, & Anthem A. A. Alexandrino Duci, & Præfecto Augustali. Jubemus apud Alexandrinæ dumtaxat clarissimæ Civitatis juridicum licitum, & concessum esse singulis quibuscumque volentibus donationis conscriptæ sollemniter instrumenta reserare, eisdemque robur adjiciat gestorum series apud eumdem confecta, tamquam si apud virum clarissimum moderatorem Provinciæ, vel Magistratus, vel defensores plebis habita fuisse dicerentur.* Hæc sunt, quæ de Præfecto Augustali, ac de Alexandrino Juridico dicere habui, quum nihil præterea apud Scriptores invenerim, quod viris doctis probaretur. Percurramus modo & alia.

§. II.

De Procuratore Cæsaris, deque ejusdem rationalibus.

QUod in Urbe faciebat Quæstor, id in Provinciis Cæsaris procurator peragebat; ambo igitur curabant ærarium. Rationalem autem putant non pauci rem privatam Principis administrasse, ita ut Procurator rebus Fisci, Rationalis vero rebus Cæsaris operam navaret; sed non desunt, qui discrimen hoc insuper habent, creduntque Procuratorem Cæsaris aliquando & Rationalem appellatum, etsi administratio Fisci, & ærarii non uni mandaretur. Sed missis his, Augustus ut ex omni parte Senatus auctoritatem infringeret, ne rebus novis aliquando studeret, non solum ei Provincias ademit, quæ militari præsidio ornarentur, sed curam etiam ærarii, quæ antea Præsidum erat, bene de se merentibus sub nomine Procuratorum Cæsaris, aut Rationalium

lium adjecit. Itaque non in suas tantum Provincias, sed & ad illas, quæ ad Senatum pertinebant, Procuratores hujusmodi mittebat, ut ita ærarii cura, unde militaris vis paratur, perpetuo a Præsidibus omnibus abesset. En Dionis præclarum locum a Xilandro quidem corruptum, sed a Lipsio tamen restitutum. *Imperator etiam Curatores* (sic enim ii vocantur, qui publicos reditus colligunt, certasque impensas faciunt) *in omnes Provincias suas, ac Populi Romani, ex Equitibus, alios ex libertis mittit, eo dempto, quod Proconsules, quibus locis præsunt, ipsi tributa exigunt*. Quæ sane postrema verba prioribus consona non sunt, illis enim Proconsules, his Procuratores Cæsaris missi dicuntur. Sed procul dubio credendum est, per eos in iis etiam Provinciis collecta esse tributa, quando eo mittebantur. Quare Laudatus Lipsius in excur. ad Tacit. lib. 11. An. scripsit. *Quasi Proconsules reditus collegerint ipsi in Provinciis suis. Fallacia verba, quæ virum doctum nuper induxerunt non me. Planissime enim in Proconsulum etiam Provinciis procuratores Dion ipse docet.*

Itaque ut ad rem veniamus, Procurator Cæsaris omnia illa peragebat, curabatque, in quibus Cæsaris res vertitur; quamobrem bona vacantia, ereptitia, atque ea quæ auferebantur ab heredibus, vel legatariis tamquam indignis, ille tractabat. Neque Præsidi Provinciæ sine Cæsaris curatore in ulla re versari licebat, in qua Fisci commodum, vel incomodum adesse videretur. Erat igitur maxima Cæsaris curatoris auctoritas, ita ut Tacitus in vita Agricolæ scripserit. *Quærebantur Britanni in Provinciam redacti, singulos sibi olim Reges fuisse, nunc binos imponi, e quibus legatus in sanguinem; Procurator in bona sæviret,*

Quæ profecto verba quum obscura sint, ut res ab origine sua arcessatur, immorari propterea aliquantisper ne pigeat. Quamvis procurator hic maximam haberet in bona Provincialium potestatem, jurisdictione tamen ab Augusto ad Claudium usque Imperatorem caruit. Itaque notione destitutus Cæsaris tantum rem administrabat. A Claudio deinde mirum est, quantum ejus auctoritas aucta sit. Sic enim Tacitus scripsit. *Eodem Anno sæpius audita vox Principis,*

cipis, parem vim rerum habendam a Procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse statuisset. Ac ne fortuito prolapsus videretur. Senatus quoque Consulto cautum plenius, quam antea & uberius. Nam D. Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi. decretaque eorum proinde haberi jusserat, ac si Magistratus Romani constituissent, mox alias per Provincias, & in Urbe pleraque concessa sunt, quæ olim a Prætoribus noscebantur.

Ex quibus satis patet Cæsaris, sive Fisci Procuratorem, nonnisi per Claudium Imperatorem jurisdicundi potestatem in re pecuniaria inter Fiscum, & privatum habuisse. Sed quid illa Auctoris admiratio, quasi rem aliquam inauditam referret? Sane juris dicundi potestas non nisi Magistratuum legitimorum erat, neque umquam Equitibus, eoque minus libertis dabatur. Quare quum Procuratores Fisci non essent Senatores, sed Equites, vel liberti, neque Magistratum gerere, neque juris dicundi potestatem exercere poterant. Non abs re erit huc iterum afferre Dionis verba, ut locus hic Taciti luce majori superfundatur. Ait is. *Procuratores (ita enim appellamus eos, qui publicos reditus colligunt erogantque in omnes Provincias, tam suas, quam Populi Cæsar mittit quosdam ex Equitibus quosdam ex libertis.* Ex quibus hæc infert, colligitque Doctissimus Lipsius ad Tacitum. *Itaque nec judicia, nec acta eorum rata, vocarique poterant ad disquisitionem Principis aut Senatus. Quoniam lege apud eos agi (ut ad rem, & sollemniter loquar) nefas. Apud Magistratum solum Populi Romani, prove Magistratu actio legis fuit ut Consules, Proconsules, Pretores, Prepretores qui) omnes e Senatu. Apud Equites non fuit, multo minus apud libertos. Inter quos excipio, hoc est inter Equites, unum Præfectum Ægypti, apud quem ut Tacitus notat, lege agi permisit Augustus.*

Ex quibus sane patet, quid dictum voluerit Tranquillus in Claudio cap. 12. *Neminem exulum, nisi ex Senatus auctoritate restituit, ut sibi in Curiam Præfectum Pretorii, Tribunosque militum secum inducere liceret, utque rata essent, quæ procuratores sui in judicando statuerent precario exegit.* O-

Digitized by Google

mnia igitur Claudius ex Senatus auctoritate transigere simulavit, ut Curiæ auctoritatem extolleret ad Senatorum benevolentiam suo tunc imperio non satis adhuc firmo perutilem comparandam. Quare quum legibus non nisi Senatus ex pristina libertate derogaret, precario exegit, *ut acta suorum Procuratorum*, qui utpote Equestris Ordinis, vel libertini generis per legem juris dicundi potestate exornari non poterant, *rata essent*. At contra deinde, postquam Imperatoriam Majestatem firmatam satis intuitus est, se gessit idem Claudius: nec amplius precibus, ut antea, usus est, sed jubendo præcessit, ut Procuratorum acta rata forent. *Audita vox Principis est parem vim rerum habendam a Procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse statuisset*. Profecto Princeps non satis duxit rebus suis consuluisse, nempe ærarii utilitati, si procuratorum acta rata essent, nisi simul ipsius Principis statuta censerentur. Ad id tamen voluit SenatusConsul. fieri, ne Senatui derogaret, cui nondum larva illa ablata erat, ut Princeps nonnisi Senatu auctore leges conderet, quum revera Senatus auctoritas Principum voluntati inserviret.

Hæc omnia satis ad rem hanc claram faciendam essent, sed quia insignis Dionis locus hic occurit, & quidem a nemine ante intellectus, non est omittendus. Ait is in vita Tiberii: *Capitonem Asiæ curatorem in Senatum introduxit* (Tiberius) *objiciensque inter alia crimina, quibus se Imperatorem tulisset militibus usum fuisse in exilium misit. Neque enim iis, qui Imperatoris pecuniis tractandis erant constituti præter definitorum redituum exactionem, & controversiarum in foro secundum leges privatorum modo disceptationem quidquam concessum erat*. Ita vertit Doctissimus Xilander. Sed postrema hæc verba clarius Brissonius (a) reddit, *deque litibus in foro juxta leges instar privatorum jus persequerentur*. Evincitur igitur hinc, quæ quamque exigua fuerit procuratorum auctoritas sub Tiberio, quum unis ærarii rebus tractandis curandisque navarent, in ceteris vero ut privati haberentur, atque uti tales Fisci jura in foro persequerentur. Et quidem ex his lucem

(a) *Cap. XVIII. Antiq. lib. 3.*

Digitized by Google

cem accipit præclarissimus locus Plinii in panegyr. ad Trajan. quem profecto tenebricosum censuere viri docti. *Dicitur actori, atque Procuratori tuo in jus veni sequere ad Tribunal.* An igitur tempore Plinii, atque imperante Trajano, Procuratores isti juris dicundi vi exciderant? Minime quidem, nam idem Plinius scribit. *Eos procuratores habes ut plerumque Cives tui non alios judices velint.* Igitur in eo loco id Auctor dictum voluit, quod quamvis summa esset Procuratorum auctoritas, atque Judices essent, bonus tamen Imperator veluti inter privatos accensuerit, publicæque disciplinæ subjecerit, quum sub bono Principe langueat propemodum vis, atque potestas eorum, qui commoda Fisci, ejusque jura pertractant. Non abnuerim vero, si verba Plinii cum Doctissimo Guthero (a) de actoribus, & procuratoribus rei privatæ intelligas, qui si deliquissent, judici ordinario subjiciebantur, non vero de Cæsaris Procuratore, in quem delinquentem solus Princeps animadvertere poterat. Quare ut rem colligam, ex hoc Plinii loco putat Gutherus, quamvis Actorum rei privatæ Principis major potestas esset ob Principis gratiam, non autem eam adeo valuisse sub Optimo Principe Trajano, ut ab ordinario jure eximeret. Sed porro pergamus. Etsi Procurator Cæsaris post Claudium, ut diximus, judiciariam auctoritatem consequutus esset, hoc tamen de lite in re pecuniaria inter Fiscum, & privatum oborta intelligendum, nam de crimine nequaquam is, sed solus Præses cognoscebat, quum nullimode merum imperium Cæsaris procurator exerceret. Itaque nullum deportationis jus, aut multæ, nihilque quod ad imperium pertineret, ei erat, sed postquam Præses de crimine cognoverat, si quid in Fisci gratiam per bonorum publicationem superesset, id apud Cæsaris Procuratorem transigebatur. En Callistrati verba in l. 3. de officio Procuratoris Cæsaris. *Curatores Cæsaris jus deportandi non habent. Si tamen quasi tumultuosum, vel injuriosum adversus colonos Cæsaris prohibuerint in prædia Cæsariana accedere, abstinere debebit*... Nullum igitur imperium, neque ea, quæ imperii sunt, habebat Procurator. Quod luculentius evincitur ex Constitutione Severi,

(a) *De officiis Domus Aug. lib. 3. cap. 33.*

Digitized by Google

& Antonini in tit. *Eod. ubi caussæ fiscales &c. non defensæ mortis quæstionem apud procuratores nostros non oportere tractari, nec bona a Fisco peti posse priusquam de crimine constiterit apud eum cui convictis pœnam irrogare, licet quis ignorat. Plane defunctis omicidii reis, apud procuratores quoque causam agendam esse ratio permittit*. Ex quibus mirifice, quæ huc usque dixi, firma manent.

At enim passim legimus quum apud iurisperitos, tum apud historicos procuratores quosdam merum imperium habuisse, interque eos procuratorem Palæstinæ. Sed heic distinguendum est inter Procuratorem Cæsaris, qui ærarium curabat, atque illum, qui vice Præsidis fungebatur in Provincia, quo facit fragmentum illud apud Gutherum (*a*) PRAEF. CLASS. BRIT. ET. MOESIC. PROC. ET. PRAESES ALPIUM. Quod ut planius intelligatur, advertendum est sæpe a Cæsare in Provincias quasdam Procuratores missos, ubi nempe Præses defunctus esset, vel si Provincia modicæ amplitudinis esset, ut non deceret Prætorem, aut Proconsulem mitti, aut contra tantæ extensionis, ut si quid subito insurgeret, non posset statim Præses publicæ quieti consulturus occurrere. His de caussis Curator a Cæsare instituebatur alius profecto a Procuratore, qui res Fisci pertractaret, quum Præsidis partes sustineret. Qua de re ex *Tacito lib. XII. An. & ex Josepho antiq. lib. XX. cap. V. & lib. 2. de bello Jud.* habemus duos in Judæa Procuratores nempe Cumanum, & Felicem, qui Præsidis Quadrati vices in Regionibus quibusdam Judaicæ gerebant. Audias quæso Tacitum, qui mire rem exponit. *Felix Judeæ impositus intempestivis remediis delicta accendebat, æmulo ad deterrima ventidio Cumano, cui pars Provinciæ habebatur; ita divisis, ut huic Galilæorum natio, Felici Sammaritanæ parerent*. Sed quum ex Josepho loc. cit. habeamus, tunc Judææ Quadratum Præsidem fuisse, evincitur plane Felicem, & Cumanum partibus suis per divisas sibi regiones functos esse. Porro ut ad rem redeamus, merum imperium Curatores hujusmodi exercebant, quum vice Præsidis jus dicerent. Hinc de lege

(a) *Capite 34. li. 3. de offic. domus Aug.*

Digitized by Google

lege Fabia Ulpianus sic scripsit (*a*). *Nec aliter Procuratori Cæsaris hæc cognitio injungitur, quam Præsidis partibus in Provincia fungatur. Plane post sententiam de Fabia latam Procuratoris partes succedunt*. Quæ sane confirmant Procuratori tunc imperium fuisse, si tamen vices Præsidis ageret, secus vero non cognovisse, nisi de bonis ad Fiscum pertinentibus in pœnam scilicet criminis, postquam antea Præses de crimine ipso sententiam protulerat. Atque hæc mihi visa sunt dicenda in re tam perplexa, quam nescio an quis lucidius peregerit.

Reliquum est ut de rationalibus, & Procuratoribus disferamus, ut pars hæc absolvatur. Sunt qui, ut dixi, Rationalem in eo a Fisci procuratore differre credunt, quod hic Reipublicæ patrimonium, ille vero Principis rem familiarem pertractaret. Sed quidquid sit de nominis quæstione, certe quidem vetustis temporibus Procurator Cæsaris erat etiam Rationalis appellatus. Itaque licet in nuncupatione olim inter se convenirent, nec nisi posteriori ævo Rationalis alius a Procuratore esset, non tamen in re ipsa idem erant, alter enim rem privatam Cæsaris, alter Fisci rem gerebat. Sane Dio de rei familiaris cura sub Augusto scribens, docet ea non Cæsaris Procuratorem, sed ejusdem libertos functos esse; quinam autem sunt liberti rei domesticæ Principis præpositi, nisi Procuratores rei privatæ ejusdem, sive Rationales? Hæc sunt Taciti verba (*b*): *Ministri fuere P. Celer Eques Romanus, & Ælius libertus rei familiari Principis in Asia præpositi*. Ex quibus videsis, non Cæsaris Procuratorem, sed alios rem privatam Principis tunc curasse. Quumque laudatus Auctor Nerone imperante hoc referat non quasi rem novam, evincitur profecto ab antiquo ita rem hanc sese habuisse, nempe alium a Procuratore Fisci vel sub Augusto rem domesticam Principis curasse, de quo quum Ulpianus licet posteriori ævo scripsisset, verba ejus referenda sunt (*c*).

Sed

(a) *Collection. LL. Mosaic.*
(b) *Ann. XIII. cap. 1.*
(c) *L. 39. quum servus §. ultimo de legatis 1.*

Digitized by Google

Sed & ea prædia Cæsaris (inquit) *quæ in formam patrimonii redacta sub procuratore patrimonii sunt, si legentur, nec æstimatio eorum debet præstari*. Ubi, ut vides, Cæsaris patrimonium rem ejusdem privatam præfert, eamque ab alio, quam a Fisci, sive Cæsaris procuratore gestam legimus, sic etiam Plinius (a) ait, *Euritbmus Cæsaris libertus*, & Procurator.

Demum Procurator vicesimæ occurrit. Erat autem is, qui vicesimam hereditatum in Provinciis exigebat. Etenim quum Augustus Provinciis quibusdam jus Civitatis dedisset, si quis earum hereditatem aliquam cerneret, vicesimæ lege tenebatur: quare necesse fuit Procuratorem constitui, qui eam excuteret, atque is sic notabatur *Procurator XX. vel Procurator hereditatum*, ut passim in inscriptionibus. Ceterum quum Antoninus sua Constitutione, ut vicesimæ undique Romam affluerent, omnes quot quot in Romano Imperio essent, Civitate Romana donasset, factum hinc, ut in omnibus Imperii Provinciis Procuratores istiusmodi instituerentur. Verum quum hoc de tributo plurima quoad ejus originem, progressum, & finem superius dicta sint, libenter hic omittimus, ac Magistratibus tandem ab Augusto institutis, qui Monarchiæ congruerent, finem imponimus.

§. III. ET ULT.

Ad legem Juliam de ambitu, ac peculatu.

QUum jam de Magistratibus civilibus ab Augusto institutis, ut recenti suæ Monarchiæ consuleret, sat diximus, rerum ordo postularet, ut de Magistratibus militaribus verba faceremus. Quoniam vero & de his supra edissertum, ubi nempe de regimine Provinciarum, atque de Præfecto Prætorio loquuti sumus, prætermissis propterea his ad leges Magistratus spectantes explicandas properandum duxi, quas inter leges sunt Juliæ de ambitu, atque peculatu, quæ sane penitiorem disquisitionem exposcunt. Enim vero

(a) *Lib. IV. epist. 31.*

Digitized by Google

ro nullum ex criminibus majori impetu publicam quietem invadit, turbasque ciet, quam honorum ambitio, nihil magis civilem disciplinam intervertit, quam dignitatum mercatura, nihil demum juris salvum erit, si ad id dicendum ii adhibeantur, qui Magistratum turpi pretio sibi coëmerunt. *Honores*, jactabat Severus, *juris gladii numquam vendi passus sum. Nam necesse est, ut qui emit vendat. Ego non patiar mercatores potestatum, quos si patiar, damnare non possum. Erubesco enim punire illum hominem qui emit, & vendit*. Quum igitur ex honorum *nundinatione necessitas* suboriatur justitiam prostituendi, quot mala ex ea & Principi, & Civibus immineant, res per se loquitur. Ad hæc ambitiosi hominis, qui huc illuc sollicitus circuit, ut malis artibus honore potiatur, animus num eo parato conquiescit? Num fines habet, intra quos contineatur? Nequaquam profecto, semper enim anhelans nova appetet, sitiensque excelsiora imperia inhiabit: En præclarum hac de re Senecæ verbum (a). *Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis, si fieri potest, uno nomine occupare fastos vult per omnem Orbem titulos disponere. Omnia ista non refert in quantum procedant extendantque se angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est, nec quidquam magnum est, nisi quod simul, & placidum*.

Quæ omnia satis Romanæ Reipublicæ exempla, & quidem tristia perdocuere. Num enim acerbiores seditiones publicam quietem vexarunt, quam quæ ex Magistratuum inter Patricios, & Plebem contentionibus ortæ sunt? Sed quod mirum, quum tot honores plebs obtinuissent, num quievit? Novæ semper potestatis cupida tamdiu cum Patribus certavit, donec re quassata, ad novam regiminis formam deventum sit, ubi *omnes exuta æqualitate jussa Principis expectarent*.

Demum quid ambitione indignius, cujus initium vitio, atque pœnæ subditur, si nempe haud optato fine potiatur, effectus vero virtuti, atque laudi, quum ambitiosus nempe vo-

(a) *De ira lib. 1. cap. 16. in fine*.

Digitized by Google

voti compos sit, tribuitur. Nam qui ambit punitur quidem, si ad optatum finem haud perveniat, ubi autem jam optata tenet, ex ambitu caussam dicit, ut jactare assolebat Varro. Et quidem Div. Plato heic recenset, quot ærumnæ Rempublicam sequantur, ubi pecunia virtuti præferatur. *Quid enim* (inquit) *fiet, si quis in Navis gubernatione a census æstimatione gubernatores eligat, pauperem vero licet gubernandi peritiorem, haud quamquam admittat. Quid inquam ex hoc sequuturum censes. Ut male navem ducant. An non eodem pacto in quovis alio principatu, sic equidem arbitror* (a). Quæ omnia verissima sunt, nihil enim fraudis a Magistratibus, si in illorum creatione fraudem omnem amovebimus, timendum est. Sat enim Reipublicæ consultum erit, si in Magistratuum petitione virtus a pecunia, probitas a calliditate, meliores a deterioribus non superentur, sintque meritorum testimonia, non remuneratio largitionum justa suffragia.

Sed quum malum hoc, Rerumpublicarum pestis, depravatos Civium animos sequatur; ex quo tempore Romanorum mores labi cœperunt, detestabile ambitus crimen auditum est, eoque sane frequentius, quo Roma corruptior. Itaque antequam legem nostram, quæ tunc temporis lata est, quum vitiorum omnium labes omnia infecerat, aggrediamur; abs re non erit & superiores quasdam huc afferre, quas profecto plurimas, usu exigente, rogatas apud Scriptores legimus. Livius an. 322. lib. IV. *L. Pinnaro, & Lucio Furio* Tribunis militum consulari potestate legem de ambitu primum latam enarrat, inquit enim: *Placuit Senatui tollendæ ambitionis caussa, Tribunos legem promulgare, ne cui album investimentum addere petitionis caussa liceret, vicerunt Tribuni. ut legem perferrent.* Hanc sequuta est lex Pætilia adversus eos, qui nundinas, & conciliabula ad aucupanda suffragia obirent, sed eam paullo post tacito Populi consensu abrogatam Doctissimus Sigonius scribit. Hinc lex Fulvia an. 599. cons. *Cn. Pornelio Dolabella, & M. Fulvio* vulgata est, qua cautum ut ambitus pœna capitali, hoc est, ut ex-

(a) *Plato de Repub.* 8.

Digitized by Google

explicat Sigonius, exilio puniretur, quod & dictum voluit Polybius, qui scripsit sua ætate ambitum Romæ capitalem fuisse. Sed missis quibusdam aliis incertis, Lex Maria prodiit, cujus Marius auctor, idemque violator accusatus fuit. Ex quo vide, quantum crimen hoc incessisset omnes, quum & qui in illud legibus insævirent, in idem deinde offenderent. Quapropter acerbior Lex Calpurnia, M. Acilio Glabrione, & Calpurnio Pisone Cos. promulgata est, *ut qui ambitus damnati essent*, ut scribit Dio, *iis neque Magistratum capere, neque in Senatum legi liceret & pecunia multarentur*. Num autem Consules isti legis hujus conditores ambitus crimine vacabant? Haudquaquam, sic enim idem subdit: *Consules non quod ab ambitu alieni essent, siquidem & ipsi alieno studio, & magna contentione Magistratum quum adepti erant, & Piso ambitus accusatus vix evaserat*. Sed si ipsimet legis auctores in legem peccarent, quid ceteri omnes? Et quidem satis acerba lex hæc Senatori videbatur, pœnaque austerior ea potissimum tempestate, qua publice suffragia coemebantur. Itaque Senatus, addit Dio, *intelligebat immodicarum pœnarum denunciatione hominibus terrorem injici, sed neque qui accusarent, neque qui condemnarent, repertum iri, modicis autem pœnis propositis, neque accusatores, neque Judices defuturos*. Quare ut facilius accusatores invenirentur, statutum est, ut accusatoribus ambitus honores paterent, & quamvis ipsi ambitus tenerentur, si tamen criminis socios accusassent, absolverentur, Magistratumque malis artibus adeptum retinerent. Mirum, quanta difficultate lex hæc rogata fuerit, ut ad cædes etiam ventum sit: fuit tamen promulgata. Denique adjecit idem Dio: *tanta cura caverunt, ne quis largitionibus se corrumpi sineret, ut præter pœnas alias, quas damnatis constituebant, accusatoribus etiam honores proponerent*.

Sed his nihil obstantibus, immanis ambitus Catilina, Antonioque deinde furentibus rediit. Condita proinde est lex Tullia I. Cæsare dictatore, & Cajo Figulo Coss. qua largitionum omnium species distincte prohibitæ, imo lex ipsa Calpurnia severius inculcata. Qua de re Tullius in Supplicium scripsit. *Legem ambitus flagitasti, quæ tibi non*

deerat, erat enim ſeveriſſime ſcripta Calpurnia. Sed quum & hæc, ambitioſa Civium cupiditate in dies magis magiſque graſſante, elangueret, Aufidia rogata eſt, qua id novi inſtitutum ſcripſit Tullius ad Atticum, *ut qui nummos in Tribu pronunciaverit, ſi non dedit, impune ſit, ſin dederit, ut, quoad vivat, ſingulis Tribubus ſextertium XXX. debeat*. Quum autem poſtmodum Pompejus, & Cæſar duo Reipublicæ vultures de ſumma poteſtate certarent, vix dici poteſt, quantis largitionibus utriuſque partes honores appeterent. Quare ad pacem publicam ambitioſorum criminibus turbatam reparandam novam legem de ambitu promulgari opus fuit, ſuperioribus profecto ſeveriorem. Itaque coitiones omnes, ſodalitates, largitioneſque vetitæ, de quibus ſic ſcribit Tullius ad fratrem. *Eo die S. C. factum, ut ſodalitates, decuriatique diſcederent, lexque de iis ferretur, ut qui non diſceſiſſent ea pœna, quæ eſt de vi, tenerentur*. Hinc Dio Cn. Pompejum, M. Licinium, & Craſſum legis hujus, quæ Licinia vocata eſt, auctores innuens, ait: *pœnam graviorem ab illis conſtitutam adverſus eos, qui largitionem feciſſent; quaſi vero ipſi minus deliquiſſent, quod non pecunia, ſed vi Magiſtratum adepti eſſent*.

His jam præmiſſis, quæ potius ad antiquæ hiſtoriæ intelligentiam faciunt, quam ad rem, ad legem noſtram veniamus. Hæc primum a Julio, deinde ab Octavio lata eſt. Licet autem in ea eædem fere pœnæ, quæ in ſuperioribus, inflictæ eſſent, quædam tamen adjicere ſtatuerunt, ut majori ea vi polleret, ſic enim ſe geſſiſſe Julium, ut pernicioſiſſimam ambitus peſtem averteret, ſcribit Tranquillus. *Cæſar comitia cum Populo partitus eſt, ut exceptis conſulatus competitoribus de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos Populus vellet, pronunciaretur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet, & edebat per libellos circum tribus ſcriptura brevi. Cæſar dictator illi Tribui. Commendo vobis illum, & illum, ut veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant*; & Dio de Auguſto hæc tradit: *Fabianis, & Scaptientibus Tribulibus ſuis die comitiorum ne quid a quoquam candidato deſiderarent, ſingula millia nummum a ſe diviſit*.

Sed

Digitized by Google

Sed videamus propius ambitus pœnas ab Octavio inflictas: Idem Dio Principis nostri rerum Scriptor sollertissimus hæc libro 54. narrat. *Inter alia ab Augusto tum statuta hoc quoque fuit, quod eos qui largitionibus factis Magistratum aliquem ambiissent, quinquennium ab iis arcuit* .... & eodem libro hæc alia: *Augustus deinde quum Consules, & reliqui Magistratus culparentur, quod largitionibus eas sibi dignitates parassent, neque inquisitionem instituit; & totam rem dissimulavit: quia neque punire quenquam, neque criminis manifesto ulli veniam dare statuerat: sed pecuniam pignoris loco ab iis, qui petituri essent, Magistratum aliquem accepit: quam qui largitiones fecisset, amitteret: idque ejus factum ab omnibus laudatum fuit.* At leviuscula quidem pœna, tunc præsertim temporis, quum crimen hoc omnium fere animos invaserat, dissentionesque inde exsurgentes, si omnes Reipublicæ formas, recentem tamen Monarchiam maxime obturbabant. Sed pensitatis Octavii rationibus acerbum id nimis fuisse putandum est. Et quidem hæc nobis tradit Varro de vita Populi Romani. *Tanta invasit ea tempestate honorum cupiditas plerisque, ut vel Cælum ruere, dummodo Magistratum adipiscerentur, exoptarent.* Quod si in captandis honoribus adeo insanirent, tantoque eos appeterent furore, non profecto mitem existimaveris pœnam, qua, qui in legem peccassent, Magistratibus ad quintum usque annum destituerentur. Si autem addas multam pecuniariam, qua & emungebantur Romani, qui frequentibus proscriptionibus ad inopiam vergebant, & ærarium penitus exhaustum in dies ditescebat, non levem pœnam hanc fuisse fateberis, licet talis visa fuerit ob miram Augusti simulandi artem, atque optime Imperatorem rebus suis consuluisse. Porro hæc omnia viguerunt, dum Magistratuum creatio ad Principem non pertinebat, ubi vero ad ejus curam demandata est, ambitus pœna omnino cessavit, ut animadvertit Modestinus. *Hæc lex in Urbe hodie cessat: quia ad curam Principis Magistratuum creatio pertinet, non ad Populi favorem. Quod si in municipio contra hanc legem Magistratum aut Sacerdotium quis petierit, per S.C. in centum aureos cum infamia punitur. Qua lege damnatus, si alium convi-*

vicerit, in integrum restituitur; non tamen pecuniam recipit.

Lege etiam Julia tenetur, quisquis aut ipse rapit, *vel intercipit, avertit, aufert, inque rem suam vertit pecuniam*, publicam, sacram, religiosam, & in auro, argento, ære publico deterioris aliquid materiæ confundit, aut alii, qui hoc meditetur, præstat operam. Quumque criminis hujus promptior occasio iis sit, qui sunt in potestate, non mirum, si Juliam de peculatu inter leges, quæ respiciunt Magistratus, attulerim. Enim vero in veteri Romanorum Republica, Magistratus maxime omnium in id criminis offendisse, causam dante ipso Magistratus munere quem præterit? Quapropter refert Gellius (a) Catonem dictitare solitum. *Fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus ætatem agunt, fures publici in auro, atque in purpura.* Itaque criminis hujus pœna fuit *interdictio aquæ, & ignis*, deinde vero, in quam illa migravit, deportatio. Sed & quadrupli condemnatione reus urgebatur, aliisque pœnis ex arbitrio judicis, & pro delicti gravitate; dictus est peculatus a pecunia, sicut hæc a pecude, quam in ære Tullium Romanorum Regem primum signasse ferant, eo quod prisci opes omnes in pecudibus, & bobus constituerent. Hæ sunt leges, quæ respiciunt Magistratus. Ad finem jam properante hac mea tractatione, id unum superest, ut de Principis nostri consilio, novaque fori Romani consuetudine disseramus.

CAPUT XII.

De consilio, sive consistorio Augusti, deque novo Fori Romani usu sub eodem.

QUantum hæc duo, consilium nempe Augusti, ac nova Fori Romani consuetudo, recenti tunc Monarchiæ convenerint, res ipsa loquitur, quum in Augusti consilio non secus ac in Senatu omnia expedirentur, ipsaque judicia in eodem exercerentur de vita, hominumque fortunis. Quid per illud? vel novæ leges, simulato Constitutionum, Rescriptorumque

(a) *Lib. II. cap.* 18.

que nomine, ferebantur, vel veteribus Monarchiæ parum consonis derogabatur. Neque in his tantum consilii hujus utilitas versabatur, sed longius processit, quum per Sacras has cognitiones, quibus Civium controversiæ dirimebantur, leges veteres per se conciderent. Etenim Consilium hoc ita se gerebat, ut vetustas leges ad novum Reipublicæ regimen confictis quamvis rationibus accomodaret. Qua de re & jus vetus in dies magis magisque exolescebat, & novum inolescens majori semper vi increscebat. Itaque ipso usu rerum, quæ semper congruenter ad Monarchiam transigebantur, civium ratio sensim ac sine sensu cum Monarchia ipsa coalescebat. Per quam igitur utilia omnia sunt, quæ hic differenda aggredior. Nam quid prosunt novo regimini novæ leges, si lex viva, hoc est Magistratus, forique consuetudo ab eo aberrent? Itaque quum nulli bono essent, quæ ad imperium suum firmandum per novas leges constituisset, nisi & veteres Reipublicæ Magistratus, & fori Romani consuetudines immutatæ essent, præclare me acturum puto, si post Magistratus, quos ab Augusto novo regimini aptos institutos ostendi, ad novam consuetudinem Fori Romani, quæ sub eodem invecta est, accedam, atque ex ejusdem ingenio depromptam patefaciam.

Ne igitur amplius lectoris animum in suspenso teneam, quædam universe, de quibus disserturus sum, præfari brevi censeo, antequam singulatim sermo instituatur. Non alio sane studio Princeps noster sollertissimus consilium hoc excogitavit, quam ut Senatus auctoritatem clanculum labefactaret, sic enim simulabat, quod ipse cum suo Senatu faceret, non ex Regia aliqua potestate, sed ex Romani Senatus auctoritate facere. Itaque quæ in hoc consilio expediebantur, ejusdem erant firmitatis, ac si in ipso Senatu essent peracta. Hinc judicia publica, provincialiumque appellationes, quæ antea Senatus erant, ad Principis consistorium delata sunt. Præter hæc civiles, criminalesque controversias idem consilium transigebat, legibusque ipsis pro tempore solvebat. Quapropter hujus sententiæ decreta Principis, sacræque cognitiones nuncupatæ. His veluti dicendorum facibus præmissis ad historiam consilii hujus accedamus.

§. I.

§. I.

De origine consistorii Principis.

NIhil sane est, quo magis Princeps Civium sibi amorem alliciat, quam si eorum curam maxime omnium se gerere præseferat, cura autem illorum præcipua est, si Princeps ipse publico Civitatis consilio, ubi de rebus Civium agitur, assideat, neque a foro, ubi vita, atque fortunæ hominum periclitantur, procul esse videatur. Quæ omnia quum verissima sint, quid mirum si Julius Cæsar primum, Octavianus deinde frequentes ad Senatum accesserint, jusque assidue dixerint. Hæc Tranquillus de Julio: *jus laboriosissime ac severissime dixit*, & de Octavio. *Ipse jus dixit assidue & in noctem nonnumquam: si parum corpore valeret, lectica pro Tribunali collocata, vel etiam domi cubans. Dixit autem jus non diligentia modo summa, sed & lenitate* (*a*). Hanc semitam sectatus Augustus & sibi Populi amorem alliciebat, & ad ea statuenda præsentia sua Senatum inducebat, quæ recenti imperio magis magisque adstruendo inservirent. Sed quia, si res ad pauciores perveniant, facilius in potestatem unius dilabuntur, quum expeditius sit paucos superare, quam plurimos, ideo Princeps sollertissimus hoc excogitavit, ut sibi ex Senatus auctoritate liceret consilium aliquod sibi instituere, ubi Consules, & ex Magistratibus singulis, primoribusque Patrum quindecim sorte dati ad sex menses adessent, horumque sententiæ tanti valerent, quanti illæ, quæ ab ipso Senatu ferebantur. Itaque quum nihil legitimum, nihilque ratum esset præter Senatus auctoritatem, ne is videretur eamdem impetere, quod sane invidiam creasset, ab eodem consilium hoc impetrasse simulavit, cujus sententiæ ideo ratæ forent, quia Civitatis Senatus hanc auctoritatem communicaverat. Atque id, quod paullo obscurius prætermissa hujus rei historia videtur, intelligit Pomponius in *l.* 2. §. 2. *de origine juris*. *Constituto Principe datum est ei jus, ut quod constituisset, ratum esset*. Ne tamen pu-

(a) *In Octav. cap.* 33.

Digitized by Google

putes, hoc constituto consilio Principem jura Senatus ademisse: nam in externam saltem speciem omnia immutata videbantur. Etenim vetera, & consueta judicia Senatus Urbis adhuc exercebat, legationes Populorum excipiebat, Regibusque responsa dabat, licet hæc omnia perraro, nempe *ut vestigia morientis libertatis*. Et quidem quum universa hæc, atque alia hujusmodi sæpe Princeps præoccuparet, post ejus sententiam frustra erat Urbis consulere Senatum, quum ratum jam esset quidquid Principi adlibuisset. Sed pulchrum est videre, quas artes adhibuerit, ut Senatus Urbis per se caderet auctoritas.

Caussatus is est suam senectutem, eamque jactavit sibi impedimento fore, quominus crebro ad Senatum conferretur, quare petiit, ut consilium institueretur, ubi agerentur ea, de quibus deinde in Senatum referretur. Sic enim Tranquillus (*a*): *sibique instituit consilia sortiri semestria cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret*, cui consonat & Dio sic scribens (*b*). *Et ex aliis Magistratibus singulis, unum itemque reliqua Senatorum e multitudine quindecim viros sorte delectos ad sex menses sibi consiliarios sumebat*. Etenim prudentissimus Mecænas sic eum monuerat. *De his igitur caussis & Equitum, Centurionumque, privatorumque primariorum cognosces, ubi de capite, aut ignominia erit controversia; nam hæc ad te solum debent referri ac nemo ob eas quas dixi caussas, alius judicare de iis debet: Adhibere autem unoquoque tempore ad ea judicia potes præstantissimos quosque patricii equestrisque ordinis viros, aliosque ex Consularibus, & prætoriis, alios, alio tempore, ut & tu prius moribus eorum hac ratione certius perspectis, recte uti eis possis: & illi consuetudine habita tuorum morum, ac consiliorum ita demum in Provincias exeant:* Ex quibus intelligis, quantæ Augusto consilium hoc suum utilitati fuerit ad firmandum imperium. Ejus enim imbuti moribus consiliarii, quum miram illam simulandi artem addidicissent, ita in Urbe, Provin-

(a) *In Octav. cap.* 34.
(b) *Lib.* 53.

Digitized by Google

vinciisque cuncta componebant, ut modis omnibus rem Monarchicam foverent. Sed tradita jam Consilii Octaviani origine, eaque ex politicæ artis adyto deprompta, rem ipsam aggrediamur. Ordinis autem gratia sic argumentum hoc partiar, ut primo Senatus hujus Consiliarios recenseam, deque eorumdem auctoritate agam, deinde quæ apud hos negotia expedirentur, differam, demum vero rationem vestigem, quam res in hoc consilio disceptatæ, Principisque sententia definitæ ad stabiliendam Monarchiam haberent.

§. II.

De auctoritate Prudentum, deque Principis Consiliariis.

DOminationis cujusque fulcrum, atque arcanum juris interpretatio est. Quod si tanta interpetres polleant vi, ut sub fuco legis explicandæ novum jus condant, iique sint, quorum in judiciis vita Civium, fortunæque versentur; quis neget in potestate eorum publicarum rerum statum, firmitatem, mutationem sitam esse? Quæ quum ita sint, mirandum non est, si Patricii Romani, qui dominationem, atque imperium anhelabant, adeo fuerint de legibus interpretandis, judiciisque rerum penes se retinendis solliciti, ut plebs nonnisi sequiori ævo, & quidem per secessiones, & turbas, judiciariæ potestatis particeps facta fuerit. His in antecessum delibatis ad rem propius accedamus. Legibus duodecim tabularum in Urbem receptis, Patricii, quorum voluntas judiciorum antea norma fuerat, ut auctoritatem suam servarent, id anxie curarunt, ut illæ brevissimis verbis, atque obscurissimis perscriptæ evulgarentur. Sic enim quum in judiciis ad obscuritatem depellendam interpretatione opus esset, eamque sibi religiose servassent, fiebat, ut sub legum explicandarum fuco, jus illud inveherent, quod magis suæ dominationi esset consonum. Hac sane arte utebantur Decemviri, ut per suas interpretationes, judiciaque summum imperium intra ordinem tutarentur. Et quidem hæc & Pomponius docuit de origine juris, quum scripsit. *His legibus la-*

Digitized by Google

latis, cepit, ut naturaliter evenire solet, ut interpretatio desideraret Prudentum auctoritatem necessariamque disputationem fori. Advertens autem deinde plebs, eos non legum interpretis, sed legislatoris munus usurpasse, de abrogando decemvirorum imperio maximopere sollicita fuit, sed non tamen disputatio fori, extincta decemvirorum potestate, evanuit: nam quum legum obscuritate adhuc perstante necesse esset, ut ad quæstiones dirimendas, interpretes accederent latentem legum sensum ex ratione, atque æquitate excutientes; quumque jurisconsulti, nempe Patricii, qui tantum jus profitebantur, ad legum interpretationem convenirent, hinc quod ii per disputationes suas statuissent, sancte id judices servare debebant. Itaque aliud jus enatum fuit, quod jus civile, consuetudinarium, jus *per manus traditum*, *aut receptum* nuncupatum est. Ceterum quum Patricii hoc non alia mente prosequerentur, quam ut consulerent rebus suis, mirandum non est, si interpretationes eorum eo referrentur, ut suo imperio servando congruerent. Quare Livius hæc scripsit (*a*). *Nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia Deorum venerat: nec interpretando, sibi quisque jus jurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad eas accomodabat.* Sed quamvis hæc fori disputatio tunc vim legis nancisceretur, quum jurisperitorum sententiæ receptæ forent, nemo tamen inficias ire poterit maximæ auctoritatis fuisse. Quapropter Tullius scripsit (*b*) *privata judicia, maximarum quidem rerum in jure consultorum mihi videntur esse prudentia. Nam & adsunt multi (in medio scilicet foro) & adhibentur in consilium (domi) & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant.*

Sed quum labentibus annis plebs potestatis legislatoriæ particeps facta esset, ut amissum imperium patricii alia ratione repararent, legis actiones, actusque legitimos excogitarunt, quorum formulis si quis religiosissime non uteretur, caussa cadebat. Quæ omnia quum veluti quoddam arcanum pe-

(a) *Lib. 3. cap. 20.*
(b) *Topicor. XVII.*

Digitized by Google

nes solos patricios manerent, factum est, ut frustra plebs jura atque judiciariam potestatem jactaret, quum formulas has, quibus leges ad negotia accommodabantur, ignoraret, sic Pomponius loco cit. *deinde ex his legibus, eodem tempore fere actiones compositæ sunt, quibus inter se homines disceptarent; quas actiones ne Populus prout vellet institueret, certas sollemnesque esse voluerunt, & appellatur hæc pars juris legis actiones idest legitimæ actiones*. Quum igitur hæc ad id inventa essent, ut plebs sub jugo Patriciorum esset, quid mirum, si tricis & superstitutionibus cuncta contexerint, ut paucis omnino innotescerent? Sic enim Tullius (a). *Quæ dum erant occulta necessario ab eis, qui ea tenebant petabantur; postea vero pervulgata, atque in manibus jactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem & stultitiæ plenissima*. Et paullo superius: *posset lege agi, nec ne, pauci quondam sciebant. Fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui consulebantur; a quibus etiam dies, tamquam a Caldæis petebatur*. Et ante hæc dixerat: *quæ dignitas in tam tenui scientia potest esse: res enim sunt parvæ, prope in singulis literis, atque interpunctionibus occupatæ. Deinde etiam, si quid apud majores nostros fuit in isto studio admirationis, id enunciatis vestris mysteriis, totum est contemtum, & abjectum. Posset agi lege, nec ne pauci quondam sciebant*.

Porro jurisperitorum hoc imperium per istiusmodi technas, & simulationes quæsitum quum adhuc Julii ævo perstaret, pulchrum est videre, an Principe nostro imperante, incolume etiam esset, quamvis Monarchiæ parum consonum. Sane triumviratus tempore abrogatum id non fuisse ex insigni Valerii fragmento *lib. VI.* intelligimus, qui sic ait. *Age Cesellius vir juris scientia clarus, quam periculose contumax? Nullius enim aut gratia, aut auctoritate compelli potuit, ut de aliqua earum rerum, quas triumviri dederant formulam componeret: hoc animi judicio victoriæ eorum beneficia extra omnem ordinem legum ponens*. Quæ profecto huc redeunt, quæsiisse triumviros, ut de his quæ ipsi imperabant, Casellius Juris-

con-

(a) *Pro Murena cap. XII.*

consultus formulas conficeret, quibus eorum jussa executioni mandarentur, eum vero renuisse ex defectu potestatis eorumdem, quum quæ juberent, usurpatæ potentiæ effectus essent. Si igitur tanta jurisperitorum potestas erat, ut ne triumviri quidem efferatissimi Reipublicæ vultures quid imperarent sine compactis per Jureconsultos formulis; fatendum plurimum tunc etiam temporis jurisperitos ad dominationis arcanum valuisse. Quid igitur? Abrogavit ne id Octavius, veluti rebus suis adversum? Minime gentium. Nam quum vetusta satis, & maximopere veneranda jurisconsultorum esset in urbe auctoritas, veluti Palladium evertere visus fuisset, si tantam dignitatem cum Divinarum humanarumque rerum scientia conjunctam interturbare ausus esset. Tantum igitur abest, ut solertissimus ille Princeps Jurisconsultorum auctoritatem everterit, ut eorum potius opera ad recentem tunc Monarchiam adstruendam usus sit. Sed quas ad id rationes inierit, abs re non erit animadvertere.

Ante Augustum omnibus Patriciis jus civile profiteri, ac de eo respondere fas erat, postmodum vero certis is hominibus, illisque maxime, qui bene de se merebantur, tantam facultatem beneficii loco indulsit, neu Judices ab eorum responsis discederent, imperavit: utque ea latius pateret, id voluit, ut responsa hæc, quæ ad certa quædam negotia olim dabantur, ad alia, atque alia simillima perducerentur? Hinc Jurisconsulti, quo Principis gratiam aucuparentur, controversias responsis suis ad præsens regimen accomodatis dirimebant, & Judices, qui in jure dicundo ne latum quidem unguem poterant ab istiusmodi responsis recedere, id sententiis suis faciebant, ut illa fori consuetudo legibus ipsis, quæ mortuis literis interjacent, validior ad firmandam Monarchiam inveheretur. Etenim quamvis responsis suis vetera nomina retinerent, quum satis vetusta consuetudo esset, ut jurisperiti ex scripto jure legum mentem, ac rationem disputando excuterent, tamen sub juris antiqui interpretationis specie nova in dies sancire videbantur. Hinc redditur ratio, cur passim in corpore juris Jureconsulti juris conditores dicantur. Sed quia hæc scitu quidem pulchra sunt, ne pigeat paullo longiori examine ea pertractare.

Duo erant Octaviani ævo Jusperitorum facile Principes Antistius Labeo, & Atejus Capito, duo, ut scripsit Tacitus, *pacis decora*: ambos quidem Princeps solertissimus maximopere studuit sibi per honores devincire, sed quia Labeo libertatis vindex acerrimus erat, cum eo res non satis apte gerebatur, quum enim, ut ait Tacitus, *incorrupta libertate gauderet ab ambitione honorum vacuus nihil ratum, pensumque habebat, nisi quod justum, sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset*. Itaque honores omnes, imo & consulatum ipsum respuit. Ex adverso Capito maxime apud Principem gratiosus erat, quia, ut laudatus Auctor subdit, eo erat ingenio, *ut ejus obsequium non posset non dominantibus magis probari*. Sed perbelle accidit, ut per diversum horum jurisperitorum ingenium res Principis nostri mirifice proficeret. Duæ enim exortæ sectæ sunt, utriusque nempe studiis, ac genio respondentes, Sabinianorum, & Proculejanorum, qui tot sibi adversas opiniones in jus invexerunt, ut ad dissidia componenda quinquaginta decisionibus Justiniano fuerit opus, quamvis Triboniani inscitia multa adhuc hujusmodi dissidiorum vestigia in jure appareant. Ex suo igitur quoque genio, & peculiari philosophia jus interpretantibus, factum est, ut jus vagum, atque incertum inveheretur. Quumque in ancipiti jure Principis opus sit constitutionibus, hinc ex re nata data Augusto caussa, quapropter novas quotidie constitutiones evulgaret, in speciem quidem, ut per jus certum necessitatibus civium consuleret, sed revera ut Monarchia per leges eidem consonas invalesceret. Ex quo sane patet ratio, cur Augusti ævo sectæ istiusmodi magis magisque efferbuerint, nempe ut jus incertius semper obscuriusque, cui Principis providentia prospiceret, fieret. Hinc illud Tullii intelligitur (*a*). *Sapiens existimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam usquam, neque Romæ rebus prolatis, quidquam valet*, Etenim quum Tullii ævo jam Reipublicæ libertas per Cæsaris dominatum everti cœpta esset, ea sensim suborta est jurisprudentia, quæ sane dominantis consilio congrueret. Hæc autem quum unius potentiæ firmandæ inserviret, neque rebus intra Ci-

(a) *Orat. pro Mur.*

Civitatem, neque extra, vel negotiis prolatis respondere poterat, quum tantum ad alienam dominationem firmandam per simulationes, & technas referretur. Itaque quum istiusmodi Jurisconsultorum interpretationes, atque responsa procul ab antiquo jure forent, neque tuto patefieri posset novum jus, quod præsenti regimini aptabatur, recte illud jactabatur, *non de omnibus, quæ majoribus placuerunt rationem reddi posse*.

Quum igitur Jurisconsultorum opera adeo omnibus esset Principibus, maxime vero Octavio utilis, quid mirum, quod tanto studio Jurisperitos Principes coluerint? Quare operæ pretium duco facturum, si his insuper pauca quædam non pœnitenda adjiciam. Et primo Princeps noster judicibus præcepit, ne a jurisperitorum in judicando discederent responsis, quod, ut superius vidimus, ad novum jus per fori consuetudinem obtrudendum, & simul ad judiciariam Prætoris potestatem evertendam, qui in dies edicti nomine, rebusque nova nomina dando, leges condebat, mirifice profuit. Deinde quum ob sectarum studia, quæ in dies ferventius increscebant, jus anceps, atque incertum oriretur, hinc fiebat, ut ex Principis jussu sæpe convenientes, ea per decisiones suas statuerent, quæ præsenti regimini congruerent. Præclarum exemplum habemus *in tit. de Codicillis*, ubi legimus Augustum *convocasse prudentes, inter quos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quæsisse an posset hoc recipi, nec absonans a juris ratione Codicillorum usus esset, & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret, utilissimum, & necessarium hoc Civibus esse*. Qui sane Codicillorum usus ærario ditando quantum ob vicesimam conveniret, jam supra in *tit. de vicesima* occupavimus. Querela etiam inofficiosi testamenti hinc repetenda est, nempe ex Prudentum sub Augusto disputationibus, quod item Monarchicæ Majestati maxime conveniebat. Nam quum Augustus Patriam, ac dominicam potestatem multum intercidisset, ne quid consiliis ejus obversaretur, par erat, ut parentes vel nominatim exheredarent, vel instituerent filios. Etenim si eos impune præteribant, quum jus vitæ, & necis sibi erat, ut vulgo scribunt antiqui Jurisconsulti, fas id non erat, ubi jam Augustus vindicem

gla-

Digitized by Google

gladium a manu Dominorum, & Patrum, veteris libertatis vestigium jam eripuerat. Item Aquilianam stipulationem, discrimen filiorum, filiarumque exheredationis, aliaque hujusmodi ex fori disputationibus sub Augusto enata concors est eruditorum opinio, quos adeas, nam ego brevitatis gratia ad alia pertranseo.

Neque prudentes Judicibus tantum, sed & Principibus assidebant, quos propterea Principes ipsi amicos suos honoris caussa nominabant. Quod cœptum ab Augusto frequens fuit sub insequentibus Imperatoribus, exemplo esse potest quod legimus *in l. Divi D. de jure patronatus*, ubi quum quæreretur, an delictum avi, vel patris nepoti, vel filio in jure libertorum noceret, sic Divi fratres constituerunt. *Sed cum & ipso Mæciano, & aliis amicis nostris jurisperitis adbibitis plenius tractaremus, magis visum est, ut nepotem neque verbis, neque sententia legis, aut edicti Pretoris, ex persona, vel nota patris sui excludi a bonis aviti liberti*. Sed, quod magis est, nullam constitutionem sine jurisperitorum consilio evulgabant, ut de Alexandro scriptum reliquit Spartianus. *Nec ullam* (ait) *constitutionem sancivit sine viginti jurisperitis, & doctissimis, ac sapientissimis viris*; Immo in suis rescriptis ipsa prudentum responsa sæpe eisdem verbis præferebant, ut in *l. & si contra mandata C. de nuptiis, & ideo postea liberos susceptos, natosque ex justo matrimonio legitimos esse, responsum viri prudentissimi Paulli declarat*. Et in *l. 2. C. de prædiis minorum* scriptum est. *Utere viri prudentissimi Papiniani responso, ceterorumque quorum precibus fecisti mentionem, sententiis*. Quibus omnibus & Jureconsultorum sibi amorem alliciebant, ut responsis suis rebus Imperii studerent, & legislatoriam potestatem occultabant; nam quum Prudentum responsis in rescriptis uterentur, ex ipsa æquitate, atque rationis vi jus novum manare, non vero ex rescripti natura videbatur. Quumque responsum ad peculiarem casum referretur, rescripto deinde probatum ad alia ejusdem generis perducebatur, jusque constituebat, sed larvæ istiusmodi, simulationesque locum amplius non habuere, ubi jam Monarchia adulta, atque virilis effecta est. Quapropter Constantinus,

nus, & Constantius formulas omnes judiciorum abrogarunt, imo Constantinus idem omnem interpretationis vim a Prudentum consiliis auferens, eam sibi dumtaxat servavit, quum interpretatio illa vim legis habens ei peculiaris sit, cui leges condere fas est. Itaque *in l. 1. C. de legibus* sic ait: *Inter æquitatem jusque interpositam interpretationis nobis solis & oportet, & licet inspicere*, & lucidius Justinianus eodem tit. l. 12. *explosis itaque his ridiculosis ambiguitatibus tam conditor quam interpres legum solus Imperator jure existimabitur nihil hac lege derogante veteris juris conditoribus, quia & hoc eis Majestas imperialis permisit*.

Vidimus hucusque quanta sub Augusto Prudentum fuerit auctoritas, ut res Imperii promoveretur. Reliquum modo est, ut aliqua de consiliariis Principis nostri enarremus. Augustum ad firmandam Monarchiam, eamque occultandam Senatu probante sibi consilium quoddam instituisse jam præfati sumus. *Sane quum omnis ratio, & institutio vitæ adjumenta hominum desideret* (*a*), maxime vero opus id est Principi etiam sapientissimo, *quum non possit is sua scientia cuncta complecti, nec unius mens tantæ molis capax esse possit* (*b*). Num unus is omnia absolvet, sapientissimeque reget, nisi in partem curarum alios adsumat? *Nonne magna negotia magnis adjutoribus egent* (*c*)? *Is profecto sapiens erit, qui sapientum commercio utitur* (*d*). Sed brevi nunc videndum, qui nam boni Consiliarii sint. Etenim parum prodest Principi Consiliarios adsidere, si & ii doctrina, morumque præstantia alios non antecedant. Boni igitur Consiliarii sunt, qui imprimis benemorati sunt, & Principi amici, sed ii amici sunt, qui & optimi. Sic enim Plinius ad Trajan. *Optimum quemque fidelissimum puto*, atque ii sunt Imperii præsidia, quemadmodum Sallustius scripsit. *Nam non exercitus neque thesauri præsidia Regum, verum Amici. Non aureum istud sceptrum est, quod regnum custodit, sed copia amicorum ea Regibus sceptrum verif-*

(a) *Tullius I. Offic.*
(b) *Tacit. III. Ann.*
(c) *Vellej. lib. II.*
(d) *Euripid.*

rissimum tutissimumque (a). Sed inter bonos ii sunt seligendi, *quibus corpus annis infirmum, ingenium sapientia validum sit* (b) *consilia enim senum hastas juvenum esse* Plutarch. dictabat. Immo inter senes ii præstant, qui plurimum fortuna jactati sint. Nam in ore Mithridatis frequens illud erat. *Mihi fortuna multis rebus ereptis usum dedit bene suadendi* (c).

His præmissis videamus quæso, quo pacto Princeps noster in Consiliariis sibi ad res graviores pertractandas assumendis se gesserit, quod sane ex Mecænatis consilio penes Dionem al ato depromendum est, *Adhibere autem* (hic monuit) *unoquoque tempore ad ea judicia potes præstantissimos quosque patricii, Equestrisque ordinis viros, aliosque ex Consularibus, & Prætoriis, alios alio tempore, ut tu prius moribus eorum hac ratione certius perspectis recte uti eis possis: & illi consuetudine habita tuorum morum, ac consiliorum, ita demum in Provincias exeant. Hos in caussis gravioribus sententias non aperte rogabis, ne necessariis suis faventes non libere quid sentiant pronuntient: sed in tabella eas scriptas ad te solum, ne cui alii innotescant perferri, ac deleri statim lectas jube. Sic enim uniuscujusque sententiam certissime cognosces, si eam illi a nemine alio cognitum iri persuasum habeant. Præterea ad judicia, ad litteras, ad urbium decreta, ad privatorum hominum postulata, ad aliaque omnia, quæ administrationi imperii competunt adjutores, administrosque ex Equitibus quosdam habebis: sic & facilius singula peragentur, & neque tu per errorem falleris, neque solus omnia conficiens fatigaberis*. Ex quibus omnibus velim colligas, quanta utilitate hæc Mecænatis monita affluant. Singula igitur expendamus. Monet ante omnia ut Consiliarios sibi adsumat ex Patriciorum, Equitumque ordine: non igitur ex solis Patriciis, vel Equitibus, sed ex utrisque, ut scilicet ejus amor in utrumque ordinem ostenderetur, utque omnium pariter salus Imperii interesset, cujus regiminis partes omnes suscepissent. Addit ex his Consiliariis, qui diu in Principis concistorio versati essent, Præsides

(a) *Xenoph. lib.* 8.
(b) *Tullius Catill.*
(c) *Sallus. in fragm.*

Digitized by Google

des in Provincias mittendos. Quod sane utilissimum Principi erat, quum de eorum moribus ob longam consuetudinem satis ei esset compertum, illique contra Principis morem, artemque in firmanda Monarchia belle callentes, omnia ad ejus vota feliciter expedirent. Sed quia Octavius non adeo Monarchiæ suæ firmandæ studebat, ut cetera missa faceret, subdit Mecænas Consiliariis suis liberam consulendi potestatem faciendam, ut utilia simul, non tantum Principi gratiosa proponerent, *liberam* (ait) *tibi ex animi sui sententia consilii omnibus potestatem facies proposita securitate, nam & si cujus tibi sermo probabitur multum inde utilitatis ad te, & si non placebit, nihil incommodi redibit: quorum consilium sequendum existimabis eos collauda, ac bonora (nam illorum inventis gloriam tibi paries) quorum vero rejicies, nequam eos aut ignominia afficies, aut culpabis, quum ad eorumdem tibi voluntatem, non successum ejus, sit respiciendum.*

§. II.

De Sacris Cognitionibus.

JAm vidimus, quidnam Principis consilium, ejusque Consiliarii fuerint, quo animo instituti essent, quo ex ordine assumpti, & qua vitæ consuetudine præditi essent, satis edisseruimus, reliquum est, ut ea persequamur, quæ hoc in consilio peracta sint. Dixi hoc consilium sollerter constitutum, ut per transversos licet cuniculos Octavius Romani Senatus auctoritatem, quantum posset, minueret, Prætorisque potestatem, quam in legibus condendis edictorum nomine exercebat, funditus everteret. Quapropter par est adfirmare in Principis consilio ea peracta, quæ in Senatu agi mos erat, & lites controversiasque diremptas, quæ apud Prætores agitari solerent, nempe, ut ex hoc Principis consilio deinceps jurisprudentia prodiret, quæ Monarchiæ conveniret. Sed quia de Principis cognitionibus in dirimendis controversiis magis sollicitus sum, quibus fiebat, ut sub decretorum nomine potestas leges ferendi exerceretur; hanc propterea,

quæ per rescriptorum, decretorum, constitutionum, dispensationumque involucra se exerebat, quantum potero, ex nova ipsa Reipublicæ forma patefaciam. Sane sæpius laudatus Mecænas Octavium monuit, ut ipse de omnibus controversiis, Magistratuumque judiciis, sive per Judicum relationes, sive ex partium appellationibus cognosceret: *Ipse autem seorsim de caussis, in quibus provocatione certatur judicium facies, quæ a majoribus Magistratibus, tutoribus, Præfecto Urbis, Subcensore, Præsidibus Provinciarum, annonæ Procuratore, & nocturnæ custodiæ Magistro ad te referuntur. Nemo enim ita merum imperium obtinere debet, ut non ab eo provocari possit.*

Ne vero videretur Octavius una spongia & Senatus auctoritatem, & Prætoris, aliorumque Magistratuum potestatem delere, rem satis apte exorditus est, ut ex Tranquillo discimus (*a*). *Appellationes quotannis Urbanorum quidem litigatorum Prætori delegavit Urbano: at Provincialium Consularibus viris, quos singulos cujusque Provinciæ negotiis præposuisset.* Sed quia inter judicia graviora, quædam sunt, quæ præstat a Principe potius, quam ab aliis expediri, hinc Mecænas idem apud Dionem subdit. *De his igitur caussis, & Equitum, centurionumque primariorum privatorumque cognosces, ubi de capite, aut ignominia erit controversia: nam hæc ad te solum debent referri, at nemo ob eas quas dixi caussas, alius judicare de iis debet.*

Sed heic illa nobis objicitur inter politicos viros satis agitata controversia, quam more suo doctissime pertractat Bodinus *de Repub. lib. 4. cap. IV.*, an Principis Majestati Judicem agere, & cum subditis colloquia serere conveniat. Si quidem veteres audiamus, intelligemus profecto nihil principali Majestati congruere magis, quam de civium controversiis ferre judicium; bonus Princeps, Themistius ait, *Imperatoris nomen respuit, & Judicis amplectitur, quia illud potentiæ, hoc vero sapientiæ vocabulum est.* Hinc Homerus non aliter fere Græcorum Reges, quam Judices appellat, & apud Hebræos Imperatores gerendi belli caussa instituti Judices appellati sunt. Neque abest ratio ex ipsa Prin-

(a) *In Octav. cap.* 33.

Digitized by Google

Principatus natura. Quum enim Principis & subditi obligatio mutua sit, non magis Principi parere subditi debent, quam Princeps subditis jus dicere. Quod si dixeris, per Magistratus id, jubente Principe, præstari, non ne sæpe vel avaritia abrepti, vel gratia allecti cuncta ii prævertunt? Quod sane minime in Principe censendum. Sed quum in ore omnium illud protritum sit, Principem præmia per se conferre, pœnas vero per alios infligere debere, ratio sinit, ut indulgendum id sit Principibus, si judicia per Magistratus a se creatos ferant. Quid igitur? cum ipso Bodino quadam adhibita distinctione dicemus. *Neque mirum videri debet cuiquam cur judicandi munus antiquorum Regum proprium, nunc vero Magistratuum sit: quia quum nullis adhuc legibus Populi uterentur, sed Regia manus, ac voluntas pro lege haberetur, necesse erat caussas Civium a Principibus judicari; promulgatis vero judiciorum publicorum ac privatorum legibus, & quæ quibus peccatis supplicia, quæ merentibus præmia dari oporteret, necessitas illa sublata est, & a Principibus ad Judices delata.*

His jam rei, qua de agimus, præmissis rem ipsam modo aggrediamur. Princeps igitur assidentibus juris peritis controversias dirimebat, tum eas, quæ immediate ejus cognitioni subjiciebantur, tum quæ per relationes Judicum, aut litigatorum appellationes ad ejus Tribunal deferebantur. Sed de omnibus, quæ cognoscebat, non eadem ratione jus reddebat. Nam quædam in Auditorio per decretum, alia in Tribunali per cognitionem, & sententiam expediebat. Quædam ad juris præscripti rationem, alia vero ad regulam boni & æqui transigebat. Quæ omnia quum ad quamplurium legum intelligentiam faciant, par æquumque arbitror aliquantisper in iis immorari. Principis concistorium & Tribunal & Auditorium complectebatur. Sed in Tribunali ea exercebantur negotia, quæ utraque parte præsente ex ordinario jure absolvebantur: Contra vero in Auditorio, ubi de plano, & sine partium contentione, secundum regulam boni & æqui res decidebantur. Hic igitur omnia per decreta, illic vero per cognitionem, & sententiam expediebantur. Quo sane discrimine posito lucem accipit illud Paulli in *l. 1. C. de offic.*

Digitized by Google

Adſeſſorum. *Omne officium adſeſſorum in his fere cauſſis conſtat: in cognitionibus, poſtulationibus, Libelliis, Edictis, Decretis, Epiſtolis*, ubi ut vides *decreta a cognitionibus diverſa referuntur*. Ita cognitio illa erat, quæ pro Tribunali ſollemniter fiebat, juris ordine ſervato, atque judiciorum formulis adhibitis, de qua Tranquillus in Claudio. *In ultima* (inquit) *cognitione pro Tribunali acceſſiſſe ſe ad finem mortalitatis ſemel atque iterum pronunciavit, quaſi ore proprio, & ſe ipſo judice morti addixerit*. Contra Ulpianus in *l. mulier* 22. *ad Trebellian.* ſpeciem quamdam fideicommiſſi affert, *deque ea in Auditorio D. Marcum judicaſſe Scævola refert*. Nonne fideicommiſſa ideo in Auditorio adfirmare poteris peracta, quia in iis non jus ordinarium, ſed æquitas, & judicantis arbitrium primas obtinent? Hinc relationes Judicum, *ſuggeſtiones, & conſultationes*, quæ oblato negotio expendebantur, abſentibus litigatoribus, & nemine cauſſam perorante in Auditorio peractæ dicuntur *l.* 11. *C. de legibus*. Contra vero cauſſæ capitis, & ſtatus, quippe quæ graviores, in Tribunali per cognitionem, & ſententiam peractæ dicuntur. Hinc Plinius Trajano reſcripſit; *Cognitionibus de Chriſtianis interfui numquam ideo neſcio quid & quatenus, aut puniri ſoleant, aut quæri*. Et quia de ſupplicio Chriſtianorum ſermo incidit, nolim hic mittere, hoc judiciorum diſcrimen ex Martyrum actis planius probari. Principes Pagani iſthæc judicia graviora eſſe rati ſunt, quapropter per ſe ſervatis ſollemnibus ea in Tribunali per ſententias, & cognitiones exercebant. In illis videre eſt interrogationes factas ab Imperatore, quæ profecto aliud nihil, quam defenſiones reis oblatæ, ut ipſimet ſuas cauſſas agerent, quum Patronorum auxilio deſtituerentur.

Ex his velim intelligas, ſicuti ratio controverſias expediendi diverſa fuit, ita etiam diverſas fuiſſe formulas judiciorum, nam ſi præter ſollemnia juris, & pro bono & æquo judicatum eſſet, hac utebantur dictione. *Placuit Imperatori*, ſecus vero *Pronunciandi* vocabulum in more erat. Ita in *l. maritus D. de quæſtionibus*, ubi dirempta quæſtio eſt ſecundum ordinarium jus, ut uni teſti fides non præberetur, dicitur ſic *Pronuntiavit Imperator quæſtione illicite habita unius teſtimonio*

non

non esse credendum, ideoque recte provocatum, sed in omnibus ultimarum voluntatum controversiis dictionem *placuit* cernere est, nam in istiusmodi judiciis semper ex bono, & æquo sententia ferebatur. *Ex æquo & bono testamentorum controversias judicatas* (a). Porro ut fides atque memoria servaretur de his omnibus, quæ in Principis concistorio agebantur, commentaria fieri mos erat. Et hæc sunt *Acta*, quorum in Codice Justinianæo aliquando mentio fit, ut in *l.* 2. *de excusation. & Maximiliani A. A. C. C. inductis Firmino, & Apollinario, & ceteris Principalibus Antiochensium adstantibus Sabinus dixit &c. Diocletianus dixit. Certis dignitatibus data a nobis est indulgentia munerum civilium & personalium, idest his, qui aut ex Protectoribus sunt, aut ex Præpositis. Hi ergo ad munera personalia, aut civilia non vocabuntur.*

Quæ huc usque edisseruimus, consuetudines & formulas fori Romani respiciunt sub Principibus. Videamus nunc, quantum ad crientem Monarchiam firmandam profuerit Augusto judicia in civilibus controversiis exercere, quem morem & insequentes Principes tenuerunt. Pene dixerim unicum Monarchiæ fulcrum hoc fuisse, ut Principes de negotiis civium sententias ferrent, etenim sub decretorum, Constitutionum, rescriptorum, beneficiorumque nomine antiquum omne jus subvertebant, illudque in medium adferebant, quod præsenti Reipublicæ formæ aptaretur. Et quidem haud libertati videbatur Octavius adversari, si Jurisperitis, Prudentibusque sibi adsidentibus de negotiis civium sententiam ferret. Nonne enim Prætor, Ædilis, aliique Reipublicæ Magistratus, vel per se, vel per alios data judicii formula judicabant? Si vero hic stetisset Octavius, nihil quidem novi effecisset. Sed in hoc antiquam libertatem evertebat, quia sub interpretationis fuco jus novum condebat, & in speciem transactæ litis per sua decreta leges universales in similibus caussis ferebat. Arcanum hoc mire Justinianus *in l. ultima de legibus* prodit. *Si Imperialis Majestas* (inquit) *caussam cognitionaliter examinaverit, & partibus cominus constitutis sententiam dixerit omnes omnino Ju-*

(a) *Tullius in Bruto.*

Judices, qui ſub noſtro Imperio ſunt, ſciant hanc eſſe legem non ſolum illi cauſſæ pro qua producta eſt, ſed & omnibus ſimilibus. Quid enim eſt majus. Quid ſanctius Imperiali eſt Majeſtate? Vel quis tanto ſuperbiæ faſtidio tumidus eſt ut regalem ſenſum contendat? Quum & veteris juris, conditores Conſtitutiones, quæ ex Imperiali decreto proceſſerunt legis vim obtinere aperte, dilucideque definiant. Ex quo enucleate intelligis datum Principis decretis, ut per iſthæc judicia & in ſimilibus cauſſis jus conſtituerent. Ex quo ſane factum, ut in dies proheveretur, quod Principi magis arrideret.

Ceterum quum per hanc conſuetudinem ad immenſum excreviſſent decreta Principum jus conſtituentia, nec in ſolis rebus judicatis, ſed & in ceteris ſimilibus, adeo jus effuſum ſparſumque eſt, ut Theodoſius, quum certam juris formam conſtituere vellet, ſtatuerit tandem, ne deinceps decreta Principum in aliis rebus præterquam judicatis jus facerent, metuens nimirum, ne ingenti eorum numero denuo jus vagum, incertumque evaderet. Jam vero penitius intelligimus, cur is in *l. 2. C. de legibus* præſcripſerit. *Quæ ex relationibus, vel ſuggeſtionibus judicantium, vel conſultatione in commune florentiſſimorum Sacri noſtri Palatii Procerum Auditorium introducto negotio ſtatuimus, vel quibuslibet corporibus, aut legatis, aut Provinciæ vel Civitati, vel Curiæ donavimus; nec generalia jura ſint, ſed leges faciant iis dumtaxat negotiis, atque perſonis pro quibus fuerint promulgata;* Neque ſolum Principis decretum legis jus nanciſcebatur, ſed ſi juriſperiti inter ſe forte diffidebant, id profecto auctoritatis vim habebat, quod Princeps ſtatueret; hac ſcilicet conficta ratione magis bonum, æquumve eſſe, quod Principi arrideret. Inſigne exemplum proſtat in *l. Æmilius Largianus D. de minoribus*, ubi Paullus contra ſuam ſententiam refert Antoninum Imper. pro pupilla pronunciaſſe in quæſtione, reſtituenda ne eſſet in integrum, nec ne, illiuſque ſententiam ceteris ſecum ſentientibus prælatam. Hinc intelligas, quantum ſtudii adhibuerint Prudentes, ut per technas ſuas, & ſimulationes, ne videretur antiqua libertas everti, Principum decreta vim legis adferrent.

§. III.

Digitized by Google

§. III.

De Constitutionibus, Rescriptis, deque beneficiis, atque dispensationibus Principum.

NOn solum autem in consilio suo præsentibus per decreta Octavianus suum unicuique jus reddebat, sed & absentibus, nempe per Constitutiones, & rescripta judicibus se consulentibus respondebat, vel litigantibus interjecta appellatione de Magistratuum sententiis, jus dicebat. Hinc posteaquam de Principum decretis super negotiis præsentium latis edisserui, de eorumdem Constitutionibus, Rescriptis, beneficiis, aliisque dispensationibus agendum est. Et si in decretis faciendis id maxime studuit Octavius, ut jus novum conderet, eamdem operam per Constitutiones suas, & Rescripta navasse ostendam, ut non minus Urbs, quam Provinciæ novo Regimini accommodarentur. Itaque licet constitutio in universum omnia cujusque placita denotet, in jure tamen nostro Principum Constitutiones pro legibus eorumdem universalibus usurpantur; potuissent sane planius leges appellari, sed ad avertendam invidiam, consultius in recenti Monarchia legum ferendarum potestatem nominibus non invisis occultari existimatum est, quum & sub libera Republica receptiores Jurisconsultorum sententiæ Constitutiones appellarentur. Principum igitur Constitutiones leges sunt, unde titulus in *Cod. de Principum Constitutionibus*, quæ honoris caussa sæpissime vocantur *leges Sacræ*, *Sacratissimæ*, *Divales Sanctiones*, *leges venerabiles*, *oracula salubria*, *leges perpetuæ*, *æternæ*, *publica jura*, *apices sacri*. Verum has Principum leges non subdolis tantum nominibus ad offensionem vitandam, sed & aliis fictionibus obtegi mos fuit; tum enim Principis oratio de eo jure, quod per novam Constitutionem condere vellet, in Senatu præcedebat, tum deinde una cum ipso Senatusconsulto id in publicum prodibat, ut hac conficta ratione, nova illa lex Senatus potius auctoritate, quam Principis potestate ferri videretur. Sed præter hæc aliis, atque aliis eodem consilio exquisitis usi sunt *vocabulis*. Leges aliquando edictales

les vocitarunt, quemadmodum in libera Republica præter invidiam edicta erant Magistratuum : sæpe Epistolas Generales, ut in *l. 4. D. de fugitivis*, cujus epigraphe est *generalis Epistola* Div. *Fratrum*. Non raro *Principum orationes*, *Pragmaticæ Sanctiones* dicebantur, quibus aliisque nominibus modestiam quamdam, honoremque Senatus præferre callide studebant. Ut autem ad omnium notitiam pervenirent, omnesque iis tenerentur, ad Præfectum Prætorio, Præfectum Urbi & Magistros militum istiusmodi Constitutiones dirigebantur, quas deinde in frequentioribus Civium conventibus evulgare per Edictum debebant.

Quum igitur Constitutiones novum revera jus conderent, nihil mirum, si in *tit. institution. de jure naturali gentium, & civili* legatur, *quodcumque Imperator per Epistolam constituit, vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit legem esse constat*, quumque, ut diximus, juri veteri derogarent, hinc receptum ut potiores ipso jure essent Constitutiones, utque juris nomine jus vetus intelligeretur. Quod si per Constitutiones quid antiquum confirmaretur, rem non tantum jure, sed & Constitutionibus ita sese habere dictare mos erat. Vide legem *falsa demonstratio* 33. *D. de conditionibus*, ubi habetur. *Hoc ita juris Civibus ratione & Constitutionibus Div. Veri, & Antonini cautum est*. Quum autem novum jus Constitutiones essent, novumque jus veteres leges abroget, hinc verba illa intelligimus *Constitutiones, quæ jus vetus emendant, stricte esse accipiendas, Constitutiones novas strictius esse servandas*. Nam per eas illam veteris juris partem existimandum est voluisse Principes abrogare, quam expressis verbis significassent. Hæc de Constitutionibus; veniamus ad Rescripta, quæ maximam juris novissimi partem efficiunt.

Erant rescripta responsiones, quas Principes vel ad libellos supplicantium, vel ad relationem Magistratuum dabant. Sæpe autem libellos hujusmodi mittebant Principes ad Judices, ut ipsi sane inquirerent, *an preces veritate niterentur*; sed consuetudo hæc, ut Princeps per libellum responderet, ab Octaviano refertur accepta, is enim ut Tranquillus scri-

ſcripſit (*a*) *ne plus minuſque loqueretur ex tempore inſtituit, ut per libellum Princeps ſupplicantium precibus reſponderet*, quod deinceps inſequentes Principes retinuerunt, unde *tit.* proſtat *in Cod. de precibus Imperatori afferendis*, & *de quibus rebus ſupplicare liceat*. Porro autem in ambiguis, ac difficilioribus cauſſis ſolemne etiam fuit Magiſtratibus per relationes Principem conſulere, quæ ſæpius in jure *conſultationes* appellantur, ſic Plinius ad Trajan. (*b*). *Salva Majeſtate, Domine deſcendas oportet ad meas curas, quum jus mihi dederis referendi ad te*. Hinc *tit. Cod. de relationibus*, & *appellationibus*, & *conſultationibus*. Verum Principes libellis ſupplicantium, vel Magiſtratuum relationibus reſpondentes juriſperitorum conſilio uti ſolebant, ita enim dabant intelligere, ſe ſe non jus novum, ſed, quod melius, æquiuſque Prudentibus videretur, ſtatuere. Hinc Divi Fratres reſcribentes in *l.* 17. *de jure patronatus*, hæc præfantur . . . *Sed quum & ipſo Matiano, & aliis amicis noſtris juriſperitis adbibitis plenius tractaremus, magis viſum eſt*.

Sed abſonum hic non eſt videre, quam viam initio Auguſtus, aliique poſt eum inierint, ut reſcripta vim legis nanciſcerentur. Sunt reſcripta vel generalia, vel ſpecialia, illa jus generale conſtituebant, eademque profecto ratione, qua Conſtitutiones, ac decreta Principis legis vim obtinuerunt; ſpecialia vero, quæ ad certum locum, aut Provinciam, vel ad certum aliquem Magiſtratum, aut Judicem in ſingularibus negotiis ex privatorum precibus prodibant, per quam ſpecialia negotia abſolvunt. Hinc nullam ob cauſſam fieri videbatur, ut ſpecialia reſcripta vim legis haberent, quippe quæ legum ipſarum rationi opponebantur, per quam ea lex haberi debet, quæ ad omnes fertur. Sed ex adverſo intererat Principis, ut per reſcripta non minus in Urbe, quam in Provinciis poteſtatem legis ferendæ exerceret, illudque jus conderet fucato reſcriptorum nomine, quod rebus ſuis conveniret. Quamobrem ſic res componebatur, ut quod

(a) *Cap.* 48. *in Octav.*
(b) *Lib. X. cap.* 40.

uni reſcribebatur, ſimili ſe præbente ſpecie, idem ſemper reſponderetur. Hinc in *tit. inſtitution. de fideicommiſſariis hereditat.* legimus *Div. Auguſt. ſemel iterumque gratia perſonarum motus*. Quamobrem Judices ſecundum reſcripta ſæpe repetita, ac nunquam variantia judicantes, jus illud conſuetudinarium in forum invehebant, quod legibus ipſis ſcriptis firmius putabatur. Studebant autem, ut reſcripta ſaltem per confictas interpretationes, & in externam ſpeciem cum legibus convenirent; ut obſequium iis non ſecus, ac legibus ipſis haberetur. In iiſdem laudabant ſæpe Principes prudentum reſponſa, ut cum ii maximæ auctoritatis penes Romanos eſſent, horum benevolentiam hac arte captarent. In reſcribendo hanc paſſim uſurpabant formulam, *ex æquo, & bono ita ſibi videri*, ut per æquitatis ſimulationem reſcripta hæc magni apud omnes fierent; qua potiſſimum æquitatis cauſſa a jure conſuetudinario diſcedere piaculum cenſebatur. Itaque ſi vetuſta quædam lex objiceretur, Prudentes reſpondebant. *Sed hoc jure utimur*, nempe conſuetudinario illo, quod æquitatis ratione receptum per reſcripta Principes invexerant.

Verum hiſce rationibus ad vetuſto juri derogandum comparatis addenda ſunt beneficia Principum, ſive diſpenſationes, quæ non minori ad venerandam antiquitatem evertendam vi pollebant. Sunt autem beneficia Principum, ſive liberalitates in duplici differentia, alia enim generalia, alia ſpecialia, hæc pro certis quidem perſonis, illa vero univerſis conferebantur, quæ potius beneficia legis dicuntur ex novo jure, hoc eſt ex Principum invecta Conſtitutionibus, ut beneficium reſtitutionis in integrum, *inventarii*, *repræſentationis*, *diviſionis ex Epiſtola D. Hadriani inter fidejuſſores*, *aliaque hujuſmodi*; Specialia igitur, ut dixi, certis perſonis, & Collegiis, ſive corporibus dabantur; ut ita de jure communi recederent, de quibus exempla proſtrant in *l. 4. Cod. ad S. Tertull.* His præmiſſis operæ pretium duco facturum, ſi paullo altius rationes depromam, quibus per has diſpenſationes jus vetus peſſum iret, quod ſane difficile veſtigatu haud eſt. Conſtituto Principatu, id par erat, ut is ſolutus legibus eſſet, hoc eſt juſta exiſtente ratione poſſet legibus derogare. Sed in orienti

Mo-

Digitized by Google

Monarchia periculosæ id aleæ plenum erat, maxime vero in Romana Republica, ubi juris veteris observantia maximo in obsequio putabatur, & invisa nimium quantum legum ferendarum potestas. Hinc Principes legum veterum molem diruere clanculum more suo cupientes, appositissimam dispensationis rationem excogitarunt; siquidem per hanc, jus vetus minime quamquam tolleretur, legis tamen vinculo modo hic, modo ille solvebatur. Sic quum muto puberi substituere non liceret, a Principe id impetratum, ut tradit Paullus in *l. ex facto de vulgari*. En concessione Imperiali liberam testamenti factionem, cui per leges non licebat, aliquando datam legimus in *l.35. C. de inoffic. testam.* Princeps sæpe minori veniam ætatis dabat, ut cura solutus res suas agere posset. Item quæ coram universo Populo in comitiis fieri solebant, si coram Principe fierent, legitima quidem putabantur, ut in adoptionibus, atque arrogationibus compertum omnibus est, ut quidem quum a Patriciis sexcentæ inventæ essent sollemnitates, ut actus legitimi essent, innumeræque formulæ, quod fulcrum eorum dominationis erat, quibus suum quisque experiretur; Princeps ad omnia hæc uno ictu evertenda induxit, ut quæ coram se fierent, valerent non secus, ac si adhibitis sollemnitatibus omnibus coram Magistratu facta essent. Hinc consuetudo illa, qua si quid coram Principe minus sollemniter fieret, haud aliter, ac si sollemniter in jure coram Prætore peractum foret, haberetur. Ex quibus omnibus comperta est ratio, qua Principes in recenti Monarchia effecerint, ut jus vetus abrogarent, novumque per subdolas simulationes, arcanorumque involucra inducerent.

§. IV. ET ULTIMUS.

De Legibus Juliis Judiciorum.

Vidimus hucusque novam consuetudinem fori Romani per Julium, atque Octavianum invectam, patefecimus item technas, quibus ad jus vetus evertendum novumque inducendum, ut legum ferendarum potestatem hac arte obtegerent,

Digitized by Google

usi sunt. Quoniam vero nullum est forum, quod judiciorum formulas non habeat; hinc prætermittendæ haud sunt leges Juliæ, quæ certam in foro agendi rationem, atque formam respiciunt. Sane accepimus ex Gellio (a) Julium quasdam judiciorum leges tulisse, quas & Augustum retinuisse suspicari licet, quum eadem amborum imperandi ratio fuerit. Ait igitur is. *Atque in dierum quidem diffisionibus, comperendinationibus, & aliis quibusdam legitimis in rebus ex ipsa lege Julia, & ex Sabini Massurii, & ex quorundam aliorum jurisperitorum commentariis commoniti, & adminiculati sumus*. Primum autem caput legis hujus est, ne minor viginti annorum ad judicandum adlegeretur. Sane quum judicandi facultas prudentiam maximam desideret, qua carere censetur, qui vi maturioris consilii haud pollet, uti sunt minores, merito sancitum ne viginti annis minor Judex legeretur. Neque Princeps hic hujus saluberrimi instituti primus auctor putandus, nam ut docet Sigonius *lib.* 2. *de judiciis cap.* 6. triginta quinque annos natus esse debebat, qui Judicis munere fungeretur. At enim Tranquillus in Octav. *cap.* 32. tradidit: *Judices a trigesimo ætatis anno allegit, idest quinquennio maturius, quam solebant*. Ex quibus in mendo cubare lex nostra videtur, quæ annos viginti præscribit, sed Binkershoek *observation. juris lib. VI. cap.* 17. docet, quod sedulo advertendum, non legem nostram, bene vero Tranquilli locum mendosum esse.

Fundus ejus opinionis est Callistratus, qui in *l.* 41. *de receptis, qui arbitrium* scripsit, *quum lege Julia cautum sit, ne minor viginti annis judicare cogatur. Nemini licere minorem viginti annis compromissarium Judicem eligere*. Ex quibus verbis duo velim notes, & legis Juliæ caput fuisse, ne minor viginti annis judicare cogeretur, & jurisperitos Principis sanctionem statim ad similia protulisse, nempe ad arbitria, ut undequaque novum jus radices ageret. Neque hic omittendus est insignis Ulpiani locus *in l.* 57. *D. de re judicata*, ubi hæc ait: *Certe si Magistratum minor gerit, dicendum est jurisdictionem ejus non improbari. Et si forte ex consensu judex minor* da-

(a) *Lib. XIV. cap.* 2.

datus sit, scientibus his, qui in eum consentiebant rectissime dicitur valere sententiam. Proinde si minor Prætor, si Consul jus dixerit, sententiamve protulerit, valebit. Princeps enim, qui ei Magistratum dedit omnia gerere decrevit. Quod ut intelligatur, advertendum est leges judiciarias, quum in Populi manu, penes quem judicia versabantur, essent, Populum iisdem sollemnibus solvere potuisse, quemadmodum Scipio apud Livium ait (a): *Si me omnes Quirites Ædilem facere volunt satis annorum habeo*. Sed quum potestas legum, & judiciorum Principi deinde facta esset, ad eum profecto legibus annalibus, quæ munera spectant, & judicia, solvere pertinebat.

Alterum caput legis nostræ est, quo prohibetur Judex rei, de qua Judex est, arbitrium recipere, inve se compromitti jubere, ut in *tit. de receptis, qui arbitr. j.* Sed hoc publicam utilitatem videtur offendere. Nonne boni judicis munus est, aut esse debet, ut lites, controversiasque quanto potest celerius expediat? Quum igitur lites citius per compromissum, & arbitrium, quam per judicium finiantur, quæ caussa est, quapropter Judici hic prohibetur, quominus arbiter rei in jus jam deductæ fiat? Contra vero utilitate maxima lex nostra non caret; nam quum nullus judex a munere ferendæ sententiæ se se possit eximere, ratio sinit ne arbiter ipse fiat, quum enim per arbitrium sententiam animi sui patefecerit, num credas eumdem, si forte res ex arbitrio in jus producatur, secus pronunciaturum? Hæc est prohibitionis hujus ratio, & quidem ad rem appositissima.

Tertium demum caput est de prorogata jurisdictione, illius nempe, qui jurisdictionem habet, licet respectu litigatorum sit incompetens, seu non proprius judex. Porro integra verba legis hujus non habemus, hæc tantum supersunt, *quominus inter privatos conveniat*, quæ sic explicat Ulpianus in *l. 1. D. de judiciis. Si se subjiciant alicui jurisdictioni, & consentiant inter consentientes, cujusvis judicis, qui Tribunali præest, vel aliam jurisdictionem habet est jurisdictio*. Hæc jurisdictionis species per consensum litigantium *prorogata appellatur*. Sed, ut pulchre mo-

(a) *Lib. 25. cap. 2.*

monet doctissimus Nood *de jurisdictione*, *&* *imperio*, minus recte dicitur prorogata, quum prorogatio de tempore ad tempus affirmetur, non vero de persona ad personam, nam potius proferri, propagari, quam prorogari jurisdictionem dicendum esset. Sed quid quid sit, rem potius ipsam expendamus. Privatos homines jurisdictionem dare nemo umquam adfirmavit; quum autem jurisdictionem prorogare idem sit, atque eamdem in aliquem conferre, qui quod ad se saltem judex incompetens sit, cur tantum datum privatis, ut jurisdictionem possent prorogare, quum imperium, & jurisdictio a suprema tantum potestate pendeant, eaque intra præscriptos fines exerceri debeant? Dicam tamen, quod & egregio Nood visum, nempe publicæ utilitatis caussa, hoc est odio litium id factum, ut celerius transfigerentur, & finitæ minime denuo suscitarentur. Sed quum Octavius id maxime curaret, ut vestigia omnia priscæ libertatis, quantum posset, deleret, qui tandem inductus est, ut privatorum arbitrio jurisdictionem prorogandam daret? Id tantum adfirmaverim, quum Octavius tot, ac tanta circa Magistratus, & judicia immutasset, ut rebus consuleret suis; facillimum factu futurum, ut in tam magna rerum varietate judex sæpe incompetens inveniretur: ne igitur lites ex litibus exsuscitarentur, sanxisse, ut sive per expressam, sive per tacitam conventionem privatorum voluntate jurisdictio prorogaretur.

Quæ hactenus edisseruimus, ad rerum privatarum judicia spectant, quum deprompta sint a Ulpiano ex edicto, in quo sancita fuerant, quæ ad jus privatum, non autem ad publicam vindictam pertinebant. Videamus modo quam brevissime, quid statutum fuerit in publicis judiciis. Sanxit primo ne quis uno, eodemque tempore de duobus reis quæreret, nisi suam injuriam persequeretur, deinde ut locum, ubi crimen admissum, personam, quæ patrasset, Consules, & mensem designaret, cujus profecto formula extat in *l. quamvis de judiciis*. *Apud illum Prætorem, vel Proconsulem, Lucius professus est se Mæviam lege Julia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam, cum Cajo Sejo in Civitate illa, domo illius, mense illo Consulibus illis adulterium comisisse*. Et jam tandem volumen hoc absolvimus, quod, humanissime lector, sedu-

dulo perlegendo, pernosces quidem, an fidem obligatam liberaverim. Siquidem leges ex forma ipsa civilis regiminis deprompsimus, quemadmodum instituti mei ratio poscebat; & spero quidem rem assequutum. Rivulos consectatus minime sum, sed omnia a fontibus potius haurire adnisus; nempe ab Auctoribus, quorum ex monumentis Imperii arcana certo certius patere possent. Hanc potissimum Augustalem Jurisprudentiam ex Tullio, Tranquillo, Tacito, maxime vero ex Politicorum facile Principe Dione, nempe Cassio, aliisque comparare studui. Quod si opinio me aliquando fefellerit, & absonum quid, ineptum, aut absurdum in hoc argumentum novum omnino (absit invidia), atque hactenus intactum irrepserit, bona quæso verba. Si vero me voti compotem factum censueris, mecum conjures precor, frustra facultates omnes, potissimum vero jus civile appeti, ni omnia a fontibus suis repetantur. Vale, & laboribus meis forte non pœnitendis fruere. Iisque tamquam facibus prælucentibus ad meliora utere. Nam ipse fori ambagibus implicatus; negotiisque in dies magis, magisque crescentibus distentus, maxime vero valetudine in ætate quamvis juvenili labente opellam hanc, qualis qualis existimabitur, ad umbilicum perduxisse, haud parum habebo.

FINIS.

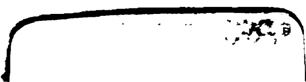
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google